

جیہانی | فہرید زہکھریا
دوای ٹہ مریکا
| وەرگیرانی: سہ لاج سہ عدی

جیهانی
دوای
نہ مریکا

ناوہندی رۆشنبیریی ئاوتیر

بەرپۆڵەبەری گشتیی ناوہند: ھەسەن ھورەیی

بەرپۆڵەبەری چاپ و بڵاوکردنەوہ: ئارتیز ھەسەن

بەرپررسی ھونەرەیی بەرگ: ئاکار جەلیل کاکەوہیس

راویژکاری ناوہند: نەجاتی عەبدوللا

جیهانی دواى نه مریکا

نووسینی: فهريد زهکهریيا

نوسهري کتیبی ((ثابندهی ئازادی)) که ئاربابانگیکی مهزنی و دهه ستهینا

وهرگیرانی:

سه لاج سه عدی

ئیمهیل: salah_sana1974@yahoo.com

موبایل: ۰۷۵۰۳۶۰۷۹۸۲

ناوهندی ئاویز بۇ چاپ و بلاوکردنهوه
ژمارهی بلاوگراوه:

جیهانی دواى نه مریکا

نووسینی: فهزید زهکهرییا

ورگیرانی: سه لاج سه عدی

دیزاینی نارهوه: خلیل هیدایهت مام شیخ

به رگ: ئاکار جلیل کاکه وهیس

چاپی به کم: ۲۰۱۷

شوینی چاپ: چاپخانه ی روزهلات / ههولیز

تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

نرخ: (۸۵۰۰) دینار

له به ریه به رایه تی گشتی کتبخانه گشتیه کان/هه ریمی کوردستان ژمارهی

سپاردنی (۲۱) ی سالی ۲۰۱۷ پیتراوه.

© مافی له چاپدانه وهی ئهم کتیبه پارێزراوه بۆ ناوهندی ئاویز. بێ

رهزامهندی ناوهندی ئاویز یان ئاماژکردن به ناوهندی ئاویز گهس مافی

دوو باره چاپکردنهوه و به کارهینانی نییه له بوارهکانی راگهیاندن و تۆره

کۆمهلههتییهکان.

فهرید زهکه ریا کینه؟

پوژنامه نووسیکی ئەمریکی بەرپه‌گه‌ز موسڵمانی هیندییه و له‌ ساڵی ۱۹۶۴ دا له‌ مۆمبای له‌ دایکبووه. له‌ ئەمریکا به‌ یه‌کێک له‌ به‌رجه‌سته‌ترین و به‌ناویانگترین پوژنامه‌نوس داده‌ندری. له‌گه‌ڵ تێمه‌ مه‌زنه‌کانی گوشاره‌ به‌ناویانگه‌کانی ئەمریکی وه‌ک " کاروباری ده‌ره‌وه‌ " و " نیوزویک " و " تایم " کاری کردووه‌. هه‌روه‌ها له‌ پرسه‌کانی سیاسه‌ته‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئەمریکا و په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوده‌وله‌تیدا پسپۆزه‌.

ناوبراو له‌ نێو خانه‌واده‌یه‌کدا له‌ دایکبووه‌ که‌وا دایه‌ی موسڵمان بوون و په‌یوه‌ندییان به‌ جیهانی سیاسه‌ت و پوژنامه‌نووسییه‌وه‌ هه‌بووه‌، باوکی ئەندامی پارتی کۆنگره‌ی نیشتمانی هیندی بووه‌، دایکیشی له‌ پوژنامه‌یه‌کی هیندیدا نووسه‌ر بووه‌. ژنی هه‌تاوه‌ و کۆرپێک و دوو کچی هه‌یه‌.

فهرید زه‌که‌ریا له‌ منداڵیدا چوووه‌ته‌ خوێندنگه‌ی جۆن کۆنن له‌ مۆمبای، دواتر به‌ره‌و ئەمریکا چوووه‌ و له‌وێدا له‌ زانکۆی ییلی (ویلایه‌تی کۆنیکیکت) باوه‌ڕنامه‌ی موله‌تی له‌ هونه‌ر وه‌ده‌سته‌یتاوه‌، هه‌ر له‌و زانکۆیه‌دا سه‌رکایه‌تییه‌کی به‌کێتیی سیاسیه‌ی خوێندکارانی کردووه‌ و دواتر چوووه‌ته‌ زانکۆی هارفارد و له‌وێدا پله‌ی دکتۆرای له‌ زانسته‌کانی سیاسیدا وه‌ده‌سته‌یتاوه‌.

فرید زه‌که‌ریا خوی وه‌ک راگه‌باندنکارنکی لیبرالی له‌ نه‌مریکا و‌که‌سینکی نریکی دیموکراته‌کانی نیو نی‌داره‌ی نه‌مریکی ده‌ناسینتی، هه‌روه‌ها زۆر گرنگی به‌ تاوتوینکردنی پرسه‌کانی جیهانی نی‌سلامی ده‌دات. له‌ سالی ۲۰۱۰دا خه‌لانی (هیویرت هیمفری بۆ ئازادییه‌کان) په‌تکرده‌وه‌ که‌وا رینگه‌لوینکی نه‌مریکی - جووله‌که‌ پیتی به‌خشیبوو، چونکه‌ شه‌و رینگه‌لوه‌ نه‌یه‌شتیبوو مزگه‌وتنیک و‌ سه‌ته‌رنکی پۆشنه‌یری نی‌سلامی له‌ نیویۆرک و‌ له‌ نریک شوینی هه‌رشه‌کانی یانزه‌ی سیتیمه‌ری ۲۰۰۱دا بونیاد بنری.

فرید زه‌که‌ریا له‌سه‌ره‌تای ژیانه‌ پیشه‌یه‌که‌ی خۆیدا به‌پۆبه‌رایه‌تی پڕۆژه‌یه‌کی توێژینه‌وه‌ی زانکۆی هارفاردی کړیوو که‌ سه‌باره‌ت به‌ سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی نه‌مریکی بووه‌، دواتر بۆ ماوه‌ی هه‌شت سال سه‌رنووسه‌ری گۆفاری " کاروباری ده‌ره‌وه‌" بووه‌. له‌ زانکویه‌کانی هارفارد و‌ کۆلومبیا و‌ کایس ویسترندا واته‌کانی په‌یره‌ندییه‌کانی نی‌ده‌ه‌وته‌ی و‌ فه‌لسه‌فه‌ی سیاسیی گوتوه‌ته‌وه‌.

گرنگی به‌ پرسه‌کانی لیبرالیزمی دیموکراسی و‌ نی‌سلامی سیاسی دلووه‌، به‌لام پیتی وایه‌ که‌ پالېشتیی نه‌مریکا و‌ خۆرئاوا بۆ پیا‌ده‌کردنی لیبرالیزمی ده‌ستووری له‌ لایه‌ن ده‌سته‌ل‌آته‌کانی نی‌و جیهانی عه‌ره‌یی به‌بێ فشار خسته‌ سه‌ریان بۆ نه‌جاسدانی هه‌لبژاردن، ده‌ره‌ نه‌جامی باشتری ده‌یشت له‌وه‌ی هانیان بدات هه‌لبژاردنی و‌ها به‌پۆه‌یه‌ن که‌ له‌ولته‌ شه‌و که‌سانه‌ تیا‌یدا سه‌رکه‌وتووین که‌ " سه‌رکوتکار و‌ تاکه‌ه‌ون و‌ زیاتر له‌گه‌ل خۆرئاوا و‌ به‌ه‌یه‌کانی خۆرئاوا دووچاری به‌ریه‌که‌وتن ده‌بنه‌وه‌"، شه‌ه‌یش ئاماره‌یه‌که‌ بۆ په‌وته‌کانی نی‌سلامی.

فرید زه‌که‌ریا هه‌رشه‌کانی ۱۱ی سیتیمه‌ری سالی ۲۰۰۱ی به‌ ده‌ره‌ نه‌جامی " توو‌به‌یه‌کی گه‌وره‌ دلنا، هه‌روه‌ها وه‌های له‌ قه‌لم دا که‌ کارنکی کۆیرانه‌ی

تیرقستی نه بووه که له پېنناو تېرور و توقانندن نه نجام درایی، به لکو کاروانه وه و سزایک بوو که وا به سر سیاسه تی نه مریکیدا پیاده کړا.

ناوبراو له نیتوه پوکی نه م کتنبه دا دان به وده ده نیت که له پشنگیرکردنی هیرشه که ی نه مریکای سالی ۲۰۰۲ بؤ سر عیزاق هه له بووه، هه روه ها دانی به شکستی نه و هیرشه دا ناوه و نه وه ی پوونکردووه ته وه که هیرشه که بووه نه هوی پاشاگه ردانییه کی جیوسپاسی و مهرگه سانی مه زنی نیو خورده لاتی نیوه راست. هه له بهر نه مه یش بووه دزی ده ستوه ردانی نه مریکا بوو له سووریا و نه وه شی خسته پوو که هه لوئسته کانی نه مریکا و خورشاوا له هه مبه ر نه م بؤسپه په دا سه رلیشتوانیان پیوه دیاره.

فرید زه که ریا چووه ته نیو تیمی گوفاری " نیوزویک " و ماوه ی ده سال وه ک پسپوزیک له پرسه کانی سیاسه تی نیوده وله تی کاری کرد، نه و ستونونه ی که وا له م گوفاره دا ده ینوسپن چندان خه لاتیان وه ده سته پنا. هه روه ها مانشپتی سر به رگی گوفاره که که وا له توکتوبه ری ۲۰۰۱ دا به ناوینشانی " بؤچی رقیان له نه مریکا ده بیتنه وه؟ " بلاویویوه، بووه جینگه ی سه رنج و خویندنه وه و تاوتوینکردنی زوزیک له سیاسیه کانی نه و کاتی نه مریکی.

له سالی ۲۰۱۰ دا له گوفاری " تایم " کاری ده کرد و گوتاره کانی له چه ند پوژنامه په کی پر تیرازی نه مریکی بلاویونه وه، هه ر له سالی ۲۰۰۸ پشه وه له کهنالی سی تین نینسی نه مریکی به رنامه په ک به ناوی " فرید زه که ریا گی بی نیس " پېنشه که خ ده کات و له به رنامه که دا میوانداری له که سبیه تیبیه جیهانییه کانی براری سیاسی ده کات.

فرید زه که ریا چەندان کتیبی نووسیوه، به که مین کتیبی له سالی ۲۰۰۲دا به ناویشانی "ناینده ی نازادی" چاپ و بلاؤکرایه وه. هه روه ها چەند کتیبیکی دیکه شی چاپ و بلاؤکریوه ته وه له وانه: "له سامانه وه بۆ ده سقه لات: بته ما نااساییه کانی بۆلی نه مریکی" و "به رگریه که له لیبرالیزمی به روه رده یی" و "جیهانی دوی نه مریکا" که نیسته له به رده ستاندايه. هه روه ها له نووسینی کتیبی "پووبه پووبونه وه ی نه مریکی" شدا به شداری کردوه.

فرید زه که ریا چەندان خه لاتی پی به خشرلوه، له وانه: "خه لاتی گوڤاری نیشتمانی" له سالی ۲۰۱۰دا، هه روه ها خه لاتی "بامبا بۆشان" که له سالی ۲۰۱۰دا له لاپه ن حکومه تی هیندی وه ک سوپاس و پیژانیشتیک له هه مبه ر هه ولوکۆششه کانی فرید زه که ریا له بواری پۆژنامه نووسی، پیتی به خشرلوه. هه روه ها خه لاتی "بیژدی" ش به خشرایه به رنامه یه ته له فیزیۆنییه که ی واتا به رنامه ی "فرید زه که ریا گی بی نیس".

گوڤاری "فۆزین پولیسی" له سالی ۲۰۱۰ له پیزی گرتگرتین بیرمه ندانی جیهانی داناوه. هه روه ها گوڤاری "فۆریس" ی نه مریکی له سالی ۲۰۰۸دا له پیزی نه و ۲۵ راگه یاندنکارانه ی داناوه که وا له ئامرازه کانی راگه یاندنی نه مریکیدا نۆزترین کاریگه رییان هه به. هه روه ها له چەندان زانگۆی نه مریکیدا پله ی فه خرصی وه رگرتوه.

پيشه‌کى

خيراترين نوتومبيلنى پيشبركى له جيهاندا

گشت سهرده م و چاخېكى زېږين كوتايى خوى هه يه ، نه و جا هه رچه نده سهرده مه كهش برىسكانه وه و دره وشانه وهى زياتر بيت، كوتاييه كهى خيراتر گرې ده گرئ. نه و داپووخانهى كه له سالى ۲۰۰۸ دا پووى دا، له سالى ۱۹۲۹ تا نيسته به خراپترين داپووخانى دارايى داده ندرئ كه بووه هوى خراپترين خاوبوونه وهى نابوورى، هه ر له بېيازارييه (الكساد) گوره كه وه تا ده گاته نيسته. ته نانه ت كوى نه و پووداوانهى كه وا له سالى راپرېوودا پوويان دا چاوه پوانكرلو نه بوون؛ له نيوچوونى نزيكهى ۴۰ تريليون دولار له به هاى پشه كانهى نابوورى جيهانى؛ و خوماليكردى گوره ترين ده سته كانهى بارمه (الزمن) له نه مريكا؛ زه به لاحترين مايه پووجبوون له ميژوو (ليمان برنډ) و؛ نه مانى بانكى وه به رهيتان و ؛پلانه كانهى بزرگاركردن و هاندانى دارايى له هه موو جيهاندا به هايه كهى چه ندان تريليون دولار بوو. نيتمه له سهرده مينكا ده ژين كه وا وهك چيرېوك بؤ نه وه كانهى داهاتوو ده گيژدريته وه و چه ندان شرفقهى له باره وه ده كرى.

چون كه بيشينه نه م دۇخهى نيسته؟ من ده ليم هوبه سهره كى و كرؤكييه كهى نه م داپووخانه - وهك گالته يه كى قه ده ره كان - سهركه وتن بوو. چاريه كى كوتايى

سەدەى پابرسو گەشەکردنێكى دەرهاوێشتە و نابارى بەخۆیەوه بینی که تیایدا قەبارەى ئابووری جیهانى هەر دە سالێ جارێك دوو هیندە دەبوویەوه، لە ۲۱ تریلیۆن دۆلاری سالى ۱۹۹۹ گەشتە ۶۲ تریلیۆن دۆلاری سالى ۲۰۰۸، لە کاتێکدا هەلئاسان بەشتوێهەکی زۆر سەرسوڤهێنەر هەر لە ئاستێکی زۆر نزمدا ماپەوه. هەرۆهە گەشەکردنەکه گەشتە چەند ناوچەیهکی نوێش. چونکە لە و کاتێی خانەواده خۆرئاواییەکان چوونە نیو مالا و خانووی گەورەتر و لایقوڤ و مۆبایلێان دەکڕی، ئەوا جووتیارە هەژارەکان لە ئاسیا و ئەمریکای لاتیندا کار و پیشەى نوێیان لەو شاراندا دەدۆزییەوه کەوا زۆر بەخێرایى گەشەیان دەکرد. تەنانەت لە ئەفریقا شادا خەلک بۆ فرۆشتنى کالایەکانیان دەیانفوانى سوود لە بازاری جیهانى وەرگیرن. لە گشت شوێنێکدا، ترخی کالایەکان دادەبەزین و بەهای سامانەکانیش - ترخی پشک و قەوالەکان و زەویوزار - دەفریپە ئاسمان، هەرۆهە سبگنە لە تیکراییه‌کانی ئابووریشدا زۆر بەسادەیی کۆی ئەم شتانه‌یان پافە دەکرد: سالەکانی ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ - دوو سالێ بوون کەوا بە ترۆپکی چاخی زیڕین دەژمبێردران - ۱۲۴ ولات (دوو سێتیه‌کی - ئێلێن - ولاتانی جیهان) گەشەکردنێکی سالانەیان وەدەستەینا کە پێژەکی گەشتە ۴٪.

چ شتێك بوو هۆی ئەم گەشەکردنە جیهانییه؟ لە راستیدا، مۆنتاج و زنجیرەیه‌ك هێزی سیاسى و ئابووری و تەکنۆلۆژی بوو کە ئواتر لەم کتێبه‌دا بەدروستی باسی دەکەم.

لە سیاسەتدا، سالەکانی نۆی پووخانی بەکپییه‌ئیی سۆڤیه‌ت سەقامگیرییه‌کی پێژەیی سیاسى هێنایە ئاراوه. چونکە لە کاتێ جەنگی سارددا، دەیان جەنگی ئەهلی و ناوخۆیی هەلگیرسان کە بەکپییه‌ئیی سۆڤیه‌ت پارەى لە زۆریی بزانەکانی یاخیبوون و مێلباشیا بچووک‌کاندا خەرجکرد، لە زۆریی

دوخه‌كانېشدا، خورثاواش پاره‌ى به‌خشېبه‌هاوپه‌يمان‌كانى. به‌نه‌مانى كښېركښى
نټوان‌ئو دوو زله‌يزه، ژماره‌ى جه‌نگه‌كانى نښ‌خوښى كه‌مېوونه‌وه، ئه‌وانه‌ى كه‌وا
هه‌لېش ده‌گېرسان له‌ سنوور و چوارچټوه‌په‌كى ته‌سك و زږر ديارىكراودا بوون.
بېگومان، له‌مدا دوخى ده‌راوښته‌بېش هه‌بوون، وه‌ك جه‌نگه‌دېندانه
ناوخوښه‌كې كونگړ له‌ نه‌وده‌كان و نه‌و تېرور و قزاندنه‌ى كه‌وا ئه‌لقاعېده
جله‌وى بډ به‌ردابوو. به‌لام، به‌شټوه‌په‌كى گشتى، جېهان له‌ قزناغ و هاوېه‌په‌كى
سه‌قامگېرى و ناشتمې ئه‌وتودا ژيا كه‌ پېشتر هه‌رگېز به‌خوښه‌وى نه‌بېنېبوو.
ژماره‌ى قوربانېانى توندوتېژى سياسېش له‌ نزمېوونه‌وى به‌رده‌وامدا بوو.

له‌ لايه‌نى ښوورېدا، له‌گل داپووخانى كړمؤنېزم سه‌رمابه‌دارى بازپړه‌كانى سازاد
تاكه‌ پڼگه‌ى كردارېپانه‌ى به‌پړوه‌برېنى ښوورى بوو، ئه‌مه‌يش حكومه‌ته‌كانى
زږبه‌ى ولاتانى هان دا بېنه‌ به‌شېك له‌ سېستمى ښوورى نښوده‌وله‌تى. هه‌روه‌ها
پڼكه‌وتنامه‌كان و پڼكخراوه‌كانى نوئ- وه‌ك پڼكخراوى بازركانى جېهانى-
كارى بډ كه‌مكردنه‌وى به‌رېسته‌كانى بازركانى و په‌كخستنې جېهان كرد، جا
ولاتانېكى زږر له‌ فېتنامه‌وه بگړه هه‌تا ده‌كانه‌ كولومبيا، سركيان به‌وه كرد كه
ناتوان به‌رگه‌ى ئه‌وه بگړن له‌ هه‌نگاوه‌لېنانيان به‌ره‌و گه‌شه‌كردن له‌ دهره‌وه‌ى
نهم كښېركښې جېهانېپه‌دا بن، بډى چهند سېاسه‌تېكى دانايانه‌يان كړته‌به‌ر كه‌وا
كارى بډ دابه‌زاندنى ئاستى قهرز و كوتايېه‌تېنان به‌ قهرزه‌ مه‌رجداره‌كان ده‌ركرد؛
نك له‌به‌رته‌وه‌ى كه‌سانى وه‌ك بډب پډېن پان هانك بولسټون و هند ناچارېان
كردېن ئه‌و كارانه‌ بگړن، به‌لگړ له‌به‌رته‌وه‌ى نوانيان سووډى هه‌نگاوانان به‌ره‌و ئه‌و
ناراسته‌په‌ و (هه‌روه‌ها ناقيبته‌ خراپه‌كې ئه‌نجامنه‌دانى ئه‌مه‌ بېېښن). نهم
پېغورمانه‌ وه‌به‌ره‌پېنانه‌ بېانېپه‌كانى هان دا و دهره‌فى نوئى كارى په‌خساند.

له هه مان کاتيښدا، بانکه کانی مه رکه زى ورده ووده فټى نه وه ده بوون چلن به سر توندى خولى بازگانيدا زالبين و که مټرى بکه نه وه، پټگى لى بگرن بز نه وه نه بټته هوى يوودانى وه رچه رخانه کتوپر و کاروپيشه و پاره پاشه که و ته کان ويران بکات و بټته هوى ناسه قامگيرى و شوقش با وه نمونه باسى ويلايه ته کانی به کگرتوى نه مريکا بکه ين: له ماوه ى نيوان سالى ۱۸۵۴ و ۱۹۱۹ دا چه قبه ستن (الرکود) هر چوار سالتک پوى دها و له هر جار کيښدا دوو سالى نه واو به رده وام ده بو. به لام له دوو ده به ى کړتاييدا، ويلايه ته کانی به کگرتوى نه مريکا له نيوان ماوه کانی نه و چه قبه ستنه ى که وا ته نيا بز ماوه ى هشت مانگ له هر جار کيښدا به رده وام ده بو، هشت سال گه شه کړنى به رده وام و پى به پټى به خويه وه بينى. نه و قرناغه ى سه قامگيرى دهر نه دجامى چندان ده به ى به گزداچوونه وه و به رنه نگار بوونه وه ى ه لئاوسان بو. بانکه کانی مه لټه ند ى له پؤل فولکر وه له هشت کان جه ننگيان به دى ه لئاوسان ه لگړساند و نيادا نامراى زؤر نوډوتيزانه يان له سياسه ى دراويدا به کاره ښا، نه وه له پټنار نه وه بو که نرخى کالابه کان به شټوه به کى پيژده ى به سه قامگيرى بمټنه وه. نه و ته کتيکانه ى که وا له جهنگ دا چاکگران به کټک بوون له گرنگرين هه نارده کراوه کانی نه مريکا. چوونکه له گه ل هاننى سالى ۱۹۰۷ دا ته نيا بيسټ و سى ده ولت نيکړاى ه لئاوسان يان له سدا ده بو، له کان کيښدا ته نيا په ک ولت - زيمبابوى - دوچارى ه لئاوسان يکى زؤر و زيده پؤ بپويه وه.

له بوارى نه کنټرول زيا دا، شلرښى زانباريى کړدارى له دايکبوونى په ک جؤده نابوودى جيهانى خيتر اتر کړد. چوونکه تيجووى په يوه ندييه کان دابه زى و زانبارييه کان له گشت شوټينکدا به رده ست و ناسان بوون، نه مه يش کړده ى به کبوونه که ى ناسان کړد. به مشټوه به زؤر به کتوپرى مارکيتنيکى فروشتنى

که‌رسته‌ی وه‌رزشی له‌ نیبراسکا ده‌یتوانی که‌رسته‌کانی خۆی له‌ ولاتی چینه‌دا
هاورده‌ بکات و بیفروشیته‌ نه‌روپا و په‌راوه‌کانی حیسابانه‌کانی له‌ بانگالوردا
به‌راورد و هاوسه‌نگ بکات.

به‌لام کاریگه‌رییه‌ لاوه‌کییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی گۆی نه‌م سه‌ره‌که‌وتنه‌-
هه‌لتاوسانیکی به‌پێژه‌ که‌م و گه‌شه‌کردنی جیهانی و پێشکه‌وتنی خه‌برای
نه‌کنۆلۆژی- خۆی له‌ گۆتایی مه‌ترسییه‌که‌دا ده‌بینییه‌وه‌. له‌ نه‌وه‌ده‌کاندا،
پیاوانی کار نۆد به‌ نه‌قییه‌ و خۆپارێزییه‌وه‌ خۆیان له‌ مه‌ترسییه‌کانی سیاسی
به‌نه‌ورده‌گرت؛ واتا مه‌ترسی سه‌ره‌که‌شدنی نابووری له‌ کو‌ده‌تایه‌کان و
هه‌رشه‌ تیرۆرسته‌بیه‌کان و شه‌ژانه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی. به‌لام مه‌ترسییه‌که‌ نۆد که‌م
بوو. چونکه‌ نه‌گه‌ر کو‌ده‌تایه‌کیش پووی بدایویه‌، نه‌وا سیسته‌ نوێیه‌که‌
پوویه‌پووی هه‌مان کۆتوبه‌نده‌کان و ده‌رفه‌ته‌کانی نابوویری جیهانی ده‌پوویه‌وه‌.
هه‌رچه‌نده‌ تیرۆر و تراژیدیایه‌کانی جۆراوجۆر هه‌بوون، به‌لام له‌گه‌ژ نه‌مه‌یشدا
سه‌قامگه‌رییه‌ بونیادییه‌ سیاسیه‌یه‌که‌ به‌رده‌وام بوو که‌وا جیهانی دواى جه‌نگی
سارد پێی ده‌ناسرایه‌وه‌.

به‌لام نه‌م پیاوانه‌ی کار گرنگیه‌کی هاوشنۆه‌یان به‌ گرفته‌ نۆد باوه‌که‌ی خۆیان
نه‌دا که‌ نه‌ویش بریتی بوو له‌ مه‌ترسیی نابوویری. نه‌وان وه‌ها شیمانه‌یان کرد-
که‌سانی وه‌ك گرینسبان- گه‌شه‌کردنی به‌ره‌مه‌کانی شاتۆزی دارایی له‌ میانی
دابه‌شکردنی به‌گشت ئاراسته‌کاندا، به‌شێوه‌یه‌کی گه‌ردای مه‌ترسییه‌که‌یان
که‌مک‌بووه‌ته‌وه‌. نه‌وان پێیان وابوو که‌ ئاسته‌کانی قه‌رز که‌ پهنشتر به‌ مه‌ترسی
داده‌ندرا، ئێسته‌ نۆد به‌سانایی چاره‌ ده‌کری، نه‌مه‌یش به‌پێی شه‌ه‌لومه‌رچه‌ی
که‌وا به‌شێوه‌یه‌کی به‌رده‌وام گۆڕلوه‌ (وه‌ك خۆیان شیمانه‌یان کرد). له‌ نه‌نجامی
نه‌مه‌دا، وه‌به‌ره‌ینه‌ره‌کان ئاساده‌بوون ده‌رامه‌ت و قازانجیکی به‌پێژه‌ که‌میان

ده ستنکموئ له بهرانبهر نه و شتانه ی که - له هه لومهرجی سر و شتید - به
 وه بهر هینانی مه تر سیداریان ده زانی. جیاوازییه (الائتمانییه کان) ۹ ی - جیاوازییان
 له قازانجی نیوان قه واله کانی خه زینه ی نه مریکی وه ده ستهینا (U.S treasury
 bond) کهوا له جیهاندا به سه لاهه تترین داده ندرئ، هه روه ها له نیوان قه والی
 نه و کومپانیایانه ی کهوا دؤسییه ی کار و ده ستنکه وه ته کانی پیتشوویان دیاریکرو
 بزو - واتا له پووی میژووییه وه به نزمترین ناست داده ندرئا. بؤیی و لائانی
 ناسه قامگیری وه ک نیکوادؤر و کومپانیا له ریز که کانی وه ک گرایسلر توانیان
 به هه مان نرخ هه رزان قهرز بکن کهوا حکومه تی نه مریکی به هؤیه وه قهرزی
 ده کرد. (بئگومان له گه ل هاتنی سالی ۲۰۰۹ دا نیکوادؤر له دانه وه ی قهرزه کانی
 دواکه وت، هه روه ها کرایسلر نه نیا به هؤی ده ستنی پارمه نیی له لاپه ن
 حکومه ته وه نه ویش له دوا ساتدا توانی خؤی بزگار بکات). جا له گه ل نه وه ی
 سوو (قازانج) ی قهرزه که نؤر که م و نزمبوو، نه و وه بهر هینه ران و خاوه ن
 خانویه کان به شیوه یه کی نؤر ژنده پؤیا نه ده رفه تیان لئی وه رگرت، به شیوه یه ک
 نه وان له توانای خؤیان زیاتریان خه رجکرد، نه وه ی که دلنیا یی ده به خشییه
 بانکه کان و وه بهر هینه کانیش کهوا گشت دلوا ییه کی هه ر زانیان پیده درا (واتا
 سووی که م) خه زینه په نه واده کانی کومپانیاکان بزو - له گه ل قازانجیک کهوا
 به پیزه دوو ژماره ی ده یی بق ماوه ی هه ژده چاره گی به دوا په کده اتوو - له نیوان
 سالانی ۲۰۰۲ و ۲۰۰۶ دا - و دابه زینی تیگرلپه کانی مایه پووچبوون له ژؤر ناستی
 ناسابیدا. کاته کان هینده دلخؤشکه رانه ده هاتنه بهر چاو وه ک بلئی هه رگیز
 کؤنابیان نه یه ت.

ده کری ئابوودی جیهانی به نوتومبیلنکی گرانبه های نؤر خیرا بچوینن کهوا
 توانای سرسوهینه ر و توانای کارکردی وه های هیه که سه ری مرؤ

ده سوپر مینټی. له میانی ده یه پابردودا، هه مووان نه و نوتومینټه یان هاژوا، پژانی ماده ی نه درینالین به نیو خویندا و هه سترکدن به نه شنه یان تاقیکرده وه. به لام، گرفتیک هه بوو، نه ویش نه وه بوو که کسټک به ته ولوه و تی نه یده زانی - هه ر وه ک ده رکوت - چوژن نوتومینټیکي له مشیوه بهاژوات. نابوری جیهانی له میانی ده یه پابردودا بووه شتیک که هیچ کسټک پښتر نه یناسپوه و نه بیینیوه - سیستمیکي به ککرنوو که له ۱۲۵ ولان پښکها تېوو، هه ر هه مووان به شداریان تیایدا ده کرد و هه ره مووشیان به خیراییه کی وه ها پښکه یان ده بېری که وا پښتر تاقیقان نه کرد بوو یه وه - وه نه وه ی شم نوتومینټه له لایه ن ۱۲۵ شوفیری جاباجیاوه بهاژووریت (به بی نه وه ی که سټک بیر له وه بکاته وه ده بل و سپرنکی که مکه ره وه ی ناسه کان بکړیت).

گرفتني قهرز

له راستیدا، هه ندیک هه بوون که ویستیان ده بل و سپرنکی هینورکه ره وه و که مکه ره وه ی ناسه کان بکړن، به لام له ساله کانی خوشگوزه رانی و گه شه کړیندا وه که به ره له سټکار داندراڼ. شم به ره له سټکارانه پرساریان له هوی پوښنکردنی پاریزه ری بارمه ناوه ندییه کانی زه ویوزا کرد به هه مان ناستی نه و قه والانه ی که وا له کړمپانیای جه نه پال نه لیکتريک دین له پووی سه لاهه تیبه وه. به لام، گشت سالتیک به پاپورتیک کوتایي ده هات که وا له هه مبه ر قازانج و مووچه ی ملیارنیک دۆلار بۆ به پښه به ری سندووقی ده سته به رکودن (hedge fund) دلرښین و نه قلمښین بوو، نه میش وایکرد ده نگی به ره له سټکاران سال له دوا ی سال نزمتر بیته وه. جزره بزارکردنیکي سرهوشنمی پښه ولنه له وول ستریت هاته نارواوه، یان به گوزارشتی بویکین کوری - که به پښه به ری کارگتپری کړمپانیای نیجل کاپیتال بوو - که ده لی له ماوه ی بیست سالی پابردودا " ترشی ناوه کیی گشت

ده سټگه کانی دارایی به شپږه په کی زږد مه تر سیدار گڼواوه. هه موو جارنیک که وا په کیڅک له دانیشتونانی سه رمېز بڼ زیاد کړنی به رزکه ره وهی دلاری فشاری دروست ده کرد، نهوا چهند سالیکی که می دواتر نه وهی ده سه لعاند که نه وان له سر هه فن. بوی نهو که سانه زیاتر بویریان پیدا ده کرد و ده سته لاتیکی زیاتر و زیاتریان به سر سه رمایه دا پیدا ده کرد. له کاتیکدا هر که سینی به ریرس نه گهر راپایه کی پیشان بدابوایه یان پالېشینی پابه نندبوونیک ته قبه کارانه ی کردیایه، نهوا کات هه له که ی ده سه لعاند. نهوسا نهو که سه ته قبه کارانه زیاتر ده ترسیندران و پله و پوستان به رز نه ده کرایه وه و کونترولیان به سر سه رمایه دا نه ده ما".

وارن بافیت ده لیت کرڅکی گرفته که خږی له زیادبوونی به رده ولمی ناسته کانی به رزکه ره وهی دارایدا هه شاردواوه (نهم وشه به بریقوباقه ی کهوا وول ستریت بڼ وه سفر کړنی قهرز به کاری ده هینې): تاکه پڼگه ی شکستخواربني که سی زیره که. تر کاری زیره کانه ده که یت و له کوتاییدا زږد ده وله مهند ده بیت. به لام نه گهر کاری زیره کانه بکه یت و به رزکه ره وه که به کاریتیت و له په وته که دا په ک هه له بکه یت، نهوا ده بیت هوی له نیتوبرنت، چوونکه هر شتیک جارانی سفر بکړنت هر سفر ده رده چیت. به لام، کاتیک گشت که سانی ده ورپه رت کاره کانیان به شپږه په کی سه رکه وتوانه نه نجام ده دن و توپش کاره کانت به شپږه په کی سه رکه وتوانه نه نجام ده ده یت، نهوا هه سه له که زیاتر به چپړوکه که ی سه ندریلا ده چیت له ناهنگی سه ما کړندا. گنج و تولازه کان له باشترین څڅدان، موزیکه که ش له باشترین څڅدایه، چپړ وه رگرتن زیاتر و زیاتر ده بیت، له میښکی خوند ا بېر ده که ینه وه و ده لیتیت: "بڼچی ده بی چاره که سه عاتیک پیش

هاتنی دوانزه‌ی نیوه‌شهر بږم". نه به کورتی و به چنده وشه‌یه‌کی زږ که م،
چېړۍ‌کی که بشتنمانه به تراژیدای سالی ۲۰۰۸.

به پنی به کک له ناسته‌کان، قهرز ته‌وه‌ری ته‌واوی چېړۍ‌که‌یه. هر له سره‌نای
ه‌شتاپه‌کانه‌وه نه‌ریکیه‌کان مینده‌ی حزی به‌کاربردنیان ه‌یه مینده به‌ره‌م
ناهیتن! جیاوازیه‌که‌ش به قهرزکردن قهره‌بو ده‌کانه‌وه. نه له گشت
ناسته‌کانی جفاکه‌که‌یاند به پتوه ده‌جوو، چوونکه پتوه‌ی قهرزی خانه‌واده‌یی له
۶۸۰ ملیار دږلاری سالی ۱۹۷۴ بږ ۱۴ ترلیون دږلاری سالی ۲۰۰۸ به‌ریوویه
(ته‌نیا له ماوه‌ی حوت سالی لرایدا دور مینده بوویه). خانه‌واده‌یه‌کی
ما‌ماوه‌ندی له نیسته‌دا ۱۲ گریتد کارتی ه‌یه و پتوه 120,000 دږلار
له‌سر شپوه‌ی بارمته‌ی بواری زه‌ویوزار (العقاری) قهرزاره. له‌گه‌ل نه‌میشدا،
خانه‌واده‌کان پیشتر به‌پنی ه‌ندیک پتوه به لوونکه‌ی ده‌سپتوه‌گرتن و
پاشکه‌ونکردن داده‌ندران، سیاسیه‌کان له‌سر ناستی ویلايه‌ته‌کان و لږکالیدا-
په‌روشی نه‌وه‌ن یاریکه نوییه‌کانی تږپی سه‌به‌ته و پتکه‌کانی خیرای ه‌شت
ناراسته‌یی به‌خشنه نه‌وه‌که‌سانه‌ی ه‌لپانده‌بږین به‌بی نه‌وه‌ی باج (زه‌رائیه‌کان
به‌ریکه‌نه‌وه - نه‌وانیش به‌ږلی خویان ده‌سنتیان به قهرزکردن کړیوه. جا
له‌پیناو نه‌مه‌دا چنده قه‌واله (سند ه‌کان) به‌خشی‌پنکی پتوه‌ تاییه‌ته‌کانیان
ده‌رکړیوه، پان نه‌وه‌ قه‌والانه‌ی پشت به باجه ناینده‌یه‌کان ده‌به‌ستی پان نه‌وه
قازانجانه‌ی له بانسیبه‌کانه‌وه ده‌سند ه‌کون. به‌لام ته‌نانه‌ت خردی نه‌وه
سیاسیه‌یانه به‌به‌راورد له‌گه‌ل مولکی قهرز وه‌رگره‌کان: حکومه‌تی فیدرالی
شتنکی نه‌وتو نه‌بوون، چوونکه له سالی ۱۹۹۰دا پتوه‌ی قهرزی نیشنمانی
که‌شته ۲ ترلیون دږلار. دواترو له‌گه‌ل کونایه‌مانی سالی ۲۰۰۸ که‌شته
سه‌رووی ۱۰ ترلیون دږلار (ننسته‌یش - وانا له‌کانی نویسینی نه‌م چنده دپره-

گەشتنۆهه 10,9 تریلیۆن دۆلار). له کاتژمێره به ناویانگه نیشتمانییهکی قهرزدا کهوا کهوتووته شارى نیویۆرک شویتیک نه ماوه بۆ نهوهی هه مورو خانهکان پېشان بدات، ئیسته خاوه نهکانی پلان بۆ نهوه داده پێژن له مسالدا به کێکی نوێتری فراوانتر دا بنن.

به واتایهکی دیکه، ویلایهتهکانی به کگرتووی ئەمریکا بووته گەلێکی قهرزدار، گرفته کهش له خودی خۆیدا قهرز نییه: چونکه قهرز و بهرزگهروهه گانی دارایی، نه گهر به داناییهوه به کارمانهێنان، نهوا دوو هینزی جوولینهری ئابووری هاوچهرخن، بهلام گهشتنی (واتا قهرز) بهم ناسته نهخۆشییهکی کوشندهیه. بۆی دهی ههروو لای هاوکێشه که هاوسهنگ بکری؛ ویلایهتهکانی به کگرتووی ئەمریکا نه ده گه پشته ئهم دۆخه ئه گهر چهندان دهولت نه بووان قهرزی پێیده ن. لیسهوه متمانهی سیاسی و ئابووری بۆ جیهانی تازه گه شه کردو هات- بووژانهوه و گه شه کردنی ئهوانی دیکه ههروهک چۆن من ناوی ده بهم- باشترین بهرجهسته کاری ئهم دۆخهش گه شه کردن و پابوونی ولاتی چینه.

هه رچهنده چهند سالتیکی گه شه کردن هه بوون کهوا دلقۆشکه ربوون، بهلام خانهواده و کۆمپانیاکانی چین زۆر به ناگایی و نه قیهوه مامه له ده کهن. چین نپوهی ده سنکهوت و ده راسه نهکانی بۆ پۆژی رهش پاشه کهوت ده کات. ئهم پاشه کهوته زیاده نه دازه به و ههروه ها ئه و گه شه کردنه مه زنه، بوونه هۆی که له که برون سهرمایه بهکی زه به لاح له چهندا. بهلام ئهم مه سه له یه هیچ په یوه ندیه کی به که لئووری کۆنفرۆشیو سییه وه نییه، به لکو په یوه ندیه به سیاسنی حکرومیه وه هه په کهرا ئامۆزگاری خه لکی کردووه پاره خه رج نه کهن و به شتیه به کی به شه کیش هانی پاشه کهوتیشی دلوو بۆ نه وهی ده سه به ری نه وه بکات پێژهی هه ئاوسان به نزمی و درلوو که ی به مه رزان به پێلته وه: نه بهش

وايکرمووه کالای چینی نرخى کم بیت و بۆ به‌کاربه‌رى خورشاوايى سه‌رنج‌راکيتش بیت. جگه له‌مانه‌يش، ولاتانی وه‌ك چين به‌هۆى فه‌یرانى سالى ۱۹۹۶ى ئاسياوه زۆر بيزاربوون کاتيتک ئابووریى ئاسيايى دارپا و که‌سانى بانکيى خورشاوايى به‌هانايه‌وه هاتن، به‌لام به‌مه‌رجى زۆر قورس. له‌به‌ر نه‌م هۆيه، حکومه‌ته‌کانى ئاسيايى و (حکومه‌ته‌کانى ديکى ده‌ره‌وه‌ى ئاسياش) دواى که‌پانه‌وه‌ى نه‌ندروستيبه ئابوورييه‌که‌يان، بپاريان دا په‌ده‌که ناپه‌ته‌کانى خۆيان که‌له‌که بگه‌ن بۆ نه‌وه‌ى ناچار نه‌بن جاريکى ديکه پشت به‌به‌زه‌يى و لوتنى که‌سانى بپگانه به‌ستن.

به‌مشيوه‌يه، له‌جيات سه‌ره‌له‌نوێ وه‌به‌ره‌مئانه‌وه له‌ پاشه‌که‌وته زۆره‌کانى نيو ئابووریى نيشتمانى، نه‌وا ده‌سته‌لانه‌کانى چين گاريان بۆ پاشه‌که‌وته‌کردنى کرد. به‌لام، حکومه‌ت چۆن پاره و داراييه‌کانى عه‌نبار ده‌گات؟ به‌که‌پينى نه‌و شتانه‌ى که‌ له‌و کاتيدا و تا ئىسته‌يشى له‌گه‌لدا بیت-به‌سه‌لامه‌تريى وه‌به‌ره‌مئنان داوه‌ندري له‌جيهاندا: قه‌واله‌کانى خه‌زىنه‌ى نه‌مريکى. جا له‌ميانى که‌له‌که‌کردنى پيژه‌يه‌کى زه‌به‌لاحى قه‌رزى نه‌مريکى، مه‌سه‌له‌که له‌لای چينييه‌کان وه‌ها کوشتايى هات پالېشتيى نه‌و په‌فتاره بگه‌ن که بووه هۆى نه‌مه، ئه‌ويش لايه‌نى به‌کاربه‌ردنى نه‌مريکيه. چونکه ئه‌وان پالېشتيى نه‌و زنده‌پوييه‌ى ئيمه‌يان کرد که له‌خه‌رجکردندا ده‌يگريته‌به‌ر، پالشتيبه‌که‌ش به‌به‌خشيني قه‌رز بوو به‌ ئيمه، به‌مه‌يش عه‌نبارکرونيکى لهروانى قه‌واله‌کانى قه‌رزبان به‌ دۆلار که‌له‌که‌کرد.

چين تاکه قه‌رزده‌ر نه‌بوو، چونکه مه‌شت ولاتى ديکى بازاړى تازه‌که شه‌سه‌ندوو بۆ دابينکردنى خه‌رجيه‌کانى جه‌نگ ده‌ستيان به‌کوکردنه‌وه‌ى سه‌د مليار دۆلار يان زياتر کرد که به‌شى هه‌ره زۆرى به‌ دۆلار بوو. به‌لام چين جاريکى ديکه به‌ته‌نيا سه‌رليستى په‌ده‌گى درلوى بيانى بوو که برينيپوو له‌ دوو

تريليون دولار؛ و تقديرى به دلار سو. له نه‌يلوولى پابرمودا، چين سوو
گه‌وره‌ترين قه‌رزده‌رى بيانى كه قه‌رزى به نه‌مريکا به‌خشيبښت، له‌مه‌په‌شدا
يابانېشى نيڼه‌پاڼد كه ښىدى چيتر پڙه‌په‌كى گه‌وده‌ى قه‌واله‌ى خه‌زڼه‌ى نه‌مريكى
نده‌كړې. (به وه‌ده‌سته‌يتناني مافى په‌فتار كړدن (الحيازه) له‌سر ۱۰ له‌سه‌داى
قه‌واله‌كانى خه‌زڼه‌ى نه‌مريكى كه تا ښسته نه‌دراوه‌ته‌وه، چين به مه‌زغرين
قه‌رزده‌ر داده‌ندري بق نه‌مريکا، نه‌مه پاسته، به‌لام خه‌زڼه‌ى نه‌مريكى به‌دواى
قه‌رزكارانى ناوخوييدا ناگه‌پي).

به‌لام زنده‌پڙيېكردن له پاشكه‌وتدا له‌سر ناستى جيهانيدا، نه‌وه‌ى سه‌لمانده
گرفتنيك و هېچى كه‌متر نيڼه له‌و زنده‌پڙيېه‌ى كه‌وا له به‌كاربردندا پياده
ده‌كړي. چوونكه شاپوريزانېكي زانكوي هارفارد به‌ناوى دانى پودريك نه‌وه
ده‌خه‌مليتنى كه ناردنى پڙه‌په‌كى زورى پاره و داراىي بق ده‌روه له‌حيات
وه‌به‌رهيتان و سوود ليوه‌رگرتنى به‌شپږه‌په‌كى به‌ره‌مه‌پنه‌رانه، خالى سه‌دى
له‌سر چين ده‌سه‌پښتى له كوي به‌ره‌مه لو‌كاليه‌كانى سالتكدا، پانېش زياتر له
۴۰ مليار دولارى سالانه‌ى ښده‌چي. هه‌روه‌ها قه‌رزى چيني بق ويلابه‌ته‌كانى
به‌كگرتوى نه‌مريکا زياتر به‌به‌رنامه‌په‌كى زه‌به‌لاحي هاندان ده‌چيت، چوونكه
نيكړاى سووه‌كانى له نزمى هېشته‌وه، نه‌مه‌پش هانى كه‌سانى خاوه‌ن خانوو و
مالى دا ده‌سنگاري قه‌رزده‌كانيان بگه‌نه‌وه، هه‌روه‌ها پالى به به‌پږه‌به‌رى
سندوف‌كانه‌وه نا له زيادكردنى به‌رزه‌كه‌روه دارپيه‌كه‌پاندا كرده‌ى پاريزسازى
(hedging) بگن، هه‌روه‌ها هانى بانكه‌كانى وه‌به‌ره‌ميتانېشى دا گوږمه‌كانيان
غراوان بگن. هر سه‌بارت به‌م مه‌سه‌له‌په، نووسه‌ريكي پوځنامه‌ى فايننشال
تايمز به‌ننوي مارش ولف ده‌لى: "قه‌رز وه‌رگرتن له چين پاره‌ى كه‌مبه‌هاى

به‌رهمه‌مه‌ینا، "پاره‌ی که‌مب‌هاش چ له‌پووی قه‌رزکردن و چ له‌پووی خه‌رجکردنه‌وه ته‌وژمیکى به‌هیزی داهێنانی دارایی دروستکرد".

مه‌روه‌ها وولف ده‌لی: "ئیدی وه‌ك جاران ناتواندری بجینه‌وه سه‌ر كار". واپنده‌چی وه‌ك شتیكى قه‌ده‌ری به‌سه‌رماندا سه‌پیندرایی كه‌ ئه‌م دۆخه‌ی نیسته‌ بۆ ماوه‌یه‌كی زۆر درێژه‌ بكێشی. چونكه‌ پێش ماوه‌یه‌كی كه‌م له‌ ده‌ستبه‌كاربوونی باراك ئوباما هۆشدارى دا كه‌ ئه‌گه‌رى پهودانی "كورتیهێنانێك له‌ سالی ئاینده‌دا هه‌یه‌ كه‌ به‌هه‌یه‌كه‌ی تریلیۆنێك دۆلاره‌"، له‌و كاته‌ی ئیداره‌ی ناوبراو مه‌سه‌له‌ی ده‌ستكارى‌کردنى قه‌باره‌ی خه‌رجیه‌كانى خستوه‌ته‌ به‌رنامه‌وه‌، ئه‌وا به‌سه‌ر گشت شتێكدا پیاده‌ی ده‌كات! له‌ نه‌كتۆلۆژیای سه‌وزه‌ وه‌ بگه‌ر تا ده‌كاتێ چاودێرى‌کردنى ته‌ندروستى و دووباره‌ بوینادنانه‌وه‌ی ئابورییه‌ و فشقوله‌كه‌، ئیمه‌ش ناچار ده‌بین زۆربه‌ی ئه‌م پاره‌و‌پووله‌ له‌ چین قه‌رز بکه‌ین. به‌لام چینییه‌كانیش به‌ده‌ست گرفته‌ نایه‌ته‌ ئابورییه‌كانى خۆیان‌وه‌ ده‌نالتین و ئیسته‌ 600 ملیۆن دۆلار (واتا 15٪) تێكپاری داهاتی لۆكالییان له‌ پێناو چاره‌سه‌ركردندا خه‌رج ده‌كهن. واتا ئیمه‌ داوا له‌ چین ده‌كه‌ین كه‌ له‌ به‌ك كاتدا پاره‌ بۆ دوو له‌ گه‌وره‌ترین فرلوانبوونی دارایی ته‌رخان بكات كه‌ بۆ یه‌كه‌م جاره‌ میژووی موزفایه‌تى به‌خۆیه‌وه‌ی بینوه‌ وانا فرلوانبوونی خۆمان و نه‌وانیش. ئه‌مریکا گشت ئه‌و هۆیان‌ه‌ی هه‌یه‌ كه‌وا پالی پێوه‌ ده‌نیت ده‌ستبلاوی له‌ قه‌واله‌كانى خه‌زینه‌كه‌یدا بكات. جا به‌بێ ئه‌م ده‌ستبلاویه‌ مه‌ناردە‌كانى چین دووچارى‌گرفت و نه‌خۆشى ده‌بێته‌وه‌ و تێكپارێه‌ به‌رزه‌كانى كه‌شه‌کردنى به‌ره‌و سه‌فرداده‌به‌زى.

به‌لام چینییه‌كان هه‌شتا چه‌ند بۆاریگیان له‌به‌رده‌ستدا ماوه‌. به‌پێى پا و بۆچوونى جۆزیف ستیگلیتزی خاوه‌ن خه‌لاتى نۆبێل له‌ ئابووریدا، "چینییه‌كان له‌ مه‌وتی

خوځيان به‌رده‌وام ده‌بن بڼ نه‌وې به‌رده‌وامې بېه‌خشنه لايه‌نې به‌کاربردنې نه‌مریکې، به‌لام نه‌ګر نه‌ويان بڼ پوونبوويه نه‌مه شتيکې به‌ره‌مدار نښه، نه‌وا بېګومان پلانی جېګره‌وه‌يان هه‌به ". پلانه جېګره‌وه‌کېش بریتييه له پته‌وګردن و پالېشن‌کړدنې لايه‌نې به‌کاربردنې چيني شوېش له مېاني څه‌ر جګړدنې حکومېيانه و زياتر پشته‌ستن به‌ګه‌له‌کې ځوې. له‌مباره‌به‌وه نيال فېرګيسوني ميژوونوس ده‌لې: " پرسياره ګوره‌که له نېسته‌دا نه‌و به ناڅر چين-نه‌مریکا (چين و نه‌مریکا) به‌به‌که‌وه ده‌مېننه‌وه يان به‌هږې نه‌م قه‌يرانه‌وه ناګوکی ده‌که‌ويته نيوانيانه‌وه. نه‌ګر له‌ګل په‌کترې مانه‌وه، نه‌وا ريګه‌ی ده‌ريازبوون له دارستانه‌که‌دا ده‌دوژينه‌وه. به‌لام نه‌ګر له‌په‌کترې جياپوونه‌وه، نه‌وا مالتاواي له جېهانګه‌رايې بکه".

باشترين سيناريؤ نه‌و به‌چين و نه‌مریکا له‌پيتناو پچراندنې نه‌و که‌له‌پچه څوکرږييه‌دا به‌يه‌که‌وه کاربکېن که‌وا ه‌رډوکیانې به‌يه‌که‌وه بېستوه‌ته‌وه. چين به‌هه‌بوونې پاره‌يه‌کې ټډر سووډيکې ټډر ګوره ده‌بينې بڼ نه‌وې سه‌رله‌نوې له ناڅوږييه نيؤخوږييه‌که‌يدا وه‌به‌ري بهيښې، هه‌روه‌ها ويلايه‌نه‌کانې په‌ګګړنوې نه‌مریکاپش سووډم‌ند ده‌بيت، شوېش له ميانې ناچارکړدنې بڼ ده‌رکړدن و پياده‌کړدنې چنه‌د برياريکې دټوار که‌وا له کوټاييه‌که‌يدا بارودڅه‌کې به‌روه باشر ده‌بات. چوونکه به‌لای که‌مه‌وه له هه‌شتايه‌ګانه‌وه نه‌مریکا درکې به‌وه کردوه که ده‌توانې به ده‌سنبلاوييه‌وه څه‌رج بکات، کاتي دانه‌وه‌کشي بڼ کاتيکې نادبار دواخستوه. نه‌مېش بڼ سياسي ده‌روه و ناوڅوږيې کاريکې باش نه‌بو، چوونکه نه‌مه واکېرډ واشنتون لووتبه‌رز و تېنه‌ل و ګوښينه‌ده‌ر بيت، به‌لام نه‌م خوډل و ګه‌شته به‌خوډپاييه ګه‌شته کوټاييه‌کې.

ګوډوتاو به‌رو جيهانی دواى نه‌مریکا

هرچه‌نده ناست و مه‌دای نه‌م قه‌یرانه داراییه له هه‌موو نه‌و شتانه گه‌وره‌تره که‌و بنوانین له یادگه‌ی دوورمه‌ودادا بیپارێزین، به‌لام پرودولوتیکی ناناسایی و ده‌گمان نییه. چونکه هه‌له‌ندیه‌کان به‌هزی گوته‌کانی تولیبه‌وه له سه‌ره‌تایه‌کانی سه‌ده‌ی هه‌له‌ده‌مه‌دا به‌ته‌والوی شیتیبوون؟ هه‌روه‌ها له چله‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مه‌دا شه‌یدایی بۆ هه‌بلی ناسنێن دووچاری برتانییه‌کان بوو. ته‌نانه‌ت له‌ چه‌ند ده‌یه‌یه‌کی رابردوودا، تراژیدیایه‌کی دارایی له‌ مه‌کسیک و شه‌رژه‌نتین و به‌رازیل و گشت ولاتانی نه‌مریکای لاتینیدا دروستبوو. له نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا پووسیا و هه‌موو نه‌وانه‌ی له‌ نه‌وه‌ره‌ی نه‌ودابوون، مایه‌پووج و قه‌لۆش بوون. واته‌ر له‌ کۆتایی نه‌و ده‌یه‌یه‌دا په‌تایه‌که ئاسیاشی گرتوه. هه‌روه‌ها داپووخانی به‌پۆه‌به‌رایه‌تی سه‌رمایه‌ بۆ دوورمه‌ودا Long-Term Capital Management - یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین سندووقی پارێزسازی (hedging) له‌ جیهاندا له‌ سالی ۱۹۹۸ هه‌تته‌هه‌ تۆقینه‌ربوو که‌ بانکی یه‌ده‌گی فیدرالی بۆ پێگه‌گرتن له‌ داپووخانی سیستم هه‌لمه‌تتیی پزگارکردنی ده‌ستپێکرد.

نه‌وه‌ی قه‌یرانی سالی ۲۰۰۸ به‌وردی جیا ده‌کانه‌وه نه‌وه‌یه‌که له‌ ناوچه‌یه‌کی دواکه‌وتووی جیهانی تازه‌گه‌شه‌سهندوودا پووی نه‌دلو، به‌لکو له‌ نێو جه‌رگه‌ی سه‌رمایه‌داریی جیهانیدا- ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتووی نه‌مریکا- پووی دا و واته‌ر به‌نێو شاده‌ماری سیستمی دارایی نێوده‌وله‌تیدا پێگه‌ی خۆی به‌ره‌و شوێنی دیکه‌ش بپێ، گه‌رجی هه‌ژنداری له‌ کۆتاییهاتنی سه‌رمایه‌داری نادان- وه‌ک هه‌ندێک شاره‌زا بزێ ده‌چن- به‌لام تا ئاستێکی زۆر به‌رز بۆ ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتووی نه‌مریکا واتای کۆتاییهاتنی جه‌زێکی دیاریکرای هه‌ژموونی جیهانی ده‌گه‌یه‌نی. هه‌له‌پوون و ته‌وه‌زی نابووێ هه‌نوکه‌یی هه‌نگاوی چوونه‌ نێو

جیهانی دواى نه مریکا خیراتر ده کات. چوونکه نه گهر جهنگی عیراق و سیاسه تی دهره وهی جزج ده بلیو بؤش بوونه هزی لادانی سیفیه تی په وایی (شه رمی) له ده سته لانی سیاسیی - سه ریازی نه مریکا له چاوی جیهاندا، نه واته پیرانی دارایی ده بیته هزی لادانی په وایی له ده سته لانه نابورییه کی.

پا و بچوونی خه لک سه باره ت به سیاسه تی دهره وهی نه مریکی هرچونیک بیت، نه واته موویان له سر نه وه کؤکن که ویلايه ته کانی به کگرتووی نه مریکا نابورییه کی نوینگه راتر و پیشکه وتووتر و به ره مدارتری هیه له جیهاندا؛ بازارپه دراوییه که بشی هر وایه. له نه نجامی نه واته، ویلايه ته کانی به کگرتووی نه مریکا هر ته نیا له بواری هنزی سه ریازی و دیبلوماسیدا هر ژموونی به سر جیهاندا په پیدانه کرد، به لگو له بواری هر زیشه وه هر ژموونداره. باشتیرین به لگش بق نه م راستییه نه وه یه که به پیره به رانی بانکه کانی نیونه دی و وه زیوانی دلایی له هه موو جیهاندا بنه مایه کانی پیشه کی خویان له قوتابخانه کانی نه مریکادا خویندوه، هر وه ها سیاسیه کانیش نابوریی خویان به پیپره وکردنی نه و ناموزگار بیانه پیشخست که له لایه ن کتوایی واشنتونه پیشکش کرابوو، داهیتانه کانی سیلیکون فال جینگه ی نیردی پیبردنی هه موو جیهان بوو. بازارپه قازانجکار و قولته کانی نیویورک له لایه ن گشت کیشوه ره کانه وه لاساپیان کراپه وه نه نیا جه مسه ری به ستووی باشوور نه بیت.

جیهانگه رایى دواى جهنگی دووه می جیهانی، به پینی گوزارشتی براد سینسیری (نه ندامی نه نجومه نی په یوه ندییه کانی دهره وه) تا ناستیکی زؤر هاوواتا و هاوتای به نه مریکیکردن بوو. هر وه ها ده لی: " قهرزکارانی به رنه مای بیانی بق کؤکردنه وهی پاره حه زیان به ده رکردنی نه و قه والانه ده کرد که واته به دؤلار ناسیندرا بوو، هر وه ها یاسای نیویورکیان به کارده هیتا و له هه مبه ر دؤزیسه وه و

ناشکراکړدنیدا پابه ندى پښوهره کانی لیژنه ی کاغزه کانی دارایی بیون ". لایه نى به کښکړدنى هزره کان و ده سنگه کانی نه مریکی به هوی سرکه وننى نابووری ولاته که وه پالېشټینی نى ده کړا.

داپووخانی وول ستریت میراتى نه م سرکه وننه زور لاواز ده کات، نابووری نه مریکی له سالى ۲۰۰۹دا ده پوکېته وه بان خاو ده بیته وه، نه گهری نه وه ش هه په ساله کانی دواى نه م ساله ش به هوی قهرزه وه به هیواښی که شه بکات، له مه پشدا زوربه ی ولاتانی نه وروپی له گن نه مریکا له سر ه مان که شتیدا ده بن. زور سروشتیه که وا چالاکیى نابووری شوینه جپاجپابه کانی جیهان به هوی پووخانی جیهانی په که موه کاریگر بن. گهرچى پاره دانه که (التمویل) به شتیه په کی هه مه کی به جیهانی کړاوه، نه وا بازارپه کانی درلو و نابووری له گشت شونینکدا پتی کاریگر بیون. به لام نابووریه کانی کړوکى (الجهوریه) له بازارپه تازه که شه کړیوه کاند- چین و هیند و به رازیل- به پنی پتړیست گه وړه ن و چالاکیه کی تاییه ت به خویان هه په (خواستى لوكالی) که پشت به هه نارده کانی خویان بز خورنواوا نابه ستن. له نه نجامى نه مدها، سندوونى درلوی نیوده ولته نى وه های ده خه ملینى که سدها سدهی که شه کړنى جیهانی له سالى ۲۰۰۹دا له بازارپه کانی تازه که شه سده نوودا نېته ناروه. به مشیوه به بازارپه کانی درلوی و نابووری نه م ولاتانه، هه رچنده به بازارپه کانی نابووری و درلوپیى نه مریکاوه به ستراون، به لام بز په که م جاره له میژوی خویاندا جوره سهره خوییه کبان وه ده سته پناوه.

هیزه کانی جیهانی له سهروی هه موو شتېنکى وه ک کونترولکړدنى هزره کان و نه جېنداگان و شتېوازه نمرنوبیه کانن. نوزینه وه ی زوریک له دامېتانه کانی نابووری که وا له ده په ی پلېرنوودا به رپا بیون که مېک زیاتر له مالیکی کارتونې

فئولیان بهرهم مینا که هنزی نه مریکا لاواز بکات. له سره شم بنه مایه وه. فرۆشتنی مزه کانی نه مریکی بز ولاتانی دیکه ی جیهان له مرق به نړوه هوز و کوششیکي زیانری گه ره که. ولاتانی تازه گه شه کړوو به متعانه به خویونیکی زږه وه چه ند سیاسه ټیکي نمونه یی نابووری بزخویان هله ده بزږن. یو بونگدینی راوړنکاری پشوروی بانکی نیوه ندیی جینی له کوتاییه کانی نه یلوړد سالی ۲۰۰۸ دا گوتی: "وه ها له سیستمی نابووری و دارایی نه مریکی دمنوړنرا وه که نه وه ی نمونه و سره شفیک بیت، نیمه ییش تا پیمان کرا بز لاساییکړنه وه ی ه ولی خومان دا. کتوپر بینیمان که ماموستابه که مان شو کارمه یی ی نیبه که وا پشتر پشبینیمان ده کړد. له بهر شه وه، کاتیک له جاری دها تودا پلان بز سیستمی دارایی و نابووری خومان داده پږن، زیاتر شه قلمان به کار ده هینن".

هرچه نده کرده ی پایوونی نه وانی دیکه (البقیه) له کړکدا مبادیه کی نابووری، به لام نه و هرچه رخانه ی نه مرق ده بیینن نه نیا چه ند نولار و سفتیک نیبه، به لکو درنه نجاسی سیاسی و سهریازی و پوشنبریی هیه. لهو کته ی که ولتان مېزو دوه له مندیان زیاتر ده بیت، هه روه ها لهو کته ی که وا ویلايه ته کانی په کگرتوی نه مریکا کار بز شه وه ی ده کات متعانه ی جیهان له هممه بر خویادا دروستیکاته وه، له وانه په نیمه زږنیک له بهر نه نگاریو ونسوه و نه گه ره و خزسه لماندنې گه لانی تازه گه شه سه ندو بیینن که وا ورده وورده پاده بن و بهر زږد ده بنه وه. له ماوه ی هاوړنی راوړوودا له مانگیکدا هیند ناماده بوو له گفتوگوبه کانی بازوگاننې دوه ده دا راسته وخو بهر نه نگاری ویلايه ته کانی به کگرتوی نه مریکا بیننه وه، هه روه ها روسیا هنرشی کرده جورجیا و چه ند نارچه به کی لی داگبرکړد، جینیش میوانداری لهو که مه تلو مېبانه کرد که له

میلوودا سه‌رسو پوهینه‌رتیرین و شکو دارترین بوو (که زیاتر له ۴۰ ملیار دلولاری تیچوو). له کاتیکدا هر به‌کیک له‌م سى دوه‌له‌نه، پېش ته‌نیا ده‌یه‌به‌ک له‌مه‌وبه‌ر، هیز و متحانه‌یه‌کی نه‌وتویان به‌خویان نه‌بوو به‌و شینوه په‌فتار بکه‌ن که نه‌وکات کردیيان. نه‌نانه‌ت نه‌گر تیکړای گه‌شه‌کردنیشیان دابه‌زیبیت، که بېگومان نه‌مه پووده‌دات، به‌لام نه‌م دوه‌له‌تانه له‌نیو سیستمی جیهانیدا به‌ناسانی و هیمنی واز له‌ پولی خویان ناهیتن.

چه‌ند نمونه‌یه‌ک ده‌هینمه‌وه؛ له ماوه‌ی ده‌یه‌ی پابردوودا، ولایه‌ته به‌کگرتووه‌کانی نه‌مریکا هه‌ژموونی خوی فراوانکړد بڼ نه‌وه‌ی بگاته نه‌و شوین و پینگانه‌ی که‌وا بڼ ماوه‌ی چه‌ندان سده له‌ژیر هه‌ژموونی پووسیدا بوو. له قوناغی هه‌ژموونی نه‌مریکی که دواى چه‌نگی سارد هات، مژسکو ملکه‌چیپي نواند و پتویستی به نه‌مریکا بوو بڼ نه‌وه‌ی پاره و پالپشتی دابین بکات. به‌لام له‌گه‌ل هاتنی سالی ۲۰۰۸ دا هیزی خوی وده‌سته‌ینا‌یه‌وه. له نیوه‌ی مانگی شویانی سالی ۲۰۰۹ دا کوماری قیرغیزیا گه‌پشته نه‌و برپاره‌ی که‌وا بنکه‌ی ناسمانیې ماناج دابخات، - نه‌م بنکه‌یه‌ بنکه‌یه‌کی ناسمانیې نه‌مریکیه‌ که‌وا پالپشتیه‌کی زور زیندووی ناسمانی بڼ کرده‌کانی سه‌ریازی نه‌مریکا له نه‌فغانستان دابین ده‌کات، به‌تابیه‌ت دواى داخستنی بنکه‌ی ناسمانی له‌ توریاکستان له سالی ۲۰۰۵ - پالنه‌ری نه‌م داخستنه‌ش پاره بوو، چونکه ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتووی نه‌مریکا سالانه ۵۵ ملیون دلولاری بڼ به‌کړنکړنی بنکه‌که‌ ده‌به‌خشی و ناماژه‌شی به‌وه‌کړد که ناماده‌یه‌ پرېژه‌ی پاره‌که بڼ سه‌د ملیون دلولار له سالتیکدا به‌رز بکاته‌وه. به‌لام حکومتی پووسیبی بیژک‌ه‌ی هه‌بوونی نیمچه به‌رده‌وامی سه‌ریازی نه‌مریکی له‌ باغچه‌که‌ی پشت مالی به‌باش نه‌ده‌زانی، کرده‌ی یارمه‌تیدانه‌که‌ی بڼ ۲.۲ ملیار دلولار به‌رز کرده‌وه و له‌و قه‌رزه‌ش خوشبوو که

به‌هايه‌کي ۱۸۰ ميليون دۆلار بوو، هه‌روه‌ها چه‌ند بارمه‌تبيه‌کي ديکه‌ي کرد که به‌هايه‌کي ۱۵۰ ميليون دۆلاربوو، داواي قه‌رزنگيشي له‌ نه‌مريکا کرد که وا به‌هايه‌کي دوو مليار دۆلار بۆ نه‌وه‌ي بونيانساني ويسته‌گه‌يه‌کي وزه‌ي هايدروکاره‌بايي نه‌واو بکات. نه‌م پيژده‌هاوبه‌شه‌ي وزه‌ به‌ پيژده‌ي ۴۰٪ پالېشنېي له‌ به‌ره‌مه‌ي وزه‌ي کۆماري قيرغيزيا ده‌کات و پيژده‌ي هه‌نارده‌کردني وزه‌ي بۆ به‌رزترين ناستي پييتچوو به‌رز ده‌کاته‌وه‌. پروسياش ته‌نانه‌ت له‌گه‌ل دابه‌زيني نرخي نه‌وت بۆ ۴۰ دۆلار -بۆ به‌رميلنک- له‌ هه‌مان نه‌و پنگه‌به‌کدا ده‌مپننه‌وه‌ که پيگه‌ي بۆ خووش ده‌کات سياسه‌تيکي نازادانه‌تري ده‌ره‌کي بگريته‌به‌ر.

ته‌نانه‌ت هيند- هاوپه‌يمانه‌ نوپيه‌کي ويلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوي نه‌مريکا- ده‌يه‌وي له‌هه‌مبه‌ر ويلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوي نه‌مريکا دا نازاديني خۆي بپاريتي. گرچه‌ي هيند له‌ هه‌مبه‌ر نه‌مريکا دا هه‌ست به‌ سوپاس و پيژانينيکي زۆر ده‌کات چونکه‌ له‌ به‌شه‌رعي ناساندني هيند وه‌ک هيزيکي سروشتي ناوه‌کي پشتگيربي ليني کردوه‌، به‌لام تاكو ئيسته‌يش له‌ کاردانه‌وي له‌ هه‌مبه‌ر ويلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوي نه‌مريکا دا سه‌باره‌ت به‌ پرسه‌کانی سه‌ره‌کيي ناسايش خۆي ده‌گنخيني، بۆنموونه‌: هه‌رچه‌نده‌ نه‌مريکا سه‌باره‌ت به‌ ئيران فشاريکي زۆري خسته‌ سه‌ر هيند، به‌لام هيند زۆر به‌سادهي ئيران به‌وه‌هه‌شه‌يه‌ نازاني که‌وا واشنتون بۆي چوه‌. راسته‌ که جاريک پازي بووه‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ي له‌گه‌ل نه‌مريکا دا له‌ نازانسي نيوده‌وله‌تيي وزه‌ي نه‌تۆمي ده‌نگ بدات، به‌لام له‌ په‌يوه‌نديه‌ فرلوانه‌کانی له‌گه‌ل ئيراندا به‌رده‌وامه‌ به‌ نه‌جامدانی ماتروي هاوبه‌شي ده‌رباييشه‌وه‌. هيند ئيران به‌ هاوبه‌شبنگي بازوگانيي خۆي ده‌زاني، به‌هه‌موو شيوه‌به‌ک نه‌وه‌ ده‌ت ده‌کاته‌وه‌ ئيران دا پيژندري. له‌ نيساني سالي ۱۹۷۰-۸

فېډرک وانه کاني سړوک نه حمدي نه ژاد له کاني گه پانه وهی سړوکی نیرانی له
سفره که یی سیریلانکای بهر و ولاتی خوی دوايان کرد له پیتار به نرین وه رگرتن
له نیوده لهی بنیشنه وه، حکومتی هیندیش په کسر بانگه پیتشتیکي فهرمی
دهر کرد و دهستانه کاتییه که بووه سهر دانیکي نیو ده ولتی.

هروه ها نه م دقخه ی نیسته وانه په کی گرنګ و به سوود به سندووقی دراوی نیو
ده ولتی و بانکی نیوده ولتی ده دات. چرونکه به رده وام نه و دوو ده سنگه په
وه ها نه ماشایان ده کرا که پهن له هز و پاره و دارایی نه مریکی و وه ک دوو
نامرزی هه ژموونی نه مریکی لیکه درانه وه، به لام نیسته به پنی بۆچوونی براد
سبستیر " نابورییه گه شه سندر وه کانی وه ک چین و پروسیا و هیند و کوزیا و
ته نانه ته به رازیل، نه ک هه ر ته نیا پتویستیان به سندووقی دراوی نیوده ولتی
نییه، به لکو له گه لیدا له پتگی کی پکیشدان، بۆموونه: فه نزویلا پارمه تی
نه رژه فتینی دا بق نه وه ی پابه ندیبه کانی خوی له هه مبه ر سندووقی دراوی
نیوده ولتی جتیه جی بکات. هروه ها بانکی به خشیانی گه شه پیدانی چینیش
نه لته رناتیقی قهرزه کانی بانکی نیوده ولتی ده به خشیانیت."

نه گه ر سه بارت به قولایی نه و گورانکاریبانه نمونه په کی باشرت ده ویت که وا
به هوی پابوونی نه وانی دیکه وه دینه ناروه، سووباره پورماله کی لووتکی نه و
بیست ده ولته بغوینه وه که وا له تشرینی دووهمی سالی ۲۰۰۸ دا له واشنتونی
پاپنه خندا به رپوه چوو. کوی قهرانه کانی دلاری پینشو یان له لایه ن سندووقی
دلری نیو ده ولته تیبه وه پانیس بانکی نیوده ولتی یان کومه لی حوت ولته
گه وره که (دواتریش هشت ولته که) چاره سهر ده کران. له قهرانه کانی پینشودا
خوځرثاوا پوولی ماموستابه کی توندوتیښی خویندنگی ده پینی که وا سهرکونه ی
خویندکارانی نارپکی بولیک ده کات، بۆموونه: له میانی قهرانی ناسیاییدا

ویلایەتەکانی یەكکرتووی ئەمریکا و دەوله تانی دیکەى خۆرشاواى، دوايان کرر که ولاتانی ئاسایی سى ههنگاو هه لێن؛ لێگه پى بانکەکانى شکستخواربوو به نه راوى دابڕووخین و کۆنترۆلی خه رجیبه کانیاں بکه، پێژهى سهرود و سووه کانیش به رز بکه نه وه. به لام خۆرشاوا له هه رسی لایه ن و سهنگه ردا له قهیرانه تاپه ته کهى خۆیدا ته واو پێچه وانه ی ئه م دواکاوییه ی ئه نجام دا.

هه رچۆنیک بێت، خۆرشاوا به ته نیا نه یه توانی پووبه پووی ئه م قهیرانه بپێنه وه و به ره رجی بداته وه. چونکه له ئابووری جیهانیی ئۆد وابه سته به یه کتر و په یوه نداداردا، هه ر کاردانه وه یه ک پێویستی به به شداریی گشت یاریزانه کانى گۆڤه پانه که هه ی؛ به ئابوورییه گه وره تازه که شه سه ندوووه کانیشه وه. چونکه سه باره ت به دابینکردنی دارایی، بوونی چین و سه وودییه گرنگییه کی سه ره کیی هه بوو. هه روه ها سه باره ت به شه رعییه تیش یانه کۆن و بابرده له کانى خۆرشاواى - پاشماوه ی جیهانی پابردوو- نه یانتوانی به ته نیا چاره سه رێکی جیهانی به سه پێنن. دواى پوونبوونه وه ی پوختسار و لایه نه کانى قهیرانه که ی، نه نانه ت خودی ویلایه ته کانى یه ککرتووی ئەمریکا ئیدی نه یده توانی به شیوه یه کی سه ره بخۆیا نه په فتار پکات. له بهر ئه م هۆیا نه به یه که وه، بۆ یه که مین جار کۆبوونه وه ی سه رانی حکومه تی بیه ست ولاتی گه وره کۆبوونه وه؛ به هه شت ولاته که و ده وله تانی تازه که شه سه ندوو سه ره کییه کانیشه وه.

بێگومان، هه موو شتیك نه گۆڤا، چونکه کۆبوونه وه ی بیه ست ده وله ته که له واشنتۆن به رپوه چوو، جۆرج ده بلیو بۆشى سه رۆکیش له دانانی خشته ی کاره کانى کۆبوونه وه که دا پۆلێکی سه ره کیی گێڤا. راسته جیهانیکی نوییه، به لام نه ر جیهانه ش نییه که وا تیایدا ئەمریکا له ده سته لاته کانى دامالدرایی. چونکه تا نیسته ییشی له گه لدا بێت ئەمریکا ولاتیکه له هه موو ولاتانی دیکه گرنگتره،

هه روه ها ده توانى هه زمونى خوى له گشت بواره كان و گشت كيشووه ره كاندا به شيوه بك به كاربيني كه ولاتانى ديگه و هيزى ديگى سهره كى هه رگيز ناتوانى. به پيى گوزارشتى جوزيف جوزفى نووسه رى نه لمانى مېشتا " زله پزه شيعانه كراوه كه به ". له گه ل نه مېشدا، نېمه له نېستدا له جبهاننگدا ده ژين كه تيايدا كارى به كومه ل و هاوبه ش نه ك هه ر گرنگه، به لكو پتويستېشه.

هاوكارى يه كتر بكه ن

هاوكارى نيوده ولته تى به گيانداريك ده چېت كه به زه حمه ت مالى ده گرنت. ته نانه ت له و كاته تى كه ويستيش هه به، زۆربه ت جار پنگ ليل و نه زاندرلوه، بى نمونه: نه فغانستان نمونه تى هاوكارى به كى سهره وتوانه تى نيوده ولته تى بوو؛ به لاي كه موه به شيوه به كى تپورى. نه هيزه تى كرايه سهره نه فغانستان پشتگيرى نه ته وه كانى به كگرتو و كومه لگى نيوده ولته تى وه ده سته تى، كرده سهرابازيه كانيش - هه رچه نده حموت سالى خايندوه - سهرابازى بریتانى و كه نه دى و پوله ندى و ته نانه ت هه پره نساشى له خوى گرتوه. بانكى نيوده ولته تى و نازانسى نه مريكى بى گه شه پيدانى نيو ده ولته تى USAID و حكومه ته كانى نيشتمانى، ملياره ها دولاريان له پيناو دوياره بونيانان هوى زيرخانى نه فغانستاندا پېشكش كردوه. له گه ل نه مېشدا تا نېستېشى له گه لدا بيت جهنگه كه زياتر له شكست و دژان نزيك ده بېته وه نه ك سهره كوتن. حكومه تى هه ميد كه زراى كوتن تولى به سهر كه متر له سيبه كى ولاندا هه به، ميرانى جهنگيش له دهره وه تى كابولدا سهرچاوه تى په هاى ده سته لائن، بزوتنه وه تى تاليبانيش، هه رچه نده لاواز بووه، به لام به شيوه به ك خېزپاگره كه جېنگه تى نيگه رانييه. نه فيونى هاورد كراو بووه ته هه نارد سهره كيه كه تى نه و ولاته. زۆربه تى ولاتانيش - له ولاتانى هاوسينى وه ك پاكستان هه نا ده گاته هاوبه شانى نه يورپي

وهك نه‌لمانیا- زیاتر هر ده‌كڼ خویان له پابه‌ندییگانیان بدزنه‌وه له‌وهی ك
 هرزه به بینینی بکات بیتته‌دی. نږدیهی جار به‌رزه‌وه‌ندییگانیه‌ی نه‌سکی نه‌توره‌ی
 به‌سره‌اوکارییه‌کی پوښنه‌ای نیوده‌وله‌تیدا زال ده‌بیت.

په‌ند و غیره‌ته‌که‌ی نه‌فغانستان نه‌وه‌مان پس ده‌لی که‌اوکاری نیوده‌وله‌تی
 شتیکی سانا نییه، به‌راستی به‌رده‌وام نییه. به‌لام هه‌وله‌که‌ی نیو نه‌فغانستان
 دوجاری که‌م گرنگیدان بوویه‌وه، چونکه‌ نیداره‌ی بوش سه‌وقالی ریکلامکردن و
 په‌واجپیدان و وارتیش سه‌وقالی هیرشکردنه‌ سر عتراق جوو، له‌گه‌ل نه‌مه‌بشدا
 میشتا ده‌تواندري پرزگار بکړی. جگه‌ له‌مانه‌یش، گرفته‌گانی نه‌م پرزگاره
 پتویستیان به‌ چاره‌سهریکی ه‌اوبه‌شی ه‌اوکارانه‌ ه‌یه‌ نه‌وجا نه‌گر
 وه‌دیه‌تانیښی زږد د‌زوړ بیت. ته‌ماشای کزی نه‌و گرفته‌نه‌ بکه‌ که‌ نیسته
 بوویه‌پوویان ده‌بینه‌وه- تیرور، په‌تای دارایی، نه‌خوشییه‌گانی گوزاره‌وه، وزه،
 ناسایش- کزی نه‌م گرفت و به‌ره‌نگاریانه‌ پتویستیان به‌ چاره‌سهری ه‌ه‌ماه‌نگ
 وړنکوپتک ه‌یه، له‌ ه‌ندیک د‌وخیشدا چه‌ند ده‌ستگه‌په‌ک ه‌ن که‌وا ده‌توانن نه‌م
 چاره‌سهرانه‌ پیاده‌ بکه‌ن.

با وه‌ک نمونه‌ د‌خی نه‌خوشییه‌کی گوزاره‌وه‌ریگرین؟ هر نه‌خوشییه‌ک له‌م‌ژدا
 به‌شپوه‌په‌کی زږد به‌ره‌رلوان بللو ده‌بیتته‌وه. نه‌مه‌یش مانای نه‌وه‌یه‌ که‌ نیسته
 ه‌ه‌موومان نه‌و پالنه‌ره‌مان ه‌یه‌ ه‌زی نه‌خوشییه‌که‌ به‌ خیرترین کات د‌باری
 بکه‌ین و فردانییه‌کان د‌اب‌یرین و کار ب‌و ن‌وزینه‌وه‌ی چاره‌سهر بکه‌ین.
 به‌دلنیاپیوه‌ ریک‌خراوی نه‌ندروستی جیهانی ده‌توانی بیتته‌ نیو پرسه‌که‌ و د‌لوا
 بکات چه‌ند نمونه‌په‌کی فابریسه‌که‌ی ب‌و بنیرن و د‌وا ده‌ست‌نشان‌کردنیش د‌باری
 بکات و نه‌و پ‌نکارانه‌ش ده‌ست‌نشان بکات که‌وا پ‌نویسته‌ پ‌نره‌و بکړن. به‌لام ب‌و
 به‌دبختی، گرژمه‌ و پاره‌ی پ‌نویستی له‌به‌ر ده‌ستدا نییه‌ و به‌ده‌ست که‌می

کادیرەو دەنالتینی، هەروەها ئەو دەستەلاتەشی نییە سەرپشکی بکات بۆ ئەوێ چەند بێنەمایەکی دابینیت کەوا لەسەر هەمووان پێویستە پێشەوی بگەن. چەین لە نێو چوارچێوەی سنووری خۆیدا و بەچەند هەفتەیەک پێش ئەوێ جیهان پێی بزانی، ئەخۆشیی ئەنقلەو ئەنزای باڵندەیی شارەدەو. لە یەکتێک لە قوناقەکاندا، ئەندۆنیسیا ئەوێ پەنکردهو چەند نمونەییکی ئەنقلەو ئەنزایەکی رادەست بکات، چونکە دەترسا لە پێناو دروستکردنی دەرنزی و پێکوتەیی نقد گرانبەها بەکاربێت کە ولانەکان ناتوانی بەرگی خەرجییەکانی بگری.

ئەمە ئەو جیهانە بە کەوا پەروەپەرویی سەرۆک باراک ئۆباما بوو، ئەو: جیهانیکی پەر لە هەراوژەنا و گێرگرفت، لەگەڵ کەمە وەلامیکی ئاسان. بەلام لەگەڵ کۆی گرفتەکانیشیدا، بەشیوەیەکی ناتاسایی هەر بە جیهانیکی ئاشتبێخوژانە دەمێنیتەو. بەلای کەمەو، بەرپابوونی جەنگێک لە نێوان زەلمێزەکاندا پرسیکی شیعمانە نەکرەو. جا ئەگەر مەسەلە کەمان بۆ هەندێک پێویری وەک هێمەکانی مەدەنی نزیکیکردەو، ئەوا دەبینین لە زەمەنێکدا دەژین کە لە هەموو زەمەنەکانی دیگەر دروستتر و ساغتر. هەروەها پێکخراوی ئەلقاعیدە کە بەکەم هەپەشەیی مەزنی سەدەیی بیست و یەک بوو، ئێستە بێ پەگوریشە بوو و چووێ نێو دۆخی بەرگری لەخۆکردن، چونکە موسڵمانانی جیهان لە هەمبەر شکۆدارکردنی ئوندوتیژی و ئامادەییە فراوانەکی بۆ کوشتنی مەدەنییەکان پقییان لێی هەلسا، چونکە پێکخراوی ناوبراو سەلی لە کوشتن و تۆقاندنی مەدەنییەکانی موسڵمانیش نەدەکردهو. هەلبێژاردنی سەرۆک ئۆباما- ئەو کەسە ئەمریکییەکی ئەزادینکی تێکەلی هەبە و لە بلوکیکی موسڵمانە بەناوی حوسین- ئەوا کۆمەڵە تێڕۆرسەکی دەرچاری سەرپشمان کرد. لە کاسیتیکی ئیدیۆییدا کە بەمدواییان بەدیارکەوت، سەرکردەکانی ئەلقاعیدە دژ بە سەرۆکە نوێیەکی

په نایان بډه بهر هیرشی نږد لاوازی کهسی و به (کهسی زنجیران ناویرد). له راستبشدا پالنهری نیکه رانییه کهشیان پاساوی خزی ههیه، چونکه هه لېزاردنې توباما سینبولی هیوايه بڼ جيهان، هه روه ها بڼ سهر قاعیده و نهیدولزبایه کهی- کهوا له سهر پڼوکیته بونیادنراوه- په هه پشه یه کی مه زن داده ندری.

بېگومان نیکه رانییه کی کون ههیه، نیسته ییش یوونی ههیه، نهویش نهو په که له کانه کانی پانگوزه ریبیدا به نږدی ناشتی وده چه رخی. هه له و کانه وهی که میژوونوسی یونانی سیژسیدیدس تېبینی نهو هی کردوه که هزی سهره کیی وده چه رخی ده سته لات له سپار نهو به سینا به ریا یوونی جهنگی بیلو بونیوس بو، لیکولان به جوړه نیکه رانییه کهوه چاوه نواری نهو ساتانه یوون. به لام نه مجاره پنیوست بهوه ناکات پابوونی نهوانی دیکه، نه گهر به شپوه په کی گونجاو به پتوه بیری، بیتیه هۆکارک بڼ تیکدان و له رانندنی سه قامگیری. چونکه نه مرکا به خیرلی گزله ی ناکه ویته لېزییه وه، هه روه ها له سهر لېواری نهو شدا نییه بیتیه دهوله تیکی دیکه و بگوریت. هه روه ها هه پیرانه کهش به هه مان پله یه کسان کاریگری به سهر هه موواندا ههیه، جکه له مانه ییش، نه مړ ولاتانی دیکه ده توان بڼ پاراستنی سه قامگیری پۆلی سهره کی بگتېن، نهویش نه که نه نیا له بولاری نابوریدا به ته نیا. چونکه له ماوه ی طماننیتی نیوان پوسیا و جرجیادا، سه رۆک نیکولا سارکوزی چوه مۆسکو نه که بۆش. هه روه ها کانیک له هاوینی پابردودا نیسرائیل و سووریا چونه نیږد دانوسنه وه، تورکیا پۆلی نیوه ندکاری نیوانیانی گتېر نه که واشفتون. کانیک حربه کانی لوبان له نایاری پابردودا بڼ جارنکی دیکه به چه که له په کرتیان دا و شه له نیوانیادا په یدابو، مېری قه نر ناکه که سیک بو کهوا توانی بیانیه ییتیه سهر مینزی گفتوگل. ولایه نه کانی په کگرتووی نه مرکا له هیچ په کیک له م

پو‌دوانه‌دا نه‌بوو. ئەم مەسەلەیه پێش دەیه‌یه‌ك له‌مه‌یه‌ر ته‌نانه‌ت هه‌ر نه‌ده‌توانرا بیریشی ئی بکێتته‌وه، به‌لام هه‌نووکه‌ بووه‌ته‌ شتێگی ناسایی. راسته‌ بوونی جیهانیك که چه‌ندان پارێزانی به‌هێز و پشته‌خۆبه‌ستووی هه‌بێت واتا چه‌ندان پکابه‌ر و دیماکوچیی هه‌یه، به‌لام له‌هه‌مان کاتدا واتای بوونی زۆریك له‌ دانوستانکار و سه‌رکرده‌ی هه‌ریمیش ده‌گه‌یه‌نی که به‌رژه‌وه‌ندییان له‌ پاراستنی ناشتیدا هه‌یه. چا‌ نه‌گه‌ر تواندرا ئەم پالنه‌ره‌ پێکبخرێت و هانبدری، نه‌وا بێگومان جیهان ده‌بێته‌ شوێنیکێ باشت‌ر.

زۆریی زله‌یزه‌کان هه‌مان به‌رژه‌وه‌ندیی هاوبه‌ش و نمونه‌کانی بالایی ویلایه‌ته‌کانی یه‌کگرتووی نه‌مریکایان هه‌یه. ده‌بێ ئەم پالنه‌ره‌ هاوبه‌شانه‌ش جوولێ جیهان به‌ره‌و زۆریك له‌ سه‌قامگیری و گه‌شه‌کردن بپاریزی. به‌لام، مه‌ترسییه‌کی راسته‌قینه‌ هه‌ر ده‌مینی، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که واشنتۆن به‌ مه‌به‌ست هه‌ولێ شلکردنه‌وه‌ی مشتی ده‌سته‌لات و هه‌ژموونی خۆی بدات، چوونکه‌ ئه‌مه‌ ده‌بێته‌ هۆی هه‌راوه‌نا و ناسه‌قامگیری، خۆ نه‌گه‌ر له‌ به‌کارهێنانی هێزیشیدا زنده‌په‌ویی بکات هه‌ر مه‌ترسیداره، چوونکه‌ واده‌کات ولاتانی دیکه‌ پهبان لێی بێته‌وه، ئه‌و ولاتانه‌ش هان ده‌دات نه‌نیا گرنگی به‌ کاروباری نایه‌تی خۆیان بده‌ن. ئیداره‌دانی هێزی سیاسی و سه‌ربازیی نه‌مریکا بۆ سه‌قامگیری جیهانی هه‌ر به‌ گرنگ‌تر ده‌مینیته‌وه. له‌سه‌ر ویلایه‌ته‌کانی یه‌کگرتووی نه‌مریکا پێویسته‌ چه‌ند بانه‌ما و ده‌ستگه‌ و خزه‌نگه‌زارییه‌ك پێشکesh بکات که‌وا یارمه‌تیده‌ری چاره‌سه‌رکردنی گرفته‌کانی سه‌ره‌کی جیهان ده‌بن، هه‌روه‌ها پێویسته‌ له‌ هه‌مان کاتیشدا پشکێک له‌ سیستم و ده‌سته‌لات به‌خشێت ولاتانی دیکه‌، به‌تایبه‌تیش نه‌ر ولاتانی که‌وا نازه‌ گه‌شه‌یان کرموه‌.

پاسته که ویلايه ته کانی په ککرتووی نه مریکا له چند ده په په کی دوايیدا نه مجزره سرکردایه تبیه ی له خزی پیشان نه دا، به لام نه م سه له په به سره پاریس و نه دهن و موسکو و په کین و نیوده له پیشدا پیاده ده بیت. نه اروپا خه زو گورواونکی وه های نه بوو بق نه وه ی له به رژه وه ندیی سندوونی دلوی نیو ر. نه و نه نجو مهن و یانه کانی دیکه واز له ده سته لات بیتیت، زوریکیش له و تانه ی که و بازاره کانیان تازه گه شیان سه ندوه، به هه مان نپره یی و سووربوونی ویلايه ته کانی په ککرتووی نه مریکا له هه مبر سه روه ری خزی، نه وانیش له سر سه روه ری خویان پنداگرن، هه ندیک جاریش نه و نپره ییه بیان له هی نه مریکایش زورتره. جا نه گه ر بق فراوانکردن و پته وکړینی بنه ما و ده سنگه جیهانیبه کانی هاوکاریکردن چند رینگه په ک نه نوزینه وه - سه باره ت به نابوری و وده و گورانی ژینگه یی و نه خو شیه کان و ماده کانی هوشبه ر و په ناهه نده یی و چندان پرسی گوره ی دیکه - نه و جیهان چنده ها قهیرانی دیکه به خو په وه ده بیینی و کاردانه وه ی حکومه ته کانیش خیرا و کورت دهن و تاییه ت دهن به گرفته نه سک و تاییه ته کانی خویانه وه. نه مپیش توانامان پېنابه خوشی به هیزه وه له قهیرانی هه نوکه ده ربچین نه گه ر بیت و ولاته هه زنه کانی جیهان به په کوه و له سنوونکی نذر فراواندا به رده وام کار له گه ل په کتریدا نه که ن.

له به رانه ریشدا، نه گه ر به په کوه کز بیینه وه و پوه به پوهی گرفته کانی گشتیی مرقاباتی بیینه وه، نه و ده رفه تانه بیتنه به رچاوتان که و ده کړی بل هه مروانی بهر خمینین. وه ها بیتنه به رچاوتان نه گه ر نیمه توانیمان چند بنه مابه کی نوی بموزینه وه که و ده رفه ت بق کرده ی جیهانگه رایی و گه شه کورنیکي مهن خوش بکات که بشوان خوراکر مین و له گشت توپزه کانی نیتو جفاکدا پلاوبینه وه د ناسته کانی گوده ران و چاودیزی نه ندروسی بق خه لکانی زور هه ژار ده سته بهر

دهكات و ړنگه بڼه ژماره یه کی په کهار زږدی خه لک خوش دهکات توانا و کارامه یه کانیا ن پتېشخه ن.

نه گهر به په که ووه کاربکه ی ن و نه م قه برانه تپه پېنېن، نه و ده رغه ته کان به شپوه یه کی بیتنور دینه پېنېن، تابووری جیهانی هیواى ژیا نیکى سه ربه رزانه بو خه لکى گشت شو پېنېنکی سه ر گوی زه وى ده په خستېنې. هه روه ها نامرازه کانی جوړلو جوړی په یوه ندى ړنگه مان بڼ خوش دهکات باشتر په کترى بناسین و له په کترى غبرېمېن که هه رگیز له رابردودا نمونه ی نه بوه. هاوکارى سیاسى ده توانى ناگرى کتېرکیتى نیوان زله تیزه کان دامرکینې. جا نه گهر خه لک له گشت پوځتکا له گشت شو پېنېن کارى سه رسو پېنه رانه نه نجام بده ن، ئیدى کاتى نه وه هاتووه حکومه ته کانیا ن به داهیناسى تايبت به خویان پسې به پېتى نه و نافراندنانه ی مرقایه تى پوځ و چندان جوری هاوکارى نیوانیا ن بړه خستېنې. بهرهنکاربوونه وه و کرسپه گوره که ی به رده م باراک توباما و سه رکرده گانی هاونه وه ی، خوی له وه دا ده بیپتته وه سیستمکى نوی په یوه ندى نیوده ولنه ی دابه زیتن؟ سیستمک بیت هاوکارییه کی نیونه توه یی راستین و کارا سه باره ت به و پرسه مرنه هاوبه شانه به ره مېنېنې که وا هه موومانى شه کات کردووه. نه مه سپړده ی مه زنى سه ده ی بیست و په که: نمونه به کی نوی که وا ناشتى و که شه کردن و نازادى بڼ هه مووان ده سته به ر بکات.

۱- رابوونى نه وانى دیکه

نه م کتېبه مېنده داپووخان و لیزبوونه وه ی شه مریکا پیشان نادات مېنده ی رابوونى گشت گه لانى دیکه پیشان ددات. نه م کتېبه تېشک ده خانه سه ر نه و وه رچه رخانه مرنه ی که وا له نیسته دا له جیهاندا ده گوزهرى؛ وه رچه رخانیکه و

هەرچەندە جینگى گلفوگۆ و بێزبازىیەکی نۆڤە، بەلام هێشتا بەشیوەیەکی باش تێنەگەشتوون. لە راستیدا ئەمەیش شەتێکی سەوشنێیە، چوونکە گۆرانیکارییەکان - تەنانت ئەگەر لە دەریاکانیشتا پووێدەن - بەشیوەیەکی پلەپلە بەرپۆ دەپۆن. جیهان وەک شەتێکی ناسراو و باو دێتە پێش چاومان، هەرچەندە ئێمە لێرەدا باس لە قۆناغێکی نوێ دەکەین. بەلام، لە راستیدا، جیهان تا ئاستێکی نۆڤ جیاوازه.

لە مێانی پێنج سەدەکەى پێڕەویدا سێ وەرچەرخانی سەرەکی لە هێزدا هاتە ئاراوە، گۆرانیکاری کرۆکی لە دابەشکردنی هێزدا بوو. هۆی ئەوەی ژیاى نۆنەتەوێی لە لایەتەکانى سیاسى و ئابوورى و پۆشنپیرییهوه سەرلەنوێ دابەزێژیتەوه. وەرچەرخانى یەکەم بە سەرەلدان و بەرجەستەبوونی جیهانى خۆڕئاوایی دەستپێکرد؛ ئەم کردەیه لە سەدەى پانزەیهوه دەستپێکێرد و لە کرتابییهکانى سەدەى هەژدەیهوه دا بەخێزایی چوو. پێش و ئەوەی ئێ پەیدا بوو کە ئێمە پێی دەلێین نوێگەری: زانست و تەکنۆلۆژیا، بازرگانی و سەرمايه‌داری، هەروەها دور شوێنێ کشتوکالی و پێشەسازی. ئەوجا لە ئەنجامى ئەم گۆڕان و وەرچەرخانەدا هەژموونی ئوردوێ سیاسى گەلانى خۆڕئاواشی ئێ کەوتەوه.

وەرچەرخان و گۆڕانی ئوردو، کەوا لە دوا ساڵەکانى سەدەى نۆزدەیه‌مدا هاتە ئاراوە، خۆی لە بەرجەستەبوون و زەقبوونەوه‌ى ویلايەتەکانى یەكگرتووى ئەمریکادا بێنەوه. چوونکە ویلايەتەکانى یەكگرتووى ئەمریکا دواى ماوه‌یه‌كى کەم لە وەرچەرخانە پێشەسازییه‌کى بوو. مەزوترین و لاڤ زلهێز لە جیهاندا کە لە سەدەى نێمراوترییه‌ى پێشمانییه‌وه تا ئێستە وێنەى نەبووه، هەروەها لە هەر ماوه‌یه‌مانییه‌کى شیمانە‌یوکرۆى نێوان وڵاتانی دیکەدا بووه. بەهێزترین و تاکه وڵاتى زلهێز. ویلايەتەکانى یەكگرتووى ئەمریکا لە مێانی نۆزیه‌ى ماوه‌کانى

سه دهی پابردودا له جیهاندا هه ژموونی به سه ر باززگانی و سیاسهت و زانست و رۆشنیبریدا په یداکرد، نه م هه ژموونهش له میانى بیست سالی پابردودا که س نه یوانی کێرکێتی له گه لدا بکات، واتا هیچ کێرکێکارینکی بق په یدا نه بوو؛ نه مهیش له میژووی نویدا دیارده به کی ده گهن و ناوازه به.

ئیمه له ئیستهدا له نێو سییه مین وه چهرخانی مه زنی هیزی سه دهی نویدا ده ژین، ده شتوانین ناو له م وه چهرخانهش بنین وه چهرخان و گۆرانی نه وانی دیکه. چوونکه له چهند ده به په کی که می پابردودا، چهندان ولات له شوینه کانی جۆراوجۆری جیهاندا تیکرپه کانی گه شه کردنی ئابووریان هتنده به رزبوویه وه که له پابردودا به شتیکی نه ستم داده نرا. هه چهنده نه م ولاتانه چهند قوناغێکی به رزبوونه وه و گه شه کردن و دواتریش لێژبوونه و هیان به خۆپانه وه بینی، به لام پووک و ناراسته ی گشتی به یی هیچ گومانیک به ره و سه ره وه هه لده کشا. نه م گه شه کردنهش له ئاسیادا پوونتر به دیارده که وت، به لام له راستیدا هه ر ته نیا تایبته نه بوو به ئاسیا. له هه ر دوو سالی ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ دا، ۱۲۴ ده ولته تیکرپه کی گه شه کردنی وه هابان به خۆپانه وه بینی که ۴٪ و زیاتریش بوو، له نێریاندا ۳۰ ولاتی نه فریقی هه بوو. نه نتوان شانی به پێوه به ری دارایی که وا زارلوه ی بازارپه کانی تازه گه شه کردووی دا هینا، ده سنی به پۆلین کردنی بیست و پینج کۆمپانیا کرد بق نه وه ی له قزناغی دا هاتوودا بینه گه وره کۆمپانیای فره په گزی جیهانی، لیسته که ی چوار کۆمپانیای له خۆگرتبوو که له به رازیل و مه کسیک و کوریای باشوور و تایوان و سن کۆمپانیای هیندی و دوو کۆمپانیای جینی و په ک کۆمپانیا له هه ر په که له نه رژه نتین و چیلی و مالیزیا و باشووری نه فریقا پینکها نیوون.

نه ماشاي چوار ده وړى خوت بکه. دريژترين ته لار له جيهاندا له مړوډا ده که وېته
 تايي، مينده شي پېناچيت ته لاريکي ديکه له دوبي د دوسته کړي که زړ له و
 سرکه ووتو ورو به زرتره. هه روه ها ده و له مهندترين پياو له جيهاندا مه کسيکيه و
 گوره ترين کومېانيه کاني جيهان له پوي فروشتنه وه چينييه و زه به لاحترين
 مړوکه له جيهاندا ئېسته له پووسيا و ئوکرلين دروست ده کريت، گوره ترين
 پاليوگهش له جيهاندا ئېسته له هيند بونياد ده نري. ئېسته سينبوله کاني
 به ناولانگي ئه مريکي بوونه نه مولگي بيگانگان. گوره ترين به کي
 کاتبه سريردن له جيهاندا له سەنگافوره يه، هه روه ها به کم گاريژو له جيهاندا
 له لاس فيگاسدا نيه، به لگو له ماکاودايه که له بواړي داهاتي قومار و پوکره وه
 سالانه زړ له فيگاس زياتري ده ست ده که وي. هه روه ها مە زنترين سينما له
 جيهاندا- تاييت به ژماره ي فيلمه کاني به ره مهاترو و ژماره ي پليته کاني
 فروشراو- بوليژده نه ک موليژده. ته ناهت بازارا کړدنيش (التسوق) - به کم
 چالاکي له نه مريکادا- ئېسته به شتو به کي جيهاني و له نيو ده مه لېندي
 بازارا کړدن له جيهاندا، به ک مه لېنديان ده که ونه ويلابه نه کاني به ککرتوي
 نه مريکا و مە زنترينيان ده که وېته په کينه وه. له راستيدا، نه م ليستانه
 هه روه مکين، به لام نه وي له مه سه له که دا سر سوپه نيره نه وه يه که نه نيا پېش
 ده سال له مه وېر نه گمر نه مريکا له هه مووشپاندا پله و پيگه ي به کمي داگير
 نه کړدې، نه وا له زړ به پاندا سر ليست و پېشکاروان بووه.

له وانه به شستگي سايرو نامو بېته به رچاو که جهخت له سهه
 خوشگوره رلييه کي تازه گه شه سە ننوو به پنه وه له کاتيکدا هېشتاکه سە دان
 مليون مړو له هه ژاريه کي کوشنده دا ده ژپه ن. به لام نه گمر له کرشه به کي
 ديکه وه بنواړپه مه سه له که، ده بينين پړزه ي نه و که سانه ي پړزانه به به ک دولاړ

یان که متر ده ژبه له ۱۰٪ ی سالی ۱۹۸۱ دا بڼ ۱۸٪ سالی ۲۰۰۴ دابه زیوه . پتشیبنیش ده کړئ له ۱۰٪ هانتی سالی ۲۰۱۰ دا بڼ ۱۲٪ دابه زیت . گه شه کردنی چین به تنیا زیاتر له ۴۰۰ ملیون مرؤفی له دؤخی هه ژاری ده رباز کردوه و له ولاتانه ی که و ۸۰٪ دانیشتونانی جیهان له خویان ده گرن پاشه کشه ی کردوه . شه پاسته که په نجا ده وله ته که ی که به ده ست گرفته زؤر خراپه کانی نابووریوه ده نالتین و هه ژارترین مرؤفی جیهان له خویان ده گرن ، پتوستانی به چاودیری و گرن گپیډاننکی به په له هه به ، به لام ، له ۱۴۲ ولائی دیکه دا- به چین و هیند و به رازیل و پروسیا و تورکیا و هندونیسیا و کینیا و باشووری نه غریقیا شه وه- ورده ورده هه ژاران له نابووریوه کی گه شه کردو و به ره مهیندا له خؤ ده گیرین . نیمه بڼ په کم جاره له میژوودا گه شه کردنکی پاستینی جیهانی ده بینن ، شه میش سیستمکی نیونه ته وه یی به ره مده هینن که له ولاتانی دیکه ی جیهاندا هه نه تنیا نامانج و چاودیر نین به لکو یاریزانی سه ره خؤن . به کورتی له دایکبوونی سیستمکی پاستینی جیهانیبه .

پوخسار و په هه ندنکی دیکه هه به که و په پوه ندی به و قوناغه نوییه وه هه به ، شه ویش پزیشن و گوازانده ی هیزه له جه اند ولاتیکه وه بڼ جه اند یاریزاننکی دیکه . شه وانی دیکه ی پابو له نیسته دا یاریزانی ناهکوومی و پڅخراو و تاکه که سی وده له خویان ده گرن که و له سه ره حسابی لاوازکردنی به له بندی و هه ره که زییه ت و کؤنترؤلکردنی جیهان هیزیان وده ده سته پناوه . شه و چالاکی و شه رگانه ی که و پڅڅک له پڅڅان له ژؤر کؤنترؤلی هکومه ته کاندو بوو ، نیسته به به شداری ده سته و دامه زلوه کانی نیونه ته وه یی وده پڅخراوی بازرگانیی جیهانی و په کییه تی شه ووپبیه وه به پیوه ده چی . هه ندنک کؤمپانیا و سه رمایه هه ن له شوپننگه وه ده جه شوپننکی دیکه و بڼ شه نجامدانی پڅوڅه کانیان به دواي

گونجاوترين شويندا ده‌گه‌پښ، جا له‌مه‌دا پاداشتي هه‌ندېك حكومت ده‌كات و هه‌ندېكيشيان سزا ده‌دات. هه‌روه‌ها تيرورست و بازرگانانې ماده‌كانې هوشبهر و باخي‌بووه‌كان و ميليشيايه‌كان به‌گشت جزو و چه‌شنه‌كانيانه‌وه، له‌گوشه‌ و بوشايي و خاله‌كانې لاوازي سيستمې جيهاني‌دا پانفائيسه‌ك بؤ نه‌نجام‌داني چالاكيه‌كانيان ده‌بينن. هيز له‌گشت ولاتانه‌وه ده‌گوازيته‌وه و ده‌چيته‌گشت لايه‌ن و ناراسته‌يه‌كه‌وه. جا له‌كه‌شيكې وه‌هادا، زارواو و به‌كاره‌يتانه نه‌قليدسيه‌كانې وه‌ك هيزي نيشتماني - ثابووي و سه‌ريزي به‌يه‌كه‌وه - كارگه‌رييان كه‌متر بووه‌ته‌وه.

له‌وانه‌يه‌كه‌ سيستمه‌گه‌شه‌سندووه نيونه‌ته‌وه‌يه‌كه‌ له‌ سيستمه‌كانې پښ خوي ته‌واو جياواز بيت. چونكه‌ سه‌د سال ده‌بيت سيستميكې فره‌جه‌مسره هه‌بوو كه‌وا له‌گه‌ل گوراني به‌رده‌واميش له‌هاوپه‌يمانپيه‌كان و كيپر كتيب‌كان و حيساباته‌ناروسته‌كان و جه‌نگه‌كاندا كومه‌ليك حكومه‌تي نه‌وويي به‌پتووه‌يان ده‌برد و ناراسته‌يان ده‌گرد. دواتر سيستمې جه‌نگي سارد هات كه‌ نور جه‌مسري سه‌ره‌كيي هه‌بوو! له‌زوري لايه‌نه‌كاندا سه‌فامگريپه‌كي پتري هه‌بوو، به‌لام به‌هزي زنده‌پوييكرمني هه‌ر يو زله‌يزه‌كه‌ له‌كاردانه‌وه‌ي هه‌مبه‌ر گشت هه‌نگاويكې جه‌مسري به‌رانبه‌رياندا له‌سالي ۲۰۰۱ وه‌له‌ژير هه‌ژمووني په‌هاي نه‌مريكا دا ژباين، جيهانكي په‌كه‌جه‌مسره و ژور بيهاوتا بوو كه‌ نيابدا نابوردي كراوه‌ي جيهاني به‌شيوه‌يه‌كي ژور درامانيكي فرلوان بوو و هه‌نگاوه‌كانې نقد خنرابوون. هم‌ه‌راوانبوونه‌ش له‌نيسته‌له‌سروشتي سيستمې نيوده‌وله‌نيذا به‌ره‌و گورانكي نواتر ده‌چيت.

له‌سه‌ناستي سه‌ريزي - سياسيدا نيتمه‌هيشتا له‌جيهانكي په‌كه‌تيزيدا ده‌ژبن به‌لام هيزه‌كه‌ له‌گشت ناسته‌كانې دېكه‌ي - پيشه‌سازي، دارايي، فير كردن،

کۆمه‌لايه‌تي، پزۆشنېريدا- دابه‌ش ده‌بښت و دوور له‌ هه‌ژموني ئه‌مريکي ده‌گوزښت و وهرده‌چرخي. ئه‌مه‌يش ماناي ئه‌وه نښه ئيمه ده‌چينه نښو جيهانتيکي دژ به ئه‌مريکا، به‌لام ده‌چينه جيهاني دواي ئه‌مريکا؛ جيهانتيک که زۆرتک له‌ که‌سه‌کان و له‌زۆر شويني جياجيادا ئاراسته و نه‌خشه پنگه‌کاني ده‌کښن و نه‌خشه‌کاني بۆ داده‌پيژنه‌وه.

ئهو دهره‌ت و ته‌گه‌رانه چين که‌را ئه‌م گوزانکاريانه پيشکه‌شيان ده‌کات؟ ئايا ئهو گوزانکاريانه چ شتيکيان بۆ ئه‌مريکا هه‌لگرتوه؟ ئه‌دي ئه‌م قوناغه نوپيه سه‌باره‌ت به‌ جه‌نگ و ئاشتي و ئابووري و کار و ه‌زد و پزۆشنېريه‌کان چۆن بښته به‌رچاو؟ به‌کورتی، ماناي ئهو پسته‌يه چيه که ئيمه له‌ جيهانتيکي دواي ئه‌مريکا ده‌ژين؟

٢-تۆپي کريستالي پيشينيکردن

وه‌هاي دابني تۆ له‌ کانووني دووه‌مي سالي ٢٠٠٠دا ده‌ژيت و پرسيارت له‌ دانابه‌ک کړنوه بۆ ئه‌وه‌ي پيشيني ئه‌وه‌ت بۆ بکات که له‌ماوه‌ي سالي داهاتوودا چ شتيک به‌سه‌ر ئابووري جيهانيدا ديت. با وه‌هاي دابنين تۆ هه‌نديک به‌لگه و ئاماژه‌ت پيداوه بۆ ئه‌وه‌ي له‌کاتي نولپني له‌ تۆپه کريستالپه‌که يارمه‌تيي بده‌بت. ويلايه‌نه‌کاني به‌کگرتووي ئه‌مريکا موچارى مه‌ترسيدارترين هيرشي تيردستي ده‌بيته‌وه له‌ ميژوودا- تۆ وه‌هاي پي ده‌لپيت- ئه‌ويش سه‌باره‌ت به‌ دوو جه‌نگ وه‌لامت ده‌داته‌وه که له‌ په‌کتياندا زۆر به‌خراپي تښکه‌شکيت و عيرلق به‌جڼده‌هيلي- ئهو ولاته‌ي که‌وا له‌ په‌ده‌گي نه‌وتيدا پله‌ي سيبه‌مي هه‌يه- بۆ ماوه‌ي چه‌ندان سال له‌ هه‌راوه‌ناو پاشاگه‌ردانيدا ده‌سنوپي ده‌کورتی، هه‌روه‌ها ئيرانيش له‌ خۆره‌لاتي نيۆه‌استدا ده‌بيته ده‌وله‌تيکي به‌ميز و به‌ره‌و

و ده مستعینانی توانا و هیزی نه تۆمی ده چیت، هه روه ها کۆریای باکوور
 یتکه یه کی نذر ده بپیت که نذر زیاتره له راگه یاندنی خۆی وه که هه شتم هیزی
 خاوه ن چه کی نه تۆمی له جیهاندا، پروسایاش وه رده چه رخیت و ده گۆریت و نذر
 دوژمنکارانه و لووتبه رزانه په قنار له گه ل هاوسیتیه کان و خۆرئاواشدا ده کات. له
 ئامریکای لاتینیشدا هۆگو چافیزى سه رۆکی فه نزویلا هه لئه تیکى دژ به خۆرئاوا
 راده گه به نى که توندوتیژترینه، نۆرتیکیش له هاوپه ییمان و سه رسامان بۆخۆی
 راده کیشیت، ئیسرائیل و حیزبوللش له باشووری لوبناندا جهنگێک به رپا ده که ن
 که ده بیته هۆی له رزاندنی حکومه ته فشۆله که ی به یرووت و تیوه گلانی شیران و
 سووریا، تۆقین ده خاته نیو دلی ئیسرائیلییه کان، غه ززه ش ده بیته دهوله تیکى
 شکستخواردوو که وا حه ماس حوکمی ده کات، گفتوگۆیه کانى ئاشتیی نیوان
 ئیسرائیلی و فه لستینییه کانیش ده گاته بنه سه ت. بواتر به دانایه که ده لئیت :
 به پشتبه ستن به م هه موو پرووداره، ئابووری جیهانی له ماوه ی شه ش سالی
 داهاتویدا چۆن ده بیته ؟

ئهمه به ته واوی شیمانه نییه - له راستیدا - چونکه ئیمه پیتشبینیی وه هه مان
 له به رده سه ت که وا له لایه ن چه نده که سێکی شاره زلوه له و سالانه دا ده رچوو. به لام
 هه موویان راست نه بوون. ده بولایه پیتشبینیه دروسته که ئهمه بیته : له نیوان
 سالانی ۲۰۰۰ و ۲۰۰۷ دا ئابووری جیهانی به به راورد له گه ل ده ده یه نذر
 به خنیزایی گه شه ده کات، ده رله ته تانکیش له شویننه جۆراوجۆره کانى جیهاندا
 به خنیزاییه کی وه ها به نده ده بیته وه که له میژوویدا وینه ی نه بووه (۳.۳ له سه دا).

ئیمه هه ر له گه ل کۆتاییهانی جهنگی سارددا له دژبوونیکیدا ده ژین، دۆخیکه و
 گشت به یانبیه ک کاتێک له ننامه کان ده خوینینه وه بووچارى ده بینه وه. چونکه
 وه ها پتده چى سیاسه تی جیهانی وه ک بلایی له ده ریایه کی نذر شه پۆلاریدا

که شتیوانی بکات، له گڼ نه وړاپوړنه پوژانه بیانه ی که وا باس له ته قینه وه و
 کړده تابه کانی تیزورستی و ده وله تانی هه لکه پاوه و ټیکو شانی مه دهنی ده کات
 ده ریایه که مه ننگر ده بیت. له گڼ نه مه بشدا، شابوری جیهانی پیشکه وتنکی
 چیگر به خوږه وه ده بینې، راسته که پچران و قهیرانی مه ترسیدار پوږیه پوږی
 ده بیت وه، به لام په وته گشتیبه که ی زور به خیرایی به ره و هه لکسان ده چیت.
 هه رچه نده بازاره کان دوچار ی توقین ده بڼه وه، به لام نه مه په نگدانه وه و
 پیشاندهری هه والی نابوریبه نه ک سیاسی. به واتابه کی دیکه، هه رده لیتی
 لاپهړه ی په که می پوژنامه کان ته راو له به شی نابوری داپړون.

نو گفتوگویی خۆم بیردینه وه که له گڼ نه ندامکی پایه به رزی حکومتی
 ئیسرائیلی نه انجام دا، گفتوگویه که ش دواى چهند پوژنکی که له هه لکیرسانی
 جهنگی سالی ۲۰۰۶ ی نیوان ئیسرائیل و حیزبوللا به پوږیه چوو. به راستی نو
 نه دنامه له هه مبه ر ئاسایشی ولاته که ی زور نیگه ران بو، چوونکه پوژنکه کانی
 حیزبوللا له وه زور دوورتری به ی که خه لکی ئیسرائیل پیشبینیان کړدبوو،
 وه لاندانه وه ی سه ربازی ئیسرائیلیش هه رگیز متمانە ی دوست نه کړد. دواى
 نه مه، سه باره ت به نابوری - بواى پسپوړیبه که ی خوږ - پرسپارم لیتی کړد،
 نویش گوتی: "نه مه هه مومانی سه رسوږماو کړدوه. بازارپى دارایی و پاره له
 پوژى په که می ده ستپنکردنی جهنگه که به رزرترو به به رلورد له گڼ پوژى
 کوتاییهاتنی جهنگه که ! نه مه به سه ر شټکلېشدا (دراوى ئیسرائیلی) دا پېاده
 ده بیت. حکومت له هه مبه ر جهنگه که دا تزقیبو، به لام بازار وه ها نه بو.

با ئارېک له جهنگی عزراقیش بدهینه وه که له ولاته دا جوړه هوی مه رلورده نا و
 پاشاکه ردانیه کی قول و دووودریژ و زیان له دوو طیلون په نابهر به ره و ولاتانی
 دراوسى کړچیان کړد. وه ها دپته به رچاو که نه جوړه هه یرانه سیاسیه بلتیت

و نە ئیبت کاریگەریی لە چوار دەوری خۆیان دەکەن، وەك ئەو جامەى کەرا دەخولیتەوه و کەسانى چوار دەوری تەپ دەکات. بەلام ئەگەر لە سالانى رابردودا لە خۆره‌ه‌لاتى نێوه‌پاستدا سوورابیتتیه‌وه، لەهەمبەر کەمىی کاریگەریی گ‌رفته‌کانى ع‌یراق لەسەر سەقامگیرى ناوچه‌کە ه‌یدمه‌ لیت دەدات. بێگومان، بچیت ه‌ەر ش‌ویتى دەبینى خەلك‌ لەهەمبەر سیاسەتى ئەم‌ریكى ناپه‌زلى و بێزارى خۆیان دەرده‌بن. بەلام، ک‌وا بەلگە پاسته‌قینه‌کانى ناسەقامگیرى لە ناوچه‌کەدا؟ لە پاستیدا، زۆریه‌ى و‌ل‌ئاسانى خۆره‌ه‌لاتى نێوه‌پاست-میسر، سمودیه‌، ئوردن - بووژانه‌وه‌یه‌کى پاستین به‌خۆیان‌ه‌وه‌ دەبینن. ه‌ه‌روه‌ها توركیا ک‌ه‌وا سنوورى هاوبه‌شى له‌گ‌ه‌ل ع‌یراقدا ه‌یه‌ گ‌ه‌شه‌ک‌رینكى سالانه به‌خۆیه‌وه‌ دەبینى ک‌ه‌وا له‌ کاتى ج‌ه‌نگه‌ک‌ه‌وه‌ له‌ ۷٪ زیاتره‌. ه‌ه‌روه‌ها ئەب‌وزه‌بى و د‌وبه‌ى ک‌ه‌ به‌ ف‌وق‌ه‌ یه‌ك ک‌اتر‌م‌تر له‌ به‌غ‌داوه‌ دوون، ه‌یش‌تاکه‌ ه‌ه‌ر له‌ دروستکردنى ه‌و‌یرى و‌ها به‌رده‌وامن ک‌ه‌ چاوه‌کان ئەب‌ل‌ه‌ق دەکەن، وەك ب‌ل‌تى ئەوان له‌ ه‌ه‌ساره‌یه‌کى دیک‌دا بژین. بەلام سەبارەت به‌و دوو ده‌وله‌ته‌ى ک‌ه‌ خۆیان هاویشته‌ نێو ته‌له‌ى ع‌یراق- سووریا و ئ‌یران- ئەوا تا ئ‌استىکى زۆر له‌ د‌ه‌روه‌ى بازنه‌ى ئ‌اب‌ورى جیهانىدا کار ده‌ک‌ن، له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ ئەوان ش‌تىکى ه‌ینده‌ ن‌ز‌ریان نییه‌ ک‌ه‌ به‌ دروستکردنى گ‌رفت له‌ده‌ستى ب‌دن.

ک‌ه‌واته‌، چ ش‌ت‌ک‌ ل‌ڤ‌ک‌دانه‌وه‌ بۆ ئەم د‌ۆ‌ب‌ونه‌ى ن‌ی‌وان د‌ابه‌زینی ه‌ه‌له‌زۆب‌یه‌یه‌ى سیاسەتى جیهانى و به‌ز‌ب‌ونه‌وه‌ى ج‌ى‌گ‌یرى ئ‌اب‌ورى ده‌کات؟ یه‌ک‌ه‌م، ن‌ق‌د به‌س‌وده‌ ک‌ه‌ به‌ و‌ر‌ب‌یه‌کى زیاتره‌وه‌ ئەماشای ه‌اتنى لافاوى ه‌واله‌کانى خراپه‌کان بک‌ه‌ن، چ‌و‌ن‌ک‌ه‌ و‌ها د‌ی‌قه‌ پ‌ش‌ش چاومان وەك ب‌ل‌تى له‌ ق‌وناغ‌ىکى ه‌ینده‌ ن‌وند‌وت‌ب‌ژدا ده‌ژین ک‌ه‌ گ‌ه‌یشته‌وه‌ته‌ ئ‌استى ش‌ب‌تى؛ بەلام، باوه‌ر به‌ ک‌ۆى ئەو ش‌تانه‌ م‌ه‌ک‌ه‌ ک‌ه‌ لەسەر ش‌اشه‌ى ئەله‌ز‌ی‌وندا ده‌یان‌ب‌ین‌یت، چ‌و‌ن‌ک‌ه‌ ئەو

بۆ چوونهى له لای ئیمه دا دروست ده بێت له هه مبه ر نه و شتانهى ده بانه بنه و
گویمان لیهان ده بێت ته و او نادروست و ناراستن. له راستیدا، جهنگ و
توندوتیژی سیستماتیک له ماوهى دوو دهیهى رابردودا زۆر دابه زیون. نه مه پش
نه و شته به که ئید پزبیرت و تیمی شروقه کارانی مه لبه ندى گه شه پیدانی
نیوه ده ولتهى و به پزوه بردنی کیشه له زانکۆی میریلاند جه ختی له سه ر ده که نه وه،
ئه وانه کاریان بۆ شه کردووه زۆر به وردی به دواى زانیارییه کانه دا بچن، له دوا
ویستگه دا گه یشتونه ته نه و ده رته نجام و بۆ چوونه: "قه باره ی گشتیهی
کیشه کیشه کان له جیهاندا له نیوه راستی هه شتا په کانه وه به پزوه ی سه دا ۶۰
زیاتر دابه زیوه، هه روه ها له کوتایى په نجاه کانه وه تا هانتی سالی ۲۰۰۴ گه پشته
نۆمترین ناستی خۆی". له میانى قزناغه کانی جهنگی سارده وه، به شیه وه په کی
به رده وام زیادى کرد- که زیاد بوونه که ی شه ش هینده ی ماوه کانی نیوان
په نجاه کان و سه ره تای شسته کانه- هه روه ها پش ماوه په کی که م له پوو خانى
په کییه تیه سۆفیه ت له سالی ۱۹۹۱ دا گه پشته تروپک، دواتر له دهیه ی په که می
لواى کوتاییه اتنی جهنگی سارد، په ی ململانی نیوان ولاتان و نیو ولاته کانه شدا
به پزوه ی نیوه دابه زی". ستیلن بینکهری پزفیسوری زۆر ئاگادار له زانکۆی
هارفارد سه باره ت به مه گوزار شته ی زۆر جوانی هه به و ده لی" له وانه په ئیمه له
ئێسته دا له قزناغه یکتدا پزین که له هه موو قزناغه کانی دیکه ی میژووی مرقۆ
هینتره".

له وانه په په کیک له هۆ په کانی نیوان واقع و هه سترکردنمان به واقیعه که نه وه بێت
که ئیمه له ماوه ی هه مان شه دوو دهیه دا، شه پشیکمان له ته کنزولۆرای
زانیا رییه کان بینیبییت که وا ئیسته هه والی گشت ناوچه کانی جیهانمان
به شیه وه په کی هه نووکه یی و زیندوو و به رده وام بۆ ده گوازینته وه. له وانه په

هەنووکە پێبوونی وێنەکان و چڕیی ماوەی ئەو هەوالانەیی کەوا بەدرزایی کاترێمێرەکان ناوەستن، یارمەتیدەر بن بۆ ئەوەی لە دەرووناندا بۆچوونیکی زێدەبۆیانە و بەرەوام دروست بکەن. چوونکە هەر جۆرە تێکچروونیکی کەشومەوا دەبێتە باویقورانی سەدە. هەر بۆمبێک بێتە قس دەبێتە هەوالێکی بەپەل. زۆر زەحمەتە بۆ ئێمە لەو هەموو شتوانە تێبگەین، چوونکە هەشتاکە شۆڕشی زانیارییەکان بۆ ئێمە نوێیە. ئێمە وێنە و دیوەنە جەرگبەرەکانی مەرگەسانی نزیکی دوو ملیۆن کەسمان نەگەوتوووە بەرچاو کەوا لە هەفتایەکاندا لە کێلگەکانی کوشتن لە کەمیۆدیا پۆژانە پوویان دەدا و نایاندا هەزارن مێرۆ کرمەلکوژ دەکران، هەروەها وێنە و هەوالی یەک ملیۆن کەسیشمان نەبینیوە کەوا لە جەنگەکانی نیوان عێراق و ئێراندا لە هەشتایەکاندا پوویان دا. ئەمانەت تۆڕەیی ئەو وێنەیی ئەو جەنگانەشمان نەبینیوە کەوا لە نەومەدەکاندا لە کۆنگۆ هەلگیرسان و بوونە هۆی کوشتنی چەندان ملیۆن کەس. بەلام ئێستە بەشێوەبەکی پۆژانە و بە پەختییکی زیندوو و پاستەوخۆ، کاریگەریی نامرازە دامێنەرەکانی تەقینەووە IED و ئوتومبیلەکانی بۆمبڕێژکەر و پزکیتەکان دەبینن؛ پاستە کە ئەم پووداوانە زۆر تراژیدین، بەلام پێژەری کوێلۆ و قوربانییەکانیان بەزۆری و لە تۆڕەیی کاتەکاندا ناگاتە دە کەس. ئەوەی نێگەرانییە کەشمان زیادە کات هەپەرە مەکیبوونی توندوتیژی تیرۆرستیانە و بەنامانجگرانی خەلکی سەفیل و خێرا پووخاندنی دیوارە پارێزەرەکانی جفاکە نوێیەکان، بۆنموونە خەلک دواي هەر پووداویکی تیرۆرستییان دەلێن: "لەوانەبوو من بەرگەوتبماید و هێندەیی نەمابوو منیش ببمە قوربانی".

ئەم جیهانەیی ئێستە زۆر بە مەترسەدار دێتە پێشچاو، بەلام لە راستیدا وەها نییە. شیمانەکانی مردنت بەهۆی فوئەتۆتێزییەکی تیرۆرستییهوە جا هەر جۆرنە

بنت نژد که مه و پږانهش که متر ده بښته وه. هه روه ما دراو و داتابه کان نه وه مان
بز پوون ده که نه وه که ناراسته په کی فرلوان بز حق دوورگرشن له هه لگېرساندنې
جهنگه که وره کانی نتوان ولاتانی زلهیز هه په، مه به ست نه و ململانینیانه په که وا
ژماره و پږته په کی زه به لاهی قوریانی و زیانی لی ده که ویتته وه.

بینګومان، من پښ وانیبه که جهنگ بووه ته شتیکی کڅنی بابرده له و پلبرنو،
چوونکه سروشنی مړوږ هه ر وه ک خڅیه تی و نه کڅپلوه، هه روه ها سیاسه تی
نیوده ول تیش چ کورانیکی وه های به سر دا نه هاتووه، سیاسه تی نیوده ول تیش
هه روايه. جیهان پښ ماوه یه ک له مه به ر ماوه ماوه هښنی به خڅیه وه ده بینې
دواتریش خوینږ پیږیه کی نااسایی به دوا دا ده هات. ژماره کانیش تاکه سیگنه لی
پیشاندانی به دخولزی نښ، چوونکه له سره تای نه وه ده کاند ا سروشنی جهنگ و
کوشتن له یوگسلاډیای پیشوو به نه نقه ست بوو، له هه مان کانیشدا پالنه ری
نابینی و سیستماتیکی له پشته وه بوو، نه و جهنگانه ش زیاتر له ۲۰۰،۰۰۰ قوریانی
- به کوزلو و بریندار - لی که و ته وه و به چه په لیه کی ناکاری هینده نه گریس
دانرا که وا ده بی له سر هه ر پتوهریکدا به رزترین پله ی شهرمه رزاری داگر بکات.

له گه ل نه مه یشدا، نه گه ر بمانه وی نه و سرده مه بناسین که وا نیابدا ده ژین، ده بی
به که م جار زوږ به وردی وه سفی بگین. نه ویش له سات و کانی هه نوو که پیدا - له
په وتی میژوویدا - به شپږه په کی نژد نااسایی هیمن و به سره و ته.

هه رده شی نیسلا میانه

پاسته که نه وه ی به تجرل و توقاندنی نیسلا مگه رایانه وه سف ده کریت و
مانشیتنی زوږ به ی پږانه مه و له کانی پږانه ی بز ته رخا نه ده کری،

گرفتگی گەوره و دژلۆره، بەلام لە هەمان کاتیشدا تەواوی ئیسلامییەکان و هەمانین، بە لکو ژمارەیهکی زۆرکەمی دەمارگیرەکان دەگرێتەوە. ئەمەیش خۆراکی خۆی لە دەستەپاچەیی و هەستکردن بە داگیرکردن و سەرشارویی (راستین یان خەیاڵویی) بەردەستی خۆڕئاواییەکان و ئاسانیی دەستپاکیەشتن بە تەکنیکەکانی توندوتیژییە و وەرەگری. بەلام ناخۆ ئەمە بە هەرهەشیەکی مەترسیدار دەزاندری ئەگەر هاتوو دیاردەیی ئیسلامگەراییی توندوتیژی بەهەولی ئەلمانیا بۆ هەژموون پەیداکردن بەسەر جیهان بەرلۆرد بکری کە لە نیوەی بەکەمی سەدەی بیستەمدا دەبیندرا؟ یان لەگەڵ فراوانبوونی سۆڤیەتی لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا؟ یان هەولەکەکانی مار بۆ چاندنی تۆوەکانی جەنگ و شۆرش لە ولاتانی جیهانی سێتیم لە پەنجایەکان و شێستەکاندا؟ کۆی ئەوانەی لەسەرەوه باسماڵ کردن بەرەنگاریبوونەوه و گرفتیی وەها بوون کەوا ولاتانی گەوره - و بەزۆریش لەگەڵ هاوێیمانی گەرنگ - و چەند ئایدۆلۆژیایەک لە پشتیانەوه بوون کە بۆ دیموکراسییەتی لیبرالی بە ئەلتەرناتیڤێکی لۆژیکی دادەندران. هەر بۆ بەرلۆردکاری، بەوردی لە هەرهەشی جیهادیانە بنواڕە. پێش بایانزەیی ئەیلوول، کاتێک گروپەکانی وەک ئەلقاعیدە لە بەرچاوی خەڵک چالاکیەکانی خۆیان ئەنجام دەدا، حکومەتەکان وەک سەرچاوەی هەراسانییەکی کەمبایەخ لێیان دەنواڕی، ئەمەیش وایکرد زۆر بە ئازادی بچوولن و هەندێک هێز بۆ خۆیان بونیابنن و بەزۆری لە هەندێک ئامانجی پەرمزی - سەربازی بدەن و بێنە هۆی کوشتنی ژمارە بەک ئەمریکی و خەڵکانی دیکەیی بیانی. لەگەڵ ئەمەیشدا، ئەو زیانەی کە لەو هێرش و بە ئامانجگرتنەدا بەیدابوون بەجلۆرێک لە جۆرەکان زۆر دیاریکراو بوو. لە ۱۱/۹ بەهەولە حکومەتەکان وەخۆ کەوتن بۆ ئەوەی تۆمەکانی تیرۆرستی دەستگیر بکەن و دەست بەسەر سەرچاوەی داھات و لایەنی داراییاندا بگرن و تاقییی

ئەندامەکانیان بگەن، لەمەيشدا ژۆریی جار دەرئەنجامی پاستەوخۆیان وەدەست دەهێنا، بۆ نموونە لە ئەندونیسیدا که گەورەترین دەولهتی ئیسلامییه له جیهاندا، حکومەت پابەری کۆمەڵەی ئیسلامی و سەرکردە سەربازییەکی هەمان کۆمەڵەی جیهادییان دەستگیرکرد که له ولاتەکەدا خۆتێژترین کۆمەڵە بوون و هەر ئەوانیش بوون که تەقینەوهکانی سالی ۲۰۰۲ی بالییان ئەنجام دا. هەروەها بە بارمەتیی ویلايەتەکانی یەکگرتوی ئەمریکا، سوپای فلیپین هێرشی نۆد که مەرشکێتی کردە سەر کۆمەڵەی ئەبو سەبیاف که وای ژۆر هاوشیووی پێکخراوی ئەلقاعیدە بوون. لە کانوونی دوویمی سالی ۲۰۰۷دا پابەری کۆمەڵەکه له لایەن سەربازانی فلیپینسی کوژدا و ژمارەي ئەندامەکانی بەشتیوێهکی بەرچاو که مەبۆنەوه، پێشتر و له ماوهی شەش ساڵدا ژمارەیان نزیکەي نوو هەزار چەکاربوو، کهچی ئێسته له چەند سەد کەسیک تێناپەرن. هەروەها له میسر و سعودیەشدا خانە و پێکخستنهکانی ئەلقاعیدە دەستگیرکران و ئەوانەش که دەستگیر نەکران، توانای خۆیان لەدەستدا و ماوهی سێ ساڵە نەیان توانیوه هیچ هێرشێکی دیکەي نوێ ئەنجام بدەن. وەزەرەکانی دارایی و ئابووری - بەتایبەتیش وەزەرەتی دارایی ئەمریکا- ئابڵۆقەي لەسەر تێرۆرستەکان نۆد نۆد کرد، ئەم ئابڵۆقەي وەهای کرد که ئەنجامدانی چالاکییەکانیان ژۆر درۆر بێت. پێکخراوهکانی جیهانی ناتوان گەشە بگەن ئەگەر نەتوانن پارە و پوولەکانیان له شونینگەوه بۆ شونینگی دیکە بگولزنەوه. لەسەر ئەم بێهەمیو، هەرچەندە نافەیکردن و بەنامەگرتنی سەرچاوهی داهاوەکانی تێرۆرستەکان زیاتر بێت، زیاتر ناچار دەبن پەنا بیهەن بەر کردە هەرمەکی و خێرا و بێ بەرنامەکان که له سنووری ژۆر تەنگە بەردایە و دیاریکراوه. بێگومان ئەم مەملەتییهی نێوان حکومەتەکان و تێرۆرستەکان بەردەوام دەبێت، بەلام ئەوه حکومەتەکان که نیابدا شەکان بەکلا دەگەنوه و دەستی پۆلانیان هەیه.

له عېراقدا، ئالژيريه‌كى دېكه سه‌ريه‌لدا كه په‌بوهندى به‌هوزمابه‌ئى دبېرىنى
 نېوان سونى - شيعيه‌وه هه‌يه، نه‌مېش بووه هزى لاوازكردى نه‌لقاعېده و
 په‌نگدانه‌وى له‌سه‌ر دابه‌زىنى ئاست و بېزه‌ى هېرشه‌كانى نېرۆرسنيدا هه‌بوو.
 نه‌لقاعېده له‌فه‌توا و پاگه‌يه‌ندراوه‌كانى سه‌ره‌تايدا، باسى شيعه‌ى نه‌ده‌کرد،
 به‌لكو هه‌ر ته‌نيا هېرشى ده‌كرده سه‌ر خاچه‌رستان و جووله‌كه‌كان. به‌لام عېراق
 نه‌م ئاراسنه‌گرېيه‌ى گۆږى. نه‌لقاعېده له‌بېناو به‌كېشكردى پالېشنې
 سوونيه‌كان، بوونه كۆمه‌له‌يه‌كى دژ به‌ شيعه، له‌مېشدا پېرپه‌وى پا و
 بۆچونىكى سوونيه‌ى بنه‌وانگرېان (اصولى) كرد بۆ ژيان. نه‌بو موسعه‌ى
 زه‌رقاوى، پابه‌رى پېكخستنى نه‌لقاعېده له‌ ولاى نېوان دوو پووباردا، به‌ردى
 بناغه‌ى نه‌و په‌وته نوپيه بوو، چوونكه زۆر پقى له‌ شيعه‌كان ده‌بوويه‌وه.
 زه‌رقاوى له‌ نامه‌يه‌كدا كه له‌ شوباتى سالى ۲۰۰۴ دا بۆ ئوسامه بن لادنى شارېوه
 نه‌م پڤوكينه‌يه به‌ديارده‌خات.

له‌ راستېدا، دابه‌شېوونى نېوان سووننه و شيعه نه‌نيا يه‌كېكه له‌و دابه‌شېوونه
 زۆروره‌وه‌ندانى كه‌وا له‌ جيهانى ئېسلاميدا پوويان دلوه. دابه‌شېوونه‌كان زۆرن؛
 وه‌ك دابه‌شېوونى شيعه و سوننه، فارس و عه‌ره‌ب، خۆره‌لاى ئاسياىي و
 حۆره‌لاى نېوه‌راستى، له‌ هه‌موو نه‌مانه‌ش گرنگتر ميانه‌په‌و و تونده‌وكان. هه‌ر
 وه‌ك چۆن هه‌مه‌په‌نگى و هه‌مه‌جۆرى له‌نېو جيهانى كۆمىزمېدا له‌ كۆتاييه‌كه‌يدا
 بووه هزى لاوازكردى، نه‌وا نه‌و هه‌موو هه‌مه‌جۆريه‌ش له‌نېو ئېسلامدا نولائى
 سايېزكرده‌وه و به‌كگرتنېان لاواز ده‌كات و نايه‌لى بېنه پكاپه‌رىكى زه‌به‌لاح.
 پابه‌ران و سه‌ركرده‌كانى خۆرتاوا باس له‌ يه‌ك بزانى جيهانى ئېسلامى ده‌كه‌ن؛
 له‌مېشدا به‌شېوه‌يه‌كى دژ به‌ لۆڤ و واقع، لۆڤىكى سه‌ره‌خۆخوازانى چېچان
 له‌ پووسبا و نه‌و چه‌كدارانابه‌ن كۆكرېوه‌ته‌وه كه له‌هېندستاندا له‌ لابه‌ن

پاکستانه وه پشنگیری و پالېشتیيان لى ده کړئ، هـروهـها پڼکـخلوـه کـانی شـعیبـیه کـانی لومـان و جیهادیـیه کـانی سـونـنی میسر. به لام هر که سـتـیکـی سـتراتیـزستی ناگـدار نه و راستیـیه ده سـه لـمـنـی که هر یـه که له و کـومـه لـانـه به ته وای له وانی دیکه جیاوازه، چونکه هر یه کښکیان پېژد و نوژمن و دوستی جیاوازیان هـیه. ثم مهـسـله یـه شـه ی نه و کـومـه لـانـه په تـده کـانـه وه که و نوینه رایـه تی نیسـلام ده که ن، هـروهـه چـون له راستیدا هـن ناوایان وه سـف ده کات: نه وانه چـه ند ده سـته و تـافـمـنـکی بـچوکی لـوکـالین و له چـه ند که سـتـک پـنـکـه اتـرون که نه یانـتوانیـوه ته للی جفاکه کانیان بـن و هیوای نه وه ده خـواـزن به هـوی په تـکرـدنه وه ی واقع و نه جامدانی کار و په فـتـاره کـانی به ریه ریه وه سـه رنجان بـوخـویان پـا بـگـنـشـن.

راسته که مـلـمـلـانـتـیـیـی تـا بـه ت به کـومـه لـه کـانی پـا بـیـکـالـی نیسـلامیـیه کـان به رده وامـه، به لام زیاتر په یوه ندیـی به هـلـومـه رجه دیاریکـلوـه کـانی لـوکـالـیـیه وه هـیه نه ک په یوه ندیـی به هیواخـوازی و به رته مایـی جیهانیـیه وه هـیـت، بـونـمـونه: له باشووری نه فریقا که و تـیـقـد و تـقـیـنـکی به رده وامـی به خـو یـوه بـیـنی، به تـا بـه ت له جه زائر، ده بـیـنـین کـومـه لـه ی سـه ر که لـه ویدـا - کـومـه لـه ی سـه لـه فـیـیه بـز بانگـخـوازی و جیهاد که له فـه رنه سـا به GSPC ناسـرلوـه - به شـیـکه له جه نـگـنـکی دوویریزنی نیوان حکومـه تی جه زائر ی و هـیـزه کـانی تـو پـوز سـیـونی نیسـلامی، هرگیز ناکړئ ته نیا له روانگـی نه لقاعیده یان جیهاد به دژى نه مریکا لـیـی بنواږدئ. ثم مهـسـله یـه به سـه ر نه و ناوچه به شـدا راست دهرده چـی که و زیادبوونیکى مه ترسیداری هـیـزی نه لقاعیده ی تبادا ده بـیـندـرئ، وـاـتا سـنـوـری نیوان نه فـانـسـتان = پاکـسـتان که و سـه ر کـردا بـه تی نه لقاعیده ی په نا دلو، نه و جا نه گـر قـه واره یـه کـی وه هـاش لـه ویدـا بـوونى هـیـت. به لام ثم کـومـه لـه به تـوانیـوه تی

بوونی خوی بپاریزی - هر چنده ناتق هه ولی میوچانی داوه - چونکه له ماوهی جهنگی دژ به یه کییه تیی سؤفییه په کی خوی له ویدا باش داکوتاوه، هه روه ما ماوه پمانه که شی - بزوتنه وهی لؤکالییهانی تالیبان - له لایه نه شیک له موزه کانی په شتون پالېشتی لی ده کری، پاشتون کومه له په کی نه زاین و له نه فغانستان و پاکستاندا هه ژموندان.

به کورتی، سه رکړدایه تیی نه لقاعیده - نه و کومه له یی که و اوسامه بن لادن و نیمه نه زه و امیری پتیه را تیبیان ده که نه - له و شش سالی که له دواى میزشه کانی یانزهی نه بطول هاتن نه یوانیوه له گشت شوینه کانی نونیا دا هیچ میزشیکی گه وره بکات. له پتیکراوکی تیرورستییه وه بووه کومپانیایه کی په یوه ندیکردن، له جیات نه وهی کاری راستینی تیرورستی نه انجام بده نه تینا کاروبیشه یان به رهمه پینانی چنه د قیدیویه ک بووه که ماوه ماوه په خشیان ده کردن. راسته که جیهاده که به رده وامه، به لام جیهادییه کان ناچار بوون په رتهی لی بکه نه و به نامانجه بچوکه کان پازی بن و له سه راستی لؤکالیدا کار بکه نه؛ به نژی له میانی چنه د کومه له یه که به هیچ شیوه یه که هیچ جزوه په یوه ندییه کیان به نه لقاعیده وه نییه. نه م ستراتیزه په رته وازه و هه په مه گییه خالکی زور لاوازی هه یه: نه وان دانیشتونوانی نیوخوی ده کوژن، به مهیش رقی مرسلمانانی ناسایی هه لده ستینن؛ کرده په کی کردارییه و به گرنگیدانیکی به کرپتمییه وه له ولاتانی جزیره جزیری وه که نه ندونسیا و میزاقدا به پرتوه ده برین. له ماوهی شش سالی رابردودا، پالېشتیکردن و لایه نگرینی بؤ اوسامه بن لادن و نامانجه کانی به شیوه په کی به رده وام له گشت شوینه کانی جیهانی نیسلامیدا که مبروه ته وه، هه روه ما له نیتوان سالانی ۲۰۰۲-۲۰۰۷ دا لایه نگرینکردنی ته قینه وه کانی خوکوژی وه که نه کتیک له زکرییهی نه و ولات نیسلامییهانی که و

پاڤرسییان تبادا کرلوو بەرێژە ٥٠٪ دابەزبوو و برێژەکش بەردەوام لە کەمیی داو. ئەو فەتوایانەش لە هەموو کاتێکی دیکەدا زۆر زیادیانکرد کەوا نوێنەوتیژی و بن لادن شەرمەزار دەکەن. پاستە هێشتا کارێکی زۆر ماوه کە دەبێ لە پێتیاو نوێکردنەوەی جیهانی ئیسلامیدا بکری، ئەمەیش وەهای کردووه نوێخوازەکان بەلای کەمەوه نەترسێن. ئەوان درکیان بەوه کردووه کە چەند کەسیکی بە ژمارە کەم دەیانەوی لە ژێر سایەی فەتوایەکانی ئەلقاعیدەدا بژین. ئەنانەت ئەوانە لە رابردوودا پێرەوی ئەلقاعیدە و فەتوایەکانیان کردووه، ئێستە بوونەتە دوژمنی هەرە سەرەختیان. بە رەراورد لەگەڵ کۆمۆنیزمی سۆڤییتی و ئەنانەت فاشیزم لە سببەکانی سەدەوی رابردوودا، هیچ جفاکێک نییە بە چاوی خۆشەویستی و سەرسامبوونەوه بنواپێتە دیارده و نمونەی بنەولنگری (الاصولیە) پان حەز بە پێرەوکردنی بکات. لە سەر ئاستی نایدزلقۆسەوه ناتوانی کێرێسی نمونە نوێگەرییەکی خۆرئاوا بکات کەوا ئێستە وڵاتان لە گشت شوێنێکی جیهاندا پێرەویی لی دەکەن.

لە یانزە سێپتیمبەرەوه پیشەسازییەکی لۆکالی بۆ رەوچدان و ریکلامکردن لە خۆرئاوای بەتابیەت لە ویلایەتەکانی بەکگرتوودا پیشەگەوتوو و سەری هەڵدوو و شارەزایان تبادا گشت ئەو ئاراستەگری و خولایانە قەبە دەکەنەوه کەوا حەزی پێناکەن، لەمەیشدا پێشەدەستییان بە هەر توێژینەوهیەکی جیدی زانیارییەکان و دانەپەکانی بەردەستدا کردووه. زۆربەی چاودێران و تەبێزانی موخافەزەکار باسیان لە بەئیسلامکردنێکی وەکاتانە (البقینیە) ئەوروپا کردووه و (ناویان لێی ناوه ئەوروپای عەرەبی، ئەمەیش بۆ ئەوەیە نینگەرانییەکت زیاتر بکەن)، هەرچەندە خەمڵاندن و مەزەندەکردنەکانی هەرە بەرزی ئاراستەکانی هەوالگری ئەمریکی ئامازە بەره دەکەن کە موسڵمانان سەدا سینی ژمارە

دانیشتوانی نه‌وړوپا پښکده هیټن و و له‌گه‌ل هاتنی سالی ۲۰۲۵ د ریزه‌که‌یان ده‌گاته ۵ تا ۸ له‌سه‌دا، دواتر ده‌چنه نیو قو‌ناغیگی جیگریه‌وه، چورنکه زیادبوونی ژماره‌یان ده‌بیته شغیگی په‌راویزی. چاودیزان چاودیزی سرجه‌م قسه بیمانا و‌خه‌یالپلاوه‌کانی گشت نیمامیکی خه‌یالوی ده‌کن، هه‌روه‌ا له نه‌رشیدا به‌دواى هه‌ر نامازده‌یکدا ده‌گه‌رین که باس له کوتابییه‌اتنی جیهان بکات و گشت هزر و بزچونه‌کانی نه‌و که‌سانه له به‌رنامه‌کانی نه‌له‌فریونیدا تومار و بلاړ ده‌که‌ن‌وه که‌وا ریکلام بز خو شه‌هیدکردن ده‌کن، کاتیکیش سؤماليه‌یکی شوفیزی تاکسی له شویتیکدا نه‌وه په‌تده‌کاته‌وه سندووقیک شه‌راب له نوتومیټله‌که‌ی بار بکات، وه‌ک گای هار توپره ده‌بن و نه‌مه به سه‌ره‌تای پیاده‌کردنی شه‌ریعت له خورناوا له قه‌لم ده‌دن. به‌لام کوی نه‌م پووداوانه له واقعیدا په‌نگدانه‌وه و نمایشکاری ناراسته‌گری و خولیاکانی سه‌ره‌کیی نیو جیهانی نیسلا می نین، نه‌و جیهانه‌ی به‌ره‌و پیشکه‌وتن ده‌چټ-هه‌رچه‌نده پیشکه‌وتنه‌که‌ی له ولاتانی دیکه هیولشتره. پاسته کونه‌په‌رسته‌کانی نیو جیهانی نیسلا می ژماره‌یان زورتره و له هه‌ر که‌سبکی نیو که‌لتووری دیکه توندپوټن، به‌لام له‌نیر نه‌ر موسلمانانه‌ی جیهاندا که ژماره‌پان له ملیاریک دانیشتوان زیاتره، هه‌ر به که‌مین ده‌میننه‌وه. پشتگویتخستنی نه‌و هه‌لومه‌رجه ئالوزانه‌ی که‌وا نیابدا هه‌ندیک له‌و داتا ساخته ئاینیپانه‌ی نیابدا دوست ده‌گرنت-وه‌ک ململاتی نیوخوئی ئیران له‌ننوان پی‌اوانی ئاینی و عیلمانیه‌کان بز وه‌رگرتی ده‌سته‌لات - ده‌بیته هوی په‌یدابوونی پیشبینی زور پوچ، هه‌رچه‌نده جیگی تزفنه، هه‌ر له‌مباریه‌وه بیزنارد لويس بانگه‌شه‌په‌کی کردووه و پتی وابه‌ه محمود نه‌حمه‌دی نه‌ژاد پیلانی داناوه بز نه‌وه‌ی پوټیکی گرنگ له سالنامه‌ی نیسلا می (۲۲ یمې سالی ۲۰۰۶) بکاته واده‌ی کوتابییه‌اتنی جیهان. (به‌لن) به‌راستی نه‌مه‌ی نووسپوه).

چاودتیره کانی بولاری ئایدۆلۆژی زۆریک له کاته کانی خۆیان به تاوتوێکردن و شه نوکه وکردنی به لگه نامه کانی جیهادی به فیرۆدلووه، نه مهیش وه های کردووه نه توانن پاستیی جفاکه کانی ئیسلامی ببینن. نه گهر نه وان سهریان به روزکردا بایه وه و به جوانی بیاننواپیایه، یق و تووهریی و بیزاریی خه لکیان له هه مبه ر بنه وانگره کاند ده بینن. هه رووه ها خه زی نوێکردنه وه شیان به رچاو ده کهوت (هه رچهنده به پاستی له هه مبه ر که لتوویی خۆیاندا هه ست به شانازی ده کهن)، هه رووه ها په رویشی خه لکانی موسلمانان بز چاره سه ری کرداریانه ده بینن. کاتیک موسلمانان سه فهر ده کهن، شه وا به ملیونانیان ده چنه شاری سه رسوپه یتنه ری دوه ی نه ک بچنه بازنه کانی ئاینیی ئیران. پاسته شه که مینه یه پاسته قینه ن که وا خه ز به جیهاد ده کهن، به لام کاری شه که مینه یه ده که ویتنه نیتو چهنده جفاکیکه وه که وا تیایدا جه ماوه ریبوونی شه جۆره چالاکیانه بۆقه به بۆقه له که مبه ونه وه دایه.

له خۆرئاوادا، کاریگه ریه کانی تیرۆر و تۆقاندن دواى هه ر هیرشینی نوی که مئر ده بووه یه وه. دواى ۱۱/۹، بازاره کانی دراوی و دارایی داپووخان و ته نیا بوو مانگ دواى به روازی ۱۰/۹ شه وجا گه یشتنه وه ئاستی پیشوو. له دواى نه قینه وه کانی سالی ۲۰۰۴ی مه دریدیش، بازاره کانی ئیسپانیا پتویستیان به مانگیک بوو بۆ شه وه ی چاکبینه وه وه ک جارانبان ئی بته وه. به لام له زنجیره ته قینه وه ی نه موزی سالی ۲۰۰۵ی له نده ن پشکه کانی بریشانی له ماوه ی بیست و چوار کاتز مێردا گه یشتنه وه هه مان ئاستی پتیش ته قینه وه کان. شه مه سه له یه به سه ر ویتنه گه رده که ی ئابووریشدا پیاده ده بێت. چونکه دواى ۱۱/۹، ویلایه ته کانی یه کگرتووی نه مریکا له چهنده چالاکییه کی جۆربه جۆری ئابووریدا سه دان ملیار دۆلاری له ده ست دا. هه رووه ها سه باره ت به دووه م هیرشی هه ره گه وره -

ته قانده وده ی بانه به کی شه وانه له بالی له سالی ۱۲۰۰۲- کاریگره ریه کی نه رینیی
 زور زه به لاهی له شاپوریی نه ندونیسیا کرد، چونکه گشت چالاکیه کانی
 گه شتیری چه قیان به ست و بۆ چه ند مانگیکیش کاره کانی بازگانی و
 وه به رهینان راوه ستان. به لام، دواى سالتک له ته قینه وه یه کی نیکه ی تیر
 نه ندونیسیدا- نه و جاره له هوتلی ماریۆت له جاکارتا- بازار ته نیا بۆ ماوه به کی
 که م کاریگره بوو، زیانه که شى بۆ سه ر شاپوریی نه ندونیسیا زور که م بوو.
 هه روه ها له وه ته قینه وانه ی که وا له مه غریب و تورکپادا له سالی ۲۰۰۲ دا پوویان
 دا، کاریگره ریان زور که م بوو. هه روه ها له وه ته قینه وانه ی له سالی ۲۰۰۴ دا له
 نیسپانیا و نه وانه ی له سالی ۲۰۰۵ دا له بریتانیا دا پوویان دا، له وه ستاندنی
 ریژه کانی که شه کردنی له ولاتانه سه رکه وتنیان وه ده ستنه هیتا.

بینگومان. مه سه له که زور جیاواز ده بوو نه گه ر پیکه راویکی مه زنی تیرۆستی
 چه کی کۆکۆزی ده ستنه و تبايه، چونکه هیزشی نه تۆمی ده بیتته خۆی
 تۆقینکی که، ه و تیکدان و پوو خاندنی فرلوانتر. به لام شه چه کانه هینده به
 ئاساسی ناکونه به رده ستنی تیرۆسته گان هه ر وه ک زۆربه ی خه لک پینان وابه،
 ده سترکه بشتن به هه ر ریژه په کی شه چه کانه به ته ولوی ته ستم ده بیتت نه گه ر
 واشتۆن بۆ پیکه گۆشت له مه هه ولی خۆی بغاته گه ر. له وانه یه تیرۆر و تۆقاندن و
 هیزشی بابۆلۆزییانه زیاتر جینگه ی نیگه رانی بیت، چونکه ماده کانی بابۆلۆزی
 به ئاساسی ده سنده کون، به لام دابه شکردنی شه ر جۆره چه کانه قورستره،
 هه روه ها له وانه یه ده رته نجامه کانی له و ئاسته که متر ترازیدی بیت که وا
 تیرۆسته کار بۆی په رۆشن. من له کۆی شه م قسانه ی له سه روه باسکردن
 مه به ستم نه وه نییه بلینم که به ره نگار بوونه وه ی تیرۆر پنیست نییه، به لکو ده لیم

پېړه وکردنسی سیاسه‌تی ناگاداری و ورد و زیره‌کانه ده‌رنه‌نجامی نقد سرکه‌وتروانه‌ی ده‌ییت.

خه‌ک به‌شپوره‌ی کی باس نه‌کړلو و پانه‌گه‌یه‌ندراو پټیان رایه که باشتړین سیاست بډ به‌رنه‌نگارېونه‌وه‌ی تیرۆر نه‌رمییه (توانای چاگېونه‌وه له نسکړیه‌کان به‌شپوره‌ی کی خټرا). تیرۆر و توقاندن په‌فتاریکی نا‌ناساییه، به‌و اتایه‌ی کاردانه‌وه‌ی بینه‌ران ده‌ستنیشانسی سرکه‌وتنی هه‌ر ته‌کتیکیکی سره‌رمای ده‌کات. نه‌گه‌ر نه‌توقین، نه‌وا مانای نه‌وه‌یه تیرۆر له هه‌وله‌کانیدا سرکه‌وتوو نه‌بووه. خه‌ک، له نیویورک و له‌نده‌نه‌وه تا ده‌گانه‌مؤمبای و جاکارتا، له‌میانی نه‌زموونه‌وه درک به‌و پاستییه ده‌کهن، هه‌روه‌ما له‌نیو دڅخکی نقد نادانیاپیشه‌وه به‌رده‌وامی به‌ژیانی پوژانه‌یان ده‌دن. پاسته که زنه‌یره‌به‌ک هیزشی تیرۆرستی به‌نوترومیتلی بؤم‌پړکړلو و پشټننن بؤم‌پړکړلو له ویلایه‌نه‌کانی به‌کگرتوودا ده‌یته‌هوی دروستکړن شوک و هیدسه، به‌لام دواي نوو هه‌فته‌کاریگه‌ری و شوپنه‌واره‌کانی نامېنیت، هه‌روه‌ما ناقیبه‌ته نوورمه‌ودایه‌کانیشی نۆر که‌م ده‌ییت. له جفاکه‌کانی گه‌وره و به‌ییز و نا‌لۆزدا (له نیسته‌دا قه‌باره‌ی نابووری نه‌مریکی به‌نزیکه‌ی ۱۲ تریلیون ډولار داده‌ندری) گرفتنی چهند شوپننیک به‌ناسانی کار له شوپنه‌کانی دیکه‌ی ناکات. جفاکه‌کانی پېشکه‌وتوو نۆر له‌وه به‌هیزترن که‌وا شیمه‌ باوه‌پمان رایه.

هه‌روه‌ما نه‌و نه‌گه‌ره و به‌رنه‌نگاریانه‌ی که‌وا ولانسی هه‌لگه‌کړوه و قېنه‌دل ده‌بانسه‌پېتن پاست‌قینه‌ن، به‌لام له‌سهرمان پتویسته له‌میانی په‌وت و پېړه‌وی گشتیبه‌ره لږی بنواړن. تېکرای به‌ره‌می نیوڅویي ثبران Gross Domestic Product ده‌گات ۱/۶۸ تېکرای به‌ره‌می نیوڅویي ویلایه‌نه‌کانی به‌کگرتووی نه‌مریکا و خه‌رجی سهر‌بازینسی ۱/۱۱۰ له به‌رانسه‌ر نه‌و خه‌رجیبه‌به‌که‌وا

په‌تتاکون خه‌رجی ده‌کات^۱. جا نه‌گه‌ر نيمه وه‌ها شيعمانه‌ی بکه‌ين که‌وا له سالی ۱۹۳۸د ده‌ژين- هه‌روه که‌ چۆن نۆډه‌ی موخافيزه‌کاره‌کان بيزنایي له‌سه‌ر ده‌که‌ن- نه‌وا مانای نه‌وه‌یه که‌ ئه‌بران هاوتای پۆمانيايه نه‌که‌ نه‌لمانیا. کوریاى ساکوریى له‌ ئه‌بران مایه‌پووچتر و کورته‌ینه‌رتنه‌. هه‌روه‌ها نه‌و مه‌ترسییه سه‌ره‌کیه‌که‌ی که‌وا دروستی ده‌کات- نه‌وه‌ی که‌ لیتاگه‌پێ حکومه‌تى چینی خه‌ر بچیته‌ چاوی- نه‌وه‌یه که‌وا له‌ نپوه‌خۆدا به‌تقیته‌وه‌ و ناوچه‌که‌ پرېکات له‌ په‌نابه‌ر. له‌وانه‌یه‌ ئه‌م ولاتانه‌ بتوانن گرفت بۆ چوار ده‌وری خۆیان دروستبگه‌ن و

(^۱) ئېپینبیه‌که‌ سه‌باره‌ت زاراوه‌کانی تاپه‌ت: سه‌باره‌ت به‌و پیرۆکه‌ ساده‌یه، نیکه‌رای به‌ره‌می نپوخۆیی به‌ پتوه‌ریکی ئالژز دانه‌درئ که‌ سه‌ر ده‌سوپمینی. هه‌رچه‌نده‌ ماده‌کانی بازرگانیه‌ی وه‌ iPod و پۆشاکه‌کانی وه‌رژیشی وه‌که‌ Nike نپچوه‌که‌ی له‌ ولاتیکه‌وه‌ بۆ ولاتیکه‌ی دیکه‌ی هاوسنی جیاوازییه‌کی هه‌نده‌ گه‌وره‌ی نییه‌، به‌لام هه‌ندیک له‌و کالایانی که‌ ناتواندرئ له‌ ڕینگه‌ی سنووره‌کانه‌وه‌ بگه‌ڕێنه‌وه‌، نه‌وا له‌ ولاتانی تازه‌گه‌شه‌نده‌وه‌ نپچوه‌که‌یان که‌مه‌تره‌. له‌به‌رئوه‌ هه‌مان ده‌رامه‌ت له‌ هه‌ند زیاتر ده‌میتننه‌وه‌ نه‌گه‌ر ب بریتانیا به‌رلۆڤه‌ بکړئ. له‌به‌ر ئه‌م هۆیه‌ نۆډیک له‌ ئابووریزانان په‌کێک له‌ پتوه‌ره‌کانی نیکه‌رای به‌ره‌می نپوخۆیی به‌کارده‌هێنن که‌ پێی ده‌گوترئ هاوکیشه‌ی هێزی کهرن PPP که‌ ب ناسنیکه‌ی نۆډه‌وره‌ ده‌رامه‌تی ولاتانی گه‌شه‌نده‌وه‌ ده‌کات. لایه‌نگه‌ری ئه‌م پیرۆکه‌به‌ ده‌لێن که‌ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ به‌شپوه‌یه‌کی باشت‌ر جۆری ژيان پيشان ده‌دات. به‌لام، کاتیک مه‌سه‌له‌که‌ په‌پوه‌ندیی به‌ هێزی خاوی نه‌توه‌یه‌وه‌ هه‌یه‌، ئه‌وا پتوانی نیکه‌رای به‌ره‌می نه‌توه‌ی به‌پێی نیکه‌رایه‌کان (المعدلات)ی خه‌رجکهرنی هه‌وا له‌ بازاردا نه‌ندروسته‌ره‌. چونکه‌ تۆ ناتوانیت هه‌لگیره‌ی فێلکه‌کان بکهرت یا نه‌ پاره‌ بۆ هه‌له‌تیکه‌ی پاراستنی ناشننی سه‌ر به‌ نه‌توه‌ه‌کانی یه‌کگرتو خه‌رج بکه‌یت، یا نه‌ قازانجه‌کانی کۆمپانیايه‌که‌ وابگه‌بنیت، یا نه‌ به‌ نۆلار چه‌ند کۆمه‌کێکی ده‌ره‌کی بکه‌یت که‌وا به‌ پتوه‌ری هاوکیشه‌ی هێزی کهرن پێنودئ. له‌به‌ر ئه‌م هۆیه‌ له‌م کتێبه‌دا -به‌شپوه‌یه‌کی گه‌ست- نیکه‌رای به‌ره‌می نپوخۆیی نه‌نیا به‌ کاره‌مانی نیکه‌رایه‌کانی خه‌رجکردن له‌ بازاره‌ حساب ده‌که‌م، کاتیکیش هاوکیشه‌ی هێزی کهرن زیاتر گونجاو بێت یا نه‌ کاتیک ژماره‌کانی به‌رده‌ست نه‌نیا به‌م پتوه‌ره‌ هه‌بن، ئېپینبیه‌کی سه‌باره‌ت ده‌نووسم.

دهبى چاودیریان بکریټ و برزدهفت بکریټ، به لآم له سه زمان پتویسته نه وه له میټسکی خۆماندا بهیلینه وه که نه مه له م جیهانه دا به شپټکی به پریزه بچووک پټکدینیت. نه ماشای نه مریکای لاتینی بکه! فه نزویلا ده وله نټکه و گرفت دروست ده کات، نه مه راسته، به لآم نه مه چ واتایه که ده گه به نه له سه ره زه ویدا؟ ناراسته ی گشتی له ناوچه که دا- نه و شته ی که سیاسه ته کانی ولاتانی گه وده ی وه که به رازیل و مه کسبک و چیلی به رجسته ی ده که ن- به ره و ناراسته ی بازای نازاد و بازوگانی و ده سته لاتی دیموکراسی و کرانه وه به پوی ده ره وه هه نگاو ده نیت. نه م ناراسته یه شه که وا نوینه رایه نی ناراسته گری میټوو ده کات، نه که قیژه و هاواره کانی چافیزه شیت.

هراوانبوونه مه زنه که

نه و هیمنیبه پریزه ییه ی که وا نټسته تبايدا ده ژین به مایه کی بونهادی پته و و قوولی هیه که وا له گشت شوینټکی سه ره نه م گزی زه ویدا هۆبه که ی بۆ زالموون و سه رکه وتنی نابووری به سه ر سیاسه تدا ده گه پته وه. نه وه ی شروف کارانی وول ستریت به مه ترسیی سیاسی ناوی ده به ن، هر نه وه ته ده توانین هه ست به بوونی بکه ی. جه نگ و کوده تا و تهرق، زقریک له توانای خویان بۆ په کفسستنی بازار له ده ستاره، نه مه یش ماوه یه کی زیاتر له که مه. بیگومان - له وان به جاریکی دیکه - نه م دټخه به رده وام نه بیټ (له پوی میټویش وه زقوری نه خایاندوه)، به لآم جیهانټکه که وا به لای که مه وه ماوه ی ده یه که تبايدا ده ژین.

ئەمە یەكە مجار نیبه كه وا شله ژان و تیكچوونی سیاسی و گه شه كردنی ئابووری هاركات له گه ل به كتری بین. دوو قوناغی پینشووتر هه ن كه نۆد بهو قوناغه دهچن: شهو پابوون و گه شه كردن و پیتشكهوتنه ئابوورییهی كه وا له میانى نهوه دهكانى سه دهی نۆزده یه م و دهیهی یه كه می سه دهی بیسته مدا هاته ئارلوه، ههروه ما شهو پیتشكهوتن و گه شه كردنه ی له دواى جهنگی دووه می جیهانی و به دیاریكراوی له په نجاهیه كان و سه ره تای شینسته كاندا هاته ئارلوه، له هه ربوو قوناغا دا سیاست شله ژان و له رزینگی په شه بابیانیه ی به خو یه وه بینى، به لام لایه نی ئابووری له دۆخێكى نۆد به هیژ و ته ندروستدا ده ژیا. ئەم دوو قوناغه ش ئایه ته ندیه یكى هاو به شیان هه یه، ئاویش شه وه یه كه ولاته كانى مه زن ده چوونه نیو ئابووری جیهانییه وه، ئەمیش بووه هۆی زیاده بوونی قه باره كه ی و گوێلانی شیوه كه ی، فرلوانیوونی بابۆله كه ش (الشطیره) نۆد گه ووه بووه به پله یه ك كه به سه ر شله ژان و تیكچوونه كانى پۆژانه دا ژالوو.

له كو تا ییه كانى سه دهی نۆزده یه م و سه ره تای سه دهی بیسته مدا، ترسی به رده وام له هه لگیرسانی جهنگی نیوان زله یزه كانى شه وروپا هه بوو، هۆیه كه شی - شه و ترسه - سه رچاوه كه ی له و قه یزانانه وه گرتبوو كه وا دوو چاری به لقان و باكووری شه فریقا و چه ند شوینێكى دیکه ی گه رم و پڕ له كێشه بوو. له گه ل ئەمیشدا هه رچه نده شوینەكان په نماو و گپگرتوو بوون و كێپكێسی خه رپه ككردن نۆد بوو، به لام ئابووری جیهانی له دۆخی هه لكشان و گه شه كردن و پابووندا بوو. شه و هاو یه یه كه مین جووله ی مه زنى سه رمایه بوو كه له شه وروپاوه به ره و جیهانی نوێ ده چوو. شه و جا له و قوناغیدا، شه ئامانیا و ویلا به ته كانى یه كگرتووی شه مریكا وه رچه رخانێكى خه یرای پیتشه سازیان

به‌خويانه‌وه بېنې که له‌نيو سى له مه‌زترين نابورپيه‌کانى جيهاندا پېنگه و شوپېنکى بى دابېنکردن.

قوناغى په‌نجاپه‌کان و سه‌ره‌تاي شېسته‌کان هه‌نديکجار به قوناغېکى هېمن باس ده‌کړين، به‌لام له پاستېدا قوناغېکى پر له گړځى بوو، چوونکه له وکاتېدا جه‌نگى سارد ماوه‌ى چەند سالتک بوو به‌رپاښو، هه‌روه‌ها ترس له پرودانى مملاتنى نيوان په‌کېبته‌يى سوفېت و چين و هه‌لگېرسانى جه‌نگېکى پاستېن له کوريا هه‌بوو. هه‌روه‌ها چەند قه‌يرانېکى قوناغېى راگوزهرېى به‌خويه‌وه بېنې که نډه‌بيان بوونه جه‌نگ؟ گه‌روى تايوان، کونگؤ و که‌نالى سوېس و که‌ندوى به‌رازان و فېتنام. له‌گه‌ل نه‌مېشدا، سيستمه نابورپيه پېشه‌سازپيه‌کان نډ به‌هېز و گوپوتاوه‌وه له پېنگه‌برېنى خوياندا به‌رده‌وام بوون. نه‌مه نووه‌م مه‌زنه قوناغى جووله‌ى سه‌رمایه‌ بوو، چوونکه پاره له وېلايه‌ته‌کانى به‌کگرتوى نه‌مريکاوه به‌ره و نه‌وروپا و خوره‌لاش ناسيا ده‌چوو. له نه‌نجامى نه‌مه‌دا نه‌وروپاى خورشاوېى سه‌ره‌نوئى له‌نيو خوله‌مېشى جه‌نگى نووه‌مى جيهانېدا خوى بونېادناپه‌وه، هه‌روه‌ها يابان- که په‌که‌م گه‌لى ناخورتاويى بوو بى ماوه‌ى بېست له گه‌شه‌کړېنگدا که به پوژده‌ى زياتر له ۹٪ ده‌خه‌ملېندرا- وه‌رچه‌رخانى پېشه‌سازى به‌سه‌رکه‌وتوويى پياده ده‌کرد.

له هه‌رمو ماوه و قوناغدا، نه‌م هېدمه نه‌رينپيه‌ى خستنه‌پرو- زارلوه‌په‌که که به‌مه‌زيه‌وه شاره‌زلاپانى نابورپى ناماژه به زيادبوونى درېژمه‌وداى به‌ره‌م ده‌که‌ن - بووه هزى گه‌شه‌کردن و پېشکه‌وتنېکى جېنگېر و دوورمه‌ودا و نرخى نډد دابه‌زيو و پوژده‌ نزمه‌کانى سووده‌کان و به‌ره‌مېکى هه‌لکشار له بازاره گه‌شه‌سندوه‌کانى نه‌و کات (نه‌لمانپا و وېلايه‌ته‌کانى به‌کگرتوى نه‌مريکا و يابان). جا به‌هزى سايلوپه‌کانى دانه‌وتلې نه‌مريکپه‌ره، له ماوه‌په‌کى

دیاریکراوى سه دهى بیستدا نرخى گه ن له نه وروپادا به پرتزهى ۲۰ بى ۳۵ له سه دردا دابه زى هه رچه نده داواکارییه کی زۆریشی له سه ربوو. (به هه مانشیتوه، له ئیستهدا نرخى کالابه کان به هۆى تیچوووه نزمه که وه له ئاسیا داده به زى، هه رچه نده خواستیش له سه رى زۆر زیاد ده بیست). له هه ردوو ماوه و قوناغدا، چه ند یاریکه ریکی نوئ له میانی هه تارده کردنه وه گه شه یان کرد، گه رچی هاوردە کردنیش زیادى کردوو. چونکه له ماوه ی نێوان سالانى ۱۸۶۰ و ۱۹۱۴ دا، هاوردە کرلوه کانی نه مریکا پینج هینده زیادى کردوو له کاتیگدا هه تارده کانی جهوت هینده زیادى کرئوه.

نیمه له ئیستهدا له نێو قوناغى سیتیهمین هرلوانیوونى ئابووری جیهانیدا ده ژین که له هه مان کاتدا له هه مووشیان مه زنتر. له ماوه ی دوو ده یى دوایدا، نزیکى سوو ملیار مرۆڤ هاوئونه ته نێو جیهانى بازار و بازرگانییه وه^۱ نه مه یش جیهانیکه و پینش ماوه یه کی کورت له مه و به ر ته نیا له لایه ن یانه یه ک قورخ کرابوو که له چه ند ولاتیکی خۆرئاوایی پیکهاتبوو^۲. پۆیشتنی سه رمایه ی خۆرئاوایی به ره و ئاسیا له نێوان سالانى ۱۹۹۰ و ۲۰۰۷ دا له ۲۲.۸ تریلیۆن دۆلاره وه بسوو ۵۲.۲ تریلیۆن دۆلار، هه روه ها بازرگانیی جیهانى به پرتزه ی ۱۳۳٪ زیادى کرد. نه وه ی به بازاره کانی گه شه سه ندوو ناوده برئ به رپرسی زیاتر له نیه وه نه م گه شه کردنه جیهانییه و له ئیستهدا هۆى زیاتر له ۴۰٪ ئابووری جیهانه که به پیوه رى هاوکیشه ی هینى کهرن پینوراوه (واتا زیاتر له ۳۰٪ به پتی تیکرابه کانی خه رجکردن له بازاردا). هه روه ها پشتیبه ستنى گه شه کردنى هاووه نوئییه کان بۆ

(۲) ده لێم سوو ملیار، چونکه مه لارانی گورننشین له هاوهوری ئاسیا و چین و شه رلیا به پله یه کی گرنگ به شه رلی له ئابووری جیهانیدا ناکن. به لām له گشت سالیکدا به ملیۆنانیان ده گوێزته وه شه ره کان.

نیۆ بازارەکانى تاییەت بەخۆیان لە زیادیوئادیە، شەویش ئەک تەنیا لە هاورده کانبان بۆ خۆرشاوا، ئەمەیش ئەو واتاپ دەگەینى ئە ئەم دیاردەیه تیۆتییەپ نییە.

هەندیک کەس گرنگی بەو دیاردانە نادەن و نامارە بە پابوون و گەشەکردنەکی هەشتایەکانى یابان دەکەن، کاتیک خۆرئاواییەکان لەو دەترسان پابانییەکان هەژموون و دەستەلات بەسەر ئابووری جیهانییدا پەیدا بکەن. بەلام ئەوە بیوئوبوویەو کە ترسبکی وەهەمییە، چونکە لە راستیدا یابان کەوتە نیۆقوناغی چەقبەستن و قەیرانیکی ئابوورییەو کەوا پانزە سالی خایاند. بەلام ئەم ویکچواندنە راستی دەشیۆتیی، چونکە یابان پینشتیش و لە سالی ۱۹۸۵دا بوومە گەورە ئابووری جیهانی بوو، زۆری شارەزانییش باوەریان وەهابوو کە یابان لە ڕینگەدایە بۆئەو پێگەى ئەمریکا وەک گەورەترین لایەنى ئابووری داگیربکات، بەلام نەیتوانی ئەم دوا قەلەمبازەى خۆى بەاوى، چونکە ئابوورییەکی و دەستگەکانى و ژيانە سیاسییەکی هیشتا بەتەلوی نوێ نەکرابوویەو. وەلى لە بەرانبەرەدا واتى چین هیشتا هەر ولاتیکی هەژاوە، چونکە نیکرای بەرەمه نیۆهخۆییەکی لە بەرانبەر هەر کەسێک ۲.۵۰۰ بۆلارە. کاتیک دەبێتە پەکیک لە ولاتانی جیهانی بەکەم، بەدلتیاییەو پووبەپووی گرتی نۆر دەبێتەو. بەلام لە نایندەپەکی چاوەنوارپکراودا، بێگومان لە چەند هێندەکردنەوێ ئابوورییەکی سەرکەوتن وەدەسندەهینی، ئەمەیش ئەنیا بەهۆی بەردەوامبوونیەتى لە دروستکردنی بووکۆلە و کراسی نیۆ قول و مۆبایلد. هیندیش کە لە دەرامەتیکى نزمتر لە دەرامەتى چین دەستبەدکات- دەتوانى بۆ ماوەى چەندان دەپە گەشەبکات پینش ئەوێ پووبەپووی چەندەها ئەگەرە بپینتەو کەوا پینشتەر پووبەپووی یابان بیوویەو. تەنانەت ئەگەر چین و هیند

پنځه ی دهرامه تی ناوړه ندیش تېنه په پښن، نهوا وهک دیاره له زږدې قونځه کانی
سده دی بیست و په کدا دېنه دوهم و سینه م گوره ترین نابووری له جیهاندا.

پنځه ونیکی میژووبه کهوا نه ولاتانه ی له جیهاندا دهوله مندترین، له میانی
چند سده یه کی نزدیکی بهر له نیسته، ژماره ی دانیشتووانیان کهم بیت.
پنکومان ویلا به نه کانی په ککرتووی نه مریکا به جیاوازیبه کی زږد گوره تر بو،
نهمه ییش نهو هوی به کهوا نه مریکای کرده نهو یاریزانه ی کونترولی جیهانی
کرد. به لام، نه م هژموون و کونتروله کرده یی نه ده بو نه نیا لهو جیهانه دا نه بین
کهوا ولاتانی دیکه ی مزن به راستی کهوتبونه نېو زه لکوی هژاریبه وه
نه یانده توانی یان حه زیان نه ده کرد سیاسه تی وه ها پېره و بکن که بو
گه شه کردنیان یارمه تیده ر بیت. به لام نیسته، ولاتانی مزن و زه به لاج ده ستیان
به جو له کردووه، شتیکی سروشتیسه - به هوی قه باره که یانه وه -
جیپه نه به کی مزن له سهر نه خشه دا دابنن. جا نه گهر که سی ناسایی لهو
ولاتانه دا به پتی پتوره ی خورتوایی به هژار بیت به رچاو، به لام تیکرای سامان و
سهرچاوه کانیان زه به لاج ده بیت. یان با به شتویه کی ببرکاریانه بیرکه که پوون
بکېنه وه: هر ژماره یه ک، هرچنده بچووکیش بیت، نه گهر جارانی ۲۰۵ ملیار
بکرنیت (ژماره ی نریک له دانیشتووانی چین و هیند به په که وه) نهوا ده بیته
ژماره یه کی زه به لاج. نه م دوو هژکاره - خالیک نریسی ده ستیک و ژماره یه کی
زه به لاجی دانیشتوان - دوو هژکاران کهوا قه باره و به رده وامیی وه رچه رخانه
هیز له جیهاندا دهسته بهر ده کن.

هه رس هیزدکه: سیاسی، نابووری، ته کنترولوی

نهو هه موو شتانه چوڼ پوویان دا؟ بۆ وه لایم نه م پرسیاره له سه زمان پتویسته چه ند ده یه به ک بگ پتینه وه دلووه - بۆ هفتایه کان - و نهو پڼگه به وه بیری خومان به پتینه وه که وا زۆ به ی ولاتان له و کاتیدا نابوویری خویانیان پس به پتوه بردوه . من نهو که شه م به شتوه یه کی پوون بېردیتوه ، چوونکه له و کاتیدا له هیند ده ژيام ، نهو ولاتی کهس باوه پى وه ها نه پوو هه مان پۆل له هه مان نهو شانۆیه دا بگتړت که وا ویلایه ته کانی به ککرتووی نه مریکا ده یگتړا . له و کاتیدا ده سته بۆیری سیاسی و پۆشنیری هیندی باوه پیان وه ها پوو که نمونه به کی سه رمایه دارى هیه و ویلایه ته کانی به ککرتووی نه مریکا له جه مسهرنگدا پۆلی تیا دا ده گتړت ، له جه مسهره که ی دیکه شدا نمونه به کی سۆسیالیزمی هیه به که وا به کی به تبی سۆقییه ته به پتوه ی ده بات . نیوده له پیش ده یویست له نیوان هه ردووکپاندا پڼگه به کی مامناوه ندی بگړئ . خو له مه شدا به ته نیا نه پوو ، چوونکه به رازیل و میسر و نه ندۆنسیا - له راستیدا زۆریه ی ولاتانی دویا - له سه ر نهو پڼگه مامناوه ندیه ده پۆیشن . به لام ، دواتر نهو وه پوونبویه وه که پڼگه به که و داخرلووه و مرقۆ ناگه یه نیتته هیچ شوپڼک ، نه م مه سه له یه له گه ل هسانى کوتاییه کانی هفتایه کان بۆ زۆ به ی خه لکی نه و ولاتانه پوونبویه وه . چوونکه له و کاته ی نه و ولاتانه به ده ست چه به سته ی و قهیرانه وه ده یاننا لاند و هیچ جۆره گه شه کردنیکیان وه دینه ده هینا ، نه و نابوویری یابان و هه ندیک ولاتی خۆره لانی ئاسیا که پڼگه به کی نیمچه سه رمایه دلریان بۆخویان هه لېژاردبوو ، سه رکه وتنی پوون و به رچاویان وه دید هینا ، له و ساتیدا په ند و عیبه نه که بۆ هه مووان پوونبویه وه .

به لام پووخانی به کی به تبی سۆقییه ته له کوتاییه کانی هه شتایه کاندا بووه هۆی تیکدان و له زانندنی گشت شتیک . چوونکه له گه ل شپوان و زړانی ناویانگی پلانی

مهرکه زى و پووخانى به کتک له جه مسره سياسييه کاندا سه رتاپای پرسه ی گورا. کنوپر هيچ شتک نه مایه وه تنیا به ک نزيک کرده وه ی پتکستننى نابوروى ولاته کان نه میت. له بهر هم هويه نالان گرینسپان پووخانى به کیه تیبى سزلیبه نی به پووداره دانا که وا کاریگه ریبی به سر زه مهنى نینه دا هیه. له و کاتپه وه - له گه ل کوی شو نیکه رانیبانه ی له گه ل شو پلانه دا هاتن که وا نامانجیان بزکارکردنى نابوروى و پوکردنه نابوروى بازاپ بوو - ناراسته گشتیه که نه گورا. یان به پتی گوزارشته به ناوبانگه که ی مارگریت تاتشر له و سالانه ی که وا نیابدا دویماره نابوروى بریتانی چالاک ده کرایه وه: "هیچ بزاریکی دیکه نییه".

له راستیدا، وه چهره خانی تابدولوی له بواى نابوریدا له هفتایه کان و ههشتایه کاندا و تا پتیش پووخانى دیواى بهرلین پتیشه که وت. ناراسته باوه که ی نابوروى شو کات که له لایه ن ده سنگه کانی وه ک سندووقی دراوی نیو ده ولته نی و بانکی نیونه ته وه بیه وه نوینه رایه تی ده کرا، زیاتر و زیاتر په خنه ی له و پتگیانه ده گرت که وا هاوشیوه ی سؤسیالزم بوون و ولاتانی وه ک هیند ده یانگرت بهر. له بهر هم مه به سته، شاره زایانی شه کادیعی وه ک جیفری ساکس به ولاتاندا ده گه ران و ناموزگاریى حکومته جۆرلوجزره کانیان به لیبرالیسیون، لیبرالیسیون لیبرالیسیون ده کرد. ههروه ها ده رچووانی بهرنامه کانی نابوروى خۆرناوایی - وه ک کورانی شیکاگو - له چیلیبه وه گه رانه وه ولاته کانیان و سیاسه ته باو و په سندرکاو و ناسانگره کانی بازلپسان پیاده کرد. گهرچی هه نديک ولاتی تازه که شه ننوو له وه رچه رخان و گورانیان بق ولاتی چلیسی سه رمایه داری بیگه ران بوون، به لام له هه مان کاندا ساکس پییانی ده گوت که له سه ریان پیویسته به مقولی بیرک نه وه و له وه ی ناخو ده یانه وی زیاتر به سوید بچین یان هه رنه سا و ویلا به نه کانی به ککرتووی نه مریکا. به لام له و کاتیدا نه وه شی پییان

ده گوت که پټویست ناکات له هه مېر نه م بریاره دا نیکه ران بن! چونکه زږېه پان زیاتر له یه کیه تیی سؤقهت نزیگبون.

نو هیزه داراییه ی که وا چاخی نوی ده جویلتی سهره ستنی جوله کردنی سرمايه په، نه مه یش دیارده په کی به پږه نوییه. قوناغی دواي جهنگی دوه می جیهانی به ټیکرایه کی جیگری ټالویری درلوی ده ناسرینه وه، چونکه زږېه ی ولاتانی څږنواویی به هره نسا و ټیالیاشه وه، چنډ پیکاریکی داراییان هه په که وا جوله ی نو دراوانه کتوبه بند ده که ن که وا دینه نږو سنوړه کانپانه وه و له سنوړه کانیشپانه وه ده چنه دهره وه. دټلاریش به زېر به سترابوویه وه. به لام، له که ل که شه کردنی ټالویری جیهانیدا، ټیکرا جیگریه کانی ټالویره کان نو ناکوکی و لاوازییه ی له کاراییدا دروستکرد و نه یه یشت سرمايه به شپوه هره باش و نمونه یه که ی به کاره پندری. له به رنه وه، زږېه ی ولاتانی څږنواویی له هفتایه کان و هه شتابه کاند ا نو کتوبه بند و پیکاران ه یان لاسرد، دهر نه نجامه که ش: ده سنگریزی و کومه کیکی زه به لاج و زوری سرمايه بوو له که ل نه گری گواسته وه ی به شپوه په کی نازادانه له شوینیکه وه بڼ شوینیکي دیکه. له نیسته شدا، کانتیک خه لک بڼر له جیهانگه رایي ده کاته وه، ده بینین به پږه په کی زه به لاجی دراوی ده به ستنه وه - بازرگانان پږانه نزیکی دو ترلیسون دټلار ټالویر ده که ن- که له شوینه جږولو جږره کانی جیهاندا پهرش ده بیټ، نه مه یش له پېناو پاداشنکردنی هه نديک ولات و سزادانی هه نديکی دیکه یانه. نه مه میکانیزمی جیهانگه راییه بڼ سه پاندنی پیککاری (الانضباط).

له که ل خولانه وه ی نازادانه ی سرمايه دا شځر شېکی دیکه له سیاسه تی تابووریدا هاته کایه وه، نو ویش په پیدابرونی به ریلوی بانکه مه لېه ندیبه سهره خویه کان و جلوه کردنی هه لئاوسان بوو. هه لئاوسانی زیده پړیانه خرابترین نه خوشی

نابوریه که واپس به پووی هر گه لیک ده بیتته وه. به های پاره و حیسابات کانیه
 پاشه که وت و مولکایه تبیه کان و دواتریش کار داده پووختنی. نه نانهت له پوودانی
 چه قبه ستن (رکود) و قه برانی قوولیش مه ترسیدارتره. چونکه هه لئاوسانی
 زیده پویانه له وشته بیهشت ده کات که نیسته مولکی تویه (پاره ی
 پاشه که وتکرار)، له کاتیکدا چه قبه ستن له و شتانه بیهشت ده کات که له وانه یه
 بینه به شی تو (واتا ناسته به رزه کانی بژیوی نه گهر شاپووی گه شه کردنیکی
 به خویه وه بینییست). له بهر نه م هویه، هه لئاوسانی زیده پویانه ده بیتته هژی
 لادانی حکومه ته کان و بهر پاپوونی شفرشه کان، بۆنمونه: بیتازاپیه گوره که له
 نه لمانیا نه بویه هژی گه یاندنی نازییه کان به ده سته لات، به لگو هه لئاوسانی
 زیده پویانه بو که واپس چینی ناوه ندی ویرانکرد، چونکه پاره ی پاشه که وتکراری
 لیان بیتته ها کرد.

له راستیدا، زور به ده گمان پیکده که وی که جهنگلیک بیینی که واپس لایه نیکی
 جهنگه که به شپوه یه کی ته ولو نیایدا سرکه وتوو بوو بیتت. له کوتاییه کانی
 هه شتایه کاند، ده بان ده ولته تی گوره و گرنگ به ده ست هه لئاوسانی زیده پویانه
 نالاندیان. له شرزه نتیندا پرتزه ی هه لئاوسان ۳.۵۰۰ له سه دا بوو، له بهرازیلدا
 ۱.۲۰۰ له سه دا بوو، له پیرو ۲.۵۰۰ له سه دا بوو. له نه وه ده کاند هه ریه ک له م
 ده ولته تانه یه ک له دوا یه ک به شپوه یه کی واقعی به ره و پیککاری (الانضباطی)
 درلوی و دارسی چون. هه نیتکیان به وه پازی بوون که دراهه کانیان تعویم بکری،

(*) مه بهست له (العموم) نه وه یه بانکی مه لیه ندی به شپوه یه کی هه مکی ده ست له سر
 درلو لاجبات و په یوه ندی درلوه که له گه ل هه درلو یکی دیکه یان زور به چیریتیت و لاله
 درلوه که بیینی به پهی میکانیزمه کانی خواست و خستنه یوه به رز و نزم بیتته وه، جا له سر
 نه م به مایه نرغه که له بازلی بانکه کانی نهو بازلی نیه خوی دیاری ده کری. نه م کرده یه
 به هلوکاریکی سیاسانی درلوی ولتان دله ندی.

بەلام هەندیک ولاتی دیکە دراوه کانیان بە یقرو یانیش دۆلار بەستایهوه. لە ئەنجامی ئەمەدا لە ئێستەدا تەنیا دوازه دهولەت هەن کە پزێوی هەلئاوسان تیاپاندا لە سەدا پانزه تێده پزیت، زۆربه شیان ولاتی شکستخوار دوی وەک هاییتی و و زیمبابوی بۆرمان. ئەم کەشه باره ی هەلئاوسانه نزمه لە سەقامگیری سیاسی و پەخساندنێ دەرفەتی باشی ئابووری بۆ ولاتیانی گەشه سەندو هۆکاریکی بەکلاکەر وه بوو.

لەگەڵ هەردوو هۆکاری ئابووری و سیاسیدا کەوا پالیان بە ولاتانه وه نا بە ئاراستە ی کۆبه ندییه کی نوێ بچن، ئەوا زنجیره یه ک داهێنانی تەکنۆلۆژی هاتن بۆ ئەوه ی به هەمان ئاراسته پالیان پێوه بنێن. لە ئێستەدا بۆ ئێمه زۆر زهحمەته ئەوه وه بیر خۆمان بهێنین وه کەوا زیان لە پزۆانی تاریکی حەفتایه کاندا چۆن بووه لەو کاته ی نە دەتواندرا ههواله کان به شیوه یه کی راسته وخ بگوازینه وه. بەلام لەگەڵ هاتنی ئەوه ده کاندا نرخه کان گۆران، چوونکه ههولوه هه نوکه یه کانێ شوێنه جۆربه جۆره کانێ جیهان- ئەلمانیا ی خۆره لات، کره یست، گۆره پانی تیانسان مین- لەگەڵ ههولانه یان بۆ گشت شوێنیک ده گوزارانه وه. ئێمه وه ها بیر ده کهینه وه کە ههواله کان به شیوه یه کی سه ره کی سیاسین، بەلام نرخه کانیش جۆرن ل ههوال، ههروه ها توانای گواستنه وه ی ههوالی نرخه کان به شیوه یه کی په کسه ر و به په له و شه فافانه بۆ گشت شوێنه کانێ جیهان، شوێنیک دیکه ی له چالاکیا به ریا کرد.

ئێسته یش ده توانین له ماوه ی خوله کێکدا به هزی ئینته رنێته وه به ناسانی به رلوردی نێوان نرخه کانێ به ره مه یندرا وه کان بکه ین. پشیش بیست سال له مه و به ر، چالاکیه کی زه به لاح له بهاری کهرپ و فرۆشتنی هه نوکه یی

(arbitrage) مه‌بوو، چوونکه به‌راوردکردنی خیرا له‌نیوان نرخه‌کاندا زلدر
زه‌حه‌ت بوو.

فراوانبوونی گه‌شه‌کردن و په‌یوه‌ندییه‌کان واتای نه‌وه‌یه که جیهان زلدر به‌پته‌وی
و فوولیه‌کی زیاتر له‌جاران به‌یه‌کتره‌وه به‌ستراوه و به‌پینی گوزارشته
به‌ناویانگه‌کی توماس فریدمان بووه‌ته شستیکي نه‌خت و تاقران. موبایله
مه‌رزانه‌کان و توانای گواسته‌وه‌ی داتا و زانیاری زه‌به‌لاح به‌خبراییه‌کی له
پاده‌به‌ده‌ر (به‌هۆی broadband) نه‌و توانای به‌خه‌لک به‌خشیه‌وه له
ولایتیکدا کار بق ولایتیکي دیکه بکه‌ن و به‌مه‌یش به‌خشی دوه‌وه‌می چیرۆکی
سه‌رمایه‌داری به‌رده‌وام. له‌سه‌ده‌ی پانزده‌مه‌دا کالایه‌کان له‌گه‌ل داهینان و
دروستکردنی که‌شتی زه‌به‌لاحدا له‌شوینیکه‌وه بق شوینیکي دیکه گولزانه‌وه.
له‌سه‌ده‌ی هه‌فده‌مه‌دا، سه‌رمایه‌گوزاری له‌گه‌ل سیستمی نویی بانگیدا
گولزایه‌وه. له‌نه‌وه‌ده‌کانیشدا خودی کاریش گولزایه‌وه، چوونکه ئیدی له‌سه‌ر
خه‌لک پنیست نه‌بوو بچه‌ نه‌و شوینیه‌ی که‌وا کاری لێیه، له‌به‌ره‌وه‌ی نه‌و توانایه
به‌بدابوو کار بپته نه‌و شوینیه‌ی که‌وا خه‌لکی لێیه. تیچووی گواسته‌وه‌ی
کالایه‌کان و خزمه‌تگولزاییه‌کان ماوه‌ی چهند سه‌ده‌یه‌که که‌م ده‌بپته‌وه، به‌لام
له‌گه‌ل داهینانی broadband له‌زۆریه‌ی خزمه‌تگولزاییه‌کاندا دابه‌زیه‌ ناستی
سفر. گهرچی ناکرێ له‌گشت پیشه‌یه‌کدا سوود له‌کرێکارانی بیانی بپیندرێ،
به‌لام کاربگه‌ری دامه‌زاندنی دهره‌کی outsourcing ده‌کرێ له‌گشت
شوینیکدا هه‌ستی پێبکری.

به‌واتایه‌کی دیکه، کاری بازرگانی هه‌میشه به‌مشیه‌یه بووه؛ بۆنموونه، له
سه‌ره‌تابه‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا کارگه‌کانی رستن و چنن له‌بروتانیای مه‌زنه‌وه
گواسترانه‌وه یابان. به‌لام په‌یوه‌ندییه‌کانی هه‌نوکه‌یی و به‌رده‌وام واتای نه‌وه

ده‌گه يهنی که‌وا کرده‌که زږر به‌توښدی خیرا بووه. چرونکه ښیسته شو وتوانایه هه‌په کارگه‌په‌کی دروستکردنی پوښاک له‌تایلاند به‌شیوه‌په‌ک به‌پړیوه‌پېړی وه‌ک شو‌وی له‌نیو ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتووی نه‌مريکا په. له‌بر شو‌وه نیمه‌ ښیښی ده‌ک‌ین که‌وا له‌ ښیسته‌دا کومپانیایه‌کان ده‌یان ده‌ولت وه‌ک نه‌لقه‌ی زنجیره‌په‌ک به‌کار‌دینن که‌وا ده‌کړن و دروست ده‌ک‌ن و ده‌به‌سټنه‌وه و بازارپکاری ده‌ک‌ن و کالایه‌کان ده‌فروش.

له‌ هه‌شتا په‌کانه‌وه نهم سې مۆکاره - سیاسي و ښووری و نه‌کنولوژی - بوونه‌ته پالنړیک که له‌پیناو دوزینه‌وه‌ی که‌ښکی ښونه‌ته‌وه‌ی کړلوه‌تر و په‌یوه‌نددلرت و داواکارتدا په‌ک ناراسته‌یان هه‌په. به‌لام له‌ هه‌مان کانیشدا، ده‌رفه‌تی نویی به‌ جوره‌ها ولاتی جیهان به‌خشیوه بڼه‌وه‌ی به‌سهر په‌یژه‌ی که‌شه‌کړن و پتیشکه‌وتندا هه‌لگه‌ژین.

نؤ ته‌ماشای شو گورپاته گه‌وره‌په بکه که‌وا به‌سهر دوو ده‌ولتی نا ناسیایی - به‌رازیل و تورکیادا - هاتوه. بیست سال له‌مه‌ویه به‌رازیل و تورکیا به‌ دوو ده‌ولتی که‌شه‌سهندووی نمونه‌یی داده‌ندران: که‌شه‌کړن‌تکی هیولاش و هه‌لئاوسان‌تکی خیرا و قهرزیک که به‌خیرایی له‌ هه‌لکشاندو بوو، هه‌روه‌ها که‌رتی تاییه‌تبان لاواز بوو سپستمه سیاسیه‌که‌شیان فشقول بوو. به‌لام له‌ ښیسته‌دا به‌ به‌پړیوه‌بردن‌تکی سه‌رکه‌وتولونه و هه‌لئاوسان‌تکی نزم و ټیگرپای نقد به‌رنی که‌شه‌کړن و ناست‌تکی نزمی قهرز و که‌رتی تاییه‌تی که‌شه‌کړنو و ده‌سټکه‌ی دیموکراسی سه‌قامگیرتر ده‌ناسرتنه‌وه. راسته که به‌رازیل و تورکیا هیشتا به‌ده‌ست چه‌ندان گرفته‌وه ده‌نالینن - جا چ ولاتیک بی گرفته؟ - به‌لام دوو ده‌ولتی گرنگن و زږر به‌هیزه‌وه که‌شه ده‌ک‌ن.

ههروه‌ها بازارپیش بۆچوونی خزی له‌هه‌مبه‌ر نه‌م دوو ده‌وله‌تدا گزێڤوه. چونکه ئیدی وه‌ها له‌ قه‌ریزه‌کانیان نابووندری وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ قه‌ریزه‌کانی جیهانی یه‌کم مه‌ترسیدارترین. له‌ راستیدا، ئۆرێک له‌ بازاره‌کانی هه‌لکشای گه‌شه‌سندو زنده‌یه‌کی (الفانض) دارایی زه‌به‌لاحیان که‌لکه‌ کردووه، به‌ پله‌که‌بشی هێنده به‌ریزه‌ که‌ نێسته ۷۵٪ ی یه‌ده‌گی دراوی نێوده‌وله‌تی جیهان پینکه‌هه‌تین. چین به‌نه‌نیا زیاتر له‌ ۱.۵ تریلیۆن دۆلاری له‌ نه‌کاونه‌کانی خۆیدا هه‌یه. ده‌ستگهی گۆلهمان ساکس پێشبینی نه‌وه‌ی کردووه که‌ پینج ده‌وله‌ت نوێنه‌رایه‌تی نه‌ر بازاره‌ هه‌لکشاهه‌ گه‌شه‌سندووه ده‌که‌ن- چین و هیند و به‌رازیل و پووسیا و مه‌کسیک - له‌گه‌ڵ هاتنی سالی ۲۰۴۰دا به‌ره‌م و داها‌تیکی هێنده گه‌وره‌ی ئابووریان ده‌بێت که‌ له‌ که‌ له‌ به‌ره‌م و داها‌تی ولاتی گه‌وره‌ی کۆمه‌ڵی حه‌وت G-7 گه‌وره‌تره؛ حه‌وت ولاته‌ خۆڕئاواییه‌که‌ی که‌وا چه‌ندان سه‌ده‌یه‌ کۆنتۆلی کاروباری جیهانییان کردووه.

گرته‌گانی زۆری و شه‌یی (الوفرة)

له‌ ماوه‌ی هه‌ردوو ده‌یه‌ی رابردودا کات و وزه‌ و بایه‌خێکی زۆرمان له‌ نێگه‌رانیی هه‌مبه‌ر قه‌یرانه‌کان و دلپووخانی ئابووری جیهانی و تیرۆر و هه‌ره‌شه‌ی نه‌تۆمی و جه‌نگه‌کانی جیۆسیاسیدا به‌فیژدا. له‌ راستیدا نه‌مه‌ شتیکی سروشتیه‌، چونکه له‌وانه‌یه‌ خۆئاماده‌کردن بۆ خراپه‌ترین نه‌گه‌ر بۆ خۆ دورگرتن له‌و خراپه‌ترینانه باره‌تیده‌ر بێت. خۆ به‌راستیش شتی خراپ پوویان دا؛ له‌ جه‌نگه‌کانی به‌لقان و نه‌فریقاوه تا ده‌گانه‌ تیرۆر له‌ گشت جیهاندا، هه‌روه‌ها قه‌یرانه‌کانی ئابووری خۆمه‌لانی ئاسیا و پووسیا و ویلایه‌ته‌کانی به‌کگرتووی نه‌مریکا، جا له‌وه‌ی کۆتاییدا قه‌یرانی ئابووری له‌ هه‌موویان مه‌ترسیدارتربوو. به‌لام جه‌خنگردنه‌وه له‌سه‌ر شو‌مه‌مانه‌ی که‌وا ده‌بته‌ هۆی هه‌مژکی نه‌یه‌نیشت گرنگی به‌ ئۆرێک له‌و

گرفته گه ورانه بدهین که و له مړېدا پوویه پوویان بوونه ته وه: که نه وانیش له نه نجای شکسته وه دروست نه بوون به لکو به هلی سرکه و تنه وه هاتوونه ته کابو وه. پاسته که شتیکی زړه پاشه نیمه له جیهانیکدا ده ژین که و گه شه کردنیکی هاوکاتانه ی جیهانی به خویه وه ده بیښی، به لام نه مه پش کومه لیک گرفتې نالوژ ده وروژینی که له وانه په بڼه هوی تراژیدیا و مه رگ ساتی گه وړه.

که شه کردنی جیهانی له م زه نه دا گه وړه ترین و به رجه سته ترین پوودلو وه. لیکدانه وه بق زیان بوونی پیژو و پان پوینه ی دراویسی (السیوله) - که له که کردنی پاره و دلاری د دکات که و به رده و ام له زیده بووندایه و به گشت جیهاندا بللو ده بیته وه - وایکدرووه متمانه (الانسان) هه رزان بیت و زه وی و زار و پشک و قه و آله کانیش نرخپان به رز بیت. له هه مان کاتپشدا، گه شه کردنی نه و ولانانه ی که و کرښان هه رزانه به پاده په کی په کچار زور نه به ښتووه هه لئاوسان زیاتر بیت. په کی که له و ره سف پیناسانه ی که و ده کرښی بل چین و هیند به کاری به پینن نه وه په که دوو نامیری گه وړه ی کرښوونه ون (انکماش) له جیهاندا، که و هه په که له م موو ولان په کیکیان (چین) کالآ ده وژینننه نیو خورناوا و نه وی دیکش (هیند) له به رانیه به شتیکی بچووی نیچووی به رهمه کانی خزمه تگزوری پتیشکه ش دکات. نه مه پش په کی که له و هوی به سه ره کیپانه ی که وای کرښووه بانکه کانی نیره ندی سه بارت به هه لئاوسان زور نیگه ران نه بن و نه وولانایه پان پتیمان به خشیره سوودی به پیرزه نزم بق ماوه ی نوو ده په پیاروژینی، نه مه پش به شتووه په کی نااسای ماوه په کی دروورژیه، بیگومان سووده به پیرزه که مه کان و قه رزه کانی هه رزان ده بڼه هوی نه وه ی پال به خه لکه وه بنین به ده به نگی و هه لپه وه ده هتاریکن، و چندان بلقی له کالآی ته کنترولژیا و دانیشتوناندا پانیش له له رزه مامناوه ندیپه کانی بولری هه قاریدا Subprime پان پشکه

قازانجییه‌کاندا equities دروست بکن؛ چەند بلقیکن و لە کوتاییه‌که‌دا هەر دەه‌قه‌وه. لەگەڵ زیادبوونی وابەستەیی و گریڤەرلویی جیهان و سەرهەمی ئامرازەکانی داراییەدا، زۆرێک لە چاودێران هەست بە نینگەڕانی دەکەن لەوێ کە سووپی گەشەکردن و متمانە بپێتە سووپی تۆقین و بێهێوایی. بەلام هەمەجۆری سەرچاوەکانی نوێی گەشەکردن و پێژە زەبەلاحە نوێیەکانی سەرمایەداری ئێستەشی لەگەڵدا بێت پێژەیه‌کی زۆری نەرمی دەبەخشێتە سیستەمی ئابووری جیهانی.

تۆ لە نرخەکانی نەوت پابێتە. هێدمە ی نەوتیی دەیه‌ی یه‌گه‌می سەده‌ی بیست و یه‌ك جیاوازه‌ لە هێدمەکانی پێشوو. لە پابڕبوودا نرخەکان بۆی بەرز دەبوونه‌وه‌ چونکە وڵاتی نەوتدار (ئۆپێک) بەئەنقەست بەرهەمی خۆیان کەم دەکرده‌وه‌، بەهەیش دەبوونه‌وه‌ی بەرزبوونه‌وه‌ی نرخێ بەنزین. بەلام لە چەند سالی ئوابیدا نرخەکان بەهۆی داواکاریی چین و هیند و بازارە گەشەسەندووه‌کانی بیکە و داواکاری زەبەلاح و بەرده‌وامی جیهانی پێشکەوتوووه‌یه‌. جا ئەگەر نرخەکان بەهۆی گەشەکردنی ئابوورییه‌وه‌ بەرز دەبنەوه‌، ئەمە مانای ئەوه‌یه‌ کە ئابووری بۆ چاره‌سەرکردنی ئیچووه‌کان هێز و نەرمی هه‌یه‌، بێگومان ئەم توانایه‌ش لە مێانی چاکترکردنی بەره‌مه‌وه‌ (بەپله‌یه‌کی کەم‌تریش بەهۆی گواستنه‌وه‌یه‌تی بۆ بەکاربه‌ران). لەبەر ئەم هۆیه‌، بەرزبوونه‌وه‌ی نرخەکان لەم دەپه‌یدا به‌ ئاسانیه‌کی گۆرته‌ر له‌ جاران له‌خۆگیران و په‌فتاریان له‌گەڵدا کرا. ئەگەر له‌ سالی ۱۹۷۰-۸۰ داوامان له‌ دانایه‌که‌مان کرد کاریگه‌ریی بەرزبوونه‌وه‌ی نرخێ نەوت به‌ جوار هێنده‌ بخه‌ملێنێ، ئەوا بێگومان پێشبینیی پوودانی پاشه‌کشه‌کردن و کزیوونێکی زەبەلاحی جیهانی ده‌کرد.

بەلام نەوت تاکە کالایێیە کەوا نرخێ بەرزبوویشتەوه. بەلکو نرخێ سادە خواوەکانێ گشت جۆرتیکیش بە بەشیۆه یەکی بەردەوام زیاد دەکات. بەربوومی کشتوکالی لە نیستەدا نرخەکە ی هیندە گرانه کە ولاتانی تازه گەشه سەندووی دووچاری گرتنیکی سەرەکی کرمووەتەوه و پۆژ بە پۆژیش لە زیادبووندایە و پەيوەندیی بە چۆنییەتی پەيوە پەيوەبوونەوه ی هەلئاوسانی نرخەکانێ خۆراکەوه هەیە. هەرەها نرخێ خانوو و مال لە نیویۆرک و دۆبە ی و شنگهای نۆد گران بووه. تەنانهت گازی هیلیزم کە تەنیا لە بالۆنی ئاھەنگەکاندا بەکار نایەت بەلکو لە لەرینەوه ی موگناتیسی MRI و کارگە ی دیکەشدا بەکار دێت، بە پۆژە یەکی نۆد کەم لە جیهاندا هەیە، هەرچەندە لە نۆر پیزی ئو پەگەزانی کەوا لە گەرمبووندا مشەن لە پلە ی نووەمدا دێت. گومانی تیادا نییە کە ئەم فشارانە قوزاغی هەلئاوسانی نزم بە کۆتا دێنی کەوا بە پالێشت و پایە ی گەشه کردن و پێشکەوتنی جیهانی دانراوه.

لە هەمان کاتیشتا، گەشه کردنی بەهێز چەند شتیکی ئاوازی بەرھەمەیتناوه. لەم جیهانە گۆزبالیژە کراوه ی کە نۆد بەشیۆه یەکی زیادەوه پێککراوه و بەرزە فەنگراوه، چەند ولاتیکی دیاریکراو هەن- ئەوانە ی سامانی سروشتییان هەیە، بە تەبەئیش نەوت و گازی سروشتی- بەشیۆه یەکی بێ پارە و بە خۆپایی سوود لە نرخێ هەنووکە یی جیهان وەر دەگرن. ئو جۆرە ولاتانە سولری شەپۆلی گەشه کردنی جیهانی دەبن و پۆژ بە پۆژ دەوله مەندتر دەبن بە بێ ئو ی ناچارین خۆیان پابەندی نۆرە ی ئو باسایانە بکەن کەوا حەرمکی ئابووری جیهان دەکەن. ئەم دیاردە یەش دەره ئەنجامیکی ناباوه، بەلام بێگومان سەرکەوتنی هەمووانە تەنیا ئو جۆرە ولاتانە نەبن، ئەوانە چەند مشە خۆریکن کە سەر بە ئابووری ئو بازارە نین کەوا لە جیهانی کداپە و ئابووری بازارێ حەرمکی دەکات.

تق به‌وردی له به‌ره‌نگاربوونه‌وه و گرفته سه‌ره‌کبیه‌کانی سیاسی بنواپه که‌وا پوپه‌پوری هنزه‌کانی نه‌مريکی و خۆرئاوایی ده‌بیته‌وه سه‌بارت به‌ر شنانی که‌وا په‌یره‌نندیان به سیستمی نیونه‌نه‌وه‌بییه‌وه هه‌یه. له خۆره‌ه‌لانی نیوه‌راسته‌وه له ئیرانه‌وه وه‌ک باهۆز هه‌لده‌کات، له نه‌مريکای لاتینیشه‌وه له نه‌نزویلاوه و له پووسیاشدا له ئوراسیا هه‌لده‌کات. کۆی نه‌وه‌دوله‌تانه هیزکی نوێیان هه‌یه که‌وا پشتی به نه‌وت به‌ستوه. نه‌گه‌ر سوودان به‌ده‌کی نه‌وتی نه‌بوایه زۆر زه‌حمه‌ت ده‌بوو سه‌بارت به پرسسی دارفور دژی جیهان بوه‌ستیته‌وه. نه‌وت پێژه‌یه‌کی زه‌به‌لاحی پاره و دارایی راده‌کێشی. داهانی ئیران له نه‌وت له سالی ۲۰۰۶دا نزیکه‌ی ۵۰ ملیار دۆلار بوو؛ نه‌م پێژه پاره‌به‌ش به‌سه بۆ چاودێریکردن و گرنگیدان به‌و کۆمه‌لانه‌ی که‌وا له به‌رژه‌وه‌ندیدا له‌گه‌لی به‌کده‌گره‌نه‌وه، هه‌روه‌ها نه‌م پێژه نۆده‌ی پاره‌ووپولی ئیران که له نه‌وتدا وه‌ده‌سفی هیناوه، بۆ به‌رتیلدان به‌سوپا و مانه‌وه له ده‌سته‌ه‌لات و به‌کاره‌یفانی که‌له‌که‌کانی دیکه‌ی پاره بۆ دروستکردنی گرفت له دهره‌وه‌ی نه‌وه‌ولانه‌دا، پالێشتی و زه‌مینه‌سازێکی گه‌وره‌یه. نه‌گه‌ری نه‌وه‌ نییه که نه‌م دۆخه‌ بگۆڕیت، چونکه‌ ولاتانی ده‌وله‌مه‌ند به سامانه‌کانی سروشتی گه‌شه‌ده‌که‌ن مادله‌کی نه‌وانی دیکه - ولاتانی دیکه گه‌شه‌ده‌که‌ن. نه‌مه نه‌لین و پانگ (نێرومی) ی جیهانگه‌رایی نه‌مپۆن.

بیگومان، گشت ولاتێکی ده‌وله‌مه‌ند به سامانه‌کانی سروشتی ولاتی هه‌لگه‌پاوه و نه‌یارن، چونکه‌ که‌شوه‌وای گونجایی به‌پێوه‌بردنی شایه‌وری پانی به هه‌ندیکانه‌وه ناوه به داناییه‌کی نۆتر له‌وه‌ی پابێروو سامانه‌کانی خۆیان به‌کاربینن، بۆنموونه: تهماشای که‌نه‌دا بکه‌ وا خه‌ریکه ده‌بیته ولاتێکی مه‌زن؛ به‌لام له‌گه‌ل نه‌مه‌یشدا به‌شێوه‌یه‌کی نۆر به‌رپرسانه ده‌فتار ده‌کات. هه‌روه‌ها

که‌ندلوی عه‌ره‌بی که داهاتیکی زوری نه‌وتی به‌سه‌ردا ده‌پژئ، زۆربه‌ی قازانجه‌کانی له ژێرخانی ئابووری و پېشه‌سازیدا وه‌برده‌هێنی؛ نه‌ک له‌ نه‌کاوته بانکییه‌کانی سوپسری یان گازپۆیه‌کانی مۆنتی کارلز (هه‌رچنده زۆریک له داماته‌کانیشی به‌و ئاراسته‌یه‌دا ده‌روات). هه‌روه‌ها بۆبه‌ی بووته مه‌لبه‌ندیکی ئازادی بازگانی که‌وا زۆر به‌کارامه‌پیه‌وه به‌پۆه ده‌بێ؟ به‌پاسنی سه‌نگافووری خۆره‌لاشی نیوه‌پاسته. هه‌روه‌ها چه‌ند ولاتیکی بیکه‌ی که‌ندلوه‌ن - وه‌ک سمودییه - که ده‌یان‌ه‌وێ بگه‌نه هه‌مان پێشکه‌وتنی بۆبه‌ی، چونکه ئیسته له پڕۆژه‌کانی پترۆکیمیایی نوێدا پلان بژ وه‌به‌ره‌مبانی ۷۰ ملیار دۆلار ده‌کات بۆنه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ هاتنی سالی ۲۰۱۵ دا بپێته به‌ره‌مه‌یه‌ری سه‌ره‌کی پترۆکیمیایی. ولاتانی که‌نداوله میانی پینچ سالی پلېردودا تریلیۆن دۆلاریان له وه‌به‌ره‌مبانه‌کانی داراپیدا قازانچ کرد، ده‌سنگه‌ی ماکنزی ئانده‌کۆمپانی وه‌ها مه‌زنده ده‌کات که‌وا کرده‌یه له‌ ماوه‌ی ده‌یه‌ی داهاتودا دوو تریلیۆن دۆلار قازانچ بکات. بێگومان، ئهم جۆره سه‌رمایه‌دارییه‌ی که له‌ لایه‌ن حکومه‌ته‌وه به‌پۆه ده‌بێ و هه‌ک ئییبینی ده‌کرێ پێشکه‌وتنێکی سنووردار وه‌ده‌سته‌ده‌هینی، هه‌روه‌ها نه‌گه‌ری نه‌وه‌ش نییه بپێته گه‌شه‌کردنێک که به‌شێوه‌یه‌کی خۆکارانه و خودی توانای بارده‌وامبوونی هه‌بێت (نه‌گه‌رچی چه‌ند په‌گه‌زنکی به‌هێز هه‌ن که به‌شێوه‌یه‌کی حکومه‌تیانه له سه‌رمایه‌داریی نه‌وویی و خۆره‌لاشی ئاسپاشدا ئاراسته‌کړلوه‌ن). به‌لام هه‌ر چۆنیک بپێت زیاتر له‌ نمونه سه‌رمایه‌دارییه‌کانی جیهانی نزیکه نه‌ک له‌و سیسته‌ ئابووریانه‌ی که‌وا پێش ماوه‌یه‌ک له‌و ولاتانه‌دا به‌رقه‌راربوون.

به‌لام کاریگه‌ریی گه‌شه‌کردنی جیهانی له سه‌رچاره‌کانی سروشنی و ژینگه‌پیدا که‌وده‌ترین گرفته‌ که‌وا له‌ مهبه‌یه‌وه سه‌رچاره‌ی گرتوه‌وه. زنده‌پۆی نییه نه‌گه‌ر

بلټین جیهان بده ست چو پرېوونی هه وای پاک و ناوی خوارنده وه و بهرهمی
 کشتوکالی و زږونک له کالای دیکه ی زیندو دهنالټین. هرچه نده همدیکه لمر
 گرفتانه ده کړی چاره سر بکړن - به ووی چاکترکردنی کارایی و پتیشستن
 سرچاوه نوییه کانی به خشین و کومه کوه - به لام پتیشکوتنه که له م بولر د زږ
 خاوه، بومونه: هرچه نده بهرهمی کشتوکالی زیاتر ده بیت، به لام خوراک
 په یداکردن بز دانیشتونانی سرگوی زهوی که له سالی ۲۰۲۵ ژماره میان ده گاته
 هشت ملیار، پتیرستی به بهر وویومیکي کشتوکالیی نه وقر هیه که پرزده کی
 چوار تونه له به ک مېکنار زویدا به به راورد له گه ل نه و ژماره یی که وایست
 وده سستی ده مینن که بریتیه له سئ تون بز هر مېکنار وک، هر ودها
 به هه مانشیره، توانای یداره دان و پاراستنی ناو به هه مان خیرایی به کاربرینی ناو
 گه شه ناکات. ژماره ی دانیشتونانی جیهانی سټیم له سده ی بیسته مدا سئ
 هینده زیادی کردوه، له کانیکدا به کاربرینی ناو شهش هینده زیاده بوه.
 نه مریکیه کان بز خوارنده وه و چیشتلینان و پاککرینده له پوژنکدا زیاتر له ۴۰۰
 لیتر ناو به کار ده مینن. جا نه گهر دانیشتونانانی ولاتانی هه ژار - نه گهر له
 پوژنکدا ۴۰ لیتر ناو وده سبتینن به به ختدار ده ژمیرین - دوه له مهندتر بین، نه وای
 دواکاریه زږوزده ونده کانیان ده بیت هوی دروستکردنی فشاریکي ژور. نه گهر
 لاپه کانی میژور هه لده ینه وه ده بنین خه ک له پیتا و گه پان و بوزینه وه ی ناودا
 شوینی نیشته جیبوونیان گواستوه ته وه، نه دی نه گهر سرچاوه کانی ناو له
 نابنده دا و شکېن چی؟ نه وای ده بیان ملیون مرؤف ناچار ده بن بچنه شوینی بیکه.
 نه مېش ده بیت هوی بهرپاوونی ململانینی ژور توندوتیز، وک نه وه ی پېشتر له
 نه فریقا و خوره لاتنی نیره پاستدا پوهی دا.

له دهيه ي راپرسودا نه وه پوونوبويه وه كه زوږيه ي نه و پيشبينيپانه ي تاييه ت
 بوون به گوراني كه شوهوا له شويني خوږاندا نه بوون، چونكه گه شه كردني
 جيهاني گشت مه زندهه يكي تپه پاند، بڼ نمونه له سالي ۲۰۰۷ دا دوا راپورتي
 مه زندهه ي ليزنه ي هاوبه شسي حكومي نيو دهولته ي تاييه ت به گوراني
 كه شوهوا ده رچوو. جا له گه ل كوتايي هاتني سالدو زاناپان نه وه پان سه لماند كه
 لوونكه به فرينه كاني جه مسه ربي به دوو هينده ي خيرابي نه و پيشبينييه
 دهوتوته وه كه وا راپورته كه پيشبيني كړدبوو. خواست له سر كاره با و شوتومبيل
 و فرۆكه زوږ له و پيشبينيپانه گه وږه تر برو كه وا هر كه سيك پيش په نجا سال
 له مه وږه پيشبيني كړدبوو- له نيوان سالني ۲۰۰۳- و ۲۰۲۰ له ۲۶ مليونه وږه بڼ
 ۱۲۰ مليون. هه روه ها هيند و پروسيا و خوره لائي نيوه پاست؛ نه واني نيكه ش
 هه ن.

پيشبيني ده كړي خواست له سر كاره با به پړه ي ۴٪ ي سالانه و بڼ ساوه ي
 چهند دهيه يك زياد بيت. هم كاره بايه ش به نوري له خه لووز ديت كه پيسترين
 جوړه به رده سته كاني سوته مه نييه. بوجي خه لووز؟ چونكه هه رزانه و نوري شه،
 له بهر هم هويه جيهان له بهر مه پنهاني نه و كاره بايه پشتي پته به ستي كه وا
 پتويستي پتي هيه. جا بڼ تنگه پستن له كاريگه ربي هم پرسه له سر
 به رزبونوه وي پله ي گه رمبي گزي زه وي، له و راستننه وږبه روه. له نيوان
 سالني ۲۰۰۶ و ۲۰۱۲ دا چين و هيند ۸۰۰ كارگي بهر مه پنهاني وږه - به هوي
 خه لووز وه- بهر مه ده هين، هه روه ها قه باره ي نووهم توكسيد ي كاربون ي
 سرچاوه گرتو له و خه لووز به نيكرابي، به پينج هينده ي نيكراي نه و قه باره ي
 داده نري كه وا له ريكه و تننامه ي كيونو ريگي پندراوه.

گه شه كردني هه ستي نه ته وايه تي

له م جیهانه گلوبالیزه کړاوه دا، گشت گرفته کان سفوړېږ و کیشوه رېږن، له بهر
 هم هویه، جا نه گر گرفته که په یوه ندیی به تېږد و به بلاوېونه وهی نه تومی و
 نه خوشیبه کان و قهیرانی دارایی و زیانگه یاندن به ژینگه و که میی ناووه مه پیت،
 نه و بهر په رجدانو وهی هر په کیک له مانه به یی مه ماهه نگی و هاوکاریه کی نذی
 نیوان زوری که له ولاتان، ناکرده یی. به لام له و کانه ی ده کړی نابوړی و
 زانیاریه کان و تهنات پزیشنېریش بکرتنه جیهانگه رای، نه و ده سته لانی
 فه رمیی سیاسی هر وابه سته و په یوه ندیداره به ولاتانی سهر به خقوه، تهنات
 نه گر په کیک له و ولاتانه بق چاره سهرگردنی زوری ی گرفته کان به شپوه به کی
 تاکه که سی توانای که متر بیت. به داخه وه، ناماده یی ولاتانی سهر به خق بق
 هاوکاری له چاره سهرگردنی گرفته کانی باودا به به رده وای له که مېوونه و دلیه.
 چوونکه له گه ل زیا دېوونی ژماره ی یاریزانانی حکومتی و نا حکومتی و
 که شه گردنی هیز و متعانه ی هر په کیکیان، نه گه ره کانی پوودانی پیکه و تن و
 هاوکاریه کی هاو به ش له که مېوونه و دان. نه مه ییش به ره نگاریوونه وه و نه گه ره
 سهره کیه که ی پابوون و پیشکه و تنی نه وانی دیکه ی؛ بق پیکه گرتن له هیزی
 که شه گردنی جیهانی له وهی نه هیلدری بیتنه هیزی شله ژاندن و تیکدان و
 له به کد اېرانی جیهانی.

که شه گردنی شانازی و متعانه به خق گردنی ولاتانی دیکه، به تاییه تیش نه وانه ی
 به قه باره گه وده تر و سهر که و تنو تن، پینستر پوون و نا شکرایه. سه باره ت به
 خزیشم، پیتش چه ندان سال له مه و به ره قاوه خانه په کی نینته رنیتی له شنکهای
 نه وده بق پوون یوه نه وه کانتیک گفتوگرم له گه ل به پړوه به ره جتبه جینکاره
 جینبیه که ده کرد که و که سیتی گه نج بوو. نه و به پړوه به ره که شه گردنه
 نااساییه که ی چینی بزم باس ده کرد که چن چین له ناینده دا ده بیتنه ولاتیک

هاوچرخ و گه‌شه‌کردوو. به‌رېوه‌به‌ره گه‌نجه‌که پوښاک و په‌فتاوي زږد سه‌بر و نامو بوو، به ښنگليزيه‌کي زږد په‌وانېش قسه‌ي ده‌کرد، ده‌پتواني به‌وپه‌پي ناسانيه‌وه گفتگو له‌سره دوا ناراسته باوه‌کاني بازرگاني بکات يانېش زږد به په‌واني باس له‌که‌لچري گشتي ښمريکي بکات. وه‌ها هاته به‌رچاوم که‌وا به‌رهمېنه‌رنکي نمونه‌يي جيهانگه‌راييه وړتک شو که‌سه‌يه که‌وا پرد له‌نتوان پوښښيري و که‌لچره‌کاندا لروست ده‌کات و جيهان بچوک ده‌کانه‌وه و هم‌په‌نگري ده‌کات. به‌لام هر له‌گه‌ل شوه‌ي باسي تايوان و يابسان و ويلايه‌ته‌کاني په‌کگرتوي نه‌مريکامان کرد، وه‌لامه‌کاني توپه‌پيسان پښوه ده‌بيندرا. به‌تونيکي پر له‌توپه‌پي و پقه‌وه به‌مني گوت: "نه‌گه‌ر تايوان بوپري شوه‌ي کرد که‌سهره‌خوي خوي پاگه‌په‌ني، شو له‌سره چين پتويسته په‌کسره داگيري بکات". هه‌روه‌ها گوتي: "پاپان گه‌لنکي ده‌ستدريکارن و ناگري متعانه‌يان پي بکري". سه‌بارت به‌ويلايه‌ته‌کاني په‌کگرتوي نه‌مريکايش دانباوو له‌وه‌ي که‌له‌شه‌پي کرسوفوي سالي ۱۹۹۹ دا به‌نه‌نقه‌ست باليزخانه‌ي چيني بوردومان کرد، نه‌ميش بز ترساندنې گه‌ل چيني بوو به هيزه سه‌ريازييه‌کي. هه‌ستمکرد هر ده‌لني له‌به‌رليني سالي ۱۹۱۰ دام و قسه له‌گه‌ل گه‌نجيکي نه‌لمايي دانپېدانراو و پوښښير ده‌که‌م! چوونکه شو گه‌نجه وه‌ک نمونه‌ي‌کي پياوي هاوچرخ ده‌هاته به‌رچاو- به‌پي پښوه‌ره‌کاني شوکات - و بز نه‌ته‌وه‌کي خوي زږد ده‌مارگير بوو.

له‌گه‌ل گه‌شه‌کردني ده‌ره‌ته‌کاني تابووردا هه‌ستي نه‌ته‌وه‌پيش گه‌شه ده‌کات. نه‌ميش ښنگه له‌پاستيدا و هه‌موومان نييده‌گين. وه‌ها بينه به‌رچاوت تو له ولانتيکا ده‌زيست که‌وا هه‌وه‌ي چندان سه‌ده‌يه به‌ده‌ست هه‌ژاري و نا سه‌لامگيريپه‌وه ده‌ناليني. له‌کرتاييدا، هه‌لومهرج و شته‌کان ده‌گورين و

ولانتەکت دەست بە گەشەکردن دەکات. بێگومان تۆ شانازی بە خۆتەرە دەکەیت و پەرۆشی ئەوەیت خۆت بە خەلکی پیشان بدەیت. ئەم هەژمی خۆسەلماندن و وەدەستەتێتانی پێزە لە ئەواوی شوێنەکانی جیهاندا بلاویبۆوەتەرە و شتێکی باوە. پەنگە دژبۆونێک لە قسەکانماندا پوویدات ئەگەر بێتێن جیهانگەراییی و نوێگەراییی گەشە بە ئابووری نەتەرەویی سیاسی دەدەن، بەلام ئەم بۆچوونە نەتەرەویی کاتەدا دێتە ئێوە مێشکەرە کە بە ئایدۆلۆژیاپەکی پاشەکشەکردویی لاواز لە نەتەرەویی بنەرلۆین، چڕۆنگە لەم دۆخەدا بێگومان لەگەڵ کاروانەکی پێشەوای پێشکەوتندا پادەمالدری و لەئێوە دەچێ.

هەستوسۆزی نەتەرەویی بەبەرەوامی ئەمریکییەکانی سەرسوڕماو کرابوو. کاتێک ویلایەتەکانی یەکگرتووی ئەمریکا لە دەرەرەوی ولات خۆی نووچاری کێشە دەکات، ئەوا زۆر بەراستی باوەری بەوە هەیە کەوا هەول دەدات یارمەتی ولاتانی دیکە بدات بۆ ئەوەی خۆیان چاکتریکەن. لەبەر ئەم هۆیە، کاتێک هەولەکانی ئەمریکا لەئێوە فلیپین و هایتی و فیتنام و عێراقدا پووبەپوری بەرهەلستی و بەرپەرچدانەرەوی دانیشتروانانی ئەم ولاتانە دەبوو، ئەمریکییەکان لەهەمبەر کاردانەرەوی دانیشتروانانی ئێوە ئەم ولاتانە نووچاری هێدە دەبوون. لە راستیدا ئەمەیش شتێکی سەیرە، چۆنگە ئەمریکییەکان شانازی بە ولاتەکانیانەرە دەکەن - ئێمە بە نیشتمانپەرەرەویی لێکسی دەدەینەرە - لەمەشدا ئەولو مانی خۆیانە، بەلام کاتێک خەلکانی دیکە شانازی بە نیشتمانەکانیانەرە دەکەن و پێوەی پەییوەستن ئەوان - ئەمریکییەکان - دەتۆقن.

لە نوا پەژەرەکانی حوکمی بریتانیا لە هیند، نوا دەستەرە لانداری بریتانی کە لۆرد لوئیس ماونتباتن بوو، بە تورەرەپێەرە ئاوردی لە ماهاوما گاندیی رابەرە

هیندیه کان دایه وه و به تووړه بیه وه گوتی: "نه گهر نیمه برېږین، نه واپاشا گهر دانی و هر اوړه نا بلار ده بینه وه". گاندیش وه لاسی دایه وه: "به لی، به لام پاشا گهر دانی به کی تابه به خومات". نه م هسه به وه ی که خوت حوکمی خوت ده که بیت، به بی نه وه ی خه لکانی دیکه دهستی نیوهریده، به شپوه به کی زور به هیز له نیو شه ولاتانه دا هیه که تازه گه شیان کردوه، به تابه تیش نه وانه ی پشتر له لایه ن نیستعمار داگیرکرو بسون یان به شپوه به کی نیمچه نیستعمار کرو له لایه ن خورناووه داگیرکروون.

زیجینق بریجینسکی به مدوایانه سهرنجی خه لکی بق شه دیارده یه پاکشا که واپه رابونی سیاسی جیهانی ناوی بریوه، هر وه نامارده ی به هه ستوسو زده هه لکشاو که ی جه ماوهر کردوه که چه ند پالنه ریکی جوراوجور پالی پتوه دهنن؟ سهرکه وتنی شابوری، شانازی نه توه یی، به رزبونه وه ی ناسته گانی په روه رده و فیرکردن، گه شه کردنی توانای وه دهسته تانی زانیاری و زیاده بونی شه فافیه ت، یاده وه ریبه گانی رابروو. نابرو نامارده ی به لایه نانه کردوه که واپه دینه هوی شله ژانندن و تیکدانی هیزه نویه که، بوی دهنوسی: "دانیشتوانی زوربه ی جیهانی گه شه سهندو له پووی سیاسی وه چالاک دهن و له زور شویندا هه ست به ناپه زایی ده کن. شه وانا جیهانی گه شه سهندو شه واپه به پتزه یه کی ناماسایی درک به سته می کومه لایه تی ده کات... نه م هیش جفاکیکی ودها دروست ده کات که تاکه گانی نیوی هه لویت و هه زی هاو به شیان هیه و ده کری به هوی هه زه لیمارگریه سیاسی و ثابنیه کانه وه بورژیندری و ناراسته بکری. نه م وزانه سنوره گانی سهر به خق دهن و دهنه به ره نگاری و گرفت بق شه ولاتانه ی که هه ن، هر وه ها مه ترسی بق سهر پله بندیه جیهانی به کاش

دروست دەکەن کە تا ئێستەیشی لەگەڵدا بێت ویلایەتەکانی یەگرتووی ئەمریکا لەسەر تۆپکی ئو پلە بەندییەدا جینگە گرتووە."

لە نۆزەیی ئو ولاتانی کەوا کەوتوونەتە دەرەوێ جیهانی خۆڕئاوایی، پۆ و تووپی و بێزارییەکی چەپێندراو هەیه لەهەمبەر ناچاربوون بۆ قبوڵکردنی چیرۆکی ئەمریکایی یان خۆڕئاوایی سەبارەت بە مینۆوی جیهان؛ ئو چیرۆکی کەوا ئو ولاتانی یان پۆلێکی نەگونجاو یانیش پۆلێکی نێوەندی تێدا دەگێن، بۆنموونە: پووسەکان بەردەوام لە چیرۆکە تەقلیدییه کە جەنگی دوو می جیهانی هەراسان دەبن کەوا تیایدا بریتانیا و ویلایەتەکانی یەگرتووی ئەمریکا لە لایەن مێزەکانی ئەلمانیا و یابانی فاشی شکستیان هێنا. چونکە بە پتی چیرۆک و گێڕانەووە باوەکانی ئەمریکا- لە ستیڤن ئەمبۆز تا دەگاتە کین بێرنز- دەکۆتێ چا و لەو باوەرەیی ئەمریکییە بپۆشین و لیتی ببووین کە پتی وایە پووسبا پۆلێکی مامنیوەندی لە جەنگە یەکلاکەرەووەکانی دژ بە هیتلەر و توگۆدا بینووە، کەرچی بەرەوی خۆرەلاتی، لە راستیدا گۆرەپانی مەلەندی و سەرەکی جەنگی دوو می جیهانی بوو. چونکە ئو جەنگانە تیایدا بە پۆوەران نۆتربوون لەوانە کە گۆرەپانەکانی دیکە جەنگ بە خۆیانەووە بینیان و بەهۆیەو سە ملیۆن کوژدراوی ئی کەوتەو. لەو بەرەیدا سێ چاریهکی سوپای ئەلمانی جەنگی کرد و پێژەری زیانەکانی ۷۰٪ لە سەدا بوو. هەرچەندە بەرەوی ئەوروپا لە نۆزەیی لایەنەکاندا گۆرەپانیکی لاوەکی بوو، بەلام لە خۆڕئاوادا وەها مامەلی لەگەڵدا کرا وەک ئەوێ شانۆ و گۆرەپانی سەرەکی جەنگە کە بێت، بنجامین شولرتزی نووسەر دەلی کە ستیڤن ئەمبۆز "زێدەپۆی دەکات لە راکێشانی سەرئێز بۆ هێرش ئەمریکی و بەریتانی بۆ سەر دوورگی سەقەلییه، کە تیایدا لە دەرکردنی ۶۰,۰۰۰ ئەلمانی لەو دوورگی سەرکەوتنی وە دەستەهێنا،

جیاوازه لەو پالێشتییەى ئێوه بۆ ئەر و لاتانەى کەوا بەرھەمھێنەرى نەوتن؟ ئێمە دووبووبیەك دەبینن، بەلام لەگەڵ ئەمەیشدا هیچ نالێن."

دواى کۆتاییهاتنى جەنگى سارد، هیوا و پیشبینییهکی گشتی ھەبوو بەوێى کى یووسیا و چین نۆڕ بەھیزدووە ئەقلى سیستمى ئابوورى و سیاسى خۆڕشاواى دەبن کەوا دواى جەنگى دووھەمى جیھانى سەرى ھەڵداو. کاتێکیش جۆرج دەبلیو بۆش باسی لە سیستمى نوێى جیھانى کرد، نۆڕ بە سادەیی مەبەستى ئەوەیووتى کە سیستمى کۆنى خۆڕشاواى بە پانایى و درێژیی سەرئەپای جیھاندا فراوان و باڵا دەبێتەو. لەوانەى ئەم بۆچوونە بەھۆى ئەزمونی خۆڕشاوا لەگەڵ یابان و ئەلمانیای دواى جەنگەو بەرھەم ھاتبى، چونکە گرچی ھەردووکیان گەشتنە تروپیکى ھیزی ئابوورى، بەلام تا ئاستیکى نۆڕ بەرز ھەربە دوو ئەندامى باپەند و ھاوکار و بێدەنگ لەگەڵ سیستمە بەرپایەکەدا مانەو. بەلام، لەوانەى ئەم بەھۆى چەند ھەلومەرجێکى تایبەتەو بووبیت. چونکە ئەم دوو وڵاتە دوو میژووی بێھاوتا و تایبەت بەخۆیان ھەبە، چونکە دوو جەنگى دوژمنکارانەیان بەپێوەبردووە کە وای کردووە لە جیھاندا بیزاوە بن، ھەروەھا بۆیە پەوى ھەر شەپەکی نوێى کۆمۆنیزمى سۆڤیەتیی بوونەو و لە پێناو پاراستنى خۆیاندا پەشتیان بە ھیزی سەربازیی ئەمریکا بەست. بەلام کۆمەڵەى دواترى ھیزە ھەلکشاو و گەشەسەندووەکان نۆڕ پەرۆشی ئەوە نەبوون لەگەڵ سیستمە بەرپایەکەدا نیکەڵ بن.

ئێستەبەشى لەگەڵدا بێت ئێمە بیر لە جیھانێک دەکەینەو کەوا دەبێ ھەر ھیزێکى گەشەسەندو لەنتوان دوو بژااری توندوتیژدا بەکێک ھەلبژێرى: ئەفلیبوون بە سیستمى خۆڕشاواى یانیش پەنگردنەو، بەمەیش ولاتى ھەلگەپاوە و نەیار بۆیە پەوى بیزانەن دەبێتەو. بەلام وەھا دیتە پێشچاوە کە ھیزەکانى

گەشەسەندوو پێگەى سێيەم بگرنەبەر: دەچنە نێو سیستەمى خۆڕئاوایی بەلام
 بەپێى مەرجە تاییبەتەکانى خۆیان؟ لەمەيشدا شىوێهێ سیستەمەگە دەگروپێ.
 چرونگە لەو جیهانی گە مەمووان مەست بە هێز و متمانەبەخۆکردن دەگەن-
 بەپێى بۆچوونى زانایانى سیاسى، نازنێن بارما و ئێلى راتنز و ستیڤن و پېر-
 دەكرێ مەندێك ولات چەق و سەنتەرە خۆڕئاواییەگە پشتگۆڕى بگەن و چەند
 پەيوەندیبەگە تاییبەت لەنێوان خۆیاندا ببەستن. ئەوجا لەوانەى لە جیهانى دواى
 ئەمريکادا مەر لەبنەرەتووە هێچ مەلەبەند و چەقێك بوونى نەبێت. جیمس بێگەرى
 وەزیری دەرەوێ ویلايەتەکانى يەكگرتووى ئەمريکا لە سالى ۱۹۹۱دا ئاماژەى
 بەو کرد گە جیهان بەرەو چوونە نێو سیستەمى مەلەبەندى دەچێت (hub-
 snd-spoke system) کە تايیدا گشت ولاتێك لەپێناو گەيشتن بەو
 پوگەبەى کەوا مەبەستى ئە ميانى ویلايەتەکانى يەكگرتووى ئەمريکاوە
 پێیایدا گوزەر دەکات. بەلام وەسفێكى باشتر بۆ جیهانى سەدەى بیست و یەك
 هەيە، ئەویش ئەوێهە کە جیهانیگە و پەروێنى جۆراوجۆرى هەيە و تايیدا پۆزائە
 پلانەکانى کاروان و گەشتەکان دادەپێژێن (ئەمەيش راستە تەنانەت بە مانا
 مادىبەگەيشى، چرونگە لە ميانى ئەنیا دە سالدای، ژمارەى ئەو سەردانگەرە
 بووسیانی کەوا سەفەرى چێن دەگەن زیاترە لە چوار هیندە، لە پێژەى
 ۱۸۹,۰۰۰ی سالى ۱۹۹۵گەيشنووەتە ۲.۲ ملیۆنى سالى ۲۰۰۵). جێگە و پەننى
 خەتکردنەرە وەرچەرخواوە، ولاتان زیاتر گرنگى بەخۆیان دەدەن- بە چێژى
 هەلکشانیان- هەرەها گرنگیەگە کەتر بە خۆڕئاوا و ویلايەتەکانى يەكگرتووى
 ئەمريکا دەدەن. لەبەر ئەم هۆیە دەبینین کە ئەو گفتوگۆیانەى تاییبەتن بە
 زەرەوێتى کەمکرنەوێ دوزمناپەتیی هەمبەر ئەمريکا، لە پەروێنى هەلەستى
 سەزگایەتیی سالى ۲۰۰۷دا بەجۆرێك لە جۆرەکان گرنگیەگە هێندە گەورەى

پښه درا. جیهان له تووږه بیهـره بهـره وگوښتهـدان و له دوژمنایه تیکړدنې نه مریکاشه وه بهـره و نه مریکا په کی دواى نه مریکا ده چټت.

نه وړاستنېه ی که پټی وایه هیزه کانی نوئ له پږسیون له سهر به رزه وه ندیبه کانیاں له جاران زیاتر پشته ستوورتر و لږجواونه تږن، له جیهانی دواى نه مریکا دا پاستیبه کی سهره کیبه، نه مه پش مه سه له یکه و نه و گرفته سیاسیه ده ورووټنئ که خوی له چونیبه تږی وه ده پته سانی نامادجه کانی نیرنه ته ویددا ده بیټته وه؛ له جیهاننگدا که له چه ندان یاریزان پنکها تپوه و یاریزانی حکوموی و نا حکومین. به پتی نمونه ی کون، ویلا به ته کانی په کگرتوی نه مریکا و هندیك هاوپه پمانی خورثاولی خویان به ته نیا پرودلوه کانیاں نیدلره ددها، جیهانی سنیه میش یان خوی له که لیا ندا ده گونچاند (وهك خودوورگرتن له گرفته کان یانیش هه وډان بږ وه ده سته پته نانی ده سته وټك) یانیش له دهره وې بازنه که دا ده مانه وه، وانا هیچ پږل و گرنگیبه کیان نه بوو. به لام یاریزان کانی نا حکوموی ژماره یان که م بوو، هینده ش لاواز و بیټیز بوون که می نه وه نه بوون شه میان لی بخوریت. له به رانبه ریشدا، وهك نمونه سهیری دانوستانه کانی بازرگانی بکه، نه وسا ده بیټی چون جیهانی گه شه سه ندوو به هیزنکه وه په فشار ده کات که و پږ به پږ زیاتر ده بیټ. چوونکه له و کاته ی ولا تانی وهك به رازیل و هیند به هر جوره پښکه و تننامه و گریبه ستنیک پازی ده بوون که و له لاین خورثاولوه بزبان ده خرابه پرو- یانیش به ته ولوی پشتگوټی ده خست- ده بیټنښ نیسته به وپه پي هیزه وه ماتړ ده کن بږ نه وه ی شو پښکه و تننامه و گریبه سته وده ستنیښن که ده یانه وئ. نه وده یان گوئ لیبوه که چون به ریزه به رانی جینه جیکاری خورثاولی پاله ی نه وده یان کردووه که ناپنده له کوندا خوی

حه‌شاردلووه، هه‌روه‌ها راپورتي ده‌سنگي گولدمان ساکسيان BRIC خوينده‌وه‌ته‌وه، له‌به‌رئوه ده‌زانن که ته‌رازويي ميز گزواني به‌سهردا هاتووه.

پنککه‌وتنامه‌ي کيوتو (که له ئيسته‌دا به‌هزي په‌تکردنه‌وه‌ي له‌لایه‌ن سه‌رۆک بۆشه‌وه به‌ پنککه‌وتنامه‌يه‌کي تاييه‌تمه‌ند داده‌ندري)، به‌وه ده‌ناسرته‌وه که پشتگيري له دونيايي کۆني جيهان ده‌کات. کيوتو وه‌هاي شيعانه کربوه که نه‌گه‌ر خورشاوا له‌سه‌ر پلانتيک پنککه‌وتن، ئه‌وا جيهاني سنييم بته‌هاي نوئ ده‌گرتنه‌به‌ر و گرتنه‌که چاره‌سه‌ر ده‌بيت. له‌وانه‌يه ئه‌مه ئه‌و پنککه‌يه بيته که بۆ ماوه‌ي چه‌ند ده‌يه‌يه‌کي راپردوو کاره تاييه‌ته‌کاني نيوده‌وله‌تي پي به‌پۆه ده‌بردا، به‌لام له ئيسته‌دا وه‌ک جارن ميته‌دا پابه‌ندکار نيه. چونکه چين و هيند و به‌رازيل و چه‌ند ولاتيکي ديکي که شه‌سه‌ندوو پيتره‌وي هيچ رينکاريکيان نه‌کربوه که‌وا خورشاوا سه‌رکردايه‌تي ده‌کات، به‌تاييه‌ت نه‌گه‌ر خويان واتا ئه‌و سڀ ولاته نيادا به‌شدار نه‌بن. له‌مانه‌يش گرنگتر ئه‌وه‌يه حکومه‌ته‌کان به‌ نه‌نيا ناتوانن بۆ چاره‌سه‌رکردني گرفتنيکي گه‌وره‌ي وه‌ک گزواني که‌شوه‌وا کار و هه‌ولتيکي زۆريان هه‌بيته. چونکه چاره‌سه‌ري راستين پيويستني به‌ هاوپه‌يمانييه‌کي فراوانتر هه‌يه که‌وا که‌رتي تاييه‌ت و پنککه‌خلوه‌کاني ناحکومي و شار و هه‌ريمه‌کان و نامرازه‌کاني راگه‌ياندن بگرتنه‌وه. له جيهانيکي گلزباليژه‌کراو و ديموکراسي و لامه‌رگه‌زي‌دا، ئيمه پيويستمان به‌وه هه‌يه تاکه‌کان هانده‌ين په‌فتاري خويان بگزين. باج و فهرمانه (رسومات) و جه‌نگه‌کان بۆ نه‌جامداني ئه‌مه چه‌ند رينگه‌يه‌کي کۆزن، به‌لام ئيسته ده‌وله‌تان پانتاييه‌کي که‌ميان له‌به‌رده‌سته بۆ ئه‌وه‌ي له‌و به‌رانه‌دا (الجبهه) مانتۆر بکه‌ن، له‌به‌رئوه له‌پيتاو نه‌جامداني گزوانيکاري پيويستيان به‌ نامرازي زيره‌کانه‌تر و کاراته‌ر هه‌يه.

میکانیزمه ته قلبدیه کانی هاوکاری نیوده ولته پاشماوه ی قوناغ و سرده میکن که ئیدی کاتبان به سەرچوو. سیستمی نه ته وه کانی به کگرتوو بۆ پینکستنی هه ژموون مۆبدلی ژۆر کۆنه. چوونکه نه دمه کانی هه میشه یی نه نجوومه یی ئاسایش سهرکه وتووی جهنگێکن که ماوه ی شینست ساله کۆتایی هاتوه. ههروه ها نه نجوومه نه که یابان و نه لمانیای تبادا نییه که نووهم و سینیهم گه وره ترین ئابووری جیهانی، هیندیش ناگرتیه وه - که مه زترین ولای دیموکراسیه له جیهاندا - هیچ ولاتیکی نه مریکای لاتین و نه فریقایشی تبادا نییه. ههروه ها کۆمه له ی هشت ولای چین له خۆی ناگرێ - که چواره مین مه زنه ئابووری جیهانییه - ههروه ها هیند و کۆریای باشووری تبادا نییه - که به دوا ی به کتریدا دوانزه به م و سیزده به م. نه وه بووه ته نه ریت که که سێکی نه روپی بێته سه روکی سندووقی دراوی نیوده ولته ی و که سێکی نه مریکش بێته سه روکی بانکی نیوده ولته ی. پاسته که نه م نه ریت - وه که نه ریتی یانه کانی کۆنی کۆمه له بێتی په گه زیه رسته کان - له وانه به باش و دلقوشکه ر بیت و که سانی به خداری نیوی دلقوش بکات، به لام له لای نه وه که سانه ی پێگه یان له گه روه سهرکه ردا په تییه که ی بگرته نه ستق، قیژلوییه و نیشانه ی ده مارگرییه.

ئالۆزی و گرێبه کی دیکه ش هه یه: کاتیک باس له گه شه کردن و پابوونی نه نه واییانه ده که م، باس له دیارده به کی فراوانتر ده که م، نه ویش جه خکردنه وه به له سه ر شوناس. ده ولته - نه ته وه دا هیتانیکی به پێژه نوویه، چوونکه نه مه نی له سه د سال تێنا په یی. به لام شیوه کۆنره که ی برینبوو له کۆمه له کانی نابنی و نه تنبکی و زمانه وانی و له نیو سنووری ده وله تێکدا ده ژیان. نه م به یوه ندیبیانه ش هه ر به به یزی مانه وه، نه که هه ر نه مه، به لکو له له گه له قوولبوونه وه ی ممانه و پشت به ستنی ئالوێرکراوانه ی ئابووریدا به هینتریش

بوون، بۆنموونە: لە ئەوروپا فلانگییەکان (Flemish) و فەرەنسییەکان لە بەلژیک وەک جاران سۆرکی تایبەتەندانی خۆیان پێتووە دیارە. هەرۆهە لە بریتانیادا، سکۆتلەندییەکان حەزبێکی دەستەلاتداریان هەڵبژارد کەوا پێشنیازی کۆتاییهاتنی یاسایەکانی یەکییەتی (Acts of Union) دەکرد کە تەمەنی - مەبەست لە یاسایەکی - سێ سەدە بە کەوا مێرئیشینی یەکگرتووی دروستکرد کە لە ئینگلترا و سکۆتلەندا و ویلز پێکھاتبوو. لە هیندیشدا، پارتەکانی نیشتمانی لە بەرانبەر پارتەکانی هەرتمی و ناوچەبیدا لە پاشەکشەدان. لە کینیاشدا جیاوازییەکانی هۆزی و عەشیرەتی پۆژ لە دواي پۆژ گرنگییەکی زیاتر وەدەستدەھێتن. هەرۆهە لە زۆریک لە شوێنەکانی دیکە جیھاندا هیشتا ئەو شوناسانە سەرەکی (لە دەولەت - نەتەرە قوروتن) و بە شەقڵی دیاریگەری ژیان دادەنەری و پال بە خەلکەرە دەنێن دەنگ بدەن، لەپێناویشیدا ژبانی خۆیان دەکەنە قوربانی. هەرۆهە لە ئابوریی کراوەی جیھانیدا، ئەو کۆمەڵەگەرایبانی خەلک هەست دەکەن کە پێویستییان بە حکومەت نەملو، ئەم هەستەش پۆژ بە پۆژ لە زیادبوودایە. هەرۆهە لە سایە سەردەمی هەنوکیی دیموکراسیدا، ئەو جۆرە خەلکە زۆریک لە هیز و هەژموون وەدەستدەھێتن کاتیک وەک پەک کۆمەڵە یەکگرتوو خۆیان دەھێتەرە. بەکورتی: گەشەکردنی هەستکردن بە شوناس وادەکات کردە ی ئامانجداري نەتەرەیی دژوارتر بیت.

کاتیک دەستەلات هەمچەشن و دابەشکراوە، کردە ی شەرعییەت لە جاران زیاتر کرنگ دەبیت، چونکە تاکە پنگە ی پراکتیشانی یاریزانانی جیاوازی سەرگۆڕەپانی جیھانییە. ئێستەیش، هیچ چارەسەریک نییە - جا هەرچەندە کرداریی بیت - بتوانی بەردەوام بیت، نەگەر بە شەری دانەندری. هەرۆهە سەپاندنیشی

سەرکەوتن و دەستتێگەیشتنێکی گەڕ و ها لێکبدرێتەوە کە بەهۆی هەژمۆن و
 ھەتێژاردنی یەک دەوڵەتەوە ھاتوووە کایەو، جا ئەو دەوڵەت چەندە بەھێزێش
 بێت گرنگ نییە. لەگەڵ کۆری ئەو پووداوێ نامزۆفانە و مەترسیدارانەی کەوا لە
 سووداندن پوو دەدەن، بەلام دەستوەردانی سەربازی لەویدا - تاکە ھۆکاری
 سەرکەوتووبۆ وەستاندن - تەنیا لەو کاتەدا سەرکەوتوو دەبێت کە زەلیزەکان و
 ولاتانی ئەفریقی ھاوسێیی سودان بپاری لەسەر بدەن. جا ئەگەر ویلاپەتەکانی
 یەکگرتوی ئەمریکا ھەر لەخۆیەو یان لەگەڵ ھاوپیەمانییەکی بچووکدا پەنھار
 بکات - واتا لە ماوەی پێنج ساڵدا سیتی مین ولاتی موسڵمان داگیر بکات - ئەوا
 بەزۆری و بەدەتێاییەوە ئەم ھەولە دەرنەتجایی پێچەوانەی دەبێت، چونکە
 دەرفەتێکی مەزن بۆ حکومەتی سوودانی دەپەخسێتێ گەل لە نژی
 ئیمپریالیزمی ئەمریکی ھان بدات. لە پاستیدا، نۆسبەیی ئیدارەکەیی بۆش لە
 سیاسەتی دەروەدا بەشێوەیەکی زۆر پوون زەرورەتی کرداری بۆ شەرعییەت
 پوون دەکاتەو. بەلام لەگەڵ ئەمەیشدا - بەبێ پەچاوکردنی شکستەکانی بۆش -
 گرتەکە ئەو بە: ئەگەر شیعیانی ئەو ھەمان کرد کە زۆری ولاتمان لە پێتار
 چارەسەرکردنی گرفتێکدا پێویستیان بە ھاوکاری ھەیە، شاخۆ ئەمە لە
 جیھانتێکدا چۆن پوو دەدات کە ژمارەیەکی زۆری پارێزانی ھەیە و زۆریەشیان
 بەھێز؟

زەلیزەکانی دوایی

نزدیک لە چاودێران و شەرقی کاران لە زیندوویەتی و چالاکیی ئەو جیھانە
 گەشەسەندووەیان نەلایو و ئەو دەرنەتجامەیان و دەستپێناوێ کە ویلاپەتەکانی
 یەکگرتوی ئەمریکا گەیشتموونە کۆتایی خۆی. ئەندی گرۆسی دامەزێنەری
 کۆمپانیای نینتل زۆر بەپاشکۆی گوزارشت لەمە دەکات و دەڵێت: "ئەمریکا

پوویه پووی مه‌ترسیی مه‌نگاوه‌ئینان و شویننپنیه‌لگرتنی نه‌ووپا بووه‌ته‌وه به‌ره و داووخان. خراپ‌ترین شتیش له مه‌سه‌له‌که‌دا نه‌وه‌به که‌س به‌مه نازانیت. نه‌وان مه‌موویان له دۆخی نکۆل‌یک‌کردندا ده‌ژیه‌ن، له‌و کاته‌ی تاب‌ئانبیک پاس‌ته‌وخۆ به‌ره و چیا‌یه‌کی به‌سته‌له‌ک زۆر به‌خێرای ی رینگ ده‌گرێ، نه‌وان ده‌ست له‌ پش‌نی به‌کتری ده‌دن ". به‌لام تۆماس فریدمان وه‌سلفی چاودێری به‌که‌ی خۆی ده‌کات بۆ شه‌پۆلی نه‌و که‌سه لاره‌ پېشه‌ییه هندیانی که له‌کاتی هاننی واده‌ی کارکردنی شه‌وانه‌یان له‌ کۆمپانیای ئینفۆسیس له‌ شاری بانگالوردا دینه‌ سه‌ر کار، ناو‌پو له‌ ده‌لێ: چۆن که‌چ‌کانه‌ و ملیونه‌ها نه‌مریکی دیکه‌ دل‌یان ده‌هینێ ده‌ستخۆشی له‌وه بکه‌ن که‌ نه‌م هندیانه‌ بتوانن هه‌مان کار بکه‌ن که‌وا خۆیان له‌ به‌رانبه‌ر به‌شیک بچوکی کرێبه‌کانیادا پتیا‌ن ده‌کری؟ ". هه‌روه‌ها جابوور شتا‌بنگارت- سه‌رنوسه‌ری پۆژنامه‌ی دیر شپگی له‌مانی- له‌ کتێبه‌که‌ به‌ناوبانگه‌کی خۆیدا جیهانگه‌رای تۆله‌ ده‌کاته‌وه: ده‌لێت: "ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتووی نه‌مریکا پېشه‌سازیه‌کانی سه‌ره‌کیی خۆی له‌ده‌ست دا، له‌گه‌له‌که‌شی ولزیا‌ن له‌ پاشکه‌وتکردنی پاره‌ هیناوه، حکومه‌ته‌که‌ی به‌رده‌وام نه‌زل به‌بانکه‌کانی مه‌لنه‌دی ئاسیا ده‌کات، نه‌مه‌یش پێک له‌و کاته‌یه‌ که‌ پکا‌به‌ره‌کانی گه‌شه ده‌کهن".

به‌لام لێ‌زه‌دا مه‌سه‌له سه‌رسو‌رپه‌نه‌ره‌که نه‌وه‌به که‌ نه‌م گۆڕانکاریانه‌ له‌ چوار ده‌ورماندا پووه‌ده‌ن؟ به‌شێوه‌یه‌کی کرداریش کاریگه‌رییا‌ن به‌سه‌ر نه‌نجامه‌کانی نه‌مریکا‌دا نه‌بووه. چوونکه له‌ ماوه‌ی بیست سا‌لی رابردوودا- له‌و کاته‌ی جیهانگه‌رای و نه‌وزیفی ده‌ره‌کی به‌شێوه‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌ گه‌شه‌یان ده‌کرد- پێژه‌ی گه‌شه‌کردن له‌ نه‌مریکا‌دا که‌مێک له‌ ۲٪ زیاتر بوو، به‌ به‌ک خالی نه‌وا‌وی سه‌دی له‌ نه‌لمانیا و فه‌ره‌نسا زیاتر بوو (له‌و کاتیدا تیکرای یابان له‌ هه‌مان کاتدا

۲.۳ له سه‌دا بوو). ه‌روه‌ها پاريزه‌ری گه‌شه‌کردن له توانای به‌رهمه‌میتاندا-
 ده‌رمانی نابووری نوی- له ماروی یه‌ك ده‌یه‌ی ته‌واودا له پیزه‌ی ۲.۵ له سه‌دا
 به‌رزتر بوو (جاریکی دیکه به یه‌ك خالی سه‌دی له فیکرای نه‌ووی زیاتر بوو).
 ته‌نانه‌ت هه‌نارده‌کرلوه‌کانی نه‌مریکا چالاکی خویان پاراست، هه‌رچه‌نده به‌های
 بۆلار بز مارو‌یه‌کی یه‌ك ده‌یه‌ی ته‌واو به‌رزبوویه‌وه پیش نه‌وه‌ی له‌م دوايانه‌دا
 کوتایی بیت. (له سالی ۱۹۸۰ دا هه‌نارده‌ی ویلايه‌نه‌کانی په‌کگرتووی نه‌مریکا
 ۱۰٪ی کوی هه‌نارده‌کانی گشت جیهانی پیکده‌هیتا. له سالی ۲۰۰۷ دا هیشتا
 ژماره‌که له ۹ له سه‌دا نزیک بوو). به‌پتی یانه‌ی نابووری جیهانی، ویلايه‌نه‌کانی
 په‌کگرتووی نه‌مریکا هه‌ر به‌کټیریکارترین نابووری جیهانی ده‌میتنه‌وه، چوونکه
 له دامیتاندا پله‌ی په‌که‌می هه‌یه، هه‌روه‌ها له نامیری نه‌کنولوزیدا پټگی تپمی
 هه‌یه، بز پاره‌دارکردنی کومپانیاکانی توپزینه‌وه‌ی نه‌کنولوزی له پله‌ی
 نووه‌مدایه، هه‌روه‌ها له جټرايه‌تیی ده‌ستگه‌کانی شسرقه‌کردندا له پله‌ی
 نووه‌مدایه. ولاتی چینیش ناچټه‌ نیو چوارچټوه‌ی نه‌و سی ولانه‌ی که‌وا له هه‌ر
 په‌کټک له‌و که‌رئانه‌دا دواي ویلايه‌نه‌کانی په‌کگرتووی نه‌مریکا دټن، له کاتنکدا
 هیند ته‌نیا لیستی ده‌یه‌که‌مه‌که له یه‌ك که‌رندا ده‌برټ که‌ شویش قه‌باره‌ی
 بازله. هه‌روه‌ها ده‌ستگه‌کانی نه‌مریکا -له پووی جیهانییه‌وه- له په‌وشی توانی
 به‌رهم و قازانج له گشت نه‌و که‌رتانه‌ی که‌وا ولتانی پټشکه‌وتوو له پیشه‌سازیدا
 تیایدا به‌شدارن، پله‌ی په‌که‌م داگیر ده‌که‌ن.

پشکی ویلايه‌نه‌کانی په‌کگرتووی نه‌مریکا له نابووری جیهانیدا له کانی
 جه‌نگه‌کان و بیبازارپیه‌کاندا به‌شپوه‌یه‌کی نااسایی به‌جټگیری مایه‌وه،
 هه‌رچه‌نده ژماره‌یه‌کی نډی هټزی دیکه رابوون. ۱۲۵ ساله ویلايه‌نه‌کانی
 په‌کگرتووی نه‌مریکا که ژماره‌ی دانیشتونوانه‌که‌ی ۵٪ی دانیشتونوانی جیهان

پێگدەهێنى، لەنێوان ۲۰ - ۲۰٪ کۆى بەرھەم و کالای جیهانی بەرھەم دەهێنى. بێگومان پێگەى ئەمریکا لە ماوەى چەند دەیهێکى داهاتوودا هەندێک دابەزین بەخۆیەوه دەبینى، ئەمە واژەیهکی سیاسى نییه بەلکو تەواو بیرکاویمانەیه، چونکە قورسایى ئابوورییه پێژەبێهکەى ویلايهـتەکانى یەکگرتووی ئەمریکا بەمۆى خێرا گەشەکردنى ولاتانى دیکە کەم دەبێتەوه، بەلام ئەم دابەزینە زۆر بەرفەرلوان و خێرا و گرنگ نابێت مادام ویلايهـتەکانى یەکگرتووی ئەمریکا دەتوانن بەشێوەیهکی باش لەگەڵ بەرھەنگارى و گرتەکاندا خۆى بگونجێنن. مەر وەك چۆن پەفتارى لەگەڵ ئەو دیاردەیه کرد کەوا لە سەدەى پابردوودا پووبەپووی بووبەوه. لەوانەیه چەند گەلێکی گەشەسەندوو لە چەند دەیهکی کەمى داهاتوودا لەسەر حیسابى ئەوروپای خۆشناوا و یابان سەرھەڵدەن کە لەنێر چوارچێوەى لیژبوونەوه و دابەزینی دیموگرافییەکی هێواش و مەبەستداردان.

ئەمریکا پووبەپووی پکابەرییهکی ئابووری وەها دەبێتەوه کە لە پابردوو ھەرگیز پکابەری وەها نەبێت بەخۆیەوه نەبینەوه. ھەرچەندە پێغۆمەرەکانى پێویست پوون، بەلام سیستمى سیاسى ئەمریکا ناتوانن ئەنجامى بدات، چونکە لەپێناو وەدەستپێنانى دەستکەوت لە دوور مەودادا، بەرگەى ئازارى ئێستە دەگرێ. دەبێ ئەوەش بزانی کە سیستمى ئابووری و کۆمەلایەتیی ئەمریکی دەزانن چۆن کاردانەوهى مەبێت و لەگەڵ ئەو فشارانەدا پەفتار بکات. بەلام ئەو گرت بەرھەنگاریبوونەوه دژوارترەى کەوا پووبەپووی ویلايهـتەکانى یەکگرتووی ئەمریکا دەبێتەوه بەرھەنگاریبوونەوه و ئەنگەژەیهکی نێودەولەتییە، چونکە پووبەپووی سیستمێکی وەها دەبێتەوه تەواو لەو سیستمە جیاوازە کەوا پاهاتووە بەنێویدا بچوولیت. راستە کە ئەمریکا ئێستەیشی لەگەڵدا بێت هێشتا یاریزانە بەهێزە

جیہانیہ کہے، بہ لام لہ کہ ل کر تائیہانی گشت سالتکدا ناست و پڑوہی
دہ گوری.

له سالی ۱۹۸۹ ویلايه ته کانی په کگرتووی نه مریکا - به موی نه و هیزه زه به لاهای هه په تی - دانانی بنه مایه کانی سیستمی نیوده ولته تی تاکه سواری مه پیدانه که په . گشت پڼگه کان ده چوونه وه واشفتون، هه روه ها هیزه کانی نه مریکی سه باره ت به ئابووری و سیاسه تی دهره وه له گشت جووله و هه نگاویکی جیهانیدا وه که به ردی بناغه بوو . واشفتون له گشت کیشوهره کاندا به هیزترین که مه که ری دهره کی بوو، چوونکه هه زمونی به سهر نیوه گوی خورتاواي زه ویدا په پیداکرد، هه روه ها له ئوروپا و خوره لائی ئاسیادا هه به هیزی په کلاکه روه ی هاوسه ننگردن اندرا، له خوره لائی نیوه راست و نیوه ند و باشووری ئاسیاشدا پۆلی خزی کارا تر و فرلوانترکرد، هه به تاکه ده ولته ټیکیش مایه وه که وا ده بیتوانی بز هه ر کرده په کی سه ربازی له جیهاندا هیزی پیویست دابین بکات. په یوه ندیبه کانیش له گه ل ویلايه ته کانی په کگرتووی نه مریکا، به نیسبه ت هه ر ولانټیک له م جیهانه دا- له پووسیا و چینه وه بگره تا ده گاته باشووری ئه فریقا و هیند- له گشت په یوه ندیبه کی دیکه ئو ولتانه له گه ل هه ر ولانټیکی دیکه گرنگر بوو.

نەم ھەزمونە لە جەنگی دژ بە عێراقدا گەشت بەرزترین لاونگە. چونکە جگە لە ئوردوویی و بەرھەڵستی و تەنھەت ئوردوونایەتی ئوردوێک لە ولاخانە جیھان، ویلا بێتەکانی یەكگرتوو بێن هیچ تەشەلە یەکی پێشواخت دژی ولایتی سەربەخۆ و بە سەربازکردنی چەندان دەولەت و ئازادسی ئێودەولەنی بۆ یارمەتیدانی لە کاتی جەنگە و دواى جەنگەش، توانی ھێرشەکە نەجام بدات. ئالوزیەکانی عێراق بەتەنیا بەرپرسانی ھەلە و شانە، سەستەمی نەم

تاکجه مسه ریبه نه بوو، چوونکه نه گهر کرده که ی سهر عیراق سهرکه ونننیکى مه زینشی به ده سنبه تئابایه، نهوا شتیوازی جینه جیکردنی وه های ده کرد هیزی په های ویلایه ته کانی یه ککرتوو زلر پیون و بنگومان بیت؛ نه م کاره تاکلایه نه به بوو که وا کاردانه وه ی گشت ولاتانی جیهانی وروژاند. سیستمی تاکجه مسه ری نه که به هزی عیراقه وه، به لکو به هزی فراوانیسی بلالو بونه وه ی هیز له جیهاندا داده بوووخیت.

له هه ندیک لایه ندا، وه ها دیته به رچار که سیستمی تاکجه مسه ری پئشووه خت کوتایی هاتبیت. چوونکه یه کیه تی نه وروپا له نیسته دا بارسته (کته) هه ره گوره که ی بازرگانییه، به مهیش جه مسه ریکی دیکه ی پتکه تئاوه، جا مادام چین و هه ندیک ولاتی زه به لاهی دیکه ی گه شه سه ندوو گه شه کردنیکى خیرایان به خویانه وه ببنیوه، نهوا که رتی دوولایه نه ی جه مسه ری بازرگانی ده بیته جه مسه ری سیینه، نواتر ده بیته فره جه مسه ر. به لام، له گه ل بونی وهرچه رخانه هاوشیوه که له گشت که رته کاندایه پتوه ده چین- به ده هاویشتنی که رتی سه ربازی- نهوا بیرۆکه ی جیهانیکی فره جه مسه ر، له گه ل په نجارچوار یاریزانی خاوه ن قه باره ی به پتزه یه کسان، نه له نیسته و نه له ناینده یه کی نزدیکدا وه سفی واقعی هه نووکه یی ناکات. چوونکه نه وروپا ناتوانی له پووی سه ربازیبه وه - ته نانت سیاسیشه وه - وه که یه که بارسته په فته ر بکات. نه لمانیا و پابانیش به هزی رابردوی خویانه وه تیقلیج بوون. چین و هیندیش هیشتا هه ر له قوناه ی گه شه کردن و پئشکه وئفن. له به رنه وه، زارلوه که ی سامویل هانتینگتون، ناکایه تیبه کی لره جه مسه ر unti-multipolarity، یان نه وه ی پسپزانی چینی جوگرافای سیاسی به هیزی جورلوجور و یه که هیزی مه زن ناوی ده به ن، زیاتر گوزارشت له سیستمی هه نووکه یی نئوده ولته ی ده که ن

و گوزارشتکارتره. زمانی نیکچوو نیشانه‌ی واقبعیکی نیکچوو. به کورنی، ویلايه ته کانی به کگرتو به هیزه هره گوره کی جیهان ده مینتته وه، به لام جیهانیکه و چندان هیزی گوره و گرنگی دیکش له خزی ده گری، جیهانیکه و نیایدا کارایی و متمانای گشت یاریزانه کان زیاتر ده بیت. ثم سیستمه نیکه ز و فره چهنه نپونه ته وه ییه - دیموکراسیتر و دینامیتر و کراوه تر و په یوه دندارتره - مه زنده ده گری، ثم سیستمه بیت که وا له ماوه ی چهنه ده یه یه کی دامانودا له سایه پدا ده ژین. بؤ ئیمه وه ها سانانتره که وه سفی ثم قوناغه بکه ین که وا لیتی دیننه دهره وه نه که نه وه ی به ره و پوی ده چین؛ لیره وه ناویشانی جیهانی دوی نهمریکا سه ری هه لدا.

ویلايه ته کانی به کگرتو له سیستمه تازه که شه سه نووه که دا پنگی به رزتر دلگیر ده کات، به لام ولاتیکیش ده بیت که که متر سوود له سیستمه نوئی که وهرده گری. چونکه نقره ی هیزه گوره کانی دیکه که شه کردنی پؤل و پنگی خویان له جیهاندا ده بین؛ له راستیدا، ثم کرده یه له نیتسه وه ده سنی پیکردوه. چین و هند له ناوچه ی خویان و لواوه ی خویشیاندا ده بنه نوو یاریزانی گوره. هره وه پووسیا له قوناغی خۆگونجاندنی دوی کوتاییهانی به کیه نیی سؤفیهات هاتوه ته دهره وه و پؤز به پؤز به هیزتر و نوژمنکارانه تر ده بیت. هه رچه نده یابان له نیو پزی هیزه هه لکشواوه کاندا نییه، به لام ناماده یه کی زیاتری هه به له به رده م هاوسیتی که ی خزیدا گوزارشت له پا و بزچوون و هه لویتسه کانی بکات. ثم روپاش له پرسه کانی بازرگانی و نابوویدا به هیز و بریاریکی نقد مه زنه وه په فشار ده کات. ده دنگی به رازیل و هه کسبگیش سه بارت به پرسه کانی نهمریکای لاتینی به شیوه یه کی نقد به هیز ده نگانه وه ی هه به و ده بیستری. به لام ولاتانی باشووری نهمریکیا پنگی رپیه رابه نیی

کيشوهرى نه‌فريقايان بؤ خؤيان داگرکردوه. کؤى نه‌و هيزانه پانتاييه‌کى گوره‌تر بؤخؤيان ده‌بن که له گۆره‌پانى نيوده‌وله‌تيدا زؤر له‌و پانتاييه گوره‌تره که هه‌ريه‌کيتکيان له رابردودا داگرپان کردبوو.

به‌لام سه‌باره‌ت به ويلايه‌ته‌کانى يه‌کگرتوو، نېره نيشانه‌پيه‌که ئاماژه به په‌وت و ئاراسته‌په‌کى پېنجه‌وانه ده‌کات. راسته که نابوورى گه‌مه‌په‌کى ده‌رته‌نجام سفر نيه‌ - که‌شه‌کردنى ياريزانه‌کان بابؤله‌که فراوانتر ده‌کات، نه‌ميش بؤ هه‌مووان کارئنگى باشه - به‌لام سياست واتا مەملەتپه‌که له‌پننار هه‌ژموون و به‌رزه‌فنگردن. چونکه کاتێک چالاكى و کارايى ولاتانى ديكه زياتر ده‌بيت، نه‌وا نه‌و پوويه‌ره‌ى جووله‌کردن که‌وا نه‌مريکا هه‌په‌تى (تۆدیش گه‌وره‌په) بېنگومان که‌م ده‌بيته‌وه. جا نايه‌ ويلايه‌ته‌کانى يه‌کگرتوو ده‌توانى له‌گه‌ل هه‌لکشانى هيزى ديكه‌دا خؤى بگۆنجيتى! نه‌و هيزانه‌ى که‌وا ئاراسته‌ى هه‌مه‌جۆرى سياسيان هه‌په و له‌چهندان کيشوهردان؟ گه‌رچى نه‌مه به‌و واتابه نيب فبؤولى هه‌راوزه‌نا و پاشاگه‌ردانى و نه‌و ئورژمنايه‌تييانه بکات که‌وا لى بھون، به‌لام تاکه پئنگه‌ى به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ى په‌فشارى شه‌پخوازانه له پئنگه‌ى پئنگه‌پنننى هاوپه‌يمانپه‌کى فرلوان و پته‌ودا ده‌بيت. نه‌ميش کرده‌ى (مەکن) نيه‌ نه‌نيا له‌و کاته‌دا نه‌بيت که واشنتون ئاماده‌پى خؤى ده‌رپه‌رى بؤ نه‌وه‌ى پئنگه به ده‌وله‌تى ديكه بدات له سيستمه نوپه‌که‌دا بپنه‌ خواوه‌نى پشت. ئه‌م هاوسه‌نگيه‌ى نتيوان هه‌ماهه‌نگى و به‌رپه‌رچدانه‌وه له‌چهند ده‌په‌کى که‌مى داها‌تودا بؤ سياسته‌تى ده‌ره‌وه‌ى نه‌مريکا به‌رنگاريبوونه‌وه و ته‌گه‌ره‌ى سه‌ره‌کيه.

ئهم به‌شهم به‌گفتوگۆکردن له‌سه‌ر نه‌و بېرۆکه‌په ده‌سنپيکرد و گوتم که سيستمى نوئى هژدارى له دابه‌زين و لىژبوونه‌وه‌ى نه‌مريکى نادات، چونکه من پېم وايه نه‌مريکا هيزئکى زه‌به‌لاخى هه‌په و جيهانى نوپش هيج هيزئکى زه‌به‌لاخى نوپى

به‌ره‌م نه‌ميناوه، به‌لکو کۆمه‌لێک هه‌يزى جوړاو جوړى به‌ره‌م هه‌يناوه که واشنتون ده‌ترانى سه‌رکردابه‌تى و ئاراسته‌يان بکات. له‌گه‌ل نه‌ميشدا، نه‌مريکا نزمبوونه‌وه و ليزبوونه‌وه (انهدار)ى پيژده‌يى به‌خۆيه‌وه ده‌بينى- به‌تايه‌ت له‌ لايه‌نى ئابوورى- له‌گه‌ل پابوون و گه‌شه‌کردنى به‌شه‌کانى ديکه‌ى جيهان. جا هه‌رچه‌نده گه‌شه‌کردنى نه‌وانى ديکه خه‌راتر بوو، نه‌وا پشکه‌گه‌ى له‌ بابۆله‌که‌دا که‌متر ده‌بينته‌وه (هه‌رچه‌نده نه‌م گزرا نه‌ بۆ ماوه‌ى سالانىکى دوو دوو ريژ نۆر که‌م ده‌بينت). جگه له‌مانه‌يش، هه‌يزى ديکه‌ى ناسه‌کۆمى که به‌ژ له‌ دواى پۆژ چالاکيه‌ى کانين زياتر ده‌بينت، نا ئاستىکى نۆر جووله‌ى واشنتون کۆنوبه‌ند ده‌کن.

پاسته نه‌مه به‌ نه‌مريکا به‌ به‌ره‌نگاربوونه‌وه و نه‌گه‌ره داده‌ندى، به‌لام به‌ره‌نگاربوونه‌وه يه‌که و پووبه‌پووى هه‌مووان ده‌بينته‌وه. به‌درپژايى نزيکه‌ى سى سده، جيهان له‌ لايه‌ن ده‌وله‌تىکى مه‌زنى هه‌ژمووندارى ليه‌رله‌يه‌وه پشتيوانى لى ده‌کرا؛ سه‌ره‌تا برىتانيا، دواتريش ويلايه‌ته‌کانى به‌کگرتوو. نه‌م دوو زله‌يزه به‌هۆى پاراستن و پاسه‌وانه‌کردن له‌ پيگه‌کانى بازگه‌کانى و پيگه‌کانى ده‌رياييه‌وه ياره‌مه‌تيدە‌رى به‌ره‌مه‌يتنانى ئابوورىيه‌کى کرلوه‌ى جيهانى بوون، له‌ کاته‌کانى ناخۆش و پووبه‌پيشدا پۆلى قه‌رزده‌ريشان گه‌تپه‌وه و يه‌ده‌گى دراو و به‌ره‌مه‌يتنانى ده‌ره‌وه‌شيان پاراسته‌وه و بازپه‌که‌نى خۆيانيان به‌ کرلوه‌يى هه‌يشته‌وه نه‌وه. کارىکى وه‌هاشيان کرد که له‌ زه‌مه‌نى نه‌واندا هاوکيشه‌ى سه‌ربازى له‌ به‌رژه‌وه‌ندى گه‌وره سته‌مکاره‌کان نه‌شکپته‌وه، هه‌ر له‌ فه‌ره‌نساى ناپله‌بوونييه‌وه بگه‌ر تا ده‌گاته نه‌لمانيا و به‌کيه‌نبى سه‌فويه‌تى پيشوو. هه‌رچه‌نده له‌ پووى به‌کاره‌يتنانى هه‌يزه زه‌به‌لاکه‌که‌ياندا خراپه‌ى نۆريان کردوه، به‌لام ويلايه‌ته‌کانى به‌کگرتوو بوو که نه‌م سبه‌سته‌ى ئه‌سته‌ى به‌ره‌مه‌يتنا و پاراستيشى؛ مه‌به‌ست

سیستمى بازرگانیى کراوه و ده سته لائى دیموکراسیبه که و سئودیکى نقرى به زورینه ی په گه زى مرقى گه باندوره . جا له گه ل نه وه ی کاروبار و ه لومه رجه کان گروانیان به سهردا دیت و پزلى نه مریکاش ده گزپیت، نه و نه و سیستمى باسما نکرد به ره و داپووخان ده چیت. دابه زین و داپووخانى دزلار- به ناستیک که نیدی وه کاران به ده گیکى جیهانیى دراوى نیبه- ده بیته گرفتى ه موو جیهان ه و وه ک چنن گرفتى نه مریکاشه . نه وه ش پوونبووه نه وه که چارسه رى گرفته کانی گشتى له سهرده مى لاهه رکه زییه ت و دابه شپوونى هیزدا، به بى بوونى زله پزه کان دژوارتر ده بیت.

هه ندیک له نه مریکیه کان ته و او درکیان به جیهانی گزپلوی ده وروبه رى خویان کړیوه . جیهانی بازرگانیى نه مریکی زیاتر درک به و وهرچه رخانه ده کات که و له جیهاندا پو وده دن و زوریش به خپرابى و نه قلانیبه ته وه خوی له گه لیاندا ده گونجینى. هه ندیک راپورتنى نیمچه هاوشنبوه که و له کومپانیا زه به لاهه فره په گه زه کانی نیو ویلايه ته کانی په کگرتو وهرچووه، ناماز به ووه ده کن که و گه شه گردنیان له نیسته دا پشت به بړین (اختراق) ی بازارپى نویى بیانی ده به ستنى. له گه ل گه شه کرنى داهات که و له نیو ویلايه ته کانی په کگرتو ودا پزده که ی ۲ بڼ ۲٪ ی سالانه، له دهره وهدا ۱۰ بڼ ۱۵٪ ی سالانه، درکیان به ووه کړیوه که له سهریان پنیسته له گه ل جیهانی دواى نه مریکا بگونجین یان تیابدا زبان بکن. ه ووه ها درکرنیکى هاوشنبوه ه به که ده گری له زانکوبه کانی نه مریکی نیبینى بگری، چونکه ژماره ی نه و قوتابیانه زیاتر ده بیت که و تیاباندا ده خوینن و دواتریش بڼ دهره وه سه فر ده کن و له گه ل قوتابیانی بیانی کارلیک ده کن.

نښې گه نجاني نهمريکا به وه هر اسان نابن که ده زانن دوا شتياز- له که رتي
 نابورې و نه دازيارې بيناسازې و هونرو ته کتولوزيا- له له ندهن و شانگهي و
 سينوي و تالين و مؤمبابدا به رهم ده ميندريڼ.

به لام نه ديارده په - ديارده ي پووکړنه دهره وه- له جفاکي نهمريکي
 به شتويه کي گشتي شتيکي باو نښه. چوونک تاکو نښته پش بيرکو (ترکيني)
 نابورې نهمريکي ناراستي نښه خو کراوه ته وه، هرچه نده نه مسه له په له
 نښته دا ده گوړښت، چوونک بازرگاني ۲۸٪ تڼکړاي به رهمي نښه خو
 پتکده هيني (به به راورد به پړزه ي ۳۸٪ له نه لمانيا). گوشه گيري و دابران به کيک
 بوو له نښه ته کاني سروشت بق نهمريکايه ک که وا به چواره وري مهن و هاوسني
 خوشخو دهره دراوه. نهمريکا به فيل و نه له که و داپووخاني جيهاني کوڼ پيس
 بووه، بېرده و اميش تواناي نه وه ي هه بووه وښاي سيستمکي نوې و جيلواز
 بکات! جا نه گهر له نه لمانيا بيت يان له يابان و ته نانت عيراقيش. به لام نه م
 گوشه گيري، له هه مان کاتدا، وه اي له نهمريکيه کان کړيوه زانياريان له سر
 جيهاني دهره وه ي سنووري خويان نه بيت. چوونک نهمريکيه کان نه نيا به چمن
 زمانيت قسه ده کن و سه باره ت به پوښنيري و که لتوړه کاني ديکه شتيکي کم
 ده زانن، له گه له نه مه پيدا هښتا باوه پ به وه ناهينن که نه وان پتويستيان به
 چاکرکړنه وه ي نه م دغه بيت. نهمريکيه کان زور به ده گمن گرنگي به پڼوهره
 نمونه يه کاني جيهاني دهره، چوونک نه وان دلتيان که پڼگه و شتيازي نه وان
 باشترين و پيشکه و تووړه. له بهر نه م هويه ده بيني باوه پ به و قوناغه
 که شه سندنووه جيهانيه ناکن. له نيوان ده سته بژيري پياولتي جيهانيي کار و
 جيني پوښنيري نهمريکي له لايه ک و هه روه ها له نيوان زږينه ي گه لي نهمريکي له
 لايه کي ديکه وه، بوشاييه که هه به که بېرده وام له فراوانيو نډايه جا به يي هول و

کۆششی پاستین بۆ دروستکردنی پردێک لەنێوان ئەم بۆشاییەدا، ئەوا لەوانە بە ئەم دابەشبوونە پێشکەوتن و سەرکەوتنە پەرلە کۆنجرێکیەکی و ناپەندە سیاسییەکی وێران بکات.

گومانەکانی میلیلی لە لایەن پۆشنیرییهکی نابەرپرسانەی سیاسیی نیشتمانی پشنگیری ئی دەکری. زۆر سانایە پەخنە لە لووتبەرزێ و تاکلایەنی و تاکپەویی ئیدارە ی بۆش بگێری کەوا لە دەرەوه‌پا ئەمریکای پەکخست، بەلام گرفتەکه هەر ئەنیا لە بۆش و دیک چینی و پامسفیلد و کومارییه‌کان کورت نابێتەوه، هەرچەندە ئەوان بوونە حزبی نێرینه‌کانی لووتبەرز که شانازی بەوه دەکەن لە دەرەوه‌ بێزدۆن. گۆی لە دیموکراتەکانی واشنتۆن پایگرە، ئەوسا سەبارەت بە بازگانی و پێوه‌ره‌کانی کار و پرسەکانی مافی مۆو و ئاژەل و هتد گۆیت لە دەنگێکی تاکلایەنە دەبێت- جا ئەگەر لاوازتریش بێت- بەلام سەبارەت بە تیرۆز، ئەوا هەردوو حیزب هیشنا هەر بە زمانێک قسە دەکەن که بەتایبەت ناراستی جەماوەری نێوخۆیی دەکری بەی گرنکبەدان بەو کاریگرێیه‌ ژەهراوییە کەوا لە شوێنی دیکەدا دروستی دەکات. سیاسییەکانی ئەمریکی بەردەوام و بەشێوه‌یه‌کی هەرپەمەکی- بەهۆی چەندان شکستی بێشومار- پۆلین و سزا و ئیدانە ی گشت دەوله‌ته‌کان دەکەن (لە هاوێ پانزە سالی رابردوودا، ویلايه‌ته‌کانی پەکگرتووی ئەمریکا سزای بەسەر نیوێ دانیشتونانی سەر گۆی زەویدا سەپاند). ئێمه‌ تاکە ده‌وله‌تی ئونیاین کەوا راپۆرتی سالانە سەبارەت بە رەفتاری گشت وڵاتانی دیکە دەرەکه‌ین. بەمەش واشنتۆن گوشەگەر و لووتبەرزە و لە جیهانی دەرەوه‌ دابەرەوه‌.

شرۆڤە یەك که لە پەرژە ی (پیو) بۆ هەلوێستەکانی جیهانی لە سالی ۲۰۰۷دا دەرچوو (pew global Attitudes Survey)) زیادبوونیکی گرنگی

بیروپایه نه‌رئینییه‌کانی سه‌بارت به بازرگانیی شازاد و بازاره‌کان و دیموکراسی پیشان داوه. چوونکه زقوینه فرلوانه‌کانی ولاتان که له چین و نه‌لمانیا تا ده‌گاته به‌نگلادیش و نیجیریا پټکهاتوون، له‌مه‌مبار که‌شه‌کردنی په‌یوه‌ندییه‌کانی بازرگانیی نیوان ولاتاندا گوزارشت له سوپاس و ده‌ستخویشی خویشان ده‌کن. به‌لام نه‌و ولاته‌ی که سه‌بارت به پشتگیریکردنی بازرگانیی شازاد دواپین و کوتا پټکه‌ی ده‌ده‌سته‌پناوه - له‌نیو نه‌و چل و حوت ولاته‌ی که له ماوه‌ی پټنج سالدا پا و بچوونه‌کانی وه‌رگیراوه - ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتووه.

هه‌روه‌ها ته‌ماشای هه‌لوئستی هه‌مبار کومپانیاکانی بیانی بکه. کاتیک پرسپاری نه‌وه‌پان لی کرا ناخو بچوونیان له هه‌مباریدا نه‌رئینییه، خه‌لکانیکی زقو - که ته‌میش شتټیکی کتوپر بوو - له ولاتانی وه‌که به‌رازیل و نیجیریا و هیند و به‌نگلادیش به به‌لی وه‌لامیان دایه‌وه. نه‌وه‌ی له مه‌سه‌له‌که‌شدا کتوپر بوو نه‌وه بوو که نه‌م ولاتانه به‌زقو له هه‌مبار کومپانیا فره‌په‌گه‌زه‌کانی خوړنارا به‌گومان بوون. (له راستیدا، بق نینگه‌رانییه‌که‌ی باشووری ئاسیا پاساویکی راستین هه‌بوو، چوونکه له پابردوودا له‌لایه‌ن کومپانیا‌یه‌کی فره‌په‌گه‌زه‌وه ئیستعمار کرابوو که نه‌ویش کومپانیا‌ی بریتانی بوو خوړه‌لاتی هینده). له‌گه‌ل نه‌مه‌پشدا، ۷۲٪ ی خه‌لک له هیند و ۷۵٪ ی به‌نگلادیش و ۷۰٪ به‌رازیل و ۸۲٪ ی نیجیریا له ئیسته‌دا هه‌لوئستی نه‌رئینیان له هه‌مبار نه‌و کومپانیا‌یانه هه‌یه، به‌لام ژماره‌که له ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتوودا ۴۵٪ بوو، نه‌مه‌پش ده‌مانخاته نیو پټنجیه‌کی نه‌وانه‌ی له کوتایی لیسته‌که‌دا هاتوون. ئیته هه‌زه‌ده‌که‌ین جیهان نامتزی خو‌ی بو له‌باوه‌شگرتنی کومپانیاکانی نه‌مریکی بکاته‌وه، به‌لام کاتیک کومپانیا‌یه‌کان دینه نه‌مریکاوه مه‌سه‌له‌که جیاواز ده‌بیت. هه‌روه‌ها وه‌رچه‌رخانیکی گه‌ورده‌ش له هه‌لوئستی نه‌مریکیه‌کان سه‌بارت به پرسپی په‌ناه‌نده‌یی دروستبووه. به‌لام

سەبارەت بە تەکنۆلۆژیا کە ویلایەتەکانی بە کگرتوو تیایدا نمونەى سەرە شقى
 ھەموو جیھان بوو، ئەو لە ئێستەدا ھەلۆیستیکى بەرگریکارانەى توندی
 لە ھەبەریدا گرتووەتەبەر. چونکە لەو کاتەى دەمانریست لە دروستکردنى ھەر
 تەکنیکیکى نویدا پێش ھەموو دنیا بکەوین، ئێستە بە ترسەو لە داھێنانەکان
 دەنوارین و پرسیار سەبارەت بە توانای داھێنانەکان دەکەین بۆ گۆڕینی
 شتەکان.

لێرەدا جیاوازییەک ئەوەیە کە رابوون و پێشکەوتنى ئەوانى دیکە بەھۆى ھەز و
 کردارى ئەمریکییەو بوو، چونکە بەئەرزایى شێت سەل، سیاسى و
 دیپلۆماسییەکانى ئەمریکا بە گشت جیھاندا دەگەپان بۆ ئەوێ ھانى ولاتان
 بەدەن بازاپەکانیان بکەنەو و سیاسەتەکانیان ئازادبکەن و پەوتى بازەگانی
 وتەکنۆلۆژیا بکەنەبەر. ئێمە لە ناوچەکانى دوردەستى جیھاندا خەلکمان ھان دا
 لە ئابووری جیھاندا بەرەنگاری کێرکى بکەنەبەر و درلو و پارەوپیولیان ئازاد
 بکەن و پێشەسازییەکانى نوێیان پێشەخەن، ئامۆزگاری خەلکانى ئەو
 شوێنانەمان دەکرد لە گۆپان نەترەسن و نەتەنسى سەرکەوتنەکانى ئێمە فێربین.
 لەمەیشدا سەرکەوتنمان و دەستەتەنا، چونکە دانیشتوانانى نیوخیی لە
 سەرمايەداریدا بوونە کەسى نۆز کارلە. بەلام ئێمە لە ئێستەدا لە ھەبەر ئەو
 شتانەدا کە وتوینەتە گومانەو کە بەردەوام مەزنان دەکەردن و
 شوێنپێیەکانیانمان ھەلدەگرتن؟ ھەر لە بازاری ئازادەو بگەرە تا دەگاتە
 بازەگانی و کۆچبەری و گۆڕانی تەکنۆلۆژییەو. کۆى ئەو شتانەش لەو کاتەدا
 پوودەدەن کەوا شەپۆلە بەرەو ئێمە دێت. جیھان دەستى بە کرانەووە کربووە،
 ئەمریکاش دەرگە بەرەو خۆى و خەلک دادەخات و گۆشەگیر دەبێت.

دوی چەند نه‌وه‌یه‌کی دواتر، کانتیک میژوونووسان سه‌بارەت به‌و بۆزگارانە دهنووسن، له‌وانه‌یه سه‌بارەت به‌ نه‌مریکا وه‌ها بنووسن که له‌ ده‌یه‌کانی به‌که‌می سه‌ده‌ی بیست ویه‌کدا، نه‌مریکا له‌ نه‌رکه سه‌زن و میژووبیه‌که‌ی خۆیدا سه‌رکه‌وتنی وه‌ده‌سته‌ینا که شه‌ویش گلۆبالیزه‌کردنی جیهانه‌. به‌لام له‌وانه‌شه‌ نه‌وه‌ش بنووسن که ویلایه‌نه‌کانی به‌که‌رتووی نه‌مریکا نه‌وه‌ی به‌رچوو خۆی گلۆبالیزه‌ بکات.

۱- جیهانی ناخۆرئاوایی؟

وه‌ك هه‌مووتان ده‌زانن، کریستوفر کۆلۆمبۆس له‌ سالی ۱۴۹۲دا له‌ په‌کێك له‌ سه‌فه‌ره‌ ده‌ریاییه‌ نۆزه‌ره‌وه‌کانی خۆی که له‌ هه‌موو سه‌فه‌ریکی بێکه‌ به‌رته‌ماتر بوو، ملی ده‌ریای گرت. به‌لام نه‌وه‌ی زۆرێك له‌ خه‌ك نایازان نه‌وه‌یه‌ که پێش هه‌شتا و حه‌وت سال له‌ده‌میرالێکی چینی به‌ناوی زینگ هی په‌که‌مین که‌شتی -له‌ حه‌وت که‌شتی دۆزینه‌وه‌یی- ده‌سته‌پێکرد که به‌رتامه‌بیه‌کانی له‌ کۆلۆمبۆس که‌متر نه‌بوو. که‌شتیه‌کانی زینگ له‌ که‌شتیه‌کانی کۆلۆمبۆس پان فاسکۆدا گاما یان هه‌ر گه‌وره‌ ده‌ریاوانێکی نه‌ه‌روپای هه‌ردوو سه‌ده‌ی پانزه‌یه‌م و شانزه‌یه‌م گه‌وره‌تر و باشت‌ر بوون. زینگ له‌ که‌شتی په‌که‌میدا که‌وا له‌ سالی ۱۴۰۵ دا ده‌سته‌پێکرد، ۳۱۷ که‌شتی و ۲۸،۰۰۰ پیاوی له‌گه‌ڵ خۆیدا برد به‌ به‌رلۆرد له‌گه‌ڵ که‌شتیه‌کانی کۆلۆمبۆس که‌ چوار که‌شتی و سه‌ه‌وپه‌نجا ده‌ریاوان بوون. درێژی گه‌وره‌ترین که‌شتیه‌ی چینی که‌ ناوی که‌شتی که‌نز بوو له‌ ۴۰۰ پێ زیاتر بوو، وانا چوار هینده‌ی درێژی که‌شتیه‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ی کۆلۆمبۆس بوو که‌ ناوی "سانتا ماریا" بوو و هه‌ر په‌کیک‌بشیان نۆ نه‌ستوونده‌ی راگری چارۆکه‌ی هه‌بوو. بینای هه‌ر په‌کێك له‌و که‌شتیه‌ زه‌ه‌لاهان پتووبستی به‌ برێنی داریکی هینده‌ نقد بوو که‌ به‌قه‌د پووبه‌ری ۳۰۰ هیکتار دارستان ده‌بوو. جگه‌ له‌مانه‌ش، چەند

که شتيه ک هه بوون تايهت بوون به هه لگرتنی ناسپ و تازووقه و خوراک و ناو و سه ريار. ته نانهت بجورکترين که شتيی که شتيه که کی زينگ- که که شتيه کی جهنگی پيئنج چاروگه یی بوو؛ توانايه کی زځدی ماسخړ و جووله ی هه بوو- برومینه دی که شتيه ته فسووناوييه نيسپانييه سږ چاروگه که بوو.

که شتيه کانی چيني به داری تايهت و جومگه ی نالز و ته کنیکی پيشکه ونووی داپړینی ناو دروستکرايوون، هه روه ها به شی خواره وه و قوولايه که ی ده تاندره ده ستکاری پکړت و هه موار بکړته وه. که شتيه کانی کنز ژووی گه وره و خړشی تيا دابرو، هه روه ها چاروگه کانی له هه رير دروستکرايوون، هوله کانی په دجه ريهان هه بوو. هه ر هه مووشيان له هه وره وشکه کانی نانچینگ دروستکرايوون که گه وره ترين به نده ری دروستکردنی که شتي بوو له جيهاندا و له هه مووشيان پيشکه ونووتر بوو. له میانی سږ سالی دواي ۱۶۰۵ (۱۶۸۱) که شتي لهو به نده رده دا نوره نکرانه وه و دروستکران. لهو کاتیدا به شتيکی که می ته م کاره له نتيو ته وروپادا پووی نه دا.

قه باره زځر گرنګ بوو، چوونکه مه به ست لهو که شتيه که له زه به لاحانه تقاندي خه لکاني ده ورپه ر و پيشاندانی هيز و هه ژموونی په چه له کی مينګ بوو. زينګ له حوت که شته که پيدا له نيوان سالنی ۱۶۰۵ و ۱۶۲۲ دا له ناوچه په کی زځدی زه ريار ميندی و له ده وری ناوچه ی باشووری خوره لانی ناسيادا گه پا. هه روه ها دپاریي پيشکه ش به دانېشتوواني ته و شوتانه کردو و دپاريه کانی ته ولانېشی قبولکرد. کاتیکش پوپه پووی به ره لستی ده بوويه وه، له به کاره پتانی هيزی سه رياريدا بروولی نه ده کرد. له به کتک له که شته کانيدا چه ته په کی ده ريار سؤمه تره یی به بيل گرت و له که ل خويدا بردی، له که شتيکی ديکه پيدا، پتیه رنکی ياخي پووی له سيلان ده ستگر کرد و له که ل خويدا بردی. له نه وای که شته کانيشيدا گول و

ميوه و بهردي گرانېه ها و گيانداري سه يري وهك زه پافه و گونډريلي كنبوي له گه ل خويده د مردوه، بل نه وهی له باغچه ی تازه لانی ئيمپراتوريان دابني.

به لام نه مهربرده يي زينگ به شتو په كي سیر کوتايي هات. له گه ل هانني سهره تاي سيبه کاني سده ي پانزه يه دا ئيمپراتوريكي ديکه جله وي ده سنه لانی چيني گرته ده ست. ئيمپراتوري نوي به شتو په كي كسوپر نيزده کاني ئيمپراتوريه ي راگرت و پشتي له بازگاني و توژينه وه كرد. هه نديك به پرېس هوليان دا نه نهرينه بهلنه وه، به لام بنسود بوو. له سالي ۱۵۰۰ دا، سهرای ئيمپراتوريه ت فهرمانی ئيمپراتوري ده ركرد كه تيايدا بريار درابوو هر كه سيك له سياره بدن نه گهر كه شتيهك دروست بكات كه له دوو چاروگه زياتر پينت (قه باره ي پتيويست بز بريني مه ودا نوره کاني نيو ده ریا). له سالي ۱۵۲۵ دا، ده سنه لانه کاني ده ريايي فهرمانيان پي كرا هر كه شتيهك ويران بگه كوا بز ده رياواني نيو زه ریا ناماده كرابيت و خاوه نيشي بخنه به بنديخانه وه. له سالي ۱۵۵۱ دا، ده رياواني به كه شتيه كي دوو چاروگه بز هر مه به ستيك بوو پيت به تاوان هه ژمار كرا و ياسا سزای ده دا. كاتيكش بنه وه چه ي (السلاله) كينگ له سالي ۱۶۴۴ دا ده سنه لاتيان گرته ده ست، له سهر نه م سياسي ته به رده و امپوون، به لام نقد باوه رپان به رتوره سسه كان نه بوو، بويي نقد به ئاساني به دريژايي ۷۰۰ ميل ده سنيان به سووناندني پشتيني كه كرد كه له كه ناري باشووريه وه ده سني بنده كرد تا ده گېشته چين و كرديانه ناوچه يه ك كه بز نيشته جيتووني خلك نه ده گرځا. له كرتايبدا، نه م پنگارانه بوونه هزي هاتنه كايه ي ده رنه نجامه کاني خوازلو كه: بریتوو له داپووخاني پيشه سازي دروستكردني كه شتي له چيندا. له ماره ي نه و ده يانه ي كوا له پاش دوا كه شتي زينگ هاتن، ده يان نوزده وه ي خورنوايي چونه نير ناوه کاني چوار ده وري هيند و چين، به لام گه بشني

که شنبه کی چینی بز نه اروپا له سالی ۱۸۵۱ د پتربستی به سئ سده دی ته ولو
هه بوو؛ له سهر د انیکدا بز له نندن له پیناو ناماده بوون له پېشانگه په کی گوره.

چ شنبک بروه هوی نم وهرچه رخانه گوره په؟ ده سته بزتری چینی سه باره ت به
نزیک بونه وهی چین له دهره وه دابه ش بیونه سهر دو ده سته، هه روه ها
ده سته لاتداره نو تیکه کانی په کین پتیا و اوسو نژده کانی دهریاولنی
شکس خواروو و سئ نه جامن، چونکه تچوو و خهرجیان په کجار زور بوو،
پتیشوه خت باجیکی زوری به سهر دانیشتونوانانی شه که ندا ده سه پاند
داهاته کانیشی زور کم بوو. ههرچه نده بازرگانی به هوی هه ندیک لهو
په یوه ندیبانه پیشکوت و گه شه ی کرد، به لام زوربه ی مامه له بازرگانیه کان
به تنیا له به رزه وه ندیی بازرگان و چه ته کانی دهریا نه واو ده بوو. جگ له مانه ش
هه نکلویه کان و هیرشوپنه کانی دیکه هه ره شه یان له سنووری نیمپراتوریایه که
ده کرد، نه میش پتربستی به سهرچاوه و ناگایه کی زور هه بوو. وه ک پتده چس،
نژده کانی دهریاولنی بیتاگایه کی زور گران و به خهرجی بوون.

به پراسنی بریاریکی چاره نووساز بوو. چونکه کانیک چین بریاری دا له جیهانی
دهره کی دور بکه وپته وه، نه وا له هه مان کاتدا نه اروپا په لوپزی بز دهره وه
ده هاویشت. تیمه نژدراوه دهریاولنیه کانیش بوو که وزه ی به نه اروپا به خشی و
رینگی بز خوشکرد هیز و هه ژموونی خزی له گشت جیهاندا بلاو بکاته وه. به لام
نه گره شیمانه ی نه وه بکه ین که نه گره چین که شنبیکه له دهریایه کانی خزی
پاراستنابه، نایا په وتی میژووی ههرچه رخ ده گزرا؟ له وانه به وه لامه که نه خیر
بیت. چونکه بریاری چین بز ناراسته گرته وه به ره و نپوه خق به سانایی بریاریکی
خرابی ستراتیژی نه بوو، به لکو گوزلوشنیک بوو له چه له ستنی شارستانی. جا
نهو بریاره که په یوه نندار بوو به وه ستاندنی تیمه دهریایه نژدراوه کانی

دوژینه وه یی، گشت هویه نالوړه کانی هیڅننه وه و دواخستنې چین* و ولاتانی ناخوړتاوایی پیکهینا که به به به که وه وایانکرد بق ماوه ی چه ندان سده له ولاتانی خوړتاوایی دواکه ووتو ترین.

نګر بمانه وی بزاین مه به ست له راپوون و پېښکه وتنی نه وانی دیکه چیه، ده بی بزاین چه نده شو (نه وانی دیکه) یه به نه نیه لای ماونه ته وه. نه وه پوښوویه وه که هه ژموونی کلتوری و مادیانه ی خوړتاوا دیارده یه کی نوی و کورته ودا نیبه، چونکه نژیکه ی زیاتر له پېنج سده له جیهانی خوړتاواییدا ده ژین. هه چه نده نیتمه له نیسته دا راپوونی گه لان و کیشوهری دیکه ده بینین، به لام سایه ی خوړتاوا زور دریزتر ده بیته وه و میرات و که لتوړه که شی بق ماوه ی چه ندان ده یی دیکه و له وانه یه له مه یښ زیاتر دریز بیته وه.

نو گوته په بووه ته شتیکی باو که چین و هیند تاکو سره تایی سده ی توژده بهم له پووی ده وله مندییه وه له خوړتاوا هه ژارتر نه بوون. جا به پښتبه ستن بهم بزچوونه، مانای نه وه یه که هه ژموون و ده ستنه لای خوړتاوایی نه نیا لادانیکي کانی بوو که وا له پوهنی میژوودا ته مه نی ۲۰۰ ساله و نیسته نیتمه ده که ریښه وه سر هاوسه نگیبه سروشتییه که ی خوځمان. هه روه ها نم گوته په ش نامازه به وه ده کات که پتګوت پزلیکی گه وری له سه رکه وتن و پېښکه ووتو تر پوونی خوړتاوادا هه بووه شریښ به هوی خه لوړی به ردین و موسته عه ماراته کانه وه

* له م بهمه دا شوونه په کی نذر سه باره ت به چین و هیند ده میڼمه وه ده ک نوو نوڅنهری جیهانی ناخوړتاوایی، چونکه نم نوو ولای له پېښ قوڼای پېښه سازیدا له گشت ولاتانی دیکه ی پېښکه ووتوی ناسپایی پېښکه ووتو تر بوون. جا کړی نه شتانی که وا سه باره ت به سراکونځنه ان له سده کانی پېنجه م و شه شه مدا - به به راوره به خوړتاوا - دوستان، نهوا به سر نځیه ی شوڼه کانی جیهانی ناخوړتاواییدا پیاوه ده بیت.

بسوه، هر بۆزینه‌وه‌یه‌کیش سه‌رچاوه‌یه‌کی هه‌رزانی وزه و هه‌ژمۆن له‌سه‌ر زه‌وییه به‌بێت و ده‌وله‌مه‌نده‌کانی ئاسیا و نه‌فریقا و کیشوه‌ری شه‌مریکا‌دا پۆلی به‌رچاوی له‌مه‌دا هه‌بووه. بێگومان، نه‌و بۆچونه‌ی که نکۆلی له‌ بۆونی هه‌ر تابه‌ته‌ندیه‌یه‌کی خۆرئاوایی ده‌کات سوودی سیاسی هه‌یه؛ به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی که له‌وانه‌یه له‌ پووی سیاسیه‌وه راست بێت، به‌لام له‌سه‌ر ئاستی میژوویدا راست نییه.

به‌کێک له‌ هۆیه‌کانی ئه‌م به‌دحالییۆنه نه‌وه‌یه که شیکه‌ره‌وه‌کان له‌ شیکرده‌وه‌کانی خۆیاندا به‌زۆری ته‌نیا جه‌خت له‌سه‌ر قه‌باره‌ی تیکرای هه‌ردوو ئابووری چین و هیندی ده‌که‌نه‌وه. ئه‌م سیگنه‌له‌ش له‌ پووی میژووویه‌وه سه‌رلێشێۆینه‌ره، بۆنۆونه؛ له‌ سه‌ده‌ی هه‌فده‌به‌مه‌دا، ملیۆنه‌ها جوتیاری هه‌زاری چینی که‌وا له‌ ناوچه‌ دوورده‌سته‌کان و دابراوه‌کانی چیندا ده‌ژیان و به‌ره‌مه‌نکی زۆر گه‌وره‌شیان هه‌بوو، به‌لام به‌شدارییان له‌ سامان و هه‌یزی و لاتدا نه‌ده‌کرد. ژماره‌ی دانیشته‌وان پێکهێنه‌ری سه‌ره‌کی تیکرای به‌ره‌می نێوه‌خۆیی بوو، زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌که‌ش کشتوکالی بوو. جا هه‌رچه‌نده ژماره‌ی دانیشته‌وانی چین و هیند له‌ سالی ۱۶۰۰ دا چوار هه‌نده‌ی ژماره‌ی دانیشته‌وانی شه‌روپای خۆرئاوا بوو، به‌لام به‌ره‌می نێوه‌خۆیییان گه‌وره‌تر بووه. ته‌نانه‌ت له‌ سالی ۱۹۱۲ دا کاتێک بریتانیا یه‌که‌مین زله‌یزی جیهان بوو، له‌گه‌ڵ نه‌و ته‌کنۆلۆژیا هاوچه‌رخه‌ی که هه‌پیرو و به‌ره‌می پێشه‌سازی و بازرگانیه‌که‌شی له‌ کۆی به‌ره‌می گشت کیشوه‌ری ئاسیا زۆرتر بوو، به‌لام چین ده‌یتوانی بانگه‌شه‌ی نه‌وه بکات که تیکراپه‌کی زیاتری به‌ره‌می نیوخۆیی هه‌یه.

له‌کاتی شرۆفه‌کردنی لێزانگی پێشه‌سازی- وانا به‌ر له‌ حکومه‌ته‌کانی ده‌سته‌تیره‌در و گواسته‌نه‌وه و گه‌یاندن و باجه‌کانی هه‌مه‌چه‌شن- ده‌بینین که

تیکرای بەرەمی نیووخۆیی سەبارەت بە هێزی نیشتمانی یان ئاستی پێشکەوتنی ولاتێک شتێکی نەوتومان پێناڵێت. هەروەها گوزارشت لە دینامییەت و توانای جفاک ناکات بۆ دۆزینەوەی داهاتنان و شتەکانی نوێ و ئەو توانایانەی کە وای پێکەێنێت سامان و بونیادنانی هێزی بە ولاتان دەبەخشی.

هەرچۆنێک بێت، دەتوانین سەبارەت بە پێگەی راستینی ولاتان وێنەیەکی پڕۆژە و دەستبێنێن ئەگەر هاتوو گەشەکردنی نابوو و تیکرای داهاتی نیووخۆیی بۆ هەر تاکێک لە بەرچاوی بگڕین. تیکرای داهاتی نیووخۆیی بۆ هەر تاکێکی ئەوروپای خۆرئاوا لە ساڵی ۱۵۰۰ دا لە می چین و هیند گەورەتر و زۆرتربوو. بە هاتنی ساڵی ۱۶۰۰ یش گەورەترین و زۆرتین تیکرای داهاتی نیووخۆیی چینی بە پێژەی ۵۰٪ بوو. لە و کاتیەوە تا ئێستەش بۆشاییە کە هەر بەرە و فراوانبوون دەچێت. لە نێوان ساڵانی ۱۳۵۰ و ۱۹۵۰ - شەشەد ساڵ - تیکرای نیووخۆیی لە چین و هیند بە جیگری مایەو (بۆ چین خۆی لە نێوان ۶۰۰ دۆلار و بۆ هیند خۆی لە ۵۵۰ دۆلار دەبینیوە). هەر لە و کاتیدا، تیکرای داهاتی نیووخۆیی بۆ هەر تاکێک

لە ئەوروپای خۆرئاوا لە ۶۶۲ دۆلار وە بۆ ۴,۵۹۴ دۆلار و اتا بە زیادبوونی ۵۹۴٪.

(*) خەمڵاندنەکانی تیکرای بەرەمی نیووخۆیی پێش ساڵی ۱۹۵۰ لە کتێبی ((الاقتصاد العالمي: رؤية الحية)) وەرگیراوە کە نووسەرەکی ئینگلیز مایسۆن و سەرچاوەیەکی گرنکی زانیاری و هەمەت و ئامارەکانی ئینگلیز و چەندان ئامارەکی نیکەکی تاپەت بە پاریسێی نوێ. گشت ئامارەکانی مایسۆن بە پێی دۆلار و بەهاری ھاوێشەکانی هێزی کەین PPP هە ئامارەکان. ئەمەش لە کاتی بەرەمکردنی قوتاهە زۆر نوێیەکانی زەمەنیدا شتێکی گونجێ.

که پیده کانی نه اروپایی سده یی هه فده ییم به زوری ناماژه به وه ده کهن که هه لومه رچی بژیوی له چین و هیند له بژیویی باکوړدی خوړناوای نه اروپا زور نزمتر بووه، بۆ نمونه: گریگوری کلارکی زانای نابوریزان وه ها ده خه ملینې که پیزه ی مامناوه ندیی کرنی پوزانه ی کرتکارک له سده ی هه زده ییم له نه مستردام ۲۱ پتل گه نم و له له ندهن ۱۶ پتل و له پاریس ۱۰ پتل بووه. له کانیکدا پیزه ی مامناوه ندیی له چین - وانا هه له هه مان کاتدا - ده یوانی ۶.۶ پتل گه نم بکړیت. هه روه ها کلارک شوقه ی دوسییه کانی کردووه بۆ نه وه ی جیاوازی نیوان ژماره ی قاتوړی و برسییه تییه کان دیاری بکات، نه مه یش ده پزیته نیو هه مان په هه ند و ناراسته. به کورتی، خوړناوا به ماوه یه کی زور و پیش سده ی هه زده ییم له خوړشگوزه رانییه کی باشتردا ده ژیا.

له گه ل نه مه یشدا، مه سه له که به رده وام به مشبووه نه بووه. چوونکه سه باره ت به سده یه که مه کانی هه زاری سووه، خوړه لات له گشت لایه نه کانی دیکه دا له خوړناوا پیشکه وتووتر بوو. چوونکه له و کانه ی که نه اروپا له نیو شاریکی سده کانی نیوه راستدا نغوم ببوو، خوړه لاتی نیوه راست و ناسیا له گه ل که لتوور و میراتیکی داهینانی زانستی و ئافرانده کان و په یوه ندییه کانی بازوگانیدا له نیو گه شه کردن و پیشکه وتندا ده ژیان. خوړه لاتی نیوه راست له و کاتیدا له سه ر عهرشی شارستانیه ت ده ژیا، چوونکه له سه ر بنه مای زانیاری و مه عریفه ی گریکی و پوزمانی ده سستی به بونیانسان کردبوو، هه روه ها له چه ندان بولری جزواوجوری وه ک بیرکاری و فیزیا و پزیشکی و زانستی مرؤ و ده روونناسیدا داهینانی پتیه نکانه ی وه دیهینا. بیگومان، ژماره کانی عهره یی له ویدا داهیندران، هه روه ها چه مکی سفیش هه ر له وی داهیندرا. وشه ی Aljdbra ش له کتینې الجبر و المطالبه ی خواپزمنی وه رگبراووه. هه روه ها وشه ی algorithm

نه لگوریتیم - له ناوې نه و زانابه وه وهرگېراوه. له پوډی سره رازیه وه،
 عوسمانیه په کان جنګه ی نږه یی پټېردنې پکابه ره کانیاو بوون، چوونکه تا
 سه ده ی حه فده په م له ناسیای نږه راست و نه وروپا له فرلوانکړدنې
 نیمه پراخه کوه ی خویان به رده وام بوون. هره وه هیندیش له قوناعه زړ
 گه شه سه ندوو و پیشکه و تروه کوه ی خویدا، شانازی به سرکه و تن و پیشکه و تنه
 زانستی و بلیمه تیبه هونه ریبه کوه ی و مه زنا به تیې بواری ته لار سازی خزی
 کړې وه. ته نانه له سه ره نای سه ده ی شانزه په مدا- له سه رده می بنه وه چه ی
 کریشنادیفا ریا دا- زوره ی سر دانیکه ره بیانیه کان وه سفی شاری فیجایا ناچار ی
 باشووری هیندیان کړې وه به وه ی که په کټکه له مه زنترین شاری جیهان و به
 شاری بومایان داناوه. پیش ته مه به چه ندان سه ده، چین له پوډی ته کنېکې وه
 له هر ولایتیکې دیکه ده وله مه نندر و پیشکه و توتور بووه، چوونکه ته کنیکې
 نه و توپان به کار ده هیتا که خورژاوا دواي چه ندان سه ده ناشنای بوون. ته نانه ت
 له و کاتیدا له نه فریقا پړژه ی داهاتی مامناو هندی له هی نه وروپا به رزتر بوو.

به لام دواتر و له سه ده ی پانزه په مدا شه پوله که وهر چه رخا و گورپانی به سه ردا
 هات؛ له گه ل هاتنی سه ده ی شانزه به میشدا ده ستنی به پیشکه و تن کړې بوو.
 زانستی نوی له گه ل شوې شې هزر ده ستنی پکړد که وا به پرنسانس ناوبرا و له سه ر
 ده ستنی که سانی وه کز په رنېکوس و فیسالیوس و گالیلودا سه ری هه لدا. ماوه ی
 نښوان سالانی ۱۴۵۰ و ۱۵۵۰ گرنګترین سوکه و تېوونی له میژوی مرقا په تېدا
 به خزه وه بینې له لایه ک له نښوان باوه پ و خو و نه ریت و نایدولوزیه کانه وه،
 له لایه کی دیکه شه وه نښینې و نه زموونکړن و هزی په خنهی بوو. نه مه یش له
 نه وروپا پوډی دا و پالی به و شارستانیه و نا بډ ماوه ی چه ندان سال به ره و پیش
 بېوات. له سالی ۱۵۹۲ دا کاتیک که شنبه کی ښکلیزی ناماده کړا و به هشتا و

حەوت تۆبهاوتیزهوه سه‌ودای ٢,٧٠٠ میلی بری بۆ شه‌وه‌ی بگاته نه‌سته‌نبۆل؛ مینۆنوووسی عوسمانی به " شته سهرسوپه‌نه‌ره‌کی سه‌رده‌می له‌قه‌مه‌دا که پینشتر که‌س نه‌ بینویسته‌تی و نه‌ گوینی لێ بوه‌". له‌گه‌ن هاتنی سه‌ده‌ حه‌فده‌یه‌مه‌دا، گشت جۆره‌کانی نه‌کنۆلۆژیا و به‌ره‌م و ده‌سنگه‌کانی شالۆز (وه‌ک کۆمبانیایا و سوپایه‌کان) له‌ شه‌روپای خۆرئاواییدا مه‌بنده پیتشکه‌وترو بوون که له‌ هیچ شوپینکی دیکه‌ی جیهاندا هاوشیوه‌ی نه‌بوو.

شه‌واوه‌یه‌ی که پیتی وایه‌ جفاکه‌کانی ئاسیایی - به‌ هه‌ر مانایه‌کی مادی- له‌ سالانی ١٧٠٠ یان ١٨٠٠ به‌ هه‌مان ناستی جفاکه‌کانی خۆرئاوایی ژیاون، پێک وه‌ک شه‌واوه‌یه‌یه‌ که داهه‌ینه‌کانی زانستی و نه‌کنۆلۆژیی که‌وا له‌ ماوه‌ی سێ سه‌ده‌ی رابرسوودا جیهانی خۆرئاواییان گۆڕیوه‌، هیچ کاریگه‌رییه‌کی له‌ بۆخه‌ ئابوورییه‌که‌یدا نه‌بووه‌، بێگومان شه‌مه‌یش مه‌سه‌له‌یه‌کی زۆر پوچ و بێمانایه‌". خۆ پیتشکه‌وتنی زانستی هه‌ر واتای داهه‌ینانی ئامێره‌کانی نوێ ناگه‌یه‌نی، به‌لکه‌ سه‌رله‌نوێ داڕشتنه‌وه‌ی پوانگه‌ی شه‌قلیی جفاکه‌کانی خۆرئاواییه‌، بۆنموونه‌: باس له‌ کاتۆمیری میکانیکی بکه‌ین که‌وا له‌ شه‌روپا سه‌ده‌ی سێزده‌یه‌مه‌دا له‌ دروستکرا. دانیه‌یل بۆرسستینی مینۆنوووس که به‌ دلیکی ئامێره‌کانی ناویتر کردیوه‌، ده‌لی: " کاتۆمیر دیواری نیوان جۆره‌کانی مه‌عریفه‌ و داهه‌ینان و کارمه‌یی پووخواه‌. هه‌روه‌ها دروستکه‌رانی کاتۆمیر له‌ دروستکری ئامێره‌کاندا زۆر به‌ ئاگاداری و زانیارییه‌وه‌ بپڕۆژه‌کانی میکانیک و فیزیایان پیاده‌ کردیوه‌".

* (مێسپه‌یه‌کانی بۆری شوێنه‌وار سه‌باره‌ت به‌م بۆله‌چونه‌ی خۆمان، به‌لکه‌یه‌کی دیکه‌ی گه‌نگه‌مان پێده‌مه‌خه‌ن، چوونه‌ک پاشماوه‌ی ئێسکه‌ په‌یکه‌ری سه‌ده‌ی هه‌ژده‌یه‌م شه‌واوه‌ پێشان ده‌دمن که ئاسپه‌یه‌کان له‌و کاتیدا کوێتر بوونه‌، شه‌مه‌یش ئامازه‌یه‌که‌ بۆ هه‌بوونی تۆخی به‌خۆراکی له‌ ئاسیا یان هه‌بوونی ده‌رامه‌تێکی که‌متر.

به لام کاریگری و شونډه واره کانی له مه و دایه کی دوورنردا شوډشگریانه تر یو.
کاتزمیر مړوشی له وه بزگارکرد پشت به خور و مانگ بیه ستنی، نه وده شس کرده
شتنکی کرده بی که پرده کانی مړوډ پیکبخت و شه و دیاری بکات و کار پیکبخت،
له وانه په له کوی نه مانه بش گرنگتر پتوانی نیججوی کار بیت به هوی ژماردنې نه
کاتزمیرانه ی که و پرده په ک تیایدا بونیاد نراوه. پتیش دروستکردنی کاتزمیرگان
هیچ به هابه کی نه وتوی نه یو که بتواندنی حساب بکړی.

کانتیکش له گال هانسی سده ی شانزدهمه پرتوگالیبه کان هینایانه ولاختی چین،
نه و کاتزمیر میکانیکه نه روپیبه کان له کاتزمیر نه اییانه نقد شالوژنر یوون
که له په کین دروستکراوون. به لام چینیه کان هینده پتیز و به هایان بز نه م
نامیرانه دانه تا و وه ک که مه په ک هه ژماریان ده کرد، نه وان زه حمه تی نه وده بان
نه کیشا خویان فیری چونیبه تی کارپیکردنی بکن. له به نه م هوی، پتویستیان
به وه هه یو له پتیاو کارپیکردنی داهینانه کانیا ن هه دیک نه وروپی له لای خویاندا
به پتینه وه. نه مه ی جاری دووم یو که نوای سده سال دوویاره پووی دایه وه
کانتیک پرتوگالیبه کان توپهاوژیان هینا به په کین، چونکه ناچار یوون کارپیکر
بز مه کینه کانیا ن داوا بکن. له گال هانسی سده ی هه ژده یه مده، په کین به هیچ
جوزیک نه یده ویست نه و نامیرانه بیینی که و بیانیه کان دروستیان کرد یو. له
سالی ۱۷۳۶ تا ۱۷۹۵ کیانلوزنگی نیمپراتور حوکمی چینی کرد. نه وجا له و
کانیدا پاشا خدیجی سیبه می بریتانیا داوای به ستنی په یوه ندی بازوگانی له گال
چین کرد. نیمپراتوری ناوبرویش به مشیره په داوا به کی په تکرده وه: " نیمه
گرنگیه کی نقد به نامیرانه داهینارلو و خورناواییه کان ناده یین، هه وده ها
پنویستمان به پتیزه ی کی نقدی دروستکراوه کانی ولاته که تان نیبه ". چینیه کان
نه قلی خویان به پووی جیهاندا داخست.

نوروييا کورته مهله وه، بهلام شېگردنه وه که ی سه باره ت به ناسپا و نه فریقا دروست ده رجوړ.

هیز بېنيزییه

بهلام، چن له ورگشته سه پروسه ميره چينيانه څټيگه ين؟ له راستيدا، که شتيگه ل زینگ نه نيا به شتيکی بجووکي وينه به کی گه وره تری نه و داميتان جوان و سه رسره پهنه رانه بوو که وا له هيند و چيندا و ده دی ده سات (ته لار، باله خانه، شاره کان)، که رچی خورناوا له هه مان کاتدا، له پووی پېشکه وندا له وان له پېشتر بوو، بۆنموونه له هيند، زۆربه ی خورناوا بيه کان جهخت له سر نه وه ده که نه وه که کوشکی تاج مه حل - که وا له لاین نيمپراتوری مه غولی شا جاسان له سالی ۱۶۶۱ دا وه ک پېزگرنتيک له هوسه ره خۆشه ويسته کی بونبادنراوه - موزه به کی هونه رييه و له نه وروپادا هاوتای نييه. ويليام هونگری گه پريده ی بريانی له وه سفرکړنی کوشکه که دا ده لی: ماده کانی بېگه رين، شيره و قه باره کانی زور مه زن و جوانن، گونجان و هارمونيای ديمنه هه مه کييه که له هه مو نه و شتانه جوانتر و سه رکه و تووتره که من تا نيسته له ژياندا بېنېيتم". دروستکړنی تاج مه حل پټويستی به به هره و کارلمه بيه کی مه زن و نوانايه کی سه رسره پهنه ري نه ندلزياري هه يه. جا چن ده کړی جلاکيک نه و شته سه پروسه رسره پهنه رانه دروست بگات و له گشت ناسته کانی دېکه شدا پېشنه که ویت؟ جا نه گر چين بترانی نه و که شتيگه له سه رسره پهنه ر و نالوزه ده ريبه دروست بگات، بۆ نه ي توانبوه کاترميز دروست بگات.

به شتيک له وه لامه که خوی له شيرازی بونيانانی نه لاری تاج مه حلدا ده بېنېنه وه که له لاین مه غوله کانه وه دروستکراوه. بېست هه زار کړنگار شو و پوژ و ماوه ی

بیست سال کاریان نیایدا کردوه. هر وه‌ها ریگه‌یه‌کی سهره‌ورازیان به درنژایی ده میل دروستکردوه له پیناو گواستنوه‌ی ماده و که‌رسته‌کان بق شه گومتی که‌وا ۱۸۷ پئی له‌سهر زه‌وییه‌وه به‌رزه. بودجی دروستکردنی بیسنور بوره، هر وه‌ها نرخ بق کانژمیره‌کانی کاری نیو پپۆزه‌که دانه‌ندراوه. به‌همان ریگه و شتیزایش که‌شتیگه‌لی زینگ هی دروستکراوه، هر وه‌ها دروستکردنی ببنای شاری موچه‌رهمه له په‌کین که‌وا له سالی ۱۶۰۶ هوه کاری نیایدا کراوه و دروستکردن و ته‌واوکردنی پتویستی به یه‌ک ملیون کرێکار و ملیونیک سهریار مه‌بور ه بق شه‌وی چاودیری کرێکاره‌کان بکات. به‌کورتی کاتیک وه‌ه سهرچاوه‌یه‌کی مه‌زنی جفاک له خزمه‌تی چهند پپۆزه‌یه‌کدا ته‌رخان بکریست، شه‌وا پپۆزه‌ی وه‌ها به‌زۆری سهرکه‌وتن وه‌ده‌ست ده‌هینی. په‌کیه‌تی سۆفیه‌یه له ه‌فتا‌یه‌کاندا شانازی به‌ه‌بوونی به‌رنامه‌یه‌کی نایاب و ده‌گمه‌نی خۆزا (الفضاء) ده‌کرد. هرچه‌نده له‌و کاتیدا له‌پووی ته‌کنۆلۆژی‌وه نواکه‌وتنوتین گه‌ل پیشه‌سازی بوو.

به‌لام دابینکردنی هیزی مه‌زنی کارگه‌ر له‌پیناو چاره‌سهرکردنی گرفتیک شه‌و ریگه‌یه‌ نییه که‌ سۆڤ به‌ره‌و داهێنان بیات. له‌م باره‌یه‌وه، فیلیپ هانگی میژوونوس به‌راوردیکی جوان له‌نیوان جووتیارانی دلتا پانگتزی و جووتیارانی ئینگلترا ده‌کات که له سالی (۱۸۰۰) بوو له ده‌وله‌مه‌ندترین شوینه‌کانی شین و نه‌روپا بوون. هانگ شه‌وه پوون ده‌کانه‌وه که ه‌ریدو ناوچه، به‌پئی هه‌ندیك پێوه‌ر وه‌ها ده‌هاتنه به‌رچاو که له‌یه‌ک ئاستی ئابووریدا بن، به‌لام ئینگلترا له‌ پێوه‌ری سهره‌گیی گه‌شه‌کردندا به‌چهند هه‌نگاوێک له‌پێشتر بوو، شه‌ویش تیکرای به‌ره‌مه‌هێنان بوو. چینییه‌کان ده‌یان‌توانی وه‌ها له زه‌وییه‌که‌یان بکه‌ن تا ئاستیکی زۆر به‌رز به‌ره‌مه‌هێن بیست، به‌لام به‌ ته‌رخانکردنی کرێکاریکی زۆرتر

نه مه يان وده دی ده مينا؛ هانگ به م دڅخه ده لټت بهرهمی بی پيشکه وټن. به لام ټينگليرزه کان له گهړان به دواى شتوازی نوټی زيادکردنی بهرهم نده وده ستان، بڅنه ودهی هر جوتيارنک بتوانی بهر وېوونکي نڅدری هه بېټ. بڅی به به کاره مټانی گيانداران و شاميری داهيندرلو، شامرازی نوټی دابینکهری کاريان بڅزيبه وه، بڅنومونه: کاتیک چهرخی پستنی هه مه جږد پيشخرا که پټويستی به به ک کارينکهری مه شقپټکرو بوو- ثوا سر له نوټی ده ستکارمپان کرده وه و له ټينگلتر به شتو په کی بهر فراوان به کاره مټندرا. به لام له چيندا کارکردن له سر به ک شامير وده ستگی پستن بهر ده وام بوو که له پووی پيشکه وټنه وه له دواړه تر بوو، به لام نرخي که متر بوو، چوونکه ده تواندرا به مزی زورنک له کړيکارانی مه شقپټنه کراو وه گه پېخړی. (نه گه به های کار که مېو، بڅچی پاره له و شاميرانه خهرج بکړن که واکانه کانی کار که م ده که نه وه؟) له کڅتاييدا، له نه نجامی نه مه دا ديارده په ک په يدابو نه ویش نه وه بوو که ژماره په کی که می برينانيه کان وایان لټهات بتوانن پووه ری نڅد فراوانی زهوی بکټلن و بچينن. له گه ل هاتنی سه دهی هه ژده په مه دا، پڅدهی مامناو وندي پووه ری کټلگه کان له باشووری ټينگلتر بوو ۱۵۰ هیکتار، له بهرانه پريشدا له له دلتا يانگتريدا په ک ميکتار بوو.

هه روه ما نيرده نڅدرو ده کانی ده ریایي جياولزبي نيوان شتوازی خڅرئاولی و خڅرهمه لاتی پوون ده کاته وه. نيردراره کانی نه وړوپی قه باره يان که متر بوو، به لام بهرهميان زياتر بوو. له نڅدري دڅخه گانېشدا، پڼگی نوټی بڅ به خشپنی نرخي که شته کان به کارده مټندران. مڅله نديبه کان پڼگی داهيندراويان له بوازی دارابی و باجدا دڅزيبه وه، بازگانانی ماسبی رنکه (herring) گڅڼبه سستی وه هاپان به کارده مټنا که له ماوه په کی تواندرا دواوی داده ستکردنی کالاپه کانی ده کرد،

نهميش له هه شتايه کاني سدهى شانزه يمه دا ده ستیپنکرد. نهم ميگانيزمانه ی دارايى به پيشکە وتنیکى گه وهه رى داده ندرين، چونکه به خشيني پاره (التوميل)ى بۆ ژماره يه کى زۆرى نيرده کان دابين ده کرد. گشت گه شتک شيمانه ی شه وه ی لى ده کرا قازانچ وه ده ستیپنى و شتى نوئى و به ره مى نوئى بدۆزينه وه. پېرۆه که به گرته به رى پتيازی نه زمونکردن و فتريون له هه له به ره و پيشه وه پال دهنرا، چونکه کۆى گشت و نيرده کاريه کان له سه ر بنه ماى شه وانه ی پيش خويان بونياد دهنران. له گه ل کاتپشدا زنجيره يه کى کار له به کترکردوى بازريگان و دۆزينه وه و زانست و فتريون پيشده که وت.

له به رانه رشنا له ولاى چيندا، گشت کان و نيرده کاريه کان ته نيا پشتيان به به رژه وه ندى و هيزى پاشا ده به ست، له به رنه وه له گه ل پويشتنى پاشادا شه ويش ده وه ستا. له يه کيک له دۆخه کاندا، ئيمپراتۆرى نوئى فه رمانى ده رکرد که گشت پلانه کاني دروستکردنى که شتیه کان له نتيو بړين بۆ شه وه ی که س نه توانى سه ر له نوئى بونياديان بنيتنه وه. چينه کان هه ر له سده ی سيزده يه مه وه ده يان توانى زۆر به کاريه وه توپهاريزه کان به کارينن، به لام دواى سى سده به بى بارمه تى شه وروپببه کان و پتيمايه کانيان بۆ چۆنييه تى نه جامداني کاره که نه يان توانى ته نيا يه ک توپيش به قينن. ليره وه ديفيد لاندسى مژوونووسى نابورى له زانکۆى هارفارد شه و بۆ چوونه ی له لا دروست ده ببيت که چين له " وه ديه بناني کرده ی پيشکە وتنى زانستى و نه کتولوزييايه کدا شکستى هينا که وا له پوى نابوردیيه وه گارا و به رده واهه ". شا شه تر اژيد يابه کى ناسيايه ؛ هه رچه نده مه عريفه هه بوو، به لام فتريونى نيادا نه بوو.

نایا پوشتییری هه ده ریکه ؟

بۆچی ولاتانی نا خۆرئاوایی له جووله وهستان له کاتیکیدا خۆرئاوا له پیشکەوتن بەردهوام بوو؟ ئەم پرسیاره بق ماوهی چەندان سەده گفتوگۆ و بیزابزییهکی نژی له سەر کراوه بهیئ ئەوهی کهس بگات وهلامیکی ورد و تەواو. پێوهی که مافی مولکایهتی تاییهت و دهستگهکانی نوێی دهستهلات و جفاکی بههیزی مهدهنی (واتا شه جفاکهی که دهولەت کۆنترۆلی ناکات)، سهبارەت به گهشهکردنی ئەوروپا و دواتریش ویلایهتهکانی یهکگرتووی ئەمریکا پرسیکی کرۆکی بوو. له بهرانبه‌ریشدا، سزازی پووسی - به‌شیوهی تئوری - به‌ته‌واوی ولاتی کردبووه مولکی خۆی. له چینیشتا سەرا و کۆشکی خانه‌وادهی مینگ له لایه‌ن هه‌ندێک به‌پررسی چینییه‌وه به‌پێوه‌ده‌برا که‌وا رقیان له بازرگانی ده‌بوویه‌وه. به‌لام جفاکه‌کان - له گشت ناوچه‌کانی جیهانی نا خۆرئاواییدا - زۆر لاوازیوو و پشتی به ده‌ولەت به‌ستیوو. پیاوانی نێرخوویی کار له هیند به‌رده‌وام دیل و کۆیلهی هه‌وه‌سه‌کانی کۆشک و سه‌رای ئیمپراتۆری جیون. له چینیشتا بازرگانی ده‌وله‌مه‌ند له‌ پێناو شاره‌زابوون له‌ فه‌لسه‌فه‌ی کۆنفوشیۆس و زیان له بازرگانی ده‌هینا بق ئەوهی له کۆشک و سه‌رای ئیمپراتۆری نزیکبن.

مه‌غۆل و عوسمانییه‌کان جه‌نگاوه‌ر و ئه‌رستۆکراتی جیون، له‌ به‌ره‌وه‌ وه‌ها له بازرگانییان ده‌نواپی که‌وا هیچ مه‌زنایه‌تی و گرنگیه‌کی تیا‌دا نییه (هه‌رحه‌نده خۆره‌لاتی نی‌وه‌پاست که‌لتوور و میراتیکی نۆد دو‌رووریزی بازرگانی هه‌بوو). له هینیشتا، ئەم لایه‌نگریه به‌هۆی ئەو پێگه‌ نزمه‌وه‌ پته‌و ده‌کرا که‌وا بازرگانان له پله‌به‌ندیی چینیایه‌تی هیندۆسیدا داگیریان ده‌کرد. میژوونروسان باوه‌پیان وه‌هابوو که‌ به‌رمی‌اوه‌ و سهرۆته‌کانی هیندۆسی بی‌سووه‌ ته‌گه‌ره‌ی به‌رده‌م پیشکەوتن، له‌ مباره‌یه‌وه‌ پۆل کێیدی ده‌لی " توندوتیژی په‌های حه‌رام‌کروه‌ ئابنیه‌یه‌کانی هیندۆسی کاریگه‌رییه‌کی نه‌ریتی له‌ کرده‌ی نوێگه‌راییدا کرد:

پښه به کی زوری ماده ی خوراکی به فیر وچوو، چوونکه پښه نه ده درا گیاندارانی
 قرتینر و میرووه کان بکوژدین؛ هه روه ها خو و نه ریته کانی کومه لایه تیسی تاییت
 به خو دهر باز کردن له خاشاک و پاشماوه کانی له شی مرزو بق به ره مهینانه وه
 بیروه هوی سهره لدانی هه لومهرجی به رده رومی ناته ندروستی که وای کرد
 ناوچه که بیته زه و بییه کی به پیتی بلا و بونه وه ی نه خوشیی تاعوون؛ سیستمی
 چینایه تیش گیانی ده سته پشخه ری خنکاند و خو و نه ریته کانی چه سپاند و
 بازاری کوتوبه ندکرد؛ هه روه ها نه و ده سته لاتی که وا کاهینه برامانییه کان به
 ده سته لانداره نیوخوییه کانی هیندیان به خشیبوو، وه های کرد نه م شتواز و
 نومه دره ژیان له به رزترین ئاسته کانی خویدا زور کاریگر بیت". هه روه ها گی
 نه ی نیم، پویترس تیشکی خسته سهر وینا و ونیابینی هیندوسیپانه بق
 جیهان.

به لام نه گهر پوشنبری گرتگرترین شت بیت، نه دی چوون دخی ئیسته یی چین و
 هیند لیکنبدینه وه؟ له راستیدا، له م پوژگارهدا، گه شه کرینه سهر سو پهینه ره که ی
 به هوی ستایش کردن و پوی پوشنبریی هه روو ولات لیکنده دریته وه. پوژیک له
 پوژان، کونفوشیوسیپت پشکه و تنی شقلیح ده کرد، به لام له ئیسته دا بووه نه
 هانده ری پشکه و تن. هه روه ها نه قلبیه تی هیندوسی ته گهره بوو، ئیسته ییش
 وه ها لیتی ده نواردی جوریک له واقعیته تی مادی به رجه سته ده کات که وا به
 بنه مای سهرمایه داریی بازرگانی داده ندری. ولپیده چسی که بلا بونه وه و
 به لوپوها ویشتنی هه روو پوشنبری و که لنووری هیندوسی و چینی پوژانه
 به لگی سه لمنه ر ده به خشنه نه م بیردوژانه.

دانیل باتریک موینهانی سینانور و مه زنه نه کادیمپسنی کوچکردوی نه مریکی
 جاریک گوتی: "راستی سهره کی له هزی پاریزه رانه نه وه به که پوشنبری نه ک

سیاسهت، سهرکه و تنی جفاکټیک دیاری ده کات. به لām پاستی سهره کی لبرالی نه وه به که سیاسهت ده توانی پۆشنیبری بگوتیت و له خویدا بیپاریزی". نه مهیش نه ولو پاسته. پۆشنیبری گرنگه، به پاستی گرنگه، به لām گوتپانی به سهردا دیت. چوونکه له ساتیکي دیاریکراودا، له وانه یه هه ندیک تاییه ته ندیی جیاکه ره وه زۆر گرنگین و وه ها پینه به رچاو که جینگین، به لām هه ر له گه ل شه وه ی نۆخیکی سیاسی و ئابووری کورپانیان به سهردا بټت، نه وا گرنگی نه و تاییه ته ندییان کال ده بنه وه و جینگه بۆ تاییه ته ندیی دیکه چۆل ده کهن. پۆزگارټیک جیهانی عه ره بی مه لبه ندی زانست و بازرگانی بوو، به لām له ده یه کانی کۆتاییدا هه ناره ده سهره کییه کانی ته نیا نه وت بوو. هه ر بیژبازی و گفتوگویه کی پۆشنیبری ده بی توانای لټکده نه وه ی هه ردو قزناغی هه بیټ: سهرکه و تن شکست.

بۆچی بازرگانیی ئاسایی - که وا ئیسته زۆر به رجهسته و بالانومایه - بۆ ماوه ی چه ندان سه ده بسز و ژیر گل که وتبوو؟ به شټیکی زۆری وه لاسی شه م پرسیاره هه رده بی خۆی له بونیادی ولاتانی ئاسایییدا هه شار دا بټت. زۆریه ی ولاتانی ئاسایی حکومه تی نوژمنکارانه و به هټیز و مه رکه زییان هه بوو که وا باجیان له هاوولاتیانی خویان وه رده گرت به بی شه وه ی له به رانه ردا شټیکی زۆریان پټیبه خشن. له سه ده ی پانزه یه مه وه تا سه ده ی نۆزده یه م، ده سته لاندلانی ئاسایی به گشتی، کچی و هاوشیوه ی ده سته لاندلاره که له گایه کانی خۆره لاتی ئاساییه یان کرد، کاتیک مه غزله کان له سه ده ی پانزه یه مه وه له باکوړده وه میندیان داگیر کرد، ده سته لاته درنده ییه که یان به سه پاندنی باج و جزیه و بونیادنانی کوشک و قه لاده ناسرایه وه و به ته ولوی ژیرخانی ئابووری و ږنگه وبانه کان و بازرگانی و ده لټانه کانپان پشتگوټی خستبوو (ته نیا ده سته لاتی پاشا مه زنه که یان نه بټت ۱۶۰۶-۱۶۰۵). مه رکه کانی میندولسی له باشووردا هټنده باشه

نەبوون، چونکە بازرگانەکان ناچاربوون پێژەى قازانجکردن بە بەرزى بپێکنەوه، ئەمەيش بىز خۆپاراستن بوو لەو باجە بەردەوام و ستەمکارەى کەوا دەستەڵاتدارەکانيان دەیانسەپاند. هیچ کاميکیان حەزبان بە پێکھێنانى سامان نەدەکرد، چونکە پێشووخت دەیانزانى دەستى بەسەردا دەگىرئ.

بەلام لە خۆرەهەلاتى ئێوه راستدا، دەستەهەلاتى مەركەزى زۆر نواى ئەمە هات. کاتێک ناوچەكە لە ساپەى ئيمپراتۆرىيەتى عوسمانیدا بە شێوە يەكى نەرم و بە پێژە لەمەركەزى بە پێژە دەبرا، ئەوا بازرگانى و کار و دامێتانهكان گەشەيان کرد، چونکە کالاً و هەز و خەلك زۆر ئازادانە لە گشت شۆپىنێكدا نێگەلى يەكتر دەبوون. تا سەدەى بېستەم داهات، لەو کاتیدا هەولێك بى دىروستکردنى ولاتانى سەرىهەخۆى بەهێز و نوێ درا و بووه هۆى پەيداىبوونى چەند سىستەمێك كە بووه هۆى مەبەوىنێكى قەوولى ئابوورى و سياسى. جا لەگەڵ هەبەوونى حەكومەتەكانى بەهێز و جفاكەكانى بێدەستەهەلات و لاوازدا ناوچەكە نوا كەوت و لە زۆر لاىەنى پێشكەوتندا كەوتە نواى ولاتانى ديكە.

بەجى ئەم جۆرە دەولەتە مەركەزىيانە لە ئەوروپادا سنوورىيەند و كۆتوبەند كرابوون، هەرچەندە بە زۆرىك لە شۆپىنەكانى ديكەى جيهانى نا خۆرئاواىيەند بىلەوىبوونەوه؟ يەكەم، بەهۆى كۆنسای مەسحىيەوه بوو كە تاكە دەسنگە بوو بنوێنى دژى دەستەهەلاتى پاشايان بوە سنپنەوه، نووهم، بەهۆى دەستەبۆزىيەى خواوەنزەوى لە ئەوروپادا كەوا لە گوندەكاندا بىنگە يەكى سەرىهەخۆى مەبوو و وەك كۆتوبەندكارى دەستەهەلاتى ئاكرەو و خۆسەپىنى پاشايى رەلنارى دەگرد (يەكەم پاساى ماف The Magna Carta لە جيهانى خۆرئاواىيدا لە راستیدا بەبەعنامە بەك بوو بى ئىمەتبارى بارزەكانى خواوەنزەوى كە لە لاىەن

خانه دانه کانه وه به سه ر پاشادا سه پیندرا). سیتی میش، به هوی جوگرافیا که به وه بوو.

ئه وروپا به چهند بهواریکی گه وده و چپای سه رکش و دولی فراوان دابه ش کرلوه، ئه میش سروشتنیکی تۆبۆگرافییه و چهندان سنووری سروشتنی به ناوچه که به خشویه و یارمه تیده ری دروستبوونی چفاکی سیاسی فره قه باره بوو: شاری سه ربه خۆ، دۆقیه کان، کۆماره کان، ده ولته تان و ئیمپراتۆریه کان. له سالی ۱۵۰۰ دا له ئه وروپا زیاتر له ۵۰۰ ده ولت و شاری سه ربه خۆ و هه ریمی ده ره به گایه تی هه بوو. ئه م هه مه ره نگیه ش واتا بوونی کۆپرکینه کی به ره هوام له نێوان هه ز و خه لک و هونەر و چه ک و تفاقه کان. جا ئه و که سانه ی له شوێنیکدا به شتوازیکی خراب ره فتاریان له گه لدا ده کرا یان ده بۆژنهدران و ده چه وسیندرانه وه، ده یانتوانی بچنه شوێنیک دیکه و نیایدا گه شه بکه ن. هه ره ها ئه و ده ولت و ولاته نه ی سه رکه و نینکیان وه ده سه سته هیتا لاسایان ده کرایه وه، به لام شکستخواربووه کان له نێوده چوون. جا به ئێه ره یوونی کات ئه م کۆپرکینه یارمه تی ئه وروپای دا که له دروستکردنی سامان و دلاری و دروستکردنی جه نکه کانیشتا زۆر کارامه و ده سته نگین و داهینه ر بیت.

له به رانه ریشدا، ئاسیا له چهند زه وییه کی ده شتایی فراوان پیکدیت وه ک ده شنه کانی به ووسیا و چین. جا له م شوێنه دا، سوپا به کان زۆر به خێرای پێشه و بیان ده کرد و به و به به ووی که مه به رگریه ک ده بوونه وه (چینییه کان ناچار بوون په رۆینه مه زنه که دروستبکه ن چونکه بۆ خۆپاراستن و پاراستنی زه وییه کانیا ن نه پانده توانی پشت به هیچ له مپاریکی سروشتی به ستن). ئه م سروشته جوگرافییه یارمه تی دروستبوونی ئیمپراتۆریه کانی به رفراوان مه رکه زی دا که وا تۆلنیا ن بۆ ماوه ی چهندان سه ده خۆیا ن پاریژن. بۆنمونه له و

پوډاوه وږدېره وه کهوا به هویوه دهستان به م به شه کرد که نه ویش بریاری
 خانه واده ی مېنگ سوو بز وه ستاندنی نیرده دزړه وه ده ریایه کانی دواى
 که شته کانی زینگ می. له وانه به سهرنچراکښترین شتیک له قه ده غه کړنې نه م
 که شته سهرکه وټن و سهرگرتنی بیت. سیاسه ټیکى له مجوره له نه وړپادا هرکیز
 نه ده توندرا پیاده بکړی. چوونکه له ویدا هیچ پاشایک نه بوو هیزیکى ته وای
 هه بیت نه م چوره بریاره پیاده بکات، جا نه گر به هیزیش بوایه، نه وا خه لکى
 شاره زا و کارامه ده چوونه ولاتیکى دیکى سهر به خو پان هریمیکى ده به گیبى
 هاوسیان. به لام نیمپراتوری چین له بهر نه و هویانه ی باسماکردن توانای هه بوو
 په وړه وه ی زه من بگړنیتنه وه دواړه.

پژگه و پنگه کانی ده ریایى بو نه وړپا به خششیکى دیکه سوو. چوونکه
 پوډاره کانی به هیواشی به ره و که ندواوه کانی پارنزلو ده چوون که بو ده ریوانى
 له باربوون، بو نمونه، پان پوډاریکى پان و هیواشه و ده کړی وه پنگه په کی
 خیرا بو گواستنه وه ی کال و خه لک به کاربېندنډی. هه روه ها ده ریای نڼوه راست
 ده ریایه کی هیمنه - زیاتر به ده ریایه ده چیت - و نډرک له به نده رى گه وړه ی
 تیادایه. نه م پژگ و په وته ناوایانه له گه ل نه وانه ی نه فریقیا به رلورد بکه.
 هه رچه نده نه فریقیا له جیهاندا دوه م کیشوهرى مه زنه، به لام پشتینه په کی
 کورتى که نارى هه په، زړه شیان بو نه وه ده ست ناده ن به نده رى گونگیان ن
 دروست بکړی چوونکه ناوه کانیا ن قوولایان که مه، زږبه ی پوډاره کانېشى
 که وړه ن و بو ده ریوانى ناگرنجین چوونکه نښږ و نقومکاران و دهنه هزی
 سهرگیزبوون. خو نه گر که رمی ناوچه ی گهرمه سیریشى به یته بان که
 یارمه تیده رى نیکدانى خوراک و بلاوېونه وه نه خوشیبه کانه، نه وا نه و لیکدانه وه

جوگرافیه سه رنجر اکېشه ی دواکه ورتنى نه فریقای دده که ویته ده ست! بیگومان نه مه تاکه مژکار نییه، به لام له گشت مژکاره کانی دیکه گرنگتره.

په ننگه نه م لیکدانه وانه ی سهر وه نه و بزچوونه دروست بکن که میژو میچ توانایه کی نه بیت په ونیکى دیکه ی جیواز بگرېته بهر. به لام له راستیدا نه م مژکاره بونیادیانه گوزار شتن له توانای جفاکېک بز وده ستهېنان و نه بامدانی شتیک! وانا نه و شتانه ی که و شیماننه کان ناماز ه ی بز ده کن. هه ندیک کان له وانه یه شیماننه دروسته کان و سهرلیسته کان شکستیتین. چوونکه گهرچى نه وروپا جوگرافیا به کی هه مه رنګى هه یه، به لام جارېک له لاپن ئیمپراتوریای مه زنى پوما داګرکرا! نه و پوما یه ی که و هه ولى دا مه رکه زییه تی ئیمپراتوریه کی خوى تا نه و په پى توانا و بز درېژترین ماوه بیارېژى. هه روه ها خوره لاسی نیوه راست له یه کیک له قوناغه کانی میژو ویدا له سایه ی ئیمپراتوریایه کی په لوپوها وېشتو دا گه شه کړنى به خوییه وه بینى. هه روه ها چینیش هه رچه نده سروشتیکى کراوه و ده شتاییانه ی جوگرافى هه به، هه روه ها هیندیش چه ندان قوناغ به شینوه به کی پېشکه و تروانه و گه شه سهندو بووه و هه لکشانى به خوییه وه بینیره. هه روه ها ئیمتيازه کانی نه وروپى له سهره تادا زور که م بووه و به زږدى تاییه ت بووه به چه ک و نه کنیکه کانی جه نګ، به لام له گه ل گوزه رکړنى کاندې چه ند به رابره بووه ته وه و پشستى یه کتریان گرتووه، خورنواو زیاترو زياتر پېشکه و ترووه و به پېش هه مووان که و ترووه.

دستکه وت و تالانییه کان (غنانم یی جه نګ

دۆزینەوی پەوت و پێگەکانی نوێی دەریایی و شارستانییهتەکانی دەوله‌مه‌ند و گەلانی سەبر و نامۆ، وژەی خۆرشاواي جوولاند و خەیاڵیشتی روژاند. چونکە ئەوروپییەکان پەرویان لە هەر شوێنێک کەردایە کالاً و بازار و دەرغەنیان دەنۆزیسەوه. جا لەگەڵ هاتنی سەده‌ی حەشەده‌یه‌مدا، گەلانی خۆرشاوايی هه‌ژمونی خۆیان بەسەر گشت شوێن و کەلتورەکانی بیکەدا سەپاند کەوا پەیره‌ندییان لەگەڵیاندا بەستبوو. هیچ شوێنێکی ئونیا نەما پێی نەگەشتن، هەر لە زەوییه‌کانی برانزەر زەریای ئەتلەسییه‌وه تا دەگانه‌ دوورترین شوێنی باشووری زەریای ھیتن کە وەك ئامانجی هەره‌ گرنگی ئەوروپییەکان لەبەرچاو گیران. لە سەرەتادا، خۆره‌ڵاتی دوور - چین و یابان - لەم هه‌ژمونی ئەوروپا دووریوون، بەلام ئەوانیش لەگەڵ هاتنی نیوه‌ی سەده‌ی نۆزدەه‌یه‌مدا بوونه‌ نێچیری فتوحاتەکانی خۆرشاوايی. جا لەگەڵ پابوونی خۆرشاواوا و دەرە و دەرە شارستانییه‌تی جیهانی پێکده‌هات؛ شارستانییه‌تێک کە لە لایەن چەند ولاتیکی ئەوروپای خۆرشاواوا پەه‌مند و پوختساره‌کانی شکلگیر بوون و هەر ئەوانیش هه‌ژمونیان بەسەریدا پەیداکرد.

سەرەتا ئەوروپییەکان جەختیان لەسەر دۆزینەوی ئەو بەرهمانه‌ کردەوه‌ کەوا لەرانه‌بوو خەلکی ولاتیانی خۆیان پتۆیستیان پێی ببێت. بەلام ئەم مەسەلەیه‌ لە هەندێک کاتدا بەشتیوانی ئالانکردن و هەندێک کاتی بیکەش بە پشتیستن بە ئامرازی بازڕیگانییه‌وه‌ دەبێت. ئەوان خوری و غەرووی کیشوهری ئەمریکا و به‌هاراتی ئاسیا و زێڕ و ئەلماسی بەرازلییان لەگەڵ خۆیاندا دەبرده‌وه‌. بەلام ئەم پەیره‌ندییه‌یان زۆر بەخێزایی مۆرکێکی بەرده‌وامتری بەخۆیه‌وه‌ گرت. گرنگیدانه‌کانیان بەپێی کەشوه‌وابەکان دەگۆرا، بۆنموونه‌ لە ناوچه‌کانی مامنێره‌ندی - لە ئەمریکای باکوور و باشووره‌وه‌ - سەقامگیریان هەلبژارد و لە

شویننه کانی دوورده ستیشدا نه و جفاکانه یان پښکھتیا که و مژورکښکی خورناواییان هه په. نه مه نه و شته بوو که و به جیهانی نوئ ناویان ده بورد. هه روه ها له شویننه شدا که بینیان هی نه وه نیبه مژوئی تیا دا نیشته جی بیت - به زږی نه و شویننه ی که و که شوه واپه کی خولگه بیان هه به وه ک باشووری خوره لاتی ناسیا و نه فریقا - له پیتاو به ره مهینانی به روو بوومی سوو ده خش بق بازاره کانی نښوخیی سیستمکی کشورکالیان پښکھتیا. هوله ندیبه کان له و شویننه ی که و به هیندی خوره لاتی ناو ده برا East Endies کیلگه ی زږ فرلوانیان دروستکرد (نه وکات نه و روپیبه کان نه م ناو هیان به سر هه مو نه و شویننه دا بریپو که و ده که و تنه خوره لاتی هیند) هه روه ها پورتوگالیبه کانیش له به رازیلدا. به لام زږ به خیرایی کیلگه کانی فله رهنسی و ښنگلیزی له ده ریای کاریبی دایپوشتن که بق کارکردن تیا اندا نه فریقیبه کانیان وه ک کویله به کار ده هیتا.

له میانی سه د سال له یه که م په یوه ندی نه و روپیبا، پتیشکه و تنښکی پوون و به رچا واته کایه وه که هی نه وه نه بوو بگه ریتقه وه دلووه: و نه و په یوه ندیبه سیستمه کانی سیاسی و کومه لایه تی و ناووری نښو جفاکه کانی نا خورناواییان گوری یانیش ویرانیان کرد. سیستمی کون یان داپوخوا یان ویرانکرا یانیش له زږبه ی کانه کاند دپوچاری هه روه و دڅخ ده بوونه وه. نه م وه رچه رخانه به سر گشت ولاتاندا هات جا نه باره یان هه رجوړیک بوو بیت، - له بورمای بچوکه وه که و بونیاده نه قلیدییبه که ی له زږر هوکمی بریتانیدا داپوخوا - تا ده گاته هوزه گه ورده کانی نه فریقا که تیا دا نه و روپیبه کان سنووری توپیان دیاری کردبو و چه ندان دابه شکاریان تیا دا نه نجام داپو و ده سته لاتیپیان داپووه ده ست نه و که سانه ی که خویان په سنډیان کردبوون. گه رچی هه ندیکجار له که ل نه م کاریگریبه ده رکه یبه دا دپنده ییش به کار ده هات، به لام له زږبه ی کانه کاند

جۆریک له نوێگه رایێ دروستکردبوو. له دۆخه کانی دیکه شدا کاریگه ریی ئه وروپیی کۆنه پهرستانه و دواکه وتووانه بوو، چوونکه نوای وێرانکردنی شتواو و تهرمه کانی کۆن پێگه ی دیکه ی ئه لته رناتیفی دانه هینابوو جیگه یان بگرتسه وه. به مه رحال، ئه مریکا و ئاسیا و ئه فریقیا بۆ هه تا هه تابه و به شنبه وه که کۆپان که گه پانه وه ئه سنه م بوو، ئه مه ییش به هزی دۆزینه وه ی ئه وروپا بوو بۆ ئه م شوێنانه.

ئه رازووێ هیز پۆلی خۆی له دیاریکردنی ئاراسته و پووه گی فراوانبوونی ئه وروپادا بینی. چوونکه به هزی ئه وه ی ساوه ی چه ندان سه ده ئه وروپیه کان له پووی پێشکه وتنی سه ربازپیه وه نه یانتوانی به سه ر ئه و و عه ره به کانه د زاین و له دواوه ی ئه وانه وه بچوون- هه رچه نده سه ره وه رپیان به سه ر زه ریاکاندا هه بوو- هه ر ته نیا به دروستکردنی په یوه ندیی بازرگانی له گه ل و لاتانی خۆره لاتی نیه و راست و باکووری ئه فریقیا ده ستیان هه لگرت، به یی ئه وه ی هه ول بده ن کۆنترۆلی بکه ن، ئه مه ییش ئا سه ره تای سه ده ی تۆزده یه م پێژیه ی کێشا. له ئاسیاشدا ئه وروپیه کان که مه پێگه یه کی سانی ئاویان به ره و کیشه وه که دۆزیه وه، ئه وجا له ویدا نووسینگه و وێستگه ی بازرگانیه یان دامه زران و به و پاشماوه یه رازی ده بوون که را چینه یه کان ده ستیان لینی هه لگرتبوو. به لام له باشووری بیابانی ئه فریقیا و کیشه وه ی ئه مریکا، زۆر به پوونی له دانیه شتوونه لۆکالییه که به هیزتر بوون و ئه مه یان ده زانی. فراوانبوون و په لوبی هاوێشتمنی پورتوگالیانه له سه ره تای سه ده ی شانزه یه مدا له کۆنگۆ و زیمبابویدا ده ستپێنکرد، به لام که شوه وای ئه و ی بۆ سه قامگیربوون له بار نه بوو بۆین چوونه نیوه گزی خۆراوا.

ئه مریکاش به پێکه وت پۆلی له گه یشتنی ئه وروپیه کاندا هه بوو بۆ ئه و ی- کۆلۆمبۆس به دوا ی پێگه یه ک (مهم) ده گه را بۆ ئه وه ی بگاته هیندی خۆره لانی

East Endies، به لام ته گره په کي گه وړه له بهر دهم خويدا بينښه وړ
د ژرښه وړه که دلخوشه گرانه بوړ. نهمريکا بڼ ماوه د چوار سده بڼوه ده رگه و
که ايني مه لاني نهمروپييه کان. نهمروپييه کاننښ به چنه هڼيه کي جڼرلو جڼري
وهک زياډووني دانښتونان و هژاري و چه سانه وړه ثايني له نښتماندان يانښ
هه زکړدن به سرکښسي، به وړه ناوچه کاني دیکه جيهان کړچيان ده کړد.
کاتڼکښ که ښته نه شو پټانه، له هه نديک لايه نډا شارستانښي نالوژيان بيني،
به لام له پوي سر يازيښه وړه زڼر سره ثايني بڼون، چوونکه ده سته و گروپي
بجوک - گورتيس، بيزارو- ده يانتواني شکست به سوپاي نيوه خويي نه و
ولاتان بڼن که زڼر له خويان گه وړه تر بڼون. شم مه سه له په و نه و نه خوشيښه
نهمروپيانه کي که و دانښتروانه کاني نيوخويي نه يانده تواني به رگه بگړن، بڼونه
هڼي وڼران کړدننکي به رفرلواني زڼرڼک له تيره و هڼز و که لتو وړه کان.

ښستممار له زڼره بڼي څخه گاندا به هڼي ولاتانه وړه پوي نه دا، به لگو به هڼي چنه
کړمپانيه کي ديار يکړلوي وهک هه وړو کړمپانياي هيندي خوره لاني برياني و
هوله ندي (نوو کړمپانياي قورغکار و پڼگه پيډرلو بڼون و له پيناو کړناني هينان به
کڼبرکڼي نيوان پياواني هه وړو ولات دامه زان) هه وړه ها کړمپانيه کي دیکه
فه نسبي هاوښتروان که نه وښ کړمپانياي Compagne des Indes
بو، که کړمپانيه کي حکومي بو و به ښترو په کي سره خق به پړوه ده بڼا. له
سره نډا نه و کړمپانيا پازرگانښانه گړنگيان به زه وړي نه ده دا، به لکو ناکه
مه به ستيان قازانچ بو، به لام کاتڼک وه به رهڼانښان له و ناوچانه دا کړد، نه و
ښښنکي نڼديان بڼ سه قامگري و کونترولکړدن هه بو. جا له و کانيدا، هڼزه کاني
نهمروپي ده بانه ويست ولاتاني کڼبرکڼکار دورښه نه وړه. به مشڼوه به زه و تکرڼسي

زەوییه‌کان و دروستکردنی ئیمپراتۆرییه‌کان به‌شێوه‌یه‌کی فەرمی دەستبێنکرد و ئیمپراتۆریای بریتانی له‌ هەموویان گەورەتر بوو.

له‌گەڵ پەیدا بوونی ئیمپراتۆرییه‌کان به‌شێوه‌یه‌کی فەرمی، بەرته‌ماییه‌ گەورەکان سه‌ریانها‌دا. چونکه‌ خۆڕئاوا یه‌یه‌کان ته‌مای شتێکیان هه‌بوو که زۆر له‌ پاره‌ و دارایی گه‌وره‌تر بوو، شان به‌رته‌مای ده‌سته‌لات و هه‌ژموون و که‌لتووریان هه‌بوو. به‌مه‌ش - بێگومان به‌ پوانگه‌ و بۆچوونی تۆ - یان بوونه‌ ئایدۆلۆژیست یانیش که‌سانی ئایدیالی. له‌گەڵ خۆشیا‌ندا ده‌ستگه‌ و دا‌بونه‌ریت و هه‌زی نه‌وروپایان هه‌تایه‌ نێو جفا که‌کانی ئیستعمارکراو، بۆنونه‌: بریتانیه‌کان سیستمی دا‌دوه‌ری بریتانیان هه‌تایه‌ هه‌ندستان، به‌لام دا‌دوه‌ری هه‌ندی نه‌بده‌ توانی سه‌په‌یتسته‌کان دا‌دگه‌یی بکات. له‌گەڵ گه‌وره‌کردنی کاتیشدا، کاریگه‌ری نه‌وروپه‌یه‌کان له‌ موسته‌عه‌راته‌کاندا زۆر گه‌وره‌ بوو، نواتریش په‌رپه‌وه‌ پشت نه‌و موسته‌عه‌راتانه‌ش. له‌مباریه‌وه‌ نیال فه‌رگه‌سون ده‌لی که‌ ئیمپراتۆریه‌تی بریتانی به‌رپه‌سه‌ له‌ بلا‌بوونه‌وه‌ جیهانییه‌که‌ی زمانی ئینگلیزی و سیستمی بانکی و یاسای گشتی و پڕۆتستانی و حکومه‌تی کۆتوبه‌ندکراو و حکومه‌تی نوینه‌رایه‌تی و ئازادی. په‌نگه‌ ئه‌م تێزه‌ دو‌رووی و فه‌رسی (نفاق) و دیندایه‌تی کۆنترۆڵ و ده‌سته‌لاتی ئیستعماری پشتگۆی خسته‌یی که‌ خۆی له‌ ئالاکردنی شا‌بووری، له‌سه‌نداره‌دانی به‌کۆمه‌ل، به‌ندکردن و نه‌شکه‌هه‌دانا ده‌بینه‌وه‌. هه‌ندیکیش - وه‌ك هۆله‌ندیه‌کان و فه‌ره‌نسیه‌یه‌کان - په‌نگه‌ دژی سه‌رچاوه‌ ئینگلیزیه‌که‌ی نه‌و هه‌زانه‌ بوه‌ستنه‌وه‌. به‌لام هه‌رچۆنێک بێت، گومانی تیا‌دا نیه‌ که‌ په‌یدا‌بوونی نه‌و ئیمپراتۆریانه‌ بوونه‌ هه‌زی بلا‌بوونه‌وه‌ی هه‌ز و خو و نه‌رینه‌کانی نه‌وروپی له‌ گشت شو‌ینه‌کانی سه‌رگه‌زی زه‌وی.

نهانته له خوره لاتي دوريشدا که خورشاوا هيچ جزره هم زمونږ و ده سته سهر د اگرتنيکي فهرمي به سهر زه وييه کانيدا نه بو، به لام کاريگري نه وروپي زځر مزن بو. کاتيک کوشک و سهرای نيمپراتوري خانواده ي بيهيزي کينگ له سهره تاي سده ي هه زده به مدا ويستي بازرگانیکردن به ماده ي نه فيون قه دهغه بکات، بریتانیا - که گه نجينه کي له سهر داهات و قازانجي بازرگانیکردن به نه فيون راهاتبو - هيرشيکي کرده سهر ولاتي چين که بيوه سهره تاي نه چنگانه ي کهوا به جهنگه کاني نه فيون ناوده يران و بلشايي و که لينه گوره کي نيوان هردو ولاتي دهرخت. له کوتاييشدا، په کي له سالي ۱۸۴۲ دا ناچارکا به چندان سازشکاري پازيبيت و ده ست به بازرگانیکردن به نه فيون بکانه؛ ده سته رداري هونگ کونگ بوو و پينج بنده ري بؤ که سه بریتانيه نيسته جنیه کان کرده وه، گشت بریتانيه کيشي له ياسايه کاني چين وده رنا و قهره ويوېکي به کجار زوړيشي دا. له سالي ۱۸۵۲ دا که شتييه کاني خورشاواي - نه مجاره نه مريکي - هاتنه نيو ناوه کاني يابان و کوتاييان به و سياسته گوشه گريه مينا کهوا يابان له و کانيدا گرتيوپه بهر. دواي نه مه، يابان زنجيره به کريکه و تنامه ي بازرگاني واژوکرد کهوا نيمتيازي تايه تي به خشيه ولاتاني خورشاواي و هاوولانيه کاني. له هه مان کاتيشدا، نيمپراتوريه کان له گه شه کردن به رده وام بوون، چوونکه په لوپويان هاوونشت و گه يشته زه وييه کاني نيمپراتوريه تي نه خوځشي عوسمانی و نه فرقياش. نه م کرده ي هه زمونه له سهره تاي سده ي بيسته مدا گه يشته ترپکي خوي و چاند پينته ختنيکي خورشاواي کونترولي ۸۵٪ ي زه وييه کاني جيهانيان کرد.

به خورشاوايېکړدن Westernization

له سالى ۱۸۲۲دا، کومپانیای بریتانی بۆ خۆره‌لانی هیند، بریاری دروستکردنی خویندنگی دا له کالکوتا، ئامانجیش له کردنه‌وه‌ی ئەم خویندنگی‌یه‌دا ڕاهێنانی دانیشتوانانی لۆکالی بوو. له‌گەڵ ئەوه‌ی ئەم هه‌نگاوه‌ نا‌هه‌وێتی به‌ دلنایانه‌ و شه‌ریفانه‌ ده‌هاته‌ به‌رچاو، به‌لام هه‌ولاتییه‌کی به‌رجه‌سته‌ی هیندی- که‌لکوتایی به‌ناوی "رچا رام موهان پوی" هه‌ن دا بۆ ئەوه‌ی نامه‌یه‌کی ئاگرین بۆ ویلیام مینن سه‌رۆکه‌زیرانی بریتانیا بنوسێت. ئەم نامه‌یه‌ شایانی ئەوه‌یه‌ چه‌ند په‌ره‌گرافیکی دوو‌هه‌رزی ئی به‌تێنه‌وه‌ و بېخه‌ینه‌ به‌رچاوتان:

کاتێک ئەم فێرگه‌یه‌ی فێرکردن پێش‌نیاز کرا.... چه‌ندان خه‌ونی په‌مهی نوقمی کردین که ئەم ڕۆژه‌ پاره‌یه‌ بۆ به‌کارهێنانی چه‌ند پیاویکی به‌رزی به‌هه‌ردار و پۆشنبری ئەوروپی به‌کاربهێندریت بۆ ئەوه‌ی خه‌لکی نێوه‌خۆی هیند فێری بیرکاری و فه‌لسه‌فه‌ و سروشتناسی و کیمیا و زانستی توێکاری و چه‌ندان زانستی دیکه‌ی به‌سوود بکړی که‌وا له‌سه‌ر ده‌ستی گه‌لانی ئەوروپادا گه‌شته‌وه‌ته‌ پله‌ی ته‌لووله‌تی، پێگه‌ی ئەو گه‌لانه‌ی له‌ گشت گه‌لانی دیکه‌ی جیهان به‌رزتر کړه‌وه‌ته‌وه‌.

ئێمه‌ تازه‌ بۆمان ڕوون ده‌بێته‌وه‌ که‌ حکومه‌ت به‌سه‌رپه‌رشته‌یی دلنابانی هیندۆسی خویندنگی‌یه‌کی سانسکریتی داده‌هه‌رزی که‌ له‌ پێنلو گه‌یاندنی ئەو زانیارییه‌نه‌ که‌ پێشتر له‌ هیندستاندا بلو‌ه‌وه‌ته‌وه‌ و پێویستیان به‌ ماموستا و خویندنگه‌ نییه‌. ده‌ترانین ته‌نیا پێش‌بینی ئەوه‌ له‌و خویندنگه‌یه‌ بکه‌ین و ده‌هه‌ر کاری قه‌واعیدی و تایبه‌ته‌ندیی که‌مه‌های میتافیزیکی یان بێهه‌ای نه‌وتێت به‌ناخنێته‌ مێشکی گه‌نجان که‌ نه‌ بۆ خاوه‌نه‌کانیان و نه‌ بۆ جهاکیش سوودێکی نییه‌.

زمانی سانسکریټي - هينده د ژوار و زه حمت به شپوه يک ته ولو فيزيوني پټويستي به ته ولوی ژبانی تاکه که سکان هيه - نقد به وه ناسرلوه که و به دريژايي سرده مه کان له به رده م بلاويونه وهی زانست و زانباري و مه عرفه و نه گره يه کی نقد مه ترسيدار جووه ناتواندری چاکويونه وه يه کی گوره له و مه زه ندانه به ره م بين: نه و بابنه تانه چين که و ا فیدلنتا (فلسفه ی سره کی هيندوسي پيشنيازي کردوه) ؟..... پيگم بده بلنيم له گه ل پزنی شايست بز پيگ به رزه که ی جه نابتان، نه گره کار به م پلانه بکړی که و ا نيسته گپروه نه به، نه و ا به ته ولوی نامانجه په چاوکرلو و پيشنيازکروه که له نتيو ده بات.

هرچنده گويم له و بزچوون و به لکه به ده بيت که ده لي به خورنواوييکړدن ته نيا به هوی هيز و چه که وه سه پيندرلوه، نه م نامه يه و سه دان نامه و ياداشتي هاوشپوهی نه م نامه يه م بيرديته وه. راسته که بلاوکړنه وهی هنره کانی خورنواويي له زوره ی کاته کاندانه به زوره ملي هاتووه نه کاپه وه، به لام زوريک له که سانی په زوشي نا خورنواوايش هه بوون که عه و والي فيزيوني نورمی خورنواويي بوون. هوی پشت نه م سانا و پوهنه: نه وان ده يانويست سرکه کونن و ده سبتين، خه لکيش به رده وام هه ز به ره ده کن لاسايي که سانی سرکه و تنو بکه نوره.

کارامه يي و ليهاتوويي خورنواوا له که له که کرنی سامان و هه لگبرساندن و به پټوه بردني جه ننگه کاندانه له گه ل هانني سه ده ی هه فده يه م بز هاوشپه کانی نقد بوون و به رچاو بوو. په کيک له و که سانه بوئروسى پووسياي مزى بوو که چه ندان مانگ له نه وروپادا گه را و به پيشه سازي و سوپا يه که ی سرسام بوو. کاتيکيش که پايه وه ولانه که ی، به خيزايي زنجيره يه ک پيکاري پيشه يي ريفورميانه ی ده رکړد: نوټيکړنه وهی سوپا به نورمی نه وروپي، هه روه ها نوټيکړنه وهی

سیستمی کارگێڕی و گواستنه‌وه‌ی پایته‌خت له مۆسکۆی ئاسیاییه‌وه بۆ شارێکی نۆرم ئەوروپی له‌سه‌ر لیواری خۆرئاوای ئیمپراتۆریه‌تی پووسی که ناوی لیتنا سانت بترسبۆرگ. هه‌روه‌ها پیفۆرمی له یاسا و سبستنی باجیشدا کرد و ئەنانەت هه‌ولێ دا گائته به کلێسای ئورسودۆکسێش بگات، ئەمەیش بۆ ئەوه ببو زیاتر بیکاته خۆرئاوایی. هه‌روه‌ها داوای له بیوان کرد پشیان بئاشن و پۆشاکێ هاوئێره‌ی ئەوروپیه‌کان بپۆشن. جا ئەگەر په‌کێک له‌سه‌ر پاراستنی مۆده‌ی کۆن سووربوویه، ئەوا ناچار ده‌ببو باجی پش بدات که سالانه سه‌د پۆپل بوو.

دواى بوئوسى مەزن، لیستێکی دووردیز و ئاییه‌نەندی ئەو که‌مه ناخۆرئاواییانه هه‌بوو که‌وا ویستیان هه‌زه‌کانی خۆرئاوا به‌ئێنه ولاته‌که‌یان. هه‌ندیکیشیان وه‌ک بوئروس پادیکالی بوون، له‌وانه‌یه له هه‌موویان به‌ناویانگتر که‌مال ئەتاتۆرک بێت، که‌وا له سالی ۱۹۲۲دا ده‌سته‌لائی له ده‌وله‌تی داپوخواوی عوسمانی وه‌رگرت و پایگه‌یاندا که له‌سه‌ر توڕکیا پتویسته ده‌سته‌رداری پابرووی خۆی بپیت و له‌پێناو گه‌یشتن به‌ کاروانی خۆرئاوا، که‌لتوور و پۆشنه‌ریی ئەوروپی بگه‌ڕێته به‌ر. ئەتاتۆرک کۆمارێکی عه‌لمانی بونیادنا و نووسینی به‌ پیتی توڕکی په‌تکرده‌وه و به‌یاری دا نووسین به‌ پیته‌کانی پۆمانی بێت، هه‌روه‌ها په‌چه و بالاپۆش و ئه‌ربووشی قه‌ده‌غه‌کرد، گشت بنه‌مايه‌کانی ئاینی خه‌لافه‌تی عوسمانی لا‌برد. پێش ئەمەیش، له یابان و له سالی ۱۸۸۵دا یوکی فووکۆزوای مەزن- تیزدانه‌ری پیفۆرمی ئیمپراتۆریه‌تی میجی- وتاریکی به‌نیوانگی به‌ناوێشانی ده‌سته‌به‌ردان له ئاسیا نووسی، له وتاره‌که‌یدا تاوتوێی ئەوه‌ی کردبوو که زۆر پتویسته یابان پشت له ئاسیا بگات، به‌تایبه‌تیش له چین و کۆریا، هه‌روه‌ها له ولاته‌ شارستانیه‌کانی خۆرئاوادا به‌دواى به‌خت و چاره‌نووسی خۆیدا بگه‌ڕیت. زۆریک له پیفۆرمخوای چینی هه‌ن که‌وا تیزی

هارشنيوه يان پښتکه ش کړېووه، وه کن یات سپن، که و نقد به پاشکاوې دانې به پتنگه سرکه وتووه که ی نه وروپا و زه وروده تی لاساييکړدنه وې داناهه نه گهر ولانی چين بيه وې پښتکه وې.

هروده ها جوامير لال نه هړو- په که م سه رزکوه زيراني هيندي سه ربه خو- باوه پي وه هابوو که له وانه په کوتايي هينان به دواکه ونووي ولاته که ی پنيوسني به لاسايکړدنه وې لايه ني سياسي و نابووي خوړناوه بيت، نه هړو له قوناخانه ي هارو و زانکزي کامرج خويندېوې، نه مه پش وه هاي ليکړدېووه لوښتېکي ليبراليانه ي خوړناوې هه بيت، نه نانه ت جارتيگان به نه پتي وه ها خوي وه سفرکړدېو که " دوا که سي ټينگليزه حوکمي هيند بکات"، له پاستيدا که ساني هاوسه رده مي نه هړو له گشت شوپنه جياوازه کاني جيهاندا به هه مانشيويه نه هړو هزي خوړناولييان وه رگرتيوو. دواي قوناغي نيسنعمارپش، خودي پتيه ران و سه رکرده کاني شوپش هه وليان دا له پوي سياسي به خوځيان له خوړناوا پزگاريکن، به لام له گان نه مه پشدا ويستيان هه مان پنگه ي خوړناوا بگرته بهر بهر و نوپگه رايي. نه نانه ت جه مال عه به دولناسري برژنه سه رسه خته که ی خوړناوا، قاتي مؤدېل سه پري له به رده کرد و نقد به په روشييه وه ميژووي نه وروپي ده خوړندېووه. به رده واهپش هزده سياسي به کاني خوي له زانايان و نو سه راني بریتاني و فه پدسي و نه مريکي وه رده گرت. فيلمه هره خوشه که ش به لاي ناوپرو "نه مه زيانتيکي مه زن و خوشه" ي فرانک کابرابوو.

که هه نديکجار نه و سه رکرده و وتاره ناگرينه کانبايمان بېرديته وه که و دې خوړناوا و ناراسته کاني مارکسييه، نه و باوه پدمان له لا دروست ده بيت که پقيان له خوړناوليه، به لام له پاستيدا نقد به ساده ي پنيه ووي که لتورده پادېکاله که ی

خوړنډاوايان ده كړد. چوونكه ماركس و نهنگلس و پږزا لوكسمبورگ و لينين هر هه موويان بيرمه ندانى خوړنډاوايېن. نه نانه ت له نئسته ندا كاښك خه لك له ناسيا و نه فريقيا په خنه له خوړنډاوا ده گرن، به زړى شو به لگانه به كاريتنن كهوا يان له لندهن يانېش له پاريس و نيويوركد ا به دياركه وتوون، بږ نمونه: په خنه كهى نوسامه بن لادن له و شريته فېديوييهى كهوا له سالى ۲۰۰۷ دا ده رچوو، چه ند ناماز په كى تيا دا بوو كه له نسلدا هى نوام چومسكى بوو، هه روه ها نه بېوونى به كسانى و قه يرانى بارمتهى خانوبه ره و گهرمېوونى پلوى گهرمى زهوى وهك نووسينى نه كاديميه كى چه پړهوى نېو بيركلى بوو. له پږمانى (گه نجان)ى جوږيف كڅونرد، پږماننوس باس له يه كه مين به يه گه گه پشتنى خوږى و خوږه لات ده كات: "نوسا، پېش شهوى بتوانم لټوه كانم بگه مه وه، دهنگيك به توندوتيزييه وه جنيوى ددها و نه فره تى داده باراند: پږنه وشه يه كى ناشرينى بارانده سره گڅه هېمنه كهى كه ندلووه كه. به ناڅه ل و په شهولاغ ناوزه دمى كرد، نا ده گاته ناو ليتانم به چه ند سيفه تيك كهوا له زمانى ئينگليزيدا ناتواندرئ باس بكړئ.

سهر كرده كانى نا خوړنډاوايى زږد به خوړنډاوا سهرسامېوون، به تايپه تيش له سره كونن و پېشكه وټنى له بهرهمه پټناني سامان و زالبوون له چهنگه كانندا. دواى شكستوپټناني ئيپمراټوريه تى عوسمانى له سره ده سنى هېزه كانى نه وروپا له فېبېننا و له سالى ۱۶۸۲ دا، نه م ئيپمراټوريه ته بېريارى دا شيتواز و ړتگهى نوږمنانى فېريټ. له سره تادا چه كى له نه وروپا كړى، به لام نواتر دركى به وه كړد كه پښويستى به شتنيكى ديكهى زياتر هيه و پښويستيه كهى هر ته نيا نامېره كان نيبه، بږنې كارامه ييبه كانى ړنكخستن و نه كنيكى جوړاوجوړ و شيتوازه كانى هږ و په فقارى هاروده كړد. جا له گال هاتنى سه دهى نۆزده يه مدا،

سەرگىردەكانى خۆرەلاتى نۆۋەراست سىۋاپەكانىيان كىردە سىۋاپى مۇدىل
خۆرئاولىيى كە لە سىرە و كىئائىب و كۆلۇنىل و جەنەپالەكان پىنكەتابىو. ئەك ھەر
تەنبا لە خۆرەلاتى نۆۋەراست بەتەنبا، لە راستىدا لە گىشت جىھاندا، سىۋاپەكان
يەك شىۋازى خۆرئاولىيان كىرەبەر. لە نىستەشدا گىشت ھىزەكانى چەكدارلە
تەۋلى و لاتاندا- جا ئەگەر لە چىن بىت يان ئەندۇنىسىيا و نەيجىريا- بەپىي
نەۋونەى خۆرئاولىيى سەدەى نۆزدەيەم رىككە خرىن.

يوى فۇكۇزاۋا و نەمۇ و كەسانى دىكە بەلگەيەكى سەلمىنەرى پىنكەوتن و
سەرگەوتنى كەلتۇر و پۇشنىبىرى خۆرئاولىيان پىشان نەدەدا. چىۋىكە پوى لە
نامەيەكدا چەندان جار زانستى ھىندى سەردەمى خۆى و زانستى ئەۋرۇپىيى پىش
فرانسىس بىكۇنى بەرلۇرد دەكرد. ئەۋەى لە مەسەلەكەدا كىرگە مېشۇۋە ئەك
مۇماۋە. ھىن يات سىنىش شارەزلىيەكى باشى لەسەر شىكۆيە پابىرۇۋەكانى چىن
و دەۋلەمەندىيى مىراتە مەعرفىيەكەيدا ھەبۇو. فۇكۇ زاۋاش زانائى مېشۇۋى بابانى
بۇو. نەمۇش چەندان سال ئەمەنى خۆى لە بەندىخانەى برىتانىدا بەسەرىد و
چەندان چىرۇكى مېشۇۋىيى نىشتىمانى نۇسى كەۋا لىۋانلىۋو بۇو لە سۆزى ھەمبەر
ھىند. ئەۋان بارەپىان بە شىكۇ و نەمىيەكانى كەلتۇر و پۇشنىبىرى كەلەكەى
خۇپان ھەبۇو، بەلام لەگەل ئەۋەشدا باۋەپىان ۋە ھابىو كە ئەگەر پىانەۋى لو
قۇناغە مېشۇۋىيەدا لە پۇوى سىياسى و ئابۇۋرى و سەربازىيەۋە سەرگەوتن
ۋەدەسنىبىن، ئەۋا لەسەرىان پىۋىستە شۇپىنپىيى خۆرئاولا ھەلگىن.

نۇنگەرايى

ئەۋەرسەى كەۋا پىلۇرەمخۇازانى ناخۆرئاولىيى لە سەدەى بىستىدا لەپىناۋىدا
خەباتىيان دەكرد، دىسانەۋە لە نىستەدا ۋەك پىرسىكى گەۋەرىيى تايىبەت بە

ثابنده خوی زهق ده کاته وه: نایا ده کری نوځواز و هاوچه رخ بیت به بی شه و دی خورثاوايي بیت؟ نه دی جیاوازیی نیتوان نه و دواوه چپیه؟ نایا ژیا نی نو ده و له تی به ناستنکی زقر گوره جیاواز ده بیت له و جیهانی که وای میزه کانی ناخورثاوايي فورساییه کی گوره یان تبادا هه یه؟ نایا نه میزه نوځوانه به های نوییان هه یه؟ یان ناخو کرده ی گزپان به ره و ده و له مهنده بون وه هاما ن لی ده کات هه مومان و ټکچوو بین؟ نه مانه هزی بیهوده و بیینه ما نین، له هاوهی چنه ده په په کی داهاتودا، سی نابوری له کزی جوار نابوری گوره ی جیهانی، ناخورثاوايي ده بن (یابان و چین و هیند)، چواره میس که ویلا به ته کانی په کورتوی نهمریکا به، به شپوه په کی زقر به و دانیشستوانه ناخورثاواييانه ی خوی کاریگر ده بیت که وای ده سنیان به که شه کردن کریوه.

هه دیک له بیرمه ندانی هاوچه رخ و به رجه سته ترینشپان سامویل هانتنگتون پتی وایه که نوځه رایي و به خورثاوايي کردن سو کرده ی نه وای جیاوازن، به پنی بوجونی هانتنگتون خورثاوا پش شه و دی هاوچه رخ و نوی بیت، خورثاوايي سووه، خورثاوا که سییه تیه تایبه تمهنده که ی خوی له ده ووبه ری سه ده ی هه شتم یان نویم وه ده سته پناوه، به لام نه بووه شتیکی نوی و نوځه را تا سه ده ی هه ژده په م داهات، کاتیک ده لپین جفاکیک نوځه را و مؤدیرنه، نه وای به یوه ندیی به پیشه سازی و مه ده نییه ت و به رزبوننه و دی ناستی فیر کردن و بژشبری و سامانه وه هه یه. له به رانه ریشدا، نه وای سیفه تانه ی که وای ده کات جفاکیک خورثاوايي بیت، چنه ده سیفه تیکی تاییه تن: که لتور و میراتیکی کلاسیکی و مه سیمی و جیا کرده و دی کتیس له ده و له ت و ده سته لانداریونی باسا و کرمه لگی مه ده نی. هانتنگتون ده لی: "شارسنانییه تیی خورثاوايي به هاداره، نه که له به ر شه و دی جیهانییه، به لکو له به ر شه و دی بیهاوتا به."

جگه له مانه پش دۆخی هزری زۆد نامۆ بۆ ئه شوینانهی کهوا خۆرئاوایی نین؛ له راستیدا نهواو جیاوازی دینه بهرچاو. یابان بۆ ئه خاله پوونتین نمونه پیشکشی دهکات. یابان به پلهیهکی زۆد بهرز ولاتیکی نوڤخواز و مۆدیین و هاوچهرخه، له پووی نهکنۆلۆژیسهوه - به بهر مهیتانی شه مهنده فهری خیرا و مۆبایل و ریۆتیهوه - له زۆربهی ولاتانی خۆرئاوایی پیشکهنووتره. به لایم له گۆل شه میشدا بۆ بیانیهکان و به تابه تیش سهردانیکارانی خۆرئاوایی، هه به نامۆیی و جیاوازی ده میتینهوه. جا ئه گهر سامان نه یوانی یابان به خۆرئاوایی بکات - واتا بیکات خۆرئاوایی - نهوا ناشتوانی ئهوانی دیکهش به خۆرئاوایی بکات.

به مەدواییانه کیشوهر مهحبوبانی که پۆشنپیر و دیپلۆماسییهکی زۆد به ئه خلاق سهندا فوورییه، پیشبینیی ئهوهی کربوه که میژهکانی ناخۆرئاوایی له سیستمی که شه سهندووی جیهانیدا شتوازی و تۆر مه تابه ته مهندهکانی خۆیان ده پارتین، جا ئه گهر دهوله مه ندریش ببن، له وتاریکی خۆیدا که له سالی ۲۰۰۶ دا خۆیندیهوه، گوته: ژمارهی ئهوا ئافره تانهی کهوا ساری له بهرده کهن (پۆشاککی تهقلیدی هیندی) له هیند زیاتر ده بێت. به لایم، له و کاتهی مهحبوبانی که شه کردن و بهرزبوونهوهی حهزی ئافره تانی بۆ له بهر کردنی ساری پاگه یاند، پۆژنامهکانی هیندی باسیان له نیاردیهکی تهوڵی پێچهوانه ده کرد. پۆژنامهکان ئاساژه بهوه ده کهن که ئافره تانی هیندی، له ماوهی دهیهی پابردوودا، له بهرانبهر پۆشاکێ کرداریتر - که سادهی جیاوازی و شتوازی دورین و مۆدیلی جیاوازیان ههیه - وازیان له له بهر کردن و دروستکردن و نووینی ساری میتاوه، ئه مه سه له بهش ولتا پۆشینی ساری، ته نانهت له نۆی جهرگه ی کار و ئه وه بهر مهیتانه مه زنی کهوا له هیندا به پۆیه ده چیت، هه به له نزمبوونهوهیهکی بهرده وامدایه. (بۆچی؟ با ئافره تیکی له زمانبهری هیندی وه لایم ئه پر سیاره بدلتاوه و ئه وهت بۆ پاڤه

بکات که ناخۆ خۆ پێچانەوه به شەش نا نۆ یاردە قوماش که زۆرجار توند و
 رەقیشە و دواتریش نووشتاندنەوه و لوولانی به وردی، شتیکی جارسکارە بان
 (نا). له راستیدا، له ئێستەدا ئافره تانی هیندی په نا دەبەتە بەر جۆرتیک پۆشاکى
 تیکەل کهوا مۆرم و مۆدیلى نۆخۆیى و جیهانى له خۆیدا کۆدەکاتەوه، بۆنموونه:
 پۆشاکى salwar Kurta هیندی (پۆشاکى فشووفۆله و له شەرۆلتیک
 پێکهاتوو کهوا به پارچەى سەرەوه گە بەندراوه) له مۆژگاره دا زۆر له بەر
 دەکریت. له کاتیکیدا ساری بوو ته پۆشاکى تاییهت به بۆنه و ئاهەنگەکان،
 وهک پۆشاکى کیمۆتۆی یابانى.

واپێدەجێ قسەکردنمان له سەر پۆشاک پووکه شانه بیت، به لām له واقعیدا وهها
 نییه. چونکه پۆشاکى ئافرهت سیگەنلێکی به هێزە بۆ گونجانی جفاکێک له گەل
 نۆیگە راییدا. بێگومان گرفته که له پۆشاکدا نییه، به لām ئەمە هاوکارە له گەل
 هەلۆیستیکدا کهوا جیهانى هاوچەرخی به پێگەى دیکە پەتەى دەکاتەوه.

سەبارەت به پیاوانیش، ئەوا پۆشاکى خۆرئاوایی له گشت شوپێنێکی شەم
 جیهانەدا بلۆ بووئەوه. چونکه هەر له و کاتەوهى سوپایەکان پۆشاکى مۆدییل
 خۆرئاواییان پۆشیوه، پیاوانی جیهانی پۆشاکى خۆرئاواییانەى کاریان له بەر
 کردوو. دەستەى کاریش که له پۆشاکى ئەفسەرى سوپای ئەوروپاوه
 سەرچاوهى گرتوو، هەر له یابانەوه بگرە تادەگاتە ئەفریقا و پێرۆ بوو ته پهک
 جێزە پۆشاک - هەرچەندە له پووی کهلتوودی و پۆشنیبرییهوه له یهکترى
 جیاوازن - ئەوا له بۆنهى تاییهتدا (وهک سوپێندخواردنیک پێش وهگرێنى
 پۆسنێکی وهزارى) چاکەنى به یانیان و شەرۆلى خەتخەت یان هەر پۆشاکێک
 له بەر دەکەن کهوا دیپلۆماسییهکانى بریتانی له سەردەمى شا ئیدواردی هەوتەم
 پێش سەد سالن لەمەوبەر له بیریان دەکرد. له هیندیشدا له بەر وابەستەبوون به

بەيوەستەيى نىشتىمانى، پۇشاكى تەقلىدى لەبەردەكەي- گاندى پېتى لەسەر
 نەوۋە دادەگەرت كە پۇشاكى نىشتىمانى بېۋىشەيت، ۋەك گوزارشتىك لە
 بەرەنگارىيەنەۋەي فەرمانەي (رەسومات) گومرگى و پسترا و چىندراۋەكانى
 بىرىتاني- بەلام دەستە و تاقىمى كارى خۇرئاۋايى لە ئىستەدا پۇشاكى نەۋەيى
 پىاۋانى كارى مېندى و تەننەت زۆرىك لە فەرمانبەرانى ھىكومىيە، ئەمەيش
 ئامازەيەكە بۇ بەشتىكى نوۋى قۇشاغى دواي ئىستىعمار لە ھىندىستاندا* لە
 وىلايەتەكانى بەگگوتوى ئەمريكا دا زۆرىك لە پىاۋانى كار لە پېشەسازىيەكانى
 نويدا بەتەۋارى دەستبەردارى پۇشاكى فەرمى بوون و لە جىياتىدا پۇشاكى
 ئاسايى لەبەر دەكەن كەۋا لە پانقۇلتىكى جىنز و كراسى نىوقۇل پىنكەتۋە.
 تەننەت ئەمەيش لە ھەندىك ۋالاتانى دىكەدا بوۋەتە شتىكى باۋ، بەتايىبەت لەتتو
 پىزى ئەۋگەنجانەي كەۋا لە پېشەسازىيەكانى تەكئۇلۇيدا كار دەكەن. بەكوتى،
 شىۋاز و مۇدىلى پۇشاكى كارى خۇرئاۋايىانە بوۋەتە شىۋازىكى نەۋەيى پىاۋانى
 سەرانسەرى دۇنيا، ئەمەيش ۋەك ئامازەيەكە بۇ نوۋىگەرايى و ھاۋچەرخىبوون.

مردنى سىستىمى كۇن

بەخۇرئاۋايىكەردن westernization ھەر تەننىا دىمەنى دەرەۋە نىيە، بۇ
 نەۋە: بەپىۋەبەرانى جىيەچىكار لە گىشت شىۋىنەكانى جىياتىدا بەۋى چەند
 سۇرمىكى نودوتىزانەي پىسەرەي بازىرگانىيىانە كۇمپانىيەكانى خۇيان
 بەپىۋەدەبەن. كۆي شەم شىۋازانەش- لە سىستىمى ژمىرىارى نا دەگانە
 بەندىلرېۋىنى پىشكەكان لە قازانچ- بىنەمابەكى خۇرئاۋايىانەي ھەيە. ئەمەيش

(*) سەد لەسەد ۋەما نىيە، چوۋىك ھەرچەندە پىلارنى مېندى سەرگەۋتۈرە بولمى
 سىياسەت و كاردا، لە ئىستەدا پۇشاكى خۇرئاۋايى لەبەر دەكەن، ئەۋا ژمارەيەكى زۆر كەمتى
 ئالەمدانى بەرچەستەي مېندى ھەمان ھەت دەكەن.

هەر نه‌نیا له‌نتۆ بازرگانیدا ناگۆزه‌رئ. چوونکه له‌ ميانى هه‌ردوو سه‌ده‌ى رابهرى و هه‌ربو ده‌يه‌ى رابهرى به‌تايه‌ت، ده‌ستگه‌كانى حكومى له‌ گشت شوێنێكدا له‌ نێسته له‌ هه‌ر كانێكى ديكه‌ زياتر به‌يه‌ك ده‌چن؟ وه‌ك پارله‌مانه‌كان و ده‌سته و دامه‌زراوه‌كانى پێكخستن regulatory agencies (چه‌ند ده‌سته و دامه‌زراوه‌يه‌كى سه‌ربه‌خۆن و چاودێرى پياده‌كردنى ياسا و بانگه‌كانى مه‌ركه‌زى ده‌كهن). ئو شۆقه‌كار توێژينه‌وه‌يه‌كيان نه‌نجام دا كه‌وا چه‌ندان ولاى نه‌ووبى و نه‌مريكاى لاتىنى گرتوه‌ و له‌ كۆتاييه‌كه‌يدا نه‌وه‌يان بۆ پوونبوويه‌وه‌ كه‌ ژماره‌ى ده‌سته و دامه‌زراوه‌كانى پێكخستن له‌نتۆن سالانى ۱۹۸۶ و ۲۰۰۲دا هه‌وت هێنده‌ زياتيان كردوه‌. نه‌نانه‌ت سياسه‌تپش له‌ گشت جيهاندا مۆركى هاشوێره‌ى هه‌يه‌. چه‌ندان پلۆژكارى نه‌مريكا هه‌ن كه‌وا له‌ به‌رانه‌ر فێركردنى سياسيه‌كانى ناسايى و نه‌مريكاييه‌كانى لاتىنى كړى ژۆرگه‌وره‌ وه‌رده‌گرن، بېگومان نه‌مه‌يش له‌ به‌رانه‌ر چۆنپه‌تت فێركردنى باشترين پێگه‌ى كارگه‌رى دروستكردنه‌ له‌ سه‌ر هاوولاتيانيان.

راسته‌ كه‌ كۆنې و فېلمى سینه‌مايى و ته‌له‌فزیۆن تاوتوێي چه‌ند پرسێك ده‌كهن كه‌وا له‌گه‌ل سەلبه‌قى لۆكالبدا ده‌گوجى، به‌لام بونیادی ئو پيشه‌سازيانه‌ (جگه‌ له‌ زۆرێك له‌ لایه‌نه‌كانى ئیوه‌پۆكه‌كانياندا) زياتر و زياتر ده‌بنه‌ يه‌ك شت و وه‌ك به‌كبان ئى دیت، بۆ نمونه‌ بۆلیۆد: وده‌ وده‌ واز له‌ نه‌رىتى تايه‌ت به‌ به‌رمه‌پناني فېلمه‌ برێژده‌كانى ده‌مبێت كه‌وا به‌ بودجه‌يه‌كى كه‌م به‌رمه‌مى ده‌مپنان و به‌ره‌و به‌رمه‌پناني فېلمى كورتتر ده‌چیت كه‌ هاوه‌يه‌كه‌يان كورتتره‌ و بازرگاسانترين، له‌مه‌يشدا له‌گه‌ل وه‌به‌رمه‌نه‌راى هۆلیۆد و توانايه‌كانى هه‌نارده‌كردندا پێكده‌توون. به‌هه‌ر پێگه‌يه‌كى نێو پيشه‌سازيى سه‌رانسه‌رى جيهانى پيشه‌سازیدا برۆیت، چه‌ندان جۆرى جياوازی هه‌مان شه‌ و بابەتانه‌

ده بینیت- مه کینه کانی پاره کورپنه وه و نالویرکردن، قاوه خانه و شوینه کانی فروشنی پوښاک له گډل داشکاندنه کانی وه رزی، جالیه ی په ناهنده و پوښنبریی و موزیکی میلی.

نه وه ی له نیسته دا له ولاتانی گه شه سه ندودا به ره و نه مان ده چیت، پوښنبریه کی کونی ده سته بژی و سیستمه کانی ته قلیدیه. بهرپرسی نه میش خه لکی په شوکی و بازپیه، به مزی سه رمایه داری و دیموکراسیه وه په پیدابوه. نه میش به زوری له گډل خورثا واییگردندا پئ دکات و هاوکاته، چونکه نه وه ی جنگی کلتور و پوښنبریه کونه که ده گرتنه وه- وانا که لتور و پوښنبریی نوی باو- زور خورثا واییانه و به ده ستنیشا نکرای نه مریکیانه به. چیشتخانه کانی ماکدونا لد و کاوبوی شین و موزیکی پوک به گشت شوینیکا بالابونه ته وه، له میشدا شیوه کون و زور تاییه متره کانی وه ک خواردن و پوښاک و گورانیان به ره و له نیوچوون ناچار کردوه. به لام نه مه په یوه ندیی به گرنگیدانه زیاتره که مه به عامه ی خه لک و نه ده سته بژی به چوکش که متر گرنگیان پی ده درئ که و له سر یاریکردنی دابونه ریتنه کانی ولاتیک واهاتوون. کوی نه مانه میش به نه مریکی ده چیت، چونکه نه مریکا که واهیتیری سه رمایه داری میلی و به کاربردنه، به که مجار گه یشتوه ته نه و شوینانه. نیسته میش کاریگره ی سه رمایه داری میلی بووه ته شتیکی جیهانی. چندان سه ده یه فیه نه سیه کان به خه له له نیوچوونی کلتور و پوښنبریه کیان ده گرن، به لام نه وه ی هو ی دا، له راستیدا توانه وه و ناوابوونی سیستمه پله به ندیه کونه که به. تایا له سه ده ی نژده یه مدا نژده ی گه ل فیه نس (نژده یان جووتیاری هه ژابوون) خواریدنپان له چیشتخانه متمانه دلره کان پان هه ر شوینیکی ده ره وه ی مال کانی خویان ده خولرد؟ هه یوه ما ده لپن له نیسته دا نوپرای چینی له سه رمه رگایه،

بەلام، ئایا ئەمە بۆ ئەو خۆرناواییبۆونە دەگەڕێتەوێ یان بەهۆی هەلکشانی
پۆشنبیری میلیی چینییهوێ؟ ژمارەى ئەو جووتیارە چینییانە چەندە کەوا
مارەى چەندان دەپەپە لە گوندەکانیان گونیاں لە شوپێرا گرنیی؟ پۆشنبیری و
کەلتووری میلیی بوو تە گرنگترین چوونکە چەندایەتی- لە سەردەمی
دیموکراسیدا- بەسەر چۆنایەتیدا زāl دەبێت. ژمارەى ئەو کەسانەى گۆی دەگرن
لە چۆنییهتیى ژمارەى گۆنگران گرنگترە؟

تەماشای ئەو گۆرانکارییانە بکە کەوا بەسەر شویتینکدا هاتووێ کە لە هەموو
شوینەکانى دیکە زیاتر تەقلیدی بوو. لە سالی ۲۰۰۴دا، کریستیان کاریلی
پەيامنیری دەرەوێ گۆشارى نیوزویک چووێ تۆکبو دواى ئەوێ دەپەى
پیشووی لە مۆسکۆ و بەرلیندا بەسەربردبوو. ناوبراو وەها پێشبینیی دەکرد کە
ولاتەکە وانا تۆکیۆ، زۆر بە نامۆ و گۆشەگیر بێتە بەرچاوی، چوونکە وەهای
لەبارەوێ خۆیندبوویوێ، بەلام شتیکی ئەواو پێچەوانەى ببنی: " ئەوێ من
بینیم ولاتیکی خۆرناوایی هاوچەرخ و گەشەسەندووی بیکە بوو لەگەڵ چەند
دابونەریتیکی سەرئەجراکێش؛ گەلیکی ئاسیاییە و ئەگەر کتوپڕ فەڕێ بەریتە نیو
سنوورەکانى ئەوروپاوە، هیچ هەست بە نامۆیی ناکات ". دواتر ئەزموونی خۆی
لەوێ باس دەکات و درێژەى پێى دەدات: " چوینە ماله نۆتیهکەمان و کتوپڕ
بینیمان خەریکێن خۆمان بۆ بۆنەپەکی سەیری بابانی ئامادە دەکەین: هالووین".
هەرۆهەما ئەو قەسەپەى ئەکادیمیستی ئەمریکی دۆنالد پېچی دەهێنێتەوێ کە
ماوێ پەنجە سالە لە بابان دەژیت و وانە دەلێتەوێ، کە دەلێ قوتابیانی
گەنجی بابان وەك باوکانیان نین کە بەهەرمییوون و ئاكارییوون و بنەمایەکانی
پەفتاریان دەناسرێنەوێ. پېچی دەلێ: " ئەوان سەبارەت بە سیستمی
خانەوادەیی هیچ شتێك نازانن، چوونکە ئێستە سیستمی خانەوادەیی بوونی

نییه. له‌به‌رنه‌وه، له‌سهرم پښویه سهرله‌نوی شه‌م سیستمه‌بان بڼه‌بونیار
بنیمه‌وه. "نه‌و پابه‌ندیون و ږه‌چارکردنه‌و ښکارویه نه‌قلیده‌یه ښالوږه‌ یابانییه‌ی
که‌وا له‌ فیلمه‌کاندا ده‌بیینن، بڼه‌و که‌نجان شتیکی سهر و نامویه، وه‌ن
نه‌وه‌ی له‌ جیهانیکی له‌نیوچووه‌وه‌ بویان هاتې.

نه‌وه‌ی نه‌مړو به‌ نوی و هاوچه‌رخه‌ داده‌ندری زمانی ښینگلیزیه. له‌ راستیدا،
پښتر و ښسته‌یشی له‌که‌لدا بیت هیچ زمانیک به‌م فراوانی و قوولیه‌ له‌ جیهاندا
بلاو نه‌بووه‌ته‌وه. نریکترین به‌راورد که‌وا ده‌بییننه‌وه‌ زمانی لاتینییه‌ له‌
چا‌خه‌کانی نیوه‌راستدا، به‌لام له‌که‌ل نه‌میشدا به‌راوردیکی لاوازه. چوونکه
لاتینی له‌ زه‌مه‌نیکدا له‌ لایه‌ن ده‌سته‌بڼریکی زوږ که‌مه‌وه‌ به‌کاره‌اتوه‌ که‌ نیابدا
نه‌خوینده‌واری زوږ به‌ربلاو بوو، ه‌روه‌ها زوږیه‌ی ولاتانی ناخوړشواوی به‌شیکی
جیهانی مه‌سیحی نه‌بوون. به‌لام له‌ ښسته‌دا، چاره‌گنک له‌ دانیشتونانی سهرگړی
زه‌وی (نریکه‌ی ۱.۵ ملیار مړو) ده‌توانن به‌ ښینگلیزی قسه‌ بکه‌ن، جا نه‌گر
به‌شویه‌یکی زوږ سهره‌تایی و لاوازش بیت. نه‌ک نه‌نیا شه‌مه، به‌لکو پڼه‌ی
ملاوونه‌وه‌ و په‌لوپژهاویشتنی له‌ گشت شوینیکدا زیاتر ده‌بیت- له‌ نه‌وروپاوه
بڼه‌ناسبا و نا ده‌گاته‌ نه‌مریکای لاتینی. ه‌روه‌ها شه‌و جیهانگیراییه‌ی که‌وا
سهرده‌وامی و په‌یوه‌ندی و ښالوږیکی به‌رده‌وام ه‌لکشای بازگانی دروست
ده‌کات. له‌ مه‌مان کاتدا پالنه‌ریک بڼه‌وکاریکی سانای په‌یوه‌ندیش به‌ره‌م
ده‌هینن. جا ه‌رچه‌نده‌ یاریزانه‌کان زیاترین، شه‌وا پیداویستی بڼه‌وژینه‌وه‌ی
پڼه‌ریکی هاوېش زوږتر ده‌بیت. له‌ به‌رنه‌وه‌ ده‌بیینن که‌ نریکه‌ی ۸۰٪
زانیارییه‌ نومارکراوه‌کانی نه‌لیکترونی به‌ زمانی ښینگلیزی نووسرون. شه‌م
مه‌سه‌له‌ به‌ په‌یوه‌ندییه‌کانی سیاسیدا شتیکی باوه. کانیک نیردرلوی ولاتانی
به‌کیه‌نسی نه‌وړوی (بیست و پښخ ده‌ولت) له‌پیناو گفټوگوکردن و تاوتویکردنی

پرسەگانی بازگانی لە برۆکسلدا کۆ دەبنەو، سەدان وەرگێریان لەگەڵدا، بەلام هەموویان بەتۆری بە زمانی ئینگلیزی فەسە دەکەن.

ئایا زمانی هاوبەش وەها دەکات خەڵک بێر لە ڕێگەی هاوبەش بکەنەو؟ هەرگیز بەشێوەیەکێ سەدا سەد ئەمە نازانین، هەرچەندە زمانی ئینگلیزی لە ماوەی سەدەی رابردوودا لە گشت جیهاندا بوو، ئەو زمانی نوێگەرای. چونکە وشەی تانک بە پۆوسی هەمان وشەی ئینگلیزییە کەوا هەمان واتای tank دەگەیەنێ. کاتێکیش هیندییەکان بە زمانی هیندی قسان دەکەن و دەیانەوی بۆلێن وشەی ناوەکی، دەلێن nuclear. هەروەها پشووێ کۆتایی هەفتە بە هەپەنسی le weekend. هەروەها بە ئیسپانی بە وشەی ئینتەرنێت دەلێن internet. هەروەها بەکارمێنانی خەڵک بۆ شێوازی ئەمریکی بە کەمە پووختار و نۆرمیتی تایبەتەند زیاتر دەبێت کە ئه‌ویش زمانێکی بازاری و پووکەشانی و پێویستی بە ئەدەب و پەچاوکردنی پێژەسم و ئادابەکان هەیە، لەوانەشە ئەم بازارپێوون و پەچاوکردنە لایەنی ئاکاری و ئەدەب - لە زمان و ناخاوتندا - لە ئایندهدا بگاتە بواری دیکەش.

ئەم ئەگرە گەورەسالان و پیرەکان دەخاتە ئێو نێگەرانییەو. تۆریی ئەو جفاکانە کەوا بەمداوییه چوونە ئێو جیهانی نوێگەراییهو ئەز دەکەن سامانە نوێیەکی و هەندێک پەگەزی سیستەم نوێیە کە ئاوێتە یەکتەر بکەن، بۆنموونە: لی کوان یو سەبارەت بە شوێنەکی خۆی لە جیهاندا گوتی: "رابردومان لە دۆلوی خۆمان بە جێهێشت، نێگەرانییەکی ناوەخۆیی لەوێدا هەپە کە هیچ شتێکی ئێمە نامێنێتەو سەرچاوەی لە رابردووە گرتیی". بەلام ئەنانەت ئەم نێگەرانییەش لە ئەزموونی خۆرئاوایدا شتیکی ئاسایی و باوە. چونکە کاتێک سەرکردەکانی ئاسیایی لە ئێستەدا باس لە پێداویستیی پاراستنی بەهایە

ئاسياييە تايپە تەندەکانيان دە‌کەن، پێک وە‌ک ئەو موخافيزە‌کارە خۆرئاوايان دە‌یتە بە‌رچاو کە‌وا هە‌وليان داوە بۆ ماو‌ەى چە‌ندان سە‌دە بە‌ه‌اى ئا‌کارى خۆيان بپارێژن. کاتێک ئینگلترا پێگە‌ى وەرچە‌رخانى پيشە‌سازى گرتە‌بەر، تۆليفەر گۆلد سميث لە سالى ١٧٧٠دا نووسيو‌يه‌تى: "سامان کە‌لە‌کە دە‌بێت و پياو‌انیش خراب دە‌بن". پێدە‌چى چين و هيند بە سە‌رده‌مە شيکنۆريە‌کە‌ى تايپەت بە‌خۆياندا گۆزەر بکە‌ن، ئەو سە‌رده‌مە‌ى کە‌وا سە‌رمایە‌دارى بە‌هێز هاوتە‌ريپ لە‌گە‌ڵ پارێزکاريى کۆمە‌لايە‌تيدا بە‌پێگە‌دا دە‌پۆن. لە‌وانە‌ى ئەم مۆنتازو بە‌بە‌گ‌رێدانه بۆ ماو‌ە‌ى کى درێژ ب‌م‌ينتە‌وه. چونکە پابە‌ندبوون بە دابونە‌ريت و بە‌هاى‌کە‌نى کۆمە‌لايە‌تى تە‌نانە‌ت لە هە‌ندێک لە‌ وڵاتە‌نە‌ى کە‌وا زۆر پيشکە‌وتوون ه‌يشتاکە بە‌هێزە وە‌ک ئەمريکا و يابان و کوریاى باشوور. بە‌لام، بە‌شيوە‌ى کى گشتى و لە‌گە‌ڵ گۆزەرکردنى کاتدا، زيادبوونى سامان و دەرە‌فە‌تە‌کانى ئا‌کە‌کە‌سى وەرچە‌رخانىکى حە‌تتياى کۆمە‌لايە‌تى دە‌ه‌ينتە ئاراوه. چونکە نوێگە‌رايى جۆريک لە ئازادبوونى ئافە‌رتان دروست دە‌کات، هە‌روه‌ها ه‌ژموونى ئە‌مە‌ن و ناين و کە‌لتور و سيستمى دەرە‌بە‌گايە‌تى دادە‌پووخيت. کۆى ئە‌مانە‌يش وا دە‌کە‌ن کە‌وا جفاکە‌کان زياتر بە جفاکە‌کانى ئە‌وروپا و ئە‌مريکاي لاتينى بچن.

نايندە‌يه‌کى تينکە‌لاو

کە بێر دە‌کە‌م‌وه و لە‌خۆم دە‌پرسم جيهان بە چ شيوە‌ى کە دە‌کە‌وێتە بە‌رچاو لە‌ کاتە‌ى خۆرئاوا پاشە‌کشە دە‌کات و ئە‌وانى بێکە سە‌ره‌لە‌دە‌ن، بە‌کە‌سەر فېلمينکى نە‌ز گرتگى هيندېم ديتە‌وه ياد کە‌وا لە سالى ١٩٦٥دا بە‌ناوى Shakespeare Wallah بە‌رهەم هاتبوو. فېلمە‌کە باس لە گونجاني تيبينکى ئە‌کە‌راتى گە‌لێکى شە‌کسپېرى دە‌کات لە هيندستانى دواى سە‌ره‌خۆيى؛ فېلمە‌کە باس لە راستبە‌يه‌کى سە‌ير و غە‌ماوێى دە‌کات، ئە‌ويش ئە‌وه‌يه کە ئەو

فوتابخانه و يانه و شانوييانه ي که واک زور به په روښه وه داواى خزمه تگوزاريه کانى نه و تپه يان ده کرد، نيدى ورده ورده گرنگيان پيناده ن. به پوزه کانى ښنگليز پوښتن و که سيکيان نه ما خه لک ناچار بکن گرنگى به شکسپير بده ن. به مشيره په نه وه به ديارکوت که په روښبون بق شکسپير به شپوه به کى راسته وخو په يوه نديى به هوکى بريناني نيو هيندستان هه بوو. پوښنيرى و که لتورنک که وه پنده چى پيره وى هيزى ده کرد.

چ شتيک جينگى نه م تيمه که پوک دلوڅکه رانه ي گره وه؟ فيلمه کانى سينه ماي. به چنه دوشه يه کى دیکه به شيک له چيروکى فيلمى Shakespeare Wallah په يوه نديى به راپورنى پوښنيرى ميلليبه وه هه به. بوليويش که به شيکه له پوښنيرى و که لتورى ميلليانه ي هيندى، له پوى پوښنيريه وه تیکه له يه که، چونکه شت له پير و پيشه وای پوښنيرى ميللى و (له وانه يه سرچاوه که ي بيت) ورده گري که نه ویش ويلايه ته کانى به کگرتوى نه مريکايه. چونکه زږدې ي فيلمه کانى بوليود ته نيا دوباره کردنه و يه کى لاوازي فيلمه کانى کلاسيکى نه مريکيه، له گال زياتدگرنى شش بق ده گورنى بق هر به کيکيان. به لام له گال نه مه شدا په گزه سره کيبه کانى هيندى ده پاريزنت، چونکه چيروکه کان به زږدى باس له دليکاني توربانيدهر و کيشمه کيشى خانه واده يى و جياپورنه وه قه دهر يبه کان و خورافاتاگان ده کات، به کورنى تیکه له يه که له خوره لات و خورثاوا.

نه و جيهانه ي که نيتست خه ريکه ده چينه نوييه وه، نه واک وه بوليود دپته بهرچاو. نه واک نوپيه - واکا به هيزه کانى خورثاوا کاريگر ده بيت - به لام له گال نه وه شدا په گزه گرنگه کانى که لتور و پوښنيرى لژکالېش ده پاريزى. موزيکى لږکى چينى به نامير و پينمه هاوشپوه کانى به هاوشپوه خورثاوايه که ي

ده چېت، به لاه بابته و وشه و دهنګه کانی ته ولو چینیږ. هه روه ها سه ماکارانی به رازیلېش به دیزاینه کانی خوږاندا هه نګاوی نه فریقی و لاتینسی و هاوچهرخ (پان خوړناوایی) له نټو به کتریدا کڅوده کهنوه.

له ئیسته دا، خه لک زور به وه دلخوش و ئاسووده ده بن که وا مژر و جټپهجه لوکالیه کانیان بخنه سه نوڼګه رایې. کاتیک قوناغی مندالیم له هیندستاندا به رڼده کرد، نوڼګه رایې ته نیا له خوړناوادا هه بوو. هه موومان ده مانزانی که پیشکه وتووتر له گشت بواره کاند- له زانسته وه تا ده گاته دیزاین کړن- له موئ دروست ده کرا، به لاه له ئیسته دا نه مه راست ده رناچی. نه ندلزیارنکی سه رکه وتووی بینا سازی یابانی پی می گوت که کاتیک مندال بووه، وه های زانیوه که باشترین و پیشکه وتووترین ته لار و بینا ته نیا له ته مریکا و ته روپادا دروست ده کړان. به لاه له ئیسته دا ته لار و بینای نوئ گشت مانګیک له چین و یابان و خوړه لائی نیوه راست و ته مریکای لاتینیدا دروست ده کړن. نه وه ی گه نچ له ئیسته دا ده توانی له ماله که ی خویدا بمینټه وه و نوسخه تایه نه که ی نوڼګه رایې دابهنیت که وا له پیشکه وتندا له هیچ شتیکی دیکی خوړناوایی که متر نییه.

له راستیدا، لوکالی و هاوچهرخ پی به پی جیهانی و خوړناوایی گه شه ده کهن، بمومونه: فروشی موزیکی پوکی چینی هینده زووتره که هه رګیز ناکری له گه ل فروشی پوکی خوړناواییدا به راورد بکری. هه روه ها سامبا له ته مریکای لاتینیدا له دره وشانه وه دایه. پشه سازی به لوکالیه کانی سینه ماییش له گشت شوپتیکی جیهاندا و له ته مریکای لاتینییه وه تا ده گاته خوړه لائی ئاسیا و خوړه لائی نیوه راست له گه شه سندنکی به رده وامن و به شیک له به ره مه کانیشبان ده فروشنه هؤلیود. هه روه ها ته له فروشنی یابانیش که راهاتوه پټزه به کی به کجار نځدی به رنامه کانی ته مریکی بکریټ، ئیسته ته نیا به پټزه ی له سه د پټنجی

به برنامه کانی پشت به ویلایه ته کانی به مگر نووی نه مریکا ده به ستنیت. له فهره نسا و کوریای باشو وریشدا که به رده وام فیلمه کانی نه مریکی هه ژمونی به سهر و نینگه کانی ته له فریو نییادا هه بوو، نیسته پیشه سازیه کی گه وری سینه مایی تاییه به خویان هه به. هونه ری نویی لۆکالی - که به زوری ناویته کی سیری نینوان شیوازه دامالراو (المجرد)ی خورثاوی و بابهنی نه قلیدیانه ی لۆکالییه - به گشت شوینیکدا بلأوبوه ته وه. له وانه به به ئاسانی به لافیه کانی ستاریکس و کۆکا کولا هه لبعه لتیی که وا له گشت جیهاندا بلأوبوه ته وه، به لام رابوون و سه ره لدان و گه شه کردنی لۆکالییانه و هاوچه رخانه گوزارشت له کاریگه ری پاستینی جیهانگه راییه ده که ن.

به وردبوونه وه به کی زیاتر ته ماشای هه ژمونی زمانی ئینگلیزی بکه. هه رچه نه ده زماره ی نه وه که سانه زور زیاد بووه که له گشت جیهاندا به زمانی ئینگلیزی فسه ده که ن، به لام گه شه کردنه گه وری تره که له ته له فزین و رادیو و ئینته رنیت بۆ زمانی لۆکالییه. له هیندستاندا خه لگ باوه ریان وه ها بوو که کردنه وه ی شه پوله کانی هه وایی ده بیته هوی گه شه کردنی و نیسته تاییه ته هه والیه کان که وا به برنامه کانیا ن به زمانی ئینگلیزی په خش ده که ن - نه و زمانه ی که وا زۆربه ی شاره زایان فسه ی بی ده که ن - به لام گه شه کردنه گه وری تره که بۆ نه و و نیستگانه بوو که وا به زمانی نپو خوی ده په یقین. نیسته بيش ده بینن که زمانی هیندی Hindi (به کیک له زمانه فه رمیه کانی هیند) و نامیل و تیلوگو و گوجاراتی و ماراسی. له جیهانه گلۆبالیزه کرلوه دا کار و پۆلکی باش ده گیتن. هه روه ها زمانی چینی Mandarin زور به هیز له ئینته رنیتدا بلأوبوه ته وه. له قوناغی به که می جیهانگه راییدا هه مووان ته ماشای و نیسته گی CNN یان ده کرد. له قوناغی مووه میشدا، هه ردوو نیسته گی BBC و Sky News، ته فلی بوون.

نیستیش گشت ولاتیک کۆپیی تاییه تی نیستگه ی سی ئین ئین به ره م ده هینی؛
جهزیره و عهره بیه و NDTV و Aaj Tak ی هیندی.

کاتیک له هیندستاندا بچوک بووم، بووداو و پرسه باوه کانی شه و کات و به تاییه تیش نیو ده وله تاییه کان، به هۆی زوومه کانی خۆرئاواوه زهق ده کرانه وه و پیشان ده دران. تو له چاوی ههردوو نیستگه ی بی سی و دهنگی نه مریکا جیهانت ده بینى و به هۆی تایمز و نیوزیک و هیرالد تریبیوۆن و تایمزى له ندهنى (له یفژگار ه کونه کاند) تیی ده گه یشتیت. به لام نیسته دۆخه که گۆپاوه، چونکه زۆرێک له که نالی ههوالی په یدابوون کهوا له گشت جیهاندا نوینه رایه تیی بۆچوونی نه واو جیاواز ده کهن. نه گه ته ماشای جهزیره بکهیت، نه وای بێگومان دونیایینییه کت سه بارهت به کیشه ی عهره ب ئیسرائیل ده سته ده وئ، نه مه یش به هیچ شتیک ناچیت کهوا له خۆرئاوادا ده بیینییت یان ده بییستیت. ههروه ا نه گه ته ماشای که نالیکى هیندی بکهیت، نه وای سه بارهت به به رته مایی و ئامانجی ئبران بۆ چه کی ناوه کی، بۆچوونیکى دیکه وده سته دینیت. نه و شوینه ی لئی ده زیت کاریگه ری له سه ر پاو بۆچوونت له هه مبه ر جیهاندا هه یه.

شایا نه م جیاوازییانه واده کهن که نه وانی دیکه به شپۆره په کی جیاواز له بازگانی و ده سته لات و سیاسه تی ده ره کی په فتار بگه ن؟ له پاستیدا، نه مه پرسبکی نۆد نالۆزه. له جیهانی بازگانی و کاردا هۆکاره کرۆکیه که قازانجه. به لام چون خه لک ده گه نه نه و ده رنه نجامه نه وای له شوینیکه وه بۆ شوینیکى دیکه ده گۆپیت، ته نانهت له نیو سنه وری خۆرئاواشدا. چونکه بونیادی چالاکی ئابووری له ئیتالیا نه وول له هی بریتانیا جیاوازه. ههروه ا ئابووری نه مریکیش زۆر به پوونی له ئابووری فه ده نسى جیاوازه. ههروه ا نۆر مه کانی بازگانیی یابانش له نۆر مه کانی چین و هیند جیاوازه. نه م جیاوازییانه ش له ئاینده دا زیاتر ده بن.

همان نو پرسه له هندنځک پوډا به سره سياستې دهره وشدا پياده ده بېت. بنگومان چند راستيه کي بناغيي و سره کي هن، وهک ناساپش و کارگه ري دروستکردن له ژينگه ي راسته وخودا که نه م درووش له هر سياسته ټيکي ناساپشي نه ته وه پيدا دوو پټکهنه ري کرؤکښ. به لام بېجگه له مانه، له وانه به ناکوکي و جياوازي راستين ه بن، له وانه به هم ناکوکيانه ش په پوهنديان به پوښنبري و که لغوره وه ه بېت يانېش نه بېت. با وهک نمونه پرسې مافه کاني مړؤ به پټينه وه، هم مه سه له به له ولاتاني ناخوړناو پيدا ناکوکي و جياوازيه کي گوره ي له سره، به تايه تيش له چين و هندستان له لايه و ويلايه ته کاني به ککرتوي نهمريکاش له لايه کي ديکه وه. درو هري سره کي بق هم ناکوکي و جياوازيه هن. به کم، هم ولاتانه وه ها له خويان دهنران که ولاتاني تازه گه سه نهوون و هپنده هه ژلن که لېناکه ري و ناتوان گرنگي به پرسه کاني سيستمې جيهاني بدهن، به تايه تيش نه وه ي په پوهنديي به سه پاندي پتوره کان و مافه کان ه به له دهره وه. دووهم، هيزي پټوټنيکاري پرتوستانې نېن، له بهر نه وه که متر په روشي نه وهن به هايه کاني جيهاني له گشت شوينه ناوه دانه کاني جيهاندا بللويکه نه وه. نه هيندوسييه و نه گرنفوشيوسييه باوه ريان به هه بووني پاسپارده و پټنمايي و فرمانه کاني گه ردووني نييه، هه روه ها باوه ريان به وه نييه دين و ثيمان به جيهاندا بللويکه نه وه. له بهر نه وه، شتيکي شيعانه نه کړلو و دووړه که هه ردو و لات - له بهر چند هزيه کي کرداري و پوښنبري به به که وه - پرسه کاني مافه کاني مړؤ له سياستې دهره کيياندا به شتي سره کي داينين.

بنگومان، هېچ شارستانيه ټک ناتواني له سندوونکي داخړلوا پټشېکه وېت. نه نانه به نيسېت ناين و هر بچوونکي سره کي هه مېر جيهانېش هه روايه،

چونکە گشت ولاتان باکپولەندى تېڭەلئى وە ھايان ھەيە کەوا لە پەرگەزى لۆکاى پەرەنگەرلە بە کارىگەرى دەرهەكى پېنگاتوون، بۆنمونه ھىند ولاتىكى ھىندزسىيە و ماوەى چوار سەدە لە لاىەن بئەو ھەچەکانى موسلمانەو و دواترىش ھىزى پەرۆستانتەو ھەوكمى كراو. چىنىش ھەرچەندە لە ساىەى دەستەلاتىكى راستەوخۆى دەرهەكى نەزىاو، بەلام باکپولەندە كۆنفۇشىۋسىيەكەى بەدەرىزايى چل سال زۆر بەشپۆە بەكى دېندانە لە لاىەن نايدۆلۆزىاي كۆمۇنىزمىيەو ھىزىندراو. ھەروەھا يابانىش لە ماوەى سەدەى پابردودا زۆر لىك لە نۆرم و ھىزەکانى ئەمرىكى ھەلئازىو، ھەرچەندە ئەفرىقا دابونەرىتى پەرەگداكتاوى تايەت بەخۆى ھەيە، بەلام لە ھەمان كاتدا خاكى گەورەترىن گرومبونەو دانيشتوانە مەسىحىيەكانى جىھانە و لە گەشەکردنىشدا خىراترە. ھەروەھا لە ئەمرىكاى لاتىندا ھىشتا كۆتسايەكان بەنەمىيەت زىانى ولاتەكانيان ھىندە كۆكېن كە لە ئەوروپادا ھەرگىز ناتواندري ويناى بکري. ئىمە سەبارەت بە ئىنجىليەتى پەرۆستانتىي نىو وىلايەتەکانى بەگگرتوى ئەمرىكا باسئىكى زۆر دەبىستىن، بەلام گەشەکردنە خىراترەكەى لە بەرازىل و كۆرياي باشووردا بەپۆە دەچىت. جا ئەگەر بەھايەکانى مەسىحىيەت خۆى لە نىو جەرگەى دابونەرىتەکانى خۆرئاوايدا دەبىنئەو، ئەدى چۆن پىنئاسەى ولاتىكى وەك باشوورى ئەفرىقا بگەين کەوا زياتر لە ھەوت ھەزار ئانىفەى مەسىحىي ھەيە؟ چۆن پىنئاسەى نەبجەريا بگەين کەوا ژمارەى کەسە ئىنجىليەکانى نىوى لە ژمارەى نىو ئىنگلترادا گەلێك زۆرترە؟

لە دانىدا، خۆرئاوا و ئەوانى دىكە لە ھەزارەھا سال لەمەوپەر و ئاكو ئىستەبىشى لەگەلدا بىت كارلێك دەكەن. خۆرەلانى نىو ھاست بۆ ماوەى چەندان سەدە زانستەکانى خۆرئاواى پاراستووە و پىشخستون. ھەروەھا پروسىيا

مملاتییه کی له نیوان شوناسه خورئاواییه کی و ناخورئاواییه کی به خویوه
بینی که نه مه نه کی له چوار سده که متر نییه. له زوږیهی شوینه کانی جیهاندا،
خورئاوا زور له مېزه بسونی مه بوره که نه مېش وه مای کرمووه بیتنه
پنکاته کی نه م شارستانیانه. له بهرنه وه ناساییه که که وړه ترین گازیتو له
جیهاندا له ماکاو، چین، بونیادبفری و به شتو به ک دوست بکری که لاساییه کی
گورپه پانی قه دیس مارکی نیو فینیسیا بیت، که خودی فینیسیاش به شتو به کی
زور معزن به ته لارسانی نیسلا می کاریگر بووه. جا نایا چینیه، خورئاواییه،
یان نیسلا می و هاوچه رخه؟ له وانه به هه موویان بیت به به که وه.

نویگه رای می بوی پوخصاره خورئاواییه کی خوی وه رگرت، چونکه له گه ل
رابسونی خورئاوا ده ستیپتکرد، به لام له گه ل فرلوانبونی جیهانی نوی و
له خورگرتی زوریک له شوینه کانی دیکه جیهان، زیاتر به قالبی توانده وه چوو.
بازرگانی و سه فوره کان و نیستعمار و کچکردن و نیرده کانی ته بشیری
شته کانیان نیک له به به کتری کرد. به لام په گه زه کانی پوخنبری، تاییه ته مند و
جیاکه ره وهن، هه نديکیان مانه وهی خویان ده پارین هه رچه نده نویضولزی و
نویگه رای می له نارادان، به لام هه نديکی دیکه یان ناتوان، چونکه له گه ل
پنښکوتنی سرمایه داریدا، کونه دابونه ریته پله به نديیه کان و خانه واده ییه کان و
فرمبیه کان و دهر به گایه تییه کان ده مین هه روه ک چو ن هاوتاکانیان له خورئاوا دا
مړن. هه روه ها کاریگری به هایه نوییه کانی خورئاوایی هشتا هه به هینن.
پاسته که له وانه به چین و هیند که متر که ز بکن له نیو چورچنوهی مافه کانی
مړلدا په فتر بکن، به لام ناچارن مامه له له گه ل نه و پاستیه ش بکن به وهی که
نه م پرسه له سر نه جیندای جیهانیدا داندراوه. سه باره ت به هیند به نمونه -
وه که ده ول نیک می دیموکراسی له گه ل ده سته بزیکی پوخنبری لیبرالی - نویزکی

گرنگ له نيتو ولائته که دا هه ن، بۆچوونيشيان سه باره ت به م پرسه به شينوه يه کى نډر
گه وره به به ما يه کانى خۆرئاوايى کارى گه ره .

نه و پرسىاره ي که ده لى ئايا ئاينده نوڭگه را و مؤدتين ده بيت يان خۆرئاوايى ؟
له وه ئالۆزخه که هينده به ساده يى لى بنواړين . تا که وه لامى ساده ش بۆ نه م
پرسىاره (به لى) يه . هه روه ها تا که وه لامه ئالۆزه که ش به بنده به نو لړين له
ولا تسانى ديارى کړاو، له پيتاو تڼگه يشتن له رابردو و ئيستو و پۆشن بىرى و
دابونه رينه کانى و شتوازى خۆگوندان له گه ل جيهانى خۆرئاوايى و نوڭگه راييدا .
له به شى داهاتوودا ده موى نه م له گه ل دوو هيزى نډر گرنگى گه شه سه نډوودا
بگه م: چين و هيند . له هه مان کاتدا نه م ده بيتته باشتيرين پڼگه بۆ شه وى له
کارى گه ريه کانى جوگرافى نوئى سياسى تڼبگه ين . له کۆتاييدا، نه و نه گه ره و
به رنه نگاريه راستينه ي کهوا له ئاينده دا پړويه پړوى ده بينه وه، په يوه ندى به
هه بوونى هه لړيستى جياواز وه نيه، به لکو په يوه ندى به جوگرافى و ميژوو و
به رزه وه ندى به کان و توانا به جۆراوجۆره کانه وه هه يه . قسه کړين سه باره ت به
رابطوونى ئاسيا ئالۆزى کييه، چونکه شتيك نيه ناوى ئاسيا بيت، له پاستيدا نه م
چه مگى خۆرئاوايانه يه . به لکو چه ندان ولا تى زۆر وه نډ هه ن و له نيتو نه و
شته ي کهوا به ئاسيا ناوده برى نډر له يه کترى جياوازن - وه ک چين، يابان، هيند،
نه نډونيسيا - هه ر په کڅکيش له وانه گومانتيكى له هه مبه ر نه وانى دپکه دا هه يه .
جيهانى ش به نيسه ت چين و هيند جياوازه، جياوازيه که ش هه ر له
شوناسه که يانه وه نيه، به لکو به هوى پڼگه جوگرافى به يانه وه . نه و
وه رچه رخانه گه وره يى له ئيستو دا له جيهاندا ده گوزهرى نه وه به ديارده خات که
هينده په يوه ندى به پۆشن بىرى ره نيه به قه د نه وى په يوه ندى به هيز وه
هه يه .

۱- نهووی کردوی بهرینګاری دهکات

له ولنه به نه امریکیه کان به جوانیه کان سه رسام بن، به لām له هممهبر قه باره و شته کانی زه به لاج سه ریان سوږده مینن. بهر له دۆل گه وړه و دارستانه سووړه کانی کالیفورنیا و ویتستګی مهنی مهنه زنی و جیهانی سیزنی و نو تومیتله کانی ده بل نه کسل و هیزه کانی چه کداری نه امریکا و کومپانیای جه نه پال نه لیکتريک و بابو لهی Double Quarter Pounder (له گه ل په نیر) و Venti Latte بکه ره وه. نه اروپیه کان چه زیان له نالوژییه، یابانییه کان ریژ له شته کانی ورد و ورده کارییه کان ده گرن. به لām نه امریکیه کان حزیان له قه باره یه و حه ز ده گن زه به لاج بیت.

له بهر نه هم هویه یه چین به شتوه به کی زږد به هیز شزکی کاره بایی له نه قلی نه امریکی ده دات. قه باره ی چین به جوړیکه وه ما له ویلايه ته کانی به ککرتووی نه امریکا ده کات وه ک بسته بالا بیت به رچاو، چرونکه ژماره ی دانیشتونانی چین (۱.۳ ملیار که سه) و چوار هینده ی ژماره ی دانیشتونانی ویلايه ته کانی به ککرتووی نه امریکیه. له راپرسوودا و به سرپژایی زیاتر له سه د سال، موبه شیره کان و بازگانانی نه امریکی خهونیان به توانایه کانه وه ده بیی - ملیارنک مرؤد بق ده رباز کردنی گیانیان، ملیار بنبال بق نه وه ی لاده ری بونی لی بده ن - به لām هر گیز نه یانئونانی له قوناعی خهونه که یان بیتنه ده ره وه و هه نګاوی زیاتر هه لینن. به لām، هر چه نده چین زږد گه وړه و زه به لاج بوو، له هه مان کاتیشدا زږد هه ژاریش بوو. کتیبی بیرل باک (زه وی باش) که بووه شاتوگری و فیلیمیش، وینه به کی سه باره ت به چین پیشان دا که هیتشتا له نتو نه ندپشه کاند ا ماوه ته وه: جفاکینکی کشتوکالی، جوونیاری تیکوشه ر، خاوه نزه ویی چاوبرسی، برسپیه تیه کان، لاهوه کان، ناعوون و هه ژاری.

وتەبەكى بەناوبانگى ئاپلىقۇن پۇنپارت ھەيە - كە لەوانەيە ھى ئەۋىش نەبىت و درابىتە پالى - دەلى: " لىگە پىن چىن بخەۋى، چۈنكە ئەگەر بىدارىيىتەۋە جىھان دەلەرزىنى". واپىدە چى چىن بە پىتى پىنمايىيە كەى ناوبراۋ بۇماۋەى دووسەد سالان مابىتەۋە، چۈنكە بەبى ھىچ بۇلىكى گىرنگ ھەر بە تەنبەلى مابەۋە، تەنيا گۆرە پانى جىبە جىكرەنى خەۋن و بەرتە مابىيە كانى زەلپىزە كانى دىكە بىو. لە سەدەى بىستەمىشدا يابان پىشى كەۋت - ئەۋ يابانەى كە لە پاپىرودا لە جەنگ و ئاشىدا لاسايى چىنى دەكرەۋە. ھەرۋە ھە لە جەنگى دوۋەسى جىھانىدا وىلايەتە كانى يەكگىرتۋى ئەمىرىكا ھاۋپە يمانىي لەگەلدا بەست و لە سالى ۱۹۴۵دا كورسىبەكى ئەنجوۋەنى ئاسابىشى پى بەخىشى. كاتىكىش چىن و وىلايەتە كانى يەكگىرتۋى ئەمىرىكا بۈۋنە دوۋمىنى يەكتر بەتايىتە لەۋ كاتەى كۆمۇنىستەكان لەسالى ۱۹۴۹دا دەستەلەتپان گىرتە دەست، چىن زىاتىر گەپاپەۋە دۋاۋە، چۈنكە ماۋتسى تۇنگ ۋالتى بەرەۋ زەجىرە يەك لەرزىنى مەرىگار پەلگىشكرد كە سەرمابە ئابۋورى و تەكتۇلۇزى و ھىزىيە كەى وىزانكرد. بەلام ھەر لە سالى ۱۹۷۹ ۋە وردەۋردە دۇخەكانى چىن گۇرانيان بەسەردا ھات.

پاستە كە پاپۋونى چىن سەرلەنۋى دىمەنى ئابۋورى و سىياسىيانەى جىھانى دادەپىزىتەۋە، بەلام بەۋ جىھانەش كارىگەر دەبىت كەۋا نىپادا پادەبىت. ھەرۋە ھە پۈۋبەپۈۋى ھەمان ئەۋ دوۋ ھىزە دەبىتەۋە كە جىھانى دۋاى ئەمىرىكا پىدەناسرىتەۋە - واتا جىھانگەرايى و تەتەۋاپەتى. قىشارەكانى ئابۋورى و تەكتۇلۇزى پال بە چىنەۋە دەنن بە ئاراستەى ئاۋىتەبۈۋىكى ھاۋكارانە لەگەل جىھان ھەنگاۋ ھەلئىنى. بەلام ھەمان ئەۋ دوۋ ھىزە (جىھانگەرايى و تەتەۋاپەتى) دەبنە ھۋى دوستكرەنى دۇخىكى پىر لە ھەراۋزەنا و شەۋانى كۆمەلايەنى لە جىبىندا، ئەمەش پال بە سىستەمەكەۋە دەننەت بەدۋاى پىگەى نۋىدا بگەپىت

بؤنه دهی نهو جفاکای خؤی به کبخات که هه مه چه شنی و هه مه په نگی و جیاوازیوونه کانی به ره و زیادیوون ده چن. له هه مان کاتیشدا، که شه کردن وائی نه وه ده که یه نهی که چین هه زموونی زیاتر ده بیت، چونکه سایه یه کی مه زتر ده خانه سر ناوچه که و جیهانیش. له به رنه وه سه قامگیری و ناشتیی جیهانی دواي نه مريکا، به پله یه کی زور پشت به و هاوسه نگییه ده به ستن که و چین له نیوان نه دو هیزه دا - په کببون و جیاوونه وه - ده بیره خستیی.

کاتیک میژوونوسان دهنوارنه ده یه کانی سه دهی بیستم، زیاتر شیعمانی نه وه ده کری ناماژه به سالی ۱۹۷۹ بکه ن، چونکه وه خالیکي وه چه رخانه. چونکه لهو ساله دا، یه کیه تیی سرفییه ت هیزشی کرده سر نه فغانستان، به مه ییش وه زلهیزنیک به ده دهستی خؤی گزپی بق خؤی هه لکه ند. هه روه ها له هه مان سالتیشدا، چین دهستی به ریفورمه کانی نابووری کرد. هه روه ها له کانوونی دووه می سالی ۱۹۷۸ ناماژه به پهودلونیک درا نهویش له کربوونه وه یه کی نه گونجاودا: کؤنگره ی سینی می لیژنه ی مه رکه زی یانژه یه می حزبی شیوعی چینی، نه مه ییش وه ک باوه بؤنه یه که بق پیشکه شکردنی رناری پوچ و نایدولوزیا یه کی بایرده له یه. چونکه له دانیشتنیکی پیش کربوونه وه ی نه می، دینگ زیابوینگی سه رژی نویی حزب قسه په کی کرد که ده رکه وت له میژووی نویی چیندا زورترین گرنگی هه په. دینگ هانی سیستمی دا بق نه وه ی جهخت له سر پیشکه وتنی نابووری بکه نه وه و پشت به راستییه کان به ستن نه ک نایدولوزیا، نه مه ییش له پېناو نه وه بوو بق سر ړنگی راست پینوینیی بکه ن. دینگ له دانېشته دا گوتی: "گرنگ نییه که پشیله په ش بیت یان سپی. مادام هېشنا بتوانی مشکان دلوبکات، نه و پشیله یه کی باشه". له و کاتیه وه، چین له و

راسپارده پي لانه داوه. ښکته به کي نوښکته رايانه ي پراگماتيکي گرتووه ته به ر به موو لني لانا دات

ده رنه خاوه کان سه رسامگه ربوون. چين بوماوه ي سي سال به پيژده ي زيانر له ۹٪ي سالانه گه شهي کرد، نه مه بڼ ولايتيکي گه ورده له ميژووي تو مارکرلوا خپراترين نيکوپايه. هر له هه مان ماوه دا چين نزيکي ۴۰۰ مليون مړوشي له هه ژاري ده رهيئا، نه مپش شتيک بوو که له ميژووا ويته ي نه بوو. ده راسه يي ناساييانه ي چين حوت هينده زيادي کرد. چين له گه ل گشت ته گه ره و لپه نه کاني نه رتييدا به شيکي زوري خهوني هر ولايتيکي جيهاني ستيه مي وه دهيئا، نه وپش له نيوبوردي هه ژاري بوو. يان به پتي گوزلوشته کي جيفري ساکسي زاناي بواري شابوري: "چين له ميژووي جيهاندا سرکه وتووترين سه ربرده ي سرکه وتنه."

نو پيژه گوزلوي که وا له چيندا هاته کاپه وه له سنوري خه ياليش به ده ره. قه باره ي شابوري چيني بوماوه ي سي ده په هر هشت سال جارتيک دوو هينده بوويه وه. له سالي ۱۹۷۸ دا نو ولاته ۲۰۰ سپلتي هه وايي له به ک سالدا به ره م ده هينا. له سالي ۲۰۰۵ دا ۴۸ مليون سپلتي به ره م هينا. له نيسته شدا، چين له به ک پزدا هينده به ره م ده هينيټ که به قه د گشت هاورده کاني سالي ۱۹۷۸ ده بيټ پانزه سال له مه و به ر بڼ به که مجار چوروه شانگهاي، باندونگي خورمه لاني شاره که نه نيا ناوچه به کي دواک وتووي لاديتي بوو. به لام له نيسته دا برونه ناوچه به کي شابوري و به چندان تاوهر ي پوزلاين و شووشه يي پاريدراوه ته وه که وه دره خني له دايکيون به بريسه کن. هه شت هينده ي که ده که نوبه شابوري به کي له نده نه که ناوي Canary Wharf و که ميکيش له تولاوي شباکاکو بچوکرته. هه روه ها شاري چونگکينگ له سه ر شيوه ي شاري

شیکاگو خۆی پښکده خاته وه که پېش سه د سال له مه وېر له گه شه کردندا
ختراترين شاری جیهان بوو. له وانه شه چونگکېنگ - که ژماره ی دانېشتوانې به
پړزه ی ۲۰۰،۰۰۰ له سالتیکدا زیاد ده کات - نیسته نه و ناوېشانه ی بق خۆی داگیر
کردې، به لام ته نیا سه رلیسته، چوونکه سه رجه می نه و بیست شاره جیهانییې
که و له گه شه کردندا زور خیران، هر مه موویان له ولاتی چین.

هر چه نده شانگهای بق که شتیارانی خورناوایی زور سه رنچراکېشه، به لام په کین
هر به سه نته ری سیاست و پوشنېری و هور و ته نانت نابوریش داده ندری
له چیندا. نه مپویش ملکه چی کرده ی دووباره پښکته نانه ریه که که و له میژودا
وینې نه بووه (نزیکترین به روارد پازاندنه وه ی هاوسمانی شاری پاريسه له
سه ده ی نقرده یه مدا). چوونکه له نیسته دا په کین - به شېکی زوری نه و کارانه ی
که و ده ی کات له په وتی ناماده کردنی شاره که یه بق خولی که مه تزلومېیبه کانی
سالی ۲۰۰۸ - کار بق دروستکردنی شه ش هېلی نوی میژوی توتله کان و
سیستمی شه مه نده فوری ساده به درېژایی ۲۶ کیلومتر و دروستکردنی
مه لېه ندیکې نوی (بیگومان به به روارد له گه ل نه وانه ی سه رجه دونا
له مه موویان مه زنتره)، هر وه ها مولکایه نی نوی زه ویوزاری که په وېره که ی ۲۵
ملیق مه تری چوارگوشه یه، هر وه ها خریکی دروستکردنی پشتینه په کی سه وزه
به درېژایی ۱۲۵ کیلومتر و دروستکردنی گوندیکې تزلومېی که په وېره که ی ۱۲
کیلومتر چوار گوشه یه. کانیک مرقه ته ماشای دیزاینه نوبیه کانی په کین ده کات،
ته نیا ده توانی بیر له نه خشه زه به لاج و نالوزه کانی نه لېزیت سېر بکاته وه
له پیناو دووباره بونیادنانه وه ی به رلینی دوی جهنگ ناماده ی کردبون؟
له راستیدا نه لېزیت سېر جونیور (کوپی نه اندازیاریکی ته لارسازه) و دیزاینی نه و
شه قامه پانوپوړه ی کرد که واکوشکی موچه په د (شاری موچه په مه) و گوندی

نولۆمى به‌يه‌كترى ده‌به‌ستېته‌وه و درېژبیه‌كې هه‌شت كيلۆمه‌تره، هه‌روه‌ها هېچ توانايه‌ك له وه‌رچه‌رخانى په‌كېن و ديزاينه‌كانى باوكى بۆ هېتله‌ر نېيه: چوونكه ده‌لى: " نه‌مه‌گه‌وره‌تره، زۆد‌گه‌وره‌تره).

هه‌ر پياوړى كار له ئېسته‌دا سه‌باره‌ت به چين ژماره‌ى سه‌رسوپه‌ينه‌رى له‌به‌رده‌سته؛ بيگومان نه‌مه‌يش بۆ سه‌رسام‌كردنى گوښگه‌ر، له پاستيشدا ژماره‌ى روژينه‌رن، هه‌رچه‌نده كانتيك ده‌گه‌نه گوښچكه‌ت زۆربه‌يان په‌نده‌كرينه‌وه. چين كه‌وره‌ترين ولاى به‌رهمه‌ينه‌رى خه‌لووز و پولا و چيمه‌نتزیه له جيهاندا. هه‌روه‌ها كه‌وره‌ترين بازاړى موبايه له جيهاندا. چين له سالى ۲۰۰۵ دا كارى بۆ جېبه‌جېكردنى چه‌ند پرژه‌يه‌ك ده‌كرد كه پووبه‌ره‌كه‌ى ۲۸ مليار پېنى چوارگوشه بوو، وانا پېنچ هينده كه‌وره‌تر له و پرژه‌انه‌ى كه‌وا له نه‌مريکا جېبه‌جې ده‌كران. هه‌روه‌ها له پانزه سالى راپه‌رېودا كالا هه‌نارده‌كراوه‌كانى چين بۆ ويلايه‌ته‌كانى په‌كگرتوى نه‌مريکا به‌ پرژه‌ى ۱.۶۰٪ به‌رزمويه‌وه. له تروپكى شۆپشى پېشه‌سازيدا بریتانيا به دوكان و ده‌ستگه‌ى جيهان داده‌ندرا، به‌لام له ئېسته‌دا نه‌م ناوېشانه بووه‌ته مولكى چين. نوو نوو ستيه‌كى ئاميره‌كانى كۆپيكرېن و فرېنيه‌كانى مايكرويف و ئاميرى وه‌گه‌پخستنى دى فى دى و پتالوى جيهان له لايه‌ن چينه‌وه به‌رهم ده‌هيندرى.

بۆنه‌وه‌ى بېژگه‌يه‌كى ته‌لو سه‌باره‌ت به هه‌ژموونى چين له سروستگردنى نه‌و به‌رهمانه وه‌ده‌ستېتېت كه‌وا تېچوويه‌كى كه‌میان هه‌يه، ته‌ماشايه‌كى كزمه‌لگه‌كانى وول-مارت بۆ بازاړكردن بكه. نه‌م وول-مارته له زه‌به‌لاخترين كۆمپانبايه‌كانى جيهانه، چوونكه داهاتى سالانه‌ى هه‌شت هينده‌ى كۆمپانباى مايكروئسوفته و سه‌دا نووى تېكپراى به‌رهمى لۆكالييانه‌ى ويلايه‌ته‌كانى په‌كگرتوى نه‌مريكايه. هه‌روه‌ها به هه‌وله كارابه‌كانى - له‌وانه‌يه هه‌ندىك بلېن

مهړه بېته زه بیه کانی - ناسراوه بل وه ده سته پتانی نزمترین نورخی کرده یی له پیتاو به کار به ران. جا له پیتاو هم مه به سته دا، کومپانیایه کی به کاراییه کی نذر به رزه ده ته کنترولزیای داهینانی کارگری به کار ده مینتی، له وانه شه گرنگریش له مه نه و کومپانیایانه بن که و به ره می وه ها دروست ده کن که و تیچوویان که مته و ؛ بیکومان نذرینه هره نذر که شی له چین. وول - مارت سالانه ریژه کالایه کی وه ها له چین هاورده ده کات که به هاپه کی ۱۸ ملیار دلولای سالانه به .

هره وه ها چین له لایه یی بازرگانی و به ره پیتاندا سیاسه تنیکی کراوه ده گریته به ر که و نذر پوون و په وانه . نه مه یی به کی که له و مه یی نذر وه و نه دانه یی که وای لیده کن له یابانی نوئی جیاواز بیت. ده بی بزاین که چین ریگی پتشیکه و تنی یابانی (یان کوریای باشور) ناگریته به ر، به لکو ستراتیژیکه و به شیوه به کی سه ره کی پشت به هه نارده کردن ده به ستیت، به شیوه به کی که بازای لک کالی و جفاکی به داخلوی هیشتووه ته وه . به لام چین ده رگه کانی خوی به پووی جیهاندا کربووه ته وه . له نیسته دا ریژه یی داهاته بازرگانییه کانی له نیکرایی به ره می لک کالیدا ده گاته ۷۰٪، نه مه یی وه های کردووه شاپووری چین بېته به کی که له کراوه ترین شاپووری له جیهاندا. له ماوه ی پانزه سالی پابردودا، هاورده کانی له ویلایه ته کانی به ککرتووی نه مریکاوه زیانتر له هه و ته هیته ده به . کومپانیای پرتکتر ناند گامبل سالانه ۲۰۵ ملیار دلولار له چین قازانچ ده کات، به ره مه کانی وه که شامپی هید ناند شولده رز و دایییی بامبرزی مندالان به شیوه به کی نذر ناناسایی له نیوه نندی به کار به رانی نه ویدا بووه ته شتیکی باو. هره وه ها کومپانیای ستاربیکیس پتشیبیبی نه وه ده کات ژماره ی نه و قاوه خانانه یی که و له سالی ۲۰۱۰ له چیندا ناوی نه و هه لده کن له ژماره ی قاوه خانه کانی ویلایه ته کانی به ککرتووی نه مریکا نذر تر ده بیت. هره وه ها چین ده رگه ی به پووی

براند و ناوه جیهانییه‌کانیشدا کراوه‌یه . نه‌ندازیارانی بیناسازی تقریبی ناوهره‌کانی دره‌وشاوه و پروژه گه‌وره‌کانیان بونیادناوه که‌وا چینی نوییان پی ده‌ناسریتته‌وه . له‌وکاته‌ی چین به‌دواى پیاوینکدا ده‌گه‌پا که‌وا له‌سەر شانتوی جیهانیدا کرده‌ی ده‌ره‌نشان بۆ به‌که‌مین به‌دیارکه‌وتنی چین بکات، واتا گه‌مه ئۆلۆمپییه‌کانی سالی ۲۰۰۸، ئە‌وا پیاوینکی ئە‌مریکی هه‌ل‌ب‌زارد که‌ ئە‌ویش سنیفین سبیل‌برگ بوو . ناتوانین بلتین که‌ هیند و یابان رینگه‌یان به‌وه‌ د‌ه‌دا که‌ سیکى بیانی رۆلینکی ئاویان بۆ بگێریت .

هه‌روه‌ها چین گه‌وره‌ترین پاره‌داری جیهانه‌، به‌ده‌گی نراره‌ بیانییه‌کانی ۱.۵ تریلیۆن دۆلاره‌ و به‌رێژه‌ی ۵۰٪ له‌ ه‌ی یابانی هاوسیی و به‌ س‌ی ه‌ینده‌ له‌ موک و داراییه‌کانی کۆی به‌که‌تیی ئە‌وروپا زۆتره‌ . راسته‌ که‌ له‌وانه‌یه‌ هه‌لگرتنی ئە‌و به‌ده‌گه‌ زه‌به‌لاحه‌ سیاسه‌تیکی دلنایانه‌ ب‌یت، له‌وانه‌شه‌ پ‌ت‌چه‌وانه‌ ب‌یت، به‌لام ب‌یگومان ئاساره‌ به‌ توانایه‌ زۆرباشه‌که‌ی چین ده‌کات بۆ پ‌و‌به‌پ‌و‌بوونه‌وه‌ی ه‌ینده‌ و قه‌یرانه‌کان . به‌کورتی ئە‌وانه‌ی له‌سه‌روه‌ه‌ باسمانکردن ب‌ته‌ئاوایی چینیان پ‌ت‌که‌یناوه‌ . چین هه‌ز‌ن‌ترین ولاتی جیهانه‌ و ئابورییه‌کی هه‌یه‌ که‌ له‌ ئابوریی گشت شوینه‌کانی دیکه‌ زیاترگه‌شه‌ ده‌کات، هه‌روه‌ها گه‌وره‌ترین کارگه‌ و دووم گه‌وره‌ به‌کاربه‌ر و گه‌وره‌ترین ولاته‌ له‌ پاشکه‌وتکردن و دووم ولاته‌ له‌ خه‌رجیه‌کانی سه‌ربازیدا^۱ . چین شوینی ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوی ئە‌مریکا ناگرێته‌وه‌ وه‌ک هه‌ز‌ن‌ترین ه‌یز له‌ جیهاندا، هه‌روه‌ها وه‌ک پ‌و‌نه‌ له‌ هه‌ر به‌که‌ له‌

(^۱) گرته‌ی له‌همی سه‌ربازیی چین ده‌یه‌ات پ‌ت‌گی س‌پ‌ه‌م له‌ جیهاندا، واتا له‌ دواى ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوی ئە‌مریکا و بریتانیا ب‌یت . به‌لام زۆرێک له‌ ل‌ت‌ک‌ر‌ل‌ر‌ان ه‌ا‌و‌ل‌ان له‌سه‌ر ئە‌وه‌ی که‌ زۆرێک له‌ خه‌رجیه‌کانی م‌ه‌زن ناچنه‌ ن‌ت‌ر ل‌ب‌ستی گرته‌ی له‌همی . ئە‌مه‌یش وا ده‌کات که‌وا چین له‌ خه‌رجیه‌ی سه‌ربازیدا پ‌ت‌گی دووم د‌ل‌گ‌ر‌ک‌ات (جا نه‌گه‌ر به‌ جیازاییه‌کی ن‌د‌ر ه‌و‌د‌وش ب‌یت) له‌ دواى ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتوی ئە‌مریکا ب‌یت .

بواره‌کانی سه‌ریازی و سیاسی و نابووریشدا له چهند ده‌یه‌یه‌کی دلهاتوودا پیش نه‌مریکا ناکه‌ویت، به‌لام له زۆر لایه‌ندا (یه‌ک له دواى یه‌ک) سووم گرنه‌گترین ولاته له جیهاندا و په‌گه‌زینکی نوینی هه‌مه‌کی بۆ سیستمی نێوده‌ولته‌ی زیاده‌کریووه.

پلانی سه‌رکه‌وتووانه‌ی مه‌رکه‌زی؟

له راستیدا، هه‌ندیک که‌س هه‌ن گومان له دۆسییه‌ی نابووری چین ده‌که‌ن. هه‌ندیک پۆژنامه‌وان و شۆرف‌کار باوه‌ریان وه‌هاپه که ژماره‌کان زۆر ورد و شه‌واو نین، هه‌روه‌ها که‌نده‌لی له ر‌ولاته‌دا بلا‌بوونه‌وه و بانک‌کانی له‌سه‌ر لیواری خه‌ره‌ندن و گرژیه هه‌ریمیه‌کانیشی له به‌ریبوونه‌وه‌دان، هه‌روه‌ها نه‌بوونی یه‌کسانی به‌شێوه‌یه‌کی زۆر مه‌ترسیدار زیاتر ده‌ییت؛ سه‌رله‌به‌ری دۆخه‌که به‌ره‌و قه‌یرانیکی سه‌داسه‌د هه‌نگاو ده‌ییت، ده‌بی بۆ وره‌بوونه‌وه‌یه‌کی زیاتر له‌م پێگه‌یه‌دا ئامازه به‌وه بکه‌ین که‌وا زۆربه‌یان ماوه‌ی دوو ده‌یه‌یه ئه‌م قسانه ده‌که‌ن، به‌لام نا‌کو ئیسته‌پشی له‌گه‌لدا ییت به‌لای که‌وه پێشبینیه سه‌ره‌کیه‌که‌یان نه‌هاتۆته دی که ئه‌ویش دا‌په‌وخانی سیستمه نوێیه‌که‌یه. راسته چین به‌ده‌ست چهندان گه‌رنه‌وه ده‌نالێنی، به‌لام وه‌ک هه‌ر ولاتیکی گه‌شه‌ندووی دیکه هێشتا شتێکی له‌ده‌ستماوه له‌پێناو وه‌دییه‌تانییدا بیکات: ئه‌ویش گه‌شه‌کردنی به‌هێزه. له‌مباریه‌وه، یه‌کێک له به‌ناوبانگترین په‌خه‌گرانی سیستمه‌که که مینگسین بپی ناوه، ده‌لێت "به‌به‌راورد له‌گه‌ل ولاتانی دیکه‌ی گه‌شه‌ندوودا، سه‌ربرده‌ی چینی له هه‌ر سه‌ربرده‌یه‌کی دیکه سه‌رکه‌وتووتره که‌وا ده‌کرێ بێنه‌وه یادمان".

سه‌باره‌ت به سیستمی کۆمۆنیزم، په‌که‌ین له په‌سندکردنی سه‌رمایه‌داریدا به‌هه‌وکه‌ش هێنده به‌هونه که جێگه‌ی سه‌رسویمانه. پۆژیک سه‌باره‌ت به باشترین

چارەسەر سەبارەت بە پرسى ھەزاری لە گوند پرسیارم لە بەرپرستی چینی کرد، نوێش وەلامی دایەو: " لەسەرمان پتییستە واز لە بازار بەتین بۆ خۆی کار بکات، بازار خەلک لە زەویبەکانیانەو بەدە کیشیت و بەرەو کارگەکانیان دەهین، لە کێلگەکانیانەو بەرەو شارەکانیان دەهین، بەشتیوەیەکی مێژوویی ئەمە تاکە پێگەی چارەسەرکردنی ھەزاری نێو گوندەکان بوو. دەبێ پارێزگاری لە ھەرچەرخانە پیشەسازییەکان بکەین". کاتیکیش ھەمان پرسیارم لە بەرپرسانی میندیان ئەمریکییەکان دەکرد، لە چەند لێکدانەو بەکی ئالۆزەو سەبارەت بە پشنگگیرکردن لە گوندەکان و پشنگەشکردنی پارمەتی بە ھەژاران و چەندان بەرنامەی دیکەی ھاوشتیوە سەرگەیی خۆیان دەگرت کەوا ھەرھەموویان بۆ ھێواشکردنەو ھێزەکانی بازار و نیفلیجکردنی کردەو ھەرچەرخانە مێژووییەکی پیشەسازی نەخسەیان بۆ کیشرابوو؛ کە زۆربەی جاریش ئازار بەخش بوون.

بەلام نزیککارییەکی پەکین لەوانەش جیاوازی کەوا زۆرێک لە ئابووریزانانی بازاری ئازاد وەک ئامۆزگاری پشنگەشیان کردبوو؛ چەند بەرنامەیەکی بوون کە لەھەموو ئاستەکاندا لە چەند ریفۆرمیکی ھاوکاتانە پشکەتوو و ھەندیکجار بە کۆرپایی واشنتۆن ئاودێر دەکرا. لەمانەیش گرتەر ئەرەبە کە نزیککارییەکی لە چارەسەری بە ھیدمە جیاوازی کەوا پووسیا لە قزناغەیی بۆریس بەلتسیندا پشستی پتیبەستنا و پتیبەستانی چینی زۆر بەوردی شەڕۆشیان کرد و بەزۆریش وەک نمونەبەکی نەرتنی وەک بەلگە دەیانھێتایەو، ھەرۆما لەم بارەپەشەو لەگەڵ وەسفە کورت و بەسوودەکی سترۆپ ئالبۆت ھاوڕا بوون کاتیک لە ئیدلرەو کلینتۆندا کاری دەکرد، ئاوبراو گوتوویەتی: " زۆرێک لە ھیدمە و کەمێک لە چارەسەر". پەکین لە جیات ئەنجامدانی ھیدمەبەکی گەورە نزیککارییەکی

پله به پله یی مه لکشواو یی هه لئبارد، که ناو یی لئنا ستراتیژی گه وره کردنی پئنگی پؤینت (له بیرکاریدا). چونکه له حیات داخستنی به کسیری گشت پروژه ناکارایه کان و کزنایی هیتان به قه رزه کانی خراب و یاسا دلان بۆ تاییه تکردنی که رته کان Privatization به شیوه یه کی فرلوان، چین چه ند سیاسه تیکی گرت بهر که وا له مه مبه ر نه و جومگه شکستخوار بووانه دا دهستی به گه شه پئیدانی ئابووری کرد به شیوه یه که نه م بابه ته و پر سه خرابانه له گه ل گوزه ر کردنی کاندایا له ئابووری تیکرایی (پئنگی پؤینت) بینه به شتیکی بچوک و بچووکتر. جا به هژی نه مه وه، په کین کانی پئویستنی بۆ چاره سه ر کردنی گرفته کانی به شیوه یه کی پله به پله کپی. ئیستیش دوا یی ده سال له هاندانی نۆر به یی شاره زلیان بۆ نه نجامدانی نه مه، دهستی به خاوتنکردنه وه یی بانکه کانی و که رته کانی ئابووری کردوه، به خپراییه کیش نه م کاره نه نجام ده دات که وا نۆر له و ئامۆزگارییانه خاوتره که وا شاره زلیان پئیشنیازیان کردوه. جگه له مانه ییش، چین له ئیستهدا له سایه یی ئابوورییه کدا نه و پیفورمانه نه نجام ده دات که وا قه باره که یی دوو هینده یی جارانه و هه مه چه شنییه که یی به ئاستیکی نۆر به رز زبادی کردوه. نه مه جۆره سه رمایه داریه که به تاییه ته ندی و مۆدیلی چینی.

شیمانه یی نه وه نه ده کرا پلازی مه رکه زی سه رگه و تن وه ده سته یینی. له راستیشدا به مانایه که له مانایه کان نه نانه ت له چینیشدا سه رگه و تنو نه بوو. چونکه زانیاریی به کین و هه ژمونی به سه ر شوینه کانی دیکه یی چین نۆر له وه که مفره که هزی لیده کات و بیانییه کان خه یالی بۆ ده کهن. به لگه ییش بۆ نه مه پشکی حکومه تی مه رکه زیی چینیه له داها نه کانی باجدا که نزیکه یی سه دا په نجایه. هه مان نه م ژماره یی بۆ حکومه تی فیدرالیی نه مریکی (که به پئی پئوه ره کانی نۆر وه نه یی حکومه تیکی لاولزه) نزیکه یی سه دا هه فتابه. به واتابه کی دیکه،

که مکړنده وهی ده ستنه لاتی مرکزى له هم بهر سیاسى پښخستندا له نیستدا له چيندا تایه نه ندیبه کی نابوریبه، هه روه ها له ژيانى سیاسیدا پوونتر و پوونتر ده بیت. که مکړنده وهی هه ژمون و کونتروله کاش به مه به سته، چوونکه حکومت له نذر ناوچه ی چيندا پښخستنى بازارې راستینى نازاد هان دودات، هه روه ها نابوریب به پووی وه بهریتان و بازوگانى دهره کیدا ده کاته وه و له پیتناو پیاده کړونى ریفرم له نابوری و جفاکه کیدا سوود له نه ندامبونى خوی له پنکخواوى بازوگانى جیهانى وهرده گړیت. زږدیه ی سرکه وخته کانیشی (زږدبونى پږده کانی بازوگانى) و شکسته کانی (دلبه زینى چلوونى ته ندروستى)، به هوى لاوازی هه ماهه نگی نیتوان مرکز و هه ریمه کانیه وه به. ثم گرفته یش - وانا که مېوونه وهی خیرای مرکز زییت - ده بیت که وره ترین بهر نگرابونه وه بډ چین، دواتر دینه سر باسکړنى ثم لایه نه.

لیره دا زږد پیوسته نامازه به وه بکه ین که چین ناچار نیبه بډ که له کوى بگه رېته وه؛ که لیک که له زږدیه ی کانه کاند زږد یارمه تى په کینى دلوه بډ نه وهی ستراتیژه کانی جېبه جې بکات. هه نديک حکومتى دیکه، که زږد به نیره ییه وه چاودیزى بودلوه کانی چین ده کن، ترکیان به وراستیه کړلوه. چوونکه بهرپرسانى هیند حز ده کن نامازه به وه بکه ین که هاوتا چینیه کانیان ناچار ین سبارت به ده ننگه ران سووچارى نیگه رانى ین. نه ندامتکى گړنگى حکومتى هیندى پښى گوت: " ښه ناچار ین له پووی سیاسیه وه شنى زږد خوشه وستانه نه نجام بده ین، به لام نه و شتانه هه کیما نه ین. ښه له دوورمه وادا تواناپه کانی نابوریمان لاواز ده کات. سیاسیه کان له نریمه وادا پیوستیان به ده نگی ده ننگه رانه. به لام چین ده توانى پشت به پوانگه به کی دوورمه وادا و دوور ین بیه ستى. هه رچه نده هه مور شتیک به شتیه به کی دوست نه نجام نادات، به لام

زږونک له برياى زېره کانه و دووربينانه ددهات". نه به به پوښى له گرنگيدانى هه نوکسې به فېرکړدن دهېنډېرې. چوونک حکومتې مەرکېزې وه کړکړونک به پېداوېستې ولاته که به هېزې مەشقيکړاوى کار له باشترين ناستدا و له پېناو به زکړدنه وهى به هې ناپوړېدا، خوې پابه نډکړېوه به هې به خشېنه کانى (منه) فېرکړدن و جوړه کانى دېکې يارمې له سالى ۲۰۰۸ دا به پړزې ۲.۷ مليار ډولار به زېکانه وه، دهې نه وه شېزېن که نه به به خشېن و ترخانکړنې پاره به له سالى ۲۰۰۶ دا نړېکې ۲۴۰ مليون ډولار بو. هه روه ها به پرېسان پلان بۇ زياترکړنې نه وه رجييه حکومتې دده پړن که له سالى ۲۰۰۶ دا پړزې ۲.۸٪ ټيکړاى داهاتې نېوخوې بۇ ترخان کړاېو، ده پانه وې له گڼ هاتنې سالى ۲۰۱۰ دا له ټيکړاى داهاتې نېوخوېدا پړزې ۴٪ بۇ نه م خه رجييه حکومتې ترخان بکې که به شېکې نقرېشې بۇ چنډ په پمانگېه ک خه ر ده کړې که و له سر ناستې جېهانېدا ده سته بۇرې و کړېکېگان. به لام له وانه به نه م جه خنکړدنه وه و گرنگيدانه له هېندې دېموکراسېدا نه سته م پېت، بۇنموونه: له و کانه داهاتې زه به لاح بۇ پېکلام کورته و داپه کانى پازيکړدنې ده نډه ران خه ر ده کړې، (نه و په پمانگې کانى ده سته بۇرې فېرکاري له هېند دا به به لورلد له گڼ نه وهى له چيندا هېه، له پېناو که مکړدنه وهى ژماره و نه و قوتابېانه دا پوړېه روى فشار ده بڼه وه که و به پې شايسته و و توانې خوېان له و په پمانگې پانه دا وەرگېران، له هه مان کانتېشدا نېوه و قوتابېان له سر بڼه مې شکې پړزې و به پېتې سپاسه تې دانانې ناستېک بۇ هه لاواردن وەر ده گېرېن).

بۇ حکومتېکې نا دېموکراسې هېچ باو و ناساې نېيه بۇماره پکې نۇر له که شه کړدندا به کاراې سەرکوتن و ده سته پېنې. نۇر به و حکومتېه کانى دلېنوسېنه ر به خېراې گور شه گېر و گنده ل و ده بنگ ده بڼ؛ باشترين به لگش بۇ

نهم مارکتر و مؤبوتز و مؤگابین (جا له دؤخیکدا نهمگر به کټک باسی له چهند لیکدانوه به کی بؤشنیبری کرد، نهموی وه بیر دیننوه که دؤسییهی حکومتی چینیی له سهرده می ماودا زؤد خراپ بوه). به لام نیسته حکومتی چینیی هرچهنده هه لهی ههیه، به لام پاریزگری له ره گزی پراگماتیکی و کارامیی دهکات. که سټیکی پایه به رزی بوازی بانکي له مباره یه وه ده لی: "له گن زؤدییهی حکومت ته کانی جیهان مامه لهم کربووه، به لام حکومتی چینیی زیاتر سهرنجراکتیش و سهرسامکاره". نهمه بؤچوونی زؤدییهی شو و پیاواهی کاره کوا سهردانی چین ده کهن، وه ک بیل گینس که له سالی ۲۰۰۷دا به گؤفاری فزرجنی راگه یاند: "له سهر خه لک پټیویسته حوکمه کانی هه لسه نگاندنی خویان له گنل شو شتانه به راورد بکن کوا به رده وامي به باشتري نی دادهنین. به شینوه به کی که سی نهموم بؤ پوونبوویه وه که سهرکرده کانی چین گرنگیبه کی زؤد به و شتانه ده دن".

به لام نهم وینه یه وینه به کی نه ولو نییه. چوونکه هرچهنده چین به خټیراییه کی زؤد گه وره گه شه دهکات و به خنی له گشت ناسته کاندایه و به رده سته، به لام دهوله ته که - به هوی نزیککاری له ریفورمیکی پله به پله - هټشتا هه زموونی به سهر زؤریک له ناسته به رزه کانی نابووریدا ههیه. چوونکه تا نهمووشی له گه لدا بټت. نه وه ده سنگه یانهی مولکی دهوله تن نزیکی نیوهی تټکرای به ره م و داها تی نیوه خوی چینیه. چوونکه له نټو ۲۵ گه وره کومپانیای بازلری شنکای بؤ پشکه کان، ۲۴ کومپانیا بان به ته وایری بان به شینوه به کی به شه کی مولکی دهوله تن. به زؤدیش کونترولی دهوله ت دژ به پایه دلری و ده سټپاکی و کارامیه. چوونکه بانکه کانی چین - که له زؤدییهی دؤخه کاندایه هټشتا چهند نه واره به کی حکومین - سالانه له پټناو پالټشټیکردنی کومپانیا کانی لاواردا ده یان ملیار دؤلار

دابهش دهکات و بهچند هويهک پاره بز هدریم و کومه له و چهند کهسانیک ده نبري که هيچ په يوه ندييه کيان به نابوربیه وه نيبه. وه هاش دینه بهرچاوه که گنده لي له زنده بووندایه و ريزه ی نهر دوخانه ی که واهر پررسانی پله به رز ده گرنه وه له ريزه ی ۱.۷٪ی سالی ۱۹۹۹ دا که يخته ۶.۱٪ سالی ۲۰۰۲. هه روه ها جياوازيه کانی نتوان هه رنمه کان هوو له زيادبووندایه و نه بوونی به کسانيش به خپرايه کی زور زياد دهکات، نه مه يش ده بيته هزی نه وه ی گزيی کومه لایني لي بگويته وه. له مباره پوه ناماريکی گوزارشتکار هه يه - که له لاپن حکومت وه درجوه - زور پشني پی ده به سترئ: له سالی ۲۰۰۴ دا ۷۴،۰۰۰ خوپيشاندانی ناپه زایي جزواوچور له چيندا هووی نه نجام دران. پيش ده سال له موه ريش ته نيا ۱۰۰۰۰ خوپيشاندان کړا.

له گله نه مه يشدا ده توانين نه م نوو ويته جياوازه به به که وه بگونجېنين. چوونکه له زوربه ی بزخه کانداه گرفته کانی چين له سه رکه وتنه کانبيیه وه سه رچاوه يان گرسره. چوونکه نهر که شه کرده ناياب و ناولزه يه ی نابووی، گزولنکی کومه لایني ناولزه ی دروستکړيو وه. چين کرده ی وه رچه رخانه ی نووسه سالی بېشه ساری خورناوای ته نيا له سی سالدا ناخنيوه. له هه مو پوژنکدا، ده يان هه زار کهس له گونده کانه وه کوز ده که نه شاره کان و له کنگه کانه وه ده چنه کارگه کان و له خورناووله به ره و خورمه لات دین، نهو هاتنهش مېنده خپرايه که ميژو پېشتر هه رگيز يارده ی وه های به خويه وه نه بينبوه. نهو که سانه هه نه نيا به بشپړه يکی جرگرافيايانه کوچ ناکن، به لکو له لوی خوياندا خانواده و چين و ميژويهک به جنده مېلن. له بهر نه وه، سه ير نيبه که حکومتی چيني هه رگيز چاری خزی له و قولېدنه کومه لایني نه پوژني. مينکسين بيی سه ياره ت به که مېوونه وه ی توانای حکومتی چيني له نيو لسه کانيدا نه وه به ديارده خات

که نیدی ده سته لاته کان وه کاران ته ناته ناتوان مامله له گز پرستی
ساده و ده سه لاهه تپی پنگه کانیش بکن، چوونکه پیژده مردن به هزی
بووداوه کانه بزهر ۱۰۰۰۰۰ نوتومبیلک ۲۶ حالته مردنه (به بهرلورد له گز
۲۰ له هیند و ۸ له هندونسیا)، به لام زور گرنگه ناماژه به وه بکه یکن که ژماره
نوتومبیلکانه سهر پنگه کانی چین سالانه به پیژده ۲۶٪ زیاده کات ول
هیندستاندا ۱۷٪ و له هندونسیا ۶٪. جا کاتیک هیند له پوی گه شه کرنه
به سهر چیندا زال ده بیت، بیگومان نه م به سته شی هیه - من گز ده کم که
نویس به ریزونه وه پیژده بووداوه کانی هاتوچو به خوپه وه ده بین، جا
نه گز ده وله تنکی دیو کراسی مت مان نا.

چاوتك به دهرښ نجام و كارېگ رېپه كاني گه شه كړدني چين له سر ژينگه دا بگيږهوه؛ نك به نېسېت هه مو گړي زه وي به لكو نه نيا به نېسېت چين. ۶۱٪
 ناوه كاني گه وړه ترين پووباره كاني چين هينده پيسن كه ئېدي تواناي به پړوه بردني نه ركه سه ركه بيه ژينگه بيه كې خويانيان له ده ست دلوه". نه نيا به دريژاي پووباري يانگنزي مو ه زار كارگي كيميائي هيه. هه روه ها په كين پيشر له پيسېووني هه ولدا پلې په كمي دلگير كړدېوو. له نيو دانېشنووني شماره كاني چيندا كه ژماره پان ۶۱۰ ميليونه ۱٪ ي دانېشنوونه كې هه وابهك هه لده مژن كه به پني پتوره كاني به كېنېي نه اروپا به پاك و دروست داده ندرې. به لام. ليره دا جينگي خويته نې نه وه بهر به نينېنه وه كه كوي نه ژماره د خه ملاندنان له حكومه تي چينيېنه وه نين. له راستيدا په چاوكراره كاني ژينگه يي له بهرنامه ي كاري په كيندا پلې به كي بهر ز دلگير ده كن و له هې گشت ولاثاني ديكي تازه گه شه ننوو بهر زتړه. هه روه ها گه وړه بهر پر ساني چيني باس له پيداويسنېي نېكر ايسي بهر هه مېكي سه وز و لوكالي و گه شه به كي هاوسه نك

دهگن، ههروهه په چاوکراوه کاني ژينگه يي به شپږه يه کي زږد گرنگ و بهرجهسته له پلاني سهړوک هير جينتاو ديت که سه باره ت به که پستن به جفاکيکي پينکوپينک و گونجاوه. له م چوارچينو ده دا، ده سنگه يه کي پلوتيزکاري خورنواوي له جيندا شرقوي چنه ياسابه کي نويان کړيووه که و تاييه ته به پيسيووني هوا، نهو ده سنگه يه وه ها مه زنده ي کړيووه که داواکاري له سهړ نهو بهرهمانه ي که و به شوک ي هه و لاده دن و له نيو ي ده بن، به پږه ي ۲۰٪ زياد ده کات، نه م عيش بازار پک بهرهمده هيني که و به ده مليار ډولار مه زنده ده کړي. ناي له و گرفته دژواړه ي که و په کين ده يوي مامه له ي له گه لدا بکات: که مکړنه وه ي پږه ي هه ژاړي پنيوستي به که شه کړدن يکي به هيز هه په، که شه کړدن يش وانا پيسيوون و تينکچووني ژينگه يي.

گرفته گه وړه تره که که و چين له کاتي پيشکوتنيدا پووه پوي ده بيتوه، له وه دا خوي نابيتنه وه که حکومت ته که ي به شپږه يه که شپږخوازه که هرگيز چاره سهړ نا کړي، به لکو خوي له و مه ترسيبه دا ده بيتنه وه که حکومت تواناي پاراستني په کي به تبي جفاک له ده ست بدات؛ نه م گرفته يش له دوو تويي خويده که مکړنه وه ي خپراي ده سته لاني مه رکزي له خو ده گري به لام زږد له وه ش سوورنه. قورغکردني ده سته لات له لاهن حکومت وه پږگه ي بڅ خوشکړيووه پيغزرمي فراوان و خپرا پياده بکات، چوونکه له توانا پيدا هه بووه خه لک و سهړچلوه کان به پي پيداويستي ناراستي نهو شوينانه بکات که و پنيوستان پنيان هه يه. به لام نهو پريارانه ي که و بوونه هوي دروستچووني نهو پرس و فريرانانه، وانا شله ژاني نابوړي و کومه لايه تي و سياسي، ههروهه دا بواني حزي کومنيستي و بونياده پله به ندييه که ي تواناي چاره سهړکردني نهو شله ژانانه ي که متر ده که نه وه. چوونکه پارتي کومنيستي چيني - پارتي کړنکاران و

جووتیاران- له راستیدا به کینکه له پښکخواړه هره دهسته بڅیره کانی جیهان له سئ ملیون کهس (ژن و پیاوړی موده نى و خوینده واری پله بهر ز پښکها توه، نه م کومه له بهش هرگز نوینه رایه نیی جفاکینکى فراوانى نه و جووتیارانه ناکات کړا سره رکړدایه تیان دهکات. که مینه به کى زږد که مى گه وره بهر پر سه کانی کارلمه یی سیاسییانه ی گشتیې راستینیان هیه. به لام نه و پالېشکړلوانه به زږدى له پسرپریه کانی خوږیان و له ماتړه حزبییه کانی نښوخیو و هونه رى چاوتیری و گرنگیپېندنای سیاسى (یان مه حسووبیه تی سیاسى) زږد کارامه و شاره زان. له سر نیمه پتویسته نه وه ببینن که ناخو نه و سره رکړدانه له گال ژبیان گشتی سیاسیدا کاریزما و توانای رهفتارکړدنیا ن هیه - نه و کارامه بیانه ی که له پیتلو حوکمکړدنى گالنگ پتویستیان پتی هیه که خوى ۱.۲ ملیار صرؤه ددهات و بږد له دواى بږد متمانه به خو کړدنى زیاتر ده بیت.

له شوینه کانی وهک نایوان و کړدیای باشووردا - له هه فتایه کان و هه شتایه گاندا - که شه کړدنى شابوورى له گال دیفورمه پله به پله کانی پاسی و کومه لایه تی و سیاسیدا هاوکات سوو. نه م دوو پزیمه توندوتیزوون به لام زږده ملنیان و ملهور و داپلوسینه نه بوون - جیا کړدنه وه گرنگه - له بهر نه وه هورلیان نه دا به تلولوى کونترؤلى جفاک بکن، نه مه یش ولیکړد شلکړنه وه و لادانى ده سته که سانانر بیت. جگه له مانه یش ویلا به ته کانی به ککړتوى نه مریکا - پالېشته داراییه هره گوره که یان - له پیتلو کرانه وه ی سیستمه کاتبان فشارى خسته سر. به لام په کین نه م فشاره ی له سر نییه. نه و هرچه رخانه ی که ورا چین به خوبه وه ی ده بینى و دهکات بونیا ده کانی زږده ملنیى و نا کړه و بیه کى مه لېوه شینه وه بانېش له هه ندیک شویندا کاریگره بیه کى خوږیان له ده ست بدن. چونکه خهک له جاران زیاتر بږل و نازادییه کى زږدنریان هیه.

هه‌روه‌ها ده‌توانن کار بکه‌ن و جینگوپکی بکه‌ن و مولکیان هه‌بیت و ده‌ست به پرۆژه‌کانی بازگانیی تایبەت به‌خۆیان بکه‌ن. له‌گه‌ڵ کۆی ئەمانه‌پشدا، به‌رزه‌فککردنی سیاسی هه‌شتا هه‌ر به‌هه‌یزه و له‌چه‌ند شوێنیکی کرۆکیی دیاریکراویشدا چه‌ند ئاماژه‌یه‌کی به‌هه‌یز به‌بوونی هه‌ن، بۆنهمونه: په‌که‌ن سېستیمی ئالۆزی چاودێریکردنی ئینته‌رنیتی پهنشخستوه؛ هه‌نده‌ش کارابه‌که‌وا مرۆڤ دووچاری سه‌رسوپمان ده‌کات.

پارتی کۆمونیست هه‌یز و کاتیکی گه‌لێک نۆر له‌ نیگه‌رانیی تایبەت به‌ سه‌قامگیریی کۆمه‌لایه‌تی و ناوه‌زایی میلیتدا ته‌رخان ده‌کات. بێگومان ئەمه‌یش ئاماژه‌یه‌که‌ بۆ ئەوه‌ی پویه‌پووی گرفتێک بووه‌ته‌وه‌ که‌وا په‌هه‌ندی بێسنوور و نادیاریکرلو و بێ چاره‌سه‌ری هه‌یه. ئەمه‌ له‌گه‌ڵ دراوسێیی به‌شورییه‌که‌ی چهندا به‌رلۆرد بکه‌. چه‌ندان پرسی جۆرلوجۆر هه‌ن که‌ سیاسیه‌کانی هه‌ند نیگه‌ران ده‌که‌ن— گرتنێنیا نۆرانه‌ له‌ هه‌لێلاردنه‌کان— به‌لام نۆر به‌ده‌گه‌ن له‌هه‌مبه‌ر پوودانی شۆرشێکی کۆمه‌لایه‌تی یان پزگاریوون له‌ خودی سیسئمه‌که‌ دووچاری نیگه‌رانی ده‌بن. ئەوان له‌ نه‌گه‌ری سه‌ره‌لانی خۆپیشاندا و مانگرتنه‌کان دووچاری تۆقین نابنه‌وه، به‌لکو به‌هه‌شیکی سروشتیی گه‌نوکۆیه‌کی ئاسایی نێوان ده‌سته‌لانداری و جه‌ماوه‌ری لێکده‌ده‌نه‌وه. هه‌روه‌ها ئەو حکومه‌تانه‌ی له‌ شه‌رعیه‌بوونی خۆیان دانیان، له‌ پێکفرایێکی وه‌ک Falun Gong ناکه‌ونه‌ گومانه‌وه‌ که‌وا ئەندامه‌کانی له‌پێناو هه‌شفککردنی تایبەت به‌ هه‌ناسه‌دان کۆده‌بنه‌وه.

نۆرێک له‌ نووسه‌رانی ئەمریکی له‌ بانگه‌شه‌یه‌ک په‌له‌ ده‌که‌ن و باوه‌پیان وه‌هاپه‌ چین نادروستی ئه‌و بێرۆکه‌به‌ ده‌سه‌لمێنی که‌وا ئەوه‌ پێشان ده‌دات که‌ پێغۆمه‌کانی نابووری ده‌بنه‌ هۆی رێلۆرمی سیاسی ئایان سه‌رمایه‌داری ده‌بیته‌

هڅو سهره لدانى ديموکراسۍ له وانه به نه وه به ديار بکړئ که چين له ده ستورده دا دهر او وېشنه بېت، به لام جارى زږد زووه پېشېښې نه مه بکړي. ده ستور و بڼه مایه که له گشت شونېه کاندو هر له نيمسپاڼواوه بگره تا ده گان يونان و کورنۍ باشوور و تايوان و مکسيک، پاستي خړۍ سه لماندووه نه وېش نه وه به که نه و لاتانه ي پشت به تابوړي بازارې ده به ستې و هيوای نوڅو زيان هيه. کاتيک ده گنه قوناغۍ داهاتي مامناوېندى (له نيوان ۵۰۰۰ و ۱۰۰۰۰ ډولار) له پړوۍ سياسيپوه ده ست به گړپانگارى ده گن. جا له بهر نه وې ده رامت له چيندا هېشتا له ژر نه و ناسته دايه، زږد ناگرده ييه بېرېزې له سر نه وه بکړئ که نه و لاتنه بڼه ما و ده ستورده کي شکاندووه. شتيکي به لگه نه ويسته که چين له پاتره سالي داهاتودا پوږې پوږي ته نگوچه نه و بهرنگاري گوره ده بېته وه، ته نانه ته گهر نه مه ماناي نه وېش نه بېت که له ماوه ي شو و پږيکدا چين ده بېته ولاتيکي ديموکراسي ليرالېسي وه نکړي خورناوایي. وه ما چاوه نولې ده کړئ ولاتي چين به که مجار بڼ سيستمېکي نيکه لاوي هاوښوې زږيک له ولاتاني خورناوایي سده ي توږده به م ولاتاني خورناوای ناسيا له حفتايه کان و هشتايه کاندو پېش بکړئ که به شداري ميلي و ږه گزه گانې ده سته لاتي باوگانه و ده سته بږيريان له گه ل په کتريدا ناوېته کړېږي. ده بې نه وه بزانه چي يابان به کيکه له پيگه يشتو و ترين سيستمې ديموکراسي خوره لاتي ناسيا که تبايدا حزبي حوکمران ماوه ي شپست ساله ده سته لاتي له ده ست نه دوه.

له کورتايه کاني سالي ۲۰۰۶ له صين وېن جيا باوي سره زکړه وېراني چينيان پرسۍ - له نيو کږونه وې له گه ل شاندېکي سره دانيکاري نه مريکۍ - که ناڅل مه بستي سره کړده کاني چين له وشي ديموکراسي چي يو کاتيک باسيان له وه

کرد که چین بەرەو دیموکراسیەت دەچیت. وین ئەوەی بۆ پاشا کردن که له سێ
 ڕه‌گه‌ز و پێکهاته پێکدیت: "هه‌لبژاردن، سه‌ربه‌خۆیی دادگه‌یی،
 سه‌ربه‌رشتیکردنی بناغه‌ی هاوسه‌نگی ده‌سته‌لاته‌کان". چون سۆرنتۆنی
 به‌ریوه‌به‌ری جیه‌جیکار له ده‌ستگه‌ی گۆلدمان ساکس و شاره‌زا له کاروباری
 چین که‌وا سه‌رۆکایه‌تی شانه‌که‌ی ده‌کرد، بۆ ئه‌و سێ لایه‌نی له‌سه‌ره‌وه
 باسکرا، ده‌ستی به‌ گه‌پان و به‌واداچوون کرد و مینی ڕووه‌گه‌گیری و ئاراسته‌یه‌کی
 (که‌م) به‌رەو هه‌لبژاردنه‌کانی هه‌ریمی و زۆریک له پێکاره‌کانی ڕووه‌پووه‌پووه‌ی
 گه‌نده‌لی و ئاراسته‌گرییه‌کی زیاتر به‌رەو چاکترکردنی سیستمی یاسایی هه‌یه. له
 سالی ۱۹۸۰دا، دادگه‌کانی چین ۸۰۰,۰۰۰ پرسیان وه‌رگرت، له سالی ۲۰۰۶دا ده
 هینده‌ی ئه‌و ژماره‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌یان وه‌رگرت. به‌لام ئه‌و دوا وینه و ده‌ره‌نجامه‌ی
 که‌وا سۆرنتۆن وه‌ده‌ستی هینا- له وتاریکی بابه‌تیدا نووسی و له گۆفاری فۆرین
 شه‌فیر بلبوویه‌وه- باسی له سیستیمیک ده‌کرد که زۆر به‌هێواشی به‌لام
 به‌شپۆیه‌کی هه‌لکشاو به‌رەو زۆریک له به‌رپرسیاریه‌تی و کرانه‌وه ده‌چیت.

به‌لام له‌وانه‌یه هه‌نگاوه‌کانی هه‌لکشاو به‌س نه‌بن. له‌سه‌ر کۆمۆنیسته‌کانی
 ده‌سته‌لاندا‌ری چین پێویسته ڕێوشوینه‌کانی مارکسی مامۆستایان بخویننه‌وه
 یانیش دووباره‌ چاوی پێدا بگێڕنه‌وه. پاسته که کارل مارکس ئابووریناس و
 ئابوورێزێستیک خراپ بوو، به‌لام زانایه‌کی به‌هره‌مندی کۆمه‌لایه‌تی بوو. له
 به‌کێک له تێبینیه سه‌ره‌کییه‌کانیدا هاتوه که کانتیک جفاکێک بو‌نیاده
 ئابوورییه‌که‌ی ده‌گۆڕیت، ئه‌وا ئه‌و سیستمه سیاسیه‌ش گۆڕانی به‌سه‌ردا دیت
 که‌وا له‌سه‌ری بو‌نیاد نراوه. هه‌روه‌ها مارکس جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاته‌وه که
 کانتیک جفاکه‌کان زیاتر به‌رەو دیموکراسیەت ده‌چن، زیاتر پالێشتنی له ئابووری
 بازاڕ ده‌که‌ن. مینرووش سه‌لمێنه‌ری ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ی نێوان ئابووری بازاڕ و

دیموکراسیبه نه. چوونکه جگه له ولاتانه ی کهوا دهوله مندیبیان به مزی نه ونه وهیه، نه بیا یه که دهولت له جیهاندا هیه که ناستیکى خورناواییانیه پتیشکه ورنی نابوردی به خزیه وه بینیه، که چى هیشنا نه گیشته وه نه پیاده کردنی دیموکراسیبه تیکى ته واو، نه ویش سهنگافووره یه. به لام سهنگافووره که دهوله تیکى بجوکه دهسته بژیرنکى دهسته لاتنداری هیه که له پوی هیزه وه ژور نااسایین- ده راویشته که به نااسایى ده مینیتسه وه. ژوریک له سرکرده کان هولیان دا نهو شتانه دووباره بگه نه وه کهوا لی کوان یو نه نجامی دا، وانا زیاده کردنی سامان وه دیهینانی مؤدیپرنیته و پاراستنی هه ژومونی سیاسیش له یه که کاتدا، به لام تاكو ئیسته ییشی له گه لدا بیت که سیک له وان سرکه و تنیان وه ده ست نه هیتاوه. له گه ل نه مه یشتا، سهنگافووره ژور به خیرایی ده گوړیت، چوونکه جفاکه که ی پژ له دواى پژ زیاتر ده کرتنه وه، نه که هه نه مه به لکو له همدیک لایندا (به تابه تیش لایه نی پوښنیری و کومه لایه نی) له گشت جفاکه کانی خوره لاتی ناسیا کراوه تره. به نه ماشا کردنیکى ده بیان دهولت له ماوه ی ده په کانی پتیشکه و تنیاندا، له کوریای باکووره وه بگره تا ده گانه نه رنه نین و تورکیا، مؤلف نمونه به کی دووباره ده دوزیته وه: نهو نابورییه ی که پشنى به خواسته کانی بازار به ستووه و له ده رانه ندا ده گانه ناستی مامناوه ندی، له دریژ مه وادا ده بیته دیموکراسیبه کی لیبرالی. په نگه نه مه پش- وه که ژوریک له نویژه ره وه کان ناماژه بیان بوی کردوه- له زانستى سیاسیدا گشتان دتیکى متمانه داری گرنگتره.

ژوریک له نه وه ی گه نجی سرکرده له چیندا لهو نه گره و کرسپه ښده گن کهوا بعبوبی ولاته که بیان بووه ته وه و به نه نینی باس له پیدایستى نه وه ده که ن که سیستنه کانی سیاسى توندوتیزیه که بیان که متر بگه نه وه. پژ نامه وانیکى گه نج که

بەپەرەندییەکی پتەوی بە سەرکردایەتیی پەکینەو هەیه، بە منی گوێ: " کەسانی زیرەکتر لە حزیدا بیر لە ریفۆرمی ئابووری ناکەنەو، بەلکوو بیر لە ریفۆرمی سیاسیی دەکەنەو". هەندێک وەزیر لە سەنگاڤورە جەخت لەو دەکەنەو کە بەرپرسیانی چینی زۆریک لە کاتێ خۆیان بۆ شەڕ کردنی نوو سیستمە سیاسییە تەرخان دەکەن کەوا لە لایەن ی کوان یو بونیادنرلوه، هەروەها حزبی کۆمۆنیست لە پێناو هەڵدان بۆ تێگەشتن لە چۆنییەتی سەرکەوتنی نوو وڵاتە لە بەرھەمەتانی دەستەلاتیکی دیموکراسی کەوا یەك حزب ھەژمونی بەسەردا ھەیه، شاندیکی ئارێووەتە یابان و سوید. ئەوان سیستمی سیاسی و بنەمایەکانی ھەڵبژاردن و نوو نێمیتازە ھەرمی و ئالەرمییانە دەپشکنن کەوا حزب ھەیتیی، ھەروەھا تاوتوویی نوو تەگەرانش دەکەن کەوا پرکابەراتی کەمبەختتر لە بردنەو ناچارن تێپەڕێن. ھەرچۆنیک بیت، جا ئەگەر ئەمە تەنیا چەند مەشقیکی ساختە بیت یانیش چەند ھەولێکی ھەبەر دۆزینەوێ پێگەی نوویی پاراستنی دەستەلاتەکیان بیت، بەلام لە ھەمان کاتدا ئامازە بەو دەکات کە حزب درک بەو دەکات کە پێویستی بە گۆڕانە. وە ئی نوو ئەگەرە و بەرەنگارییە پووبەپووی چینی دەبێتەو تەکنزکراتی نییە، بەلکوو ئەگەرە و بەرەنگارییەکی سیاسیی، پرسیارە دووبارە پێکھێستەو و مشتومالکردنی دەستەلات نییە، بەلکوو وازھێنانە لە دەستەلات و وێرانکردنی بەرزەو ھەندێکەکانی تاپەت و ھەلوو شاندەوێ تکرەکانی چاودێری و وازھێنان لە نێمیتازەکانی باو و ناسراو. ھێچ پەکیک لەمانەیش واتای وازھێنان لە دەستەلات ناکەیت- بەلای کەمەو ھێشتا - بەلام واتای تەنگکردنەوێ بازە ئی نوو کۆنترۆل و دەستەلات و پۆل و توانا پەکانیەتی. پرسبارە کە لێرەدا ئەوێ: ھەرچەندە ئی ھەموو مەشە نوویی بەرێوە بردن دەکری، ئایا حزبی

کومونيسټى چينى ناماده په شو ده‌ستپېش‌خه‌رييه بکات که‌وا قه‌له‌ميازيکى
که‌وره به به‌ره و پېشه‌وه ؟

له راسنېدا، زوږبه‌ى شو ده‌سته‌لات و سيستمه ديکتاتوريانه‌ى که‌وا
تابوورپه‌که‌يان نوټيووه‌ته‌ره - تايوان و کورپاى باشوړ و نېسپانيا و پورتوگال
- له‌برده‌م شو کورپانکارپپانه خوټيان راگړت که‌وا له دواى شو نوټيگ‌رپپه هاتن و
به‌شپوه‌په‌کى سه‌قامگېرتر و په‌واتر لټى ده‌رچوون. په‌کينډى پېشتر پووه‌پوړى
چېندان گرفت و به‌ره‌نگارى بوويه‌وه و له خوگونچاندن له‌گه‌لېدا سه‌رکه‌وتنى
وه‌ده‌سته‌تېنا. جا نه‌گه‌ر ده‌سته‌لات و سيستمه‌که به‌شپوه‌په‌کى باشپش شو
وه‌رچه‌رخانه به‌پټوه نه‌بات، شو شله‌ژاننى سياسى ناتوانى له‌برده‌م گه‌شه‌کردنى
چېندا بېټته ريگر. شو جا به‌بى په‌چاوکردنى ناينده‌ى واقعيه سياسيه‌که‌ى،
شېمانه‌ى شو نه‌اکړى چين له‌سه‌ر گزپه‌پانى جېهانپدا پاشه‌کشه بکات. بز
نمونه له دواى شوپشې فېره‌نسېدا، فېره‌نسا به‌چېند قه‌پرانتيکى سياسېدا
گوزهرى کرد که‌وا دوو سه‌ده به‌رده‌وام بوو و دوو شمېراتوړ له‌و ماوه‌پدا به‌لواى
په‌کترېدا و دواترپش ده‌سته‌لاتيکى ديکتاتورپپانه‌ى نېمچه فاشى و چوار کومار
هاتن. به‌لام له‌نيو جه‌رگه‌ى شله‌ژانه‌کانى سياسېدا له پوړى تابوورپه‌وه گه‌شې
کرد و وه‌ک په‌کټک له ده‌وله‌مه‌ندترين ولاټاننى جېهان ماپه‌وه.

له‌وانه‌په په‌کټک له هؤپه کړکېبه‌کانى به‌رده‌وامبوونى پټنسانس و راپوونى چين
په‌رؤشپه نژده‌که‌ى بېټ بؤ سه‌رکه‌وتن، له سه‌ده‌ى بېسته‌مدا و دواى سه‌دان
سال له ه‌ژارى، چين دلپروخانى نېمېراتوړى و جه‌نگيتکى ناوه‌خوټى و شوپش
به‌خوټه‌وه بېنى، له کړتابشدا که‌وتنه ژيتر په‌حمه‌تى قورمه نوڅخپه
کومونيسټپه‌که‌ى ماو. چين به‌هؤى سياسه‌تى قه‌له‌ميازي گوره به‌ره و پېشه‌وه
۲۸ ملېون مړؤى له ده‌ست دا؛ له وه‌رچه‌رخان بؤ به‌پټوه‌بردنپکى به‌کومه‌لى

هاوکارییانه collectivization ئەزموونیکى درپدانه بوو. دواتر خۆى له نێو گۆشه گیریدا نڤومکرد و له ماوهى شۆڕشى پۆشنبیریدا نوێژه پېشه ییه دانپێدانراو و ئەکادیمییه کهى خۆى به تهواوى له نیویرد. له گەل هاتنى حەفنايه کانیشتدا، چين هیچ هۆپه کی وه هایل له بهره دستدا نه بوو سه ری خۆى پى به رزبکاته وه - به پېنجه وانه ی هیند که ده کرى شانازی به دیموکراسییه ته کهى خۆى بکات هه رچه نه ده که شه کردنه ئابورییه کهى هتولته - تا نه و کاته ی پیفورمه کانی دینگ هاتنه ئاراهه. ئیستەيش، سه رکرده و پیاوانى کارى چینی و گه له که شى به شێوه به کی گشتى حه زیکى هاوبه شیان هه یه، نه ویش پاراستنى په وتى چوونه پېش وه یه و ده ستدریژی نه کردنه بۆ سه ر سى ده یه له که شه کردن و سه فامگیریه کی پێژه یی.

شاردنه وه ی پووناکییه که ی

هه ر شتێک له سه ر ئاستى نێوه خۆی چینه دا پووبدا، ده توانی له سه ر ئاستى نێونه وه پیدایان ئالۆز بکات. چونکه قه باره ی هیزه که ی - له پووی سیاسى و ئابوری و سه ربازییه وه - نه وه ی په کلایی کردووه ته وه که وا کاریگه ریه که ی له سنه وه سه روشتنیه که ی خۆى زۆر تیده په یی. ولاتى وه ها به توناش هه موو بۆ ئێک له دایک نابیت. چونکه نه و ولاتانه ی که له ئیستەدا توانا درن - ویلا به ته کانی په کگرتوو، بریتانیا، فه ره نسا، ئەلمانیا و په وسیا - ماوه ی دوو سه ده یه نه گۆرلن. زله یزه کان به ژنه گۆرانیه ی زانی شۆپرا ده چن: دینه سه ر نه خته ی شانۆى جیهانى و له گەل چه نه ده روزه نا به کی گوینکه په کاردایى ده چنه ده ره وه. تۆ به ره له سه ره لدان و پابوونى ئەلمانیا و یابانى سه ره تای سه ده ی بیستەم بکه ره وه، یان دا په و خانى ئیمپراتریه ی هابسبۆر و ئیمپراتریه ی

عوسمانی لە هەمان ماوەدا، لەم دوو پووداوا چەندان قەیرانی جێدراوجێری بە لقان و خۆرەلاتی نێوەراستی شلەزاوی هەنووکەییەدا پوویمان دا.

لە ساڵەکانی نواییدا ئەم نموونەیە بەتەواوی بەپێوە نەپۆششت، چوونکە پابان و ئەتەمانای نێستە پوونەتە دووهم و سینیەم گەورە هینزی ئابووری لە جیهاندا، بەلام لە پووی سیاسی و سەربازییەوه تا ئاستیکی زۆر بە ئەنەلانی مانەوه. ئاکو نێستە، شین بە کەمێک هەراوژەناوه گەیشته ئەو پێگە هەنووکەییە خۆی. چین لە ماوەی دەبەیی بەکەمی پێشکەوتنیدا - هەشتایەکان - سیاسەتییکی پاستینی دەرهووی نەبوو. یان ئەگەر بمانەوی وودتر بین، ستراتیژیەتی گەشەکردنی ستراتیژیکی سەرەکی بوو. پەکین پێی وابوو کە پەییوەندیی باش لەگەڵ ئەمریکادا کللی پێشکەوتنەتی، بەشێک لە هۆیکەش بۆ ئەوه دەگەرێتەوه کە چین دەبیست بگاتە بازارە زەبەلاحترەکان و ئەکنۆلۆژیای پێشکەوتووێر لە جیهاندا. لە ئەنجوومەنی ئاسایشدا چین دەنگی بۆ بەرزەوهندیی ئەمریکا دەدا بانیش لەهەمبەر ئەو پێژە بپارائەتی کەوا ئەمریکا پێشینیازی دەکردن خۆی لە بەکارهێنانی مافی فیتۆ بەبوور دەگرت. لە سنووریکی فرلوانتریشدا، بەپێی وەسفەکی دینگ چین سەری خۆی بە زمی دەهێشنەوه ئەمەیش وەک هەولێک بوو بۆ "شاردنەوهی پووناکییەکی خۆی". تا نێستەپشی لەگەڵدا بیت ئەم سیاسەتە - سیاسەتی دەستوەردان و پووبەپوونەبوونەوه - تا ئاستیکی نۆد بەرز بەردەوام. جگە لەو شتانی کە پەییوەندییان بە تاپوانەوه هەپ، پەکین حەز بەوه دەکات خۆی لەهەموو ململانێیەکی هەمبەر ولاتانی دیکە بەبووبگرێت. چوونکە هینشا بیرکویی خۆی تەنیا لەسەر گەشەکردن چڕکردووەتەوه. باشترین نموونەش بۆ ئەم مەسەلەیه ئەو وتارە بوو کەوا سەرۆک هێو جینتاو لە کۆنگرەیی حەفدەبەمی حزب لەساڵی ۲۰۰۷دا خویندەیهوه و دوو کانزیمێر و نیوی خاپانە،

تیاپدا به وردی و دووودرژییسه کی زږده وه تیشکی خسته سر پرسه کانی شابووری و دارایی و پیښه سازی و کومه لایه تی و ژینگه یی، به لام به ته ولوی سیاسه تی دهره وه ی فها موش کرد.

زۆرنک له دیپلوماسیبه دبیرینه کانی چین کاتیک باس له زیادبوونی هیز و هژموونی ولاته که یان ده کړی توپه ده بن. وو جیا نهمینی سه روکی کړمکاری کاروباری دهره وه له چین و بالیوژی پتیشوو له ویلايه ته کانی به کگرتوودا ده لیت: "مه سه له که ده مقوقتی. هیشتا هر ولاتیکی هه ژارین، ولاتیکی تازه گه شه سه ندووین. نامه یی خه لک به شتیه به کی زږده پویانه بیر له نیمه بکه نه وه". به هه مانشتیه و په وت کسینگهای فانگی جیگری سه روکی بازاری شانگهای بق پشکه کان ده لی: "تکایه بیر له تیکرای دهرامهت و به ره می نیوه خوی بق هر تاکیکی ویلايه ته کانی به کگرتوو بکه ره وه که بیست و پینج جار له نیکرای نیوه خوی نیمه زورتره. هیشتا ینگه یه کی زورمان له به رده مه". نه م توپه بوونه له میانه ی گفتوگویه کی زور گرنک له نیو چیندا په یدابوو که نه وه ره که ی تاییهت بوو به و ینگه یه ی که و له سر په کین پتویسته له بنه های سیاسه ته دهره کیبه که ی بیگریته به ر. له و ماوه یه دا، وانا له سالی ۲۰۰۲ دا زینگ بیجیان که نه و کات جیگری سه روکی خویندنگه ی هر که زیی حزب بوو، له پېنواو گوزارشتکردن له نیازی چین بق هه لگشانکی هېمانه له سر په یژه ی جیهانیدا زاراره ی هه لگشانی په یژه یی داهیتا. کاتیک زینگ قسه ی کرد خه لک گوئیان گرت، چونکه سه روکی پتیشوو هر سه روک هیق جینتاو بوو. کاتیک سه روک جینتاو و دین جیا باو نه م ده سه واره به یان به کاریان میتا پالېشتیبه کی فه پمی لی کرا. به لام دواتر به کار نه هاته وه.

نژدېک له شپږه زره کاني خورناوا پټيان وېشو که گرفته که له ده سته واژه کړا
واژه ي په بړه بيه، چوونکه بزاره کاني چيني له هه مېر تايواندا کړتوبه ند ده کړد.
به لام له راستيدا سه بارت به م مه سه له به دابه شېوونکي گورده ي نيوه خوري
له گورپدا نه بوو. چوونکه چين پښتر و نيتسه پش ناپوان به پرسنکي نيوه خوري
داده نې و پني وايه ته وار مافي نه وې هه به هيز به کاريننيت، جا نه گه ر هوا بژلري
به رده ستيشي بټت. لي زینگ گوني "لينکولن له پيناو پاراستني به کي نه
جهنگيکي به پړوه برد، له گه ل نه مېشدا، ده توانيت بلنيت که ويلايه ته کاني
يه کگرتو به شپږه يکي په يژه يي ه لده ستايوه". به لام هه ندېک گوره
سه رکړده ي چين سه بارت به وشه يکي دپکه ي ده سته واژه که نيگه ران بوون،
نه وپش واژه ي هه لکشان و وه سه رکه وتن بوو. هه ندېک دپلو ماسي سه رده کي له
بيړکه ي گه ران به سه رانسه ري جيهاندا و سه کړدن سه بارت به هه لکشاني
چين، هه ستيان به ترس کړد. هه روه ها به شپږه يکي دياريکړاو سه بارت به وه
نيگه ران بوون که هه ندېک له پرخه گرلني نيو ولايه ته کاني يه کگرتو هه لکشاني
چين وه که هه پړه شه يک بڼ سه ر ولايه که يان بزلن. له به رته وه، لي کوان يو شه وې
بڼ په کين پښنياز کړد له جيات هه لکشان و وه سه رکه وتن باس له هه لسانه وه
بکات، سه رکړده کاني حزب له ماوه ي هه سانه وه يان له کړمه لگي گه شنياري
بيداهي له هاويني سالي ۲۰۰۲دا سه بارت به واژه که بيړيازيان کړد. له و
کاتيبه وه باس له پښکه وتنې په يژه يي ده گن. سه بارت به م مه سه له به زینگ
ده لي: "بيړکه که هه ر هه مان شتي جارانه. ته نپا واژه که گورپوه". نه مه رلسته،
به لام نه و گورپانه گرنگيدان و ته قيه کړدنکي چين پيشان ده دات بڼ نه وې له
کاني پښکه وتنه خبرايه که پدا هيچ گرفتېک دروست نه کات.

سیستم و دهسټه لاته که کار بق ټووه ده کن له وه دټنیا بن که گه لی چینیش له سټراتیژه که ټیډه گن. له سالی ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ دا نه له لږیونی چینی زنجیره په کی یوازنه بهشی به ناوینشانی راپوونی گه لانی مه زن پټشکه شکرد، ټووه ږوونږو که نامانچ له و بهرنامه یه پوښنېرکردنی گه له. به لام، له بهر سروشنی سیاسییانه ی بهرچاوی بابه تی زنجیره که، مړوډ ده توانی له وه دټنیا بیټ که و ټږر به وردی وردیینی ټو کراوه ټو ټووه ی ټو وړا و ټوچوونانه پټشکه ش بکات که و حکومت هن ده کات ټو خه لکی په خش بکات. زنجیره که ټوول و زیره کانه ږوو به شټواری بی بی سی و پی بی سی پټشکه ش کړا و ږووالی راپوونی نو هیتی مه زنی کرد - هر له پورتوگال و نیسپانیا وه بگره تا ده گاته به کیه تی سؤفیت و ویلايه ته کانی په کگرتو- هر وه ها له نیو ټو بهرنامه دا چه ندان چاوپیکه و تن له گه ل شروڅه کاران و پسپوړانی سه رجه م ناوچه کانی جیهان کړا ږوو. ټو به شانې تاییت ږوون به ولاته کان ټږر نا کانه و ورد و هاوسه نگ ږوون. باسیش له بابه تی راپوونی یابان کړا- ټو مهیش له ولاتی چیندا بابه ټیکی هه ستیاره- باسکردنه که ش ټږر ده سټپاکانه و داوه رانه ږوو و هیچ هه ولټیکیشی تیا دا نه ده بیندرا هیستیریای نه ته وه یی هه مبه ر هیرشه کانی یابان ټو سه ر چین ږووژیندری، هر وه ها له مبانې پټشکه شکردنی ټه لقه کاند چه ندان جار ستایشی راپوونی نا ږوویی یابان کړا که له دوا ی جهنگی ږووه می جیهان یی وه ټو ولاته به خویه وه ی بینږه. هه ندیک له و خالانې که و چه خټیان له سه ر کرایه وه ټږر سروش به خش ږوون. چوونکه له ټه لقه کانی تاییت به ویلايه ته کانی به کگرتووی نه مریکا دا به نمونه، سه باره ت به ږیکستن و مالټیکرنی پرسى سه رمایه داری به شټو په کی ټږر ورد و ږوووږیژ باس له بهرنامه کانی نیلږږ و فرانکلین و ټوژفلت کړا و ټیشک خرایه سه ر ټوولی ده ولت له سه رمایه داریدا. هر وه ها هه ندیک دلخی پټشپینیکړاوی پیډه نگی هه ږوون و جیگی که موکوردنی

ههون، بۆ نموونه له ئەلقەكەى ئایبەت بە بەكەتەى سۆفەیت تەولوی ئیزدو
تۆقاندن و كرده كانی پاكناو كردن و هەسەلەى بەندیخانەى گولاگ لادرا بھون
یانیش باس نەكرا بھون. بەلام لەگەڵ ئەمەیشدا، دانپێدانانی سەر سۆپەینە ریش
هەبھون، لەوانە ستابشكردنى سیستمى دەستەلائی نوێنە رایەتەى له ویلايەتەكانى
یەكگرتوو و توانای بریتانیا بۆ وەدیپێنانى ئازادى و شەرعەیت و سەقامگیرى
سیاسى نۆ هەردوو ولات.

بەلام پەيامى سەرەكیى زنجیرەكە ئەوەى پیشان دەدا كە پێگەى هەر گەل و
نەتەوەىك بەرەو مەزنى، لە پێشكەوتنە ئابورییەكەیدا خۆى هەشارداوە، بەلام
ئامانج و بەر تەمایى سەربازى و ئیمپراتۆرى و نوژمنكارانەكان، ولاتان بەرەو
پێگەى داخراو دەبن. چەندان جار ئەم خالەیان پوونكردووە و تیشكیان
خستەسەر. چونكە ئەلقەى كۆتایی كەوا بە پھونى باس لە پەندە وەرگیراوەكانى
نۆ زنجیرەكە دەكات: پێگە كرۆكیەكانى گەشتن بە پایەى زەلمەزنى: پتەوی
نەتەوەى و سەركەوتنى ئابورى و تەكنۆلۆژى و سەقامگیرى سیاسى و ھێزى
سەربازى و داھێنانى پۆشنەبەرى و بەكێشكردن بۆ. ئەوەى كۆتایی وانا
بەكێشكردن، وەھا ڕافە كرا كە بەكێشكردنى ھەزى گەلێك و شتیكە بە چەمكى
ھێزە نەرمەكانى جۆزێف ئای پابەند كرا كە یەكێك بۆ لەو توێژەرانی كەوا لە
زنجیرەكەدا گفتوگۆی لەگەڵدا كرا. بواتر ئەلقەى كۆتایی بە ڕاگەیەندراوێك كۆتایی
پێتێندرا كە ھەر گەلێك لەم جیھانە نوێیەدا، ناتوانێ باشتر بھونە
كێرێكێكارییەكەى خۆى بپاریزێ تەنیا لەو كاتەدا نەبێت كەوا مەعریفە و توانای
تەكنۆلۆژى ھەبێت و لەپێناو بەردەوامبوون لە داھێناندا بێخاتەگە. بەكۆدەى
پێگەى بەرەو ھەردوێم بە بازارەكانەو دەپوات نەك بە ئیمپراتۆرییەكانەو.

ئایین و سیاسەتى دەرمەو

نايا شتيوازي بيرکړنه وه ي چين سه بارهت به جيهان به شتيوړه يه کي تاييهت چينييه؟ نه خير، له زړوبه ي لايه نه کاندا وه ما نييه، نه په مند و وانه ي له ميژروي زلميزه کاندا وه رگيراون هم مان نه و وانه و په ندانه کوا زړويک له خورناوايه کانيش وه ريانگرتووه؛ نه دی چوڼ؟! له کاتيکدا زړويک له و که سانه ي کوا له زنجيره کاندا گفتوگو يان له که لدا کرا تويزهري خورناواي بوون؟ شتيوازي بيرکړنه وه ي چيني هم مان نه و نيکه يشتنه پيشان ددات کوا له پابروويه کي نزيکدا بووه ته پالنهري پشت په فتاري هره که له يابان و نه لمانيا. په يوه ندييه کاني چين له گه ل جيهاندا په يوه نديي کردارين و له سر بنه ماي ه لومهرج و به رژه وه ندييه کان و بوچوونيان له هه مبه ر خويان وه و لاتيکي که شه سندر و بونيدنراوه. چورنکه له گه ل نه و ستيه ره گوره يه ي کوا چين خستويه تيبه سر جيهان، به لام چين درک به وه دکات که هيشنا ولاتيکه و سدان مليون هه زاري هه يه. له سر نه م بنه ماي وه، گونگيدانه دهره کيبه کاني - به زړوي - تاييه تن به که شه پيدان. کاتيک له سر چنه پرسنيکي وه ک مافي موقد لنيرسينه رويان له که لدا ده کړي، نه و هه نديک به رپرسی گه جي چيني داني پيدا ده نين که به لايانه وه گونگ نييه. بيگومان نه و هه سته به و درکه پته و ده بيت که مافي موقد له دهره وه، په يوه نديي به و شتانه وه هه يه کوا له ناوه وده هه ن. نه گر چين په خنه له ديکتاتوريه ته که ي بوزما ده گري، نه دی سه بارهت به جوداخوازه کاني نيوخوي خوي جي ده لپت؟

کونفوشيوس له سرده مي پوښنگه ريدا نلډ به ناوبانگ بوو. به پتي بوچووني نبعمام، کار و به ره مه کاني کونفوشيوس: "له لايه ن گشت پيهراني مه زني شلرشي فله رسيدا نلډ به په روشي ده خوښنرايه وه - فولتير، روسو، داليمبيرت، ليدبيرت و نه واني ديکه". له نيوان سالني ۱۶۰۰ و ۱۶۱۹ د له ۲۰ بؤ ۲۵

ناوښتني به ديارده کورت که وا له گشت ده به په کدا له نه وروپا په يوه ندي به چينه وه هه بوو، له نيوان سالاني ۱۷۰۰ و ۱۷۰۹ دا ۵۹۹ کتیب سه باره ت به چين نووسراون. نه م بلايوونه وه و قوليدانه له چاپ و نووسينه کاني تايبه ت به چين، له گڼ کورتاييه اتني جهنگي سي ساله که (۱۶۱۸-۱۶۴۸) هاوکات بوو، چوونکي تايين هوی به رپا بوونی خوښښتننیکي بڼوینه و پژني ده رپا په ک خوښ بوو. نژدیک له ليرالاييه کاني نه وروپا کونفوشيزسيه تيان کرده تايکونيتک، چوونکي کونفوشيزسيه ت بشتي به ياسای سروشتي ده به ست. به لام فولتير له کتیبه که پدا (فهرهنگي نه لسه غي) نژد به ساده يي وه ها وه سلفي کړيوه: "بني خورافات، بني نه فسانه ي پوچ، هيچ په کيک له و باوه پانه ي تيا دا نييه که وا لوزيک و سروشت سوو کوپرسوا ده کن". نواتر نه مانويل گانت کونفوشيزسي به "سوکراني چين" ناو برد. ليبيزيش- که نه يله سوونیکه و بوشايي نيوان تاييندلي و نه لمانبيته ي فراوانتر کړيوه- نژد تر تپه پڼوه و گوتو يه تي: "نييه پتيوستان به شاندي نه بشيري چيني هه به، به لکو فيرمان بکن چوڼ سوو له تاييني سروشتي وه ريگرين و پياده ي بکين....".

بیرمه نده سه رليسته کاني پښنگه ري کونفوشيزسيه تيان شکودار کړيوه، چوونکي له کاروباره کاني مرقيدا وه ک پښه ريک پشت به لوزيک ده به ستيت. ليره وه نه م بيردوزه پښکه وت: هه رچه نده نه وروپا له پړوي زانستي و نه کنولوزييه وه پښکه وتوو برو، به لام چين "سيستمیکي پښکه وتووتري ناکاری و پښکستننیکي نژد سه رکه وتوانه تري مه ده نيپانه ي هه بوو" (که پشت به کارامه ي و شابسته ي ده به ستيت، نه ک چاو ديري و گرنگي پيدان)، هه روه ها پشت به (نه لسه غي کرداري ده به ستيت). کزي نه مانه يش نژد سه رکه وتوانه په يزه به کي باش پښکخوای کومه لابه تي و سيستمیکي پله به نديي کومه لابه تيبان

بەرەمههنا، ترویکی عاشقیوون به پۆشنبیری چینی له گه‌ل تیزه‌که‌ی فۆلتیر و تارک سه‌باره‌ت به‌ ئاکار (Essai sur les moeurs) وه‌ هات که له‌ سالی ١٧٥٩دا ده‌رجوو، توماس فوکسی توێژه‌ری ئەلمانی ده‌لی: "فۆلتیر چینی کرده‌ دۆله‌تیکێ چاکه‌خوێ و فازل سیاسی و دۆخیکێ ئایدییانه‌ی ده‌سته‌لاتیکێ پۆشنه‌رانه‌ی به‌ها؛ ئاوێنه‌ی چین له‌ پیتاو و وێژاندنی پیشاندنی په‌خنه‌ی خودی له‌نیو پاشایانی ئەوروپادا به‌رزکریه‌وه‌". له‌ سالی دواتردا، فەریدریک مەزن که‌ له‌نیو پاشایانی ئەوروپا له‌هه‌موویان پۆشنه‌رتر و پۆشنه‌رتر بوو، راپۆرتی مهبه‌وی نووسی که‌وا کۆمه‌لێک نامه‌ بوون و بانیۆزیکێ خه‌یالی چینی له‌ ئەوروپا بو‌ ئیمبراتۆریه‌تی چینی هه‌ناردبوو، مه‌به‌ستی فەریدریک به‌راوردکردنی ده‌مارگیریی کلیسای کاسۆلیکی و ئەقلانییه‌تی چینی بوو.

به‌زۆری خۆڕئاواییه‌کان له‌ تینگه‌یشتنی جیاوازی نیوان پتگه‌ی ئاین له‌ چین و خۆڕئاوایا بووچاری زه‌حمه‌تی ده‌بنه‌وه‌. ته‌ماشای ئەزموونی ئەو موبه‌شیره‌ پورتوگالییه‌ی نیو خۆره‌لاتی دور به‌که‌ که‌ ناوی ماتێز ریچی بووه‌، میژنوسی مەزن جۆناسان سپینس له‌ پۆژه‌ سه‌ره‌تایه‌کانی خۆی له‌ چین - له‌ هه‌شتابه‌کانی سه‌ده‌ی شانزه‌یه‌دا - گواستویه‌تییه‌وه‌، ئەمه‌یش هه‌ولێکه‌ بۆ ئەوه‌ی خۆی وه‌ک که‌سێکی به‌ریز بناسینی، ریچی قژ و ریشی تاشیوه‌ و خۆی به‌ عه‌بای پیاوانی بۆری پێچاوه‌توه‌. ریچی ته‌نیا بۆی تێپه‌رپوونی چهندان سال‌ له‌وجا زانیویه‌تی که‌ ئەم په‌فتاره‌ی چهنده‌ سه‌راپیشیولوانه‌ بوو، چونکه‌ راهیبه‌کان و پیاوانی ئاینی له‌ چیندا پێزیکێ زۆریان ئی نه‌گیراوه‌. له‌به‌رئه‌وه‌، چوه‌ته‌ سه‌ر کۆرسی و چهنده‌ که‌سێک له‌ سه‌ر شانی خۆیان هه‌لیان گرتوه‌ یان له‌ سه‌ر شان هه‌لیان گرتوه‌ و به‌مشیره‌یه‌ سه‌فه‌ری کردوه‌، "هه‌روه‌ک چۆن پیاوانی پایه‌به‌رز له‌ سه‌ر ئەنجامدانی ئەم کرده‌وه‌یه‌ رها‌توون". به‌پیتی ئه‌ر نیه‌ پۆکه‌ی که‌ له‌ نامه‌که‌ی

ريچي يو کلاوديؤ نه کواليفاي سه رؤکي کؤمه له ي په سوعی هاتووه و له سالي ۱۵۹۲ دا نووسراوه " ناوی بيانیه کان و قه شه کان به ناستیک له چيندا به دناو و مهورت بوونه که نيمه پتيوستان به هژکارانه و چهندان هژکاری ديکه هه به مونه وي وه های پيشان بدهين که قه شه ي سړوکوچروک نين ". له گه ل هاتنی سالي ۱۵۹۵ دا، پۇشاکي په هباني و گشت نیکس سواره کانی دیکه ي داکند که و ده بوونه له مېر له به رده م کاره نه بشيريه که بډا و له جياتيدا پۇشاکي نويزه ره وه ي کونفؤشيو سي له به رکړد. پيچي له سه رده ندا پقي له کونفؤشيو سي ده بوويه وه جوونکه باوه پي به خودا و به هشت و نه مري پوچ نه بوو، هه روه ها له نامه په کدا که بؤ په کيک له هاوړپياني نارووه نووسيويه تي که قوتا بخانه ي کونفؤشيو سي " په رستگي راستيني پۇشنېبران بو ". به لام له کوناييدا نه وه ي بؤ بوونبوويه وه که هه رچه نده کونفؤشيو سي له هه مېر نه و پرسانه ي که و په يوه نديان به خودا و ژياني دواي هه بووه به رگري له " هه لويستېکي توندونيؤي بېلابه نانه ده کرد " به لام له هه مېر چاکه کاري و ناکار و دادپه روه مريدا هه ستيکي به هيزي هه بووه. جا پيچي هه ر وه دؤخي که سييه تيه کانی دیکه ي پۇشنگري، گه پشته نه و باوه پي که له سه ر خؤرئساوا پتيويست له کونفؤشيو سي ته وه ليريېن.

په يوه نديي نايين به سياسته ي دهر وه چيه ؟ له پوي ميؤوييه وه، نه و لاتانه ي که و به مسيحييت و نيسلام کاريگري بوون پالنه ريکيان بؤ بلاکړدنه وه ي پا و بؤ جوته کانيان و پتيونيکريني خه لک بؤ نايته که ي خؤيان پيشخستوه. نه م کيانه نه بشيريه ش له سياسته ي دهر وه ي ولاتاني جؤرلوچؤري وه ک بریتانیا و ويلايه کانی په کگرتوو و فېره نسا و نېرلندا پوهونه. سه باره ت به بریتانیا و ويلايه کانی په کگرتوو- له وانه يه به هؤي هه ژمونه به هيزه که يانه وه بيت-

هستي پروتستانتي جيهه نجهي خړی له قوولايي سياسته نه کاني دهره کي جيهنښتووه، به تايهت له کاروباري نيوډه وله تيدا. به لام چين له پيښاو به رگري له خوځرندا پټويستي به بلاوځرندو هې شتک نيه بڼ هېچ که سيک. هر له بهر نه وه چين له ړنگه يدا به ره و نه وه بيهته هيزتي جيهاني نه واه به سته ميژويه کي خړی وه ديته ناوه. له بهر نه وه، کاتيک په کين له هم بهر مافي مړوځا هلوځيستي ساروسره، ماناي نه وه نيه که سيستمکي سرگوتکاري ه به يان گوشه نيگابه کي نوندوتيزي واقيعي له هم بهر به رزه وه ندييه کاني خوځدا ه به- هر چنده نه وه ړولې خړی ده گيرې- به لکو ماناي نه وه به که چيني به کان به شتو به کي جياواژ له و پرسانه دنواڼ، نه که به پټي چند پټو ريکي دامالرواي ه له و پاستي، به لکو به هستيکي کرداري به وه که واه سهرچاوه له چوارچيو ه نه لسه نه به کي پټو پټيکاره وه ده گري.

نږدې جيار پياوښتي کاري خوځړناو ايي ټيبيني ده که نه که هاوتاه چيني به کان يان گرنگيه کي نږدې به بنه ما و ياسا و گري به سته کان ناده نه. هه سترگري نه وان به بنه ما نه خلقي به کان زياتر له نه لسه هې ټاکاري هه لومړجيدا نزيکه، بڼ نمونه: نه گهر پياوښتي کار يان به پر سټيکي چيني باوه پري وه هابوو که ياسا کرچوکاژ و خراپه، نه واه پشنگو پټي ده خات يان به ده وريدا ده خوځليته وه يان نږدې به سانايي پښنيزاي نو سيني گري به سټيکي نوځ ده کات، ړيزگرش له هزده کاني دامالرواي له نه قلبي به تي کرداري بهاني چينيده به جوړتک له جوړه کان پر سټيکي سه يره. هه روه هه به يوه ندييه کاني کړه لايه تي و مقمانه له پابه ندبوونه کاني سه ر کاغه ز گرنگره. باشتري به لگش بڼ نه وه به که کومپانياي مايکو سوډت بڼ ماوه ي چندان سال نه يتواني چين ناچار بکات ياسا به کاني مولکيه تي هزي سي تايهت به خړی پياده بکات، نه نيا سواي نه وه هه نديک کات هولي خړی بڼ دروستگردي

په يوه ندى له گال حکومتى چيندا وه گه پخست و له ميانيدا نه وه ي پوونگر دوه
که و او پو پنځسختنى سيمتمى نابوړى و ليزکاري له چيندا ده ي وى يارم تيان
بدات. گهرچي که مينه ي کي نژدگى چينيه کان به پاستى نه و بېرته يان گوتنه
که پنى وابه به ما و ياسا و گرتبه سته کان له شيگر دنه وه ي ه لومه رجب يان
پرستک گونگ ترين، نه وه ماناى نه وه په که له وانه يه پښتکه و تنى سياسى و ياسا ي
له چيندا په و تنکى باز نه بيتر و نالوت تر له وه بگرتبه به ر که و مرؤ پښ يان
ده کات.

که لتوړى پوښن بريانه ي چينيش به بولى خوى يو چاره سه رگر دنى ناکو کيه کان
کاريگر يى له نزيک کاريه کانيدا ه يه پو پيرت ويله له زانگوى بوسندا ده لبت:
چينيه کان له هه ستر دنيان به ه و کاريگر يدا پشت به بېرته کي وده ي تشى
بان چي qienergy ده به ستن. تشى يان چيش کرکي هاوسه نگي ژينگ يه
fengshui و په گزى نيو جه سته يه که و به ه وى ده رزيه کانى چيني و
گزوگ ياه کانه وه که م ي پى ده کړى. به شينکه له پنگه و شتوازيکى فرلوانتر بى
ننگه يشتن له جيهان وه کومه لیک هيزى کارلنک که و و تېکچر لوى نالوت،
هروه ما به ه وى سيستمنگى ساده و گونجاو و هارمونيك وه سيستمى ه و
کاريگر ي کارناکات... هروه ما په ننگ کاريگر يى له سه ر سياسه تى دهر وه شدا
ه ببت. بېگومان له وانه يه نه م لوزيکه زنده پويانه ببت، نه ک هه ر نه مه، له وانه يه
نقد پوچيش ببت، به لام کاتېک سه باره ت به بېرگر دنه وه ي چينيه کان له گليان
ده به ببت، نقد به خيرا يى درک به وه ده که بت که چه مکه کانى وه وده ي تشى له
نه قلبيه تى نه واند شتېکى کرکيه. سياسه تى دهر وه به زور لک له هيزه کانى
جيهانى کاريگر ده ببت، به لام بېگومان بېر و ننگى سه ر که له هه به ر جيهاندا

هه به که وایرنگه ی لریککاری و پره فتنار و کار دانسه وه ی خه لک ریکنده خات، به تابه تیش له قه برانه کاندا.

به لام پۆشنجیری له بۆشاییه وه نایه ت. هه روه ها دابردوو و ترشی DNA چینی به میژوه نوپیه که ی کاریگر ده بن! کاریگری خۆرئاوا و ویرانکارکردنی به شبنکی گه روه ی که لتوو ره که ی له لایه ن کۆمۆنیزم و نه و بۆشاییه پوهییه ی لپیه وه هه لئولا، هه روه ها هه ول هه نوکه ییه کانی بۆ گونجاندنی دابونه ریته کانی له گه ل نوپیه راییه له مه دا کاریگری هه یه. چونکه کانتیک له گه ل نابوو ریژانانی چینی قسه ده که یه ت، نه وان بۆ به ره مه مینانی که شه کردنی نابوو ری یان وه ستاندنی هه لئاوسان، ریگه ی کۆنفۆشیوسیت پینابه خشن. نه گه ر بانکی مه رکه زی چینی - که وای زۆر هاوچه رخانه و نوێ دیت به رچاو و له سه ر نۆرمی خۆرئاواییه - له سه ر پپیه کانی خۆی هه لئه ستابایه وه کانتیک ویلایه ته کانی به کگرتوو دواي لپیکرد سه ره نوێ دراوی خۆی هه لئه سگیننننه وه، نه مه ئاماژه یه که به هه سته شانازی کردنی نه ته وه یی زیاتر له وه ی ئاماژه به پاشخانی دیاریکراوی پۆشنجیری بکات. (که ی دواچار بووه که وای ویلایه ته کانی به کگرتوو له ترسی یه کیک له حکومه ته کانی بیانی سیاسه تی نابوو ری خۆی گۆرپیت؟) له راستیدا، چینییه کان له زۆر بواردا نه قلییه تی خۆرئاوایی ده گرنه به ر. هه ندیک شرتوه کاری سیاسه تی ده روه ی چینی خۆیان به کۆنفۆشیۆسییه کانی مه سیمی ناو ده به ن، له مه شدا مه به ستیان نه وه نییه که وای پیشانی به دن هه لگه رابیتنه وه یان بووینتنه شنجیلی، به لکو نه وان که سانی چینی پوانگه خۆرئاواییه، هه ول ده دن پیزه به کی زۆرتری هه ستنکردن به مه به ست و به ها بیه خشنه سیاسه ته کانی چینی. له کۆنایشدا چین، وه ک گشت ولانی نا خۆرئاوایی، ناوینته یه کی

پۆشنبیری تایبەت بەخۆی هەبە - چەند بەشێکی خۆرەلاتی و هەندیکیشی خۆرتاواپی - بۆ ئەوەی لە سەدەى بیست و یەکدا سەرکەوێ و گەشه بکات.

ئەو گەورەترە بشاردێتەو

گرفته گەورەکەى چین پەيوەندى بە تايبەتمەندیەکانى پۆشنبیریەو نەبە، بەلکو پەيوەندى بە لایەنەکانى گشتى هێزەو هەبە. چین وەها لە خۆی دەنواى کەوا گەلێکە و بریارى ئەوەى داو بەشێوەیەکی دروست پابێت، هەروەها پەناریشی بە خاکەراپی و دەستورەندەن و پەيوەندى دۆستانە لەگەڵ هەموواندا دەناسرێتەو. بەلام لە پاریسدا زۆرێک لە ولاتانی گەشەسەندو و رابوو پێیان وابوو کە پالەنەری باشیان هەبە؛ لەگەڵ ئەمەیشدا بوونە هۆى ئەوەى سیستمەکە دووچارى شەژان و تێکچوون بکەن. پۆلیت گیلانى زانای سیاسى، تێبینى ئەو دەکات کە کاتێک هێزى گەلێکی دیاریکراو زیاتر دەبێت، ئەوا "حەز دەکات هەژمۆنەکانى خۆى بەسەر جوار دەوریدا زیاتر بکات. جا لە پێناو زیادکردنى ئاسایش و سەقامگیریە تايبەتەکەیدا، هەول دەدات هەژمۆنەکانى سیاسى و ئابوورى و هەژمۆنى فراوانتر بکات. هەروەها هەولێ گۆڕینی سیستمى نێو دەوڵەتى دەدات بۆ ئەوەى لەگەڵ بەرژەوەندیە تايبەتەکانیدا بگونجێت". لێرەدا خالى سەرەکی و کۆرکى ئەوەیە کە زەلمێزەکان لە گشت قوناغەکانى مێژوودا باوەرپیان وەها بوو کە پاکترین نیازیان هەبە، بەلام پێویستى و زەورەت ناچارى کەسێک لە پێناو پاراستنى ئەو بەرژەوەندیانەى کەوا بەردەوام لە فراوانبوندان، پێشویشتى پێویست بگرنەبەر. جا لەبەرئەوەى چین لە هەوى هێزەو و لاتى دووهمى جیهانە، ئەوا بەرژەوەندیەکانى ئا سنوودێکی نەزمەزن فراوان دەبێت.

له کړناییدا، له وانه یه نیاز و مه به سته کانی چین هیچ په یوه نډیبه کی به و شتانه وه نه بیت که و له ناینده دا پوو ده دهن. چوونکه له م جیهانه شله ژلوه ی سیاسه تی نیوده ولتید، هیچ په یوه نډیبه کی راسته وخو له نیوان نیاز و مه به ست و دهر نه نجامه کانه وه نیبه (هیچ ولاتیک نه یوو که و پیشبینی جهنکی جیهانی سالی ۱۹۱۴ بکات). مه سه له که زیاتر به بازاریک ده چیت که ورا گشت کړمپانیایه کان ه ول دهن به هزی به رزکردنه وه ی نرخه کانه وه تیایدا قازانجه کانیان زیاتر بکن، به لام دهر نه نجامه که بق کوی سیستمه که نه ولو پنچه وانه یه: وانا دابه زینی نرخ. به هه مانشتیوه، له سیاسه تی نیو ده ولتیشدا- سیستمکی دیکه ی به بی یک ده سته لاثی ره ها- نیاز و مه به سته کانی ولاتان به رده وام له که ل دهر نه نجامه که دا ناگرنجیت. لیره وه نه و ته به نرخه رومانیبه هات: " نه گهر ناشتیت ویست خو ت بق جهنگ ناماده بکه "

به لام سه باره ت مؤرکی ناشتیخوازانه ی پابوونی چین نه و له میانی چهنه مؤنثاتیک له کردلوی چینی و کاردانه وه کانی ولاتانی دیکه و کاریگه ری نه و کارلیکه له سهر کوی سیستمه که وه دیاری ده کړی. چین له به رقه باره که ی هیوای نه وه ده خوازیت بجیته سهر گوږه پانی جیهانی به بی نه وه ی که س بیبینی، بق نمونه: گه پانی چین به نوای وزه و ماده ی خاوشتیگ و هه موو که سیگ ده یزانی. چین نقد به خیرایی گه وره ده بیت و وزه و گشت جیره کانی کالایه کان به کار ده بات و پیویستی به سهر چاوه یه کی جتگبر هیه. هه نډیک ولاتی دیکه هه ن نه و ده کهن، نه دی بق چین هه مان کار ناکات؟ گرفته که خزی له قه باره ی چین هه شارداوه. چوونکه چین له سنووریکی نقد لرواندا کار ده کات به شینوه یه که نه مه ده بیته هزی گورانی گه مه که، جا نه گهر هه ز ل بکات یان نا.

له راستیدا، نینگه یشتنى چین له هه‌مبەر به‌رزه‌وه‌ندیه‌کانیدا ده‌گۆڤی. هه‌روه‌ما نه‌وه‌ی گه‌نجیش به‌باشی درک به‌هینى نوینی چین ده‌کات. هه‌ندیک له‌ چاوبێرانی چینیش له‌هه‌مبەر نه‌وه‌هه‌یزبونه‌ بۆ به‌بۆده‌ی نه‌وه‌ واته‌ هه‌ست به‌ نینگه‌رانی ده‌که‌ن. نه‌مه‌ش نه‌وه‌ش به‌وه‌که‌ لی کوان یو له‌ سالی ۲۰۰۵دا له‌ وه‌تاره‌ی که‌وا له‌ زانکۆی فۆدان له‌چین خۆتندبوویه‌وه، له‌ میانى کۆمه‌لیک هۆشداریدا به‌شیوه‌یه‌کی زۆر به‌ باقوبریق ئاماره‌ی پیکردبوو، ناوبراو له‌ وه‌تاره‌دا نینگه‌رانی خۆی له‌ هه‌مبەر سه‌رکرايه‌تی هه‌نوکه‌ی چین و نه‌نانه‌ت نه‌وه‌ی وه‌تاریش ده‌ربړی! هه‌ست نه‌وه‌یه‌یه‌که‌ له‌ زه‌مه‌نى سه‌قامگیری و خۆشگۆزهرانى و هه‌ژمونه‌ گه‌شه‌سەندووه‌که‌ی چيندا له‌دايک ده‌ییت، ناوبراو گوتی: "ده‌بی زه‌روه‌وتی دلتاییکردنه‌وه‌ی جیهان له‌ گه‌نجانی چینی بگه‌یه‌ندری که‌ چین نابێته‌ هه‌یزیکى ته‌گه‌ره‌ دروستکار". هه‌روه‌ما لی کوان به‌شیوه‌یه‌کی شارلوه‌ ئاماره‌ی به‌وه‌ کرد که‌ نه‌وه‌ی وه‌های کربوه‌ سه‌رکرده‌کانی چین پارێزگه‌ری له‌ خاکه‌پایه‌که‌ی خویان بکه‌ن، باده‌وه‌رییه‌ تاله‌کانی هه‌له‌کانی ماونسی تونگ بوو! که‌ بریتی بوون له‌ هه‌لگیرساندنى شۆپشه‌کان له‌ ده‌روه‌وه‌ و قه‌له‌مبازه‌ گه‌وره‌که‌ی به‌ره‌وه‌ پێشه‌وه‌ و نه‌وه‌ شۆپشه‌ پۆشنه‌رییه‌ی که‌ به‌وه‌ هۆی مرینى نزیکه‌ی چل ملیۆن چینی. "زۆرگه‌ گه‌نجانی چینی - که‌ له‌ قۆناغى ناشنى و گه‌شه‌کردنێکی وه‌هادا ده‌ژیه‌ن که‌وا پابهریوى شله‌ژاوى چینی هه‌رگه‌ز به‌خۆیه‌وه‌ی نه‌بێنیه‌ - نه‌وه‌له‌ و که‌موکورتییانه‌ بزله‌ن که‌وا چین به‌هۆی ئامانج و به‌رنه‌ماییه‌ له‌ نه‌دازه‌ به‌ده‌ره‌کانی و توندروێی ئایدۆلۆژى نه‌جماى دا".

له‌ ئێستادا، هه‌یشتا سیاسه‌تى ده‌روه‌وه‌ی چین به‌شیوه‌یه‌کی هه‌مه‌کی له‌سه‌ر کاروباره‌کانی بازرگانیدا چڕکراوه‌ته‌وه‌، هه‌رچه‌نده‌ نه‌مه‌یش نیشکی خۆی بۆ شوێنه‌کانی دیکه‌ ده‌نێسێ، بۆنمونه‌ له‌ شه‌هره‌قی: چین کار بۆ بونیانانی

په يوه نډيې ټاټورې ده کات، چوونکه کيشوهرې نه فريقيا ساماننکې نژدې سرونښې هه په که چين پټويستی پټي هه په بڼ نه وهی گه شه بکات. چين و زورنک له حکومت نه کانی نه فريقيا پيشوازيه کی گه رميان له دروستکردنی په يوه نډيې نوي ټاټورې کړد؛ به شپوه په کی به شه کی له بهر نه وه بوو که هيچ په يوه نډيې کی راپردوویي ئېستعمارانه بان ميژويه کی پر له گرفت له نيوانياندا نښه که وا پرسه کان ټالوزيکات. له بهر نه وه، ټالويزی بازرگانی له نيوان هردوو لادا به پټزه ۵۰٪ ی سالانه گه شه ده کات، هه روه ها وه بهرنياننه کانی چين له کيشوهره که دا به خپراپه کی گه ل نژدې زياد ده کات. گه شه کردنی ټاټورې له نژدېک له ولاتانی نه فريقيدا ژماره ی پټوانه یي نومار ده کات، نژدېی نه و گه شه کردنه ش ده گه پټنه وه بڼ په يوه نډيې کی باش له گه ل چيندا. به لام هه نډيک له ولاتانی کيشوهره که وه ها له په يوه نډيې که ده نواپن که جوړه خراب سوود وه رگرتنيکه و له هه ژموونه نوښه کی چين ناپازين، له بهر نه وه چين هه ولې ناقه تېرووکين ددات بڼ نه وهی نيازپاکيې خوی پيشان بدات. له تشريني دووه می سالی ۲۰۰۶ دا، سه رنک هيڅ جينتاو سه بارت به په يوه نډيې چيني نه فريقي لوتکه په کی به پټوه برد. هر چل و هشت ولات که وا په يوه نډيې ديپلوماسيان له گه ل چيندا هه په، له لوتکه په ناماده بوون، نژدېه شيان له لاپه ن سه رنکه کانپانه وه بان سه رنکه ويره کانپانه وه نوښه رايه تي کرابوون. نه مه که وده ترين لوتکه ی نه فريقي بوو که له دهره وهی کيشوهره که دا به پټوه بچيت. له وکړيو نه وه په دا، چين به ټپنی دا که له ماوه ی دوو سالدا يارمه تښه کانی دوو هينده بگانه وه، پټنج مليار ډولار به قهرز و پالېشتی بدات، بڼ هاندان و پالېشتيکردنی وه بهرنياننی چينيش له نه فريقادا سندووقنک به به های ۵ مليار ډولار دامه زوښی و له زورنک قهرزی خوی خوشبوو که ده بووايه بدراباپوه چين، هه روه ها توانا په کی زورتر بڼ گه بشتن به بازای چيني هه راهم بکات و مه شق به

پانزده هزار کسې دانېتدانراي نه فریقي بکات و له شوېنه جیاجیایه کانی کیشوهره کهدا نه خؤشخانه و خويندنگی نوئ بونیاد بنئ. وه ک پتده چی نه کاریکه ریبه کی زؤدی له سه رؤکوه زیرانی نه سیوییا کرد که و هانی دا زؤد به گورناره وه بلنت: "چین سه رچاره ی نیلها مبه خشی هه موومانه".

چ که موکورتي و هه له به ک له بونیادنانی نه و جؤره په یوه نديپانه دا هه په؟ هيچ، مه سه له که نه نیا هه نه وه په که چین به چوونی بق نه فریقیا نه و بؤشاییه نابووی و سیاسي و سه ربازییه پرده کاته وه که و پتیشتر بریتانیا و هه پره نسا و ویلا به ته کانی یه کگرتو پرپان ده کرده وه. نه مه یش خؤی له خؤیدا مانای به رپابوونی به ریبه ککه و تن و نا کوکی ده گه یه نی، چونکه گشت زلهیزه کان له پینار به واجدان به به رژه وه نديپه کانیا و بؤچوونی خؤیان کار ده کهن له وهی که چ شتک باشه له نه فریقیدا نه نجام بدرئ. چین و هه پاساو بق په فتاره کانی خؤی (له و کیشوهره دا) ده بینتته وه که به هيچ جؤرتک ده ست له کاروپاره کانی نیو خؤی نه و ولاتانه و هرنادات؟ و اتا ییلاپه و سوو به خشه. به لام ناپا نه مه راسته؟ موزیس نه ییم، سه رنوسه ری گؤشاری فؤزین پؤلیسی، چیرؤکک سه باره ت به حکومتی نه یجیری ده گپرتته وه که و دانوستانی ده کرد بق نه وهی له پینار سیستمی بانک کان له گه ل بانکي نیوده ولتیدا له سالی ۲۰۰۷ ۵ ملیون دؤلار قهرزی ده سنکه وئ. بانک که سه ورپو له سه ر نه وهی که پتیش نه وهی قهرزه کی بدریتی، ده بی حکومت پیفؤرم له به رتوه به رایه تیبه گنده له کی شه منده فهره کاندای بکات. پتیکه و تنامه که هتنده ی نه مابور واؤ بکری، به لام حکومتی چینی هاته نیو مه سه له که و قهرزکی ۹ ملیار دؤلاری بق نه یجیریا پینش نیاز کرد بق نه وهی سه رله نوئ سیستمی هتلی تاسنی به شتیه په کی هه مه کی بونیاد بنیتته وه، قهرزه کهش به بی هيچ داواکاری و مهرچک و به بی دواکاری بق

هرچنده له لایهن نه ته وه کانی به ککرتووه و کژوبه بند خړلوته سر کرده ی فروشتنی چک به سوودان- که دواچار له سر ده سنی میلشیا به کانی یشتگرکاری حکومتی دارفر کژتایی مات. زدرجار به پرپرسانی چینی نه وه دوپات ده که نه وه که په یوه نډیه کی پته وی سهربا زیان له گه ل سووداندا هیه و ده بانه وی به هه مانشینوه ش پاریزگری لی بکن. جیگری وه زیری دهره وه ی چین له پوونکردنه وه ی هلویتستی ولاته کی زدر پوون و پاشکاو پوون کاتیک گوتی: "کار کاره. نیمه هه ول دده بن سیاست له کار جیا بکه پنه وه. دووه میشر، پیم وابه که دوخی نیوه خویی سوودان شتیکی نیوه خویی و نیمه له پیگه په کدا بن هیچ شتیکیان به سره را بسه پنین".

نه گهر چین له سر گوړه پانی جیهاندا باریزانیکي بچوک بووایه، شو اکس گرنگیبه کی زوری به و شتانه نه دده که وا له سوودان پان زیما بوی نه نجامیان ددهات، بۆنمونه: کوبا- له گه ل شو هه موو زانیاریانه ی له هه مبه ریدا ده یزانین- په یوه نډیه کی فراوانی له گه ل هه ردو ولاتا - سوودان و زیما بویدا- هه به و که سیش گرنگی پینادات. شم په یوه نډیه ی چین له گه ل شو دوه لانات پیشکه و تنبکی هیواش و پشپتیه ستنو (اتکالی) هیواشی پیده به خشی، له دوورمه وداشدا خولی سیستمه خراپه کان و نه و گرزیبه کومه لایه تیپانه درنژد ده کانه وه که وا کیشوهری نه فریقی کردووه ته وه پووشی به رددم په شه با. له هه مان کاتیشدا، شم جوره په یوه نډیه ی وه ها له گه لانی شو ولاته نه فریقیبانه ده کن به هه مان لینوا بنولونه چین که به درنژایی چه ندان سال به هوپوه له ولاتانی خورنواویان دهنواپی، هرچنده حکومت ته کانی شم گه لانه به چاری پز و باشه وه له چین دهنواپن.

له راستیدا، به کيک له هېزه کانی جه خنکردنه وه ی په کيک له سهر شه فریقا نه وه به ی زماره به ک له ولاتانی شه فریقا په یوه ندی دزستانه یان له گه ل تاپواندا ه به .
 حوت ده ولت له کوی بیست و شش ده ولت که په یوه ندی یان له گه ل تاپواندا ه به ییسته له شه فریقیدان، به لام شه شانیان (به باشووری شه فریقاشه وه) له ماوه ی ده به ی راپردودا دانپندانه که یان له تابییه وه گواستوه نه وه په کيک، نه به یش به هوی پیشنبازه پر له داناییه کانی پیشکه شکرینی یارمه تییه وه به .

به لام چین زور کارمه تره و هیزی نرم و هوکاری باشتی دیبلوماسی له تاسیادا به کارینی، تاسیاش شه شوینه په که وا چین زوری کات و زه و گرنگیدانه کانی بز ترخان ده کات. په کيک به هوی دیبلوماسییه ته کارمه که ی، له ماوه ی دو ده به ی راپردودا یارمه تی پیکه ستنی شورش و وه چه رخانه نیو ه لوئیسته کانی دوه . له هشتایه کاندای چین ته نیا په یوه ندییه کیشی له گه ل زوری که له ولاتانی خوره لانی تاسیادا نه بوو، به کوریای باشوور و شه ندونیسیا و سه گانفوره شه وه . به لام له سالی ۲۰۰۷ دا چند مافزیتی هاویه شی سه ربازی له گه ل کوبه ندی ولاتانی باشووری خوره لانی تاسیادا ASEAN نه نجام دا .
 به کيک له راپرسییه کان به لگی شه کورانه ی نیو ه لوئیسته کان زور به یونی پیشان ده دات، چونکه نه وانه ی که راپرسییه که یان له سهر شه نجام درا کاتیک برسباریان ل کرا که مضمانه یان به کامه ده ولت هیه هیزی جیهانی ه بیت، شه و کسان نیو تاپلند و شه ندونیسا - که دوو هاوپه یمانی شه قلبیدی شه مرکان -
 جینیان له ویلايه ته کانی په کگرتو پی باشتی بوو. نه نانه له ئوستورالیاشدا، ه لوئیسته باشه کانی هه مبه ر چین و ویلايه ته کانی په کگرتو په کسانه .

یاده وه ریبه شوق شگرتییه کانی سیاسه تی دهره وه ی چین - که له یوی کردلرییه وه واتای به کاره ییانی جیاوازی و نا ککبه کانی چینی ده که باند له پیتان

وروزاندنی گرفته کاندای- تا نهم دوا بیانه ش له خه یاله کاندای مابوون. داگیر کرنی
 فیتنام له لایه ن چینوه، هروه ها بانگه شه کانی به هه بوونی ماف له ده ریای
 باشووری چیندا و کتیشه سنوورییه کانی له گه ل پووسیا و هیند بز چوونیکي
 وه های دروستکرد که چین هاوسیتیه کی هه راسانکار و وروژنه ری گرفته کانه.
 به لام په کین له گه ل هاتنی کوناییه کانی نه وه ده کاندای سیاسه تنکی ده روه ی
 نه او جیاوازی هه ریمیی گرته بهر، نهم سیاسه ته ش له و کاته دا نذر پوون بوو که
 بولی چین له دواى قه یزانی سالی ی ۱۹۹۷ خوره لائی ناسیا نذر بونیاندرانه
 بوو. له و کاتییه وه، په کین له به کارهینانی هیزه سیاسى و نابوویرییه کانی نذر
 کارامه بوو که به شیوازیکی نذر دانبه خوداگرتوانه و پشودریژانه ی نذر کارا
 ره فتاری کردوه. رتیارزکی نه رمتری سیاسییانه ی گرتوته بهر، هروه ها
 گرته ست و ریکه وتفننامه ی نذر چاوتیرانه ی یارمه تیی پیشکه شکردوه (نو)
 یارمه تیپانه شی به زوری له یارمه تیپه کانی ویلايه ته کانی په کگرتوو باشربوه،
 هروه ها به په له ریکه وتنیکي بق بازرگانیی نازاد له گه ل ASEAN
 مقرر کرده. پیشتر خوی له کومه له کان و به په کگه یشتنه کانی هه مه لایه ن به بود
 ده گرت، به لام به مدوا بیانه له زورترین کونفرانس و یانه و کومه له دا به شداری
 ده کات- ته نانه ت یه کیکي تاییه ت به خوی پیکهیناوه که لووتکه ی خوره لائی
 ناسیابه و به نه نفه ست ویلايه ته کانی په کگرتویی لی ده رهاویشته وه. نیتسه بش
 چین له ولاتانی باشووری خوره لائی ناسیادا پیشوازییه کی گه رمی لی ده کرتی
 ته نانه ت گلزریا شه رویی سهرکی فلیپین و لایه نگرى پروکه شانه ی نه مریکا
 به ناشکرا پایکه یاند: " نیتمه شادومانین چین بیتته خوشکی گورده مان".

نهم گزانه له په یوه ندیپه کانی په کین له گه ل حکومت ته کانی ولاتانی هاوسینیدا
 ده بیندری، بوضوونه فیتنامییه کان خوشه و بستیه کی تاییه تیان بز چین نییه،

په کڼک له بهرپرسانى چين به منى گوت: "نيمه به شپږه په کي باش ده بينين. چين يو ماوه ي ه زار سال فتنامى داگرکرد. له و کاتيشه وه سبزده جار هيرشى بڼ کردووين". به لام دانى به وه شدانا که چين "ناماده بيه کي مه زنى هه به، گوره نرين سه رچاوه مانه"؛ ولسا له سر حکومته کاني نه و ناوچه به و گه لاني پښيسته به شپږه په کي پراگماتيکي په يوه ندييه کي نزيکيان له گه ل چيندا ه بڼت. به هرحال، نه و کنيځانانې که و له فتنامدا سه ردانيانم کردن به شپږه په کي به رجهسته چه ندان کومه له وتاري سه رکړده چينييه کاني وه ک دڼگ زيا و بينگ و زمين و هيو جينتاو ده خه نه پوو.

پنځ سه ردانه کم بڼ فتنام، له کاني سه ردانه فريميه کي سه رکوړه زيراني چيني وين جياباو له سالي ۲۰۰۷ دا چووبوومه تزکيو، له ويندا قسه په کي هاوشپوه ي نه وه ي سه روه و هم گوئ ليښو. جياباو خوي له وه دورگرت بچيته فولايي خاله زږوړه ونده پر له گرځيه کاني نتوان هه ردو ولات و له جيات نه وه جه ختي له سر لايه نه نرښييه کان کرده وه؛ ولسا جه ختي له سر په يوه ندييه گه سه سه ندووه نابورپيه کي نيوانيان کرده وه. به لام که مکړنه وه ي نه م گرځيه فضوله و له سياسه تي دهره وه ي په کيندا نامازه به مه ترسييه کي سه ره کي ده کات، نه و يش ه ولدانيه تي بڼ به کارهيناني هه مستوسزي نه نه وه يي له پښاو هه به سته تايبه ته کاني خوږدا.

له پسرودودا چين سرورپو له سر نه وه ي په يوه نديي له گه ل ياباندا به گرځي بهنښته وه. نه و نابورپي و کاره قېزه ونانه ي يابان له جهنگدا نه نجامي دا و سرورپو يي له دانسان به گوناوه کاني به شتيکي زږي گرفته کي نه وکات جوو. به لام وه ما پنده چوو که چين زږد به چالاکيه وه کار بڼ زياترکړني نه و گرفته بکات، گه وره کړني گرفته که ش به رنگ په ک نه نجام ده دراکه برتيښو له

باسکردنەوێی پەفتاری یابان لە جەنگدا لەو کاتانەئێ کەوا پێنۆستی پێنی مەبووایە، هەروەها پۆزشەکانی یابانی پەتەکردووە و وانەئێ مێژووی نێر خۆتێنگەئێ کانیئێ ژۆر بەتوندی جەختیان لەسەر ئەم مەسەلەئێ دەکردووە. لە نیسانی ساڵی ۲۰۰۵دا حکومەتی چینی لە هەمبەر پێژگرا مە مێژوویەکانی خۆتێنگەکان زەمینی بۆ ناپەزایی دژ بە یابان خۆشکرد، ئەم ناپەزاییانە بۆنە خۆپیشاندا ئێ گەورەئێ میلی و کاری تێکدەرانە، هەروەها بەردبارانکردنی بۆلێزخانەئێ یابانی و دواکاری بۆ نەکرینی کالای یابانی.

لەبۆی ستراتیژیەو بۆ پەکین لۆژیکی نییە کە وەک پێشوو لە هەمبەر تۆکیویدا وەک پابردوو توندپۆ بێت، بەتایبەت کە سیاسەتی پابوونیکێ ناشتیانەئێ گرتبووەبەر. چونکە ئەمە دەبوو مۆی ئەوێ هاوستانیەکی پکا بەر دژ بۆ خۆئێ پەیدا بکات، هاوستانیەکی سوپایەکی تۆقێنەر و ئابوریەکی وەهای هەب ئێستەئێ لەگەڵدا بێت سێ جار لە ئابوری چینی مەزنتەر. لەبەرئەو ناقلی و دانایی چینی ستراتیژیک پیادە بکات کەوا یابان بەچەند پەيوەندیەکی ئابوری و هاوکاریەکی گەورەتر و گەشتن بە بازارەکانی یابان و وەبەرھێنان و نەکنۆلۆژیە ئایبەتەکی بێستێتەو تا ئەو کاتەئێ لەگەڵ گۆزەریکردنی کاتدا بەرزەفتی دەکات. ئەک هەر ئەمە بەلکو بۆ ئاساییکردنەوێ پەيوەندیەکان بەلگەئێکی ژۆر بەمێز هەب، چونکە یابان - هەرچەندە بەشێوەئێکی میسالیانە پەفتاری نەکرێو - بەلام چەندان جار لەبەرانبەر دۆژمنکاریەکی کانی جەنگ داوا ئێ لێبوردنی کێرێو و زیاتر لە ۲۴ ملیار دۆلاری وەک یارمەتی لەپێتلاو گەشەکردندا بەخشێو، چینی (نەمیش شتیگ و چینیەکان مەرگێز باسیان نەکرێو). ئەو پەوێ کە حەزی ناشتێوونەو لەگەڵ یابان لەو کاتەو سەری مەڵدا کە جیاباوی سەزۆکەزێوان لە ساڵی ۲۰۰۷دا سەردانی یابانی کرد، بەلام

رهنگه نه وەش درېزه نه کښښت، چوونکه گرفتښکی چینی هه به له بېر دهم نه وەدا ده بڼته له مېر. له بېر نه وەى حزیی کومونیسټ دواى وازهیناسی له کومونیسټی، بۆ پاراسټنی به کیه تیى چین لایه نی نه وەى وەك خه له تاندنیک به کارهینا، هستی هاوچه رخانه ی نه وەى چینییش به دوژمنایه تکرښی یابان ده ناسرته وە. له بېر نه م هوی، هیشتا ماو له چیندا پالوانه؛ چوونکه به دږی یابانییه کان جهنگاوه و ولاته کى به کخسنوه.

حکومه تی چینی به شینوه به کی گشتی شیمانه ی نه وە ده کات که ده توانیت سۆزی خه لکی به رزه فت بکات، به لام له مړوژگاړه دا نه م مقمانه یه له ده ست ددات. چوونکه ده وله تیکى دیموکراسی نییه، نه و ا شاره زایى له م بواره دا که مه. به ناگایى و دولییه کی زځده وە په فتار له گه ل ه سترسۆزی که له که پیدا ده کات، هه روه ها له وەش دلتیا نییه ناخو ده بى هانی بدات یان سه رکو تی بکات، نه مه یش هه مووی له ترسی ده رنه نجامه کانه، بۆنموونه: حکومتی چینی نازانی له هه مېر کومه له پ کی وەك هاوپه یمانیى نیشتمانیدا چى بکات، نه م کومه له په نه وە په رستی توندېږن و له چالاکییه کانیا ندا پشت به ئینه رنیت ده به ستن. هر نه م کومه له یه ش به پرېرسى ړتکخستنى خو پيشاندانه کانی دږ به نه مریکا بوون دواى به دواى فریکه ی EP-3 ی سالی ۲۰۰۱ و خو پيشاندانه کانی دږ به یابان له سالی ۲۰۰۵، حکومت ړتگه ی بۆ هه ردوو خو پيشاندان خو شکرد، به لام دواتر بزى به ونبوویه وە له وە ژور نوندونېرتربوون که ېنښېښی ده کرد. به لام نه م دوو به وولوه، وەك پښه چى، پالېان به ده سته لاتوه نا سه رله نوئ بېر بکاته وە، چوونکه به مدروایانه په کین پالېشتیى خړى بۆ هزى نه وە یى که متر کړېوه نه وە و کار له سه ر نه و هزانه ده کات که و دېلوماسیتر و سیاسییانه ترن.

به‌لام سه‌بارت به تایوان نه‌گه‌ری مه‌ترسیداری پوودانی قه‌یرانیکی ده‌ره‌کی و مه‌لچوونیکي گه‌وره‌تری نیوه‌خزبی نه‌توه‌یی له ئارادایه. چونکه په‌کین له هه‌مبه‌ر تایواندا نه‌رم نه‌بووه، هه‌روه‌ها هه‌ندیک سیاسه‌تمه‌داری نایوانیش له هه‌مبه‌ر چیندا نه‌رم نه‌بوون؟ وه‌ك باروونه و نه‌گه‌ری ته‌قینه‌وه‌ی هه‌یه، په‌کین له نمونه‌ی ئه‌و ته‌قینه‌وانه پینشنیازه‌که‌ی چین چوپیانی سه‌رۆکی تایوانی بوو سه‌بارت به ئه‌نجامدانی گشتپرسپیبه‌ك بۆ سه‌ربه‌خۆبوونی تایوان له سالی ۲۰۰۲دا که بووه هۆی سه‌ره‌لدانی شه‌پۆلنیکي گه‌وره‌ی توپه‌یی. چین له تۆپه‌ی کانه‌کاندا پلانیك ده‌گریته‌به‌ر که‌وا مه‌به‌ستی ئاساییکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانه له‌گه‌ل پارتی ئۆپۆزیسیونی سه‌ره‌کی له تایوان و نموکردنی به‌ناشتی و هه‌مینی. به‌لام، ئه‌مه‌ش به‌به‌رده‌وامی نییه. چونکه له سالی ۲۰۰۵دا په‌کین یاسایه‌کی ده‌رکرد که‌وا دژی جیاپوونه‌وه‌ بوو و هه‌ره‌شه‌ی له تایوان ده‌کرد که ئه‌گه‌ر به‌هر شینویه‌ك بیه‌وئ چین توپه‌ بکات، ئه‌وا هه‌یزی سه‌ریازی به‌دژی به‌کارده‌هه‌تی. له نه‌جامی ئه‌مه‌دا و - له‌به‌ر چه‌ند هۆیه‌کی دیکه‌ - په‌که‌تیی ئه‌وروپا پلانه‌کی خۆی بۆ لادانی ئابلقه‌ی سه‌پیندراوی چه‌ك به‌سه‌ر چین خواخست.

پرسی تایوان نمونه‌یه‌کی گه‌رنگ و زیندوو له‌سه‌ر چۆنییه‌تی ئیداره‌دانی پالنه‌ره‌کانی ئابووری پیشان ده‌دات بۆ ته‌ولوبوونی هه‌زه‌کانی سیاسیی نه‌توه‌یی. جا هه‌رچه‌نده له‌په‌کیش دوورین. ئه‌قلانییه‌تی دڕوستکردنی به‌یار له سبانه‌نی ئابووریدا ناتواندێ له‌بهری سیاسیدا به‌ئاسانی پتیه‌و بکری، چونکه مینوو و هه‌ستوسۆزه‌کانی که‌رامه‌ت و شانازیکردن و توپه‌یه‌ش پۆلنیکي گه‌وره ده‌گه‌ین. له ساله‌کانی دوا‌یدا په‌کین گۆرا و پێبازنیکي دانایانه‌تری له هه‌مبه‌ر تایواندا پیاوه کرد که ئاستی دوژمنایه‌تییه‌که‌ی که‌متر بوو (ته‌نانه‌ت له هه‌مبه‌ر یابانبشدا)، چونکه درکی به‌وه کرد که‌وا کات له به‌رژه‌وه‌ندیی ئه‌ودا نینه‌په‌ی.

بۆینی چەندان هەنگاوی زیرەکانەیی هەلئینا کەوا پشتگیری لە سەر بە خۆیی تایوان دەکرد لە سەر زەوی خۆیدا؛ گرنگترینیان دابەزاندنی ئەرماتە (پسومات) کانێ گومرگ بوو لە سەر ئەو بەرەبوومە کشتوکالییانەی لە هەریەکێکی تایوانی دەهاتن و لە گشت شوێنەکانی دیکە زیاتر حەزی بە سەر بە خۆیی تایوان دەکرد. بێگومان لە هەمان کاتیشدا، سوپای چینی نۆد بە خێرایی گەشەی دەکرد، لە گەڵ نامانچیکێ ستراتیژیدا کەوا بریتی بوو لە وەدیهێنانی سەرکەوتنی خێرا لە هەر مەملەتێک کە لەوانە یە سەبارەت بە تایوان هەلگیرسێت. بە واتایەکی دیکە، گەشەکردنی نابووری و جیهانگەراییی پالیان بە پەکی نوێ نا پلان بۆ تەواوکردنی پەوت و کاروانە کەیی خۆی دا بنی، لە هەمان کاتیشدا، بۆ پەوێ پەوێ بوونە وەیی سیاسی و سەربازی هێز تۆکمە تر و پێشکەوتوو تر بکات.

نەژدەها و هەلئو

گرنگیی پە یۆهەندییەکانی چین لە گەڵ ولاتانی جیهاندا نۆد کەم و بچووک دەبێت نەگەر بە پە یۆهەندییەکانی لە گەڵ یەک ولاتدا بە راورد بکری کە ئەویش ویلایەتەکانی یە کگرتووی ئەمریکا یە. بۆ بە شێوە یەکی دیکە بیریۆکە کە پەوێتر بکە یە نوێ، هەر گرێتیکێ شیمانە کراو کە لەوانە یە چین پەوێ پەوێ بێتە نوێ، نەگەر نەبێتە هۆی تێوێ گلازی ویلاتەکانی یە کگرتو ئەوا هیچ گرێگێیەکی نییە. بە بۆ تێوێ گلازی ئەمریکی، لەوانە یە جەنگ لە گەڵ تایواندا خۆپێناوی و تراژیدی بێت، بەلام دەرهێنەجامە کەیی جیهانیی فراوانی نابێت تەنیا لە و کاتەدا نەبێت کە بێتە هۆی پەوێ پەوێ بوونە وەیی چینی - ئەمریکی. هەروەها ئەو گرفت و نەگەرەیی کە لە چاوی ئەمریکا دا ناوی ولاتی چینی، بە بە راورد لە گەڵ ولاتانی بێکی دژ بە ئەمریکا ناوێ پۆکی گەورەتری هەبە. سیاسەتی دەرهوێ چینی بە درێزایی سێ دەیه بۆ رازیکردنی ویلایەتەکانی یە کگرتووی ئەمریکا نەرخان

کراپوو، ئەمەیش لەبەر چەندان هۆبوو، بەکەم: بەشێکبوو لە ستراتیژیەتی دژ بە بەکیەتیی سۆشیەت، دواتر هەزکردن بە چوونە نێو بازارەکان و پیفقۆرم، دواتر سەرلەنوێ شەبەندەنەوی ولاتەکە دواى یوودلوه‌کەى گۆرەپانی تیانسانین، یوانتریش وەدەستەتێنانى ئەندامییەتی لە پێکخراوی باززگانیی جیهانی، لە کۆتایشدا ئۆلۆمپیاده‌کانی پەکین. بەلام دەستەبەزێری گەنج لە ئێستەى چێندا مەمانەى پۆژ لە پۆژ زیاتر دەبێت کە ولاتەکەى پێویستی بەو هەیه‌ لە زۆر لایەنەو وەک پکابەزێکی واشنتۆن خۆی ببینی. بەلام لە واشنتۆندا، بەردەوام نەو کەسانە هەن کەوا چێن بە هەپەشەیه‌کی هاتووی سەر نموونە بالایەکان و بەرژەوهندییە نەتەوەییەکانى ئەمریکی دادەنێن. مەبەستم لەو نەو نێیه‌ بێم کە جەنگێک بەرپا دەبێت، یان تەنانت ململانێیه‌ کیش دروست دەبێت، بەلکو مەبەستمە نامارە بە نەگەری پوودانی گرژیی نێوان هەردوو ولات بکەم. ئەوجا چۆنییه‌تیی مامەلەکردنیان لەگەڵ ئەم گرژیه‌دا، دیاریکەری ناپەندەى پەپوهندییەکانیان و ناشتی جیهانییه‌.

لە ئێستەدا، بریار و قسەى هەرە بەرز لە پەکین و واشنتۆن بەیه‌ک‌و‌هە لە دەستی هێزەکانى نەولوکردنە (التکامل). پەپوهندیی ئابووری ئەمریکی-چینی پەپوهندییەکی دوولایەنەى ئالۆتیرکراو. چونکە چین لە پێتێناو ساغکردنەوی کالایەکانى پێویستی بە بازپێی ئەمریکی هەیه‌، ویلایه‌تەکانى یەکگرتووش لە پێتێناو قەرز وەرگرتن پێویستی بە چێن هەیه‌؛ هاوکۆف و هاوشانیکی تایبەتە بە زەمەنى جیهانگەرایى بۆ وێرانکردنێکی دوولایەنەى ئالۆتیرکراوى سەردەمى نەتۆمى. (جگە لە هێزەکانى سەقامگەری، هەرسوو بارخانەى (الترسانە) نەتۆمیی ئەمریکی و چینی پۆلێکى بەرپەرچەدەرەو‌هەشیان هەیه‌) راستیی هەبوونی جیهانیکی گۆزبالبەزەکراو کە چێن و ئەمریکا ناچار بکات بچنە نێو

هاوپه يمانيه که وه به هؤى جوگرافيايه کى سياسيينه وه ته گه رهى بؤ دروست ده بئت. له بهر شه وه، ئيدارهى بؤش سه بارهت به پرسى تايوان به شينويه يه کى سه رسوهرينه رؤر نه رم بوو. هرچه نده جؤرج ده بليز بؤش له پووى نايدزلوژيه وه دوزمنکارانه ترين سه رؤکى نه مريکى بوو که مامه له يان له گه ن په يوه ندييه کانى نه مريکى - چينى کردبى، هرچه نده ته ولوى قوناغى سه رؤکايه تيبه که ي له ستايش کردنى ديموکراسيه و ئيدانه کردنى ديکتاتوريه ندا به سه ريرد و بؤ وه ديته نانى نامانجه کانى هرچه شه ي به کاره ننانى هيزى نه مريکى ده کرد، به لام سه بارهت به پرسى تايوان چه ندان جار پشتنيوانى له چين کرد و هؤشداريى ده دايه تايوان که هه ولئى جياپوونه وه نه دات، هيچ سه رؤکى ديكى نه مريکى پئشتر کارينكى وه هاى نه کردبوو. له بهر شه وه ده بينين په کين له و ئيداره يه پارزييه، هرچه نده وتاره کانى بؤش سه بارهت به نازادى رؤر بوون و خودى سه رؤک بؤش چاوى به دالايى لاما که وت.

واشتن و په کين دانايى ته وايان هه به که وايان لى ده کات هه ولئى هاوکارى کردنى به کترى بدن. ململانى له نئوان زلهيزه کان شتنگ و جيهان له کاتى گوناييهاتنى جهنگى سارده وه به خويه وهى نه بينيوه. جا نه گه ر قه ده ر وه ها بيت بگه پئشه وه، نه و نه و گرفتانه ي له ئيستنه دا نيگه رانمان ده که ن- تيرؤر، ئيران، کورئى باکور - به به رلورد له گه ن نه و شتانه ي که له وانه يه پووبدن، پرسگه لئنگى رؤر ساده ده بن. نه مه مانايى پوودانى گيپرگيکردنه له سه ر خؤ پرچه ککردن و ململانيه کانى سنوورى و پئشپرگيته کان له نئوان ولاتانى هاوپه يمان و نه و ولاتانه ي پشتيان به ولاتانى له خويان گه ورده تر به ستووه، هه روه ها په بدابوونى ململانى لؤکالى و له وانه يه له و شتانه ش زياتر بينه نارلوه. هه روه ها جووله ي پئشه وهى نوينگه ريمى نابوورى و سياسى خنرايه که ي که متر ده بينه وه، نه گه ر

هەر بەتەواویش نەووستی. لە راستیدا، چین بەبێ هیچ جۆرە سیناریۆیەکی تۆقێنەر پەڕووەندییەکانی ئەو هێزانی نائۆز دەکات کەوا لەسەر ئەزەری واقیعدا بونییان هەبە، بۆنۆونه: ئەگەر ویلایەتەکانی یەنگرتوو و یەکیەنێی ئەوروپا هەلۆیستی کۆزکیی تەواو جیاواز لە هەمبەر رابوونی چین بگرنەبەر، ئەمە فشارێکی بەردەوام لەسەر هاوێپەیمانیی خۆشئاوایی دەسەپێنی بەشیوەیهان گزێبەکانی هەمبەر عێراق وەها ئی دەکات وەك دەمەقالبیەکی پووج بێت بەرچاو. بەلام یوودانی ململانێیەکی جیدی چینی ئەمریکی، پوختسارەکانی سەردەمی نوێ دیاری دەکات و دەیکانە شوێنێکی دیکە کە ئۆز لە کامبۆون و بازەکانی و جیهانگەراییی بەدووریت.

هەندیک کۆمەڵەی ئەمریکی هەن- کە بەشیوەیهکی سەرەکی لە پارێزکارە نوێیەکان و هەندیک بەرپرسی پەنتاگۆن پێکھاتوون- لە هەمبەر هەڕەشەی چین زەنگی مۆشدارێ ئی دەدەن و بەشیوەیهکی تاپبەش ئامازە بە لایەنە سەربازییەکی مەترسییە دەکەن. بەلام راستییەکان پائێشتی لە پرسەکانیان ناکات. بەدەنیاپییە وە چین سوپایەکی فرلوانتر و گەورەتر دەکات، چونکە کۆزەیی بەرگریی چین بە پێژەیی ١٠٪ ی سالانە زیاد دەکات، بەلام ئاكو نیستەیشی لەگەڵا بێت بەشیکی کەمی ئەو پارەیه خەرج دەکات کەوا ئەمریکا لەو بوارەدا خەرجی دەکات؛ لە باشترین دۆخەکاندا تەنیا لە ١٠٪ ئەو پارەیه خەرج دەکات کەوا پەنتاگۆن بۆ سوپایەکی تەرخانی دەکات. ویلایەتەکانی یەنگرتوو ١٢ هەلگری فرۆکی هەبە کە بە وزەیی ناوەکی کار دەکەن و هەد بەکێکبان دەتوانن ٨٥ فرۆکی هێرشبەری جەنگیی هەلگرن، بەلام ئەندازیاری دەریاوانیی چین نیستە کار بۆ ئەو دەکەن یەکەم هەلگری فرۆکە بونیاد بنێن. چین بیست مووشەکی ئەتۆمی هەبە کە بەپێی مەزەندەکانی پەنتاگۆن دەتوانن

بگه نه که نار ه کانی ویلا به نه کانی به کگرتو، به لام نه م چه که " بچوک و بیهیزانه ده کړی بکونه بهر هیزشکی کتوپړ و ده سټېشخانه ". له بهرانه رېشدا ویلا به نه کانی به کگرتو نژیکه ی ۹۰۰۰۰ کلاوې خاوه کی ناماده و نژیکه ی ۵۰۰۰۰ سهره مووشه کی ستراتیژی هیه.

جېنیه کان ده زان که ترارزوی سهر بازی شکاوه نه وه. له سر نه مینه مایه وه، بهر نگراییه کانی چین، که وا کار بق وه دیهینانی هاوسه نگی سهر بازی ده کات، هېچ کانتیک وه که بهر نگراییه که ی به کیسه تی سؤقه نی ل ناپهت. به لام به شپوه په کی لوزیکی به زلهیزکی نا په کسان ده مینتته وه. ئیسته هه ول ددهات نه وړنگه پانه بدوزتته وه و پیشیان بخات که وا دهنه هزی لاوازکردنی له پشندان وه سهر بازی به کی نه مریکا، وه که ته کنولوزیای خوزا (الفضاء) نه و کنولوزیایه کی که وا پشت به ئینته رنیت ده به سټی. به لام له مېش گړنگتر نه وه به که هه ول ددهات هیزه نابوری به کی و کارامیه به سیاسیه که ی بق وه دیهینانی نامانجه کانی بهینته دی، به بی نه وه ی په نا بیاته بهر هیزی سهر بازی. چین نابوئی هیزش بکاته سهر تایوان پان داگری بکات، به لکو ده یه وئی له هیز و ده سته لاتی بزوتنه وه ی سهر به خوخوازی تایوانی که م بکاته وه تا شه که تی ده کات.

له کاغه زنګدا به ناوینشانی کوبه ندی په کین- که به شپوه په کی سهره کی جهخت له سر چاوپنکه وته کان له گول بهر پرسان و نه کادیمیه به ناوبانگه کانی چینیدا ده کانه وه- جوزیف کروپر رامو وینه په کی جوانی سیاست نوییه که ی ده ره وه ی چین پېشان ددهات. " له حیات بونیا دنانی هیز له سر شینوازی نه مریکی، که پره له چهک و بزچوونی نه وانی دیکه له هه بهر جیهاندا قبول ناکات، هیزه که شه سنده وه که ی چین جهخت له سر نژمه نایه ته که ی و هیزی سېسمنه

نابورییه کی و بهرگریبه توندوتوله کی له سه ره وه ریه نه وه بییه کی ده کاته وه". رامو وها وه سنی ده سته بژیری چینی ده کات به وهی که هیزه مه لکشاه کی ولاته کی له گه ل سیاستیک که وا که متر ده سته وردان ده کات، وه های ل ده کات بپینه هاوبه شیک سهرنجراکش، به ناییت له جیهانیکدا که وه ها له ولایه ته کانی په کگرتوو ده نواردی که وا ده سته سه رداگر وه ژموندار و لووتبه رزانه یه. رامو ده لی: "مه به سنی چین ملمانی نییه، به لکو خو بوورگرته له ملمانی. هه روه ها سه رکه وتنی راستین له پرسه کانی ستراتیژدا پتویسنی به وه هه یه به کارامه بییه ره فتار له گه ل دۆخیکی دیاریکرو بکریت به شپوه بهاد بی سنی و دوو ده رنه نجامه که له بارژه وه ندیی چیندا بیت. نه مه ییش له هزی سن زی بیرمه ندی کۆنی بواری ستراتیژی وه رگبرلو به وهی که "گشت جهنگیک پیش نه نجامدانی ده بردریتوه یان نیایدا ده دۆریت".

له به رانه ریشدا، ولایه ته کانی په کگرتوو ده زانی چۆن ره فتار له گه ل پێشکه وتنیک ته قلید بیانه ی سه ریازی سیاسیدا بکات. چونکه له کۆناییدا، نه مه سروشتی هه ره شای سۆفییه تی وه لکشانی نازییه کان بوو بۆ سه ره شی ده سته لات. ولایه ته کانی په کگرتوو باکراوندیکی هزی و نامراز- چه ک و گریبه ست و پێشکه وتنامه ی بارمه تیدهر و هاوبه یمانی-ی وه های هه یه که توانای نه وه ی پنده به خشی بووبه پووی نه و پێشکه وتنه بپینه وه. جا نه گه ر چین به لووتبه رزی و هه ژمون وه ره فتاریکات و هاوسینییه کی توو په بکات و جیهان برسینی. نه وسا ولایه ته کانی په کگرتوو ده توانی به کۆمه لیک سیاست وه لاس بداته وه که وا سوود له کرده یه کی هاوسه نگکردنی سروشتی وه ریکری که وا پال به یابان و هیند و ئوستورالیا و فیتنام - له وانه شه ولتانی دیکه شه- بنی له پیتاو کۆتوبه ندکردنی هه ژمونی هه لکشای چینی هاوکاری به کتری بکن.

به لام، نه دى نه گهر چین پایه ندى ستراتیژیه نایه کسانه که ی بوو؟ نه دى نه گهر
 نابووری و په بوه ندى و په فشاره کانی به شتیوه به کی میانړه و و هیمن فرلوانتر بکات
 و به مېواشی بواری هه ژمونونه که ی فراوانتر بکات؟ نه دى نه گهر وه که هولیک بڼ
 که مکړدنه وه ی نارامی و دانبه خوداگرتنى نه مریکیه کان، به ره و لایه کانی ناسپا
 به مېواشی پالی به واشنتونه وه نا؟ نه دى چی ده بیت نه گهر پینگی نه لته رفانېفی
 نه مریکا به کی لووتبه رز و ترسینه رى بڅخوی داگرکرد؟ نه مریکا له گه ل
 سیناریویه کی له مشیوه به دا چون په فشار ده کات؟ جویک له جهنگی سارد، به لام
 نه مجاره له گه ل جفاکینکی زور زیندوی نابووری که له پووی دانیشتونونه وه
 ژماره ی له هه موو ولاتانی دیکه زورتره؟ گه لیک که خوی وه که نمونه به کی بیننه و
 و بیده سسته لاتی سوسیالیزمی ده ولت پیشان نادات و هیزی خوی له
 ده ستوه ردانه بیتسوده کانی سه رازیدا به فېق نادات؟ نه مېش بڼ ویلايه ته کانی
 به کگرتو به ره نگاری و گرفتیکى نوییه؛ گرفتیک که پېنشر هه رگیز پووبه پووی
 نه بووه ته وه و تا ناستیکى زور به رز خوی بڼ ناماده نه کړدوه.

کاتیک ده ست بژیری سیاسه تی نه مریکی بیر له چونیبه تی په فشارکردن له گه ل
 چین ده که نه وه، هیزیکى دیکه ی هه لگشاوی که شه سندهوی نژیک چین هه راموش
 ناکه نه که وا خه ریکه ده گانه کاروانی پېشکه وتنى چین، نه ویش هیندستان.

۲- هاوپه یمان

له پایزی سالی ۱۹۸۲ به لړزه که په کی سه ر به هیلی ناسمانی هیندى سه فارم
 کرد و له لړزه خانه ی سانت کروز له بومبای به ره و به کیک له زانکوبه کانی
 ولایه ته کانی به کگرتوی نه مریکا پویشتم. ده یه ی پېشوو بڼ هیند ده په به کی زور
 توندونیز بوو، چوونکه به خوپېشاندانی ناپه زایی میلی و نارژوه گېږی و

بزووتنه وه کانی جوداخواز و بزافه کانی ياخيبيون و هه لپه ساردنی ديموکراسی ده ناسرايه وه. له سه رووی کوی نه مانه شه وه نابو ديه کی خرابی هه بو کی گه شه کردنیکی که م و هه لئاوسانتيکی که له که بووی له خویدا کۆکردبوپه وه. گه شه کردنی نابووی به توژقال پيش گه شه کردنی دانیشقوان که وتبوو. له و کاتیدا که سیکي ناسایی هیندی به پتي تیکرای زیادبوون له تیکرای به ره می نيوه خویی بو هر تاکيک، پتيوستی به په نجا و حوت سال هه بوو بو نه وهی ده رانهی خوی دوو هینده بهرز بکاته وه. جا له سایه ی شه و واقیعه خراپه دا، زۆرنک له هیندیه کانی به مره مند و بهرته مایه کان باوه ریان وه هابوو که ناینده راسته قینه که یان ته نیا له وه دا ده بیننه وه ولاته که یان به جیبیلتن، له بهر شه وه، نزیکی ۷۰٪ی ده رجوانی په یمانگه کانی ته کتۆلۆژیای هیندی له هه شتایه کاندای به ره و نه مريکا کۆچیان کرد.

به لام ده په ی کۆنایی له سالی ۱۹۹۷ وه ته ولو پيچه وانه ی شه و ده په یه بوو. چونکه هیند نیایدا له قوناغیکی پر له سه قامگیری و ناشتی و خوشگوزه رانیدا زیا. هه روه ها ناگری جوداخوازییه کان و ناراسته نوژمنکارییه نه ته وه ییه کان که مپوونه وه. چهندان حکومه تی نه ته وه یی و هه رتیمی به بی هیچ گرفتیک به نوای به کتریدا هاتن. نه نانه ت په یوه ندیه کانی پر له گزی و بهرده وانه کان له گه ل پاکستاندا گه رمی و ساریزبوونه ویهکی بهرچاوی به خویه وه بینسی. له کوی نه مان بيش گرنگتر- که بناغی کوی شه م دیاردانه بوو- شه و هه رچه رخانه بوو که و نابووری هیندی به خویه وه ی بینسی، چوونکه له کوی ده په که دا گه شه کردنیکی به ریزه ی ۶.۹٪ ی به خویه وه بینسی، له نیوه ی نووه میشدا ریزه کی ۸.۵٪ بوو. جا نه گه ر تیکرای نووه م پیاریزی و وه ک خوی بمینیتنه وه، شه و هیندیه کی ناسایی له ماوه ی که متر له ده سال ده رانه تی خوی دوو هینده

ده‌کاته‌وه. له نئسته‌وه واپېده‌چې که کارېگريی که له‌که‌یي نه‌م چالاکیه نویيی شاپوری ته‌واو پوون بیت، چوونکه ژماره‌ی نه‌و هیندیپانه‌ی که‌وا له ده‌به‌ی راپردودا له دځی مه‌ژاری ده‌رچوون له ژماره‌ی نه‌و که‌سانه زځر زځرته که‌وا له‌ماوه‌ی په‌نجا سالی پېشودا هه‌بوون.

جیهان نه‌مه ده‌بینی. له کږپه‌ندی شاپوریی جیهانیدا که‌وا سالانه له دافوسی سویسرا به‌پړوه‌ده‌چې، نه‌ستیره‌په‌کی نه‌ته‌وه‌یي هه‌په ؛ ولاتیک له کږپوونه‌وه‌ی سه‌رکرده‌کانی جیهاندا به‌هزی زیره‌کیپه‌کی بی وینه به‌رجه‌سته ده‌بیت که‌وا سه‌رځکه‌زیران یان وه‌زیری دارایی پېشانی داوه، یان به‌هزی پړوداویکی سه‌رنجراکڅی بواي رپغورمه‌وه خوی سه‌لماندوه.

له‌و دوازه سالی که‌وا تیاپاندا چوومه کږپه‌ندی دافوس، هیچ ولاتیک نه‌فسوونی له نه‌قلی ناماده‌بووان نه‌کرد یان به‌سه‌ر گفتوگوپه‌که‌دا زال نه‌بوو وه‌ک نه‌وه‌ی هیند له سالی ۲۰۰۶دا پېشانی دا. مه‌سه‌له‌کش هر ته‌نیا به‌ند نیپه به‌په‌ک کونگره‌وه. چوونکه جیهان نئسته خۆشه‌ویستی و سۆزیکي وه‌ها به‌هیند پېشان ده‌دات که‌هه‌رگیز له پېشووئردا نه‌مه نه‌بیندراوه. سه‌رکرده‌کانی ولاتانی بیانی په‌ک له دواي په‌ک ده‌چته هیند و په‌پمانی دروستکردنی په‌پوه‌ندی قروئتر و به‌هیزتر له‌گل ولاتیکدا ده‌به‌ستن که‌وا پېشتر زځر نامو و جباواز بوو.

له‌گل نه‌مه‌یشدا زځربه‌ی چاودېرانی بیانی هیشتا له‌و ده‌رنه‌نجام و بۆچوونانه دلنابین که‌وا له راپوونه‌که‌ی هیند هه‌لپه‌هېنجن. نایا ده‌پېته چینیکی دیکه ؟ نه‌دی نه‌مه له‌پړوی شاپوری و سیاسیدا چ واتاپه‌ک ده‌گه‌په‌نی؟ نه‌گه‌ر هیند ده‌رله‌م‌ندتر بسو، له‌گل چین بووچاری پتیک‌دادان ده‌بنه‌وه ؟ نایا وه‌ک هاوپه‌یمانیک له ویلاپه‌ته‌کانی په‌کگرتوو ده‌نولړی؟ نایا شتیک به‌ناوی بۆچوون و

پوانگه ی هیندو سییانه له هه مېر جیهاندا بوونی هه یه ؟ له پاستیدا له وانه یه بیانیه کانی سرگردان هه ست به که مه نارامی و هه سانه وه یه ک بکه ن کاتیک ده زانن خودی هیندیه کانیش له و وه لاندانه وه ی شو پرسیارانه دا دنیانین. چوونکه له نیسته دا هیند پرې له گروپتاو بڼ نه وه ی بیرنکی مکوپ و قوول بکاته وه .

به لام گروپتاوه که له کوربه ندیې ثابویری جیهانیدا کاری خوی کرد. هه له گه ل نه وه ی له زیور خدا له فرېکه دابه زيت، په کسه ر تابلوی پاگه یاندنه کان و پیکلامه کان ده بینیت که و هه ولی مه زنکردنی شکوی هیند ده دن ! ته نانه ت بڼ پیشاندانی مه زنکردنی شکوی هیند شاری دافوس به لافیه داپو شرابوو. له سه ر په کیک له پاسه کانی نڅو خوی نووسرلېوو: " ده ولته دیموکراسی، خاوه ن بازلې نازاد، له هه موو ولاتانی دیکه خیراتر له گه شه کردندا ". هه روه ها شه گه ر بچینه ژوړه که ت شالیکې دروستکرو له خوړی پاشمینا و شامپزیکي ipod ده بینیت که گوزانی بولیو دی له سه ره ؛ دیاری شاندی هیندین. کاتیکش ده چینه ژوړه کانی کوپونه وه کان، به زوری گوت له ده نگیکی هیندی ده بیت که ده نگی به کیک له ده به رپوه به ری جیه جیکاری کرمپانیابه هیندی - جیهانییه کانه . هه روه ها به رپرسانی حکومیش هه ن، تیمی خه ونه کانی هیند ؛ هه ر هه موویان زیره ک و په واننیزن، هه مووشیان خه ریکن پیکلام بڼ به های ولاشه که یان بکه ن. هه روه ها بوودلوه سه ره کیبه کومه لابه تییه که له کوربه ندیه که دا ناپشېنکی سه رسامکاری کومه لیک کچی جوانی هیندی بوو که و له سه ر پیتم و ناوازی زیندوی به رده م باکولونديکي شېنی برقه داری ناج مه حال خه ریکي ناپیشی هونه ری بوون. کلاوس شوای سه ر وکی کوربه ندیه که میزه ر و شالیکي برقه دلری هیندی له سه ر بوو و خړدایکي تیکا به گوشت مریشکی ده خوارد و له گه ل مایکل

دیلدا سهارهت به ثابندهی ولاته که قسهی ده کرد. دروشمه که ده یگوت "هیند له هه موو شویتنیکه". به راستش وه هابوو.

شهم ستراتیژده سهرکه ونووهی بازارپکاری سهرله نوئ و جار له دواي جار به کارهیندرابه وه. له شه ستهمین سالیادی سهریه خویی هیند سهرانسهری نیویورک ناههنگ و سیمیناری وه هابوو که وا ده یانویست شویتنیتی سهرکه وتنی نابووری و پۆشنبری و سیاسیی هیند هه لگرن و سنایشی بگهن. هه روه ها بروشمی بۆنهیه که India@60 بوو که پیشاندهری لاینه پیکه ره که ی بوو، نه ونبش کۆمپانیایه کانی ته کنترولژی هیندی بوون. پووداوه که هینده جیاواز بوو و له سالیادی په نجایه مین زۆر گه وره تر و پاراوه تریو که وا پیش ده سال له هه ویه به پیره چوو و به ناههنگنکی غه مناکانهی پیشوازیکردن له کونسولگری چیندا نه انجام درا و ته نیا شهریه تی میوه جاتی تیا دا پیشکش کرا چونکه شهراب له لایه ن گاندیه وه قه دهغه کرابوو، هه روه ها له سالیادی په نجایه میندا و نارتیکش پیشکش کرا که وا شانازی هه مه په نگی هیند ده کرد، به لام نه و پووداوهی دواي شتیکی زۆر مه زن و سهرنچاکیش و جیاواز بوو. هیند له ماوهی پانزه سالی رابردوودا له پووی خیرایی گه شه کرین له جیهاندا سه دواي چین- ولاتی دووم بوو، وه هاش پیده چی که له سهر پنگه یه کی راست و دروست بهوات که وا له ده یه ی داهاتوودا نامادهی ده کات له و گه شه کردنه چالاکه به رده وام ببت. پنگ وهك دۆخی چین، ته نیا قه باره ی چین که ملیاریک مرۆډ ده بن واتای نه وه ده گه یه نی که هه ره لگه ل نه وهی ده سنی به پیشکشوتن کرد، نه وا سایه یه کی مه زن ده خانه سهر جیهان.

به لام له و کانه ی که رابوونی چین بووه ته راستیه کی هه سته بکرو، نه وا رابوونی هیند تا نسته یش پرسنگ و په یوه ندیی به ثابنده وه هه به، چونکه تنکرای

به‌رهمی لۆکالی بۆ هەر ناکێک له ئێسته‌دا ده‌گاته ٩٦٠ دۆلار. به‌لام ئهم ناینده‌یه هه‌ر له ئێسته‌وه گرنگیه‌کی زۆری پێ ده‌درێ. توێژینه‌وه‌که‌ی گۆلدمن ساکس BRIC نه‌وه پێشان ده‌دات که له‌گه‌ڵ هاتنی سالی ٢٠١٥ دا ئابووری هیند به‌کسان ده‌بێت به‌ قه‌باره‌ی ئابووری ئیتالیا، هه‌روه‌ها له سالی ٢٠٢٠ دا له ئابووری بریتانیا نزیک ده‌بێته‌وه. له‌گه‌ڵ هاتنی سالی ٢٠٤٠ دا هیند له‌ په‌یژه‌ی گه‌وره‌ترین ئابووری جیهانیدا، شانازی به‌ داگیرکردنی پێگه‌ی سێیه‌م ده‌کات. هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ هاتنی سالی ٢٠٥٠ دا ده‌رامه‌تی تاک تیایدا به‌ بیست جار له‌وه‌ی ئێسته‌ی زیاتر ده‌بێت. راسته‌ که ئهم پێشبینیانه هه‌ندیکجار فیل له‌ مرۆ ده‌کهن و به‌زۆریش ململانییه‌کان له‌ کوتا‌یدا نامێنن، به‌لام ئه‌وه‌ی لێره‌دا شایانی وه‌بهره‌تانه‌وه‌یه ئه‌وه‌یه که گه‌شه‌کردنی ئێسته‌ی هیند زۆر له‌وه‌ به‌رزتره‌ که‌وا شروقه‌که شیعانه‌ی بۆ ده‌کات و ولاته‌که - که ئه‌مه‌پیش له‌ هه‌موویان گرنگتره - توانای دیموگرافی جێی ئومیدی هه‌یه. چونکه له‌ و کاته‌ی جیهانی پێشه‌سازی سپر ده‌بێت، ئه‌وا هیند له‌ هه‌بوونی گه‌نج و تو‌لایکی زۆر واته‌ا کرێکاران به‌رده‌وامه. هه‌روه‌ها له‌ و کاته‌ی که چین به‌هۆی سیاسه‌ته سه‌رکه‌وتووه‌که‌ی له دیاریکردنی ژماره‌ی منداڵ یان سیاسه‌تی یه‌ک منداڵدا پووبه‌پووی که‌مبوونه‌وه‌ی نه‌وه‌ی گه‌نج بووه‌ته‌وه، ئه‌وا هیند له‌ پووی پێژه‌ی گه‌جیه‌وه دۆخی هه‌لئاوسانی هه‌یه. چونکه سیاسه‌تی پێشوری تایبه‌ت به‌ پێک‌هه‌ستنی خێزان شکستی هه‌تلوه (لێره‌دا په‌ند و واته‌که ئه‌وه‌یه که پلانه‌کانی کۆمه‌لایه‌نی ده‌رنه‌نجامی نو‌یسترلو و نا نه‌نقه‌ست دروست ده‌کهن)، جا ئه‌گه‌ر دیموگرافیا قه‌ده‌ریک بێت، ئه‌وا ناینده‌ی هیند ده‌سته‌به‌ر و گه‌شه.

له‌ راستیدا، نه‌نانه‌ت واقعی هه‌نووکه‌یی هیند جێگه‌ی سه‌رسامیه‌یه. پێژه‌ی هه‌زاری له ئێسته‌دا به‌ پێژه‌ی سه‌دا په‌نجا له‌می بیست ساڵ له‌مه‌وبه‌ر که‌متره.

هه روه ها كه رته نابيه ته كه شى به شتووه يه كى سه رسو په ينه ر چالاک و كارايه ، چونكه قازانجى وه ها وده ستندينى كه له نيوان ۱۵ و ۲۵ ٪ى سالانه يه . هه روه ها ميزى كه رتى نابيه ته هه ر ته نيا له و كړمپانيايانه كورت نابيته وه كه وا پښت به دلمه زړاندنى دهره كى ده به ستن وه ك كړمپانيايى ئينفوسبس كه ؛ گړنگرتين كړمپانيايى نيو ويلايه ته كانى يه كگرتووه (له نيو نژديكياندا) به نابوړدى هيندې وه گړندراوه . چونكه قازانجه كانى كومه له ي تاتا- كه قه باره يه كى كړمپانيايى به رفرواونه هه موو شتيكى وه ك ئوتومبيل- و پزلا و به رنامه داركړنه كان (البرمجييات) و سيستمه كانى پلويژكارى به رهم ده هينى- له ۱۷.۸ مليار دولاړه وه بووه ته ۲۲ مليار دولاړى نيو سالى ۲۰۰۶ (۲۳ له سه دا). هه روه ها قازانجه كانى كړمپانيايى ريلينس ناند ستريز كه گه وده ترين كړمپانيايه كانى هينديپه له نيوان هه ردو سالى ۲۰۰۴ و ۲۰۰۶ دا دوو هينده ي لى هاووه . هه روه ها تيكرپاي داهاته كانى كه رتى نابيه ته له دوستكردنى پارچه گړپلوه كانى ئونرمبيل- كه له سه دان كړمپانيايى بچوك پيكتهاووه- له كه متر له ۶ مليار دولاړى سالى ۲۰۰۳ و بق ۱۵ مليار دولاړى سالى ۲۰۰۷ به رزيويوه . هه روه ها له ماوه ي سى سالى دواتردا كړمپانيايى جه نه پال مؤتوپز به ته نيا پارچه گړپلوه كانى ده ستركردى هيندى

به به هاي يه ك مليار دولاړ هاوړده ده كات. هه روه ها ژماره ي مليارديره كانى هيند له نيسته دا له ژماره ي مليارديره كانى هه ر ولايتيكى ديكي ئاسيايي نژوتره ، هه هه روشيان به هه ولى نابيه ته خويان سه روه ت و سامانه كانى خويان كركړيووه ته وه .

له خواړه وه بو سهرموه

لەلای ئەم خالەوه، ھەر كەسك پىنشت سەردانى ھىندى كىردىن لە ئىستەدا
 بووچارى سەرسوپمان دەپتەوه. لەوانەشە بېرسى: " ھىند؟ بە فرۆكەخانە
 بووخاو و پىنگە پر لە كەندوكۆسپەكان و گەرەكە فراوانە ھەژارەكانى و لانیپى
 دەستكۆرتەكانى؟ ئایا باس لەو ھىندە دەكەیت؟" بەلى، ئەمەش ھىندە.
 ھەرچەندە ئەو ولاتە چەندان ناوچەى ھاوشىوھى سىلېكون فالىپى ھەبە، بەلام
 لەگەڵ ئەوھدا نەجىرباپەك لەخۆى دەگرئ كە سى ھىندەى نەجىرباپە؛ واتا
 زياتر لە ۲۰۰ ملیۆن كەس پۆزانە بە كەمتر لە دۆلارێك دەژىيەن. بەلى نىشتمانى
 ۴۰٪ ى ھەژارانى جيهانە و لە پىوى ژمارەى توشىبووانى بە نەخۆشىي ئىدز بە
 ولانى دووھم دادەندى. بەلام، ئەگەر ھىند ھەژار و نەخۆشىي پىت، خۆ
 ھىندىكى ناسراو و باو، بەلام وێنەى جوولەو دەلالەتێكى زۆترى لە وێنەى
 جىگىر و ەستار ھەبە. ھىند دەگۆرئ. پاستە كە ھىشتا ھەژارى تىادا ماو،
 بەلام ھىزى ئابوورىيە نوێيەكەى لە ھەموو شوێنێكدا شتەكان دەگۆرئ. ئەمانەت
 لە گەرەكە ھەژارە فراوانەكانىشدا دەتوانئت ھەست بەمە بكەیت.

سەبارەت بە زۆرێك لە سەردانىكەران، ھىند بە ولاتێكى جوان ئاپەنە بەرچاوا.
 پىلوانى كارى خۆرئاوایى دەچنە ھىند و پىشپىنى دەكەن كە كۆپىيەكى بىكەى
 ولانى چىن بپىن. بەلام وەھا نىيە، چوونكە گەشەكردنى چىن لە لاىەن
 حكومەتێكى بەھىزەو سەرپەرشتى دەكرئ. كاتىگىش پەكېن بپار دەكات كە
 ولانەكە پىويسنى بە فرۆكەخانەى نوێ و پىنگەى ئوتوبانى ھەشت سايدى و
 كرمەلگەى برفەدارى پىشەسازى ھەبە، ئەوا لە ماوھى چەند مانگێكدا دوستبان
 دەكات. چىن كۆمپانىيەكانى فرە پرەگەز بەكێش دەكات، لە ماوھى چەند
 پۆزێكدا مۆلەت و شەرفنە گىشنىيەكانى بۆ دەستەبەر دەكات. بەكێك لە
 بەرفەرە جىبەجىكارەكانى ئەمىرىكى باس لەو دەكات كە چۆن بەرپرسانى

چيني له‌گه‌لي چوونه‌نه‌نو شوينه‌ي که‌وا پيشنيزيان کردووه شوينگه‌نوښه زه‌به‌لاحه‌که‌ي لي بونياد بنري. شويته‌که باش بوو و له‌گه‌ل گشت پڼوره‌کانيدا ده‌گونجا؛ نه‌نبا گرفتني‌که‌ي هه‌بوو که پر بوو له نه‌لار و خه‌لک. به‌پڼوره‌به‌ره نه‌مريکيه‌که نه‌م خاله بو خان‌خوييه‌که‌ي پوون ده‌کاته‌وه، خان‌خوييه‌که‌ش زه‌رده‌خه‌نه‌په‌که‌ي بو ده‌کات و ده‌لي؛ "نو، نيگه‌ران مه‌به، نه‌م نه‌لار و خه‌لکه له ماوه‌ي هه‌ژده مانگدا ليره نامينن". به‌پاستيش نه‌مه پووي دا. به‌لام هيند حکومتني‌که به‌تواناي نيه به‌بتواني له‌پيناو هه‌ندېک وه‌به‌ره‌يني بيانيدا خه‌لک بگولښته‌وه شوييني‌که دپکه. هه‌روه‌ها له نيوده‌لې و مؤمابيدا نو ژيړخانه بووني نيه که‌وا له په‌کين و شانگابادا هه‌به، هيج شاري‌که هيندي نه‌و پڼخستنه هه‌دنيه‌ي نيه که‌وا چين پتي ده‌ناسريته‌وه. کاتيک پرسپارم له فيلاسرو دپشموخي وه‌زيړي به‌رپرسی گرنگزين پيشه‌سازي هيند کرد له‌وه‌ي که شاخو هيند ده‌تواني له پيش‌خستني مه‌دنيدا سوود له نه‌زمووني چيني وه‌ريگري، وه‌لامي داپه‌وه؛ "به‌لي، به‌لام به‌شيوه‌په‌که‌ي سنوودلر. کاتيک خه‌لکني ده‌يانه‌وي بارېکه‌نه شاره‌کان پيش نه‌وه‌ي پڼگيان پي بدري نه‌وا چين دواي به‌لگه‌يان لي ده‌کات که ناخو هيج کاروپيشه‌په‌کيان هه‌به. نه‌ميش نه‌وه‌يان بو ده‌سته‌به‌ر ده‌کات مليونه‌ها خه‌لک په‌يدا نه‌ين که‌وا به‌دواي کاردا بگه‌پڼ و له‌گه‌ره‌که هه‌ژلښينه‌کاندا کوبينه‌وه و به‌گشت شاره‌که‌دا بسورپښته‌وه. من ناتوانم نه‌مه بکه‌م. ده‌ستوري هيند نازادي نيشته‌جيتووني ده‌سته‌به‌رکردووه. نه‌گه‌ر کسنيک بيت و له مؤمباي به‌دواي کارنيکا بگه‌ري، نه‌وا بو نه‌نجامداني نه‌مه ته‌واو نازاده".

گه‌که‌رڼ له هيندا به‌مزي حکومت‌وه نيه، به‌لکو به‌بي حکومت. به‌لکو تا ناستنيک زلر گه‌که‌رڼني‌که پر له هه‌روژنه‌ها و هه‌ره‌مه‌کيه، له خواره‌وه بو

سەرۆه پەوتى خۆى دەگریت. بەلام ئەو تاییەتمەندییە سەرەکیانی کە وای
ولانە کە پێیان دەناسرێتە وە خۆى لە کەرتێکی تاییەتی راستین و سامی
مولکایەتی و مافە پەنەرەکانی گرتەبەست و دادگەبە سەرەخۆییەکان و حوکم و
سەرۆهەریی یاسادا دەبینێتە وە (تەنانەت ئەگەر زۆرجاریش پێشێل بکری).
هەرۆهە کەرتی تاییەتی هیندی برپەری پشستی گەشەکردنە کە یەتی، لە چێندا
کۆمپانیای تاییەت پێش بیست سال لەمەوبەر بوونیان نەبوو، بەلام زۆریک لە و
کۆمپانیایانە سەدسال لەمەوبەر لە هیند هەبوون. ئەوجا بە پێگەبەک لە پێگەکان
بەسەر ئەم ئەگەرە دا زāl دەبێت و سەرکەوتوانە لە گەل بێرۆکراسیدا پەنار
دەکات و خۆى لە ژێرخانێکی خراپ بە دوور دەگریت و قازانج وە دەستدێتی.
ئەگەر نەشتوانی بەهۆی خراپیی پێگەکانی گشتی و سەرەکی کالای زەبەلاح
هەناردە بکات، ئەوا خەزمەتگوزارییەکان و برۆگرامسازییەکان هەناردە دەکات.
گۆرشاران داسی بە پێوە بەری جێبەجیکاری پێشوی کۆمپانیای پێوکتەر ئاند
گامبل بە گالته وە دەلێت: " حکوومەت شەوانە دەخەوێت و ئابووری گەشە
دەکات".

تاییەتمەندییە هەرە وەرێنەرە کە لە هیند سەرمایە مۆییە کە یەتی؛ وانا
ژمارە یەکی زەبەلاح و زیادبووی بەلێندەران و بە پێوە بەران و کەسانی شارەزا لە
بازرگانیدا هەن. ژمارەشیان بە خێرایەکی هێندە زۆر گەشە دەکات کە وای زۆر لە
خەیاڵکردنی هەر کەسێک گۆرەترە، ئەمەیش بە شێوە یەکی بە شەکی بۆ زانیینی
زمانی نوێگەری دەگە پێتە وە، وانا زمانی ئینگلیزی کە پوونیووەتە وە گۆرنگترین
شتیکە بریتانیا لە دواى خۆیدا بە جێبەجێشتی. بەهۆی ئەو زمانە وە نوێزی
بە پێوە بەران و بەلێندەران ئاگاییان لە سەر دوا شێوازی بازرگانیی خۆرئاوایی
هەبە بەی ئەوێ پێوستیان بە وەرگێت پان پێهەری پۆشنیری هەبێت. ئەوان

سه‌باره‌ت به کۆمپیوتر و بیردۆزه‌کانی به‌رینه‌بردن و ستراتیژی بازارپدۆزی و دوا
دامینه‌نه‌کانی زانست و تهنۆلۆژیا شت ده‌خوێننه‌وه، نه‌وان نقد پەوون و په‌وان به
جیهانگه‌رابی قسه ده‌که‌ن.

ده‌رئه‌نجامه‌که ئه‌وه‌یه که هیند ولاتیکه له گشت ولاتانی دیکه‌ی گه‌شه‌سه‌ندوو
جیاوازه‌ره. تینکرای به‌رهمه‌می نیوخۆیی هیند له سه‌دا په‌نجای خزمه‌تگوزاری و
سه‌دا ۲۵ پیشه‌سازی و سه‌دا بیست و پینچ کشتوکالی پینکدیت. دوو ولاتی دیکه
که له‌م لایه‌نه‌وه به هیند ده‌چن پورتوگال و یۆنان؛ نه‌وان دوو ولاتن که
قوناغه‌کانی په‌که‌می پیشه‌سازی گشتیان تپه‌پاندوه و نیسته ده‌چنه نیو
ئابوریی نوای پیشه‌سازی. هیند له‌ بوارى پیشه‌سازی و کشتوکالدا له‌ دوو
ولات پاشکه‌وتوو‌تره، به‌لام له‌ بوارى خزمه‌تگوزارییه‌کاندا له‌ پێش شه‌م دوو
ولاتیه‌؛ مۆنتاژ و زنجیره‌یه‌کی هه‌مه‌چه‌شنه که ناکرێ هه‌چ که‌سیگ پلانی بۆ
دانابینت. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی سه‌ری سه‌رۆ ده‌سه‌په‌مینی پۆلی به‌کاربه‌ره له
گه‌شه‌کردنی هیند. زۆریه‌ی چه‌پۆکه‌کانی سه‌رکه‌وتنی ئاسیایی له‌ وێکاره
حکومیه‌یه‌ سه‌رچاوه‌یان گرته‌وه که‌وا خه‌لک ناچار ده‌که‌ن کرده‌ی پاشکه‌وت
نه‌نجام بدن، ئه‌وجا سه‌رمایه‌ که‌له‌که‌بووه‌که و ئه‌و سیاسه‌تانه‌ی هیندن که‌وا بۆ
وه‌دیه‌پێنانی گه‌شه‌کردن پالپه‌شتیی له‌ بازار ده‌که‌ن. به‌لام له هیند، به‌کاربه‌ره
مولکه. گه‌نجانی دانپێدانراو له هیند پێویستیان به‌وه نییه نا کوتابی ته‌مه‌نیان
چاوه‌ڕێ بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی خانووێک بۆ خۆیان بکه‌ن. نه‌وان قهرزی بوارى
خانویه‌ره‌یان ده‌ست ده‌که‌وێ. هه‌روه‌ها دروستکردنی پلینه‌کانی معانه و
بارپیتیکراو (الاعتماد) سالانه به‌پێژه‌ی ۳۵٪ گه‌شه ده‌کات. هه‌روه‌ها به‌کاربه‌ردی
که‌سی له هیند دا پێژه‌ی ۶۷٪ ی تینکرای به‌رهمه‌می نیوه‌خۆ پینکده‌مینیت، که
له‌وه‌ی چین (۱۲٪) و هه‌ر ولاتیکه‌ دیکه‌ی ئاسیایی به‌رزتره. تاکه ولاتیکه که‌وا له

بەکاربردندا لە پێش هیندە ویلایەتەکانی یەلگرتووی ئەمریکایە کە پێژەى بەکاربردنى ۷۰٪یە.

هەرچەندە ژێرخانی هیندی بەرەو باشتر دەپوات و پلان بۆ نوێکردنەری فرۆکەخانەکان و پێگەکانی گشتی و بەندەرەکان و هتد دەکەیت و زیادەکارییان بۆ دەکەیت، بەلام هیند وەک چین نابەتە پێش چار. لەوانە بە حکومەتەکانی دیموکراسی سەرلیستبوونی دیاریکراو بۆ گەشەپێدانی دورمەودا وەدیبهێتن، بەلام حکومەتەکانی دیکتاتۆری لە دورمەودادا دەتوانن بەکاراییەوه پلان بۆ ئەو پڕۆژە زەبەلاح دابنێن و جێبەجێشی بکەن کە پەڕەندیان بە ژێرخانی ئابوورییەوه هەیە. ئەمەیش پوونە جا ئەگەر تر چین لەگەڵ هیند یانیش لەگەڵ بریتانیا بەراورد بکەیت. نۆرمان فۆستەری ئەندازیاری تەلارسازی بەمنی گوت کە ئەو کات و ماوەیەى بۆ تاوتوێکردنى لایەنى ژینگەیی پڕۆژەى دروستکردنى بەک تەلار- دەرچەى پێنجەم- لە فرۆکەخانەى هیسرۆ نەرخان کرا، بۆ کۆتایی هێنان بە بونیادنانى فرۆکەخانەى کى نوێى نۆ پەکین بەسبوو، هەرچەندە لە هەر پێنج دەرچە کى فرۆکەخانەى هیسرۆ گەورە ترە.

بەلام هەندیک پەسپۆر جەخت لەسەر ئەو دەگەنەوه کە ئەو پێبازەى چین لەسەرى دەپوات چەندان سوودی پوون و بەرچاوى هەیە. یبێن یاشینگ لە پەیمانگەى ماساچوست بۆ تەکنۆلۆژیا ئەو بەدیاردەخات کە کۆمپانیایەکانی هیندی بەشێوەى بەشەکی بەکارامەییەکی زیاتر لە کۆمپانیایەکانی چینی سەرماى خۆیان بەکاردێتن، چونکە سەرچاوەى کى بێسنووریان نییە. هەرودە لەگەڵ پێوەرەکانى نۆدەولەنى گونجاو و بەشێوەى بەک باشتر لە کۆمپانیایەکانى چین بەپێوە دەبرێن. هەرچەندە هیند لە دواى چین پێفۆرمەکانى دەستپێکردووە، بەلام ژمارەى کى بەکجار زۆرتر کۆمپانیای جیهانى

به ره مپتاوه، وهك " تانا، نفوسيس، رانباكسى، وريلافنس. تاييه تمه ندييه كانى
 نه و پتيازه به شتوه به كى پوونتر له سسر ئاسته كانى دونيادا به ديارده كه وئ.
 كومپانياپه كانى هيند له پينج سالى راپرودودا پشكى شيريان له خه لاته كانى
 ديمينگ بهر كه وتووه كه وا يابان سالانه وهك پيزلينا نيك له دامنيانه كانى كارگر پيدا
 ده ييان به خشيت، له مه پيدا له پيش كشت كومپانياپه كانى ديكى ولاتانى ديكه به
 به خودى باباني شه وه. هه روه ها شه نافيته و ليها توويى كه رتى نابوروى له هيند،
 له كه رته نابوروييه كانى ولاتانى كه شه سهندووى ئاسيايى كه متر نيه (بيگومان به
 دهره ميتان و دهره او تشتنى سه نكافوروه و هونگ كونگ)

بوداي كوئاكى دامه زرينه رى كومپانيايى كه شه سهندووى خزمه تگوزاريه كانى
 دارايى ده ئى: " ئاماره كان وينه به كى پوونى نه و گرپانان به پيشان نادهن كه وا له
 نه قليب ته دا پوويان داوه، نه و هيندهى كه من تيايدا گه وره بوم ولاتيكى ديكه به.
 نه و كه سانهى كه وا له ئيستده كاربان له گه ئدا ده كه م زياتر متعانه يان به خويان
 هه به و زياتر په روى نه و كارانهن كه وا ده توانن ليره نه نجامى بدن". هه روه ها
 له ئيستده نه و شيمانه كونه خهريك نه مينيت كه پيى وابه هه به ره مپك له
 هيند بروستكرابيت واتا پله دووه. كومپانياپه كانى هيندى پشكه كانى خويان له
 كومپانيايى خورئاوايى ده كپن، چونكه پتيان وابه كه ده توانن به شتوه به كى
 باشر به پتوهى ببه. وه به ره ميتانه كانى هيندى له بریتانيا له هه روه سالى ۲۰۰۶
 و ۲۰۰۷ له وه به ره ميتانه كانى هه مان نه و دوو سالي بریتاني گه وره تر برو.

نهم راستيه هه به ته نيا له جيهانى كاردا نيه، چونكه هيندى مه دهنى
 ليوانليوه له گوپوتاو. بيزاپنه رانى پوژشاك و نوسه ر و هونه رمنده ن، هه
 هه مووشيان باس له گه شه پچدان و فرلوانكردى به ره مه كانيان ده كه ن بۆ نه وهى
 بيانگه يه نه سه رانسه رى جيهان. نه ستيره كانى بۆليو پيش به زياتر كردنى ژماره ي

که سانی دهره وهی هیند، جه ماوه ری نیوخیوی زیاتر ده که ن. ته نانه ت یاریزانی کریکیت له ئیسته دا له پیناو به کیشکردنی جه ماوه له دهره وه کار بز چاکترکردنی گه مکه ده که ن. وه نه وهی ملیونان که س کتوپر نه و کلیلانه بیان دوزبیته وه که وا توانا و وزه کانیان دهرده په پینی. بیان به پیتی گوزارشنه کی پیاونیکی به ناوبانگی هیندی که ده لی: " کاتیک له کونه وه ده چینه نیو نوئ، کاتیک سه رده میک کوتایی دیت، کاتیک که لیک دهرچه به ک ده دوزیتسه وه که وا ماوه به کی زوره چه پیندراوه، نه و ساتیک دیت، به لام نه و ساته له میژودا ده گم نه، ".

نه م چند وشه په که نه وهی کی دیاریکلوی هیند وه ک ناوی خوپان نه زه ریان کردوه، له لایه ن جواهر لال نه مرزی په که م سه رۆکوه زیرانی هیند - له نیوه شه وی پانزه ی ئابی سالی ۱۹۴۷- و له و کاته دا گوتروه که بریتانیه کان له هیند ده سته لاتیان داپه ده ست نه دجوومه نی ده ستوری. نه هرق ئاماژه ی به له دایکبونی هیند ده کرد وه ک ده وله تیکی سه ره خق. به لام نه وهی ئیسته ده گوزره ی له دایکبونی هینده وه ک جفاکیکی سه ره خق: زیندوو و هه مه چه شن و کراره و چالاک و له سه رووی نه مانه شه وه ئاماده یی گورانی تیا داپه. هیند پینگه به کی هینده جیاوازی گرتو ته بهر که نه ک ته نیا له پینگه کونه کی جیاوازه، به لکو له پینگه ی گشت ولاتانی دیکه ی ئاسیاییش جیاوازتره. هیند ده وله تیکی هینمی پیکوپینگ و نیمچه دیکتاتوری نیبه که به پیتی پلانه داپژیراوه که بکریته وه، به لکو ده وله تیکی دیموکراسیی پر له هه راوزه نابیه که له کوتاییدا ئازانیی نابوری به خشیوه ته گه له که ی.

پۆژنامه کانی هیندی به رهونی نه و گورانه پیشان ده دن. له راپرسودا، هه و له کانی حکومت لاپه ره کانی داپژشیوو، هه روه ها به زوریش به شیوه به کی

كۆزدار دەنووسران و باسيان لە كار و چالاكىيەكانى حكومەت و پارتەكانى سەرەكى و دەستە و دامەزراوەكانى كارگيرى دەكرد. خەلكانىكى زۆر كەم هەبوون لە نووسىنەكان تێدەگەيشتن، بەلام خەلكانى دىكە بانگەشەى ئەوەيان دەكرد كە تىي دەگەن و لە راستيشدا هەيچ تێنەدەگەيشتن. بەلام پۇژنامەوانىي هيندى لە ئىستەدا لە دۆخىكى راستىنى پيشكەوتن و گەشەكردندا دەژيەت (بۆ گەشەكردنى پۇژنامەوانىي نووسراو گۆرەپانىكى دەگمەنە) و پەرە لە سەربردەى پياوانى كار و رابوونەكانى تەكنۆلۆژى و ديزاينەرى پۆشاك و كۆمەلگەكانى بازاركردن و بىگومان باسى بۆليۆديش كەوا لە ئىستەدا لە هۆليۆد زياتر فېلم بەرھەم دەھيئي. ھەر تەنھا پۇژنامەوانىي نيبە كەوا گۆپانى بەسەردا ھاتىيەت، بەلكو تەلەفزيۆنى هيندش كەوتووەتە نيۆ ئەم گۆرەپانە، چونكە نزيكەى ھەر مانگ جارێك كەنايىكى نوێ پەيدا دەبيەت بە كەنالە ھەوائىيەكانيشەو. لەگەل ھاتنى سالى ۲۰۰۶دا هيند زياتر لە بىست كەنالى تەواو ھەوائىي ھەبوو.

شتێك ھەبە كە لە نمايشكردنىكى سەرسامكار زياترە. با باسيكى چۆنبيەتي پەفتاركردن لەگەل كارەساتى تسۆنامى بكەين كەوا لە سالى ۲۰۰۵دا پووى دا؟ حكومەت سەبارەت بە يارمەتى و كۆمەكەكانى بيانى، كارىكى كەمێك زياتر لە ھەماھەنگى دەكرد، چونكە لە سالى ۲۰۰۵دا پيشنەيازەكانى كۆمەكە دەرەكيبەكانى رەت دەكردەو. (ئەمەيش نيشانەپەكى ديگەى عيزەتى ئەفسى نەتوەيى بوو). بەلام گۆرەپانكارىيە سەرسوپھينەرترەكە لە شوپىيىكى ديگەو ھات. هيندبيەكان بەنھيئي پزۆرى ۸۰ ملېون دۆلاريان بۆ ھۆلەكانى پزگاركردن بەخشى. لە كانپێكدا كۆكدەوێ ئەم پزۆرە نۆرە لە دواى بوومەلەرزە بەھيزەكەى گواچارەت كە بە پلەى ۷،۹ پختەر بوو پيوستى بە سالىكى تەواو ھەبە. تەنانت واپيەدەچى كارەكانى خېرخوازيش گۆرانيان بەسەردا ھاتى (لە

ئاسیادا بە گشتی کەمە، کانتیکیش دەولەمەندەکان کاری خێرخوازی دەکەن، دەبیەخشنە پەرستگە و پیاوانی ئایینی، بۆنموونە: بریمجیی ملیاردیری مەزن کە بەکێکە لە دەولەمەندترین پیاوانی میند، پایگەیاندا: بەشتیکی نۆری سامانەکی بۆ دەسنگە بەکی خێرخوازی بەجێدەهێڵێت. هەروەها ئەنیل ناغاپوال کە ملیارترینکی دیکە، پلانی خۆی بۆ بەخشینی ملیاریک دۆلار راگەیاندا بۆ ئەوەی زانکۆیەکی نوێ لە تۆریسا دروست بکە کە لە هەموو شوێنەکانی دیکە هیند هەزارنە. هەروەها چەند کۆمەڵەیەکی دیکە قازانجەویست هەن کە بەشداری لە هەردوو کەرتی چاودیری ئەندروستی و پەرەدە و فێرکردندا دەکەن، ئەم کۆمەڵانە چەند بەرپرسیاریەتیکیان خستووەتە سەر شانی خۆیان کە لە راستیدا بەرپرسیاریەتی دەولەتەن. ئیستەیش نزیکەی ۲۵٪ی خۆپەندەکان و ۸۰٪ی سیستمی ئەندروستی دەکەوێتە دەرەوێ کەرتی حکوومی. هەروەها کۆمپانیای ئینفۆسیس بۆ پرۆگرامسازییەکان لە پێناو دروستکردنی ئەخوشخانە و خانە نازاداران و خۆپەندە و کتێبەکانی خۆپەندەیی، دەستی بە دامەزراندنی دەسنگە بەکی تایبەت بەخۆی کردووە.

کۆی ئەو کارانە بەشتیکی باو دێنە بەرچاوی. چونکە هیند – کە پەکێکە لە هەزارترین ولاتی جیهان – بەشتیوەیەکی نۆر سەر سۆپهێنەر لە پەکێک لە لایەنەکانی سەرەکیا وەک دەولەمەندترین ولاتی جیهان – ویلایەتەکانی بەکگرنووی ئەمریکا – دێتە بەرچاوی، ئەویش ئەوەیە کە جفاکی هەردوو ولات هەژموونی خۆیان بەسەر دەولەتدا سەپاندووە. ئاخۆ ئەو تۆرمە لە هینیشدا سەرکەوتنی خۆی دەسەلمێنی وەک ئەوەی لە ویلایەتەکانی بەکگرنوودا سەلماندووە؟ ئایا دەکەوێ جفاک شوێنی دەولەت پڕیکاتەرە؟

پێویستبوونی حکومەت

زړدجار په خنځه ي توند له حکومتی هيندى ده گيرئ، به لام به لای که موه له لایه نیکدا سرکه وختنکی مه زنی وه دده سته پناوه؛ دیموکراسییه تی وه دده سته پناوه. به راستی دیموکراسییه تی هیند دهرهاویشته و ده گم نه. چونکه هیند ساوه ی شپست سالة دده سته لائی دیموکراسییه پاراستوه. جا نه گهر نه م پرسیاره بکرت: "هیند دواى بیست و پینچ سال چون دیته به رچاؤ؟" نهوا وه لامه که زړد به پوونی به مشتیوه به ده بیست: "هر وه که نیسته ده بیست؛ ده وه نیکي دیموکراسی". راسته که دیموکراسییه ت (شعوبییه ت) به رهم ده هیتی و هه ولی پازیکردنی خه لک ده دات و له جووله دا هیواشه، به لام له گه ل نه وه شدا سه قامگرییه کی دریزخایه ن دینته ناروه.

سیستمی سیاسی له هیند به زړدک له و دمو ده سته گیانه قه زړدله که وای بریتانییه کان له دو سده ی رابردوودا دایانه زړاند. له زړدک له ناوچه کانی ناسیا و نه فریقیا ناماده یی بریتانی به شنیوه به کی ریزه یی کانی بوو، به لام له هیندستاندا چند سده یه کی خایاند. چونکه بریتانیا هیندی به گوهری تاجه لپیمراتقورییه کی داده نا، له بهر نه وه چندان ده سته گی به رده وای حکومتی له سرانسه ری شو ولاته دا دامه زړاند، له دادگه کانه وه بگره نا ده گاته زانکو و ده سته و دامه زړاوه کانی کارگریئ. به لام له وانه ش گرنکتر، له وانه به نه وه بی که هیند به ختی هه بوو پارتی کونگره ی هه بوو- که پوه هو ی سه ربه غزبوونی- و هه رده ما نه وه ی به که می دواى سه ربه غزبیش به ختیکی دیکه ی هیند بوو، که وای گرنگی به باشتیرین دابونه ریتی بریتانی دا و دابونه ریته کانی کونی هیندیسی له بینار پته وکردنیان نوئیکرده وه. راسته که له وانه به پیوانی وه که جه وایر لال نه مرز به باشی له لایووری ولاته که یان تینه گیشتن، به لام هر میچ نه بی له نازالهی سیاسی نینه گیشتن و زانیان چون پاریزگری لی بکن.

ئەو بىنەما سیاسى و دامەزراوەبەهێ کە پێشوەخت لە هیندەهەبوو، سەرۆت و سامانیکی گرنەگبون. بەدلتەبایەوه، ئەم دەستگەیانە بەهۆی گەندەلیبەکی بەربلۆ و قۆرغکردنی دەستەلانی سیاسى هێندە داخووان و گەشتە ناستیک ئە هەندێ کاتدا بەتەواوى شتوان. بەلام هیند لە یووی تیورییەوه بونیادیکی هاوچەرخابەى کارگێڕى ژۆر چاکی هەیه. دادگە و سیستەمى کارگێڕى و لیژنەى تیورییانەى سەرپشککراو و سەرەخۆی هەیه. ئەم بىنەمایە سەرەکیەش چەندان سودى هەیه، ئەوجا خراپ بەکارهێنانى دەستەلآت چەندەش بەرزیبێت، بۆ نمونە: هیند ناچار نییه بانکێکی سەرەخۆی مەرگەزى دابەینێت، چونکە پێشوەخت بانکێکی وەهای هەیه. هەرۆهە پێویستى بە دامەزراندنى دادگەکانى سەرەخۆ نییه؛ ژۆر بەسانایى دەتوانێ دادگەکانى خۆی پاک بکاتەوه. جگە لەمانەپش، هەندێک لە لیژنەکانى هیندی وەک لیژنەى نیشتمانى بۆ هەلبژاردنەکان، ژۆر دەستەپاک و کارامە و پێزلیگەراون.

بەلام، ئەگەر حکومەتى هیندى لە هەندێک لاپەنیشدا سەرکەوتنى وەدەستەنابێ، لە ژۆر لایەنى دیکەشدا شکستى هێناوه، بۆنمونە: هیند لە پەنجایەکان و شێستەکاندا هەولێ دا بەهۆی بەرەهەمەنەنى نمونەیهکی نیکەلۆی نابووى -کە نیکەلەیهک بێت لە سەرمايەدارى و کۆمۆنیزم- خۆى نوێیکاتەوه. دەرئەنجامەکە ئەوە بوو گەرتنێکی تاپەت هاتە ئاراوه کەوا بەچەند یاسایەک کۆتوبەندکراو بوو، هەرۆهە گەرتنێکی گشتی گەندەل و بێ کارامەیی و شارەزابیش دروستبوو. بێگومان دەرئەنجامەکە خراپ بوو، لەگەڵ هاتنى حەفتایەکانیشدا کاتێک هیند زیاتر بەرەو سۆسیالیزم چوو بوو. کارەساتێکی گەورە. لە سالى ۱۹۶۰دا نیکرای بەرەمى لۆکالى هیندى بۆ هەر ناگەیک لە هە چین نۆتەر بوو و دەگەشتە ۷۰٪ى نیکرای داهاات و بەرەمى کۆریای باشوود؛

له نېستې شدا له پېنچ په کي ټيکړاږي بهرهم و داهاتي چيني که مټره بڼو هر ټاکيک، هروها به بيست جار له ټيکړاي بهرهمي نيوخوبي کړيږي باشوور که مټره.

له وانه په نووې له هه موو شتيکي ديکه زياتر بيټه هزي بيهيوږي، دهره نجامي مېند بيټ له ليستي گه شه پېداني مروږي نه ته وه کاني به ککړنو که نه ک ولاټان نه نيا به پټي دهرامت هه لئاسه ننگيني، به لکو له هه مان کاتدا به پټي ته ندروستي و فيزکړدن و چهند پټوه ريکي ديکه شه وه هه لئاسه نگاندان بڼو دکات. له وليست و داتايه دا مېند له کږي ۱۷۷ ولاتدا پلې ۱۲۸۱ ميني هه په؛ له دواي سووريا و سېريلانکا و فيتنام و کوماري دؤمينيکانه وه دټټ. پټزه ي زانيني خوښندن و نووښن له نيو پزي ژناندا به شپوه په کي سه رسوپه پټنر و هيډمهي نزمه و له ۴۸٪ که مټره. هه چنده نووښن و وتاري ټور هه ن که و باس له يارمه تيداني هه ژاران ده که ن، به لام حکومو ته هيندي کارتي ټوري بويان نه کړدوه نه گهر يټو له گهل ولاټاني ديکه ي هه ژار به راورد بکړي. هه روه ها وه بهر هيتاني له بواره کاني خرمه تکردي مروږ - له ته ندروستي و فيزکړدنيډا - ټور ټور که مه، کاتېکيش پاره و دارايي بڼو هم مه به ست ته رخان ده کرا، نه و به ده گمن به شپوه په کي راستودوست خه رج ده کرا. پاچيف گانديي سه رڼوکه زيران له هه شتايه کاند اگوتي که له کږي هر ده پوپي به په کدا شيمانه ده کړي ته نيا به ک پوپي ي لي خه رج کراږي و درايټه که سيني هه ژار.

نابا سه بارت به و گرفتانه ده کړي گل به په که ناراسته ي ديموکراسيه ت بکړته وه؟ به نه واره تي نه خېر. چرونکه سياسته ته کاني نادرست و به پټوه بردني خراپ ده بڼه هډي شکست جا نه گهر بهر پر سه کاني سه رکونگار و ټاکم وېن بانيش ديموکراسي. له گهل نه مېشدا، چهند لايه نتيکي دياريکراوي ديموکراسي هه ن که

دہکری گرفت دروست بکن، بہ تاییہ نیش لہ ولاتیکندا کہ دوچارای ہہ ژاری و
 دہرہ بہ گایہ تی و نہ خویندہ واری بوویتتہ وہ، دیموکراسیہ ت لہ ہیند بہ زڈی
 گوزارشت لہ ویست و شیرادی زڈینہ ناکات، بہ لکو دہرہ پی کہ مینہ بہ کی
 رینکخراوہ و بریتین لہ دہرہ بہ گہ کان و تانیفہ کانی بہ ہہ ژموون و جووتیارانی
 دہولہ مہند و یہ کیہ تی و کومہ لہ کانی حکومی و دزانی نیوخوی. (نزیکی ہینچ
 یہ کی نہ نام پارلہ مانانی ہیندی بہ تاوانی جؤراوجؤر ناوانبارکراون، لہ وانہ بردنی
 دارایی و پارہ وپوول گشتی، دہستدریژی سیکیسی، کوشتن) نہ م کہ مینہ
 رینکخراوانہ لہ زڈیہ ی ہاولاتییان دہولہ مہندترین، ہرہ ہا مال و مولکی دہولت
 بہ تالان دہ بن بق نہ وہ ی لہ دؤخی خویاندا بمیننہ وہ، بؤنموونہ: پارنی
 کومونیستی ہیندی لہ پینا و سوودمہ ندبوونی ہہ ژاران نییہ کہ وا بانگہ شہ بق
 گہ شہ کردنی نابوری دہکات، بہ لکو بق پاراستنی دؤخہ بہ پڑہ تاییہ تہند و
 باشہ کہ ی کرنکارانی سہندیگای و کہسانی سہر بہ پارته کہ ی. لہ راستیدا چہ پی
 ہیندی تا ناستیکی زؤر دڑی نہ و سیاستانہ یہ کہ وا بہ مدواییانہ لہ
 کہ مکرندہ و ی ہہ ژاری گشتیدا سہر کہ وختی وہ دہستہ پینا وہ.

بہ لام دیموکراسیہ ت دہ توانی ہہ لہ کان راست بکاتہ وہ، ہہ روہ ک چؤن لہ یہ کپک
 لہ پرسہ کرؤکیہ کاندہ کردی. لہ نہ وہ دہ کاندہ تہ وژمیکی نہ تہ وہ یی ہیندؤسی،
 ہیندی کرتہ وہ و لہ میانی پارنی بہاراتیا جاناتا BJP ہہ ژموونی بہ سہر ژانہ
 سیاسیہ کہ ی ہیند پیداکرد. پارنی ناوبرلو ناکرکی نیوان ہیندؤس و
 موسلمانہ کانی گہ شکرندہ وہ و لہ مہ یلدا سوودی لہ راستییہ کی پوونی سیاسی
 وہرگرت، نہ ویش بیندہ سہ لائی و بی ہہ ژموونی موسلمانہ کان بوو (کہرچی نہ و
 ناوچانی ہیندی بریتانی کہ وا موسلمانان نیایدا زڈینہ بوون، بوونہ پاکستان و
 بہنگلادیش، موسلمانہ کانی زڈیہ ی ناوچہ کانی ہیندیش بوونہ کہ مینہ بہ کی لاواز

و بێهێن. بەلام خۆشکردنی ناگری بۆ و نۆندونیزی لە لایەن پارێزێ BNP دا دەڕێنجامی پێچەوانەی لێ کەوتەوه. لە سالی ۲۰۰۴ دا حکۆمەتی عەلمانی بەسەرۆکایەتی ماموھان سینگی وەزیری پێشوی دارایی کە لە ھاوینی سالی ۱۹۹۱ دا ئابووری هێندی کردەوه، بەتەواوی گەشتە دەستەلات. ئەمەیش لەو کاتەدا پووی دا کەوا سۆنیا گاندی پێڕایەتی ھاوێیەیانیکە بەرەو سەرکەوتن کرد و لەجیات ئەوێ پۆستەکە بۆخۆی ببات (سینگ) وەک سەرۆکەزیران دەستنیشان کرد. بەمشێوەیە سیستمی دیموکراسیی پەر لە ھەروەنا و زۆریە جاریش گەندەل، پیاویکی کردە سەرۆکەزیرانی حکۆمەتەکە کەوا زۆر زیرەک و دەستپاک بوو و هیچ گومانیک لەسەر نەبوو، ھەروەھا شارەزاییکی قوولیشی ھەبوو. سینگ - برۆنامای دکتۆرای لە زانکۆی ئۆکسفۆرد و دەستەتێنابوو- بەپێڕەبەری پێشوی بانکی مەرکەزی هیندی و وەزیری پلان و دارایی بوو. ھەروەھا ئەو تاییەتەندییانەی کەوا ئەو پیاوھەیبوو، لە فرلوانیی ئەقل و قوولیی ئەخلاق، ھەر لە زەمانی نەھرقووە لە لای هیچ سەرۆکەزیرانیکی دیکە هیندی نەبوو.

بەلام بەھرە و کارامەییە دەگەنەکانی سینگ و کەسیبەتیەکە یارمەتیەکی نۆدی ولاتەکەیان نەدا. خۆپاڤی پێفۆرمەکان ھێوای نپازیاکەکانی بەبادادا. چونکە لە نۆژمە سەرەتاییەکی پێفۆرمەکان لە ئەو دەکاتەوه، حکۆمەتی هیندی لە نیو دەلھی و ویلائیەتەکان بەیەکەوه هیچ دەستپێشخەرییەکی بەسوودی بۆ گەشتکردن پێشگەش نەکرد، وەک دروستکردنی ناوچە گەورە ئابووری و بۆژەیی تاییەت بە ژێرخانی ئابووری. بەلکو لە ھەندێ کاتدا ھەندیک بەرنامەیی نوێی پێشنیاز کرد و بەو بەرنامانە دەچوون کەوا لە پابەرودا سەرکەوتنیکى نەوتیان وەدەست نەھێنابوو. لەگەڵ ئەمەیشدا، ناگرێ بەرپر ساریەتی نەوولی

نهم نیفلیجییه بخریته سهر شانی حکومت. هر وده ها گورینی پارتی فرمانبردار و نابیته هزی وده دیمینانی ریفورمی وده نه وهی چین. هر چه نده ریفورمه کانی نابوردی گه شه کردنیک به رهمده هینتی، به لام هه لوه شانه وهشی لی په یدا ده بیت. نه وانده که له کرده ی گورانکارییه که زیانیان به رکه و توه به ده نگیکی به رزتر له دهنگی نه و که سانه هاوار ده که ن که سوومده ند بوون. جا نه گهر سیاسه تی هاوپه یمانییه کانیش بخریته سهر نه مانه - که سیک له شویننکدا به رده وام ده توانی ریفورمیکی پیشنیاز کراو بوه ستنینی - نه و بق هتواشکر نه وهی جووله و بزاونده که راجیته به کی میسالیته ده که ویتنه به رده م، هه نگاوئیک بق پیششوه و سنی چاریه که هه نگاو بق دوله . نه مه به های دیموکراسییه ته.

به هر حال، هیچ ریگه به کی دیکه نییه، چرونکه دیموکراسییه ت قه ده ری هینده. ولاته که به ناستیک هه مه چه شن و نالئوزه که ناتواندری به ریگه به کی دیکه حوکمی بکری. له سهر سیاسیه زیره که کانی هیند نه وه ده میتیته وه که و دیموکراسییه که بق به رزه و هندی ولاته که یان به کاربیتن. نه مه پیش له پاستیدا به شتوه به که له شتوه کان پورده دات. چرونکه حکومت به مدواییانه له بواری فیرکردن و نه ندروستنی ناوچه کانی گوندنشیندا دهستی به وه به رهینان کردوه، هر وده ها جه ختی له سهر چاکترکردنی تولانی به رهمی کشتوکالیش کردوه ته وه. ده کری له هه ندیک کاندانا بوردی باش بپیته هزی سیاسه تیکی باش؛ یان به لای که موه، نه مه نه و شنه په که و هیند هیوای بق ده خوازیت. به راستیش دیموکراسییه ت له سالی ۱۹۹۲ وه فراوان بووه بژنه وهی ده نگیکی زوتر بدانه گوندنشینه کان تاکو کاروپاره کانی خربان به رتیره بیسن، به مارجیک نه نجومه نه کانی گوند ۲۲٪ی کورسییه کانیا ن بده ت نافره نان. له به رنه وه له نیسته دا ملیونیک نافره ت له گونده کانی هیند هه ن که و ده توانن له کرده ی

مه‌لېژاردنه‌کاندا به‌شداربن، نه‌میش دهره‌تې نه‌وه‌يان پېنده‌به‌خشې داواى
فېرېوون و چاوديرئېيه‌کې باشترى نه‌ندروستې بگن. جگه له‌مانه‌يش، له
نيستېدا کار بڼ فرلوانکړدنې نازادېي زانبارييه‌کان ده‌کړئ بهر هېوايه‌ي نه‌مه وه‌ها
له‌خه‌لکه‌که بکات له‌سهر حکومتېکې باشتر سوورېن، نه‌وجا له‌ناسنې
سهرکرده‌کان بېت بافېش له‌ناسنې به‌رېوه‌براني نېوخوږې بېت. نه‌مه
گه‌شه‌پندانيکه که له‌خواره‌وه بڼ سهره‌وه ده‌سټېده‌کات، چونکه جفاک پال
به‌ده‌وله‌ته‌وه ده‌نېت.

جا نایا ده‌ولت وه‌لامدانه‌وه‌ي ده‌بېت؟ نه‌وه‌وله‌تې که له‌کاني حوکمې
بريتانيدا بونېادنرلوه و له‌سهرده‌مې سؤسياليزمې هينديدا فرلوان بوه، له
نيستېدا پرې له‌و بيرؤکراسيانه‌ي که‌وا عاشقې توانا و نيمتيازه پوچه‌کاني
خويانن، نه‌و سياسيانه‌ش له‌نيو نه‌و ده‌وله‌ته‌دا زوين که‌وا چيژ له‌توانا و
ده‌سته‌لانه‌کاني شوانانه‌ي (الرعوې) خويان وه‌رده‌گرن. هه‌نديک که‌سې نېکېش
هه‌ن که‌وا هيتشتا دلسؤزي هزده‌کاني سؤسيالزم و هاوکاري نتيوان ولاناي
جيهاني سټيه‌من. له‌م بيردؤزانه‌دا زؤريک له‌و پؤشنبر و پؤژنامه‌وانانه ده‌چنه
پيزيانوه که‌وا له‌سالي ۱۹۶۸ وه و هه‌ر له‌و کاته‌ي له‌زانکړيه‌کان بوون به‌باشي
هه‌شقيان له‌سهر دوا هزده‌کاني راديکاليدا کردوه. نه‌و ده‌سته‌بزيړانه‌ي کؤن به
گړپاني هيند هه‌رپه‌شيان لي ده‌کړئ، له‌به‌رته‌وه هه‌ول و کوششي خويان چرپر
ده‌که‌نره. زؤريک له‌چيني ده‌سته‌لانداری هيند له‌و جفاکه هاوچه‌رخه
بازرگانيه‌ي کراويه‌دا هه‌ست به‌ناسووده‌يېي ناکه‌ن که‌وا له‌چولر ده‌ورياندا له
گه‌شه‌کردنډايه.

له‌کوتاييدا، نه‌وه‌ي گرنه‌ حکومت. چونکه نه‌نانه‌ت کؤمپانيابه‌کاني نايېت
له‌هيند به‌يې بازارې پشکه‌کان گه‌شه‌يان نه‌ده‌کرد که‌وا نؤد به‌باشي پڼکخړلون،

هه روه ها سيستم يکي دارايي هه به که و به شه فافيه ت و تواناي برپاردان و جيهه جيتکردن ده ناسرته وه؛ هه ر هه مووشيان چهنده و هه زيفه به کي حکومين. هه روه ها پيشه سازي سهرکه وتوو و به قازانجي په يوه ندييه کاني بيتهل به هزي ياساپه دانابه کاني حکومه ته وه دامه زراوه و نه و کتوبه نده ياسايبانه ي که م کړيوه ته وه که و پيشتر ده ستوپي پيشه سازي ده به ست. هه ر حکومه تيش بوو که و په يمانگه کاني ته کنترولزي اي له هيند دامه زرانده وه، که رتي تاييه ت له هيند ناتواني چاره سهر ي قه يراني نيدز و دابه زيني ناستي په روه رده و فيترکردن له گوند و گرفته کاني ژينگه يي بکات. به لام زړبه ي هيندييه کان حکومه ته که ي خويان به ناشايسته يان گنده ل؛ زورجاريش به هه ريوکي ده زانن. له وانه شه هه سته کاني دژ به خاوه ن پوسنه کان له ماوه ي سي ده يکه ي پاپردودا له هه لېژدرنه کاني هيند هېزکي زور کاريگر بيت. چونکه نيسته شي له گنده لدا بيت هيندييه کان که ساني بيسود هري ده دهنه ده روه ي بازنه ي ده سته لات به و هيوايي که حکومه ته که يان باشتر بيت. ده نگده رانيش له مه دا مافي خويانه، چونکه نه گه ر حوکمراني باشتر نه بيت، نه و ولاته که هه رگيز سړود له وده و توانابه کاني وه رناگري.

له وانه په نه مه له نيسته دا دژبونه سهره کيپه که ي هيند بيت. جفاکه که ي کړاوه و به گړپوتاو و باوه په خېروه و ناماده به پوه به پوه ي جيهان بيت وه، به لام ده ولته که ي - چينه ده سته لاتداره که ي - له هه مېر نه و واقيعانه دا بودل و به ته قيه و به گومان که و له جواره وريدا ده گوين. پوهني نه م گزيپه له بولري سياسته ي ده روه دا له گشت بواره کاني بيکه پوهنتر دياره. نه و بهرپرسياريه تيش که و به رده وام له هرلواني و گرنگبوندا به به رده وام

ده‌ببندری، به‌رپرسیاریه‌ئیی ده‌ستنیشانکردنی شه‌و پنگه‌یه‌ش زۆر بوون و به‌رچاره‌که‌وا به‌هۆیه‌وه هیند ناوێته‌ی جیهان ده‌بیته.

گوێز و بێ‌دوان

هیند له‌ دواى وه‌ده‌سته‌هێنانى سه‌ربه‌خۆیى زۆر په‌رۆشى شه‌وه‌بوو له‌سه‌ر گۆره‌پانى جیهانیدا بۆلى هه‌بیته، شه‌م ئامانج و به‌رته‌ماییه‌شى له‌ بریتانیا بۆ مابوو.یه‌وه‌ که‌وا به‌شێكى زۆرى ئیمپراتۆرییه‌ته‌که‌ی خۆى له‌ نێوده‌له‌یه‌یه‌وه‌ به‌پێوه‌ده‌برد. چونکه‌ بریتانیا له‌ ده‌یانیه‌ی که‌وا دواى جه‌نگى په‌که‌مى جیهانى هاتن له‌ هینده‌وه‌ عێراقى به‌پێوه‌ده‌برد. هه‌روه‌ها سه‌ربازانى هیندى بوون که‌وا له‌ خۆره‌هلایى نێوه‌پاست و شوێنه‌کانى دیکه‌دا هێرشه‌ ئیستیماریه‌کانى به‌بریتانیایان جێبه‌جێ کرد. هه‌روه‌ها نووسینگه‌ی هیند له‌ ده‌سته‌هلایى جیهانیدا چه‌قیكى هه‌ستیارى هه‌بوو- گه‌رنگترین درێژبۆنه‌وه‌ی ئیمپراتۆریه‌تى بریتانى بوو- هیندییه‌کان له‌و سه‌رده‌میدا چاوپێڕى گه‌مەى زله‌یزه‌کانیان ده‌کرد و هه‌ر له‌و هێزه‌ مه‌زنه‌شه‌وه‌ قێزى گه‌مه‌که‌ بوون.

جواهر لال نه‌هرو، په‌که‌م سه‌رۆکه‌وێرانی هیند بۆ وه‌رگرتنى شه‌م میراته‌ زۆر گه‌نجاو بوو. چونکه‌ وه‌ك هه‌ر چه‌نته‌مانێكى ئینگلیزى له‌ زانکۆى هارڤ و کامبریج زانستى وه‌رگرت و زۆرى سه‌له‌رکرد و زۆرى خۆپنده‌وه‌ و له‌سه‌ر کاروباره‌کانى جیهانى به‌چه‌وپێرى نووسى. سه‌باره‌ت به‌ مێژوش زانیارییه‌كى بێ‌هاوتای هه‌بوو. چونکه‌ له‌ په‌که‌م له‌ قوناغه‌ دووردرێژه‌کانى ژيانیدا له‌ به‌ندىخانه‌کانى هیندى بریتانى به‌سه‌ربرد- نه‌مجاره‌پان له‌ سالى ۱۹۲۰- ۱۹۳۳ - زنجیره‌ نامه‌په‌كى بۆ که‌په‌کى نووسى که‌وا تیايدا مێژووى سه‌ره‌به‌رى جیهانى کورنکردبوویه‌وه‌، واتا مێژووى ۶۰۰۰ پ.ز تا ده‌گاته‌ شه‌و کاته‌ی که‌وا تبايدا ژیاوه‌. هه‌روه‌ها له‌و نامه‌نیدا

به دووږدريژي باسي له راپورون و کهوتني نيمپراتوريه کان و ليکدانه و هې جهنگ و شوږشه کان و ژياننامه ي پاشا و کهسايه تيبه کاني ديموکراسي کړدېو؛ کړي نه مانه پيشي نو مسيېو به يې نه و هې پشت به هېچ سرچاوه و شوږشنگ بېه ستي. له سالي ۱۹۳۴ دا نه م نامانه کړکړانه وه و له کتېبنکا به ناوې (لمعات من تاريخ العالم) بلاکړانه وه و ده ستخوشي و ناروغانگيکي جيهانيپانه ي وه ده ستهينا، چوونکه پوژنامه ي نيويورک تايمز وه ها وه سفي کړدېو به و هې که په کيکه له سره نجراکتشترين کتېبه کان.

له بهر نه وه، سه پر نيېه نه گهر نه هرڅ له سياسي دهره و هې هينديدا بيتنه که سيه تيبه کي بيوتنه. به دريژايي ماو هې پوخته که ي وه ک سرڅوکه زيران - له سالي ۱۹۴۷ مو سالي ۱۹۶۷ - خو ي وه زيري دهره وهش بو، کيه. بيسي. شيش. مينوني سگرتيري وه زارته ي دهره و هې هيند (يکک له و که سه يه که مانه ي که و نه م پوخته ي وه رگرتوه) له ژياننامه که سيه که ي خويدا ده لئيت: "هېچ نه ريتيکي تايبه ثمان نه بوو بوي بگ پيښه وه و بيکه ي نه م رجعه ي خو مان، چوونکه هيند سياسي تيکي دهره و هې تايبه ت به خو ي نه بوو تا نه و کاته ي سره به خو يي خو ي وه ده ستهينا. نه نانه ت ئيمه بو توژينه و هې ميژويپيش به شيکمان نه بوو تا نه و کانه ي خو م دامه زړاند... له بهر نه وه سياسي ته کاشمان وه ک پويست پشني به مه زنده ي په ک پياو ده به ست، نه وپيش جه واپر لال نه هرڅي وه زيري دهره وه بو". نه م پيش ماناي نه و په که په که م سياسي دهره و هې هيند پشني به بنه ما و هوکمه کاني نه هرڅ به ستبوو که له واقعيده تايبه نه مند بو. چوونکه نه هرڅ که سيني ميسالي بوو و باوه ري به پتوهره کاني نه خلقي مه بوو. پشتگيري بېلايه نيې ده کړد و دږي جهنگي سارد بوو. نه دي چو ن له کاتېنکا ماها تما گانديي ماموستاي ناشتېخو ازنيکي که له ره ق بوو؟!.

ماهاټما برده وام ده یگوت: " (نه گهر هاتوو) چاو به چاو و ددان به ددان بیت، نه و
نقد به خیرایی جیهان کویر و بښ ددان ده بیت". جا ستراتیژیه کی؟ ستراتیژی
په نکرده وهی توندوتیژی له پوخواندنې نه و نیمپراتوریابه دا سرکه وټی
وده سته پنا که و هه رگیز خوری لى تاوا نه ده بوو. نه هرق وهك قونابه کی ماهاټما،
له سر دروستکردنی پیسازیکى نویدا سوور سوو که و له کاروباره کانی
نیوده ولتیدا پابه ندی نه م نمونه په بیت.

نه هرق سیاسه تی دهره وهی هیندی به هزی نه پستراکت جیگرکرد نهك به
ویناندنیکى ستراتیژی بؤ به رژه وه ندیبه نه ته وه بیه کانی. نه و پقى له هارپه یمانی
و په پماننامه کان ده بوویه وه و به به شیکى بڼه مایه کونه واقعییه کانی سیاسه تی
داده نا، هه روه ها گرنگی به پر سه کانی سهربازی نه ده دا. چوونکه دواى له لئود
ماونټبانتی هاورپى کرد - که دوا ده سته لاتداری بریتانی بوو و بؤ ماوه په کی
کورت وهك سر وکی ده ولته تی هیند ده سته کاربوو- به رپوه به رایه تی به رگری
پنځکات، هه روه ها ته نیا بؤ نه وه هه ندیک ده سته ودانی کرد که لینه گپى هیچ
پنمایى و پاسپارده په کی بچپته نیو که و هیزیکى زیاد له پئویست بداته سوپای
سهربازی، نه مپش نه و شته بوو که و بونیادی نیمپراتوریه تی بریتانیای ببر
ده مینا په وه. کاتیکش ماونټبانت پېشنیازی نه وهی کرد سر وک نه رکانیکى
به هیزى به رگری هه بیت، نه هرق نه م پنماییه ی په نکرده وه، چوونکه وه زیریکى
مده نی ده ویست وهك سر وکی بالا. دواى هه فته بهك له کارى حکومت نه
نوییه که یدا سهردانی وه زاره تی به رگری کرد و نقد له وه توپه بوو که بینى
هه ندیک نه لسه رى سهربازی له ویدا کار ده کهن (هه ر وهك چوئن له گشت
وه زاره ته کانی به رگری جیهاندا باوه). له و کانبه وه، گشت له زمانبه رانی
هیزه کانی چه کدار که و له گه په کی باشوور له نیوده له پیدا کار ده کهن، پو شاکى

مه‌دهنى له‌برده‌كان. هه‌روه‌ها وه‌زیرى به‌رگرى فى كیه كرىشنا مینۆن- كه‌وا ماوه‌یه‌كى زۆر له‌ سه‌رده‌مى نه‌هۆدا پۆسته‌كه‌ى پێكردبوویه‌وه، هه‌روه‌ها رابوێزكاره‌ متمانه‌پێكراوه‌كه‌ى- له‌ نه‌هۆ كه‌مه‌تر گرنگى به‌ كاروباره‌كانى سه‌ربازى ده‌دا، چونكه‌ جه‌نگه‌كانى نوورمه‌وداى نايدۆلۆژى نۆ پاره‌مانى له‌ پلانى ستراتیژى پى‌باشتر بوو.

سیاسه‌تى ده‌روه‌ى هیندى له‌ ده‌یه‌كانى به‌كه‌میدا تاییه‌تمه‌ندىیه‌كى خه‌یالیانه‌ى هه‌بوو، چونكه‌ پێپوو له‌ وتارانه‌ى كه‌وا باسیان له‌ ناشتى و نیازه‌كانى پاك ده‌كرد. زۆریك له‌ چاودێرانى خۆئاوایی پێیان وابوو ئه‌و هه‌لوێسته‌ ته‌قه‌كارانه‌ به‌ ته‌نیا په‌رده‌یه‌كى دووكه‌لینه‌ و گه‌لێك له‌ پشت خۆیدا ده‌شارێته‌وه‌ كه‌وا بۆ وه‌دیپێنانى به‌رژه‌وه‌ندیه‌كانیان هه‌لوێكى ئاقلانه‌یان هه‌یه. به‌لام، له‌ هه‌ندێك جārda، ئه‌وه‌ى ده‌بیینی هه‌ر ئه‌و راستیه‌. چونكه‌ نه‌هۆ له‌ زۆریك له‌ په‌فتار و مامه‌له‌كانیدا خه‌زى په‌وه‌ ده‌كرد ته‌ما و هه‌وا له‌سه‌ر گشت جیساوباتێكى بێكه‌ دابن، بۆنموونه‌: كاتێك هۆشدارى درا كه‌ له‌وانه‌یه‌ ولاتى چینی كۆمۆنیستی هه‌ول بدات نېبېت بخاته‌ نۆ چوارچۆه‌ى خۆیه‌وه‌، باوه‌ری به‌مه‌ نه‌كرد، به‌لكو گوتى كه‌ ئه‌مه‌ ده‌بیته‌ سه‌ركێشیه‌یه‌كه‌ى ده‌به‌نگانه‌ و ناكردارى. ته‌نانه‌ت دواى ئه‌وه‌ كاتێك له‌ سالى 1991دا نېبېت بچوه‌ هه‌ى چین، نه‌هۆ هه‌ولێ نهدا سه‌ره‌له‌نۆی هه‌له‌سه‌نگاندن بۆ به‌رژه‌وه‌ندیه‌كانى چینی بكات كه‌ به‌دریژایی سنوورى باكوورى هیند درێژ ده‌بێته‌وه‌. ئه‌وجا له‌جیات ئه‌وه‌ى سه‌باره‌ت به‌ سنوورێكى (كێشه‌ له‌سه‌ر) له‌گه‌ڵ چین دانوستان بكات، به‌شێوه‌یه‌كه‌ى په‌كلاپه‌نه‌ و وه‌ك باوه‌رپووش به‌ دروستیه‌یه‌كه‌ى هه‌لوێستی هیندى راگه‌یاند. له‌به‌رئه‌وه‌ كاتێك چین له‌ سالى 1992دا هیندى داگیر كرد و ململانێیه‌كه‌ى به‌یه‌كجاری له‌ به‌رژه‌وه‌ندى خۆیدا به‌كلا كرده‌وه‌، نه‌هۆ شك بوو و له‌ په‌كێك له‌ وتاره‌كانیدا له‌به‌رده‌م گه‌لدا

گوئی: "نێمه په بوه ندىمان له گه‌ل ئەم جيهانه هاوچه‌رخه‌دا پچرايوو و له كه‌شيكى ده‌ستكردى ئەوتۆدا ده‌ژيانين كه‌ خۆمان داما نه‌ئىنايوو". ئيدى له‌و كاتيه‌وه نه‌هۆ وه‌ك جاران نه‌مايه‌وه و دواى دوو سال، له‌ نووسينگه‌كه‌ى خۆيدا كۆچى دواى كرد.

هه‌رحه‌نده‌ وتاره‌كه‌ له‌ نۆڤه‌ى كاته‌كاندا به‌شيره‌يه‌كى ميسايليانه‌ مايه‌وه، به‌لام سياسته‌كانى هيند له‌ گه‌ل گوزه‌ركردنى كاتدا زياتر به‌ره‌و واقيعيون چوو. نه‌وه‌ى له‌ مه‌سه‌له‌كه‌شدا گرنگ بوو ئەوه‌بوو كه‌ به‌شيره‌يه‌كى نۆڤ تايبه‌ت له‌ سه‌رده‌مى كچه‌كه‌ى نه‌هۆدا - ئەندىرا گاندى - واقيعيت و دانايانه‌تر بوو. كرده‌يه‌كى هينمانه‌ى پينگه‌يشتن بۆ ده‌سته‌بژىرى سياسته‌تى ده‌ره‌وه‌ى واته‌كه‌ هه‌بوو. له‌ گه‌ل ئەمه‌يشدا، نيوده‌له‌مى له‌و كاتيدا هيشتا هه‌ر نه‌يده‌توانى له‌ جيهاندا بۆلىكى فرلوانتر بگيرى. راسته‌ كه‌ نه‌هۆ و ئەندىرا دوو كه‌سيه‌تياى جيهانى بوون، به‌لام هيند له‌ سايه‌ى هه‌لومه‌رجى توندوتىژ و نژاوى وه‌ها كارى ده‌كرد كه‌وا جووله‌ و بزواته‌كانى كۆتوبه‌ند كردبوو. چونكه‌ ململانى له‌ ناوچه‌ى هاوسيدا - له‌ گه‌ل پاكيستان و چين و سويلانكا - هه‌ر به‌ كۆتوبه‌ندكروى مايه‌وه و پانتايه‌كى ته‌نگه‌به‌رى هيشته‌وه. له‌ جه‌نگى سارديشدا، ئاقبيته‌ى ئەوه‌بوو وه‌ك هاوچه‌يمانىكى شلوشه‌وى يه‌كه‌يه‌تياى سۆڤيه‌ت بيمىته‌وه، واتا له‌ گه‌ل لابه‌نه‌ نژاوه‌كه‌ى ئەو ململانيه‌ دريژه‌دا بوو. له‌ كۆى ئەمانه‌يش گرنگتر ئەوه‌بوو كه‌ كاركردى ئابوريانەى هيندى له‌ خرابه‌وه‌ به‌ره‌و خرابتر ده‌چوو، ئەمه‌يش سه‌رچاوه‌ و هينى به‌گيشكردن و پينگه‌ و هه‌ژمونه‌كه‌ى كه‌ مكرده‌وه‌.

به‌لام به‌پنى را و بۆچوونى سى. راجا موهان، نۆڤه‌ى ئەو هه‌لومه‌رجانه‌ له‌ ماوه‌ى دهميه‌ى رابردوودا گۆراوه‌. جه‌نگى سارد كۆتايى هات، هيندش وردە‌ورده‌ گه‌شه‌ ده‌كات، هه‌روه‌ها په‌يوه‌ندى له‌ گه‌ل هاوسينيه‌كانى - له‌ چينه‌وه‌ بۆ پاكيستان و

یونانی یان بزنانی بچووک له (له ده‌قه عه‌ره‌بییه‌که‌دا نووسراوه بزنان) - به‌شینوه‌په‌کی به‌رچاو باش بووه. ده‌رته‌نجامه‌کش شه‌وه‌یه که هیند له جیهاندا بزنانکی گه‌وره‌تر ده‌گيریت. هه‌روه‌ها وه‌ها پتشیبینی ده‌کری که له کوتاییدا ده‌بیته زله‌یزیکى دیکه. گرن‌گترین لایه‌نه‌کانی شه‌م بزله‌ش په‌یوه‌ندییه هه‌ره باشه‌که‌په‌تی له‌گه‌ل ویلانه‌کانی په‌کگرتوی نه‌مریکا.

هه‌لو و مانگا

له‌وانه‌یه زۆریی نه‌مریکییه‌کان سه‌ریان سوپرمینى کانیک ده‌زانن که هیند ده‌وله‌تیکه له هه‌موو ده‌وله‌ت‌کانی دیکه‌ی دنیا زیاتر پشتگیری له نه‌مریکا ده‌کات؛ به‌لای که‌مه‌وه له به‌ک پتیه‌وردا. چونکه له توپ‌تینه‌وه‌په‌کدا که‌وا پیکه‌راوی پو Pew بۆ هه‌لو‌تسته‌کانی جیهانی شه‌نجامی داوه و له مانگی حوزه‌یرانی سالی ۲۰۰۵دا بلاو کراپه‌وه، به‌شدارانی شانزه ده‌وله‌ت پرسپاریان لى کرا ناخۆ بۆچوونیکى باشیان له هه‌مبهر نه‌مریکا‌دا هه‌یه؟ شه‌وا پتیه‌ی شه‌و هیندیانه‌ی که‌وا به‌ به‌لی وه‌لامیان دا‌بو‌یه‌وه زۆر سه‌رسوپه‌ینه‌ر بوو (۷۱٪) بوو، له دواى خودی نه‌مریکییه‌کان پتیه‌ی دووه‌میان داگیرکردبوو، چونکه پتیه‌ی شه‌و که‌سانه‌ی که له ولاته‌که‌ی خویان پازی بوون ۸۲٪بوو. هه‌رچه‌نده پتیه‌کان له راپرسبیه‌کانی دیکه‌دا که‌تر بوون، به‌لام ده‌رته‌نجامه سه‌ره‌کییه‌که هه‌ر وه‌ک خۆی ده‌م‌پتیه‌وه: هیندییه‌کان زۆر له نه‌مریکا پازین و له هه‌مبهریدا هه‌ستینکی تایبه‌نیان هه‌یه.

له‌وانه‌یه به‌کێک له هۆیه‌کانی شه‌م حزو و هه‌سته تایبه‌ته شه‌وه بیت که حکومه‌تی هیندی بزماوه‌ی چه‌ند ده‌یه‌په‌ک هه‌ولی دا به‌زۆر هه‌سته‌کانی دوژمنابه‌تی بناخه‌نیه‌ ده‌روونی هه‌ول‌لایه‌یه‌کانی. (کانیک هه‌ولیان ده‌دا پاساو بۆ شه‌و

ئەمامەتیانە بەهێنەوه کەوا هیند لە ھەفتابەکاندا تیایدا دەژیا، سیاسییەکان بەزۆری باسیان لە دەستگیری شاراوه و دەرەکی دەکرد- مەبەستیان دەستوەردانی سى ئای ئى یان دەستوەردانی ئەمریکی بوو بە شێوەیەکی گشتی- تەنانت ئاپ. کەى، لاکسمان وینەکیشی وینە کارتۆنیەکان دەستی بە کێشانی دەستی راستین کردبوو کە دابەزیبوویە خوارەوه بۆ ئەوێ بێتە ھۆی دروستکردنی چۆرەھا ھەراوزەنا و وێرانکاری).

بەلام لەم گرنگتر ئەرۆستەبە کەوا هیندیەکان باش لە ئەمریکا تێدەگەن، چوونکە جفاکەکی کرلوھ و پەر لە ھەراوزەناو و سیستمیکی دیموکراسیی و ھەبە کە ھەرگیز پێشبینی ناکرێ، پێک وەک جفاک و سیستمە دیموکراسییەکی خۆیانە. تەنانت سیستمە سەرمایەدارییە کەشیان بەو سەرمایە ئەمریکییە دەچێت کەوا بۆ ھەمووان کرلوھە. ھەرۆھا زۆرێک لە هیندیەکانی مەدەنی بەباشی ئاشنای ئەمریکان و بە زمانی ئەمریکی قسان دەکەن و کەسێک دەناسن کەوا لە ئەمریکادا دەژیە، لەوانە یە ئەرکەسە پەکیک بێت لە کەسانی نزیکی خۆیان.

لویی هیندی لە ئەمریکا پردی پەییوەندی نێوان ھەردوو پۆشنەرییە. زۆرجار کردەوی کۆچکردنی هیندیەکان بەرەو ویلایەتەکانی یەگرتووی ئەمریکا بە بەفەرچوون و کۆچکردنی مێشکەکان وەسف دەکری، بەلام دروستترە بۆ ھەردوو ولات بە سروودی مێشکەکان لێکی بدەینەو. هیندیەکان لە دەرەوێ ولاتی خۆیاندا پۆلێکی کاریگەر و کرۆکییان لە کرانەوێ ولاتی دایکدا بینیوە. چوونکە کانتیک دەگەرفەرە ولاتەکیان پارە و ھزری و بەرھێنان و پێوەری نێودەولەتیان لە نێو جانتاداپ، لەکری ئەمانەیش گرنگتر ھەستکردنیانە بەوێ کە هیندیەکان دەتوانن ھەموو شتێک وەدەستبێن (ئەندام پارلەمانیکی هیندی

لە بووداوتیکدا لە ئەندێرا گاندیی سەرۆکەزیرانی پێشوو ی هیندی پرسی و گوئی: "بۆچی وەها دیتە بەرچاو کە هیندییەکان لە گشت شوێنیکدا سەرکەوتن و دەستدێنن ئەنیا لە ولاتەکی خۆیان نەبێت؟" ئەو سەربردانی باس لەو هیندییانە دەکات کە و لە ئەمریکا دەگەن بەرزترین پلەکانی سەرکەوتن، دەتوانن لە هینیشدا هەمان سەرکەوتن و دەستدێنن، چرونگە لە هیندیشدا هەست بە شانازی دەکەن و حەزی وەبەیتانی هەمان شتیان هەیە. بەلام سەبارەت بە ئەمریکیەکان، ئەزموونە ئەرێنییەکیان لەگەڵ هیندییەکانی نیۆ ئەمریکادا وەهای لێ کردوون بە ئەرێنییەکی هاوشێوە بنوێرنە پۆشنجیری و کەلتووری هیندی.

زۆربەی ولاتان پەيوەندی وەهایان لەگەڵ پەکتیدای هەیه کەوا بەزۆری لەنێو بازنەیی حکومەتەکانیان ناچیتە دەرەو. بەلام هەندیکجار پەيوەندیەکان نەک هەر لەنێوان حکومەتەکاندا پیش دەکەون، بەلکو لەنێو جفاکەکانیشدا پیشکەوتن بەخۆیان وە دەبینن. ئەمریکاش پەيوەندییەکی گەورەتری ستراتیژی لەگەڵ دوو ولاتدا پیشخستووە، ئەواتیش بریتانیا و دواتریش ئیسرائیل. لە هەردوو دژخدا، پەيوەندییەکانیان فرلوان و وردبوو، لە سنووری ئەنیا پەيوەندیی نێوان دوو بەرپرسی حکومەتی نوێ دەپۆیسی. لەبەرئەو ئاساییە کە ئەم دەولهاتە بەهزی ئەمەو بەبەردەوامی ببنە هاوبەشی پەکتی.

پەيوەندییەکی لەمچۆرە لەنێوان ویلاەتەکانی پەکتووی ئەمریکا و هیندا نیچە حەنبیە؛ بەلای کەمەو لە ئاستێک لە ئاستەکاندا. چرونگە پەيوەندیی نێوان ئەو دوو جفاکە زیاتر و زیاتر تیکەڵچەژێ و قوولتر دەبێتەو، ئەوجا ئەگەر هەردوو ولات پەیماننامەیی نوێی مەریکەن بانیان نا. بەلام، ئەمە ئەو ولاتابە ناگەبنی کە ویلاەتەکانی پەکتووی و هیندا لەسەر گشت پەرسەکانی سیاسیدا

هاوایان. چۆنکە لە کۆتاییدا، پۆزفالت و چەرچەل لە کانی هاوپیەیمانیه پتەوه کەیان
 لە سەردەمی جەنگدا سەبارەت بە چەند پرسێک ناکۆکی کەوتە نێوانیانەوه-
 گرنگترین ناکۆکیش پرسى سەربەخۆی هیند بوو- دواتر ئەمریکا بەهۆی قەیرانى
 سالى ۱۹۵۶ سۆیسەوه هاوپیەیمانیه خۆی لەگەڵ بریتانیا راگرت. هەروەها پۆنالە
 ینگان- کە بەرگریکارێکی سەرسەخت بوو لە نێسرائیلییه کان- ئەو مێرشی
 نێسرائیلی بۆ سەر لوبنان شەرمەزارکرد کەوا لە سالى ۱۹۷۸دا پووی دا.
 واشنتۆن و نیو دهلە دوو هیزی گەورەن و پابەندی و گرنگیدانی ئالۆزی دەرەکی
 و بەرژەوندیی جیاوازیان هەیه، لەبەرئەوه بەدلتیایەوه سەبارەت بە چەند
 پرسێکی سیاسى ناکۆکی دەکەوێتە نێوانیانەوه. جگە لەمەیش، ئەوان
 بەپێچەوانەى ئەمریکا و بریتانیا سەبارەت بە جیهان بۆچوونی جیاوازیان هەیه.
 بە واتایەکی دیکە، مێژوو و ئاین و پۆشنبریی هیندی، دەبێتە لەمبەر لە
 هەلبژاردنی بۆچوون و پوانگەى ئەولو ئەمریکی لە هەمبەر جیهاندا.

بۆچوون و پوانگەى هیندۆسى لە هەمبەر جیهاندا

هەرچەندە لە نێوان هەردوو وڵادا کێژکێشەکی گەشەسەندوو هەیه، بەلام هیند
 زیاتر و زیاتر لە چین نزیک دەبێتەوه، هەر هیچ نەبێ سەبارەت بە چوونی هەردوو
 وڵات بۆ سەر گۆڕەپانی جیهانی. هیند خۆی لەو قەناعەتە بەدوورگرتووه کە
 ئەنبا هەق و ئەخلاق بکاتە بەرنامەى کار کەرا پێشتر سەردەمی ئەمەزۆی پێ
 دەناسرابووه، هەروەها خۆی لەو تێگۆشان و نامادە کاریبەش بەدوورگرتووه کەوا
 مساوێ ئەندێرا گاندھی پێندەناسرابووه و سەرلیستنی بالای ئەتەوهی
 بەخشیبوویه گەشەپێدان و کرۆکی کاروبارە دەرەکییەکانی و سیاسەت

نیوڅوڅییه کي. نه وه په کټیکه له نامانجه کانی سیاسي دهره وهی میندی (ناشنی و سه قامگیری له پیناو گه شه پندان)، که چه ندان جبار سه رڼوکه زیران مانموهان سینګ رایده گه یاند و هاوشپوهی نامانجیکی دیکه په کهوا له هیند راګه په ندراوه. سیاسیه کانی هیند نیسنه له هه مو کاتنکی دیکه زیاتر درک بهر بهرنگاری و گرفته قولانه ده کهن کهوا پووبه پوهی پېشکه وټنی جفاکایکی گه وړی وه هیند ده بیته وه - به تاییه تی نه گهر جفاکایکی دیموګراسی بیت که فشاره کانی نیوڅوڅی به خیرایی و قولییه وه کاریګه رییان ده بیت - له بهرته وه نه وان به نه ولوه تی جهخت له سه را پرسه کانی نیوڅوڅی ده که نه وه، چوونکه له نیسنه دا وه ها ده نوارپه کاروباری وړه وه، وه بلتی نامرازیکی یارمه تیده وه بز نه و گرنگیدانه سه رکیبانه. نه و دژبوونه ی که له هیند هه په و خوی له ولاتنکی هه ژار و له هه مان کاتیشدا زلهیزکدا ده بینته وه، چالاکی هیند له دهره وه کتوبه ند ده کات. نه هه پش به شپوهیه کی تاییه ت مانای نه وه په که هیند هه ز ناکات وه ها نه ماشای بکریټ که وتوه ته نیو ستراتیژی هاوسه نگیی دژ به چین؟ چینک که پوژ به پوژ ده بیته هاویه شه سه رکیبیه بازارګانییه کي.

هه روه ها پوښنبري و که لتورونکی هیندی هه په کهوا پوانګه ی تاییه تی کرڅکی خوی و دنیابینبی تاییه ت به خوی هه په. هیند سه کان وه کړنفو شپوسیه کان، باوه رپان به خودایکی ټاک و نه نیا نییه. هه ر خانه واده په ک نوسفه تاییه ت نه ونده هیند سیه کي خوی داده ریژیت. ده توانیت ریژ له هه ندیک باوه ر بگریټ و رقت له هه ندیکی دیکه یان بیته وه، هه روه ها ده توانیت متمانه و باوه رت به هیچ شتیک نه بیت. ده توانیت که سبکی گزوګیا خور بیت یانیش گروشت بخوږیت. ده توانیت نویژ بکیت و نویژیش نه که بت. هه ر په کټیک له و بزارانه option نه وه دباری ناکه ن ناخو تر هیند لسبت یان نا. هیچ هه لکه رانه وه په ک نییه و کس به بیتدین و

خوانه ناسی تۆمه تیار ناکرئ، چونکه هیچ کومه له یه کی کرۆکیسی باوه دردار یان بهما و پیتاز و ئه رک و سوننهت و پاسپارده یه کی ئاینی بوونی نییه و داواى هیچ شتیکت لى ناکرئ، هیچ شتیکیش هه را مکرار نییه.

له وانه یه سبیر مونییر مونییر- ویلیامز، مامۆستای سانسکریتی له زانکۆی ئوکسفۆرد له نیوان سالانی ۱۸۶۰- ۱۸۹۹- یه کهم خۆشاولی بێت کهوا به شیوه یه کی هه مه گیر هیندۆسییه تی خۆیندی. مونییر که له بۆمباى له دایکبوو، له زانکۆی ئوکسفۆرد په یمانگه یه کی هیندی دامه زلاند که نوێتر بووه مه له بندی مه شفای سه رکرده کانی ده سته لاتداری بریتانی له هیندا. ههروه ها کتێبه کی به ناوی هیندۆسی کهوا چاپی یه که می له سالی ۱۸۷۷دا ده رچوو، چه ند ده قێکی سانسکریتی کۆنی تیا دا بوو، ههروه ها شاره زاییه نایابه کرداریه کی له هه مه بهر هندۆسییه ت له و کتێبه دا به ته واوی په نگى دلوه نه وه. ناوبراو وه ک پوو نکرده وه یه ک نروسپوویه تی:

((هیندۆسییه ت) هه ره مووی لیبر ده ییه ... لایه نی پوهی و مایی، ناوه کی و ده ره کی، خودی و بابته ی، نه قلائی و نا نه قلائی، پاک و چه په ئی تیا دا یه. ده کرى به شه سپالرویه کی زه به لاح بچویندرئ... لایه نکی هه په که بۆ که سانی کرداریه، لایه نکی دیکه ی هه په بۆ نه خلاقیه کانی توندبۆ، ههروه ها یه کینکی دیکه ش بۆ که سانی خۆپاریز له گونا ه و پارسا و خه یالیه کان، لایه نیکیش بۆ هه ستی و شه رو ییه کان، په کینکی دیکه ش بۆ نه و که سانه ی که ده م له فه لسه فه ده کو تن و بۆ ها مه ره کانیش چه ندان خالی تیا دا یه. ههروه ها نه ولنه ی به سه رو ته کانی ئاینی ئاسوده ده بن، تیا دا مه به ستی خۆیان به نیرۆپى ده دۆز نه وه، ههروه ها نه ولنه ی نکۆلی له توانای کرداره کان ده گن و بوونی باوه به پێویست و مه رج ده زان، پێویستیان به وه نییه له ده ره وه ی سنو ده که یدا به ی نه وه، ههروه ها

نه وانه ی خویان به شنه کانی ههستیبه وه گرتووه له وانه یه سه لیفه و چیرى خویانی لى تیر بکه ن، هه روه ها شه و که سانه شى بیههش نه گرتووه که وا چیرى و خوشى و شادومانی له تیرامان و په یوه ندی نیتوان ساده و پووح و مه ته لى بوونیکى سه ربه خو و بناغهی مړو ده بینن، له وانه یه عیشقه تیرویه که ی خویانی پی تیر بکه ن. شه توانای فراوانبوونه بیسنووه ته نانه ت له نئو پیرى هه ر یه کیک له و پیرانه دا ده بیته هوی دابه شبوونیکى بیسنووری تانیلی.

باشترین نمونه بو توانابه کانی هیندوسی شه و یرنگه یه یه که وا بوزیه تیشى گرته خو. چونکه هه رچه نده بوزا هیندییه و بوزیه تیش له هیند دامه زراوه، به لام بوزیه ت له نیسته دا به شیره یه کی کرداری له هیند بوونی نییه. شه مهیش له نه جامی چه وساندنوه نه بوو، به لکو ته واو به پیچه وانه وه. هیندوسییه ت په یامی بوزیه تی به ته واری هه لمرى و زور به سانایى بووه به شیک له هیندوسییه ت. نیسته تیش، نه گه ر به وى بوزیه کان بوژینه وه، ده بی کاروانه که ت له شوینی له دایکبوونی بوزیه ته وه ده ستپیکه ت و هه زاران میل بیریت و به ره و کرریا و نه نونسیا و بابان بجیت.

نبراد چوده وری نووسه ری به نگالی به هوی نقری ئالوزیه کانی هیندوسییه ته وه دووچارى ئالوزى بوو، چونکه له به کیک له کتیه کانی دا نووسیه ویه تی: "هه رچه ند مړو زیاتر ورده کارییه کانی هیندوسییه ت بخویننه وه، زیاتر دووچارى سه رگه ردانی ده بیته. هینده ئالوزه که مړو ناتوانى له هه مبه ر گرتیه که به گشتى بیرۆکه یه کی نه قلانى پیکه ییتى، نه ک هه ر شه به لکو زور ناکرده ییه که بتواندئ به کاردانه وه یه کی لوزیکه یانه لى بجینه ده ره وه". هیندوسییه ت به مانا نیبراهیمیه که ی ئاین، ئاین نهیه، به لکو هه لسه هه یه کی نازاده، هه لسه هه یه که د

وێلامی پێ نێیه بە لێكو تەنیا پرسیارە. لەوانەشە تاكو بێهەمى سەرەكی نیو
هیندوسییهت لێتی و ناپۆشنی بێت.

بەهەر حال، كۆی ئەمانە لەهەمبەر جیهانی واقعییدا چى دەگەین؟
هیندوسییهكان كەسانی تەواو كەردارین. ئەوان زۆر بەناسانی دەتوانن لەگەڵ
جیهانی دەرەودەدا خۆ بگونجێن. لەبەرئەوە دەبینین كە پیاوانى كاری هیندى-
ئەوانەى هێشتا بەپلەیهكى بالا هەر هیندوسین- دەتوانن لە هەر ژینگەیهكدا
سەرکەوتن وەدەستێنن كەوا پێگە بە بازرگانی بدات، جا ئەگەر لە ئەمریکا بن
یانیش ئەفریقا و خۆره‌لاتى ئاسیا. هەر لەگەڵ ئەوەى بتوانن لەپێتو پەرسش
و تێراسان شتێكى بچووك لە گوشەیه‌كى ماله‌كەیان دابن، ئەوا ئەركە
هیندوسییه‌كه‌ى خۆیانیان بەجێهێناوه. هیندوسییه‌تیش وەك بوزییه‌ت هانى
زێانكردن دەدات لەگەڵ ناكۆكى و جیاوازییه‌كان، بەلام لە هەمان كاتیشدا هانى
مروژ دەدات هەلبێشى بمرێ.

ئەدى سەبارەت بە سیاسەتى دەرەوه؟ ئەوه پووه كە هیندییه‌كان لە كووكى
خۆیاندا لە خۆڕئاواییه‌كان و تەنانەت لە ئەنگلۆ-ئەمریکیه‌كانیش زیاتر ناشنای
لێنى و نا دڵنیاين (نا یەقینی). زۆر ئەستەمه‌ كه‌وا هیندییه‌كان وەك
هەلەتەكانى خاچەپرستی لە سیاسەتى دەرەوه‌ى بنواپن بپنویشتیگۆرن
خەلكى بەرەو دیموکراسییه‌ت بە ئامانجێكى بەرزى ئەتەوه‌ی بزانن. بۆی و
لێگەپێ خەلكیش بۆخۆیان بۆیه‌ن! ئەمە ئەقلىیه‌ت و دونیابینی هیندوسییه‌.
هەروەها هیندییه‌كان پەقیان لە بەلێندانه‌ پابه‌ندكار و ناشكراپه‌كانى تابیه‌ت بە
ئاراسته‌گیریه‌ سەرەكیه‌كانى وڵاته‌كه‌یانە. لێرەوه‌، هیند بەوه‌ ئاسووده‌ نابێت
وەك هاوپیماى سەرەكی ئەمریکا لە ئاسیدا بدرێتە قەڵەم یان وەك لایه‌نێك لە
بەه‌وه‌ندییه‌كى سوونی تابیه‌تدا هەژمار بكرێ. لە راستیدا، لەوانەشە ئەم

رەقەبەتە بە لایەنێکی بێبەخت و کرێکاری (دۆستە یان ئەزەز) دا
خەسەلەتێکی گشتیی ئاساییانە بێت. چونکە لەوانەیە ناڕەزە بۆ کۆمەڵەکان و لایە
خۆڕشاونیی هەوڵە یانێکی مێسالی بێت - هەوڵە یانێکی فەرمیی نێزە
فرانکۆزەکانی سۆشیالیست کە دەستە و دامەزەرەکانی هەوڵە و مەشقی
سەربازی ئەنجام دەدات - بەلام زۆرێکی و لایەن ئاسایی بەرپەرچی ئەو
مێکانیزمە یونانی دەدەن کەوا ئامانجیان وەبەختێکی هەوڵە نێزە، لەوانە
هەموویان هەوڵ بەدەن خۆیان لە چەین بپارێنن، بەلام کەسیان دان بەوەدا نەهێشت.
ئەو سیاسەتی هێزە کەوا بۆنێکی ئەوێکی نێزە ناوی خۆی ئاشکرا بکات، جا
ئەگەر بەهۆی پێشڕێکیوە بێت یانێکی بەهۆی هەلومەرجە هەنووکەییە کەوا
بێت.

بەلام - هەر وەک نۆخی چەین - هەر دەبێت قەشەیی ناوەکی هێندێ (دی ئێن
ئی) لەگەڵ مێژووی هەوڵە یانێکی بکۆت. کاتیێک هێندە لە ئەزەزەکان
بێهەوڵەکانی خۆڕشاونییاندا ژیا بەهێز بوو لە ئێمپراتۆریەتی بریتانی؛ بە فێرەوێکی
زمانی ئینگلیزی و گرتەبەری پێڕازی دەستە سیاسیی و یاساییەکانی بریتانی و
بەریوەبردنی سیاسەتەکانی ئێمپراتۆریەت. ئێستەیش هێزەکانی لیبرالی و هە
چوونەتێکی هێزە هێندەییە کە لە زۆر لایەندا بوونەتە شتیێکی لۆکالی.
هەروەها بێهەوڵەکانی سەبارەت بە مافەکانی مۆڤ و دیموکراسیەت کەوا لە ئێستەدا
بانی بەسەر خۆڕشاونیدا کێشاون، لە نێو دەهەلی و عۆمبای و چێندا کەشتیێکی
لەباری بۆخۆی ئەزەزەکان. هەروەها پۆزنامە و رێکخەڵەکانی ناھێزەکانی
هێندە هەمان ترس و هێزەکانی دەوڵەتێکی کەوا هەوڵە یانێکی خۆڕشاونییەکانیان
دەیانویست. هەروەها ئەو پەختانەکانی کەوا ئاراستەیی سیاسەتی حکومەتی
دەکەنەوێک هەوڵە یانێکی ئەو پەختانەکانی کەوا لە ئەزەز و پاریس و واشنتۆندا

ده پانښت. به لآم نه مه ته نیا به سر نه و ده سته بیژده دا پیاده ده بیټ که و له میند به زمانی ټینگلیزی ده په یفن- هیتشا هر که مینن له و ولته دا- هه روه ها زیاتر به جیهانه خورثاوییه که یان ناسوده ده بن له وى خویان. (له پیاوړیکى کارى رۆشنښیرى هیندى، یان شرقه کاریک یان ژانایه ک پېرسه، ناوى دوا کتیب چى سووه که و به زمانیکى نا ټینگلیزی خویند بیتیه وه). سه باره ت به مامناگاندى، ده تواننن بلټین که سیفه نه کانی هیندى به سر که سپیه تیه کیدا ژالوون. به لآم هره ده کانی تایه ت به سیاسه تی دهره وه ټیکه له یه ک سوو له په نکرښه وه و شهره زارکردنى توندونیزى هیندوسى و رادیکالیزمى خورثاویى، که و کردار یسوونیکى زیره کانه ده پرازانده وه و له ولته یه به پاشخانى نه و خانه واده په وه کاریگر بوو بیت که و سر به چینیکی بازگان بوون. کاتیکش نه هرق ړایگ یاند که دوا ټینگلیزه حوکمى هیند بکات، له به رنه وه نه و قسه په ی کرد چوونکه هه ستنى ده کرد که ولت که ی پیش ده که ویت و په گه که لتوړى و رۆشنښیرییه کانی به پوړییه کی زیاتر خوى به دیارده خات و له ټاینده دا هیند له لایان هیندییه کانی په سه نتره وه حوکمى ده کړى. نه م کاریگر ییه په کتر په هیندى و خورثاوییه خوى له جیهانیکى نؤر نوئ و هاوچرخ و خیرا گؤړاودا به دیارده خات که و تیاپدا هیزه کانی ټابوړى و سیاسى له هه ندیک جباردا به ره و ناراسته ی جیاواز به گیش ده کړین.

وزق نه تومی

ړنکه وننى پښت نیازکړلوى نه تومی نښان نه مریکا و هیند، نمونه به کی باشى ملاتنى نښان بزچوونیکى نه و او ټابوړیانه ی هه مبه ر جیهانگه رایى و سیاسه تی هنر پېشان ده دات. واشنتون له سالى ۱۹۲۰۰۷ په یوه ندییه کانی خوى له گه ل هیند بل ناستنیکى به رزترى هاوکارى و دانوسنن به رزکړده وه که گه پشته ناسنى

رېنکه‌وتنېنکی نه‌تومی. له‌وانه‌یه رېنکه‌وتنامه و په‌یماننامه‌ی نه‌تومی پرسېنک بیت که نه‌نیا به‌شاره‌زایانی سیاسیه‌وه تاپه‌تمه‌ند بیت، به‌لام له‌راستیدا نژد له‌مه گه‌وره‌تره. نه‌گر سرکه‌وتن وه‌ده‌سستینې، نه‌وا سرله‌بری دیه‌نه سترانیزیه‌که ده‌گوریت. چونکه به‌شپوه‌یه‌کی نژد به‌هیز و به‌رده‌وام هیندستان وه‌ک یاریزانېنکی سره‌کی ده‌خانه سهر گوره‌پانی جیهانی و پېنکه نه‌تومییه نونینیه‌که شی ئاسایی ده‌بیت و بناغه و پایه‌ی هاوبه‌شپیه‌که‌ی له‌گه‌ل ویلایه‌ته‌کانی یه‌کگرتودا جیگیرتر و به‌هیزتر ده‌بیت. هه‌روه‌ها هیند له‌گه‌ل نه‌ندامانی دیکه‌ی یانه‌ی نه‌تومی، وه‌ک: نه‌مریکا، بریتانیا، فهره‌نسا، پروسیا و چین، ده‌خانه نیو تاپه‌کی به‌کسانی ته‌رازو.

به‌پېی په‌یماننامه‌ی قه‌ده‌غه‌کردنی بلاویونه‌وه‌ی نه‌تومی، هر ده‌وله‌نیک له‌سالی ۱۹۶۸دا چه‌کی نه‌تومی هه‌بویت، نه‌وا ده‌وله‌نیکه و چه‌کی ده‌وی نه‌تومی هه‌به، هه‌روه‌ها هر ده‌وله‌نیکش له‌دوی نه‌و میژوه‌وه نه‌و چه‌کانه‌ی پېنځسنبې، ده‌وله‌نیکه و یاسای پېنځلکړدوه (نه‌مه گرنګترین پرګه‌ی گشت ده‌رواوتشته‌کانه). هیندیش که له‌سالی ۱۹۷۴دا بزمی نه‌تومی ته‌قانونه‌وه، گرنګترین ده‌وله‌ته و تاګه هیزی پېنځینیکراوی جیهانییه که له‌ده‌روه‌ی په‌یماننامه‌ی قه‌ده‌غه‌کردنی بلاویونه‌وه‌ی نه‌تومییه. ئیداره‌ی بوش پاساوی نه‌وه‌ی هیناپه‌وه زیادکردنی هیند بژ نیو په‌یماننامه‌که بژ مانه‌وه‌ی پنیوست. هه‌روه‌ها له‌به‌ر چه‌ند هویه‌کی هاوشپوه‌ش بوو که موچه‌مه‌د به‌راده‌ی سه‌رژکی نارانسسی نیوده‌وله‌تیی وزه‌ی نه‌تومی (به‌رپرسی چاودیریکردن و جینه‌جینکردنی په‌یماننامه‌که)، پالېشنېکارنکی سه‌سه‌ختی رېنکه‌وتنامه‌ی هیندز- نه‌مریکی بوو. له‌راستیدا هه‌رچه‌نده سیستمی قه‌ده‌غه‌کردنی بلاویونه‌وه‌ی نه‌تومی به‌چلرېنکی (جرمه) ته‌ندروستانه‌ی واقعی کار ی بژ

میزگرښتیکی میسالییانه کردووه. نه‌میش به‌سەر ویلایه‌نه‌کانی به‌کگرتووی نه‌مریکادا پیاده ده‌بیت، که‌وا له سهرانسهری جیهاندا بانگه‌شی نه‌وه ده‌کات که پیشخستنی کللوی دیکه‌ی ناوه‌کی پرسنکی مه‌ترسیدار و نا نه‌خلاقیه، به‌لام خوی مه‌زاران چه‌کی نه‌تومی به‌لگرتووه.

سه‌باره‌ت به‌هیند، ږیکه‌وتننامه نه‌تومی به‌هشتنکی ږډر سانا پوخت کړلوه‌تووه: ئایا هیند به‌چین ده‌چیت یان به‌کوریای پاکوهر؟ نیوه‌ده‌له‌ی جه‌خت له‌سەر نه‌وه ده‌کاته‌وه که ده‌بی جیهان هیندستان وه‌ک میزنکی ناوه‌کی به‌سندبکات، له‌برانه‌بریشدا هیند پابه‌ند ده‌بیت به‌وه‌ی که تا نه‌وپه‌ری توانا به‌رنامه نه‌تومی به‌ه‌ی خوی بکاته شتنکی بی زبان و ده‌سته‌به‌رکول. پیش ئیداره‌ی ټوش، سیاسه‌تی نه‌مریکی به‌شپوه‌یه‌کی به‌هوده بڼ ماوه‌ی چه‌ند ده‌به‌په‌ک ه‌ولی دا به‌رنامه‌ی چه‌کی نه‌تومی هیندی به‌ه‌ستنی، هیندیش بڼ ماوه‌ی سی و سی‌و سال له‌ژیر باری فورسی سزایه‌کانی نه‌مریکادا ده‌ینالاند به‌بی نه‌وه‌ی ده‌ستبه‌رداری ه‌لویستی خوی بیت- نه‌نانه‌ت کاتیک له‌ ئیسته‌ش ه‌زارتر بو- هر که‌سیک له‌هیند تیښکات ده‌زانی که نه‌و ولایه پیش نه‌وه‌ی بیر له‌وه بکاته‌وه به‌ته‌لوی ده‌ستبه‌رداری چه‌که نه‌تومی به‌کانی بیت، به‌به‌خیا‌ریه‌کی ږډرترووه چه‌ند سالتنکی دیکه‌ش به‌پڼ ده‌کات.

به‌ټرچوونی ئابورییانه، ږیکه‌وتنی نه‌تومی بڼ هیند ږډر پټویست نیپه. پاسفه که توانای نه‌وه به‌و ولای ده‌به‌خشیت که بگاته ته‌کنترول‌ږای مه‌ده‌نی نه‌تومی و داینگرتنی پندلوستیه‌کانی وږه، به‌لام نه‌مه نه‌نیا به‌شپنکی به‌وکی ده‌ونی ټنکرای پښکه‌وتنه‌تی. له‌وانه‌شه شته هانده‌وه‌کانی جیهانگه‌رای نیوده‌له‌ی هان بدن له‌مه‌به‌ر نه‌م مه‌سه‌له‌په‌دا ولز له‌به‌لج‌ږدانی کاتی خوی به‌ننی و زیاندر جه‌خت له‌سەر پیشخستن بکاته‌وه و نه‌م گرنگیدانانه بڼ ماوه‌یه‌کی دیکه

دوابضات. له کورتاپیدا، زږد جوړ شتړه‌ی وږه‌ی نه‌لته‌رنانیف ه‌ن، یابان و نه‌لمانیا بږ گه‌یشتن به پل‌ی زله‌یزیز خږیان سه‌رکه‌وښیان وه‌ده‌سته‌پناوه به‌بږ نه‌وه‌ی په‌نا به‌نه به‌ر چه‌کی نه‌تومی.

به‌لام به‌رته‌مایي و نامانجه نه‌تومیبه‌کانی هیند په‌یوه‌ندی به‌شان‌زیکردنی نه‌ته‌وه‌یی و ستراتیژیکي جی‌سیاسیبه‌وه هه‌په. چوونکه زوړتک له سیاسیه‌کان و دیپلوماسیه‌کانی هیند زږد له‌و راستیه بی‌زارن که ده‌لی هیند به‌به‌راورد له‌گه‌ل چین و یووسیا و هی‌زی دی‌کی نه‌تومی، به‌رده‌وام له پل‌ی یوه‌مدا ده‌می‌نښته‌وه. له‌و ولاتانه‌ی با‌سمان‌کردن هیچ کارگه و به‌که‌په‌کی نه‌تومی ناک‌ونه به‌ر هیچ جوړه سیستمیکي چاود‌تیریکردنه‌وه، له کاتیکدا هیند به‌لای که‌مه‌وه به‌شبکی زوړی به‌رنامه نه‌تومیبه‌که‌ی ده‌خاته به‌رچاری نارانس‌ی نی‌وده‌وله‌نی‌ی وږه‌ی نه‌تومی. هیند به‌وه زوړ نی‌گه‌ران ده‌بی‌ت که له‌گه‌ل چین په‌کسان نه‌بی‌ت. چوونکه به‌رپرسانی هیندی زږد به‌ه‌یمنی ناما‌ژه به‌وه ده‌کن که چین له بل‌وکردنه‌وه‌ی نه‌تومیدا می‌ژوویه‌کی دوو‌ود‌ری‌ژی هه‌په، نه‌ویش به‌ش‌تړه‌په‌کی ناپه‌ت له میانی پاک‌ستانه‌وه. له‌گه‌ل نه‌میشدا، ویلا‌په‌ته‌کانی به‌کگرنو‌ی نه‌مریکا پلان بږ نه‌وه داده‌نښت ته‌کنیکي مه‌ده‌نیپانه‌ی نه‌تومی به‌خشی‌ته چین. به‌لام هرچه‌نده هیند ولاتیکسی دی‌موکراسی و شه‌فاف و سه‌باره‌ت به‌قه‌ده‌غ‌کردنی بل‌و‌یوه‌نه‌وه‌ی نه‌تومی ن‌وسیه‌په‌کی پاک و بی‌گه‌ردی هه‌په، به‌لام ماو‌ه‌ی سی و سن ساله له‌م جوړه هاوکارییه بی‌په‌ش کراوه.

سه‌باره‌ت به‌م مه‌سه‌له‌په، جیهانگه‌رایي و جو‌گرافیه‌ای سیاسی له‌سه‌ر ناستی جیاوازدا کار ده‌کن. نل‌دیک له لابه‌نگرانی نه‌مریکا بږ داما‌ل‌بږی چه‌کی نه‌تومی- که‌وا هیند (له پرس‌ی قه‌ده‌غ‌کردنی بل‌و‌یوه‌نه‌وه‌ی نه‌تومیدا به‌نایاتولا ناویان ده‌بات -" د‌زی پ‌نکه‌وتنامه‌کن بانیش ته‌نیا له‌و کاته‌دا په‌زاهه‌ندی له‌سه‌ر

دهرده بین که هیند به ره مهینانی مادهی دوله تبوونی ناوه کی (انشطاریه) دیاری بکات. (وابسته چی چین به ره مهینانی پلوتونیومی وه سفاندی، ههروه چون زلهیزی دیکه هه مان کاریان کردوه، به لام بریاره که خزیه خشانه و خروستانه، به شتیکی زدی هویه که بز نه وه دهگه پینه وه که پیشتر به مادهی دوله تبوونی ناوه کی تقوم بووه). به لام هیند هه پیکاریکی ناچارکارانه به هه پیه ساردنیکی لایه نگرانی نه تومی داده نی. ویلایه ته کانی یه کگرتووی ئه مریکاش ئه م راستیه ستراتیژییهی خسترتو نیو حیسابانه کانی خویه وه. چونکه ویلایه ته کانی یه کگرتووی ئه مریکا دژی هه بوونی به ک دوله نی هه ژمونداره کهوا ئه اروپا و ئاسیا کۆنترۆل بکات. جا ئه گه هیند ناچار بکری هیزه ناوه کیه که ی خوی کۆتوبه ند و سنووردار بکات- به یی نه وه ی کۆتوبه ندی هاوشیه بخاته سه ر چین- نه وا ده ره نه جمه که ده بیته هوی نه بوونی هاوسهنگی و نه میش له به رژه وه ندیی چین نه ولو ده بیته. لیره وه پرسیاره که ی پۆبیرت بلاکولی بالیزی پشمووی ولایه ته کانی یه کگرتووی ئه مریکا له هیند خوی زه ق ده کاته وه و راستیه ک ده خاته به رچار کاتیک ده پرس: "چ شتیکی له به رژه وه ندیی لهرده وادی ویلایه ته کانی یه کگرتووی ئه مریکا دایه پشتگیری له پیکاریکی بکات کهوا به هویه چین له ئاسیادا بیته تا که هیزی هه ژمونداری ناوه کی؟

نه وه ی له مه سه له که دا شتیکی سه یره نه وه به که ته گه وه ی راستین له به رده م پیکه وئنامه که له واشنتۆنه وه دروست نه بووه، به لکو له نیوه ده له بییه وه لروستبووه. چونکه هه ندیک سیاسی و پۆشنیری به رجه سته ی هیند نه و خسته به وه ده ته که نه وه کهوا به دریزی ته مه ن به کجار پیشکش ده کری، نه میش پالی به یه کیک له کۆمیتنه رانی که نالی NDTV هیندییه وه نا بلیت: "وابسته چی ئیمه نازانین چون بلین به لی". چونکه له و کاته ی سه رۆکوه زیرانی

هيندى و هندیك گوره بارپرسی دیکى حکومت نو دهرفته یان بینى کوا رینگکوتننامه که دهمیه خشیتنه هیند، نورا حوکمه کانی کتون و پېشوهخت و چاره سهره کانی شکستخواردو و چاوى هندیکیان کویرکرد. نژدیک له دهسته بژیری هیندى به گوشه نیگای نهروزیانه ده یانپوایه جیهان که نهویش بریتیبو له ؟ هیند وهک ولاتیکى هزار و چاکه خواز و له ولاتانی جیهانی سر و خاوهن سیاسه تیکى بېلابه ن و گوشه گیرانه ی دهره وه (په ننگه هندیکیشپان شکستخواردووشى بڅنه سر). نهوان ده زانن چتون له جیهانیکى وه هادا کارده کهن ؟ سوالی به خشش له کى ده کهن و له ستهنگریدا ده جهنگن. به لام له جیهانیکدا که تبايدا هیند هیژیکى مه زنه و به متعانه وه له سر گرپه پانی نیو دهوله تیدا هه نگاهه لدینى، له دانانی یاسابه کانداه شدار ده بیت و نهک ته نیا هه پنی کاریگر نابیت، به لکو ده بیتته هاوبه شی به هیژترین ولات له میژودا، نه مه پېشپانیزیکى نوئ و جینگى نیگه رانییه. سدان جار کومینتیرى له و جزره نو جزره پرسپارانیهان کردوه: "بوچی نیسته ویلايه نه کانی یه کگرتو نه مجوره لوتف و خوشخوییه له هه مبه ر نیسه داه نوینى؟" له سالى ۲۰۰۷ داهیشناکه به دواى ده ستنی دهره کى و شاراره داه ده گه ران.

به رپرسه کانی چین توانیان زود به کارامه یی و لیها توویه کى به رزه وه سهرله نوئ بیر له و بوله نوییه ی ولاته کیهان بک نه وه وهک هیژیکى جیهانى. به لام دهسته بژیری هیندى هه تا نیسنه خوی وه ها پېشان نه دلو وه که پکابه رى هاوسنییه گه یه تی. هه رچونیک بیت، به بى په چارکردنى نه و په ونه ی کوا رینگکوتننامه نه تو میبه که ده یگرته بهر، نه و نهنگوچه له کانی نیپه راندنى به نیو نیوده له مبه وه نه و کز توبه نه دهره کیانه ی به کارهینانی هیژى هیندى له ساله کانی داهاتوودا زهق ده کانه وه. هیند ولاتیکى به هیژه به لام حکومتونه کى

بېنېز. ناتوانی هېزه نه توه بیه که ی خوی له پېتناو وه سپېنای ناماچې نه توه بیه که یدا به کار بښی.

زاراوى جوگرافى

ده توانیت درک به وه بکه پت که میند ولاتیکى سه یره نه ویش نه که له میانى تېبېنېکړنى نه و که سانه ی ماریان خوشده وئ، به لکو له میانى چاودنیزیکړنى نه نجامى هه لېژاردنه کانېیه وه: له چ ولاتیکى دیکه دا له سایه ی گه شه کردنى نابوریدا جه ماوهریوونى خوت له ده ست ده ده پت؟ له سالى ۲۰۰۴ دا هاوپه یمانی پارتى BJP ی هوکمران چوه نیو هه لېژاردنه وه که باهوږى توندی تابوړی پالی پتو ده نا، چونکه ولاته که به پړزه ی ۹٪ گه شه ی ده کرد، به لام BJP له هه لېژاردنه که دا شکستى هینا، کومه لیک پوښنېری لؤکالی - که نؤر به یان له بووی نابېلؤلؤږییه وه سؤسیالیستى بوون - نه مه یان وه ها لیکدایه وه که راپوون و پېشکه ورتنه که پوچ و به تال بووه، هه روه ها گه شه کردنیش به شپوه به کی پله به پله به پتو نه چووه، هه روه ها پارتى هوکمران راستی هیندی بیرچووه توه. به لام نه گه به چاویکی پشکینه رانه وه بنواړنه واقع، نؤر به سانای بؤت پوون ده پېته وه که نه لیکدانه وه په دروست نییه. چونکه له نوه نده کاند ا پړزه کانی هه ژاری له هیندستاندا نؤر به خیرایى و به ژماره ی مینده که وره له دابه زیندا بوو که بؤ هه مورو که سېک پوون و پوهان بوو. نه گه ل نه مه بشدا، نه م مه سه له په له دواى سالى ۲۰۰۴ یش هر به رده وام بوو. چونکه هاوپه یمانی پارتى کونگره (که نه و کات جله وى ده سته لایى گرت ده ست) به پړزه ی ۸٪ زیاتر بق ماوه ی سئ سال پړزه ی گه شه کردنى پاراست، به لام له کوی نه و هه لېژاردنه هه ریمېبانه دا سه رکه ورتنیکى نؤر که می وه ده سته پتتا که و له ماره ی ده سه لات وه رگرنندا نه نجامى ده دا، هه رچه نده سه باره ت به نیکچوونى

یه‌کسانی و دابه‌شکردنی سامان چەند پالنه‌ریکی شه‌ری هه‌بوون، شه‌دی بۆچی
 شه‌مه‌ له‌ هینددا نابینن؟

وته‌یه‌کی به‌ناوبانگی تۆماس (تیپ) نۆتیل ی وته‌بیزی پیشووی نه‌جرومەنی
 نوینه‌رانی نه‌مریکی هه‌یه‌ که ده‌لی: "سیاسەت هەر هه‌مووی لۆکالییه". ده‌کرئ
 له‌ هیند شه‌م وته‌یه‌ له‌سه‌ر به‌رد بنووسرئ. چوونکه‌ هه‌لبژاردنه‌کان له‌ هیند
 هه‌رگیز هه‌لبژاردنی نه‌ته‌وه‌یی نین، به‌لکو هه‌لبژاردنی لۆکالی و هاوکاتانه‌ی
 هه‌ریمین به‌بێ شه‌وی هیچ بابەتییکی هاوبه‌شیان له‌ نۆواندا هه‌بیت.

ته‌مه‌نی هه‌مه‌په‌نگی چین ده‌گانه‌ چوار هه‌زار سال، شه‌میش له‌نۆ که‌لتور و
 دابونه‌ریت و زمان و پۆشنه‌یری هیندیدا په‌گی داکوتاه‌. ولاتیکه‌ ۱۷ زمان و
 ۲۲,۰۰۰ شیوه‌زاری هه‌یه‌، بۆ ماوه‌ی چەندان سه‌ده‌ی سووودریژیش له‌ سه‌دان
 میرنشین و مه‌مله‌که‌ت و ولات پێکهاتبوو. کاتیك بریتانییه‌کان له‌ سالی ۱۹۴۷
 هیندیان به‌جێده‌هێشت، حکومه‌تی نوێ ناچار بوو سه‌باره‌ت به‌ پێکه‌وتنه‌ی
 ناکانه‌ له‌ گه‌ل ۵۰۰ ده‌سته‌لاتداردا به‌هۆی به‌رتیل و هه‌ره‌شه‌وه‌ دانیستان بکات
 و هه‌ندیکجاریش په‌نای بۆ به‌کارهێنانی هێزی سه‌ربازی ده‌برد، شه‌میش له‌ پێناو
 چوونه‌ نۆ به‌کیه‌تی هیندی بوو. له‌ دابه‌شبوونی پارتی کۆنگره‌ی نیشتمانی
 هیندی له‌ هه‌فتا په‌کانه‌وه‌، هیچ پارتییکی هیندی ده‌رفه‌تی هه‌ژموونیکی
 نه‌ته‌رهبانه‌ی بۆ نه‌په‌خسا. هه‌روه‌ها کۆی ئه‌و حکومه‌تانه‌ی که‌وا له‌ نوو ده‌یه‌ی
 دوایدا پێکهاتن، بریتیبوون له‌ هاوبه‌بمانیه‌ک که‌وا له‌ پارت‌کانی هه‌ریمی
 پێکهاتبوون به‌بێ شه‌وی هیچ شتیکی هاوبه‌شیان له‌ نۆواندا هه‌بیت. پوشر شارما
 که‌ وه‌به‌رمینه‌کانی ده‌ستگه‌ی مۆرگان ستانی له‌ بازاره‌ گه‌شه‌سه‌ندووه‌کاندا
 به‌پێوه‌ ده‌برد، شه‌وه‌ سووپات ده‌کانه‌وه‌ که‌ زه‌هرینه‌ی بیست و هه‌شت ویلا په‌ته‌کی

هېند له پېښاو پارت کانی هه ژموننداری هه ژمییه وه ده نگیان دا، بیگومان نه مه یش له سره حسابی نه و پارتانه یو که وا به نه ته ویدی ناوډیز کرابوون.

باشترین نمونه بق نه و شته یو که له ویلايه تی نوتار برایش پوی دا که گه وړه ترین ویلايه تی هینده (نه گه ر سهر به حق بوایه، نه و به هوی ژماره ی دانیش تروانه که یه وه شه شمعین ولای می زن سو له جیهاندا). له کانی هه لمه کانی هه لېژاردندا، دوو پارتی نه ته ویدی له سره بڼه مای نه و پرسه ی که وا به پرسه مزنه کانی نه ته وه بیان دانابور، خویان کانیدیا کرد. پارتی BJP به شپوه به کی کارا و گهرموگړ کار ی بق بوژاندنه و هی لایه تی نه ته و بیبانه ی میندزسیه ت کرد، به لام پارتی کونگره جه ختی له سره تایه نه نه دیه هلمانیه کان ده کرده وه و شانازی به و پژده که شه کرده ده کرد که وا ولاته که ی وده دسنی هیناوه. به لام هه ربوو پارت پله ی ستيه م و چواره میان وده دسته پنا و له دواى دوو پارتی دیکه ی لوقکالی هاتن که وا جه ختیا ن له سره پرسه نه و لو نیوخرییه کان ده کرده وه؛ نه مه یش له پېښاو به خشینی ده سته لختیکى نڅوړوو به چینه نزمه کانی کومه لایه تی. به لام نه وه ی له نوتار برادیندا وده بیات له ولاته به له باشور و نه نانه ت مومباشدا سرکه وتن وده دسسته هینی. چونکه موسلمانانی هیندی له چهند ویلايه تنکدا گونگیبه کی گه وړه بان هیه، به لام له هاندیک ویلايه تی دیکه دا ناماده بیان نییه. هه وړه ها نه و سرکرده سیاسییانه ی که وا هیز و هه ژمونیا ن له ویلايه تی تامیل ناژدا هیه، له هیچ شویتنکی باکوړدا لایه نگریا ن نییه. ویلايه تی بنجابیش پوښنبریه کی تایه تی سیاسیان هیه که به یوه ندی به پرسه کانی سیخ و په یوه ندیه کانی هیندو- سیخییه وه هیه. هه وړه ها سیاسیه کانی راجستان له کارناکادا هیچ به کیشبوون و هه ژموننکی معنه ویبانه ی سیاسیان نییه، چونکه هه ربوو ویلايه ت به دوو زمانی جیواز

ده په یښ. ده کړی مه سه له که به به پټوه بردنی هه لېږاردن له سه رانسې نه اروپا بچوینن که وا تبادا له گڼ دنگد ه ران له پډلونا و له پهنسا و ښرله ندا باس له یه ک پرس بکړی. جاريک وینستون چه رچل گونی که هیند "نه نیا زارلوه یه کی جوگرافیه، به بی نه وهی وه نه اروپا که سیه نیه کی سیاسي هه بیت". راست که چه رچل سه باره ت به هیند زور جار به هه له دا چروه، به لام له م خاله به تاییت بوچونه که ی دروست بووه.

هم جیاوازی و دوو که رتبونه سوودی زوری هه یه، بډ نمونه: هه مه چه شنی و وزه کومه لایه نیه که ی پته و ده کات و نایه لی خورلده سترگرنه ده ست دیکتاتور بیته کابه وه. کاتیک نه ندیرا گاندی له هه فتایه کاندای هه ولی دا حکومت به شپوه یه کی تا کره وانه و سه رکوتکارانه و مه رکه زییانه به پټوه بیات، هه وله کی به ناسانی سه ری نه گرت، به لکو له شش هه ری می هیندیدا چه ند بزلفنکی یاخیوونی وروژاند. له دوو ده یی رابردوودا، هه سستی په یوه ستبونی هه ری می یانه له هیند بروژایه وه و ولاته که سیستمه سروشتیه کی خوی دژزیه وه. له ولانیکسی زور هه مه چه شندا نه ناست توند پزی نه ته وه یش ده بیتکه شتنکی زه حمت. له بهرنه وه، کاتیک پارسی BJP ده یه وی شوقینیزمی هیندوسی بډ به که مینه ی موسلمانن هیندی بوو زینی، نه وا به زوری ده بی نی که چه نه نزمه کومه لایه نیه کانی هیندوسی و هه روه ها هیندیه کانی باشوور له هه مبه رهم گوتاره دا هه ست به بی زاری و نیگه رانییه ک ده کن که وا به ناچار کارانه و لرونه رزانه بیته به رچاو.

به لام له هه مان کاتیکدا هم هه مه چه شنی و دوو که رتبونه، کاری ده وله نی هیندی نالیز ده کات. کز توبه ند ه کانی ده یی رابردو دیا رده یه کی تیژتیبه نیه که وا له گڼ به سه رچوونی کاندای نه مینی، به لکو گز ارزشتیکه له راستییه

بونیادییه که ی نېو سیاسه تی هیندی. نه م کتوبه ندانه ش وه ها ده کات که زلر زحمت بیت حکومت به رژه وه ندییه نه وه بییه گانی دیاری بکات و ولان بز پالېشنېکړدنې ناماده بکات و دواتریش له پېناو وه پېنانه ش نامانجه کانېدا کوم لیک سیاست جېبه جې بکات، جا نه گړ له بولری پلورمې نابووری یانېش سیاسه تی دهر وه بیت. هه روه ها سه رۆکړه زیران ناتوانې به مه مان شپړه ی نه هرؤ سه رکړدایه تی ده سته لاتی نه ته وه یی بکات، له ولنه به هر سه رۆکړه زیرانیکی داهاتووش جاریکی دیکه نه توانې نه مه بکاته وه. چونکه نه م پوسته له سه رکړده ی بالاوه بووه ته نیا سه رۆکی نه نجووه نیک و پارتی ده سته لاتدریش بووه ته ته نیا پارتیک که و سه رکړدایه تی هاوپه یمانییه کی له به رده سته و له دژبه ری هاوشپړه و به کسانې حقې پیکهاتوون. به زلریش حکومتی مړکزی پادسته ی نیمتیا ز و ده سته لاتی حکومت ته هریمی ده بیت که و پوژ به پوژ متعانه و سه ریه خوییه که ی زیاتر ده بیت. نه م پش له پوی نابورییه وه واتای به رده و امیوونی سه رکوتن ده گیه نی، هرچه نده کرده ی پیکهستن که م و پلورمه کان لاره کین و چالاکي و نه زموونه کان له سه ر ناستی ویلا به ته کان. هه روه ها سه باره ت به سیاسه تی دهره کی، نه و واتایه ده گیه نی که وهرچه رخاننکی گه وره له شینواز و تدرم پوی نه دلره و که مه پابنده یووننکی گه وره مه پ و پلنکی که م چالاکتری له سه ر گوره پانی ننوده وله تېدا مه پ. راسته که هیند له جاران پتر پلنکی گه وره تری ننوده وله تی ده گپړی و هه زموون به سه ر باشووری ناسیادا په یدا ده کات، به لام نابیته نه و هیزه جیهانه ی که و هه نیک هیوای بز ده خوازی و هه نديکیش لېنی ده ترسن. نه م له نابنده به کی نریکا پرو نادات.

نه‌گړ پېښتر جزره کيږکيښه له نړيوال هېند و چيندا هه بېوېښت، به لاه نېسته کړتاي هاتووه. چوونکه قه باره ي نابوړي چين من هينده ي قه باره ي نابوړي هيندي و نېسته يښي له گه لدا بيت به خيږايه کي زوړتر گه څه ده کات. نه مه پش وائي نه وه به که هيند له يوو نابوړي وه ناتواني پش هيند بکوي نه بيا له کانه نه بې که وه چرخاني مزن و جېگړ بزماوه ي چنه ده به به ک له پموتي هه ريو ولاندا بيته ناروه. به لاه سيناريو به پښتېچووه که نه وه به که چين به هه واده کي باش هه له پش هيند ده مينښته وه. له گه ل نه هه يښدا ده بې نه وه بزاني که هيندا هيند ده تواني سرود له تايه ته ندي هه کاني وه نابوړي کي زه به لاج و گه څه سه ندو، ديموکراسي ټيکي سياسي و نمونه يه کي پرشننگلري هه لمانيت و لېږدوړه ي و زانياريه کي قوولي خوي له هه مېر خورناو او خوره لات و په يوه ندي نايه تي خوي له گه ل نه مريکا ده ورېگري.

ده کړي نېسته ي هيند به نه مريکاي کړتايه کاني سه ده ي قوړده ي هم به رلورد بکړي. چوونکه له و ماوه به ي ثامازه مان بقى کرد، کړتوبه نده نيوخوږيه کاني نه مريکا له هه لکشانې نه و ولته يو سر شاتق جيهاني به ناستيکي زوړ به ز نه گه ده ي خسته به رده م نه مريکا. چوونکه له گه ل سالي ۱۸۹۰ دا نه مريکا له يوو نابوړي وه پش بریتانيا که وتېو، به لاه له سر ناستي ديپلوماسي و سر يازدا به هينې پله دوو داده نړوا. پريزه ندي سوپا به کشي له لوي بولگاري له نړو پري سوپاي جيهاندا له پلې چورده ي مه دا سوو. هه روه هه قه باره ي چه که ده رايه کاني هه شته کي قه باره ي چه کي ده رايي نېتالي يو، هه رچه نده هينې پيشه سازيه کي له کانه بيا به سيزده جار گه وره تريو. هه روه هه له هه نېک کړبوونه وه و کړنگره ي نړوده ولته نيدا به شدلري کرد، ديپلوماسيه کانيښي له کاروباري جيهانيدا ياريزاني بچوک بوون. هه روه هه واشنتون شارق چه کي

بچوډ بوو گرنگیدانه کانی زړه تنگ بهر بولون و حکومت ته کانی به ده سته لانی سنووردار ده ناسرانه وه، به شتیره یه کی گشتیش وه ک پزستیکی گرنگ و کړوکی له سر و کایه تی نه ده پواندرا. بنگومان نه مریکا له کزناییه کانی سه ده ی تیزده یه صدا ولاتیکی بیتهزبوو، نه م واقعیه ش پیویستی به چه ندان ده یه و گزپانی مه زنی نیوڅوئی و قهیرانی قوولی نیوده وله تی هه بوو بل نه وه ی بگړپریت، نه م بووه هوی نه وه ی ویلایه تی واشنتونی نه مریکی گه شهبکات و بیته مه رکزی و له پشش گشت ویلایه ته کانی دیکه ی دایه وه. سر و ک کانی ش له نیوډر ریزفله وه نا ده گاته وودر و ویلسون ده ستیان به ناساندنی نه مریکا کرد وه ک هیزکی جیهانی.

له کزناییدا، بناغه ی هیزی نه مریکی - جفاکه زیندوه که ی نه مریکا - خالی به هیز و بیتهزی نه مریکا بوو. چوونک نه و جفاکه بوو که نابورییه زمه لاهه که ی نه مریکای دروستکرد، به لام له هه مان کاتیشدا هه لکشان و پششکه وتنی خاوکرده وه و په و ته که ی گزپری و به شداری و کاراییه که ی له شانوی جیهانیدا به رده وام فشولکرد. له وانه یه هیندیش نه زمونیکی هلو شتیره به رتیره بیات، چوونک جفاکینکی هه یه که ده توانی به شتیره یه کی زورباش وه لای نه و ده رفته تانه بداته وه که و جیهانه گلؤبالیزه کرلوه که پنی ده به خشیت؛ جفاکک له نابوری و کومه لگه ی نیوده و له تیدا گه شه ده کات و بالا ده کات. به لام سیستمی سیاسی له هیند لاوازه و ده گری بیپریت و ده سستی تیوره بدری، له بهر نه وه هینستا ناماده یی نه وه ی تبادا نییه روله شایسته که ی له جیهاندا بگپتی. له وانه به زنجیره یه ک قهیران کزی نه و واقعانه بگړپریت، به لام به بی نه وه ی هیده به سبستمه که بگات، نه و جفاکی هیندی له گه مه جیهانییه نوییه که دا پشش ده و له ته که ی که وتیره.

نهم مملانییهى نیتوان جفاک و دهولت تا نه مپوشى له که لدا بیټ هبشتا له نه مریکا دا هیه. لیره دا له و کاتهى ده بینه گرنهترین و تاکه یاریزانی سه دهى بیست و یهک، پنیوسته نه وه مان له بیر بیټ پرسیار بکهین که کار دانه وهى خودی نه مریکا له هه مبه ر جیهانی دواى نه مریکا دا چۆن ده بیټ.

هه ژموونی نه مریکی

له ۲۲ى حوزه یرانى سالى ۱۸۹۷دا نزیکه ی چوار سه د ملیۆن مرۆڤ له سه رانه سهرى جیهاندا - چاره که دانیشتووانبکی سه ر گۆی زه ی- نه و پۆژه یان کرده پشوو، چوونکه نه و پۆژه له که ل شپسته مین سالیادی فیکتوریای شارن و چوونی بۆ سه ر ته ختی پاشایه تی هاوکات بوو. ئاههنگه که به بۆنه ی یزیدیلی نه لماسیى ماوه ی پینچ پۆڤ له سه ر وشکایی و ده ریادا به رده وام بوو، به لام نمایشی سه ربازی و ئاههنگی یاد کردنه وه ی سوپاس له ۲۲ى حوزه یران بوونه ترقیکی ئاههنگه که. سه رۆکوه زیره کانی نه و موسسه عه ره بریقانیا یانه ی که وا خودم وختاریان وه رگرتبوو، هه ر هه موویان ئاماده بوون، هه روه ها مبه ر و تۆق و بالۆڤ و نوینه رانی شوینه کانی دیکه ی جیهانیش له وئ ئاماده بوون. پرزیه ندى و نمایشه سه ربازییه که له په نجا هه زار سه رباز پیکهاتبوو که وا نه سپسواره کانی هه زار له که نه دا و یه که ی سولرچا کانی باشووری ویلزی نوئ و تیپی سه ربازانی نه فنگ کورث له ناڤۆی و سه ربازانی عه لی جه مال له بیکانیر و سه ربازانی بۆرخا له نیپال و چه نه ده ها و چه نه ده های دیکه ی نیادلبوو. نه و کات و ساته، به پیتی وه سفکره نی په کۆک له مینۆونوسان، سانیکی پرمانی بوو.

ناهنگه که به بونه ی بویلی نه لماسی بوو له گشت گوشه و کله به رده کانی نیمپراتوریبه که دا به چندان نمایشی زه به لاج ده ناسراپوه. "له حه پده ر ناپاد" دا له هر ده تومه تباریکی به ندرکراودا به کیکیان سازادکران". جیمس مژریس ده نووسیت، "ناهنگیکی سه مایی نژد مزن له پانگژندا هه بوو، هه روه ها خوانی نیوه پز له کوشکی سولتان له زنجبار ناماده کرابوو، هه روه ها پیوره سمی دیوود و سلاوتیک به پیوره چوو که که شستیه کانی جهنگی له که نداوی نیلدا به مژی نمایشکه وه پیشکه شیان کرد، هه روه ها نمایشیکی کورس له هابی فالی له مژنگ کونگدا به پیوره چوو". هه روه ها له بانگالژد په یکه رنکیان بۆ شازن سازکردبوو، له شاکاباتنامدا ته لاریکی نوی بۆ شاره وانی دیوست کرا. له سه نگافوره شدا په یکه ریک بۆ سیر ستامفورد رافلز له نیره راستی شاری بادانگ سازکرا، نافوره په کیش له نیره راستی باغچه گشتیه کانی شانگهای دیوستکرا (گرچی نه روسته عمره ش نه بوو). هه روه ها ده هزار مندال له شه قامه کانی وتوانلدا پنبیانان ده کرد و نالای بریتانیایان راده شه قاند.

له لهنده ندا ناپژول توینبیی گنج نه مهنی هه شت سال بوو، له سر شانی ماسی نیشخپرو و نژد به گوپوتاووه چاودیریس نمایشه که ی ده کرد. نه م توینبیه که لواتر بووه به ناوبانگترین میژوونوسی سرده می خوی، نه وه باس ده کات که چاودیریکرنی مهنی و شکواریی نه و پژه وه های ل کریدوو هه ست بکات که خلد "له نیره راستی ناسماندا راوه سقا و و جینگیره که شه کم بیردینته وه، نژد باش و خوش بوو. نه وه نیمه یین له سر ترپوکی جیهاندا ده وه سنجن، بویه ش که بشتنه نه ترپوکه بونه وه ی تا هه تابه له ساری به میننه وه. بیگومان شتیک هه به پنی ده گرتی میژوو، به لام میژوو شتیک قیزه ونه و بۆ گه لانی بیکه بوو

دهدات. نيمه زړر به ناسووده بيه وه له دهره وهى كړى شوو شخانه ين، من دلنيام."

هلام پنگومان، ميژوو بډ بریتانیا پووى دا. شو پرسپاره ش له هممېر زلميزه كان له زه مېنى نيمه دا شهويه: شاخو ميژوويه ك بډ شهامريكاش پوو ددهات؟ ثابا له نيسته دا پووده دات؟ ويكچوونيكى سه د له سه د نيبه، به لام بریتانیا له تړوپكى شكوى خويدا نزيكترين گه له له چاخى نوئ ده گانه شو شويته ي كه وا له نيسته دا شهامريكا پنيگه يشته وه. له بهر شه، له سه زمان پتريسته ناگاييمان بڅه پنه سر شه زموونى بریتانيای مه زن كاتيك بير له وه ده كه پنه وه كه شاخو هيزه كانى گورلنكارى كار له شهامريكا ده كه ن و چؤن؟

زؤريك له دوباره بوونه وهى هاوچه رخانه ي گرفته ميژوويه كانى بریتانیا هه، بډ نمونه: ده ستوه ردانه سه ربازييه نوټيه كانى شهامريكا له سؤمال و شهافغانستان و غيرافدا پټك هاوشيوه ي ده ستوه ردانه كونه كانى سه ربازييه بریتانيان له هه مان شه شويته ده. گرفته سه ره كى سترانيزيش شهويه كه شهامريكا وه ك بریتانيای پيشو له سه ر گړه پانى جيهانيدا ناكه ياريزانتيكى راستينى جيهانيبه، هينده ش ويكچوون كه سه ران ده سوپمېتن. به لام، چه ند جياوازييه كى كړوكيش له نولون بریتانيای شه كات و شهامريكاي نيسته ده هه. چوونكه بریتانيای كؤن له كاتى هه ولدانى بډ پاراستنى پنيگه ي خوى وه كه شه زنترين هيزه، به ره نكار بوونه وه و نه گره هره گره كى شابووى بوونه ك سياسى، به لام له شهامريكادا پنيچرانه كى راست.

كارپگه ريبى بریتانیا

له جیهانی نه‌میرودا، زږد زه‌حه‌ته نه‌ګر نه‌نیا وینای مه‌زینی نیمپراتوریه‌تی بریتانیښ بګه‌ین. چونګه شو نیمپراتوریه‌ته له نوږکی شکوی خړیدا چاره‌یه‌کی ګوی زه‌ویی داپوشمییوو و چاره‌یه‌کی ژماره‌ی دانیشتونوانی سرګوی زه‌ویشی له‌خوی ګرتیوو. تږوی له‌ندن له‌ موسته‌مه‌راته‌کان و زه‌وی و بنگه و شونځه‌کانی دیکه‌دا سه‌رتاپای ګوی زه‌ویی داګرتیوو، نیمپراتوریه‌ته‌ګش به‌هوی ده‌ریاوانی پاشایه‌نییوه ده‌پاریژدا که‌وا له‌ میژودا مه‌زترین میژی ده‌ریایی بو. له‌ کاتی ټاهه‌نګیزان به‌بونه‌ی یوئیلی نه‌لعاسییوه، نمایشی نریکه‌ی ۱۶۵ ګشتی کرا که‌وا چل مه‌زلر ده‌ریاوان و سنی مه‌زلر ترپهاوژل بۆرسمز زه‌به‌لاحتین ګردیوونه‌وی که‌شتیګی ده‌ریاوانییوو له‌ میژودا. به‌درژایی چاره‌ګه سه‌ده‌یه‌کی پیش نه‌م بونه‌یه، نیمپراتوریه‌ته‌که به‌هوی ۱۷۰،۰۰۰ میلی ده‌ریایی له‌ کتبلی درژکرلو به‌نیو زه‌ریاکاندا ۶۶۲،۰۰۰ کتبلی هه‌ویی داپوشلوی ژیزه‌وی هه‌بو، که‌شتیه‌کانی بریتانی پیشخستنی به‌که‌م تږی په‌یوه‌ندی جیهانیان به‌هوی ته‌له‌ګرافه‌وه ناسان کرد. هه‌روه‌ما میله‌کانی شه‌نده‌فر و که‌نال‌کان (ګرنګترینیان که‌نالی سوئیس) بوون که‌ توانای به‌رده‌وامی و په‌یوه‌ندی سیستمه‌ګی پنه‌وتر کرد. به‌هوی کوی نه‌مانه‌وه، نیمپراتوریه‌تی بریتانی په‌که‌مین بازاری پاستینی جیهانی دامه‌زولند.

نه‌مریکیه‌کان باس له‌ توانای به‌ګیشکرینی پوښمیری و هژده‌ګانمان ده‌ګن، به‌لام میژی نه‌رم له‌ سه‌ده‌ی مژده‌به‌مه‌وه له‌ګل بریتانیادا ده‌ستییږکړه. چوونګه به‌هوی نیمپراتوریه‌ته‌که‌وه، زمانی ئینگلیزی وه‌ن زمانیکی جیهانی پلاوړیوه که‌وا له‌ دروړګه‌کانی کاریبیه‌وه تا ده‌ګانه‌ قاهره و له‌ کیپ تاونوه

(نمونه به‌ دوی خه‌ملاندن پو نه‌م (ماره‌به‌ بګر)، چوونګه لیکل‌لرمان پښوری جیهانیان به‌کاره‌یتلوه (مارګرېته‌ میژی ګرېن، مژلاره‌ګانی سالی ۱۹۸۵، و میډیک).

تا دەگاتە كالکرتا فسەي پى دەگەن. ئەدەبىي ئىنگلىزى لە گشت شوئىنكىدا بوو شتىكى باو؛ شەكسپىر و شارلوك هولمز و ئەلىس لە ولاتى سەيروسەمەردا، رۆژە خويندنگەبەكەنى تۆم بىرلەن و چىرەك و كەسىيەتتە بىرىتانيەكان لەمى ھەر گەلىكى دىكە زياتر بوونە بەشتىكى پەگداكوناوتىرى پۇشنىرىيى نىو دەولەتى.

مەروھە بەھايەكانى ئىنگلىزىش بە ھەمانشەيە بىلابوونەو. كلودفيلزى مېژوونوس جەخت لەو دەگاتەو كە لە سەدەي نۆزدەيەمدا بىرىتانيا و ئىسپانيا دوو ھىزى ئىمپىراتورىيە زەمەنى خۇيان بىوون و ھەوليان دا ھىز و دابونەرىتەكانى خۇيان بۆ موستەعمەراتە خۇرئاوايىەكان بگوازنەو. ئىسپانيا دەويست رېفۇرمى نۇ بدۆزىتەو (ئەويش بىزوتتەوئەيەكى رېفۇرمى بوو كەوا كلىساي كاسۆلىكىي پۇمانى لە سالى ۱۸۶۵دا لەپىتار پوويەپوونەوئەي زىادبوونى ھىزى پۇتستانتى لە ئەوروپا بەرپۆوئەي دەبرد) لە جېھانى نوئىدا پىنگەيەكى بۆ بدۆزىتەو، بىرىتانياش دەويست غرە ئاينىي و سەرمایەدارى گەشە بگەن. وەك دواترىش پوونىوئەي، ھىزەكانى بىرىتاني سەلماندی كەوا لە ھىزەكانى ئىسپانى جېھانىترە. لە پاستىدا، جۆر و شتەوكانى كار و خۇشپاوارىنى ھاوچەرخ بەھايەكەم گەلى پېشەسازى — لە جېھاندا — لەخۇيدا ئاويىتە كرىووە. لەوانەپە بىرىتانيا لە مېژووى مۇقاپەئىدا سەركەوتوتىرىن ھەناردەكارى پۇشنىرىيەكەي بوويىت. لە ئىستەدا ئىتە باس لە خەونى ئەمىرىكى دەكەين، بەلام پېش ئەمە شتەوئە نۇرمى ژيانكردنى ئىنگلىزى ھەبوو؛ نۇرمىك بوو بەواداچىوونى بۆ دەكرا و سەرمایەكى مەزنى بۆ خۇرى پاكىشاپوو و لە گشت ناوچەكانى جېھانىشدا لاساي دەكرایەو، بۆنمونه: ھىزەكانى گەمەي خاوتىن و بەھايەكانى وەرزىشى و ئارەزوومەندىيەكان لەلايەن دكتۇر تۆماس ئارىئۆلدى مامۇستاي بەناويانگ و بەرپۆوئەي خويندنگەي پۇگبى (ئەو شوئىنەي كەوا پوولەوئەكانى پۇمانى پۇژە

خوێندنگەییەکانى تۆم براونى تىابدا پەوى دابوو) کاریگەرییەکی نۆدی لە دی کۆمپرتینی بارۆنی فەرەنسی کردبوو کەوا لە سالی ۱۸۹۶دا دامێنەری گەمە نوێیەکانی تۆلۆمپیەکان بوو. لەبەر ئەم ھۆیە، ئێمان ھەروەسای نووسەر بەشتیوەیەکی گونجاو وەھا وەسفی گەمەکانی تۆلۆمپی کردبوو کە "بیرۆکەیی خەیاڵییانەیی گوندیکی ئینگلیزییە".

کۆی ئەمانە لە سالی ۱۸۹۷دا دانی پێدا نەندرابوو، بەلام نۆدیەشیان وەھا بوون. چونکە بریتانییەکان ناکەس و ولات نەبوون کە بەراوردی نێوان ئیمپراتۆرییەت و پۆمایان کردبوو، پۆژنامەی لوفیگاری فەرەنسی رایگەیاندا بوو کە خودی پۆژما "ھاوتا و ھاوشانێکی بۆ پەیدا بوو، ئەگەر نەتێن پێشیشی کەوتوو، ئەویش ئەو ھێزەییە کەوا حکومی خەڵک دەکات و بەرزەو نەدیەکانیان لە کەندا و ئۆستورالیا و ھیند و دەریایەکانی چین و میسر و نۆوہ پاسەت و باشووری ئەفریقا و لە زەریای ئەتلەسی و دەریای نۆوہ پاسەندا بەپۆوہ دەبات". ئەنەت پۆژنامەی کروژ - زیتونگ لە بەرلین کەوا بەنۆدی بیروبوو چونەکانی دەستەبزی نەرسەتۆکراتی برۆسی دژ بە ئینگلیزی تێادا پەنگ دەداتەو، ئیمپراتۆرییەکی وەھا وەسف کردبوو کەوا لە پەوی کردارییەو نۆد پشەو. ھەروەھا لە پشت زەریای ئەتلەسییەو، نیویۆرک نایمز بە شێوہ زاریکی نۆد بەگۆپوناوہ نامازەیی بەرە کردبوو کە: "نێمە بەشێکین، بەشێکی گەورە، لە بریتانیای مەزن کەوا وەھا پێدەچێ نۆد بە سانایی بۆ ئەو ھەلبژێردابێت ھەمەوز و دەستەلاتی بەسەر سەرتاپای گۆی زەویدا ھەبێت".

لێژبوونەوی گروولەیی بریتانیا

پێگهی شکۆدارکردوی بریتانیا زۆر لهوه فێشوتر بوو که خۆی پێشان ددها و بانگهشهی دهکرد. چونکه نه نیا درای دوو سال له ناههنگی یۆریلی نه لاسیدا، مهمله کهتی یه کگرتوو چوو نهتر جهنگهوه، شهویش جهنگیک بوو که وا به پرای زۆربهی توێژه رانهوه شهو ساته بوو تیایدا ههژمونه جیهانییهکی بهرهو داپووخان و لیژبونهوه دهستیپێکرد. له ندهن لهوه دلتیابوو که به بێ ههول و تهقه لایهکی کهوره سه رکهوتن وه دهستدێن. نه دی چۆن؟! له کاتیکدا سوپای بریتانی ماوه یهکی که مبوو که له جهنگیکی هاوشتیوه دا له گهژ ده رویشه کان له سوداندا سه رکهوتنی وه دهستهێنا بوو، هه رچه نه ژماره یان دوو ههتدهی شهوان بوو. چونکه سوپای بریتانی له جهنگی ئوم درماندا و نه نیا ٤٨ سه رپازی خۆی له ده ست دا، به لام نه نیا له ماوه ی پێنج کاتمهێردا ٤٨.٠٠٠ جهنگاوه ری له پزی ده رویشه کاندای کوشت و بریندار کرد. زۆرێک له بریتانییه کان وه هایان زانی جهنگی دژ به بۆرییه کانیش Boers - که له په چه له کیکی مۆله ن دین و له باشووری نه فریقیدا ده ژیهن - به هه مانشتیوه ی جهنگی ده رویشه کان سانا ده بیست، یان به پیتی گوزارشتی یه کێک له نه دام پار له مانه کان "له وه ئیمپراتۆرییه تی بریتانیه له به رانه ر ٣٠.٠٠٠ هووتیاردا".

بریتانیا به هۆی چەند هۆیکێ بەهۆگەش ئەخلاقێ جەنگەکی هەلگیرساند کە گواپ بەرگریکردنە لە مافەکانی دانیشتوانی باشووری ئەفریقا کە بە زمانی ئینگلیزی قسەیان دەکرد و لە لایەن کەچبەرە هۆڵەندییە دەستەبەلدارەکانەوە؛ بلویرسەکانە - وشەی Boer بە هۆڵەندی و ئەفریقی واتای جووتیار دەگەیەنێ - بەشیوەبەکی خراپ پەشتازیان لەگەڵدا دەکرا. بەلام، لە هەمان کاتدا ئەوەش لە دەرەوەی ناگایی لەندن نەبوو کە باشووری ئەفریقا لە سالی ۱۸۸۶وە زنجیری ئازادبووتەوه و پێژەی چاریکە زنجیری هەموو جیهانی بەرەم

ده مينا. به مه حال نه مريکاييه کان هيرشينيکي ده سنبينسخرانه يان نه نجام دا و
جنگ له سالي ۱۸۹۹ دا ده سنبينکړد.

هر له سهره تاوه کاروبار و هلومه رجه کان بز بریتانیا خراب که ونه وه. راست
ی بریتانیا پیاوړتیا زږدتر و چه کی باشتی هه وو و باشتیږن چه نه پال کانی
ده نار (له وانه لورد کيچنبري پال وانی چه نگی نوم درمان)، به لام بزیرسه کان له
به رگړکړندا زږد خوراکر و توند بوون، خاکه که شیان باش ده ناسی، هه روه ها
له لاهن دانیشتونوانانی سببیستوه پالېشتییه کی گوره یان لی ده کرا، نه کتیکي
سره که وتوانه ی چه نگی پارتیزاننیا گرنه به رکه و پستی به جوړه ی
نه شسروکانه و خپرایي ده به ست. کسانیکش بریتانیه کان بینیان که
پنځکه وتوویه سهریازیه زه به لاهه که یان له گوړه پاندا سووډیکي زږدیان
پینه به خشین، سره رکرده کانیا پنه ابرده بهر شېولز و ړنگی دېرندانه؛
گورده کانیا سوتاند، خه لکی سفیلیان بهرمو سهریازگه کانی ده سنگرکړدن برد
(که له جیهاندا وینه نه بوو)، سهریازنکی بینشوماریان هینایه سره گرپه پانی
جنگ. له کوتاییدا، ۴۵۰،۰۰۰ سهریازی بریتانی له باشووری نه فریقیا نړی
مېلېشیا په ک ده جهنگان که و ژماره ی جهنگلوه وانیا ۴۵۰،۰۰۰ بو.

پس که بزیرسه کان نه پانتوانی به په کجاری به په رچی بریتانیه کان بده نه وه و
له سالي ۱۹۰۲ دا خوپان راده سنکړد، به لام بریتانیا له پوانگه به کی فرولانتره وه
جهنگه کی نړېدل. ۱۵۰،۰۰۰ پیاری کرده قوریانی، هه روه ها نیو ملیار پاوه نندی
خه رجرکړ، پانتایی بلابوونه وه ی سوپا په کی هینده فرولانکړد که هینده ی
نه مایو به نولوی نووچاری کاره ساتیان بکانه وه، هه روه ها ده ستوه ستانیه کی
گورده و گنده لیه کی زه به لاج له و جهنگه دا ناشکرانو. جگ له مانه بش، شو
نکتیکه دېرنده ییانه ی که و له جهنگه که دا پېرېه وی کړدن له به رده م هه موو

جيهاندا وينه کي ناشرين کرد. له نيشتمانيشدا، کوی نه مانه بوونه هزی ناشکرايوون و بانيش دروستيوونی دوو بهرکي سه بارت به پولي جيهانيپانه ي برتانيا. له دهره وه شدا، گشت زلهيزه کاني ديکه - هره نسا، نه لمانيا، ويلابه نه کاني به کگرتووی نه مريکا - دزی کرداره کاني لهنده ن بوون، لقرانس حيمسي ميژوونووس سه بارت به بریتانيپه کاني سالي ۱۹۰۲ نووسی نه وان "" به ي هاورئ بوون."

نيسته با به خيرا يي بيته وه نيو ساتي نيسته که تيايدا زلهيزنکی زه به لاه ه يه، له يووی سه ربازيپه وه تيکناشکي، له نه فغانستاندا سه رکه وتنيکی سانا وده سندی، دواتر يوو له شتيکی ديکه ده کات که پتي وايه دژ به پښمي دابراوي سه دام حوسه ين له عيراق جهنگيکی ديکه ي ناسانه. دهر نه نجامه که ش نه وه يوو که سه رکه وتني سه رتا خيرا يوو، به لام دواتر مملانيپه کي دريژ و نال و پر له ه لای سياسي و سه ربازي به نواداهات و پووبه پووی دژا پستي و ناره زايپه کي توندی نيوده ولته ي بوويه وه. بيگومان ويکچوونه که پوونه: ويلانه کاني به کگرتووی نه مريکا بریتانيپه و جهنگي عيراقيش جهنگي بويرسه؛ به دريژا پيش پنده چي نابنده ي نه مريکا غه موکانه بيت. نه وچا به يي په چاوکړني دهر نه نجامه که له عيراق، نيچووی جهنگه که ش زور گران بوو. ويلاپته کاني به کگرتووی نه مريکا شه که ت بوو، سوپا په که شي توانا و پرستي له بهر بچا، وينه که بشي ناشرين بوو. هه روه ها ولاشاني ناحه زي وه ک شيران و نه نزويلا و زلهيزه کاني وه ک پروسيا و چين، له نيسته دا سوود له سه رقاليبون و قه دهره خراپه کي واشنتون دهبين. نه ميس هه مان بابته ويکچوو و باوه که به، واتا بابته ي داپو خان و ليژبوونه وي گروله ي نيمپراتوريپه ي بریتاني که سه رله نو ي خوی به ديارده خانه وه. واپنده چي ميژو خوی دوو بياره بکانه وه.

هر چه نده و نیکچوونه کان بوونښ، به لام به پراسنی هه لومه رجه کان ویکناچین. میژوونوسان سه دان کنځییان نووسیوه و نه وه پاته ده کهن که نه گهر لندهن چه ند سیاسه تنکی دیار یکرای دهره وهی پیره و بگردبایه ده پترانی قه ده ری خزی بگورئ. هه نديکیان ده لښ، نه نیا نه گهر خزی له جهنګی بویرس به بوور بگردبایه وه های به سهر نه ده هات. هه نديکی بیکه یان ده لښ نه گهر له دهره وهی نه فریقا بډوايه وه های ل نه ده قه و ما. به لام نیال فریګسون به گاته و لافرنښه وه ده لښ نه گهر بریتانیا به شداری له جهنګی به که می جیهانی نه گردبایه، نه وږه ی ب نه ده گریاه وه (نه گهر بریتانیا به شداری نه گردبایه، له وان بو جهنګی جیهانی پوی نه دابوایه)، له وان به بیتوانیایه پڼګه ی خزی وه که گوره ترین میژ به پراسن بډوايه. له پاستیدا، جزره پاستیه که له و لښیکه شېمانیه ده هیه (چرونګ جهنګی به که می جیهانی به پراسنی بریتانای مایه پوچ و نه لښ کرد)، به لام بښه وهی شته کان به پنه وه سهر په وته دروسته میژووییه کانی خوځانه وه، له سهرمان پڼویسته له چه ند کوشه به کی جیاوازه له و میژووه بنواړین. سهر نییه که بریتانیا دوچار ی دارمان و لښوونه وه بوویه وه، به لکو نه وهی سهر به مانه وهی هه ژمونه که به تی به درژیایی نه و ماو یه. هه روه ها نیکه بشتن له و پڼګه به ی که و ا به هڅیه وه بریتانیا که می به کارته کانی به رده سنی کرد- که له گه ل گوزره رکردنی کاند ا لاول و بیتڼز ده جو- له وان به بښک خسته سهر پڼګه ی نابنده یی نه امریکا یارمه تیده رتک بیت.

له کشاله سهر و ده گمه نه که ی میژ ی بریتانی

بریتانیا بښ ماو یه چه ندان سه ده به ولاننکی ده وله مند مایه وه (له نځدیه ی نه و لښاغه شدا وه که مه زترین میژ مایه وه)، به لام له پوی نابووییه له نه وه به که زیاتر نه پترانی وه که مه زترین میژ به پښتنه وه. نځدیه ی جار له به ستنه وهی

لووتکې مه زنا به تیی بریتانیا به دوو داوه گه وره کانی نیمپراتوریه ت - وه ک یو بیلی نه لاسی - هله ده که ین که وا به نیشانه کانی هیز داده نندرا. به لام ده بی بزانی که باشرین ساله کانی بریتانیا نه وانه ی پیش سالی ۱۸۹۷ بوون. تر یو کی مه زنا به تیی بریتانیا نژیکه ی نه و ده یک بهر له م میژووه و له سالی ۱۸۴۵ تا سالی ۱۸۷۰ یو. بریتانیا له و کاتیدا زیاتر له ۳۰٪ ټیکرای بهر مه می جیهانی بهر مه ده هیتا. هره ها به کار بردنی وزهش له لایه ن بریتانیه وه نژیکه ی ۱۵۵ جار له به کار بردنی پروسیا زو تر بو. هره ها به پرسی خمسی شالویری بازوگانی جیهانی و دوو پیښه کی شالویره پیښه سازیه که ی بوو. کوی نه م شتانه ی له ده ستمو و ژماره ی دانیشتووانیشی نه نیا ۲٪ ی ټیکرای دانیشتووانی کوی زه وی بو!

له سالی ۱۸۲۰ دا کانیځ ژماره ی دانیشتووان و کشتوکان دوو مکاری دیاریکه و سره کی ټیکرای بهر مه می نیوه خوی بوو، شاپوری فیه نسا له شاپوری بریتانیا گه وره تر بوو. له گه ل هاتنی هفتابه کانی سه ده ی توژده په میشدا، ویلايه ته کانی په ککرتووی نه امریکا له نږدیه ی پیوره کانی پیښه سازیدا له گه ل بریتانیا په کسان بوو، نو تر له سره تابه کانی ده په ی هشتاپه کاندا به پیش بریتانیا که وت، نو انریش نه لمانیا پاش پانزه سال هه مان شتی کرد. له گه ل ده سټیډکرنی جه نگی به که می جیهانی شدا، شاپوری نه امریکا دوو هیته ده شاپوری بریتانیای ل هان بو. هره ها شاپوری هره که له فیه نسا و هوسباش له نابوریبه که ی گه وره تر بوون. له سالی ۱۸۶۰ دا بریتانیا ۵۲٪ ی ناسنی جیهانی بهر مه مده هیتا (له و کاتیدا نه م ناوازه یک بوو بڼ هیزکی زه به لاهی پیښه سازی)، به لام له سالی ۱۹۱۱ دا که متر له ۱۰٪ ی بهر مه هیتا.

چه‌ندان پښگه‌ی پښوانی هیز ه‌ن. له‌ندن له کاتى جه‌نگى يه‌که‌مى جیهانیدا له یردې سیاسيېوه هېشتا پایته‌ختى جیهان بوو. چوونکه له‌و‌ماوه‌یدا نه‌رمانه‌کانى له‌ندن له‌گشت شوینه‌کانى جیهاندا - نه‌نیا نه‌وروپا نه‌بیټ- پالابوو. ه‌روه‌ها نه‌ده‌کرا که‌س دژى بریاره‌کانى بوه‌سخت‌وه بان له زږوبى یو‌خه‌کاندا نارې‌زایى دهرې‌برئى. بریتانیا له قو‌ماغیکدا ئیمپراتوریه‌ته‌که‌ی خړى پښکټنابوو که پېش سه‌ره‌ل‌دانى ه‌زى نه‌توره‌یى بوو، له‌بره‌ره به‌رزه‌فکرینى شوینه دور و له‌یه‌ک دورره‌کان و پاراستنى نه‌و مه‌ژموون و گوتول له تهره‌یه‌کى که‌مى ده‌هاته به‌رده‌م. ه‌روه‌ها هېچ هنرنکى هاو‌نای هنزه دهریایه‌که‌ی نه‌برو و بۆ‌هاوه‌ی زیاتر له سه‌د سال ه‌ر به‌ر جوړه‌مایه‌وه. بریتانیا به‌ه‌زى درېژبوننه‌وه ئیمپراتوریه‌که‌ی، له‌سه‌ر که‌رنى بانکى و گواستنه‌وه‌ی کالاً و دا‌ینک‌ردن و وه‌به‌ره‌یتانه‌کان له جیهاندا ه‌ر به مه‌ژموونداری مایه‌وه. له‌ندنیش هېشتا ه‌ر مه‌ل‌بهندى به‌پتوه‌برنى ئابوودى جیهانى بوو و هېشتا ه‌ر پاوه‌ند درلو‌یکى به‌ده‌گى جیهانى بوو. مه‌ناکو سالى ۱۹۱۴ نه‌و قه‌باره سه‌رمایه‌یه‌ی که‌وا بریتانیا له دهره‌وه وه‌به‌ره‌یتانى پى‌کړې‌وو، نو ه‌ینده‌ی نه‌و سه‌رمایه‌یه‌ بوو که‌وا فله‌نس او به‌ره‌یتانى پى‌کړې‌وو، ه‌روه‌ها پېنج ه‌ینده‌ی سه‌رمایه‌ی ویلايه‌ته‌کانى به‌گگرتو‌وى نه‌مريکا بوو. دلته‌نه‌کانى نه‌و وه‌به‌ره‌یتانانه و کارى دیکه‌ی شارلوه‌ی بازډگانى، به‌شدل‌رییه‌کى نڅى له به‌رده‌پو‌شکرندى دل‌پو‌وخان و لیژبوننه‌وه‌ی بریتانیا‌دا کړې‌وو.

بلام له راستنیدا ئابوودى بریتانى داده‌به‌زى. له‌و پل‌و‌کارانه‌دا، پېشه‌سازى و لوستکرن به‌رپرسي زږوبى نه‌توره‌یى بوو، ه‌روه‌ها نه‌و کالایانه‌ی که‌وا بریتانیا به‌ره‌مى ده‌ه‌تان زیاتر دابروویان ده‌نواند نه‌ک نابنده. له سالى ۱۹۰۷دا بریتانیا چورل ه‌ینده‌ی ویلايه‌ته‌کانى به‌گگرتو‌وى نه‌مريکا پاپسکېلى

بهره‌مهیتنا. به لآم ته مریکا دوانزه هینده ژماره‌ی شه و نوتومبیلان‌ه‌ی بهره‌مهیتنا کوا بریتانیا بهره‌می ده‌هیتان. ه‌روه‌ها بوشاییه که له پیشه‌سازی کیمیاوی و بهره‌مهیتنای نامرازه‌کانی زانستی و چه‌ندان بواړی دیکه‌دا به‌باشی ده‌بیندرا. به‌شپوه‌به‌کی گشتی، ریژه‌ی گه‌شه‌کردنی بریتانی له ۲.۶٪ له تورپکی هیژی خویدا دابه‌زی و بووه ۱.۹٪. له‌گه‌ل هاننی سالی ۱۸۸۵یش له دابه‌زین بهره‌وام بوو. به لآم ویلايه‌ته‌کانی به‌کگرتووی ته مریکا و له‌لمانیا به ریژه‌ی ۵٪ گه‌شپان ده‌کرد. به‌مشپوه‌یه، دواي شه‌وی بریتانیا به‌که‌مین شوقشی پیشه‌سازی ده‌ستپیکرد، به لآم نیدی وه‌ک جاران شه کارامه‌یی‌ه‌ی نه‌بوو که توانای پی بی‌خشیت بهره‌و دوهم شوقشی پیشه‌سازی بیات.

که‌سانی پسپوړ که‌میک دواي ده‌ستپیکردنی لیژبوونه‌وه‌ی بریتانیا ناوونوی هزیه‌کانی شه و لیژبوونه‌وه‌یان کرد. ه‌ه‌ندیکیان جه‌ختیان له‌سهر هؤکاره‌کانی جیوساسی کرده‌وه، ه‌ه‌ندیکی دیکه‌شیان جه‌ختیان له‌سهر هؤکاره‌تابوریه‌کان کرده‌وه، وه‌ک که‌می و به‌ره‌هیتان له‌دروستکردنی کارگه و نامرازی نوی و خرابی په‌یوه‌ندی‌ه‌کانی کار و نه‌بوونی کارامه‌یی‌ه‌کانی بازارپوړی. ه‌روه‌ها شه‌شیان بؤ بوونبوویه‌وه که سه‌رمایه‌دلری بریتانی چه‌قبه‌ستوو و مؤدیل کونه. چونکه پیشه‌سازیه‌کانی بریتانی وه‌ک پوړژه‌ی قه‌باره بچوک له‌گه‌ل پیشه‌کاره کارامه‌کان داده‌م‌زرا نه‌ک وه‌ک کارگه‌ی گوره و پتک‌خولوی وه‌ک شه‌وانه‌ی کوا له نه‌لمانیا و ویلايه‌ته‌کانی په‌کگرتوودا دامه‌زلان. چه‌ند نامازده‌به‌کیش بؤ ه‌ه‌بوونی گرفتگی گوره‌نری پلوشنبری و که‌لتوریش ده‌کرا. چونکه بریتانیای ده‌وله‌مه‌ند نیدی وه‌ک جاران گرنگی به‌فبرکاری و په‌روه‌رده‌ی کردلری نه‌ده‌دا و ماده‌ی زانست و جوگرافیای پشتگوي خست و گرنگی به‌نه‌دب و فلسفه‌ده‌دا. هؤی نه‌م‌پش بؤ چپنی نه‌روستوکراتیې خواوه‌نزه‌وی ده‌گه‌ریژه‌وه که‌وا مؤدکی

د هریه گانه ی جفاکي بریتانیایان ده پاراست. چرونکه نه و ده سته بزیره پقی له پیښه سازی و نه کنترولژیا ده بویوه وه به ناستنک که پیښه سازه سرکه وتووه کان خویان له دیمه ن و قیافه ی نه رستوکراتیبه کاند ا پیشان ده دا- خانوی لابییانه و نه سپ- ه روه ها هر شویته واریکیان ده شارده وه که و ا تا ماره به سرچاوه ی داراییه کانیان بکات. له جبات نه وه ی منداله کانیان کیمیا و نه اندازه ی کاره بایی بخوینن، له ه روه و زانکوی نوکسفورد و کامبریج کاته کانی خویان له لووشدنی مژوو و نه ده بی کونی پوهانی و گریکی به سر ده برد.

له وانه یه هیچ به کیک له م که موکورتییانه شتی گوهه ری و کړکی نه بویوین، چرونکه پزل کیندی ده لیت: "ه ژمونی بریتانیا له سه ده ی نوژه ده مسا دهره نجامی زنجیره یه ک هه لومه رچی نا ناسایی بوو. جا به له به رچا وگرزنی هوکاره کانی هیزی وه ک جوگرافیا و ژماره ی دانیشتون و سامانه کانی سروشتی، نه و بریتانیا ده یوانی پتشیبنی و ده دیپتانی ۲ بژ ۴٪ ټیگرای به ره می جیهانی بکات، به لام پشکه که ی بژ ده هینده ی نه م ژماره ی به رزیویوه وه". له به ر نه م هویه، کاتیک نه و هه لومه رچانه به ره و نه مان چوون! ه روه ها کاتیک و لاخانی بیکه ی خورشواوی ده گه یشتنه کاروانی دروستگردن و پیښه سازی، ه روه ها کاتیک نه لمانیا بروه یه ک و ویلايه ته کانی په کگرتوی نه مریکاش دابه شبوونی خوی بژ باکور و باشور چاره سه رکړد، ه رده بویوه بریتانیا لژیپت نه وه. لیز نه میعی پیاوی ده ولته ی بریتانی له سالی ۱۹۰۵ وه نه م وینه ی نقد به پوهنی مینیپو، ناوبرو ده پرسې: چوون نه م دورگه بچوکرانه ده توان بژ ماوه یه کی ریز له به رده م چنه د ده ولته ټیکی وه ک ویلايه ته کانی په کگرتو و نه لمانیا خویان بالکون که و ا به هه نگوای خیرا ده پون بژ نه وه ی بینه نهمپراتدیای مهن و ده ولته مند؟ چوون نیمه ده توانین به چل ملیتون سړو کتیرکی له گه ل چنه د

ولایتکدا بکین کهوا قه باره یان نزیکه ی سو مینده ی قه باره ی نېم ده بیت؟
 هم پرسمیاره له نیستهدا له لایه ن زوړک له له مریکبه کانه وه سه باره ت به
 روو به روو بوونه وکه ی نه مریکا له هم بهر ه لکشان و گه شه کردنی چیندا ده کړیت.

سیاسه ټینکی باش، نابووړیبه کی خراپ

بریتانیا له وه دا سرکه وتنی وده ده سته پنا کهوا بق ماوه ی چند ده یه یه ک له دوی
 نه مانی هه ژمونی نابووړیبه که ی، پتگی خړی وه که مین زلمیز ی جیهان
 پاریزی. نه مایش به ووی پوانگه یه کی دانا یان ی ستراتیژی و دیبلو ماسیبه ټینکی
 باشه وه بوو. کاتیک لنده ن بین ی که ته رازووی هیز گفرانی به سرده دیت،
 پیشو دخت بریاریکی هه سستیاری ستراتیژی دا کهوا یارمه تیده ری بوو بق شه و ی
 ماوه ی چند ده یه یه ک ته مانی هه ژمونی خړی دریز بکاته وه: شه و ی هه لیزرد
 که له جیات شه و ی مللانی له گه ل نه مریکا دا بکات، خړی له گه ل هه لکشانه که ی
 بگوچیتنی. به مشیوه یه، له ماوه ی چند ده یه یه کی که می دوی سالی ۱۸۸۰،
 لنده ن له هه سه له دوی هه سه له له به رده م واشفتونی متمان به خړ و
 گه شه سنده و ورده ورده سازشی کرد. بیگومان، بق بریتانیا ناسان نه بوو له و
 مرسته عمه راتانه دا ده سته برداری هه ژمونی خړی بیت کهوا له پیناویاندا بوو
 جهنگی به پړوه برد (جهنگی شلرپشگیزی و جهنگی ۱۸۱۲)، هه روه ما له گه ل
 جودا خولانیشدا له جهنگه نیروخویبه که یدا هاوسلزیی نواند. له کورتاییشدا
 بریتانیا بق به رده وه ندی موسسه عمه راته کانی پیشووی، به ته ووی سازشی له

نيوره خورناواييه کي کڅي زهوي کرد، هرچه نده له ويدا بهرزه ونه نديي نقد
گوردي مه بو.

بيړک ستراتيژيه که به پراستي دهره وشاوه و بهرزه بو. چوونکه نه گره بهانبايه
بريتانيا دژ به ه لکشناني ويلايه ته کاني په کگرتووي نهمريکا بوه ستا بابه وه - چکه
له گشت پابه ندييه کاني ديکه ي - نه وا گشت دارايي و ساماني خڅي له ده ست
ده دا. له گه ل نه وه موو ه له يه ي که وا له ماوه ي نيوه ي سده ي نواتردا کردي،
نه وا نامانچ له ستراتيژيه کي له نده ن سه بارت به واشنتون - ستراتيژيک بو که وا
گشت حکومت ته کاني بریتانيا هر له ده يه ي کوتايي سده ي توژده يه مدا پتيوه ي
پابه ندبون - کڅکردنه وه ي هنري خڅي بو له سهر بهر ه ستيا ره کاني ديکه. له
نه نجامي نه ميشدا، سهره وي و سارداريي خڅي له سهر دهر يابه کاند ا پراست و
به هڅي پينچ کليله وه ه ژموني به سهر پيړه و پوه ته ناواييه کان هڅسته وه که
نذر جار ده گوتري نه م پينچ کليله جيهان داده خن، نه وانيش: سه نگافوره،
کيبي نه فريقي، نه سکه نده رييه، که رووي جه به ل تاريقي، که رووي نوفر.

بريتانيا کونتروله نيم پراتر ييه کي و ه ژمونه جيهان ييه کي - له گه ل ه بووني
به ره لستنيه کي به پيړه که م - بو ماوه ي چندان ده يه پراست. چوونکه له
په کلکړدنه وه ي جهنگي په که م جيهان يدا، بریتانيا زياتر له ۱.۸ ميليون ميلي
چارلوکښه زهوي و ۱۲ ميليون ملکه چي نويي بو خڅي بره که نقد يه يان له
خړه لاني نيوه پراستدا بوون. له گه ل نه ميشدا، بو شايي نيوان پوله
سياسيه کي و توانايه نابوودييه کي له گورده بوون و لولوانبووني به رده و امدا

۵) اساتيد ريچي سوزده مېن (مېنر) که وا له سده ي شانزه يه مدا کاتلن پيړه کاني بل
نيم پراتري چيني هڅا.

بوو. چوونکه له و کانه‌ی نیمپراتورییه‌کە‌ی له پېش‌شودا سه‌رچاره‌ی قازانج بوو، به‌لام له سده‌ی بیسته‌مدا بووه یاریکی نژدگراڼ به‌سه‌ر خه‌زینه‌ی بریتانیاو. هه‌روه‌ما له و کاته یو نه‌ریتی نرخ گراڼ گونجاو نه‌بوو. له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و کات نابووری بریتانیا له پاشه‌کشه‌دا بوو و جهنگی په‌که‌می جیهانی‌ش زیاتر له ۱۰ ملیار دۆلاری تیج‌وو، هه‌روه‌ما قه‌زده‌کانی بریتانیا - که پوځگاریک قه‌زده‌ری سه‌ره‌کی بوو- که‌یشته ۱۳۶٪ ټی‌ک‌پای به‌ره‌می ښه‌وې. هه‌روه‌ما به‌رزبونه‌وه‌ی قه‌رزی حکومت یو ده هینده وانا نۆره و جاره‌کانی (دفعات) سوود، له‌گه‌ل هاتنی ښه‌ی ده‌به‌ی نووه‌می سده‌ی بیسته‌مدا، ښه‌ی خه‌زینه‌که یو خوی پاده‌کیشی. بریتانیا ویستی له ناسته سه‌ربازیه‌که‌ی جارانی خوی بمینټینه‌وه، بۆی دواى جهنگی په‌که‌می جیهانی که‌شتیگه‌لی نه‌لمانای به‌نرخ‌ی هه‌رزان کړی، هه‌روه‌ما بۆماوه‌په‌کی کورت پټیگه‌ی خوی وه‌ک گه‌وره‌توب هینزی ده‌ریایی پاراست. به‌لام له‌گه‌ل هاتنی سالی ۱۹۳۶ خه‌رجی به‌رگری نه‌لمانیا سى هینده‌ی خه‌رجی بریتانیا زیادی کړد. هه‌ر له هه‌مان نه‌و ساله‌شدا که تیایدا ئیتالیا هیزشی کړده سه‌ر نه‌سیوپیا، مۆسۆلینیش ۵۰،۰۰۰ سه‌ربازی له لیبیا دانا، ژماره‌ی سه‌ربازانی مۆسۆلینیش ده هینده‌ی ژماره‌ی نه‌و سه‌ربازه بریتانیانه بوو که‌وا که‌نالی سړیسیان ده‌پاراست. نه‌م هه‌لومه‌رجانه و هه‌روه‌ما یاده‌وه‌رییه‌کانی جهنگی جیهانی که‌وا بووه مۆی کوشتنی ۷۰۰،۰۰۰ بریتانی، وه‌مای له حکومت‌کانی بریتانیا کړد له ده‌به‌ی سیپه‌کاندا نیازه پاکه‌کانیان پى باشتو بیت و به‌وه پازیبڼ خویان له پټ‌ک‌دادان له‌گه‌ل هینزه فاشییه‌که به‌نوردبگرن.

لږه‌دا گرفته‌کانی دلایى کاریگه‌رییان له ستراتیژییه‌کان کړد، باشتوین نمونه‌ش یو نه‌مه بریاری گوتوبنی سه‌نگاه‌مورده بوو یو بڼه‌په‌کی زه‌به‌لاخی ده‌ریایی.

بريتانيا سهنگافوورهی - جه بهل تاريقي خورمه لاتی - به قسړگي شووښ
ستراتيژيکي نيوان هيند و زهريای هيمن ده زانی، له بهر نه شوې ده تواني
جول کردنې يابان بهر و خورشاو بوه سستيني. (بريتانيا بژري پارلسني
هاوپه يمانيه کي له گلن تزکيدا هه يو - نژدېک له نر می - به لام و يلايه نه کاني
به ککرتو و نوستوراليا په تيان کرده وه). ستراتيژيک شتيکي لوزيکي يو، به لام
بريتانيا له بهر دڅخه ناسه قامگيره داراييه کي، پاره ي پېوېستي نه يو بڼه وه ي
گورمې بڼه ترخان بکات. چوونک حه وزه کاني پرچه ککرتي که شتيه کان نقد
بجوک بوون و جينگي نه و که شتيگ لانه ي نيادا نه ده بېووه که را بشوان
بېوې پوي يابانيه کان بېنه وه، هه روه ها سووت مەنيش به پتي پېويست نه يو،
خو قايم کردنه کاني بواري بهرگريش نقد ساده بوون. له بهر نه م هويانه، کاتنک
هيري ياباني ده ستيپنکرد، سهنگافووره له ماوه ي په ک هفتدا کهوت.

نوتر جهنگي بووه مي جيهاني هه لگيرسا بڼه وه ي دوا بزار له تابووتي هيزي
شاپووي بریتاني بسات (له سالي ۱۹۴۵ دا تېکړاي بهر مه مي نيوه خويي
ويلايه ته کاني به ککرتو ده هينده ي تېکړاي بهر مه مي بریتاني بوو). به لام،
نه ناته له و کاتيشدا بریتانيا به شيوه په کي کاريگري شوو تو ماپوه کهوا بېووه
جينگي سرسوپهان، به لاي که موه به شيوه په کي به خه کي به مزي وزي
د مه اوښته و نه و بهر ته مايانه وه يو کهوا وينستون چهرچل پني د نه سارايوه.
کاتنک نه وه په چاو ده کهيت کهوا ويلايه ته کاني به ککرتو ي نه مرگيا نقد به ي
تېسپوره نابور ييه کاني هاوپه يماناني ده دا و پووسپاش بهرگي نقد به ي
هېمه کاني ده گرت، نه و مه سه له که ويستکي ده گم نه ي له بریتانيا ده خواست
که هر به په کتک له و سي زلهيزه بمينتيه وه کهوا له دواي جهنگدا چاره نووسي
جيهانيان بياري کرد. له راستيدا وينه ي پزلت و ستالين و چهرچل له کونگره ي

یالتا له شوبانی سالی ۱۹۴۵دا که میک سه رلایشیونیره، چونکه سێ زلهیز نه بوون به لکو دوو هیژی مه زن هه بوون له گه ل سه رکیشیکی سیاسیدا که و توانی خزی و ولاته کی له گه مه گه دا بهیلتیه وه، ههروه ها به هیژی نه وه وه بریتانیا بۆ ماره یه کی زۆری نیو سه ده ی بیست زۆریک له په گه زه کانی زلهیزییه که ی خزی بهیلتیه وه.

به لام بنگومان نه مه به بی نرخ و به خۆپایی نه بوو، چونکه ویلایه ته کانی به کگرتوی نه مریکا له به رانه ر نه و قه رزه ی که و به خشییه له نه دن، له سوورگی کاریبی و که نه دا و زه ریای هیندی و زه ریای هیندا ده ستنی به سه ر ده یان بنکه ی بریتانیا دا گرت. سه باره ت به م پر سه به کۆک له نه ندان پار له مانه کانی نه وکات گوتویه تی: "با ئیمپراتۆریه تی بریتانی بدریته قه رزده ریکی نه مریکی؛ تا که هیوامان"، له و کاته ی که جۆن مینارد کینیزی زانای ئابووریان زیاتر بقی و قینی هه لسا بوو کانتیک وه سفی یاسای Lend-Leas Act ی کردبوو و گوتبووی که هه ولێکه بۆ ده ره ئینانی هه ربه و چاوی ئیمپراتۆریه تی بریتانی. به لام نه و چاودێرانه ی که و لایه نی سۆزیان که تر بوو به مه سه له یه کی بی چهن دچۆنیان دانابوو که هه رده بی بکری، ئارپۆلد توینبیی میژوونووس - که نه وکات ببوه میژوونووسیکی به ناویانگ- وه ها دلی نه مریکییه کانی دابوو یه وه به وه ی که " ده ستنی نه مریکا له ده ستنی پووسیا و ئه لمانیا و یابان زۆر نه رمتر و میهره بانتره، پێم وایه که نه مه بژاره به رده سه کانه".

خالی کرۆکی نه وه بوو که بریتانیا وه ک هیژنکی مه زن به هیژی کارکرده خراپه سبابه به یه وه دانه پووخا، به لکو به هیژی به پێوه بردنکی خراپی ئابوورییه وه بوو. چونکه هه ژموونبکی مه زنی جیهانی هه بوو، به لام ئابوورییه که ی له پوی بونیاسیه وه لاواز بوو. ههروه ها په نابردنی بۆ چاره سه ری نادانایانه مه سه له کی

زیانر نیک دا؛ نو له سهر پتوره ری زیر پایه دار و جیگیر نه بوو، هه روه ها فرمات (رسومات) ی نیمه پراتوری سه پاند و به هوی جهنگ وه که وته زیر باری قهرزی گه وده. دوی جهنگی دوه وهسی جیهانی، به رنامه به کی نابوری میسایلمیانه ی گرت به ر - پلانی بیفریدج - هه روه ها کزوبه ندی تونوئیژ و زه حمانی خسته سهر به شه فراوانه کانی نابوری، نه مه پیش بووه هوی نه وهی که ولته که له شپسته کان و هفتابه کاندایه ویتنه نیو لوسی چه بستانوه (ارکود)، تا نه و کانه ی که و مارگرت ناتشر له هشتابه کاندایه رهم نیی بوژانه وهی نابوری بریتانیای دا.

به کورتی، بریتانیا به کارامه بیه کی سهرنچراکتشی سیاسی و سهرسامکار گه ی به کارته بینزه کانی سیاسی کرد، هه رچهنده پینگه ریزه بیه نابوری به کی ماره ی هفتا سال له لیژیون وه دا بوو. نه م میژوهش وانه ی رقد گرنگ ده داته ویلایه نه کانی به کورتوو.

پنشه نگبونی نه مریکا له دورمه ودا

به کم، رقد پتورسته نامازه به وه بکین که شه قلی سهره کی لیژیون وه ی بریتانیا - دلهو خانیکی نابوری که هه رگیز نه ده کرا چاره سهر بکری - له مژده به سهر ویلایه نه کانی به کورتوو دا پیاده نابیت. چونکه پنشه نگبونی نابوریانه ی بریتانیا نه نیا چهنده به به کی خایاند، به لام پنشه نگبی نه مریکا زیانر له ۱۴۰ سالی خایاند. چونکه نابوری نه مریکا له نیوه ی هشتابه کانی سده ی نژده به موه پینگ و پلی سهرنترین نابوری جیهان داگیر ده کات، هشتاکش و هتا شه مژدگار هه ر له هه مان پینگه ی جاراندایه. هه روه ها ویلایه نه کانی به کورتوو له وکاتی به وه له تیکرای به ره مس جیهانیدا پشتکی

جنگیر و نه گورې پاراستوه، نه مېش مه سه له يه که و جنگه ی سرسورمانه. چونکه به دهرهاوېشمنی کوتاييه کانی چله کان و په نجابه کان- کاتېک ولانانی دیکه ی پيشه سازی ويرانسبون و پشکی نه مریکا بق ۵۰٪ به رزېوېه وه- ویلايه ته کانی په ککرتوو بق زیاتر له سه ده يه ک به رپرسي چاريه کيکي به ره می جیهانی یوو (۳۲٪ له سالی ۱۹۱۳ و ۲۶٪ له سالی ۲۰۰۷)*. شننکی پرتنچووه که رتزه که له هردوو ده یی داهاتوودا دابه زیت به لام به پله يه کی زور نا. چونکه زوری به مه زنده کان نامازه به وه ده کن قه باره ی نابووری نه مریکی له سالی ۲۰۲۵ په کسان ده بیت به دوو هینده ی قه باره ی نابووری چین سه باره ت به به های تیکرپای به ره می نیوخوی له بازای nominal GDP (به لام بوشاييه که له هم به ر پتزه ی هیزی کپین بچوگتر ده بیت ه وه).

ده کړی تیبینی جیواوایی نیوان نه مریکا و بریتانیا بکه یین له باری گوژمه سه ریازیه که یانه وه. بریتانیا هه ژموون و کونترولی به سر ده ریایه کاندلا بلاوکر دبوویه وه، به لام له سر زهوی نا. چونکه سوپای بریتانی هینده بچووک بوو که نوتو فون بسماکی راویژکاری نه لمانی جاریک به گالته وه گوتبووی نه گه ر بریتانیبه کان هیرش بکه نه سر نه لمانیا، زور به سانایی داوا له پولیس ده کړیت ده سنگریان بکات. به لام نه و پتسه نگایه تیه ده ریایه بریتانیبه- قه باره ی هیزی ده ریواونی له دووه م و سینیام هیزی گه وره ترین دوو سوپای ده ریایی

(*) نه م لمانه پخت به تیکرپه کانی خه رچکړنی مرو ده به ستن له بازاردا، به بی نه وه ی پتوره کانی جوی ه لمار بکړین. به لام سه باره ت به هارکپش ی به های کپین لماره کان به مضمونه یین: ۱۹٪ له سالی ۱۹۱۲، ۲۲٪ له سالی ۱۹۵۰، ۲۲٪ له سالی ۱۹۷۲ و ۲۲٪ له سالی ۱۹۹۸، ۱۶٪ له سالی ۲۰۰۷. نه م لمارنه ش نامازه به هه مان مضمونه ده کن که نه ووش سه لامکېوولی هیزی نابووری نه مریکبه له سر پتزه ی ۲۰٪ تیکرپای به ره می جیهانی.

جيهان به به کوه گوره تر سوو- له سهر جيسابي گه نښه کي سوو کوه او
 به ښو به کي تراژي دي دو چاري له به رږښتن (استنزاف) و به غيږلوان گرځيږي.
 به لام سوپاي نه مريکا- له به رانېرډا- له گشت ناسته کاندو کولن تر ملي نه دواي
 به به- دهريا و زهوي و ناسمان و خوزا- له هر چواره دهوله نه که به به کوه
 زياتر خهرج دهکات، چوونکه به پررسي زياتر له ۵۰٪ خهرجي سهر يازي
 جيهانيه. هه نښه که س وها ده ته قی ده کهن که گوايه نه م پتوه ره ش له
 به رانېر ولتاني ديکه ي جيهاندا له به هاي له پښدانوه و پښه نځاپني و
 پښکروني سهر يازي نه مريکي که م ده کانه وه، چوونکه نه م پتوه ره برينه وه و
 له پښدانوه زانستني و ته کتول ژي به کي په چاونه کړي وه. ويلاپته کلي
 به ککرتو له توژينه وه کاني به رگري و پښخستندا گوزمه يکي وها خهرج
 دهکات که نقد نژد تره له گوزمه ي گشت ولتاني ديکه ي جيهان به به کوه. نقد
 گرنگ ليره دا نه وه وه بر به نښه وه که نه م خهرجي به به لاهي هه به وه به به
 نه م دواي دو چاري مایه پروچيرون و قه للوخي بيټ. خهرجي به رگري له م
 پزگاره دا ۴.۱٪ ټيکړاي به ره م نيوخوييه، ولتا نقد که مته له نقد م ي
 قوناغه کاني جهنگي سار. (له سهرده م ده سته لاني نايژنه او ده، ۱۰٪ ي
 ټيکړاي به ره م نيوخوي به رزيوويه). نه نښه که ش له پښگي پوښدايه،
 چوونکه کاني نه به به ټيکړاي به ره م نيوخوي نه مريکي زياتر و زياتر
 گوره ده بيټ، خهرجي به کان - نه وانه ي که پښيان ده شکاند نه گره هاتبا و
 هه لومره به کان جياوازيووان - که م پان ده کري به رگه پان بگيري، بونونه:
 له رنه به جهنگي عيزاني پهلزه به کي پهلزه و پياوچا کانه پانښ کاره سات بيټ -
 نه م بنده به پلانگي توه - به لام له هه دوه نژد او ويلاپته کاني به ککرتو
 مایه بروج نابيت. راسته که خهرجي جهنگ نقد گران، به لام تڼچووه کي له
 نه افغانستان و عيزاني به به کوه - ۱۲۵ مليار دولاړه له سالنډا - نه م يش له ۱٪

تیکرپای بهرهمی نیوخلوی ویلا به نه کانی به ککرتو که متره. به لام خه رجیی
جیهنگی فیتنام له سالی ۱۹۷۰ دا ۱,۶٪ی تیکرپای بهرهمی نه مریکی سوو و زیانر
له ده بان هزاره سربازی نه مریکی لهو جه نکه دا گیانیان له دست دا.

نوانای سهربازیهانی نه مریکی هوی به هیژی ویلا به نه کانی به ککرتو نیبه، به لکو
دهر نه خایه تی. هوی به کیش برینیبه له بنکه ی نابووی و نه کنولوزی
ویلا به نه کانی به ککرتو که میشتا هیژیکی زه به لایه هیه. بنگومان
ویلا به نه کانی به ککرتو پویه پوی بهرنگاری و گرفتگی گوده تر و قووتر و
فراوانتری وه ها ده بیته وه که زور له وانه ی پایدروی گوده تر، هروه ها
گومانیشی نیادا نیبه که سهره لدان و په یدابوونی (نهوانی دیکه) واتای نه وه به
که نه مریکا له تیکرپای بهرهمی جیهانیدا پیشگی کهم ده بیته وه، به لام نه وه
هه رگیز به لیژیونه وه که ی بریتانیای سده ی بیستم ناچیت، کاتیک نه وه ی
کوتایی رینه راپ تیکرنی داهینان و وزه و پیشه سازی له دست دا. نابووی
نه مریکی هه ر به زیندروی و دینامیه ته وه ده مینیته وه، هروه ها ویلا به نه کانی
به ککرتو هه ر به پیشه نگی شلر شه کانی داهاتوی زانست و نه کنولوزیا و
پیشه سازی ده مینیته وه مادام ده توانی نه وه ته گره و بهرنگارییه له خق بگریت
و له گه لبان بگوچیت که وا پویه پوی ده بنه وه.

ناینده لیره یه

کاتیک هه ول ده دهم راهی نه وه بکه که نه مریکا له جیهانی نویدا به چ شیوه به ک
چاره سازی بق پرس و کاروباره کانی خلی ده کات، هه ندیکجار ده لیم: "نه ماشای
چوار ده وی خرقان بکن". ناینده پیشه وخت لیره به. جیهانگه رایس له ساره ی
بیست سالی رابردودا فراوانی وه ولیبه کی زوری به خویه وه بینی. چوونکه

ولاتانی بهر مهینى کالاً ژماره بیان زږدتر بووه، هـروهـا ته کنټرولژیاى بهر هـندبیهـ کان مامـه له کان سانـتر دهـکن، سـهـرمایهـ کان له جوړه کړن به گشت شونـه کـانـی جیهانـدا نازانـ. هـروهـا ویلايه ته کانی به کگرتو به شنیوه په کی زږد کوره سوږى له و پشکه و تنانه بینوه. چوونکه ویلايه ته کانی به کگرتو به مزی وه بهر مینانه کانه وه سهـدن ملیون ډولـاری پـنـگه یـشـتـوه؛ نه په پش بڼ ولاتیک شتیکی ده گم نه که سـهـرمایه په کی گـهـوره ی تاییهـت به خـځی هـیه. کومـانـبابـه کانی به سـهـرکه و تنیکی گـهـوره وه چـوونـه ته نیـو چـهـدن ولـات و پـشـه سـازی نوئ. هـروهـا ته کنټرولژیا و مامـه له ی نوئی به کارهـتـاوه؛ کـوی نه مانـه یـش له پـنـتار زیاد کړنـی قازانـه کانی بووه، هـروهـا هـر چـهـنـده به ای ډولـار له دو ده په ی رابـردودا به رزپوونـه وه ی به خـویـه وه بینـوه، به لام هـنـارده کانی نه مریکی هـر به خـځـاگری ماونه ته وه.

نوه ی گرنه نه وه په که ټیکرای گه شه کړن له ټیکرای بهر مه می نیو خوی به مریژلی بیست و پینج سال به پږه په کی که م ۳٪ ی ټپه پاندوه؛ نه په پش به پږه په کی گرنه له می نه وروپا زږدتره (له یاباندا ټیکرای که له هـمان نهـر ماوه په دا گه پشته ۲.۴٪). هـروهـا گه شه کړنـی نولـای بهر مه مهینان - نه کسیری نابوریدى نوئ له ده په ی کڅ تا پیدا - پږه ی ۲.۵٪ ټومار کړیوه، جارنکی دیکه به خالیکى نه ولوى سـدی له ټیکرای نه وروپا به رږدته. به پنی کږ به ندی نابوریدی جیهانی، له ټپست دا ولایه ته کانی به کگرتو وه ها پښلین ده کړی که نابوریدیه کی له گشت نابوریدیه کانی دیکه ی جیهان کږ ټیکار تره. نه م پښلین کړدانه ش سالنه و هـر له سالی ۱۹۷۹ وه ده رده چن و پنگی ویلايه ته کانی به کگرتوش جنـگـره، گـرجـی هـنـدیکـجار له بهر لږ ولاتانی به چوونکی وه ک باکوروی نه وروپا؛ سوید و دانیمارک و فنلندا ده خلیسکى -

ژمارەى دانیشتونانى هەرسى ولات بەیەکەوێ بیست ملیۆنە، وانا لە ژمارەى دانیشتونانى ویلایەتى نەكسەس کە مەترە). لەوانەى پەوتى گەشەکردنى پێشەنگەنى ئەمریکی وەها بێتە بەرچاوت کە بەرەو لیژنەوێ دەچێت، لەوانەشە بۆ ولایتى پێشەسازى پێشکەوتو لە ماوەى چەند سالێکى کەمى داهاوتووە ئەمە بە سروشتیتر بێتە بەرچاوت، بەلام خالە گرنگە ئەوێە کە ئەمریکا ئابوورییهکی دینامیی زۆر پلە بەرزى هەیە کە هێشتاش پێگەى خۆى دەپاریزێ، هەرچەندە قەبارەیهکی زۆر گەورەى هەیە.

تۆ ئەمەشای پێشەسازیهکانى ئایندە بکە. باوەڕەکان وەهان کە ئەکۆلۆژیای ورد-زانستىکى پێداهەکارییه و لەسەر ئاستى ئەتۆمى یان بەشەگیدا پەيوەندى بە بەرزەفەکردنى مادەوێ هەیە - ئەوا سەمێنە (اختراقات) زانستیهکان لە ماوەى پەنجا سالى داهاوتووە سەرکەوتوێ دەکات. چونکە لە کاتێکى دیاریکراوى ئایندەدا- یان وەها بەمن دەلێن- خانەوادەکان بەرەمەکان لە مادەى خاوەن دەرست دەکەن، هەرۆهە کۆمپانیایەکانى زۆر بەسانایی ئەو نیکرایان دادەهێنن کەوا گەرمیەکان دەکەن کالاً. جا ئەگەر ئەم زێندەپۆیى بێت یانیش جۆریک پێشەبەینیکردن بێت، ئەوێ شایانى باسە ئەوێە کە ویلایەتەکانى یەکگرتووەتەوێ هەرۆمۆنى بەسەر ئەم بوارەدا هەیە. چونکە ئەمریکا لە پێزى ئەو سێ دەولهتەى راستەوخۆ دواى ئەو سێن (ئەلمانی، بریتانیا، چین) بەیەکەوێ، ژمارەیهکی زۆرێرى مەلەبەندەکانى نوێزێنەوێ تاییەت بەو زانستەى هەیە، زۆریک لە مەلەبەندە نوێیهکانیشى جەخت لەسەر بابەتى تەنگى خاوەن توانایەکی بەرز دەکەنەوێ بۆ ئەوێ بیانگەن چەند پێداهەکارییهکی گەرمیپێدەری بازارپەلێ- وەک مەلەبەندى ئەکۆلۆژیای وردى سەر بە هەروێ زانکۆى نیلمۆدی - جەرجیا و تاییەت بە زانستى لىوێ (لورام) جینی و

پیتسینیکرلوه کان. هه روه ها گورمه ی نه رخانکرای حکومس بۆ نوژیینه وه کانی
تایبته به ته کتولژیای ورد له ویلايه ته کانی به کگرتوی نه مریکا ده گاته بوو
مینه دی گورمه ی نزیکترین کتیریکار که نویش یابانه. جا له واته ی که چین و
یابان و ئلمانیا به پیشکیکی باشی ئه و وتارانه به شداری ده که نه که و باس له
ماده ورده کان و بابه ته ئه ندازیارییه کان ده که نه، ئه و ویلايه ته کانی به کگرتوی
نه مریکا بپوانامه ی مافی داهیتان له بواری ته کتولژیای ورد به پرژه یه ک
ده رده چوینی له کۆی ئه و بپوانامانه نۆزتره که واکۆی جیهان ده ی ده کات،
ئه مه یش ئاساژه به میزی ده گمه نی نه مریکا ده کات بۆ گۆپینی بیریژی
ئه پستراکت بۆ به ره مه می کرداری.

ده سته گی لۆکس به سه رۆکایه تی مایکل هۆلمان دلتاینستیکی بۆ هه لسه نگاندنی
نیکرای توانای کتیریکاری و لاتان له بواری ته کتولژیای ورد دامه زراند،
شیکردنه و کانی هه ر به نه نیا نه یانپوانیه چالاکی له بواری ته کتولژیای ورد،
به لگۆ له داهیتانی زانستیدا ئه ماشای تۆلنای دیوستکردنی که شه کردنیشی کرد.
ئوه ی بۆ پوونبوویه وه که هه ندیک ولات که و له نوژیینه وه کاندای گورمه به کی نۆد
خه رج ده که نه، ناتوانن زانسته که یان بکه نه بازرگانی. چونکه ئه م ولاتانه ی نپو
بودی عاجی گورمه به کی نۆد که ورده له پینار نوژیینه وه دا خه رج ده که نه،
هه روه ها وتاری زانستی له گۆهاره کاندای بلاو ده که نه وه و مافه کانی دیوستکردن و
له بنانیشیان هه یه، به لام له به ر هۆیه ک ناتوانن کۆی ئه مانه بکه نه کالای
بازرگانی و هه ر. له و ولاتانه ی که واکۆی سه ر به م گروپه یه، چین و هه م نسا و
بریتانیان. له کاتێکدا ۸۵٪ وه به رهیتانه ئابوورییه نۆد مه ترسیداره کان له بواری
ته کتولژیای ورد دا بۆ کۆمپانیایه کانی نه مریکی ده جهت.

ویلايه ته کانی به ککرتووی نه مریکا هه ژموونی به سهه پيشه سازیی ته کننولوزیای بایولوزیشدا هه؛ وانا به کارهیتانی سیستمه کانی بایولوزی له به ره مهینانی به ره می پزشکی و کشتوکالی و پيشه سازي. له سالی ۲۰۰۵ دا کومپانیای تاییه ته نده نه مریکیه کانی بواری ته کننولوزیای بایولوزی، زیاتر له ۲.۲ ملیار دۆلاریان له سهه شتووی گورمه یه کی سهه روه یانه وه رگرت، له کانتیکدا کومپانیایه کانی نه وروپی ته نیا نیوهی نه م گورمه یه یان وه رگرت. هه روه ها ده رکردنه کان (اهمدارات)ی پشکه کانی دواى سهه رته ایی Post - IPO له ویلايه ته کانی به ککرتووی نه مریکا حهوت هیندهی نه وهی نه وروپا برو. هه رچه نده ده رکردنه سهه رته تاییه کانی پشک IPOs له نه وروپا له سالی ۲۰۰۵ دا دلارییه کی نۆرتیری پینگه پشت، به لام ده رکردنی سهه رته ایی بق پشکه کان چالاکیه کی نۆر وه رچه رخاو و گورلوه، چونکه له سالی ۲۰۰۴ دا به های ده رکرده سهه رته تاییه کانی پشکه کان له نه مریکا دا چور هیندهی نه وهی نه وروپا گه ورده تر برو. هه روه ها له بواری ته کننولوزیای وردیشدا کومپانیایه کانی نه مریکا له وه رچه رخاندن و گورپنی هزه کان بق به ره می قازانجه خشی بازرگانی نۆر کاراهه و لیهاتوون، چونکه قازانجی پيشه سازیه کانی بایوته کننولوزی له سالی ۲۰۰۵ دا گه پشته نزیکه ۵۰ ملیار دۆلار، وانا پینج هینده له وهی نه وروپا گه ورده تر بو، هه روه ها هاوتای ۷۶٪ تیکرای قازانجه کانی جیهانییه^{*}.

* بینگمان نهو زاناریانیه کی کوا له کومپانیایه کانی گشتی وه رگبرون، نه نیا به شتکی وینه که هیشان ددهن، چونکه زیاتر له سی چاریه کی کومپانیایه کانی بایوته کننولوزی له جیهاندا (که لماره یان ۱،۲۰۲ کومپانیایه) کومپانیای تاییه نن. نه وروپا ۱۲٪ کی کومپانیایه کانی تاییه نی هه ی و (له به رانه ردا نه مریکا ۲۱٪ هه یه). به لام ویلايه ته کانی به ککرتو له کومپانیایه گشتیه کانی بایوته کننولوزی پشکی ختیری به ره ده کورت که ده کانه ۵۰٪ و نه وروپاش نه نیا ۱۸٪ به ره ده کورت. له وله یه نه مریکی به لکه به کی پینگه پشتنی بازلی نه مریکی بخت.

په پېښه سازي و دروستن کړدن (المنسج) به شپږه بېکي پله به پله له وياړنه نه کاني به کيگرتو دور ده که وینه وه به وه جیهانی که نه سه ننوو ده چیت و نه مریکا ده کانه نابووری خرمه تگوزاریه کان. نه مه پش نقدنک لهو نه مریکی و نه وروپیاښه نه ترسیني که و ده پرمس نه گهر هاتوو گشت شتیک له ولاشي چيندا سروسن سگری؛ ولاته که یان چی دسوسن ده کات؟ به لام له پرموتی نابووریه کی جیاییدا هه رده بی وه ها له پېښه سازي و کرده ی دسوسن کړدن ناسپایانه بنوړیږی که و نیایدا ولتانی وه ک چین یوونه ته به شینکی گونگی زنجیره ی پرکړنی بازای لهو جوړه کالایانه؛ به لام هه وه ک به شیک ده مینیتوه.

جیمس فالوسی نووسه ری گوډاری نه تلانتیک مونسلی سالتیکي له چيندا به سر برد بؤ نه وه ی له نزيکه وه و به وړدی چاودتیری شو هیزه زه به لاه ی دسوسن کړدن و پېښه سازي بکات، هه روه ها سه باره ت به پرسى چوښيه نی پنه وکړنی نه وړیږی دهره کیس لینکانه وه به کی باوه پښه پښه نری سه باره ت به تولای کيږي کيږنی نه مریکی پېښکه شکرد؛ پیاوړی کاری چینی نقد به باشی له لم لینکانه وه په تیده گن. نقدیه ی نه مریکيه کان به پمپوړ و شارمزلیه نیدلر په کانیشه وه، کيږی زه رده خه نه دلریان نه بېمستوه، به لام پېښه ساز و دسوسن کړانی چینی به باشی پنی ناشنان. نه م کيږه - که بریتیه له میلتیکي چه ماوه و له سر شپږه ی پنی لا له سر پوخمارنکی زه رده خه نه دلری ساده ی کارتونن کيښسراوه و له هه فتایه کاندې به دبارگه ونووه (ا) - پېښکه وتو و دمرچرخانی به ره مېنک له قوناغی ویناندن (تصور) وه بؤ قوناغی غړوشتن. له بهشی سره وه ی لای چه پی چه ماوه که دا به ره مېنک به بیژکې دیزلېنی ناست به ښک پېښه سازيانه ده ستپېده کات؛ به ره مه که چون دپته به رچاو و چون کار ده کات. دواي نه وه به ره مو خواره وه پلانتیکي چه وېری نه ندره یی دپت. له بهشی

خواره‌وه‌ی چه‌ماوه‌ی U دا دروست‌کردنه ته‌واوه‌تیه‌که و به‌ستن و بار‌کردن دیت. دوا‌تریش له هه‌لگشانی به‌ره و سه‌ره‌وه‌ی لای پاستدا دابه‌ش‌کردن و بازارپو‌زی و فرو‌شتن به‌شپوه‌ی دانه (التجزئة) و گرتبه‌سته‌کانی خر‌مه‌ت‌گوداری و فرو‌شه‌کانی پارچه به‌ده‌گ و گورپوه‌کان (القطع التبدیل) و پاش‌کویه‌کانه. فالوس نیبینه‌ی شه‌وه‌ی کربوه که چین گرنکی به به‌شی خواره‌وه‌ی چه‌ماوه‌که ده‌دات، له کاتیکدا نه‌مريکا گرنکی به به‌شی سه‌ره‌وه ده‌دات- هه‌ربوو کوتای پیتی U- وانا شه‌و شونینه‌ی که پاره‌ی تیادایه. " ینگه‌یه‌کی سانا بز گوزار‌شت‌کردن له‌مه- وانا پاره پراستینه‌که‌ی که له ناوی مارکه‌که‌دا ه‌یه و هه‌روه‌ها فرو‌شتن به‌شپوه‌ی دانه (تجزئة) - له‌وانه‌یه پوین بیت، به‌لام وینه پوینتره‌که خوی له ورده‌کاریه نادیاره‌کاندا به‌دیارد‌ده‌خات. " با‌ش‌ترین نمونه بز شه‌و نامیری iPod: شه‌و نامیره به‌زوری له دهره‌وه‌ی ویلایه‌ته‌کانی یه‌ک‌گرتودا دروست ده‌کړئ، به‌لام زوری به‌هایه زیاد‌کراوه‌که (القيمة المضافة) کومپانیای شه‌پل له کالیفورنیا‌دا ده‌بیات. شه‌و کومپانیایه قازانجیکی تیکرایسی وده‌سته‌تیناوه که‌وا پیره‌که‌ی ده‌گانه ۸۰ دۆلار بز هه‌ر نامیرنکی iPod ی ۲۰ گنگا بایت که به فرو‌شتنی تاک و به‌دانه (تجزئة) به نرخی ۲۹۹ دۆلار (له سالی ۲۰۰۷‌دا) فرو‌ش‌لوه. هه‌روه‌ها قازانج‌که‌شی به نرخی ۳۶٪ ه له نرخی جومله مه‌زنده‌کراوه که ۲۲۴ دۆلاره. (هه‌روه‌ها شه‌گر نامیره‌که له کوگی سر به کومپانیای شه‌پل فرو‌ش‌را، شه‌وا قازانجی فرو‌ش به‌دانه‌شی بخه‌ره سه‌ن). هه‌روه‌ها کوی تیپووی پیکهانه‌کان ۱۴۴ دۆلاره. له به‌رانه‌ریشدا کومپانیای دروست‌کهره‌کانی چینی شه‌نیا چه‌نه خالینکی سه‌دی له به‌ره‌مه‌کانیاندا قازانج ده‌کهن.

با‌ش‌ترین دروست‌کراو و پشه‌سازیه‌کانی نه‌مريکا

لهوانه ی نډتر نیگ رانن ده لئین: " شاه، نه مه راسته، به لام نه ماشای نه وینه به ده کیت که نه میز گیراوه. نه و شته سه رلیستیپانه ی که وا نهامریکا مه پنه، له گه ل له ده سندنای بنه مایه زانستی و نه کنترولزییه که ی نډر به خنیرای دده خوری". بق هه ندیک که س لیزوونه وه و دابه زینی زانست ناماژه به یق مه لوه شانوه ی فراوانی پۆشنیبری و که لتریوی. نیمه گرنگی به بنه مایه کان نادهین- بپرکاری- دروستکردن، بیرنیشاندان و کوششکاری (اجتهاد) له کار، باشکوت لای نیمه جینگه ی بایه خ نین- هه روه ها ده بیننه جفاکیزی پسپۆر له به کاربردن و هه سانه وه و راپارندن. له م باره یه وه، جیفزی نیمیلت، به رپوه بهری جیه جیکار له کرمانیای جه نه پال شه لیکتریك ده لپت: " له سالی ۱۹۰۶، له نهامریکا ژماره ی نه و ده رجوانه ی که وا باوه پنامه ی مه شقی وه رزیشیان همیه، له خاوه ن باوه پنامه گانی نه ندازه ی کاره با نډرتن. جا نه گه ر بهانه وی بیینه پاینه ختی مه ساج له جیهاندا، نه وا له پینگین بق نه وه ی نه و پینگیه وه ریگین."

هه ج نامارنکی دیکه ی باشت له و ناماره نییه که وا په یوه ندیی به پاشه کشه کردنی نه ندازیاریه وه هه به. له سالی ۱۹۰۵ نه کانیپای نیشتمانی بق زانسته کان راپډرتنکی بلوکړده وه و نیایدا هڅهداری له مه پ نه و نه گه ره ده دات که لهوانه به وپلايه ته گانی به کگرتو وه ک پیه ری زانست له جیهاندا به شپوه به کی خیرا پینگه ی خزی له ده ست بدات. چوونکه له سالی ۱۹۰۴ راپورته که پایده گه به نه که له چیندا ۶۰۰،۰۰۰ نه ندازیار و له هیندیشدا ۴۰۰،۰۰۰ له ولایه نه گانی به کگرتو دا ۷۰،۰۰۰ نه ندازیار ده رجوون. نه م ژمارنه له سه مان گوتار و کتیب و پینگه ی شه لیکتره نیدا بلایوونه وه و بوونه چېرکی سه ر بهرگی گولاری هڅودشن و گولاری کزکریشیونال پیکورد و له قسه ی که سانی به مه ژموونی نیو جیهانی نه کنترولزیاشدا - وه ک بیل کیستس- رهنگی دابه وه. پنده چس نه م ژمارنه

به پراستی جيگه ي ننگه رانی و بيهيوایي بن. چ هيوایهك بؤ ویلايه نه کانی په ککرتو ده مینښته وه نه گه ر له به رانبر هر نه نندازياريکی به وانه داری نه مريکيدا ۱۱ نه نندازياري چيني و هيندي مه بن؟ جگه له مانه يش، راپورته که شه به وېن ده کاته وه که هر کومپانيابهك ده تواني ۵ کيمپازانی به گورپوتاو و خلوون مه شفيکی به ر له چين و ۱۱ نه نندازيار له هيند به تيجوو و موچه ي په ك کيمپازان يان په ك نه نندازياري نيو ویلايه ته کانی په ککرتووي نه مريکا دابه زرينن.

ناکه گرفت له و ژمارانه دا شه به که زور وړد نين. کابل بيلالیکي پوژنامه وان له پوژنامه ي وول سترېت جورنال و ژماره په ك له نه کادېميسته کان له مه سه له کپان کوليبه وه و له نه نجامدا زور به خيترایي بؤيان پوړيوپه وه که ژماره ننگرپه کانی ناسيايې چند ده رچوويه کی شه په پمانگه پانه ي له خوی گرتيو که وا ماوه ي خوړندن تياياندا دو يان سي ساله؟ که سانیکيشن که وا له کاره سانا و ساده کانی نه کنکېدا باوه پنامه ودرده گړن. هروها کوم له ک ماموستاي کوليزی برات بؤ نه نندازياري له زانکوی نؤک چوونه چين و هيند له پيتناو شه وي زانباري له سرچاوه کانی حکومتي و نا حکوميدا کؤ بکه نه وه و چلوپيکه وېن له گه ل پهاواني کار و نه کادېميسته کاند بکن، شه ودرنه نجامه پان ودره سته پنا که مورخسته وه ي ده رچووه کان له و په پمانگه پانه ي که وا به رنامه کان فترده کڼ پتيويستان به دو يان سي سال هه په، شه و ژماره چينييه که داده به زتنه نيوه، وانا نزيکه ي ۳۵۰,۰۰۰ ده رچووي خلوون باوه پنامه. نه گه ري شه و ش هه په که شم ژماره به ي دوايش به هری جياوازي له پينا سه کردنی وشه ي نه نندازياردا قه به کرابيت، چوونکه زورجار که سه هونه رييه نه کنکيبه کانی بولري چاککردنه وه ي ميکانیکی نوترمينل و نيکچروني ناميره کانی پيشه سازش ده گرتنه وه. هروها بابلېک ده لي ده سته گي زانسنی نيستماني که وا له

ويلايه ته کاني په کگرتو و ولاستاني دیکه شدا نه م نامارانه ی پشکنیوه، ژماره ی درجووانی چینی به نژیکه ی ۲۰۰،۰۰۰ درجوو له سائیکدا ده خه ملینې. له کاتیکدا یون هیترای ماموستای سیاسه تی گشتی له په پمانگه ی رښستر بل ته کنټولژیا، ژماره ی درجووانی هیندی به ۱۲۰،۰۰۰ و ۱۳۰،۰۰۰ له سائیکدا ده خه ملینې. نه مه بیش مانای نه وه په که ویلایه ته کاني په کگرتو له به رانبهر هر ناکیک که چین و هیند ناماده یان ده که ن، مه شق و ناماده کاری به ژماره یه کی نژورتی نه دنازیاران ده کات.

ژماره که باس له پرسې چو نایه تبش ناکات، من وه که سیک که له هیند به یوه رده بووم، ده توانم خه ملاندن بق چاک و ده سته گوتنه کاني به ناویانگترین نه کاسیمیا نه دنازه ییه کاني و په پمانگه ته کنټولژیه کاني هیندی بگم (IIT). گرتگترین تاییه ته ندیه کاني نه وه په که سهره رشتی په کیک له تاقیکرنه وه هره کچرپیکارکان و زحمته ته کان ده کات، چوونکه له کوی ۳۰۰،۰۰۰ که سی تومارکولودا ۵،۰۰۰ که سی وهرده گری؛ وانا تیکرای وهرگرتن په کسانه به ۱،۷٪ (له به رانبهر ۹ بق ۱۰٪ له زانکوپه کاني هارفاړه و یال و برینستون)، نه و کسانه ش که و له تاقیکرنه وده ده رده چن له نیر ملیاریک که سدا باشترین و زیره کترین. به لام، له راستیدا، ژوریک له په پمانگه کانیش پله دوون، نه مه بیش به هری نامیر و پندوایستیه ناسایی و ماموستایه که مترخه مه کانیان و پړوگرامه خراب کاني خویندنه وه په که و هیچ جوره داهینان و خه یالیکیان تیا د نییه. نه مه بیش راجیف سامنی جه ختی له سهر ده کانه وه که پش نه وه ی بجته په پمانگه ی کالیفورنیا له په کیک له و په پمانگه یان خویندوویه تی، ناوبولو ده لی: "ناییه ته ندی سهره کی په پمانگه کاني هیندی بق ته کنټولژیا تاقیکرنه وه ی داخیلېوونه که به لسیوه په کی نژدباش له پیناو خویندکارانی نژد زیره کدا

ناماده کراوه. به لām سه باره ت به وانه خویندن و پاشکریه کانیه وه، نهوا ناکری له گه ل هچ په یمانگه یه کی به ریز و دانپندانراوی ته کتولوی شه مریکی به رلورد بکری". تانته دواى په پنه وهش له په یمانگه ته کتولوی و نه کادیمیا به ده ستنیزه کانی دیکه - که و سالانه ۱۰,۰۰۰ خویندگار تیايدا خویندن شول ده کهن و دهرده چن- جوری خویندنی بالا له چین و هیند به پله به کی نور به رز هر به خرابی ده مینه وه. هر له به ر نه مویه شه که زورک له خویندکارانی نه م دوو ولاته بۆ مشق و راهیتان و باشر فیزیون ده چنه دهره وهی ولات.

داتایه کان نه م بۆ چونه تاییه تانه نوویات ده که نه وه. له سالی ۲۰۰۵ دا ده سته گی ماکنزی جیهانی بۆ نویننه وه، سه باره ت به بازارپی گه شه سندوقی گاری جیهانی نه وهی بۆ پوونبویه وه که نمونه ی پتکهاتو له بیست و ههشت ولاتی کری هه زاندا نزیکی ۲۲ ملیون که سی دانپندانراوی گه نجی له ژیر ده سته لیه، نه میش به به رلورد له گه ل ته نیا ۱۵ ملیون له و نمونه یی که و له ههشت ولاتی کری به رزی وه (ویلايه ته کانی په کگرتوی نه مریکا، مه مله که تی په کگرتوی بریتانیا، نه لمانیا، یابان، نوستورالیا، که نه دا، ئیرلندا، کوریای باشوردا هه ن). به لām له نیو شو گه نه دانپندانراوانی ولاتانی کری نزمدا، ژماره ی شو که سانه چه نه که و کارامه ی پیوستان هیه بۆ نه وهی له بازارپی جیهانیدا کتیرگی بکه ن؟ " ژماره یی زور که می پالپوروان بۆ کار ده تولن له هر کومپانیا به کی بیانیدا به سه ره که وتویی گاری که ن"، به مشیوه یه نویننه وه که شتیک

* (ژماره کی ده سته گی ماکنزی جیهانی ده پچوانی مه شکریمی نه شانزایی، پاره دن (التمویل)، کارگتیری و دارایی، نویننه وه کانی زانسه کانی ژبان و نا پسپورمکانی ملنپندانراوی ده که کارگه رانی مه لهنده کانی په یوه ندی (caliceaters) له خور ده گری. هه ره ما و ما پتانه سی دانپندانراوانی گه نه ده کات که ده پچون و شاره زایی هه رت سالیان هه په.

بەدیارده خات و ئەمە بەچەند لیکدانەوهیە ک پاساوی مەسەلەیک دەهێتێتووه
کە گرتگرتیمان خراپیی جۆری پەرودە و لێکردنە. هەرودە توێژینەوه کە
ناماژە ی بەوه کردووه کەوا چەندایەتی و چۆنایەتی پەرودە و لێکردن لە
چین و هیند لە ناستیکی نێزدان، تەنیا هەندیک ئەکادیمیای ناست بەرز نەبێت.
چونکە گەرچی داواکارییەکی زۆر لەسەر ئەندازماران هەیە، بەلام ژمارە ی
مەشقیتوو کانیان بەرێژە کەمن، لەبەرئەوه دەبینی کە کرێتەکانیان سالانە بە
پێژە ی ۱۵٪ دادەبەزی؛ ئەمەیش نیشانە و ناماژە یەکی دنیاکەرەوه یە کە
خواست لەسەر ئەندازیارانێ خواوەن ئەزموون لە هەردوو وڵاتدا زۆر لە ژمارە ی
ئەندازیارانێ یە کە لک زۆرتەرە.

(ئەگەر خواوەنی کار بیت و دەیان هەزار ئەندازیاری بە ئەزموون و مەشقی توو لە
گشت سالێکدا دەرەچن، ئاوا ناچار نابیت سالانە سەرموچە یە کە بدەیتە
فەرمانبەرانت کەوا پێژە کە ی ۱۵٪ یە).

خوێندنی بالا باشترین پیشەسازییە کانی ئەمریکایە. دوو لیست هەن بۆ باشترین
زانکۆ یە کانی جیهان. لە یەکتگیاندا- ئەمەیش توێژینەوه یەکی ئەواو
چەندایەتییانە یە کەوا توێژەرانی چینی ئەنجامیان داوه- هەشت لە باشترین دە
زانکۆ ی جیهاندا لە ویلایەتە کانی بە کگرتووی ئەمریکادان، لە نوێ دیکەشدا- کە
توێژینەوه کە لەوه ی پێشوو زیانەر گرتگی بە چۆنایەتی داوه و لەلایەن Times
Higher Educational supplement لە لەندەن ئەنجام درلوه- هەوت
زانکۆ یە. دوا ی ئەمە بەجۆرێک لە جۆرە کانی ژمارە کانی لەبە کتری
لێرە کە وتوونەتەرە. چونکە لەنێو باشترین بیست زانکۆدا، هەفده بان بانزە
زانکۆ لە ئەمریکادا هەن. هەرودە ها لە باشترین پەنجاشدا، سی و هەشت بان
بیست و یە ک زانکۆ لە ویلایەتە کانی بە کگرتووی ئەمریکادان. جا ئەگەر ئەوه

له بهرچار بگرین که ژماره‌ی دانیشتووانی نه مریکا نه نیا ۵٪ی ژماره‌ی دانیشتووانی جیهان پټکده هینى، نه‌وا به دلتیاییه وه ویلايه ته کانی یه ککرونوی نه مریکا هه ژمونی به سهر خویندنی بالادا هه به، چوونکه ۴۲٪ یان ۶۸٪ی باشرین په تاجا زانکول جیهاندا مولکی نه مریکان و به پشتمه ستن به و توژینه وه یه ی که‌وا ده پخوینټنه وه، هیچ بواریکی دیکه نییه که نه مریکا به مشیوه به هه ژمونی به سهریدا هه بیت*.

راپورتنیک به ناوی ثاینده‌ی زانکوپه کانی نه وروپی - که له سالی ۲۰۰۶دا له مه لبه ندی پیفورمی نه وروپی ده رچوه و باره که په که ی له لنده نه - نامازه به وه ده کات که ویلايه ته کانی په ککرونو ۲.۶٪ ټیکرای داهاتی نیوخوی له خویندنی بالادا ده خاته واری وه به رهینانه وه، نه مهیش له پژه‌ی نه وروپا و یابان زقرتره، چوونکه نه وروپا ۱.۲٪ و بابان ۱.۱٪ی ټیکرای داهاتی نیوخوی له م بولره دا ده خنه واری وه به رهینانه وه، هه روه ها دڅخه که له بواری زانسته کاندا به تاییه ت جتگی سهرسامیبه. چوونکه لیستیکی نه و خویندنگه یانه پیشان ده دات که‌وا باشرینی ۱۰،۰۰۰ زانای کومپیوتر له جیهان وانه ی نیادا ده لټنه وه و ده خویندنگه که ی سهر لیسته که هه ره موویان نه مریکین. نیسته پیشی له گه لدا بیت خه رجی ویلايه ته کانی په ککرونو له بواری توژینه وه و پیشخستندا له خه رجی نه وروپا زقرتره. هه روه ها هاوکاری نیوان ده سته کانی فیکردن و ده سته کانی بازرگانی نه مریکی له هیچ شوینټنکی دیکه ی جیهاندا هاوشیوه ی نییه. هه روه ها بق خویندکاران - نه و خویندکارانه ی بوخویندن به و له نه مریکا ده ک - نه مریکا

* به رده رام هیرنه کانی بالی پاستره و به سهر زانکوپه کانی نه مریکا سهری منبان سورماندوه، چوونکه بالی پاستره به هورج عاجیبه کانی گره که گر وه سفی نه م زانکویانه یان کره وه. له جیهانټکی به له کټیپ کټدا نه م ده سته یانه هه ژمونیان به سهر بولری کاره کانی خویاندا هه به.

هر بهر شويته سه‌رنج‌پراکيشتره داده‌ندري که ناکري له‌گل هيج شويينيکي ديکه به‌راورد بکري، چوونکه نورترين پيژهي خويندکاراني جيهان له‌ويدان و پيژه‌کاش به‌شپوه به‌کي ورد ده‌گاته ۳۰٪ کزي ژمارهي خويندکاراني بياني له جيهاندا. نه‌م سه‌رليستنيان‌ش به ناساني ناسپيښه‌وه، چوونکه بونيادي زانکوپه‌کاني نه‌وړي و باباني - زږدېيان له دوه‌لته‌وه به‌پيږه ده‌برين - ناگړين. هرچه‌نده چين و هيند ده‌ستگي نوي ده‌که‌نوه، به‌لام ناسان نپيه له‌ماوهي چنده ده‌په‌کدا زانکوي وده‌ها له هيج‌وه دامه‌زوين که ناسته‌کي جيهاني بيت. فرمون نيوه و ناماريک سه‌بارت به نه‌ندازيان که‌وا له‌واني به پيشتر نه‌تانبيستبي: له هيندستاندا زانکوپه‌کان سالانه ۳۵ بر ۵۰ که‌سي خاوه‌ن باوه‌پنامه به‌پلي دکتورا له زانستي کومپيوته‌ردا دهرده‌چووين له‌لام ژماره‌که له نه‌مريکا ۱,۰۰۰ (مه‌زاره).

پاهينان و فيرگردني مروؤ بو نه‌وهي بيربکاته‌وه

به‌لام نه‌گر زانکوپه‌کاني نه‌مريکي وه‌ک پله په‌ک پولين کرابن، نه‌وا خه‌لکاننکي به‌ژماره که‌م باوه‌ريان به‌وه هه‌په که خويندنگه‌کاني نه‌مريکي له هه‌مان پيگه‌دا دلبنين و پوليکي بکن. هه‌مووان ده‌زانن که سيستمي په‌روه‌ده و فبرکرمي نه‌مريکي دوچاره‌ي قه‌يران بووه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها خويندکاران له‌وانه‌کاني زانستپه‌کان و بيرکاريده سال له دواي سال نه‌نجامي خراپتر وه‌ده‌سندنين به‌ناپه‌ت له پوليکي جيهانيه‌کاندا. به‌لام ليړه‌دا ناماره‌کان - له‌گل نه‌وهي داس‌ت و دروست زين - مه‌سه‌له‌په‌کي که‌ميک جياواز ناشکرا ده‌کن. گرفتني دلستيني نه‌مريکا په‌پوه‌ندي به سه‌رکه‌وتن و له‌پيش‌دلته‌وه و پيشه‌نگاه‌تپيه‌وه نپيه، به‌لکو په‌پوه‌ندي به دهرله‌ته‌کانه‌وه هه‌په. نوپيښه‌وي نارسته‌کاني نپو دهرلتي له زانسته‌کان و بيرکاريده TIMSS له سه‌ره‌تاي سه‌ره‌لدي له سالي

١٩٩٥ وە پێوەری سەرەکی لە بەراوردکردنی بەرنامەکانی پەروەردە و فێرکردن لە ولاتانی جۆراوجۆردا. نوێترین دەڕێنەنجامیکی که لە ساڵی ٢٠٠٢ دا دەری چوون، ویلایەتەکانی یە ککرتوی لە نێو پاستی ئە و کۆمەڵەبە دانا که و توێژینەوه که پوومالی کردبوون و بریتی بوون لە ٢٤ دەولەت، بەلام رۆژیک لە ولاتانەئە که لەدوای ئەمریکاوه هاتبوون، ولاتانی جیهانی تازه گەشەسەندویی وەک مەغریب و تونس و ئەرمینیان. دەڕێنجامی خۆپێندکارانی پۆلی هەشتەم لە ئەنجامی خۆپێندکارانی پۆلی چوارەم باشتر بوو (ئەو دوو پۆلە جیابوونە کە و توێژینەوه کەیان لەسەر ئەنجام درا)، بەلام لەگەڵ هاوپۆلانی خۆیان که لە ولاتانی وەک یابان و سەنگافوورە و هۆلەندا بوون - واتا خۆپێندکارانی پۆلی هەشتەم و چوارەمی ئەو ولاتانە - ئەمریکیەکان لە پووی نەرەو لە دواوەی ئەمانەوه بوون. ئامرازەکانی پاگەیانن بە جۆرە ترستیکی پیشببینیکرلو هەوالە کەیان بلوو کردەوه، بۆ نموونە وۆل ستریت جۆرنال نووسیوی: "بۆمبە زەمەنی ئابووری: نەوجەوانانی ویلایەتەکانی یە ککرتوو خراپترین خۆپێندکاران لە بێرکاریدا".

بەلام، تەنانت ئەگەر ئەنجامەکانی قوتابیانی ویلایەتەکانی یە ککرتوی ئەمریکا لە زانست و بێرکاریا لەمی ولاتانی پیشکەوتویی وەک سەنگافوورە و هۆنگ کۆنگ نزمتر بیت، بەلام تیکرایی دەڕێنجامەکان جیابوونە جۆگرافی و نەزادی و ئابووری - کۆمەڵایەتیەکان دەشارێتەوه. چوونکە خۆپێندکارانی هەزار و خۆپێندکارانی کەمبەکان ئەنجامیکی رۆد نزمتر لە تیکرایی ئەنجامی ئەمریکی وە دەستدەهێنن، لە کانتیدا "خۆپێندکارانی خۆپێندگە گشتییەکانی ئەمریکا لە دانیشتوانە دەولەمەندە کە ی دەرووبەری شارەکان ئەنجامی نزیک ئەنجامی خۆپێندکارانی سەنگافوورە وە دەستدەهێنن - واتا ئەو ولاتەئە کە بە پتی نوێزینەوه کە TIMSS بەرێزەبەکی رۆد لە ئەنجامی بێرکاریا لە پێشترە.

نه مانه پش نه و خویندکارانه ن که و کتپرکی ده کن بل نه وهی شوپنه به ناله نزد ده گم نه کانی به رترین زانکویه کانی نه مریکی پم بکه نه وه. جیاوازی له نه دجای پېژگرمه زانستیه کانی نیوان قونابخانه کانی ناوچه هه ژاره کان و نه وانه ی له ناوچه ده وله مه نه ده کانی نیو ویلایه ته کانی به کگرتودان به چوار پینج جار له جیاوازی نیوان تیکرپاه نیشتمانیه کانی ویلایه ته کانی به کگرتوو و سه نکافوره گوره تره. به واته به کی دیکه، نه مریکا ولایتیکي مه زن و هه چه شنه و گورنی نه بوونی به کسانیه کی راسته قینه ی هه به. نه مه پش له گه ل گوزه رگرنی پژه کاند، ده پته گورنی کتپرکی، چونکه نیمه نه مانتوانیوه سینه کی ژماره ی نه و کارگه رانه فتریکه بن و رایان بهینن که و له بوازی نابوری مه عریفدا کار ده کن، نه مه ناستی ولات به گشتی داده به زینن. به لام، له هه مان کانی شدا، کومه له گوره که ی خویندکاران له پتنبه کی سهره وهی خویندنگه کانی نه مریکی له جیهاندا له پولینی باشتین داده ندرین. نه وان زیره ک و به هه ول و کوشش و له ژیانیکي سیستماتیکي به رزی نه کادیمی و نا نه کادیمی ده ژین، هه ر که سیکش به مدواییانه سهردانی به کیک له زانکویه کانی رابته ی لاولو (نیقی لیگ) کره بی، ده توانی شایه تی بق نه مه بدات.

من قونای سهره تایی و ناوه ندی و دواناوه ندیم له موبای نه واکړیوه، هه ر به کیک له و خویندنگه سهره تایی و ناوه ندی و دواناوه ندیانه ش سهر به ده سته به کی نایاب بوون که ناری کاتدرانیه و خویندنگه ی جؤن کانون بود. شپواز و نزمه که ی (له سی ساله وه) په نگدانه وهی شپواز کانی وانه گوته وهی ناسیایانه بوو، که و اجه خت له سهر نه زیره کړین و ناقیکړنه وهی به رده وام ده کنه وه. له راستیدا نه م شپواز نؤرمیکي کؤنی په روه رده و فیرکړنی نینگیزی و نه وروپیه که و له نه سته دا به ناسیایي ناوده بری. بیرم من

پيژده په کي زږدي زانبارييه کانم نه زېر ده کړد و له تافيکردنه وه گاندا هه مويوم ده پړانده سهر کاغېز و دواتريش په کسهر له بېرم ده چوونه وه . کاتيکيش بز خويندن چورمه ويلايه ته کاني په کگرتووي نه مريکا، جيهانتيکي ته ولو جياوازم بيني . چوونکه له و کاته ي که سيستمی نه مريکي له توندوتيژي و نه زېر رکړندا زږ خاووخليسکه - جا نه گهر له بېرکاري بيټ يانېش شېمرده - به لام زږ له پيشخستنې توانا جه وه رييه کاني نه قلېدا زږ سوودمه ندر و باشتره ، چوونکه مړؤد بؤ سهرکوتمن له ژياندا پتويستيه کي زږدي به مجوره په وته ي په روه رده و فيژکړدن هه په . سيستمه کاني ديکي په روه رده و فيژکړدن فيژت ده که ن چؤن ده چپته نيو تافيکردنه وه گان، به لام سيستمی نه مريکي فيژت ده کات چؤن بېر بکه پته وه .

بېگومان نه م تاييه ته ندييه تا ئاسټيک نه وه پوون ده کاته وه که بؤچي له ويلايه ته کاني په کگرتو و نه و ژماره زه به لاحي به ليندور و داهينر و که ساني سهرکيش درده چن . له نه مريکا دا، پنگ به خه ک ده بري سهرکيشي و بويزيان هه بيټ و بهر نه گاريي ده سته لات بېنه وه و شکست بېنن و سهر له نوئ له سهر پييه کاني خويان بوه ستنه وه . نه مه نه مريکايه و يابان نييه که و ده پان که س تيايدا درده چن و خه لائي نؤبل وه ده ستيډين . ئارمو شانمؤ گارائنام - که ماوه يه ک له مه و بهر و له سه نه گافورده دا وه زيري فيژکړدن بوو - له په وتي ليتکانه وه ي جياوازي نيوان سيستمی ولاته کي و سيستمی نه مريکا دا ده لي: " هردو کمان سيستمیکمان هه په که و پشت به توانا و شايسته يي ده به ستي . به لام سيستمی نيوه پشت به به مره و توانا ده به ستي، له کاتيکدا سيستمی نيمه پشت به تافيکردنه وه ده به ستي . نيمه ده زانين چؤن ودها له خه لکي بکين بچنه نيو تافيکردنه وه گانه وه، نيوه ش ده زانن که چؤن تا نه و په ري سوود له

بەمەروی خەلک وەرگیرن. هەردوو مەسەلەش گەرنن، بەلام چەند شوێنێک لە
مێشکدا هەن ناتوانین بەباشی تاقیبیان بکەینەوە، وەک داهێنان و جەزای شەرتەکان
(الفضول) و گیانی سەرکێشی و بەرتەمایی (الطموح). لە مەمۆرەمانەش
گەرنتر ئەوەیە کە ئەمریکا پۆشنگیری و کەلتوریکی وەهای فێربوونی هەیە کەوا
بەرەنگاریی باوەڕ و مەزەکانی باو دەبێتەوە، جاکە ئەگەر ئەمە واتای
بەرەنگاریبوونەوی دەستەلانیشت بکەین. ئەمە ئەو بوارانەیە کەوا لەسەر
سەنگافوورە پتووستە لە واشتنتۆنەوی فێری بێت.

بەمدایانە هەندێک بەرپرسی سەنگافووری سەردانی هەندێک خۆپێندگە
ئەمریکییان کرد بۆ ئەوەی فێربن چۆن سیستمێک دابەزێنن کەوا پەچاوی
زێرەکی و داهێنان و خێراییی بێرکرنەویە لە چارەسەری گرتەکان بکات و
لەهەمبەر ئەو سیفەتانەدا پاداشتی تاکەکان بکات. لە ئاداری سالی ۲۰۰۷ لە
پۆژنامەی واشنتۆن پۆستدا هاتوووە کە توێژەرانی باشترین خۆپێندگەکانی
سەنگافوورە هاتوون و چوونەتە ئەکادیمیای زانست- کە خۆپێندگەیکە گشتییە
بەلام لە هەندێک مادەدا پەسپۆر و تاییبەتەندن و دەرکێتە فێرجینیا- بۆ ئەوەی
لە شێوازەکانی واتهگوتنەوی ئەمریکی بکۆنەوی. "لەو کاتەي خۆپێندکاران"
نویژنەوێیان لەسەر ئەو گژوگیاپە وردانە دەکرد کەوا بەشیوەبەکی بۆماوویی
دەستکاری کرابوون و وێنەی گەلایەکانیان دەکرد و زانیارییان لە پەلەوێکانی
تێبینییەکانیان دەنووسی، (میوانە سەنگافووریەکان) ماووی چارەپوانیی
مامۆستایان تۆمارکردبوو بۆ ئەوەی خۆپێندکاران وەلامی پرسسارەکان بدەنەوی،
هەروەها ئەوێشیان نووسیبوو کە ئەوجەوانان چۆن بە دەنگێکی گەورە فەسیان
کەربوو و چۆن لەسەر پا و بۆچوونەکانی خۆیان پێداگریبوون. "هەر هۆی بینگ -
سافەرەنێکی سەردانیکاری سەنگافووری بۆ- کە بەپێی پۆژنامەی واشنتۆن

پۆست زۆر کاریگەر بوو، چونکه گوتووینى: "تەنیا لە میانى چاودێریکردنەوه دەتوانیت شو خۆپندکارانە ببینیت کەوا لە وانەکاندا زیاتر بەشدار و کاران لە جیات ئەوهی بەدریژایی پۆژ جاپس ببن". بۆیى لە وتارە کەدا هاتوو: "تاقیکەکان لە سەنگافوورەدا - هار وادەلێت - پڕن بەلام توندوتیژن، هەروەها خۆپندکاران زیرەکن، بەلام بوودلن لەخزوه و بەشیوەیهکی خزویستانه وهلام بدەنەوه. بۆیى هوا چۆنگ لە ئیستەدا بۆ هاندانی لەخزوهیى (العفویه) ١٠ نمره دەداتە هەر خۆپندکاریک کە بەشیوەیهکی زارەکی بەشدارى و چالاکیی هەبێت".

چەکە نەینییەکەى ئەمریکا

پەنگە شتەکانى سەرلیست (الافضلیات) ئى ئەمریکا پوون بێت ئەگەر لەگەڵ ئاسیادا بەراورد بکړئ، کەوا هیشتا لە چەند ولایتیک پێکهااتوو و زۆرەپان شازە گەشەسەندوون. بەلام بە بەراورد لەگەڵ ئەوروپا، ئەوا پەرلویژەکە زۆر لەوه تەنگر دەبیتتووه کەوا زۆریک لە ئەمریکییەکان باوەرەپیان پیتی هەیه. ئەوروپا گەشەکردنیکى خێرا بەخۆیهوه دەبینى کە لە سالى ٢٠٠٠ نا ئیستە لە خێرایى گەشەکردنى ویلاپەتەکانى بەکگرتووی ئەمریکا نزیکبووه ئەوه. هەروەها دەستى بەسەر نیوهی وهبەرھێنانە بیانییەکانى جیهاندا گرتوووه و شانازی بە هێزى بەرھەمھێنانى خزى دەکات کەوا لە هەندیک کاتدا وەك ئەوهی ویلاپەتەکانى بەکگرتووی ئەمریکایە. هەروەها لە سالى ٢٠٠٧دا زیادەیهکی (فائض) بازگانیی پاگباند کە لە کانوونى دووهم بۆ تشرینی بەگەم ریزەکەى ٢٠ ملیار دۆلار بوو. هەروەها ولاتانی ئەوروپى لە کۆى دە پێگەى بەکەمى نێو بەلگەنامەى توانای کێرکێکردن کەوا لە لایەن کۆرپەندى ئابووریی جیهانیدا دەرچوو، حەوت پێگە داگیر دەکن. راستە کە ئەوروپا گرفتی خزى هەیه و ریزەى بینکارییەکەى بەرزە و بازارەکانى کارى توندوتیژن، بەلام لەگەڵ ئەمەیشدا تاپەتەندى خزیشى

ههیه، له وانه سیستمی خانه نشینی و چاودنیرکردنی نه ندروستی که وا کارایی و هاوسه نگییه که بان له وهی ئەمریکییه کان نۆرتسه. به گورتی، ئەوروپا له کورته و دادا له یواری ئابووری ده بیته به ره نکاری و کتێپکێکاریکی ولایه ته کانی به کگرتوو.

به لام ئەوروپا خالتیکی لاوازی کرۆکیی ههیه، بان با وردتر بین، ویلایه ته کانی به کگرتووی ئەمریکا تاییه ته مندییه کی کرۆکیی ههیه که وا له ئەوروپا و نۆربهی ولاتانی پیشکه و نووی جیا ده کاته وه، ئه ویش زیندوویی و چالاکییه دیموگرافیه که به تی. نیکولاس ئیبرستاد که توێژه رێکی په یمانگی په پۆژه کانی ئەمریکایه، مه زنده ی وه هابه که ژماره ی دانیشتونانی ویلایه ته کانی به کگرتووی ئەمریکا له گه ل هاتنی سالی ۲۰۳۰ دا له ۶۵ ملیۆن کهس زیاتر ده بیته، له کاتیکدا ژماره ی دانیشتونانی ئەوروپا هه ر به جیگه ر ده مینیتته وه. هه روه ها ئیبرستاد سه باره ت به ئەوروپا درێژه به قسه کانی ده دات و ده لیت "ژماره ی ئه و گه رده سالانه ی که وا ته مه نیان له ۶۵ سال زیاتره، دوو هینده ی ژماره ی ئه و مندالانه یان ل دیت که وا ته مه نیان له خوار پانژه سالییه وهیه، ئه مه ییش چه ند نیه ر پۆکیکی نیگه رانیکاری ئاینده یی له خوی ده گری. (له ئیسته دا دابه زینی ژماره ی مندالان وانا دابه زینی ژماره ی کارگه رانی داها توو). به لام له ویلایه ته کانی به کگرتووی ئەمریکادا، زیاتریوونی پێژه ی مندالان له گه رده سالان هه ر زیاتر ده بیته. به شی دانیشتونان له نه نه وه کانی به کگرتوودا وه ها مه زنده ده کات که پێژه ی ئه و که سانه ی له ته مه نی کاردان له به رانه ر هاو لاتیانیان پیر له خۆرواوی ئەوروپادا که له ئیسته دا ۳.۸:۱ یه، له سالی ۲۰۳۰ دا داده به رتته ۲.۴:۱. به لام پێژه که له ویلایه ته کانی به کگرتووی ئەمریکادا له ۵.۴:۱ بێ ۲.۱:۱ داده به رتته و ده کئی هه ندیک له و گه رته دیموگرافیه یانه چاک بکرتن نه گه ر پیرانی ئەوروپا به ربار

بەدەن زیاتر کاریگەر، بەلام تاكو ئیتستە ئەمەیان نەگرمووه و نۆد بووریشه ئەم دیاردانه وەرچەرختانیا بەسەردا بیت". تاکە ڕزگی زانستی بۆ خۆپاراستن لەو لێزبونەوه دیموگرافییە ئەوەیە کە ئەوروپا پێژەیهکی زیاتری کۆچبەرانی وەرگیرێ. گەرچی ئەوروپییە ڕەسەنەکان لە سەرەتای ساڵی ۲۰۰۷ هەبەتەواوی لە وەبەپنانی جیگەرەوهکانی خۆیان وەستان، ئەو مانای ئەوەیە کە ئەنانت پاراستنی پێژە هەنووکەیی دانیشتوان پێویستی بە وەرگرتنی کۆچبەریکی بە پێژە باش هەیه. بەلام گەشەکردن پێویستی بە وەرگرتنی کۆچبەریکی نۆزتر هەیه. بەلام وەك دیتە بەرچاو جفاکەکانی ئەوروپا ناتوانن پیشوازی لە خەلکانێك بکەن و لەخۆیان بگرن کە کەلتور و پۆشنبیریکی نامۆ و ناباویان هەیه. پرسی ئەوەی کێ لەسەر هەلەیه - کۆچبەرانی یان جفاکەکان - پەیوەندیی بە بابەتی توێژینەوهکەیی ئێمەوه نییه. بەلام واقعی سیاسی نامارە بەوه دەکات کە لەو کاتە ئابنە ئابوورییەکەیی ئەوروپا پشت بە وەرگرتن و لەخۆگرتنی نۆزێك لە پەنابەرانی دەبەستی، بەلام لە هەمان کاتدا بەرهو پێکاری وەرگرتنی پێژەیهکی کەمتری کۆچبەرانی دەچیت. بەلام ئەمریکا یەكەمین گەلی جیهانی بونیاد دەنیت کەوا لە گشت نەژاد و ڕەنگ و شاین و باوەڕێك پێکهاتووه و لەگەڵ پەکتیشدا بەشێوەیهکی تەواو گونجاو دەژین.

بەلام ئەوەی بەپارستی جینگەیی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە نۆزێك لە ولاتانی ئاسیایی - ئێنیا میندەبیت - لە دۆخێکی دیموگرافییانی هاوشێوەی ئەوروپا و ئەنانت خراپتریشدا دەژین. چونکە تێکرا و پێژەکانی بەپیتی (الخصوبه) لە یابان و ئابوان و کۆریا و هونگ کونگ و چیندا^۵ لە ناستی لەجێدانان (الاستعاضه) نۆز

* (لەوانبە پێژەیی مندالمون لە چێنداورد نەبیت، ئەسپش بەهۆی سیاسەتی بەك مندالەوهیە کە لەلایەن حکومەتەوه پێژەو دەکری، بەلام کۆریای و کۆریایەیی بێموگرایی هەر

نزمتره (۲۰۱۱ هندالېون بڼه هر نافرته تېک)، هه روه ها مه زنده کان ناماژه به وه ده که هه نديک ولاتې سهره کي خوره لاني ناسپايي له نيوهي سدهي داهاتودا پوه به پوي دابه زينتي کي گه ودهي ژماره ي هاوولانيه کارگه رکانيان ده بڼه وه. پيش ماوه يه ک ژماره ي هاوولانيان کارگه ر له يابان گه يسته نرزيک، به لام له گه ل سالي ۲۰۱۰ و به به رلورد له گه ل سالي ۲۰۰۵ دا ده گانه پيژهي سي مليتون کارگه ر. چاره پوانکراويشه که له ماوه ي ده يي داهاتودا ژماره ي کارگه ران له چين و کوريا بگانه نرزيک. هه روه ها ده سته گي گولدمان ساکس پيشيني ده کات که ياده ي ماماره ندي ته من له چيندا له ۲۲ ي سالي ۲۰۰۵ وه بڼه ۴۵ ي سالي ۲۰۵۰ به رز ده بڼه وه (زيادبونتي رډ له ته مني چينييه کان). له وانه يه له گه ل هاتني سالي ۲۰۳۰ دا ژماره ي پيراني ته من ۹۵ سال به سهره وه له چيندا وه ک ژماره ي مندالني ته من خوار ۱۵ سالي ليبيته. هه روه ها په نکه ولاتاني ناسپايي به قه د ولاتاني نه وديي دوچارې گرفتې کوجه ران بڼه وه و يايانېش دوچارې که ميونه وميه کي شيمان کراوي ژماره ي کارگه راني بيته وه، چوونکه ناتواني پيشوازي له هاتني ژماره يه کي پېرېستي کوجه ران بکات و ريگه ش نادات نافرته تاني به شيوه يه کي ته ولو به شداري له هپزه کارگه ره که يدا بکن.

پېرېوني دانېشتوان کارگه رېي گه وده ي هه ي. په کم، باري گراني خانه نشيني هه ي - ژماره يه کي که مي کارگه ران پالېشن له ژماره يه کي گه وده ترې پيراني سر و پيشېي ده که ن - نووه م، هه روه ک بنجامين جونزي زناي نابودي پووني ده کانه وه که دامنه رترين نافرته ر - و نډه ي نه وانه ي خه لاني توليان

به سومي ده منښته وه، نهمريک نهمريک که پلازي ښکاري به پېني و مندالېون له چيندا پانه سال بان زياتر ده بڼه که له ناسي له چيندان (الاستافنه) که تره

وده ده سته پناهه - گرنګترین کار و بهر مه میان له تمه منی سی و چل و چوار سالیډا نه نجام دده من. سپیته، له گه ل زور تر یوونی نه مه منی کارګران، له پاشکه و تګاره وه د بڼه خه رجکار، ناقیبه ته مه تر سیداره کانی پڙه ی پاشکه وتوی و بهر مه منانی نیشتمانیش گرفتګی دیکه په. سه باره ت به ولاتانی پتیشکه و توی پیشه سازی - که و له حه سانه وه و په زامه مندی و حه زی که متری کاری مانسو و کاردا ده زیه - نه و پتیکه نه خرابه که ی دیمو ګرافیاش نه خوشیبه کی کوشنده په.

دانیشتروانه سپینسته کانی نه مریکی - نه وانه ی هر له نه مریکا له دایکجون - وهک هاوتس نه وروپیبه کانیان پڙه به کی دابه زیوی به پیتیان هه په. نه گه کچبه ران نه بوونایه، نه و ا گه شه کردنی تیکرای بهر مه و داهاتی نڅوخی له ماوه ی چاره گه سده ی پابریودا هاوشیوه ی گه شه کردنی نه وه ی نه وروپا به. هه روه ها له پیشدانه وه و پیشه نگایه نیی (تفوق) نه مریکا له داهینان تا ناستیګی زور ده رنه نجامی مه سه له ی کچبه ریه. چونکه خویندکارانی بیانی و کچبه ران ۵۰٪ ی توپڙه زانسته به کانی ولات پتیکده مین، که له سالی ۲۰۰۶ دا له لقه زانسته به کان و نه ندازیاریدا پڙه ی ۴۰٪ ی باوه پنامه کانی دکتوریان و ده ده سته پناه، هه روه ها به پڙه ی ۶۵٪ باوه پنامه کانی دکتوریان له زانسته کانی کومپو نه ر و ده سته پناه. له گه ل هاننی سالی ۲۰۱۰، خویندکارانی بیانی زیاتر له ۵۰٪ ی نه و باوه پنامه نی دکتورا و ده سته پناه که و له ویلايه ته کانی په کورتوی نه مریکا دا له گشت بواره کاند ا ده به خشرین. هه روه ها له لقه کانی زانسته دا ژماره که له ۷۵٪ نه زیکتر ده بیته وه. گه شه کردنی شیمان کولو له توانای بهر مه منانی ویلايه ته کانی به کورتوودا و له پیشدانه وه و پیشه نگایه نیی (تفوق) له ته کنترولزیای ورد و نه کنترولزیای بایر لولزیدا، هه روه ها توانای بز داپشتنی

نابینده بڼده به سیاستی په یوه نندارو به کړچېرېږي.وه. جا ښه گرڼه امریکا نوای ښو که سانه بهیلټه وه که او له نېرو ولاتدا فتریان ده کات، ښو داهیتان و ټافراندي نیادا به رپا ده بیت. خو ښه گرڼه پانه وه ولاتده کیان ښو داهیتان و ټافراندي که له گل خزاندا ده بهن.

جگه له مانه ی سهر وده ش، پرسی گزچه بری له شمیرکادا په رقمی و وده ده به خسته ویلا په ته کانی به کگرتو به تاییت نه گره به ولتانی دیکه ی دوه له مند به لرود بکری. چوونکه کاتیک ولتان زیانر دوه له مند ده بن، نهوا پالنه ری پیشکوتن وده میهنانی سرکه کون لواز ده بیت. به لام شمیرکا بز پاراستنی وده و زینووی ته به رده وام نو بیسوه وده ی خوئی، پنگه یه کی نوئی نوزیوه ته وه. پنگه کهش له میانی لافوای شو که سانه به که وا ته مای شوه یان هیه له جیهانیکي نویدا ژیانیکي نوئی بزین. شو که سانه نه وانه که وا چه ندان کاتزمری دورودریژ له بهر تیشکی سوونینه ری خوردا میوه ده پنن و قاپشوقی ده کن و نه لاره کان بونیاد ده نین و له نیسکگریه کانی شه واندان نوره ده گون و شوتنه کانی زبل و خاشاک پاک ده که نه وه. شو ان له هه لومهرجی نقد خرابه وه دینه ویلا په ته کانی په کگرتو و له لوی خویاندان خانه واده و جفاکک به جیده میلن، تنیا له بهر ته وده ی له ژیاندا کار و پیشکوتن یان ده وئی. نیسته یش هه موومان ده بینن که وا بوونه ته برپره ی پشتی چینی کارگره ری شمیرکی، مندا ل و نه وکانیشیان بوونه ته به شیک له نوزم و شیلوزی ژیانی شمیرکی. شمیرکا توانی سورد لو وده به وریگری و هه چه شنیه کان به پرتوه بیات و شو که سه نویانه له خری بگری که وا هاتوونه ته نئیوه وه و له لوی مابوریشوره پیشکوتن، له کورتایشدا هه ر خودی شو و هه سه له به په که شمیرکا له وه به سورد ده خانه وه نه زمونه کی بریتانیا و گشت نمونه یه کی دیکه ی میثووی زلمیزه کانی بولری

ئابووری دووبارە بکاتووە کەوا زۆر قەلەر و تەنبەل بچوون، دواتر لە بەردەم رابوونی گەلانی زۆر لەخۆیان لاوازتر و زیندووتر پاشەکشە بکەن.

وێنەیەکى سەر تا پایگیر (الشاملة)

زۆرێک لە شارەزایان و لێکۆلەران و تەنانەت هەندێک لە سیاسییەکان، لە هەمبەر کۆمەڵێک لە ئاماراندا هەست بە نینگەراتی دەکەن کەوا هۆشدارێى خراپ لەمەڕ ویلایەتەکانى بەکگرتوو دەدەن. پێژەى پاره و داراییە پاشکەوتکراوەکان سفرە، هەروەها کورتەتێنان لە حیسابى پەوان (الجاری) و کورتەتێنانى بازەرگانی و گۆژمەشدا بەرزە. نێوەراستی دەرامەتیش هەر لە شوێنى خۆیدا ماوەتووە، پابەندبوون بە پێشکەشکردنى یارمەتیی کۆمەڵایەتى هەرگیز نایەتەدى. ئەگەر سیستمى ئابوورى ئەمریکا کرۆکى مێزى ئەمریکا بێت، ئەوا سیستمە سیاسییەکەى کرۆکى لاوازىیەگەیتى. بەلام دەبێ بشارەن کە ژمارەکان هەموو ئەو شتەمان پێشکەش ناکەن کەوا پێویستمان بە زانییان هەیە. چونکە ئەو ئامارە ئابوورییانەى کەوا پشتیان پێ دەبەستین پێوەریکی نزیککردنەوێى (التقریبى) و کۆنى ئابووریمان پێشکەش دەکەن. چونکە زۆرەیان لە کۆتاییەکانى سەدەى نۆزدەیهەمدا لە پێناو وەسفکردنى ئابوورییەکی وەها داندروێن کەوا لە دەرەوێى سنوورى دەولەتەکانەره چالاکییەکیان دیاریکراوە. بەلام نێستە نێمە لە بازەرگانی وابەستە و پەيوەنددارى جیهانیدا دەژین و شەڕبێشکى بەرفراوانیش لە بواری ئامرازەکانى دارایی و تەکنۆلۆژى و بازەرگانیددا بوونی هەیە. لەبەرئەوه، ئەگەرێک هەبە لەوێ کە نێمە بەشیوەپەکی بڕوست شتەکان هەلەسەنگێنین.

بڼمونه، له ولاتانی پېشکه وټوړی پېشه سازیدا، شتیک هېو که پټی ده گوټرا
 نه و بیکاریه یی ه لئاوسان خیرا ناکات (NAIRU) و یه کټک بو له یاسایه
 گټنیه کانی زانستی نابوړی. به شتیه یه کی سه ره کی نه مه مانای نه وه بو که
 ناکړی بیکاری دابه زینه خوار ناستنکی دیاریکراو به بڼ نه وه ه لئاوسان
 به رزیکانه وه. به لام له دو ده یی پابردودا، پټزه ی بیکاری له نقدیه ی له
 ولتانی خورثا واییدا و به تاییه ت له ویلايه نه کانی په کگرتوودا، له زیر نه و پټزه یه
 بو که و زانایانی نابوړی پټیان وه هابو شتیک کی گرده یی (ممکن) ه. با
 نمونه یه کی دیکه به ټیننه وه؛ وه ها شیمان ده کرا که چه بستان له حیسابی
 په واند له نه مریکا هی نه وه له لای پټزه ی ۴٪ ی ټیکرای به ره می نیو خو ییدا
 پالېشنی ټی بکړی، له گڼ نه وه له سالی ۲۰۰۷ دا گه شته ۸۰۰ مليار ډلار، واتا
 ۷٪ ی ټیکرای به ره م. راسته که چه بستانه که له حیسابی په واند گه شته
 ناستنکی مه ترسیدار، به لام پټویسته نه وه شمان له بیریت که زیده یه کی جهانی
 له پاره کانی پاشه که وټدا هیه و ویلايه نه کانی په کگرتووی نه مریکاش هر به
 شویننکی سه قامگیر و سه رنچراکټیسی ناناسایی ده ټینټه وه بو نه وه ی
 وه به ره ټنانی نیادا بکړی.

پچارد کویر له زانکړی هار هارد چه غت له سه ر نه وه ده کانه وه که پټزه ی پاره ی
 باشکه ونی نه مریکی به شتیه یه کی نادرست هژمار ده کړی، هره وه وټه په کی
 نادرست سه باره ت به بوونی قهرزکی زه به لاج له کارته کانی متمان (الانتمان) و
 بارنه کانی خانویه رده هیه که ناکړی به رگه پان بگیری، چونکه هر چه نه ده
 نقدیه ی خانه واده نه مریکیه کان به راستی له ژیاننکدا ده ژیه ن که نقد به رزتره و
 له گڼ تولنا مادییه کانیا نندا ناگونجی، نه و وټنه که به پټی بلوچوونی کویر له پووی
 ټنکراییه وه به راست ده چېت. چونکه کزی پاره ی پاشه که ونی تاییه ت به

نه مریکا- که واکه پاشه که وتی خانه واده بییش ده گرتنه وه (ژماره به کی نزمه که زدرجار به لگه ی پی ده میندریتنه وه و نریکه ی نه نیا ۲٪ ده راسه تی که سیه)- هه روه ها پاشه که وتی کومپانیایه کان له سالی ۲۰۰۵ د ۱۵٪ بووه . به واثابه کی دیکه، دابه زینی ئاسنی پاشه که وتی که سی به رزیوونه وه ی پاشه که وتی کومپانیایی پارسه نگی ده دانه وه . له مه ییش گرنگتر نه وه یه که له وانه یه بیروکی نیکیرا و کوی پاشه که وتی نیشتمانی، مؤدیلی کۆن بووینت و به راستی شیوازه کانی به ره مه یه تانی نوێ پیشان نه دات، چونکه له ئابووری نویدا، که شه کردن له کومه ئیک خه لکه وه دیت که واکالا و خزمه تگوزاری نوێ داده هینن نه ک که له که بوونی پاره و دارایی". که واکه له نیوه ی به که می سه ده ی بیسته مدا زۆر گرنگتر بوو. له که له نه مه ییشدا نیمه تا نیسته ییش جه خت له سه ر حیسابی سه رمایه ده که یه وه . چونکه حیساباته کانی نیشتمانی که واکه به پیتی بۆچوونی کوویر نیکیرای به ره می نیوخزی و پیوره ته قلیدییه کانی پاشه که وتی نیشتمانی ده گرتنه وه،" له سییه کانی سه ده ی بیسته مدا له بریتانیا و ویلایه ته کانی یه کگرتووی نه مریکا له تروپکی سه ده می پیشه سازیدا دارنژراوه".

ئابووریناسان وه ها پیناسه ی پاشه که ووت ده کن؛ ده راسه تیکه و له جیات نه وه ی پاسنه وخۆ به ئاراسته ی به کاربردن به وات، له پیناو نه که ری به کاربردن له ئاینده دا وه به ره تیان ده کات. پیوره هه نووکه ییه کانی وه به ره تیانیش جه خت له سه ر سه رمایه ی مادی و نیشتنه جیگدن ده که نه وه . به لام کوویر جه خت له وه ده کانه وه که نه م پیوره سه رلیشپۆینه ره . چونکه خه رجیه کانی فیرکردن به به کاربردن داده نینت، به لام، له و ئابوورییه ی که واکه پشت به زانیاری و مه عرفه ده به ستن، نه و خه رجیانه ی که واکه له فیرکردندا خه رج ده کرتن، بۆلپکی هاوشپوه ی پاشه که ووت ده کپن- له مه زۆر خه رج ده کرتن بق نه وه ی سه رمایه زیاد

مکات و دهرامت و توانای خه رجکردن له ناینده دا به رزیکاته وه. هه روه ها خه رجیبه کانی توئینه وه و پتیشستنای تاییهت هه رگیز ناچنه نیو چوارچینوهی حیسابانه کانی نیشتمانیه وه، به لکو به خه رجیبه کی مامناوه ندیی بازگانی داده ندرین؛ هه رچه نده زقربهی توئینه وه کان نامازه به وه ده کن که خه رجکردن بو لیکولینه وه و پتیشستن به شیوه یه کی گشتی قازانجی به رز به خشین؛ که زقربه زرتره له وه به رهیتانه ی که وا له بوارای بیناسازی - به پتی گوزارشنی هه یوگی - وه ک پاشه که ویتک داده ندری. به مشیوه یه کوپور شو خه رجیبه یه که وا له کرپنی شته کاند - شو شتانه ی زقربه ده میننه وه (consumer durables) - هه روه ها له فیرکردن و لیکولینه وه و پتیشستندا خه رج ده کرین؛ به پاره ی پاشه که و تکرار داده نی؛ نه مه پیش پتزه ی پاشه که ونکردن له ولایه ته کانی به کگرتووا زقربه ز ده کاته وه. هه رچه نده پتوره نوییه که پتزه ی لای که لانی دیکه ش به رز ده کاته وه، به لام به شداریکردنی شو خه رجیبه یه (فیرکردن، لیکولینه وه و پتیشستن و شو شتانه ی زقربه ده میننه وه) له پاره ی پاشه که و تکراری تیکراییدا " له ولایه ته کانی به کگرتووی نه امریکادا به رزرتره له زقربهی ولاتانی دیکه، له وانه به هه ندیک ولاتانی نه سگندنانی نه بیت".

له گال کوی نه مانه شدا؛ هینشتا ویلانه کانی به کگرتووی نه امریکا به ده ست چه ندان گرفتنی مه تر سپداره وه ده خالینن. چه ندان ناراسته ی باو هه ن که نه گه به بوانگه به کی مه رتا پاکیری شا بویدی لینیان بنولین سوژ دوو چاری نیکه رانی ده کن، بز ضروونه پتزه ی پاشه که ووت به بیی په چاوکردنی ژماره کی له مهژدا، له صله ی نوو ده به ی رابرسووا زقربه به توندی دابه زیوه. جا به پتی گشت بنیره ده کان، به رنامه ی ده سته به ری نه ندروستی هه ره شه ی ویرانکردنی گوزمه ی لیسرالیبه. هه روه ها وه رچه رخانه خبیرا له زنده وه (القلاض) به ره و کورته بنان

له نړیوان هر دوو سالی ۲۰۰۰-۲۰۰۸ د درنه نجامی مه تر سپداری هیه. هه روه ما د هرامه نه کانیښ بڼ گشت خانه واده کان زور به هیولنسی به رز د ه بڼه وه. گه شه کردنی نایه کسانیش که و به بوخساره زور زه ق و به رچاوه که ی سر دهمی نوئ دده ندرئ و به هوی هیژنکی سی په مه ندیبه وه پته و ده کړئ و پالېشنی لږ ده کړئ؛ ښووری مه عریفه، ته کنترول ژبای زانیاریه کان، جیهانگه رای. شه وی له هه مووان زیاتر جیگه ی نیگه رانییه شه وه په که نه مریکیه کان ۸۰٪ ی زیاده ی پاشه که ونی جیهانی قهرز ده کن و له به کاربردندا خه رچی ده کن. له کوتاییشدا، هم گرفتانه له کاتیکي زور خرابدا که له که ده بن، چوونکه ښووری نه مریکا- به گشت هیژنکی به وه- له نیسته دا پویه پوی گه وړه ترین و به هیژنترین به رنکاری و گرتی و ما ده بیته وه که له میژوی خویدا هر گیز نه بیینیوه.

هه مووان هه مان گه ده کن

با نمونه یه که له وهرشه زور خوشه ویست که ی خوم بهیتمه وه که شه ویښ نیسته. شه نه مریکیانه ی که و اه ز له تنس ده کن به مدواییانه دیارده یه کی نیگه رانیکاریان نیبینی کړیوه؛ دابه زینی ناستی نه مریکا له پالوانیه تیبه کانی تنس. نارون بیلو ژور له پوژنامه ی نیویژرک تایمزدا شه ژمارانه ده هیئت به وه که و شه ده سه لمیئن. ماوه ی سی ساله، نه مریکیه کان له پالوانیه تیبه کړلوه ی نه مریکادا نیوه ی خشته پتیکه هیئن (واتا نیوه ی یاریزان کان که و ژماره یان ۱۲۸ و بڼ کتیکر کن شاید ه لیزیردرلن). بڼ نمونه، له سالی ۱۹۸۲ دا له کوی ۱۲۸ یاریزانا ۷۸ یاریزان نه مریکی بوون، به به راورد له گه ل بیست یاریزان که و بڼ کتیکر کن له پالوانیه تیبه سالی ۲۰۰۷ دا ه لیزیردرلن. زور که س پرسبار له هوی دابه زین و لیزیریونه ی ناستی نه مریکا ده کن و ده لیزین بوجی نه مریکا به مشیوه خیرایه بڼ شه ناسته دابه زیوه. وه لاهه که ش خوی له کومه لیک ژماره ی

دیکەدا شاربووئەو. ٢٥ دەولەت یاریزانەکانی خۆیان هەنارد بۆ ئەوێ لە پالەوانبەنێ کراوەی ئەمریکادا بەشداری بکەن. بەلام لە ئێستەدا ژمارەیی ولاتەکان بووئە ٢٥ دەولەت، واتا زیانبوونەکە بە پێژەیی ٤٠٪. ولاتانی وەک پروسیا و کۆریای باشوور و سربیا و ئوستورالیا لە ئێستەدا یاریزانی پێزی بەکەم بەرھەم دەھێنن، ھەروەھا ئەلمانیا و فەرەنسا و ئیسپانیا لە پێشوو زیاتر مەشق بە یاریزانەکانیان دەکەن. لە ھەفتایەکانەو سێ ولاتی ئەنگلۆساکسونی - ویلایەتەکانی بەکگرتووی ئەمریکا، بریتانیا، ئوستورالیا - بەتەواری دەستیان بەسەر تێنسدا گرتووە. لە کاتیگدا ئەو یاریزانانی کەوا لە ساڵی ٢٠٠٧دا لە شانزە ھەڵکەیی پێشوو پۆلینکراون سەر بە دە ولاتی جۆراوجۆرن، کارکرد (١٧) ی ویلایەتەکانی بەکگرتوو لە ماوەی دوو دەیی پابڕبوودا خراپ نەبوو؟ ئەووی مەسەلەکە بریتییبە ئەوێ کە ھەمووان - کتوپر - لە ئێستەدا ئەم گەمەیی دەکەن.

نەگەر گەمەیی تێنس زۆر پووجیش بیتە بەرچاوی، بەتەماشای گەمەییکی سەرکێشانەتر بکەین. لە ساڵی ٢٠٠٥دا شاری نیویۆرک بۆ بێداریبوونەو و ئاگاداری ھۆشدارییەکی دا. بیست و چوار دەرجوونی سەرەتایی پشکەکان (IPO) لە کۆی بیست و پێنج لە گەورەترین دەرجووی ئەو سالییدا لە ولاتانی دیکەیی جگە لە ویلایەتەکانی بەکگرتووی ئەمریکادا پێشنیاز کران. پوولویکی ئەزێنەر و ھەژنەر بوو، چوونکە بەبەردەوامی بازارەکانی درلوی ئەمریکی مەزترین و قوولترین و زیاترین پزینی درلویان (السبول) یان لە جیھاندا ھەبوو. ویلایەتەکانی بەکگرتوو پارەیی بەخشییبە ئەو پشکەوتنە گەورەیی کەوا لە ھەشتایەکاندا بەسەر پێشەسازیدا ھات، ھەروەھا شۆرشی ئەکنۆلۆژی لە ھەوودەکان و قەلەمبازە بەردەوامەکانی زانستی بایۆلۆژیاش لەلایەن ئەمریکاو

پشتگیری لێ کرا. ئەم پۆینه (السیوله)ی بازارەش بوو کەوا بازرگانێی ئەمریکی بە سێکراوی هێشتەو. نیکە رانییەکی هێندە گەورەبوو کە سەرۆکی شارەوانیی نیویۆرک مایکل بلۆمبێرگ و سیناتۆر لە چاری چاک سکامر دەستگەی ماکنزی ئاند کۆمپانیان پاسپارد کە راپۆرتێک ئامادە بکەن بۆ ئەوەی تۆخی توانای کۆتێنکاریی دارایی شاری نیویۆرک هەڵسەنگێتی. راپۆرتە کەش لە کۆتاییەکانی سالی ۲۰۰۶ دا دەرچوو.

بەشێکی زۆری ئەو گفتوگۆیی کەوا باسی گرتەکی دەکرد، جەختی لەسەر زۆریی یاسایەکانی ئەمریکا دەکردەو؛ بەتایبەت ئەو یاسایانەی کەوا دواى مەسەلەی کۆمپانیای ئەنپۆن دەرچوون وەک یاسای ساربانیس- ئۆکسلی، ھەروەھا ھەپەشەیی بەردەوام بە لێپێچینەوێ یاسایی کەوا بەسەر سەری بازرگانێی ویلایەتەکانی بەکگرتوودا دەسووپلەو، تەنگەژەیان دروست دەکرد. ئەو دۆزینەوانە راستن، بەلام بەراستی ھۆی وەرچەرخان و ناراستەگرتنی بازرگانێ بۆ دەرەو ئاشکرا ناکەن. چونکە ئەمریکا وەک جاران و بەشیۆەبەکی باو چالاکییە بازرگانێەکانی خۆی ئەنجام دەدا، بەلام خەلکانی دیکە دەھاتنە نێو گەمەکەو. لەبەرئەو، یاسای ساربانیس- ئۆکسلی و چەندان پێکاری دیکە یاسایی، ئەو کاریگەرییە دروست نەدەکرد ئەگەر راستیی ھەبوونی ئەلەرناتیقی دیکە ھەنووکەیی نەبوایە. ئەوەی لێرەدا پوو دەدات، وەک ھەر ناوچەبەکی دیکە، زۆر سانایە: ئەوانی دیکە ڕادەبن. چونکە کۆی گشتیی پشک و قەوال و سپاردە و قەرز و ھۆکارەکانی دیکە لە ئەمریکادا- بە واتایەکی دیکە بەدەگە جیھانییەکی- ھێشتا ھەر لە پێش کۆی گشتیی ئەو ھۆکارانە کەوا لە ھەر ناوچەبەکی دیکەدا ھەن، بەلام ناوچەکانی دیکەش گەشەکردنێکی خێرای ئابووری و دارایی بەخۆیانەو دەبینن. ئەمەیش بەشیۆەبەکی تایبەت بەسەر

ولان گه‌شه‌سندووه هه‌لکشاوه‌کانی ناسیایدا پیاده ده‌بیت- به‌پژده‌ی ۱۵.۵٪/ سالان له‌ننوان سالانی ۲۰۰۱ و ۲۰۰۵-د- به‌لام به‌سه‌ر نه‌وو‌پاشدا پیاده ده‌بیت که‌گه‌شه‌کردنیک به‌پژده‌ی ۶.۵٪/ و ده‌سندبنیت و (له‌پژده‌ی گه‌شه‌کردنی نه‌میرکا نزیکتره). له‌سالی ۲۰۰۱-دا، سه‌دا ۵۷٪ ده‌رچوواندن پشکه‌کانی سه‌ره‌تایی IPOS ای‌گرانبه‌ها له‌بازاره‌کانی دراوی نه‌میرکی‌دا هاته‌کایه‌وه، نه‌میش له‌به‌رانبه‌ر ۱۶٪/ سالی ۲۰۰۵ بوو. هه‌روه‌ها له‌سالی ۲۰۰۶-دا هه‌ر نه‌وه‌تا ویلاپنه‌کانی یه‌کگرنوی نه‌میرکا سنبیه‌کی ژماره‌ی نیک‌پای ده‌رچوونه سه‌ره‌تاییه‌کانی پشکه‌کانی کرد که‌وا له‌سالی ۲۰۰۱-دا پیشوایی ئی‌کرد، له‌کانتیکدا بازاره‌کانی دراو و دارایی نه‌ووپی، قه‌باره‌ی ده‌رچوونه سه‌ره‌تاییه‌کانی پشکه‌کان IPOS ای‌تایبته به‌خوی کرد که‌پژده‌ی ۲۰٪/ بوو، قه‌باره‌که له‌ناسیا و (به‌ته‌نیا یاسان نه‌بیت) نوو هیننده بوویه‌وه. هه‌روه‌ها داهاته‌کانی ده‌رچوونه سه‌ره‌تاییه‌کانی پشکه‌کان IPOS و لیسته بیانیه‌کان ته‌نیا به‌شیکه‌ی نه‌م چپ‌و‌کن، چوونکه ئی‌وه‌رگیروی ئابووری (مشتقات مالیه derivatives) نوی هه‌ن که‌وا پشت به‌ئامرازی سه‌ره‌کی دارایی ده‌به‌ستن، وه‌ک پشکه‌کان و دانه‌وه‌کانی پژده‌ی سوود، که‌به‌نیسه‌ت سندووه‌کانی ده‌سته‌به‌رکردن hedge funds و بانک‌کان و کومپانیا‌یه‌کانی ده‌سته‌به‌ری و بؤیسه‌ی (السیوله) نیک‌پای بازاره‌کانی نئو ده‌وله‌تی، گرنگیه‌که‌ی به‌شبه‌یه‌کی چنگیر زیاد ده‌کات. نه‌و یاریزنه‌ی که‌وا ده‌ستی به‌سه‌ر بازاره‌کانی نئوده‌وله‌تی بۆ ئی‌وه‌رگیروه‌کانی دارایی‌دا گرتووه له‌نده‌نه، چوونکه بازاره‌داراییه‌کانی به‌رپرسن له‌۴۹٪/ی بازارپی ئی‌وه‌رگیروه‌ داراییه‌کانی تایبته به‌ئالیزکردنی لروی و ۲۴٪/ له‌بازاری پژده‌ی سوود. (به‌لام ویلاپنه‌کانی یه‌کگرنوی نه‌میرکا به‌رپرسی ۱۶٪/ و ۴٪/ی نه‌و نوو بازاره‌یه به‌شبه‌یه‌کی زنجیره‌داری به‌هوا په‌گدا هاتو). هه‌روه‌ها بازاره‌کانی دارایی نه‌وو‌پا

به شپوه یه کی گشتی ٦٠٪ ن وه رگبراهه داراییه کانی په یوه نندار به پتژهی سود و ئالتریری دراوی و پشکه کان و پاره دانسه کان (التویسل) پنگده میتیت. چاوپیکه وتنه کانی ده سته گهی ماکنزی که له گه ل هه ندیک سه رکرده ی پیاوانی کار له جیهاندا نه جامی داوین ئامازه به وه ده کن که ئه وروپا نه ک نه نیا هه ژمونی ته وای به سه ر ن وه رگبراهه داراییه کانداهه به، به لکو هه ژمونی به سه ر داهیتانی ن وه رگبراهه نویتیه کانیشدا هه به. نه نیا به ک به ره هم نه بیت که ئه م مه سه له به نه بگرتوه وه و تیايدا ئه وروپا نوای ئه مریکا دیت، ئه ویش کالایه کانه.

له راستیدا، چه ند هۆیه کی دیساریکروی ئه م دابه زین و لیژبوونه وه به هه ن، بۆنمونه، ئۆرێک له ده رکراره سه ره تاییه گه ره کان که وا له نیوان سالانی ٢٠٠٥ و ٢٠٠٦ دا له ئه وروپا پوویان دا به هۆی تاییه نکرده ن (خصصه) ی کۆمپانیایه کانی حکوومی چین و ئه وروپاوه بوو. بیگومان له و کاتیشدا ده رکراره چینیه کان چوونه هۆنگ کۆنگ، هه ره ها ئه وه ی پووسیا و ئه وروپای خۆرئاواییش چووه له نده ن. له سالی ٢٢٠٦ دا سێ له گه ره ترین ده رچواندنی سه ره تایی پشکه کان له بازاره کانی گه شه سه نده وه هاتن. به لām کۆی ئه مانه به شیکن له دیارده یه کی فراوانتر، ئه ویش ئه وه به که ئه و ده ولت و کۆمپانیایانه ی له ئیسته دا چه ند بژاریکیان له بهر ده ستدایه، پشتر ئه و بژارانه یان نه بوو، بازاره کانی داریی له ده ره وه ی ئه مریکا- به تاییه تیش له هۆنگ کۆنگ و له نده ن- به شپوه یه کی باش رینخراون، ئه مه بیش رینگه به کۆمپانیایه کان ده دات چه ند هۆکاریکی دیکه ره چاو بکه ن، وه ک ناوچه زه مه نییه کان و فراوانبوون و سیاسه ت.

کاتیک کۆمپانیایه کانی ئه مریکی ده چوونه ده ره وه، پاماتبوون له سه ر ئه وه ی سه رمایه و زانیاری له گه ل خۆیاندا به ن. به لām کاتیک له ئیسته دا ده چنه ده ره وه، ئه ویه یان بۆ به وون ده بیتوه که وا دانیشتوانانی نۆخۆیی پشپوه خت

پاره و زانیارییان ههیه. به راستی جیهانێك به ناوی جیهانی سیتیهم نه ماره. كهواته، كۆمپانیایه كانی ئه مریكی 3 شتێك له گهڵ خۆیاندا ده به نه هیند و به رازیل؟ ههروهها سه رلیسته كۆپركێكارییه كهی ئه مریكا چیهیه؟ ئه م ئوو پرسپاره هه رگیز پیاوانی كاری ئه مریكی به گهشتی به مێشكیاندا نه هاتوه - كه مێكیان نه بن - به وهی كه پۆژێك له پۆژان ناچار ده بن وه لامیان بدمنه وه. وه لامه كهش خۆی له شتێكدا هه شارداوه كه وا زانی ئابووریان مارتن وۆلف له كانی وه سفكردن جیهانی گۆرلودا ئامازهی بۆ كردوه، ئابوولو گوتویهتی كه پسپۆرانی ئابووری له سه ر ئوه را هاتبوون گفتوگۆ له سه ر ئوو چه مکی سه ره كی بكه ن: سه رمایه و كار، ئه م ئه وان ههش ده به نه ئوو كالا كه له به رده سستی هه موواندایه. به لام ئوهی كه تاییه ته ندی به چالاکیی ئابووری ده به خشیته هه ز و وه ن. له سه ر هه ر ده وه له تێك پتویسته له ئیسته دا یان سه رچاوهی هه زه گان بێت یانیش وه (واتا نه وت و گازی سروشتی و خه لووزی به ر دین و هتد). و یلایه ته كانی به كگرتوو پێشتر و ئیسته پش له توانایدایه وهك گه رن گه ترین سه رچاره ی به رده وامی هه زه ئوتیه بچووك و گه وده كان، ته كێكی و دا هێنانیه كان، ئابووری و سیاسیه كان به مێنێته وه. به لام بۆ ئوهی بتوانی ئه مه بكات، ده بی چه ند گۆرانا كارییه كی گه رنك ئه نجام بدات.

سیاسه تێكی بی به ره هه م

ویلایه ته كانی یه كگرتوو ئه مریكا مێژویه كه له نێگه رانیی هه مبه ر له ده ستنانی بێشكه ورن و پێشه نكایه تیه كهی. ئه مهیش به لای كه مه وه شه پۆلی چواره مه بۆ ئه و نێگه رانییه ی كه وا هه ر له سالی 1945 وه سه ری هه لداوه. ئوهی یه كه م له گۆتاییه كانی په نجا یه كاندا به هۆی ئاردنی مانگی ده سته كرده سبۆننێكی به كێه تیی سۆلێبه نه وه سه ری هه لدا. ئوه مهیش له سه ره تای هه فتا یه كاندا بۆ،

کاتېنک نرخسي به ريزي نهوت و گه شه کردني هېناش نهو بلوره پړه لای لای
 نه مریکېه کان دړوستکرد به وې که نه وروپای خورناوایی و سعوديیه نوو هېزی
 ناینده، له بهرته وه سه روك نیکسون گه بېشتني جیهانیکی فره جه مسه ری
 راگه یاند. هروها شه پړلی سینه م له نیره راستی هشتابه گاندا گه بېشت، نه ویش
 له و کاته دا بوو که نژدېی شاره زایان باره پریان وه هابوو یابان ده بېتنه مه زنتړین
 هېزی هه ژمووندار به سر نه کنولوزیا و نابورییه وه. به لام هه رچه نده له هه ر
 په کیک له و دځانه دا هه سنی نیگه رانی چوند بڼه هابو کی لوزیکېانه ی هه بوو،
 به لام هېچ په کیک له و سیناریویانه وه دینه هاتن. هویه گه ش ده گه پته وه- هه ر
 وه ک واقع سلهماندی- بو نهمی و نولای څوگوښته رانه ی سپستمی نه مریکی
 و سروشنه داهینه ره کوی و توانای هه لمړینې هېنمه کان و چاگکړنه وه ی
 هه له کانی و وه رچه رځاندي ناگایه کوی. پړکزیی خستنه سه ر دلبه زین و
 لېژوونه وه ی نابوریی نه مریکی له کوتاییدا بووه هزی نه وه ی خزی لای
 به دپوریگېری. گرفته کوی شه مېوش خزی له وه دا ده بېنېته وه که سپستمی
 سیاسیی نه مریکی بز چاره سرکردني گرفته نالوزه کانی توانای به ره مهېناني
 هارپه پمانیپی فرلوان و توانادلری له ده ستدلووه.

له نېسته دا که موکورتیبه نابورییه کانی نه مریکا راستنېن، به لام به شپږه په کی
 گشتی، ده رته نجامی خاله کانی نیفلجېوونی سه ختی وه زیغیانه ی نیتو نابوریی
 نه مریکی نین، هروها په ننگدانه وه هه لوه شان وه ی که لثوری و پړوشن پېریش
 نین؛ به لکو ده رته نجامی سیاست دیاریکراوه کانی حکومته. هه روه ها
 پشنه ستن و گوتنه به ری سیاسه تی جوړلوجوړ ده توانی ویلا به ته کانی په کگرتوی
 نه مریکا به خزیایی و ناسانېیه کی پړژه می بیانه پینگه به کی سه قامگېرتر که
 به رلورد ناکړی. له وانه په سبه یی پړیار له سره کړم لیک پیلوړمی نامانجداری

کردارى بدرى که واما نجان که مکړدنه وه و دابه زاندنى خه رجييه کان و بارمه تيبه ناپېښسته کان و زيادکردنى پاشه کهوت و فراوانکردنى مه شق له بواره کردريه کان و نه کنولوزييه کان و دهسته بهرکردنى موچه کاني خانه نشيني و دزبنه وهى چه ند پښکاريکى کرداريپانه ي تاييهت به کړچه بران و که يشتن به ږنگى کارا بېت بڼ به کارهينانى وزه^{*}، له مه يشدا ناکوکييه کى گه وره له هه مېر زږدې ي پر سه کاند له نيوان پسچړانى سياسته کاندان نيبه، هه روه ها زږدې ي پښکاره پېشنيازکراوه کانيش پتويستيان به قوربانيدانى وه ها نيبه که و ناگوچه له مه و شه که تيبه کاني کاني جهنگمان بير بينيتته وه، به لکو ته نيا چه ند هه موارکردنه وه يه کى که مى شو چاره سازيپان که و له نيسته دا هه ن. له گه ل نه مه يشدا، به هڅى سياسته ته وه به شتى نه کرده يى دېته بهرچاو. سيستمى سياسى نه مريکى تواناى چاره سهرى له سنوورتيکى بهر فراواندا له ده ستداوه، هه روه ها شو ترانايه شى له ده ستداوه که له نيسته دا بهرگه ي که مه نازارتک بگړنت بڼ نه وهى دواتر سوودتيکى زږى پېښگات.

ويلايه ته کاني به کگرتو له گه ل چوونى بڼ نيو سده ي بيس و يه ک، نابوورپه کى بونيد لاواز يان جفاکېکى هه لوه شاوه ي نيبه، به لام زيانتيکى زږ ثيلجېکارانه ي بشخصستوه. پاره وپوول و بهرزه وه ندى تاييهت و نامرازه نابوورپه رده کاني

* (پيلورس چاودېريکړنى نه ندروستم نه خستوه نه نيو شم لېسته وه، چوونکى گرفتک نيبه که بتواندې به ساناي چاره بکړي. زږدې ي گرفتک ان له ولشتقندا پېوستان به چند چاره سهرتيکى سانا و ساده هه يه که ورا په پوهنمپيان به سياسته وه هه ي، به لام لېشې پوړى لېشې جېوړتيکى سياسى ده پېله وه. چاودېريکړنى نه ندروستى له سهر تاستى سياسه نه کان و له هه مان کانه دا تاستى سياسيه وه گرفتکى نالوړه. نه مه پش ماناى نه وه نيبه که پېرستى به چاره سهر نيبه، به لام بهر ده لاسى له ساپى هه مو هه لومره جې کاندان لېک وک نه مړ چاره سهره کى دژور بوړه.

پاڅه ياندن و کومه له کاني دروستکودنی فشار له سهر سیستمی سیاسی، نووچاری که موکورتیبه کی وه زلفی و زور توند بووه ته وه و ته مینشی نژیکه ی ۲۲۵ سال ده بیت. دهر نه نجامه که ش بیژن یزیه کی توندی بی وه ستانه سه بارت به شتی پوړج- سیاست وه ک شانویه- هه روه ها مانا و هه مامه نگی و کردارنکی که م هه به. ولاته پر له گروناو و باوه پداره که به کرده به کی سیاسپانه ی بی به رهم شه که ت کرلو و کرده به کی سیاسیه که زیاتر بۆ مملانی هیزی داپژرلو وه نه ک بق چاره سه کردنی گرفته کان. له گه ل که شه کردنی به رزه وه ندی تاییه ت و زیاده بونی کومه له کانی فشار و خه رجی سیاسی (pork-barrel spending)، پروسه ی سیاسی له سی ده به ی پابردودا زیاتر لایه نگرانه و که متر کارایه .

زوریک له زانیانی سیاست هه زده که ن که هه روه حزیه سیاسیه که له نه مریکا دا له پوی بیگه ریی نایدولوزی و پتککاری و سیستماتیک بونی تونوتیژ، زیاتر به حزیه کانی نه ووی بچن. هه ر چوژنک بیت، نه مه پوی دا. نیسته ییش ژماره ی میانزیه کانی هه روه لا ورده ورده که م ده به نه وه، دهر نه نجامه که ش نه وه به که نیته که پشته نه پتگی داخرو. سیستمه کانی پارلمانی له نه وروپا له گه ل هه بونی پارتي ده مارگیرشدا کاره کانیا ن به شنبه به کی زورباش به پړوه ده به ن، چونکه ده سته لاتی سیاسی ده توانی به تاسانی به رنامه ی کاره کانی جیبه جی بگات. بۆ نمونه سه رۆکوه زیرانی بریتانی پنبوستی به هیچ جلره پالپشته به کی پارتي تروپوزسیژن نییه، چونکه زورینه ی ده سته لانداری هه به. به لام سیستمی نه مریکی له به رانبه ردا، سیستمی ده سته لاتیکی هاوبه ش و نه رکی نیکمپژاو و دابه شکردنی توانا دارییه کانه (صلاحیات). پتیشکه وننیش پتروستی به هاوپه یعانیی فراوانی نیوان دوو پارتي

سياسى و نا دەمارگېر ھەيە. لەبەر ئەرە بوو كە جېمىس مادىسۆن مەنەي بە پارتەكانى سياسى نەبوو، لەگەل گشت دەستە و تاقمە جوداخسواز و جىابووەكانى دىكەدا بەيەك چار تەماشای دەكردن و بە مەترسەيەكى مەزنى سەر دەولەتى لاوى ئەمريكى دادەنان.

دەزانم كە كۆي ئەم سكالاً و گەييانە بە ميسالى و پۆمانسى دېنەبەرچا، ھەروەھا ئەو ھەش دەزانم كە بەردەوام و تەنانت لە سەردەمى مادىسۆنیشەو دەمارگېرىيەكى بېژدو و نەگريس لە ئەمريكادا ھەبوو. بەلام، لەگەل ئەمانەيشدا ھاوکارىيەكى نۆر لە ئىوان ھەربو حەزىدا ھەبوو بەتايبە تيش لە سەدەي پابردودا. چونكە لە پەوتى كاردانەويان لە ھەمبەر ئەر ناكوکىيە سياسىيەي گەوا كۆتايىيەكانى سەدەي نۆژدەيەمى پى دەناسوايەو - بواچار كە تيايدا نوو ھەلبۆاردنى كۆتايىيەكارانە بە دواى يەكدا ئەنجام دران - نۆژىك لە سياسىيەكانى ئەمريكا ھەوليان دا ھەزىك دروست بگەن گەوا ئامانجى دروستكردن و دامەزراندنى دەستەلا تىكى چاكە خواز بېت و چارەسەرى گرافتەكان بگات. بۆبېرت بروكىنگز لە سالى ۱۹۱۶دا پەيمانگەي بروكىنگزى لە واشىنگتوندا دامەزراند چونكە ناوبراو پىگھراوئىكى "دور لە بەرزەو ھەندىي سياسى پان ئابوورى دەويست.... ئەمەيش لە پېتاو كۆكردنەو و شەپكردنەو ى پاستىيە كۆكەيە ئابوورىيەكان بوو بۆ ئەو ى بەشپۆەيەكى پتەر و لۆژىكى بىخاتە بەردەم ولانەكە". يەكەم سەرنووسەرى گۆھارى فۆرېن ئەفەز - گەوا لە دەستگەي ئەنجومەنى پەيوەندىيەكانى دەرەو دەرەجوو و لە سالى ۱۹۲۱ دامەزرا، بە جىگەرەكى خۆي گوت كە ئەگەر يەكئەكبان وەك دېموكراسىيەك بە ئاشكرا ئامازەي بۆ كرا، ئەوا لە سەر ئەوى دىگەيان پتريستە لە پېتاو بەرزەو ھەندىي كەمباربەكان يەكسەر دەست بە ھەلەنەك بگات. ئەمە لەگەل دەستگەيەكى

شرزفکاردا به راورد بکه کهوا مینده له میژ نییه دامه زراوه - ده سنگی هریتیک
 فاونده یشتی موخافیزه کار - هروه ها له گه ل شو قسه بهش به راوردی بکه که
 جیگری پینشووی سه رۆکه که ی بورتون بایز گوتبووی: " بۆلی نیمه شهویه
 بروستکاری بریاری موخافیزه کاران پینشکهش بکه ین و له هه مان کاتبشدا چه ند
 به لگه به ک پینشکهش بکه ین کهوا پالپشتی له نیمه ده که ن."

گرفته که خۆی له وه دا حه شارداوه که پینشکه وتن له هه ر گرفتیکسی سه ره کیدا -
 چاودیریکردنی نه ندروستی، ده سه بهری کۆمه لایه نی، پیغورمی باجی - پتیوستی
 به چاره سه ر و هه مامه نگیی هه ربوو حزیه که هه یه. هه روه ها له سیاسه تی
 ده ره وه شدا، دا پشتنی سیاسه تیکسی ستراتیژی سه باره ت به عیراق یان ئیتران یان
 کوردیای باکو و چین، پتیوستی به پالپشتیییکی به هیزی هه ردوو حزب هه به.
 مه سه له که پتیوستی به نواریپنیکسی دوورمه ودا هه به. به لام شه ته ئاسه تیکسی نقد
 دوور شیمانه بۆ نه کراوه. چونکه نه وانه ی پالپشتییی له چاره سه ره شه فلانییه کان
 و ده رجواندنی باسیه کانی چاره سه ره ده که ن، له لایه ن سه رکردایه تییه حزیه وه
 به رلوپیز ده خرین، شه و پاره و سامانهش له ده سته ده ن کهوا له کۆمه له کانی
 خاوه ن به رژه وه ندیی نایبه ته وه هاتوون و به رده وایش له ته ل فزیق و
 رادیزیه کاند له لایه ن لایه نه که ی خزیانه وه له رلیق و ته ل فزیقنه کاند هیزشبان
 ده کردینه سه ر. چوونکه سه پسته که شتی هانده ر و ده م چه ورکردنی باش
 پینشکهشی شه که سانه ده کات کهوا به پایه داری ده میتنه وه و ده گه پینه وه نیتو
 نیمه که ی خزیان و به تبعه که ده لئین که شه وت په تگرووه ته وه مل بۆ درۆمن
 که ج بکه یه ت. شه ییش بۆ کۆکردنه وه ی سامان مه سه له ییکی باشه، به لام بۆ
 ده سته لات و حوکمرانی زۆر مه تر سیداره.

به کورتی، ناقیکردنه وه راستینه که بۆ ویلایه ته کانی به ککرتووی نه امریکا - له هندیک لایه ندا - پتچه وانهی شه و دڅه یه که و بریتانیا له سالی ۱۹۰۰ دا پوښه پوښی بوویه وه. هیزی تابووری بریتانی به شیره یه کی پله به پله لاواز ده بوو، له گه له نه مه پشدا توانی هه ژمونه زه به لاهه سیاسیه کی له گشت جیهاندا پیاریزی. به لام تابووری و جفاکی نه امریکی توانایان هه به پوښه پوښی فشار و ککرتیبه کانی تابووری بښه وه. نه وان هه رڼوکیان ده توان خویان بگونجینن و به پایه داری بښنه وه. به لام ناقیکردنه وه راستینه که بۆ ویلایه ته کانی به ککرتووی نه امریکا ناقیکردنه وه یه کی سیاسیه و به تایبته ده که وینه سه ر شانی واشنتونه وه، به ته نیا و به شیره یه کی گشتی له سه ر شانی نه امریکا نییه. جا نایا واشنتون ده توانی له گه له جیهانیکدا خوی بگونجینن که و تاییدا خه لکانی بیکه پادهن و گه شه ده کن؟ هه روه ها نایا ده توانی مامه له له گه له وه رچه رخانه کانی نیو هیزه سیاسی و تابووریه کان بکات؟ نایا به پرستی ده توانی به رگی جیهانیکی فره ده نگ و بیروچوون بگرت؟ نایا ده توانی له جیهانیکدا گه شه بکات که و خوی تاییدا هه ژمونه و کونترولی نییه؟

مه ده ست و نامانجی نه امریکی

کانتیک مېژوونوسان هه ول ده دن له جیهانی سه ده ی بیعت و به ک تیگه ن، ده بی نه یزانی دورگی پارسل (Parsley) که وانای که ره وه ده گه به نر تیگه ن. له ته موزی سالی ۲۰۰۲ دا حکومتی مه غریبی توانزه سه ربازی هه ناره دورگی به کی بچوک که ناوی له یلا بوو، شه دورگی به له نئو گه پوښی جه له تاریقدایه و چند سه د پتیه که له که ناره کی بووه. سه ربازه کان له ویدا نالای خویان هه دا. هه رچه ند دورگی که هیچ دانیشتروانیکی له نییه - هه ندیک بڼ نه بڼت - هیچ شتیکیش تاییدا گه شه ی نه کردوه ته نیا که ره وه کی کیری نه بی

(هر لیره شهوه ناره نیسپانییه کی خوی perejil) ی وه رگرتووه، سه باره ت به خاوه ندریکردن له و دورگه به له نیوان مغریب و نیسپانیادا ململانییه کی کزن هیه و هر به کیک له و دو ولاته خویان به خاوه نی ده زانن. دواى چه ند ههفته به ۷۵ سه ریازی نیسپانی له سه ر دورگه که دابه زین و نالایه مه غریبیه که یان دابه زانند، له جیاتیدا دوو نالای نیسپانیان چه قاند و مه غریبیه کانیا ن په وانیه ولاته که یان کرده وه. حکومه تی مه غریبی زود به توندی ناره زایی دژ به و کرداره جهنگیه ی نیسپانیا ده ریچی و چه ندان خویشاندانی گهره ی ریکخت و تیادا گه نجه کان نه م دوشمه یان ده گوته وه:

"به گیان، به خونین، فیداتین نه ی له یلا!" نیسپانیا هتلیکوپته ره جهنگیه کانی به سه ر دورگه که دا ده سووراندموه و که شتیبه جهنگیه کانیشی له به رانه بر که ناری مه غریبیدا جیگر کردبوو. بز چاوبیژنکی دور، کوی مه سه له که به توپیرایه کی کرمیدی ده هاته به رچاو. به لام، مه سه له که چه نده پوچ و بیتانا بیت، نهوا که سیک ناچار ده بوو قسه له گه ل هه ربوو ولاندا بکات و هه ول بدات به خوگر ی و نارامیه وه باوه ریان پتیه بنیت.

نه وه کانی به کگرتووه یان به کیه نیی نه اروپا نه م پۆله یان نه گرتنه نستو، هه روه ها هیچ ولاتنکی نه اروپایی هاوپی وه ک فه په نسا که په یوه ندیی باشی له گه ل هه ربوو ولاندا هه بوو، خوی ل نه کزنه ساحیب، به لکو ویلایه ته کانی به کگرتوی نه مریکا نه م پۆله ی گرتنه نستو. له مباره به ره، کۆلن پاوکی وه زیری ده روه ی نهوکات سه باره ت به م مه سه له به به ورده گالته به که وه ده لی: "له گه ل خومدا بزم ده کرده وه، من چ په یوه ندیه کم به کوی نه م شتانه هه به؟ بۆچی نیجه - ویلایه ته کانی به کگرتو - له نهو جه رگی مه سه له که داین؟" کاتیکش نهوه پوونبوو به وه که گشت رینگه کانی دیکه سه رکه وتنیان وه ده سفته هیتا، به

که پتکی دیبلز ماسیپانی گهرموگورپی ته له فزونی ده‌ستیییکرد، تا کاتنکی دره‌نگی شه‌وی هه‌ینی و به‌یانینی بقژی هه‌ینی زیاتر له دوانزه په‌یوه‌ندی ته‌له‌فزونی له‌گه‌ل پاشای مه‌غریب و ده‌زیری ده‌ره‌وه‌یدا شه‌نجام دا. " بیرام دا فشان دروست بگم بق شه‌وی بگه‌ینه چاره‌سه‌ریکی خیرا، چونکه شه‌گرم شه‌وه‌هام نه‌کردیایه، شه‌وا هه‌ستی لووتبه‌رزی و عیژه‌تی نه‌فس زانده‌بوو و هه‌لویسته‌کان ره‌ق ده‌بوون و که‌سه‌کان زیاتر که‌له‌ره‌ق ده‌بوون. شه‌و بانی خلی به‌سه‌ر ده‌ریای نیوه‌راستدا کیشابوو، نه‌وه‌کانیشم بق مه‌له‌وانیکردن ده‌هاتن!"

له‌به‌ره‌وه، پاول ره‌شنووسی پتکه‌وته‌که‌ی به‌کۆمپیوته‌ره‌که‌ی ماله‌وه‌نووسی و هه‌رموکیانی ناچارکرد پتی پازی ببن، به‌قه‌له‌می خۆیشی له‌جیات هه‌ردوو لایه‌ن واژژی کرد و دواتر به‌فاکس بق هه‌ریه‌که‌له‌ئیسپانیا و مه‌غریبی نارد. هه‌ردوو ولات له‌سه‌ر شه‌وه‌پتکه‌وتن که‌دوروکه‌که‌به‌به‌تالی و چۆلی به‌یتله‌وه و سه‌باره‌ت به‌دۆخه‌ئاینده‌یه‌که‌ی له‌پیات دانیشن و ده‌ست به‌گفتوگۆ بکه‌ن. هه‌ردوو حکومه‌ت دوو راگه‌یاندنیان ده‌رکرد و تیایدا سوپاسی شه‌مریکایان کرد، چونکه‌له‌چاره‌سه‌رکردنی قه‌یرانه‌که‌یارمه‌تی داوین. کۆلن پاولیش له‌گه‌ل نه‌وه‌کانیدا چوو مه‌له‌وانیکردن.

شه‌مه‌نمونه‌یه‌کی بچوکه، به‌لام ناماژه‌پێده‌ره. ویلایه‌ته‌کانی په‌گگرتوو هیچ به‌زده‌ندییه‌کی له‌گه‌رووی جه‌به‌ل ناریقدانیه. به‌پێچه‌وانه‌ی به‌کبه‌تی شه‌روپاش هیچ هه‌رموونیکێ تاییه‌تی به‌سه‌ر ئیسپانیا و مه‌غریب نییه. ناشتوانی ده‌ک نه‌نه‌ره‌کانی په‌گگرتوو به‌ناوی کۆمه‌لگه‌ی نێو ده‌ولتی قسه‌بکات. به‌لام تاکه‌ولانیش به‌وو که‌بتوانی چاره‌سه‌ری ململانییه‌که‌بکات، شه‌ویش له‌به‌ره‌هه‌یه‌کی کۆژی و زۆر ساده‌بوو: له‌جه‌هانیکی تاکجه‌مه‌ردا، تاکه‌زه‌ه‌یز بوو.

وه‌ها له‌سالى ۲۰۰۲ ده‌نوادى كه تروپىكى سىستىمى ئاكاچه‌سه‌رىيه. بۆ ئەمەریكا سانه بۆمانیبه‌كه‌یه. ده‌یه‌ی پېنشى ده‌یه‌یه‌كى دلتۆشكەر و شادییه‌ن بوو، چرونكه واشنتون زیاده‌یه‌كى زه‌یه‌لاحی به‌ره‌م ده‌مینا و به‌های دۆلاریش زۆر به‌زیوو، هه‌روه‌ها به‌رتوه‌به‌رانی جیه‌یه‌جیکاری ئەمەریکی ئەستیره‌ی جیهانی بوون. له‌ کوتاییشدا، جیهان بینی كه ویلایه‌ته‌كانی یه‌كگرتوو له‌ سالی ۲۰۰۱دا زۆر درندانه‌ هێرشى ده‌كرێته‌ سه‌ر، ئەمەیش بووه‌ هێزى ئەوه‌ی هاوسۆزییه‌كى گه‌وره‌ له‌ هه‌مبه‌ریدا دروستبێت. هه‌ندیکیش هه‌ستیان به‌ به‌خه‌وه‌رى ده‌کرد كه بینبان زله‌یزێك خه‌ریكه‌ ملكه‌چ و سه‌رشۆر ده‌بێت. به‌لام فرلوانبوونی سنووری كاردانه‌وه‌ی ویلایه‌ته‌كانی یه‌كگرتوو له‌هه‌مبه‌ر ئەو هێرشه‌دا له‌ توانای وێناندن هه‌ر ده‌وله‌تێكى جیهان زۆر به‌ئووربوو. چوونكه واشنتون یه‌كسه‌ر ۵۰ ملیار دۆلاری خسته‌ سه‌ر گۆزمه‌ی به‌رگرییه‌كه‌ی؛ ته‌نیا زیاده‌كه‌ له‌ كۆی گۆزمه‌ی سالانه‌ی بریتانیا و ئەلمانیا زۆتر بوو. هه‌ر به‌ته‌نیاش تیرۆرى خسته‌ سه‌رووی لیستی ئەجینداى جیهانییه‌وه، ئەمەیش وه‌های كرد كه ولاتانی دیکه به‌ خۆ گونجاندن له‌ گه‌ل ئەم به‌نده‌دا سه‌رله‌نوێ سیاسه‌تى ده‌روه‌ی ئاراسته‌ بکه‌نه‌وه، بۆنموونه‌ پاكستان كه‌ ماوه‌ی چهند سالێك هاوپه‌یمانی بزوتنه‌وه‌ی تالیبان بوو، له‌ماوه‌ی هه‌فته‌یه‌كه‌دا نژی وه‌ستایه‌وه. دواى یه‌ك مانگی‌ش ویلایه‌ته‌كانی یه‌كگرتوو هێرشى كرده‌ سه‌ر ئەفغانستان كه‌ وا‌حه‌وت هه‌زار میل لێیه‌وه‌ سووره‌- زۆریه‌ی هێرشه‌كانیش له‌ ئاسمانه‌وه‌ بوو- به‌خێرایى سیستمه‌ ئەفغانیه‌كه‌ی پوو‌خاند.

له‌ ئېسته‌شدا هېشتا ئەمەریكا تاكه‌ زله‌یزه‌، به‌لام چهند خالێكى لاوازیشى هه‌یه. ئابورییه‌كه‌ی به‌ده‌ست چهند گولنێكه‌وه‌ ده‌نالێنى، هه‌روه‌ها نرخى دراوه‌كه‌ی له‌ دله‌زین و لێژبوونه‌وه‌دايه‌، چهند گرفتێكى سوور مەوداشی هه‌یه‌ كه‌وا پووبه‌پووی

په‌وه‌توه و په‌یوه‌ندی به‌ به‌رزبوونه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌ی ژماره‌ی ئه‌و که‌سان هه‌یه که‌وا پشت به‌ یارمه‌تییه‌کانی کۆمه‌لابه‌تی ده‌ستن، پێژه‌ی پاره پاشه‌که‌وتکراوه‌کانیشی له‌ نزمبوونه‌وه‌دایه. هه‌روه‌ها هه‌سته‌کانی نۆزمنایه‌تی بۆ به‌ ئه‌مریکا له‌ گشت شوێنێکدا - هه‌ر له‌ برینانیا تا ده‌گانه‌ مالیزیا - به‌شیوه‌یه‌کی نااسایی به‌رزبووه‌توه. به‌لام ده‌بێ بزانین که‌ وه‌رچه‌رخانه به‌رچه‌ستنه‌که و سه‌رسوپه‌ینه‌رتنه‌که‌ی نێوان نه‌وه‌ده‌کان و نێسته‌هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ ویلایه‌ته‌کانی په‌کگرتوه‌وه‌ نیه، به‌لکو په‌یوه‌ندی به‌ گشت جیهانه‌وه‌ هه‌یه. چونکه‌ له‌ نه‌وه‌ده‌کاندا پووسیا به‌ته‌واوی پشتی به‌ یارمه‌تی و فره‌زده‌کانی ئه‌مریکا به‌ستبوو، به‌لام له‌ نێسته‌دا زیاده‌ی گۆرمه‌ی سالانه‌ی خۆی باده‌گه‌یه‌نی که‌ ده‌یان ملیار دۆلاره. هه‌روه‌ها ولاتی خۆره‌لاتی ئاسیا که‌ ئه‌وکات له‌ پێناو ده‌رچوونیان له‌ قه‌یرانه‌کانیان پێویسته‌یه‌کی ئۆریان به‌ سندووقی دراوی نیۆده‌وله‌نی بوو، نێسته‌یه‌ده‌گی زه‌به‌لاحی پاره‌ی بیانیان هه‌یه و بۆ به‌خشیانی فره‌ز به‌ ئه‌مریکا به‌کاری ده‌هێتن. هه‌روه‌ها له‌ نه‌وه‌ده‌کاندا، خواستی ئه‌مریکی به‌ تاکه‌ هێزی پائنه‌ری گه‌شه‌کردنی چینی داده‌ندرا. به‌لام چین له‌ سالی ۲۰۰۷دا به‌شدارییه‌کی وه‌های له‌ گه‌شه‌کردنی جیهانییدا کرد که‌وا ئۆده‌ به‌شدارییه‌که‌ی ویلایه‌ته‌کانی په‌کگرتوو گه‌وره‌تریوو - به‌لای که‌سه‌وه‌ له‌ ده‌یه‌ی سیه‌یکانه‌وه‌ به‌که‌م جاره‌ که‌وا ولاتێک له‌ وه‌یه‌یتانی ئه‌مه‌دا سه‌رکه‌وتن ده‌ده‌ستبێتی - هه‌روه‌ها وه‌ک گه‌وره‌ترین بازاڕی به‌کاربه‌ران له‌ جیهاندا له‌ چه‌ند ده‌سته و بوارێکی گه‌وره‌یدا پێش ئه‌مریکا که‌وتوه.

ئه‌م به‌بارده‌ جیهانه‌یه - رابرونی ئه‌وانی دیکه - له‌ دوورمه‌ودادا هه‌میشه‌ له‌ که‌له‌که‌کردنی هێزی خۆی به‌رده‌وام ده‌بێت، به‌بێ به‌جاکوکردنی به‌رز و نزمییه‌ کانبیه‌کانی. به‌لام ئه‌مریکا هه‌رچه‌نده‌ بونیادی سه‌رتاپاگیری تاکه‌مه‌سه‌ری -

لەسەر ئاستی ئابووری و دارایی و پۆشنبیریدا- وەردەوێدە لاواز دەبێت، بەلام هەر لە ئاستە ھەژمووندارە سیاسیی و سەربازییەکی بەسەر جیهاندا دەمینێتەرە. ھێشناکەش واشنتۆن ھێج کێرکێکارێکی پاستینی نییە، ھەروەھا بۆ ماوەیەکی بەرێژە درێژیش ئەم کێرکێکارە ئێمەریکا پەیدا نابێت، بەلام پووبەپووی چەندەھا کۆتوبەندی جۆرلوجۆر دەبێتەرە. بێگومان، جیهانی تاکجەمسەری کە ماوەی چەند دەیهێکە ماوەتەرە، ھەر بەخێزایی و لەشەر و پۆزێکدا کۆتوپ نابێت جیهانیکی دووجەمسەری یان فرەجەمسەر، بەلکو وەرچەرخانە کە لە سروشتی پەڕەندییەکانی نێو دەوڵەتیدا بە ھێواشی پوودەدات. تاکجەمسەری وەک پاستییەکی دیاریکەری سیستمی نێو دەوڵەتی لە ئێستەدا بەردەوام دەبێت، بەلام لەگەڵ گۆزەزکێنی ھەر سالتیکیشدا زیاتر لاوازتر دەبێت، لە ھەمان کاتیشدا ھێزی ولاتانی دیکە و یاریزانانی دیکە زیاتر دەبن.

لەوانەیە ئەم وەرچەرخانە لە ھێزدا بەشیوەیەکی گشتی بەسوود بێت. چونکە یەکەم؛ بەھۆی شتی نوێی وەک گەشەکردنیکی بەھێزی ئابوورییە ھاووەتەر ئاراو و لە گشت جیهاندا دەبێتەرە ھۆی سەقامگیری. ئەمەیش بۆ ئێمەریکا سوودبەخشە نەگەر ھاووە بەشیوەیەکی گونجاو مامەڵەیی لەھەمبەردا بکری. چونکە جیهان لەسەر پەوت و پێمانی ئێمەریکا بەرێوە دەڕوات، ھەروەھا ولاتانیشت دیموکراسیتر و کراوتر دەبن و زیاتر سیستمی بازاڕ پەسند دەکەن. جا مادام ئێمە ھێزی نوێگەری و کارلێکی جیهانی و بازرگانی دەپارێزین و یارمەتی گەشەکردنیان دەدەین، ئەوا دەستەلانی باش و مافی مەقۇ و دیموکراسیبت ھەر ھەموویان بەرەو پێشەو ھەنگاو ھەلدێنن. ئەگەرچی ئەم بزاڤ بەردەوام خێرا نییە، چونکە بەنقلی پووبەپووی کۆسپونەگەرە دەبێتەرە، بەلام ئاراسفە سەرەکییەکی پوونە. ئۆ تەماشای ئەفریقا بکە کە بەزۆری وەک

کیشوهرێکی وه‌ها لێی ده‌نواپدێی که‌وا که‌ترین هیوا ده‌به‌خشی؛ به‌شی هه‌ره زۆدی کیشوهره‌که له ئێسته‌دا بوونه‌ته دیموکراسی و له دۆخی گه‌شه‌کردنی ئابووردان.

ئهم دیاردانه ده‌رفه‌تێک به‌ ویلايه‌ته‌کانی یه‌کگرتوو ده‌به‌خشن بۆ ئه‌وه‌ی له جیهانیکی ده‌وله‌مه‌ندتر و دینامیتر و وێژینه‌رت‌تر بیهێته‌ پاریزانیکی نه‌وه‌ری و سه‌ت‌رالی. به‌لام سوود وهرگرتن له‌م ده‌رفه‌ته‌ پێویستی به‌ گۆڕانیکی گه‌وره‌ی ئه‌مریکا هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی زیاتر له‌ جیهان نزیکبێته‌وه. ئه‌مریکا به‌هێزه‌ پێژه‌یه‌که‌ی خۆی ده‌توانی‌ ئۆرژشت بکات، هه‌رچه‌نده‌ ئهم هێزه‌ له‌ گه‌ژ زیادبوونی هێزی وڵاتی بیکه‌ که‌متر ده‌یهێته‌وه، به‌لام هێشتا شتیکی زۆر بۆ واشنتۆن ده‌مێنێته‌وه که‌ سه‌باره‌ت به‌ سه‌ره‌له‌نوێ پێناسه‌کردنه‌وه‌ی مه‌به‌ست و ئامانجی ئه‌مریکا نه‌ه‌ج‌امیان بدات.

چاکیه‌کانی (فضائل) کێرکێکردن

چۆن ویلايه‌ته‌کانی یه‌کگرتووی ئه‌مریکا له‌وه‌دا شکستی هێنا سوود له‌ ده‌رفه‌ته‌کانی خۆی وهریگرێ؟ ئه‌مریکا کارتی زۆر قازانجهێتی ده‌گه‌نی له‌به‌رده‌سندابو بۆ ئه‌وه‌ی له‌ کاروباره‌کانی سیاسه‌تی نێوده‌وله‌تیدا به‌شێوه‌یه‌ک به‌کاربهێنێت که‌ ئا ئێسته‌ له‌ میژووی هیچ وڵاتێکدا بۆ هیچ ده‌وله‌تێک نه‌په‌خساوه. به‌لام له‌ گه‌ژ ئه‌مه‌یشدا له‌ گشت ئاسته‌کاندا به‌شێوه‌یه‌کی خراپ گه‌می به‌ کارته‌کان کرد. ئه‌مریکا هه‌ژموونیکی بپۆنه‌ی وه‌ده‌سته‌ینا. ئه‌دی چی لێکرد؟

نوه‌ی جینگه‌ی کالته‌پیکردنه نه‌وه‌به که نه‌و مهرجه‌ی وه‌های کرد گشت نه‌و هه‌ل و سه‌رجیغ‌پویشنه‌نه بینه شتیکي کرده‌یی و پیتچیو- به‌یی په‌چاوکرینی کاریگه‌ریی که‌سییه‌تیه‌کان و سیاسه‌نه دیاریکروه‌کان (که به‌ه‌رحال شتی زقدی له‌باره‌وه نووسراوه) - هیزه زه‌به‌لاحه‌کی نه‌مريکایه. نه‌مريکيه‌کان متعانه‌یه‌کی مه‌زنیان به‌ چاکيه‌کانی کيپرکيکردن هه‌به. نيمه پیمان وابه که کاتیک که‌شتیکي کيپرکيکارانه ده‌په‌خسني، ناک و کومه‌ل و کومپانیایه‌کان کاریکي باشت نه‌نجام ده‌دن. به‌لام له‌سه‌ر گۆپه‌پانی نیونه‌ته‌وه‌پیدا شه‌و راستبیه‌مان له‌بهرچوو. چونکه هه‌ر له‌گه‌ل داپووخانی به‌کيه‌تیی سؤفیه‌ته‌وه، ویلايه‌ته‌کانی به‌گگرتوو له‌ جیهاندا وه‌ک په‌یکه‌ریکی بیوتینی زه‌به‌لاح لووتبه‌ریی ده‌نواند. راست که نه‌م کاره‌ چهند سووینکی هه‌بوو، به‌لام له‌گه‌ل نه‌مه‌پشدا وه‌های کرد واشنتون لووتبه‌ریز و که‌مته‌رخم و نه‌نه‌ل بیت. هه‌ندیکجار سیاسه‌تی ده‌روه‌ی نه‌مريکا هاوشینوه‌ی شه‌و سترانیزه‌ بوو که‌ جه‌نه‌پال مؤتپرز له‌ کوتاییه‌کانی هه‌فتایه‌کاندا گرتیه‌به‌ر^۱ نزیککارییه‌ک بوو که‌وا به‌ چهند هۆکاریکی نیوخوی پالی پیوه‌نرابوو، گرنگيه‌کی که‌میش به‌و که‌شه‌ فرلوانه‌ ده‌دات که‌وا کاری نیادا ده‌کات. نه‌م سیاسه‌ته له‌گه‌ل جه‌نه‌پال مؤتپزدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو، تاکو ئیسته له‌گه‌ل ویلايه‌ته‌کانی په‌گگرتوویدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو.

زۆبیه‌ی سیاسيه‌کان و شاره‌زایانی سیاسي- به‌ نه‌مريکی و بیانییه‌کانه‌وه- له‌ قبوولکردنی جیهانی ناگه‌مه‌سه‌ردا نواکه‌وژن. له‌ سالی ۱۹۹۰دا، له‌و کانه‌ی په‌کيه‌تیی سؤفیه‌ت داده‌پووخا، مارگريت تاتشه‌ر بۆچوونیکي ناشکراکرد که له‌و کانیدا باووبو، نه‌ویش شه‌وه‌بوو که جیهان به‌ره‌و سنی ئاراسته‌ی هه‌رئیمیی هه‌نگاو ده‌نی، "به‌کتيکیان پشت به‌ نۆلار ده‌به‌ستنی، په‌کتيکيشیان به‌ یه‌نی بابانی، په‌کتيکی دیکه‌ش به‌ مارکی نه‌لمانی". جۆرج بۆشی باوک خۆی نقوومکردنه‌ نیو

سیستیمی نوو جەمسەری و ھەرگیز وەك سەرۆکی ناكە ھێزێکی مەزن پەفتاری نەکرد. ھەروەھا لە ھەمبەر ئەو گۆڕانە میژووییانەی كەوا بەسەر سیستیمی جیھانیدا دەھاتن، بە تەقیبیەو خۆی نزیک دەكردهو. چونكە لەجیات ئەوێ بانگەشێ سەرکەوتنیکی بۆیۆنە بكات لە جەنگی سارد دا، ئیدارەكەئێ تەنیا پەفتاری ئەوێ بوو كە بە شێنەئێ دەستكەوتەكانی داپووخانی بەكێتیی سۆڤیەئێ كۆبكاتەو، ھەروەھا بەردەوامیش ئەوێ پەچاوكردبوو كەوا لەوانەپە ئەم كردهیە بە نۆژە ئاراستە وەرچەرخیت بان بەتوندوتیژی كۆتایی پێئیت. كاتێكیش جۆرج بۆش خۆی بۆ جەنگی یەكەم كەندار ئامادە دەكرد، زۆر سووریو لەسەر ئەوێ ھاوپەیمانییەكی نۆڤدەولەتی بونیادبنیت و پەزنامەندیی نەتەوەكانی یەكگرتووی دەستكەوئ و پابەندی ئەو سەرپشككردنە بێت كەوا جەنگ شەرعییەتەكەئ بەخشیبوو. كاتێكیش كورتەئێنانی ئەمریکی زیادی كرد و ئابوری ئەمریکی بەرەو كۆژبوونەو و پاشەكشەكردن چوو، جیجس بێكەری وەزیری دەرەوێ ناردە زۆرێك لە ولاتانی جیھان بۆئەوێ لەپێتار جەنگدا پارە كۆبكاتەو. ھەروەھا كەورەتێن دەستكەوتی سیاسەتە دەرەكییەكەئ - واتا بەكخستنی ئەلمانیا - بەھۆئ بەكارھێنانی ھێزێكی تاكلاپەنە بەدینەھات بەلكو بەھۆئ دیپلۆماسییەتێكی ھاوكارانە بوو - ھەرچەندە ویلاپەتەكانی یەكگرتووی ئەمریکا لەر كاتیدا گشت كارنە قازانجەخشەكانی لەبەر دەستدایوو. ھەربوو ئەلمانیا لە میانئ ھاوپەیمانییەكی خۆرئاواییەوێ بوونە یەك، ٣٤٠،٠٠٠ پووسی نقد بەبێدەنگی ئەلمانیا ئێ خۆرەلاتیان جێئێشت - لەگەل ملكەچس و ملدانیتكی ئەواری مۆسكردا.

ھەنێك وەھا دركیان دەكرد كە ویلاپەتەكانی یەكگرتوو لەگەل داپووخانی بەكێتیی سۆڤیەتدا ناكە جەمسەرە كە مابێتەو، بەلام شیمانەئ ئەوێ بان كرد

که تا کجە مسهرى قۇناغىنى پاگوزەرە، يان به‌پىنى يە کىتک له پۇژنامە وانەکان چرکە ساتىکە. له هەلژاردنەکانى سەرکایەتیی سالى ۱۹۹۲دا قسەکردن لەسەر لاوازی و بێهێزى ئەمريکا زالبوو، پۆل تىسونگاس له ميانى هەلەستى خۆى بۆبردنەوه - ناوبرلو کاندیدایەکی پارتنى ديموکرات بوو- گوتى: "جەنگى سارد کۆتايى هات، ئەلمانیا و يابانىش سەرکەوتن". بەلام هێنرى کيسنجر له کتێبه‌کەى به‌ناوى ديپلوماسيه‌ت که‌وا له سالى ۱۹۹۴دا دەرچوو، پێشبینى هاتنەکایەى جیهانىکى فرە جەمسهرى کردووه، گەرچى ئەمە ئەنیا پای ناوبرلو نەبوو بەلکو پا و بۆچوونى نۆڤەى شارەزايان بوو. ئەوروپيه‌کان پێيان وابوو که به‌ره‌و يەکیەتى و يەکیبون و وه‌چەرخان و گۆپانیان بۆ هێزىکى جیهانى له پێگەدان. ئاسيايه‌کانیش به‌متانەوه باسیان له به‌ديارکەوتنى سەده‌ى باسفيکى دەکرد.

بەلام، له‌گەڵ پىرونى ئەم بانگەشانشدا، گرتەکانى دەرەکى - هەرچەندە نووریش بن- بەرده‌وام لەنێو باوه‌شى واشنتۆنەوه کۆتاييان دەرەات. کاتێک له سالى ۱۹۹۱دا فەيرانى به‌لقان هاتە ئاراوه، جاک بووسى سەرۆکى ئەنجومەنى ئەوروپا له لۆکسمبۆرگه‌وه گوتى: "ئەمە کاتى ئەوروپايە. ئەگەر گرتنىک هەبێت که دەرکێ ئەوروپيه‌کان چاره‌سەرى بکەن، ئەوا گرتنى یوگسلافیه. ئەم ولاتە ئەوروپيه‌ و ئەمريکيه‌کان هیچ پەيوەنديه‌کان پێیه‌وه نییه". ئەمە پاپەکى ناناساى و دژ به‌ ئەمريکا نەبوو، چونکە نۆڤەى سەرانی ئەوروپا به‌خودى ئاتشەر و هېلمۆت کۆلشەوه باوه‌ريان به‌مە هەبوو. بەلام نوای گۆزەرکردنى چەندان سالى خۆیتاوى، یەرپرسياريه‌تیی وه‌ستاندنى جەنگەکه بۆ ئەمريکا جێهێندرا. کاتێکیش کۆسۆڤو له ماوه‌یه‌کى نواترى ئەو ديه‌به‌دا به‌ديارکەوت، ئەوروپيه‌کان یەکسەر پۆلى سەرکردایه‌تیه‌که‌يان بۆ واشنتۆن جێهێشت. هەمان

نمونه له قەبرانی ئابووری خۆره‌لانی ئاسیاشدا دویاره‌بوویه‌وه، هه‌روه‌ها نه‌م
نمونه‌به‌ له نیکۆشانی ته‌یمووری خۆره‌لات له‌پێناو سه‌ربه‌خوایی و مملانییه‌
به‌یوایه‌کده‌هاتووه‌کانی خۆره‌لانی نیوه‌پاست، دواکه‌وتنی ولاتی ئه‌مریکای
لاتینی له‌ دانه‌وه‌ی قه‌زه‌کانیان دویاره‌بوویه‌وه. هه‌رچه‌نده‌ ولاتی دیگه‌ش
به‌زۆری له‌ چاره‌سه‌رکردنه‌که‌دا به‌شدار ده‌بوون، به‌لام نه‌گه‌ر ئه‌مریکا نه‌هاتبایه‌نه
نیو پرسه‌کانه‌وه‌ قه‌برانه‌کان به‌رده‌وام ده‌بوون. له‌ هه‌مان کاتیشدا، ئابووری
ئه‌مریکی هه‌ر له‌ جه‌نگی دووه‌می جیهانییه‌وه‌ تا ئه‌وکاتی له‌ درێژترین
گه‌شه‌کردنی خۆیدا ده‌ژیا.

کاتیک بیل کلینتون له‌ سالی ۱۹۹۳دا ده‌سته‌لاتی گرتە ده‌ست، به‌ئینی دا که
نیگه‌رانیی هه‌مبه‌ر سیاسه‌تی ده‌روه‌وه‌ بوه‌سقیینیت و وه‌ک تیشکی لێزه‌ر جه‌خت
له‌سه‌ر ئابووری بکاته‌وه‌. به‌لام به‌کیشکردنه‌ تاکلایه‌نه‌که‌ زۆر به‌هێز بوو. چونکه‌
له‌گه‌ڵ هاتنی قوناغی نووه‌می سه‌رۆکایه‌تیبه‌که‌یدا، ببووه‌ سه‌رۆکیکی تاییه‌ته‌ند
و پسپۆری سیاسه‌تی ده‌روه‌وه‌ و زۆربه‌ی کات وزه‌ی خۆی بۆ گرنگیدان به‌
پرسه‌کانی ده‌ره‌کی ته‌رخان ده‌کرد، وه‌ک: ئاشتی خۆره‌لانی نیوه‌پاست و
قه‌برانی به‌لقان. جا وه‌ک وه‌لامدانه‌وه‌یه‌ک بۆ نمونه‌ی ئه‌و نۆمبۆنه‌ زێده‌ڕۆیانه
به‌نیو کاروباری نیوده‌وله‌تیدا- له‌ ده‌سته‌وردان له‌پێناو بزگاریکردنی
ئابوورییه‌کان تا ده‌گاته‌ بونیادسانی گه‌لان- جۆرج بۆشی کوپ له‌نیو هه‌له‌تی
هه‌لبژاردندا به‌ئینی دا که‌ پابه‌ندییه‌کانی ئه‌مریکا که‌م بکاته‌وه‌. نوێش ساوه‌ی
سه‌رۆکایه‌تی جۆرج بۆشی کوپ و له‌وه‌ش گرنگتر یانزه‌ی سینیپتیبه‌ر هات.

له‌ ملوه‌ی ساله‌کانی سه‌رۆکایه‌تی کلینتۆندا، هێزی ئه‌مریکی پووتر بوویه‌وه،
هه‌روه‌ها واشنتۆنیش زیاتر هه‌نگاوی به‌ره‌و پێشه‌وه‌ ده‌نا، حکومه‌ته‌کانی
ده‌روه‌وش زیاتر به‌رگرییان ده‌کرد. هه‌ندێک پوێژکاری ئابووری کلینتون وه‌ک

میکی کاننۆر و لۆرینس سامرز، لە مامە ئەکردنیان لە گەڵ وڵاتیانی بیکە دا بە لووتبەری تۆمە تیار کران. لە ئەوروپاشدا هەندێک دیپلۆماسی ئەمریکی وەک مادلین تۆلبرايت و ریچارد هۆلبروک پەخنیان ئی گیرا، چونکە سەبارەت بە ئەمریکا وەها قسەیان کردبوو، کە بە پێی لێدوانەکی تۆلبرايت مانای " ئەو گەلەکی کە دەکرێ پشیتی تی بکری". دەگەینی. لەوانە یە لێرە وە زاراوەی هینزی زێدە پۆ هاتیبێت کەوا شیر فیدیرینی وەزیری دەرەوێ فەرەنسا لە ئەو دە کاندایەینا؛ بێگومان مەبەست لە زاراوە کە ستایشکردن نەبوو.

بەلام سەرلە بەری ئەم سکالا و گەییانە ئەگەر لە گەڵ ئەو دۆژمانە تیە بە لۆرینس بکری کەوا جۆرج دەلیو بۆش وێژاندی، دەتوانین بڵێین زۆرباییەکی بە ئەدەبانە بوو. چونکە ئیدارە ی بۆش چەندان سال لە شانازیکردن بە سستوسووککردنی پەیماننامە و رێکخراوە مەمە لاپەنەکان و پای گشتی جیهانی و گشت ئەو شتە بەردەوام بوو کەوا ئامازەبوون بۆ نزیکبوونە وە لە چارە سەردۆزیی سیاسییانە ی جیهانی. تا شکستی ئەم نزیکارییە پەر لە بەرە کەوتنە لە گەڵ هاتنی ماوێ دوو می سەرۆکایەتی بۆشدا بوو شتیکی بۆین، چونکە لەو کاتیدا ئیدارە کە لە چەندان بەرە ی وەک عێراق تا دەگەنە پێژە ی ناشتی ئیسرائیلی - ئەلەستینی و پرسی کۆریای باکوور، دەستی بە کۆپی پێژە کە ی کرد. بەلام گرێ بەری سیاسەتە نوێیەکان رۆر درەنگرەخت و بە شێوە یەکی پەر لە پارێسی و پۆ و نووڕەییەکی گەورە وە هاتن، هەر وەها لە لایەن ژمارە بەک لە ئەندامانی بەرێوە بەرایەتی ستراتیژی نوێ پەتکرانە وە.

بۆ ئەوێ لە سیاسەتی دەرەوێ ئیدارە ی بۆش تیگەین، هەر ئەنیا ئەو ئەندە بەس نییە بێرکۆیی خۆمان لە سەر پالەنرە جاکسونییەکانی (مەبەست لە سەرۆک ئەندرو جاکسون) دیک چینی و فۆنالد رامسفیلد بان پاشخانە تەکساسییەکی

بۆش یان کوډه تا به دخوازییه که ی موخافیزه کاره نوییه کان کۆبکه یه وه. له راستیدا، هۆکاری یه کلاکه ره وه له سیاسه ته کانى بۆشدا یانزه ی سینتیمبر بوو. له ماوه ی دهیه ی پێش هێرشه که دا، ویلایه ته کانى یه کگرتوو له گۆره پانی نیوده وه تیدا به ئازادى ده سوورایه وه. به لام هه ندیک کۆتویه ندی نیوه خۆبى - پاره و دارایی، کۆنگریس، پای گشتى - وه هایان کرد که واشنتون نه توانى سیاسه تیکى ئاکلایه نه یان به ریه ککه وئى دهره کی بگریته بهر. ده ستوره دانه سه ر یازییه کان و یارمه تیدانه کانى دهره کی له لایه ن ئه مریکیه کانه وه پشنگرییه کی میلییان لى نه ده کرا، به لکو ده یانویست ویلایه ته کانى یه کگرتوو له جیهان بکشیته وه، چونکه له ماره ی جهنگى ساردا دوو چاری ناخۆشى و نه هاته ئى بپوه نه وه. له بهر ئه م هۆیه، ده ستوره دان له به لقان و فرلوانگر دنى هاویه یمانى ناخ و پێشکه شکردنى یارمه تیه کان به پروسیا، پنیوستى به هه ول و کۆششیکى زۆرى ئیداره ی بۆش هیه، چونکه له زۆربه ی کاته کاندایه پوه به پوه ی بهر نه لستیه کی گه وه و به هێز بویه وه، هه رچه نه ده سه رکێشیه کی به پێژه بچوک بوون و پنیوستیان به که مه سه رچاویه ک هه بوو. به لام پوه دانه کانى بانزه ی سینتیمبر گشت شتى کی گۆرې. ئه و هێرشانه کۆتویه نه ده نیوخۆبیه کانى سه ر سیاسه تى دهره وه ی ئه مریکایان ئینگشکاند. هه روه ها ولاتیکى یه کگرتوو و جیهانىکی زۆر هاوسۆزى به خشیه چۆرچ بۆش، هه روه ها گیانى بوئیرى خسته بهر نه دامه زۆر تونده کانى ئیداره ی ئه مریکا بۆ نه وه ی سه رکه وئنه که بکه نه باسوى هێرشکردنه سه ر عیراق و نه جامدانى هێرشه که به شینه وه یه کی ئاکلایه نه دایه یه نن. ویلایه ته کانى یه کگرتوو ئه مریکا پنیوستى به ولاتانى دیکه ی جیهان و میکانیزمه کۆنه کانى په یوه ندیدار به شه رعییه ت و هاوکاری نه بوو. به لکو ئه مپراتۆریکی نوێ جیهانىیه و واقیعه کی نوێ دروست ده کات؟ ئه مه نه و شته

بڼو که پاساوه که به ديارځست. هه روه ها شو هاوکښه به ی که و ا سياسي ته
د هه روه ی بڼش لښکه داته وه زړر ساده يه:

سيستمیکي تاکجه مسهر + افغانستان + پوډاوه کاني يانزه ی سينپتيمبر =
په فتاري تاکلايه نه + عيراق"

خو هر کرؤک و جه وه ري سياسي ته مريکي له قوڼاغی تاکجه مسهر دا به نه نيا
نه گړپا، به لکو شتيراز و نؤرمه که شي گړپا و بڼوه ئي پمرا تاور و لوښه رڼ. چوڼکه
له گه ل هه بڼو نؤړتک له په پوه ندي و به رده وامي له گه ل سرکرده کاني جيهاندا،

(*) ښه يابه تي کښېکه نښه، به لام من به رده وام پشتگيريم له پوځاندي سهدام حوسمين
ده کرد. هه روه ها له مسهر ناسوه مام ده دان هېژنکي نؤر گسره تر به گاريښن و
ده مسهر و د رانک بگن که له پوي نؤر ده وله نښه وه په سندکړاويو، دواتريش هېراني
داگير بگن. شو لؤړتک که په شتم پښ به سښو بل پاستييه که ده گړپاوه که پښ واپه
سياسي ته د هه روه ی خوځاوايي له هه بهر هېرانا دلوځاويو - سرپاگان پېشپل ده کړان،
پېزه په کي پېشوماري خلکي مه د نښ به هېراني نابلقه که وه ده مرن، هه روه ها پڅخړولي
نه لقا عيدهش به هېراني بڼو سرپاښه کانمان له سعوي به پځان هه لگړتېوو، (مه به ستم
شو بڼو سرپاښه پځان نؤر سعوي به که واپه هېراني پځان نؤر پځان پځان پځان
ده کرد) - هه روه ها متعاني ته لورېشم هه پځان که هه بڼو هېراني نؤر و ميانپوړ له نؤر
جيهاني عه ربه دپدا، ياره تي له نؤر پځان هېزه چه به ستم وده کاني نؤر جيهاني عه ربه يي
ده دات. له هه فته کاني به که مسهر دڼي سياسي ته داگير کړنسي هېراني بڼو له لاپه ن
ته مريکا پوه. جا به نولرين له پوډاوه که له دواي پوډان، من ئيسته دان به رده ده د نښ که
نه که نښا له گړنکي لوښه رڼي و بڼه سته لاني ئي د لره که م که مکرده وه، به لکو نولوري
په داکړناري نؤر سوروشني کرده که م که م کرده وه. به لام ئيسته پښ له گه لدا بيت من هه ر
پاره م به ربه هېراني که هېراني نؤر و ميانپوړ گړپاښکي گړنگ له زباني سياسي نؤر
خوځه لاني نؤر پاست نؤرست ده کات. هېراني لم له نؤر مه دواي عيراق بگن نه پځان په،
به لام نښه پوه که هل ته مريکا و نولپانگه که ي نؤر نؤر گسره بڼو، بل عيراني به کانښ
هه ربه پرمه. هه رپوړتک بيت، سياسي ته د هه روه واپه ستي نؤر و سوده.

به لام نه نيا به يه څاراسنه پيو ددات. زږ به ساديس، واشنگتون نه نيا سياسي نوټي نه مريکي به حکومت نه کاني ديکه راده گه يني و هيچي ديکه. به پر سره پايه به رزه کاني نه مريکا له بلقه تاييه ته کاني خوياندا ده ژپن، زږ به ده گم نيش گفتوگوي راستين له گال هاوشاناني دهره وه يان ده کن. په کيک له رلويژکاراني سياسي دهره وه له يه کيک له حکومت مه رزه کاني نه اروپا پيمي گوت: "کاتيک چاوپيکه ون له گال به پر ساني نه مريکي ده کين، نه وان قسه ده کن و نيمه ش گوي ده گرين، زږ به ده گم نيش دزي پا و يو چرونه کانين دوه ستينه وه، زږ که ميش راشکاوانه قسه ده کين، چرونه نه وان ناتوان له و شتانه تينگن که وا نيمه ده يانليني. نه وان زږ به پووني هلويسي نه مريکي دو باره ده کنه وه، وه نه و گه شتبارهي که پتي واپ نه نيا پيوسي به وه به ده ننگي به رز و هتواش قسه بکات بو نه وه ه موومان نتي بگين.

کريستوفر باتني، لاپه نگرې سر سه ختي نه مريکا وه مفهومي په يوه ندييه کاني دهره وه له نه اروپا پاس له نه زمونه گي خزي ده کات و ده لي: "نه نانه به نيسبت به پر سنيکي پايه به رزيش که مامه له له گال نيداره ي نه مريکا ده کات، تو ه ست ده کيت رولت يارمه نيدره و پاشکويه که: جا هه چنده خانه خوييه کانت به نه وه و نه ته کيت بن، تو وه پاشکويه ک نيتي که ه لگري نيازي باشيت و هيوای نه وه ده خوازيت له گال پوښتنندا سوپاسي هوله کانت بکريست و ماندوويون کانت به رز به رخنسري... نه ويش له به رزه ونديي سر کرداپه تيگردنيکي خاکه رايانه که و سه روك بوش هيوای بو ده خوازيست- له ميشدا له سه ره قه- بلي ه نديک له يارمه تيدره کاني زږ به سووه که و ه ول بده ين بچينه نووسينگه کانپانه وه بلي نه وه ي جاريک کوپونه وه له گال خودي خوياندا بکن!" باتن دريزه به قسه کاني ددات و

دهلئ: " کانتیک به پرپرسانی حکرومەتی ئەمریکی لە کۆنگرە پەکی دەرە وەدا بەشداری دەکەن، بە جزیره کاروانیک دەگەن جی هەر شایستەیی داریوشە. مۆتبلەکان دەبنه پینگ و سەنگەری سەربازی و جۆلهی شارەکان دەرە ستن، هەر وەها لە لایەن پیاوانی مله ستورده وه که چەند پارچە پلاستیکێک بە گۆنیه کانیاندا شۆڕبووتە وە پال بە جەماوەرە بەستە زمانەکانە وە دەندری و لە گوشە پەک دە ناخندری. ئەمە دیمەنیک نییه دل برفینیت و ئەقلەکان سەرمام بکات."

پێدەچی گەشتە دەرەکیه کانی سەرۆک بۆش بۆ ئەو پێکخراوەن که پێویستی به که مترین په یوه ندیی هه بیته له گەل ئەو ولاتانەیی سەردانیان دەکات. بەزۆری بوو هەزار کەس و فێرکە و هەلیکۆپتەر و ئوتومبیل لە گەلیدا دەبن. هیچ شتێکی نەوتۆش نابینی نەنیا نەلار و هۆلە کانی کۆبوونە وەکان نەبیته. هەر وەها گەشتە کانی هیچ جزیره هەلیکیان نیادا نابیندري که پێز و قەدرزانی به و ولاته که لتور و رۆشنی بیری به کە پیشان بدات، بەزۆریش کەسانی نیتو کۆبوونە وە کەیی خەلکانی دەرە وەیی حکومەتەکان لەخۆ دەگرن، وەک: پیاوانی کار، سەرکردە کانی کۆمەلگەیی مەدەنی، کەسانی چالاک. پاستە کە دەبی سەردانە کانی سەرۆک زۆر بەوردی بەرنامەیان بۆ دایەژێرایی، بەلام تەرخانکردنی چەند لایەنێکی ئەو سەردانە بۆ پەڕەندیکرتن لە گەل گەلانی ئەو ولاته بیانیانە دا دەبیته هۆی ئەو هەیه کی بەزنی پەڕەزیانەیی هەبیته. با نمونە پەک لەم بارە پەڕە بهینینە وە که پروداویکە و پەڕەندیی به سەرۆک بیل کلینتون و هیندە وە هەیه. لە ئایاری سالی ۱۹۹۸ د، هیند پێنج بۆمبی ئەتۆمی لەژێر زەوبدا ئەقاندە وە. ئیدارەیی کلینتون بەتوندی نیو دەلهی ئیدانە کرد و چەند سزاییکی بە سەردا سەپاند، هەر وەها ئەو سەردانە سەرۆکایەتییه ششی دواخست

کهوا بریاری له سهر درابوو. سزایه کان نذر نوند و نازار به خش بوون، چونکه به پنی به کیک له خه ملاندنه کان، له گه شه کردنی تیکرایی به ره هم و داهاسنی نیوخوی سالی دواتر به خالینکی سه دی له سهر هیند کهوت. له کوتاییشدا، کلینتون نهرم بوو و له ناداری سالی ۲۰۰۰ دا سهر دانی هیندی کرد. پینچ پوز له ولاندها مایه وه، له ماوهی نهو پوزانه شدا سهر دانی چهند شوینینکی به ناولیانگی کرد و پوژماکی تهقلیدی هیندی له بهر کرد، ههروه ها له سهما و ناهنگه کاندا به شداری کرد. نهو په یامه شی گه یاند که چیژینکی نوری له هیند وه رگرنووه و چ وه که لثوور و پوژنبری چ وهک ولاتیک به هیند سهر سام بووه. دهر نه نجامه که چی بوو؟ کلینتون له هیند دا بووه نه سستیره یه کی دره وشاوه. گهرچی جفرج ده بلیو بوش له میژوی نه مریکا دا نزیکترین سه ریکی بوو له هیند، به لام هیچ به کیک لهو گرنگیدان و خۆشه ویستی و پیزهی پیشان نه دا. سیاست گرنگه، نه مه راسته، به لام نهو په مزینه نهی کهوا چوار دهوری ته نیوه نه ویش گرنگه.

دوور لهو پق و نوو دهیی و قیزه ی کهوا شینواز و نوری نیپمپراتوریانه دروستی دهکات، نه وهش ده سه لمینتی که بهرپرسانی نه مریکی سوود له نه زموون و شاره زایی بیانییه کان وه رناگرن، بۆنموونه: پشکینه رانی نه ته وه کانی په کگرتوو له عیرافدا سهریان لهو گویتینه دانه سوو مابوو که له نه مریکیه کانیاں ده بیینی کاتیک پشش جهنگ قسه یان له گه لدا ده کردن. نه مریکیه کان له واشنگتوندا ناسروده بوون و ههر له نه مریکا نه جوولابوون چهند وانه یه کیان سه بارهت به بلگه کانی هه بوونی چه کی کۆکۆز ده دایه نهو پشکینه رانه ی کهوا چهندان ههفته پینگه کانی عیراقیان پوومال کریبوو. په کیک لهو پشکینه رانه به منی گوت: "پنمویه نهوان نذر گرنگی بهو پاپورت سهره تاییهانی تایبته بهو کارگانه ده دن

که‌وا شیمانه ده‌کرا به‌شیره‌یه‌کی دووانه‌یی به‌کارمیندراین. به‌لام، وه‌ها نه‌بوو، نه‌وه‌یان بز خودی خوم ډاله‌کرد که نه‌و کارگانه بزچی به‌کارده‌میندران".

نه‌مریکیه‌کان وه‌ها دینه به‌رچاوی بیانیه‌کان وه‌ک بلنی هیچ شتیک سه‌بارت به‌و جیهانه نه‌زانن که‌وا شیمانه ده‌کری نه‌وان به‌رتوه‌ی به‌ن. له‌مباروه، کیشور مه‌حبوبانی وه‌زیری ده‌روه‌ی پیشووی سه‌نگافوره و بالیوزی پیشو له‌نه‌توه به‌ککرتوره‌کاندا ده‌لئت: "نوو جؤر دایه‌لوگ ه‌ن، به‌کک له‌گه‌ل نه‌مریکیه‌کان له‌ژوره‌کاندا، به‌ککیش به‌بی نه‌وان". جا له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌مریکیه‌کان له‌نیو قزاقه‌دا ده‌ژین، نه‌وا نه‌و گورانه ورده‌ورده‌یه نابینن که‌وا له‌گشت شوینه‌کانی بونیا‌دا له‌ه‌لویتسه‌کانی ه‌مه‌به‌ر نه‌مریکا‌دا پوو ده‌دات.

له‌مجاره‌یان مه‌سه‌له‌که جی‌اوازه

ناسانه شو ناکتوکی و ه‌ستی دوژمنایه‌تیه ه‌راموش بکری که له‌جه‌نگی عیراق‌وه سه‌ری ه‌ل‌دا، به‌و پټیه‌ی ته‌نیا ه‌ستی پق و ئیره‌یی بوو له‌ه‌مه‌به‌ر نه‌مریکا (گرچی ه‌ندیکیشی راست و له‌جنگه‌ی خویشیان‌دان). موخافیزه‌کارانی نه‌مریکی ده‌لټین که ه‌ر کاتیک ویلا به‌ته‌کانی به‌ککرتووی نه‌مریکا کرده‌به‌کی به‌هټزی سه‌ربازی ته‌نجام بدات، به‌ره‌لستیه‌کی گه‌وره‌ی میلیسی له‌نه‌ورپادا پوو ده‌دات، بۆنمونه: وه‌ک نه‌و گاته‌ی که له‌سه‌ره‌تای ه‌ه‌شتاپه‌کاندا مووشه‌که نه‌تومبه‌کانی برشینگ له‌نه‌ورپا بلوکرا نه‌وه. به‌لام نؤسیبه میژووپییه‌که نه‌واو پنجه‌وانه‌ی ته‌مه به‌دبارده‌خات. چونکه خویشاندان و نا‌ه‌زایه‌کانی میلی دژ به‌بلوکردنه‌وه‌ی مووشه‌که‌کانی برشینگ له‌پټناو پروپاگنده‌ی ته‌له‌فزیلی ناماده‌کران، به‌لام واقع شتیکی جی‌اوازه‌وو، چونکه زږوبی راپرسییه‌کانی نه‌و کات نه‌وه‌یان ده‌رخست که ۲۰-۴۰٪ی نه‌ورپییه‌کان و له‌وه‌ش زیان‌ر ژور به‌هټز

پالېستینی سیاسەتەکانی ئەمریکایان دەکرد. تەنانت لە ئەلمانیا شادا - که نیایدا هەنسوسلۆزی ناستیبیانە لە گشت شوێنێکی دیکە بەرزتر بوو - بەینی راپرسییەکان کەوا بۆژنامەی دیر شپینگل لە سالی ۱۹۸۱دا ئەنجامی دا، ئەو هونوبووبەو ۵۳٪ی دانیشتروانی ئەلمانى پشتگیرییان لە بلۆکردنەوێی موشەشەکان دەکرد. هەروەها زۆرینەی هەپەنسبیەکان لە زۆرترین سالەکانی سەرۆکایەتی پێگاندا پشتگیرییان لە سیاسەتەکانی ئەمریکا دەکرد، تەنانت وولتر مۆنیل کاندیدای دیموکراتەکانی نیو هەلێاردنی سالی ۱۹۸۴یان بە باشترین دەزانى. بەلام لە ئێستەدا زۆرینەی هەرە زۆری خەڵک لە زۆربەی ولاتانی ئەوروپییە کە پێژەیان دەگاتە ۸۰٪، دژی سیاسەتی ئەمریکان، نەک هەر ئەمە، دەشێن کە ویلاتەکانی یەکگرتوو مەزنترین هەپەشەیی سەر ناستیبی جیهانییە.

جۆزیف جۆف - کە یەکیکە لە بەرجەستەترین سەرۆکەکارانی کاروبارەکانی نیو دەولەتی لە ئەلمانیا - تیبینی ئەوێی کردووە کە هەستکردن بە پێ و نۆزمنایەتی لە هەمبەر ئەمریکادا لە میانى جەنگی سارد دا بریتیبوو لە دیاردەییەکی چەپەوانە. " لە بەرانبەریدا، بەردەوام پاسترەوییەکی میانزۆی دژ بە کۆمۆنیزم و هەروەها لایەنگری ئەمریکا هەبوو. پاستە کە ژمارەکان زیاد و کەم دەبونەو، بەلام بۆ پشتگیریکردن لە ولایەتەکانی یەکگرتوو بەردەوام بنەمایەکی پتەوت هەبوو ". بەکوژی، جەنگی سارد ئەوروپای بە پالېستیکاری ئەمریکا هێشەو. سالی ۱۹۶۸ لە فیتنام بە نمونە، چەندان خۆپیشاندانی مبللی دژ بە سیاسەتەکانی ئەمریکا بەپێوەچروون، بەلام لە هەمان کاتیشدا هینشی سۆڤیەتی بۆ سەر چیکوسلۆفاکیا لە هەمان سالدا بوو. بە واتایەکی کە ئەوروپییەکان (و ئاسیاییەکان) دژی ئەمریکا بوون، بەلام را و بۆچوونیان بە نێگراتیبون لە هەمبەر هەپەشەیی سۆڤیەتیدا هاوسەنگ دەبووبەو. جارتیکی

دیکه پاپرسییه کان نه مه یان سه لماند. چرونکه به ره له سستیگرښی نه وروپي ته نانهت بڼ جهنگی فیتنام هرگیز نه گه پشته ناستی نه و به ره له سستیبه ی که دژ به جهنگی سر عیراق له گوریدا بوو. نه مه له دهره وهی نه وروپاشدا پاست دهره دجهت. له نوسنورالبادا زورینه ی گه ل نا سالی ۱۹۷۱ هاوپابوو له وهی که ولاته که له جهنگی فیتنامدا به شداری بکات، له و کانه ی سوپایه که ی له ویندا کیشاپه وه.

سه بارهت به زورینه ی جیهان، جهنگی عیراق هیچ په یوه ندیبه کی به عیراقه وه نه بوو. جوزج کاستانیدای وه زیری دهره وهی پېشووی مه کسبک پتیمی پاگه یاند: "هرگیز به لای مه کسبک و چلبیبه وه گرنگ نیبه کی حوکمی به غدا ده کات.... نه مه په یوه ندی به چونیبه تی موماره سه کړښی ده سته لاشی زله پزه کانه وه هیه به سر جیهاندا. نه مه پش شتیکه و هه مومان گرنگیبه کی گه لی زوری پی ده دده ی". جا نه گه ته نانهت هیرشه که ی سر عیراق له کوتاییدا سرکه وتنیش وه ده سستیښت، نه و نه نیا گرفنی عیراق چاره سر ده کات، به لام گرفته نه مریکیبه که هر ده مینتته وه. چرونکه گشت خه لکی سر گوی زهوی له وه نیگران و ترسیان هیه له جیهانیکدا بریه ن که وایا ییدا یه ک ده ولت هیزنکی زوری هه بیت. جا نه گه نه شتولن لژی نه م هیزه بوه ستنه وه، خو ده توانن کتوبه ندی بگن، بڼ نمونه: له پرس عیراقدا هیچ ولاتیک نه یوانی پښگری له نه مریکا بکات نه و جهنگی دژ به عیراق هه لنه گیرسینی، که رچی له هه لگبرساندنې نه و جهنگه دا به شپوه به کی ننوده ولتیش پښگری پتته درابوو، به لام ولتانی دیکه ی جیهان به وه ستانیان له سر که نار و په راویزه کانی کیشه که له دوی کولایبیهاننی جهنگه که هه وله که بان فورستر کرد. چرونکه هیچ ولاتیکي عره بی - تا نووسېنی نه م چند دپره ش - بالیوز خانه ی خویان له

به غذا نه كرده وه . مه روه ها هاوپه یمانی نا عه ره بی ویلایه ته کانی په ککرونوش به سوودتر نه بوون .

نیکولا سارکوزی زږد دلی به وه خوش ده بیت کاتیک له فهره نسا به نه مریکی و نه ناته به موخافیزه کاری نوی بانگ ده کری . ناوبراو لایه مگریکی راشکاو و پوونی نه مریکایه و به ناشکرا راپده گه یه نی که ده یه وی له زږد یوازاندا لاسایی ویلایه ته کانی په ککرتووی نه مریکا بکاته وه . کاتیک کوندولیزا رایس له دواي هلیژاردنی سره وکی فهره نسا له تایاری سالی ۲۰۰۷ دا چاری به و سه رڼکه کهوت ، پرسپاری ل کړد : " ده توانم چیت بز بکه م ؟ " وه لاسی دایه وه : " وینه تان له جیهاندا جوان بکه ن . زږد زه حمه ته به هیزترین و سرکه وتوتیرین ولات ، په کیک بیت له و ولاتانی کهوا له جیهاندا که مترین جه ماوهریان هیه . ثم مه سه له په گرفتگی گه وړه بز نیوه و هاوپه یمانه کانتان مروت ده کات . له به رنه وه ، بز چاکرکردنی نه و پوانگه یی کهوا به هویه وه ده نواپه نیوه ، چیت پی ده کری بیکه ؛ نه مه نه و شته په که ده توانیت بومی بکه یث . "

نوسه ریکی موخافیزه نوییه کان به ناوی پوبیرت کاگان بیژنازی له سهر نه وه ده کات که ناکوکیبه نه وروپی - نه مریکیه کانی قاییه ته به هاوکاری نیوده ولته نی به هوی جیاوازی هیزه کانیا نه وه مروت به وه . چوونکه کاتیک ولاتانی مه زنی نه وروپی له جیهاندا زلهیزبوون ، نه و سیاسه تی واقعییان به ریز ده نرخواند و گرنیکیه کی که میان به هاوکاری نیوده ولته نه ودها . جا له به رنه وه ی - به پتی گوزارشته کی کاگان - نه وروپی له نیسته دا لواز و بیتهیزه ، نه و یاسا و کورتوبنده کانی پی یاشتره . به لام نه مریکا ده پی وی له په فشارکردندا نازلایی نه ولوی ه بیت : " جا له به رنه وه ی نیسته ویلایه ته کانی به ککرتو به هیزه ، نه وا بیک وه ک لانی به هیز په فشار ده کات . " به لام نه م را و بزچرونه لیکدانه وه ی کی

خراب بق منبرو دهکات و به خراب له و پینگه بیهاوتایه تیدهکات کهوا نهمریکا له دیبلوماسییهتی سهدهی بیستهمدادگیری کربوه. چونکه نهمریکا بههیزترین دهولتهتی جیهان برو کانتیک پیشنپازی کرد کومهلهی گه لان له پیتاؤ نیداره دانسی په بوه ندیبه نیتونه توه بیهکانی دوی جهنگی په کهمی جیهانی دایمه زری. ههروه ها کانتیک نه توهکانی په ککرتور دامه زرا و له پیتاؤ هاوکاری ئابوریپانهی نیو دهوله تیدا سیستمی بریتون وودسی داهینا و گرنگترین دهسنگهکانی نیتودهولهتی له جیهاندا دامه زراند، ئوا نهمریکا له کوتایی جهنگی دوهومی جیهانیشتدا هیزه هه ژمونداره کی سر جیهان بو. جیهان له ژیر پییهکانی نهمریکادا بو، بهلام فرانکلین دیلانق پوزفلت و هاری ترومان نه یانویست ئیپمرا توریپهتی نهمریکی دروست ببیت، به لکو سیستمی هاوپه یما نیبهکانی نیتودهولهتی و دهسنگی فره لایه نیان دامه زراند و یارمه تی و لاتانی دیکه جیهانیان دا سرله نوی له میانی هه ناردنی شه پۆلی گه وره ی یارمه تی و وه به رهیتانهکانی تایبته سرله نوی له سه ره پییهکانی خویان بوه ستنه وه؛ پلانی مارشال (به شتی که مه لیه ندی نه م هوله بو) که به پنی به های ئیستهی دۆلار به نزیکه ی ۱۰۰ ملیار دۆلار ده خه ملیندری. به واتایه کی دیکه، نهمریکا له نۆدییهی قوناغهکانی سهدهی بیستدا پلانی هاوکاری نیتودهولهتی گرته بهر، ئه مه ییش به هۆی ترس و بییهیزی و بیده سته لاتنی نه بو، به لکو له سه رکه ی هیز و متمانه به خۆبوونه بو.

گرنگیدانی تایبته به دیبلوماسییهت له جه رکه ی ئه م نزیککارییه دا بو. ده نا چی وه های له فرانکلین پوزفلت کرد- له و کاته ی نهمریکا له تروپکی هیزی خۆیدا بو- له هه ردوو سالی ۱۹۴۲ و ۱۹۴۵ ئه م هه مو مه ولایه بریت و بچیته تاران و بالتا بز نه وه ی له گه ل چه رچل و سفالین کرببیته وه. پوزفلت نه خوش بو و له که مه ریبه وه تا خواره وه دوو چاری نیوه ئیپلیجی بیرو، ههروه ها ده ره تل

پاڤیشتیکاری پۆلانی بە پێییه کانییه وه کرایوو. سه فه رکردنی ئاسمانی و ده ریایی بۆ ماوه ی چل کانژمێر جه سته ی شه که ت کردبوو. نه ناچار نه بو ئه مه فه ره بکات، چونکه زۆر نوێنه ری هه بوو- جۆرج مارشال، لایه ت نایزنه اوه- ده یانته وانی نه رکه که نه خه جام به دن. یانیش ده یته وانی سه رکرده کانی بیکه دله و ت بکات بچه نه مریکا. به لام فرانکلین رۆزفیلت له وه تێگه یشتبوو که هێزی نه مریکی ده بی چاره یانه و جوا نه رده نه بیته. بۆی سووریوو له سه ره شه و ی له جه نگدا پشکیکی دادپه روه رانه ی شکر مه ندی به خه شته سه رکرده سه ر یازییه کانی وه ک مۆنگو مری بریتانی. هه روه ها چینی هیتایه نیو نه خه و مه نی ئاسایش هه رچه نه ده ولاتیکی هه ژاری کشتوکالیش بوو، چونکه باوه پی وه هابوو که زۆر گرنگه ولاتیکی مه زنی ئاسیایی له ده سته ی نیۆ ده وله تیدا نوێنه راپه تی و نه دهمییه نیی هه بیته.

رۆزفیلت نمونه که ی پته وکرد و نه وه کانیشی پاراستیان. کاتی که جۆرج مارشالی وه زیری ده ره وه ئه و پلانه ی دا هیتا که وا ناوی شه و ی هه لگرته و، سووریوو له سه ره شه و ی که ده سته ی شخه ری و هه ژمونه که له ده سته ی ئه و روه پییه کاندایه بیته. چه نه ده په یه ک دوا ی نه مه، پرده کانی بونیادنا و بوله کانی پاره دار کرد و زانیاری ته کنیکی به ولاتانی دیکه به خه شی. هه روه ها نوێنه ران و خۆی نه دکارانی خۆی ناره ده ره وه بۆ نه وه ی جیهان نه مریکا و نه مریکیه کان بناسی. گرنگیه کی نه دیشی به ها و په یمانانی خۆی دا، جا نه گه ر بچوو کیش بن. مه شقی ها و په شی سه ر یازیشی له گه ل ولاتانی بچوو کدا کرد، جا نه گه ر نه مه شتیکیشی نه خه سته به ت سه ره ناماده گیی نه مریکیش ئه و به لاپه وه گرنگ نه بوو. هه روه ها سه رۆکان و وه زیرانی ده ره وه ی نه مریکا له ماوه ی نیو سه ده دا به گه شت شو بێنکی

دیکه دا گهړان و هاوتنا و هاوشانه کانی خویان له بازنه به کی بیکوتایی کاری دیبلز ماسیدا بانگه‌تشنکرد و پینشوازییان لییان کرد.

بینگومان کزی ثم ههول و کوششانه بز بهرزه وه ندییه کانی نیمه سوو ده خش بوون. چوونکه جیهانیکی دهوله مند و پر له ئاسایش و سه قامگیری و له هه مان کاتیشدا پالیشتییی بز نه مریکا و ده ستهینا. هه روه ها بنه مایه به هتیه کانی ئابووری جیهانی ته ولو په گیان داگوتا که خه لکانی دیکش به شدارییان نیایدا کرد و نه مریکاش نیایدا گهشی کرد. سیاسه تیکی زۆر پۆشنه گه رانه بوو؛ گرنگی به بهرزه وه ندیی تاییه ت ده دا، له هه مان کاتیشدا بهرزه وه ندیی خه لکانی دیکشی په چاو ده کرد. هگه له مانیش، ثم سیاسه ت به قسه و کردار بووه هزی دلتیا کردنه وه ی ولاتانی دیکه و شینوه په کی ده سته بهرگراویشی و ده ستهینا به وه ی که هیچ پنیویست به وه ناکات له هتیه زه به لاهه که ی ویلایه ته کانی به هگرتووی نه مریکا بترسن.

بنه ها و ریئازه نوینه کانی چاخی نوی

هه ندیک نه مریکی پنیان وایه که پنیویست ناکات له میژوو فتریبین، به لکو نه نیا به کۆبیکردنه وه ی ده سته لگرن. نه گه ر ته نیا بتوانین کۆپییه کی دیکه ی ئیدلاره ی توژمان بدۆزینه وه - پینه چی نۆدیک له لیبرالی و دیموکراته کان په روشی بن - نه وا ده توانین کۆمه لیک ده سنگی نوی هۆ سه رده می نوی دابه زریقین. به لام نه مه پنی ده گوتری سۆلز و غه ربی کردن، نه ک بیکردنه وه په کی ستراتیژی.

کانتیک ترؤمان و نه شیسون و مارشال سپستى دواى جهنگیان دامه‌زړاند، شه‌وا شوپنه‌کانى دیکه‌ى جیهان له دؤخى لاوازی و بیه‌زیه‌یکى گه‌ورده‌ى بیون، ه‌روه‌ها جیهان شوپنه‌واره ویرانکاره‌کان و ده‌مارگری نه‌نوه‌یى و جه‌نگ و سپستى پاریزگریى شابوډیى پی‌نوه‌ دیاربوو. له نه‌نجامى نه‌مه‌دا، له گشت شوپنه‌کاندا پشت‌گریه‌یکى مه‌زن ه‌بوو- به‌تایه‌تیش له ویلايه‌ته‌کانى به‌گگرتودا- بؤ نه‌قلیبوون به‌ جیهان و ده‌ره‌ښانى له ه‌ژارى و دروست‌کړنى ده‌ستگ و دامه‌زړه‌ى جیهانى و پته‌و‌کړنى ه‌و‌کاریى نیوده‌وله‌تى؛ بؤ نه‌وه‌ى جارنکى دیکه‌ جه‌نگ به‌رپا نه‌ښه‌وه. جا له‌گه‌ل نه‌وه‌ى نه‌مریکا به‌ه‌وى شک‌سپته‌ښان به‌ فاشیزم چاکه و نه‌زلى ټاکاریانه‌ى وه‌ده‌سته‌ښا، به‌لام ه‌یزنکى بې‌ه‌واناشى ه‌بوو. نیک‌پرای به‌رهمس نبوه‌خوږى نه‌مریکى ۵۰٪ ى شابوډیى جیهانى پتکه‌ه‌ښا. ه‌روه‌ها له ده‌روه‌ى بواره سؤ‌ښه‌تیه‌که‌شدا، سه‌بارت به‌ پؤلى رېبه‌رانه‌ى واشنتونیش له دروست‌کړنى ده‌ستگ و دامه‌زړه‌ى نوپدا ه‌یچ مل‌لانیه‌که‌ نه‌بوو. به‌لام ئیست جیهان گ‌ډاوه، پنگه‌ى نه‌مریکاش له جیهاندا گ‌ډاوى به‌س‌ردا ه‌اتوه. خؤ نه‌گه‌ر ترؤمان و مارشال و نه‌شپس‌تونیش زیندو‌بو‌نایه، شه‌وا پو‌به‌پو‌وى کومه‌لنیک به‌ره‌نگارى و ئاسته‌نگى ج‌ډو‌به‌ج‌ډو ده‌بو‌نه‌وه. نه‌رکى ئیست بریښه له داړشتن و پنگه‌ښانى نزیک‌کاریه‌یکى نوئ بؤ س‌رده‌مى نوئ، نزیک‌کاریه‌یکه‌ مامه‌له له‌گه‌ل سپستى جیهانى بکات که‌ نیایدا ه‌یزنکى به‌ریلو له زو‌ږه‌ى شوپنه‌کانى نوپادا س‌ریانه‌ل‌داوه، نه‌مه‌پش دبارده‌یه‌که‌ که‌ پښتو‌ر بو‌ونى نه‌بو‌وه و ه‌مو‌وان ه‌ست به‌ ه‌ژموون و ده‌سته‌لات ده‌گن.

نه‌مریکا له ئیست‌دا نه‌و کار‌تانه‌ى له ده‌ست نیبه‌ که‌وا له سالى ۱۹۴۵دا پان نه‌نانه‌ت ټاکو سالى ۲۰۰۰ له‌به‌رده‌ستیدا بو‌ون. به‌لام له‌گه‌ل نه‌مه‌یشدا ه‌ښنا

کارته‌کانی له‌ هه‌ گشت ولاتانی دیکه‌ به‌هه‌زترین- کۆمه‌لێکی نهمچه‌ ته‌ولوی هه‌یزی نابووری و سیاسي و سه‌ربازی و پۆشنه‌یری- هه‌روه‌ها له‌ ناینده‌یه‌کی نزیکه‌شدا هه‌روه‌ها ده‌مه‌ینه‌وه‌. په‌نگه‌ له‌وانه‌ش گرنگتر نه‌وه‌ به‌ت که‌ نهمه‌ په‌تۆسته‌مان به‌ شکه‌لگیرکردن و داڕه‌شتنی جیهانیکی نوێ نه‌به‌ت. چه‌وونگه‌ نه‌و سه‌سته‌مه‌ نیوده‌وله‌تیه‌ی که‌ دواي جه‌نگی دووه‌می جیهانی له‌سه‌ر ده‌سه‌نی ویلايه‌ته‌کانی په‌که‌رتوودا دروستبوو، په‌تۆسته‌یه‌کی به‌چه‌ندوچه‌نی به‌ فراوانکردن و په‌فۆرم هه‌به‌ت، نه‌که‌ سه‌ره‌له‌نوێ داڕه‌شته‌وه‌ی. چه‌وونگه‌ جه‌ون ئه‌که‌نه‌یری تۆه‌زه‌ر له‌ زانکۆی بره‌سته‌تون، ته‌به‌ینی که‌روه‌ که‌ نه‌و سه‌سته‌مه‌ ئاراسته‌کاره‌ی خۆئاوا که‌وا له‌ چه‌لکان و په‌نه‌چا په‌کاندا دامه‌زراوه‌ پێگه‌ به‌ فراوانکردنی بازرگانی جیهانی و سه‌ره‌له‌دانی مه‌یزو میکانیزمی هاوکاری و ئه‌داوه‌دانی ململانییه‌کان ده‌دات. به‌به‌رده‌وامی و ئاسانه‌ش ناتوانه‌ت به‌به‌رچه‌ی گرفته‌ دیاریکه‌راوه‌کانی وه‌که‌ ململانییه‌ هه‌یزه‌ که‌روه‌کان و ته‌له‌یدیا نه‌توخه‌یه‌یه‌کانی مافی سه‌رۆکه‌داته‌وه‌، به‌لام نه‌مه‌ په‌که‌ سه‌نه‌وری په‌یره‌نده‌یه‌یه‌کانی نیوده‌وله‌تیه‌ نه‌که‌ سه‌نه‌وری هه‌یکلیاته‌ نایه‌ته‌کان. له‌ هه‌مان کاته‌شدا، بوونی چه‌کی نه‌تۆمی و به‌به‌رچه‌ی نه‌تۆمی وه‌ها ده‌کات ته‌که‌ری هه‌له‌دانی هه‌یزه‌ که‌شه‌سه‌نده‌وه‌کان به‌خه‌سه‌پاندنی سه‌ربازیه‌یه‌انه‌ دژ نه‌پاره‌کانیان به‌ته‌ په‌سه‌که‌ که‌ ژۆر به‌که‌ران له‌سه‌ریان ده‌وه‌سته‌ی ته‌که‌ر نه‌لێن جوزه‌ خۆکه‌شته‌نیکه‌شه‌. بان به‌ گوزارشتی ئه‌که‌نه‌یری: "سه‌سته‌می هه‌نوکه‌یه‌ی خۆئاوایی، به‌که‌رتی په‌وه‌خاندنی زه‌حه‌مه‌ته‌ و نه‌فه‌لیه‌بوونیش به‌نه‌تۆ سه‌سته‌مه‌که‌ سانه‌په‌". هه‌ر به‌مه‌ له‌ته‌واپه‌، ته‌له‌مانیا و یابان به‌زاره‌کانی خۆیان به‌ینی و په‌شه‌ده‌چه‌ی چین و هه‌نده‌ش به‌هه‌مان له‌ته‌واپه‌ (منظار) ناینده‌ی خۆیان به‌یه‌ین. ته‌وه‌لان هه‌ردوکه‌یان به‌له‌ته‌په‌یه‌وه‌ ده‌پانه‌وێ هه‌یز و په‌نگه‌ و په‌ه‌ه‌یه‌کی زیاتر وه‌ده‌سه‌سته‌یتن، به‌لام نه‌ویش له‌ته‌ر چه‌راچه‌یه‌یه‌ سه‌سته‌می نیوده‌وله‌نیدا نه‌که‌ به‌هه‌زی په‌وه‌خاندنی سه‌سته‌مه‌که‌وه‌. جا مادام به‌رده‌وام ته‌مه‌ دوو ولاته‌ نوێیه‌ هه‌سته‌ ده‌که‌ن که‌

ده‌نوانن پينگه‌يهك بؤ خۇيان وه‌ده‌ستينين، نه‌وا گشت نه‌و پالنه‌رانه‌يان هه‌به‌بىز نه‌وه‌ى له‌م سيستمه‌دا بيه‌نه‌ دوو هاوبه‌شى به‌رپرس.

پابوونى نه‌وانى ديه‌كه كرده‌يه‌كى نووودريز و هيواشه. كرده‌يه‌كه و بۆلنكى سه‌نترالى و كركوكى بؤ نه‌مريكا ده‌سته‌به‌رده‌كات، جا نه‌كه‌ر له‌ بۆلى پيشووش جياواز بيه‌ت. پاسته كه چين و به‌رازيل و هيند و به‌وسيا و باشورى نه‌فريقا و كومه‌له‌يه‌كى مه‌زنى ولاشانى قه‌باره بجووكتر، له‌ ساله‌كانى داهاتوودا پاده‌بين و كه‌شه ده‌كه‌ن، به‌لام له‌نيوانياندا خالى نووى گرزى دروست ده‌بيه‌ت. زۆرينك له‌و ولايت كه‌شه‌ندروانه‌ دوژمنابه‌تى و پكابه‌رى و ململانى سنبورى و ناكوكي نوپيان له‌نيواندا هه‌يه، له‌ زۆريه‌ى كاته‌كانيشدا، هه‌ست و سۆزى نه‌نه‌وه‌يه‌ى له‌گه‌ل كه‌شه‌كردى پينگه‌ى نابورى و جنوسياسيدا كه‌شه ده‌كات. ليره‌وه، ويلايه‌ته‌كانى به‌كگرتوى نه‌مريكا بؤ نه‌وه ده‌شت بيه‌تته هاوبه‌شيكى گونجاو- چوونكه دووره- له‌ زۆريه‌ى نه‌و ولايه‌ هه‌رئيميان به‌وره كه‌ له‌ پابوونى ده‌وله‌تيكى هه‌ژموندارى هاوسى و هاوكيشوهر نيه‌كه‌رانن. به‌پنى به‌جورابه‌كانى ويليام وولفۆرس، هه‌ژموونى نه‌مريكى له‌گه‌ل سه‌ره‌لدان و پابوونى هه‌زه هه‌رئيميه‌كانى هه‌ژمووندار و ده‌سته‌هه‌لانفوازا زياتر ده‌بيه‌ت. (زۆرجار له‌كاتى نه‌سه‌كردن سه‌باره‌ت به‌ ئاسيا ئاماژه به‌م هه‌ركارانه ده‌كرى، گه‌رجى به‌سه‌ر زۆريه‌ى شوينه‌كانى ديه‌كى جيهانيشدا پياده ده‌بيه‌ت). به‌لام كرده‌كه ميكانيكى نابيه‌ت. چوونكه كاتيك يه‌كيك له‌و ولائانه به‌رجه‌سته ده‌بن و پاده‌بن (ولاى چين)، نه‌وا جوله‌به‌كى ديناميبانه‌ى هاوسه‌نگار و پيشيبينيكراو مروست نابيه‌ت، له‌وانه‌شه هاوسيه‌يه‌كه‌ى (هيند) هاوپه‌يمانيه‌يه‌كى فه‌رمى له‌گه‌ل ويلايه‌ته‌كانى به‌كگرتوى نه‌مريكا دا به‌سه‌تى. چوونكه جيهانى نه‌مؤ له‌مه زۆد ئالزازه. به‌لام نه‌م ده‌وله‌ته پكابه‌ران له‌نيو جه‌رگه‌ى سيستمى جيهانيدا به‌پاستى ده‌رفته‌تى

ئەو بۆ ئەمریکا دەرەخسینن پۆلنکی گەورە و بونیدانە رانە بگێرنێت. ویلایەتەکانی بەلگرنو ئەو توانایی هەیە کە لە ماوەیەکی کورتدا وەک ئەلمانیا ی کۆتاییەکانی سەدەی تۆزدە بەمی ئێ بیست، ئەو ئەلمانیا یە کەوا بەهۆی بسمارکەو ٤ دەلالە بەشەرەفە کە لە ئەوروپادا گۆرانی بەسەردا هات، چونکە پەڕەندی پتەوی لەگەڵ گشت ولایە مەزنەکاندا سروسە دەکرد، پەڕەندی پتەوئەر لەو پەڕەندیانی کە لەنیوان خودی ئەو دەولەتاندا هەیە. ئەلمانیا لەو قوناغیدا ئەوهری سیستمی ئەوروپی بوو. بەلام لە ئێستەدا، بۆ ئەو بیست دەلاتیکی جیهانی، کارنکە و پەڕەندی نەک هەر بە حکومەتی ئەمریکییەو هەپ، بەلکو پەڕەندی بە خودی جفاکی ئەمریکییەو هەپ، لەگەڵ کۆی ئەو وزە و خەوانەیی کە ئەم مەسەلە پە بۆ بەرەنگاربوونەو دەیانپێنێ. ئەم پۆلنکە کەوا توانا بە ئەمریکا دەپەخشی- پەڕەزو مەندییە جیهانییەکانی و نامادەییەکی لە سەرچەم شونەکانی جیهان و ئەو هیزەیی مەبەتی و مەروەها جفاکە مەپەخشە کۆچبەرەگەپەو- فێربێت چۆن بە کارامییەکی لەپادەبەر پۆلی خۆی بگێنێ.

ئەم پۆلە نوێیەش لە پۆلی مەزنتەین هیزەیی تەقلیدی تەواو جیاوازترە. چونکە پلۆزکردن و هاوکاری و تەنانت سازشیش لەخۆی دەگرێ. هەروەها هیزەیی خۆی لە دانانی ئەجیندا و دیاریکردنی گرتەکان و بەستنی هاوپیەمانییەکاندا وەرەدەگرێ. پاست کە بریتی نییە لە دەستەلاتیکی سەرۆ بۆ خوارووی فووجەکی کەوا ئەمریکا نیایدا بپارەکانی خۆی بدات و دواتر بە ولاتانی بیکەیی سوپاسگوزار (یان بێدەنگ)ی پابگەپەنێ، بەلام لە هەمان کاتیشتا پۆلنکی کرۆکییە، چونکە دانانی ئەجیندا و پێکەستنی هاوپیەمانییەکان لەو جیهاندا بە دوو شیوەی دەستەلاتی سەرەکی دادەندرێن کەوا لە چەند یاریزانێک زیاتر

پنځه اتووۀ. سه روکى نه نجوومۀنى به پړوه بردنیک که به قسۀى خړش و خوځخووبیوه ده ترانۀ کومه لیک به پړوه به ړى سهر به خو ناراسته بگات، هېشتا له جیهانه کى نیمۀ دا هر که سیکى هه ژموونداره.

له راستیدا، کومپانیایه کانی فره په گه زله نه مریکا باشترین پڼگه یان بڼ وده بهیتانی سهرکه وتنی نیو جیهانی دواى نه مریکا دوزییه وه. چوونک شو کومپانیایانه به هوى گوړینی شیواز و پڼگى کونیاوه توانیوانه دهست به سر بازاره نوییه کاندۀ بگړن. باشترین نمونه بڼ نه مۀ کومپانیای جهنۀ پال نه لیکتريک که پښتر متمانه ی به پړوۀ هاوبه شه کانی دهرمه نه دهرمه، به لکو پړوۀى سه داسه دى له هر پړوۀیه کى بیانیدا دویست که مولکى خړى بو. به لام له ماوه ی پښج سالی رابردودا درکى به وه کرد - له وکاته ی که چاوبیزی کارامی و داهینان و متمانه گه شه سهندوه کى کومپانیا نیوخواپییه کانی نیو بازاره گه شه سهندوه کانی وه ک چین و هیند و روسیا و به رازیل و باشوری نه فریغای کرد - ستراتیژه کى له شوینانه ژور دورى ده خاته وه که وا له گشت شوینیکى دیکى جیهان خیراتر گه شه ده کن. جا له بهرنه وه جهنۀ پال نه لیکتريک ستراتیژى خړى گوړى. جیفرى نیمیلنى به پړوه به ړى جینه جیکارى جهنۀ پال نه لیکتريک نه مۀ سه له یه به مشیره په پوخت ده کاته وه: "پڼگومان، هېشتا ده توانین له کرپنى کومپانیا بچوکه کان به رده وام بچن و بیانکینه کومپانیای جهنۀ پال نه لیکتريک، به لام فیربوین که ودها باشتره له گال کومپانیای ژماره ۲ هاوبه ش بین که وا ده یوى بیتۀ کومپانیای ژماره ۱، له وى که کومپانیایه کى بچوک بکړن یان به تۀ نیا کاریکه ین". نیویژک نابیز نه م وهرچه رخانى ودها له قهلم دا که دورکه وننه وه به له شیمپریالیزمى کارگیزی که وا بووه تۀ ده سنبلاویه ک و جهنۀ پال نه لیکتريک ناتوانی بهرگى بارى نیچوه کى بگړنت.

به‌لام واشنتون که‌وا له بازاردا پروپه‌پروی کتیرکی نابینه‌وه، هیشقا نه‌وهی بۆ روون نه‌بووه‌ته‌وه که نیمپراتوریه‌تی دیپلوماسی کرده‌یه‌کی ده‌ستبلوانه‌یه و ویلايه‌ته‌کانی به‌گگرتوو ناتوانی له‌مه زیاتر به‌رگی خه‌رجیه‌که‌ی بگرت.

هیشناش بۆ هه‌ژمونی نه‌مریکی بازاری به‌هیز هه‌ن، نه‌مه‌یش بۆ چه‌ند هه‌یه‌کی جیوساسی و ئابوری ده‌گه‌رته‌وه. هه‌روه‌ها هیشتا خواستیکی به‌هیزی ئایدۆلۆژیسی له‌سه‌ره. سیمۆن تای توێژه‌ری سه‌نگه‌فوری ده‌لی: "هیچ که‌سێک له‌ ئاسیادا نایه‌ی له‌ جیهانی‌که‌دا ب‌یه‌ته‌ که‌وا چین به‌سه‌ریدا ژال و هه‌ژموندار ب‌یت. هیچ خه‌ون و نه‌هونه‌یه‌کی چینی نبیه‌ که‌ خه‌لک به‌ره‌و پیلی بچن". هه‌روه‌ها فیرناندۆ نه‌ئریکه‌ کاربۆسۆی سه‌رۆکی پیتسبوری به‌رازیل جه‌ختی له‌سه‌ر نه‌وه کرده‌وه که نه‌وه‌ی جیهان به‌راستی له‌ نه‌مریکای ده‌وێت نه‌وه‌یه سه‌باره‌ت به‌ بازرگانی هیچ سازشێک لیته‌ و له‌وێ نه‌کات، به‌لکو به‌نه‌ما و پێنازه‌کانی پنه‌و بکات. که‌سبش ناتوانی نه‌م پۆله‌ بگنپی نه‌مریکا نه‌بی. به‌ واتایه‌کی دیکه‌ هه‌یزه نه‌مه‌کانی نه‌مریکا په‌یوه‌ندییه‌کی پنه‌ویان به‌ هه‌یزه‌ توند و پته‌وه‌که‌یه‌وه هه‌یه، به‌لام نه‌و مۆنتازه‌ی که‌وا هه‌ردوو هه‌یز به‌یه‌که‌وه ده‌لکینی، له‌ هه‌مبه‌ر کاروبار و پرسه‌کانی جیهانیدا پۆله‌ بپه‌هاوتاکه به‌ نه‌مریکا ده‌به‌خشیت.

جا بۆ وه‌سفێکی واقعیانه‌تری پێگه‌ و شێوازی کاری نه‌م جیهانه‌ نوێیه، شه‌ش بنه‌مای ساده‌ دانرۆن:

١. هه‌لبه‌زێره: هه‌یزه‌ زه‌به‌لاحه‌که‌ی نه‌مریکا وه‌های کردووه‌ واشنتون پێی وابیت که‌وا له‌ پێداربستی هه‌بوونی سه‌رلبسته‌کان (الاولیات) بووردلوه، چونکه هه‌موو شتیکی ده‌بوست. زۆر گرنگه‌ ویلايه‌ته‌کانی به‌گگرتوو سه‌باره‌ت به‌م مه‌سه‌له‌یه زیاتر پێککارانه‌تر (انضباط) ب‌یت. چونکه بۆنمونه‌ نیداره‌ی بۆش له‌

همه بهر کوریاى باکور و عیراقدا نه یټوانی بریاریدات ناخو ده یوئ سیستم و ده سټه لاته کانی نه م دور ولاته بگورئ یان سیاسه ته کانیاڼ (واتا وه سټانډنی پروژده ی نه تومی). نه م دوو مه به سټه ش تهلر پنجه وانه. نه گهر مه پرده له ولانیک بکیت به وئ که سیستم و ده سټه لاته کئ ده گوریت، نه مه ده بیټه هؤی نه وئ حازی نه و سیستم و ده سټه لاته مۆ په یداکرینی چه کئ نه تومی زیاتر پنداکرانه تر بیټ، چونکه چه کئ نه تومی له جیهانی سیاسه تی نټوده وله تیدا واتای سیاسه تی ده سټه بهرکردن ده گه یه نیت.

بزانه جیهان چؤن دیته بهرچاوی ئیران. هر چوار ده وری به هټزی ناوه کئ نه نراوه (رؤسیا، چین، هیند، پاکستان، ئیسرائیل)، هر ودها له سر سنوره کانیشیدا ده یان هزارل سهریازی نه مریکئ هن (له عیراق و نه فغانستان). هر ودها سه رؤکئ ویلايه ته کانی په کگرتوو چه ندان جار نه وئ پراگه پاندووه که سیستم و ده سټه لاتی تاران به ناشه رعئ ده زانی و هیوای پووخانی مۆ ده خوازی. یارمه تی داراییش پټشکه ش به و کومه له همه چه شفانه ده کات که واهمان نامانجئ نه ویان هه یه. نه گهر تۆ له تاران بیټ نه م دؤخه وه هات لی ده کات ده سټه رداری به رنامه نه تومییه کات بیټ؟ سوورپوون له سر هر دوو مه به سټه - گورینی سیستم و ده سټه لات و گورینی سیاسه ت- وه های گرنووه نه توانین هیچ کامبکیان وده سټبټین.

بان نه ماشای سیاسه تی نه مریکئ همه بهر پووسبا بکه؛ نیمه هرگیز نه ماتوانی سه بارهت به مۆسکۆ نه وده دبارئ بکه ین که ناخو به رژه وده ندیبه کانمان یان نیگ رانیبه کانمان چین. نایا مه ترسیی چه که نه تومیبه نا سه لامه ته کانیه تی که نا کورئ ده سټه بهر بگورئ نه نیا به یارمه تی نه مریکا نه بیټ؟ نایا یارمه تی مۆسکویه مۆ داپړینی ئیران؟ یانیش سیاسه تی تاییهت به نه وت و گازی

سروشنتیه؟ یان هه لومه رجه کانی مافی مرقفه له پووسیا؟ سیاسه تی نه مریکی له هه مبه رپووسیا دا له گشت نه و شتانه پیکهاتبوو که وا "پیشتر باسکران". به لام حوکم وانا هه لیزاردن. نه گه ر به راستی باوه رمان نه وه بی که بلبوونه وی نه تومی و تیرور مه ترسیدارترین پرسن که وا له نیسته دا پووبه پوویان ده بینه وه - هه روه که سه رۆک بۆش گوتی - نه وا ده سته به رکردن و بی مه ترسیبکردنی بارخانه ی (الترسانه) نه تومی پووسی و پیکه گرتن له ئیتران بۆنه وه ی نه توانی چه که نه تومبیه کانی پیشبخت، دوو پرسن که ده بی هه ول بده دین هاوکاریی مۆسکر - نه ک که سی دیکه ی - له هه مبه ردا وه ده ستیتین.

هه روه ها ویلایه ته کانی په کگرتوو سه بهاره ت به و پرسانه ی که وا به شینوهیه کی تاییه ت په یوه ندیبان به ولاتی چینوه هیه، پتویستی به هه لیزاردن هیه. چونکه چین گه شه کردن و پیشکوتنیکي گه وره تر و خیراتری هیز و هه ژموون له میژوودا وه ده ستدیتیت؟ ته نانه ت له گه شه کردنه که ی پابردوی ویلایه ته کانی په کگرتوش گه وره تر و خیراتره. هه روه ها ده بی پانتاییه کی سیاسیی گه وره تر و ته نانه ت سه ربازیش بیه خشریت به شپوه به ک له گه ل نه و هیزه دا بگوجیت. له هه مان کانبشدا ده بی گه شه کردن و هه لکشانه که ی نه بیته په رده به ک بق فراوانخوازی و دوژمنایه تی په کفستن. وه ده ستپنانه ی نه م هاوسه نگیه - له لایه ک ترساندن و به رپه رچدانه وه ی چین؟ و له لایه کی دیکه وه له خوگرتن و گرنگیدان به گه شه کردنه که شی - کۆسپ و به ره نگاریه هه رکه زیه که ی به رده م دیلوماسیه تی نه مریکیه. له سه ر ویلایه ته کانی په کگرتوو پتویسته سنوویک بق چین دابنیت، به لام ده بی درک به وهش بکات که ناتوانی له گشت شویتینکا نه م سنووه ی بق دابنیت. به داخه وهش، گه وره ترین و مه ترسیدارترین کۆسپونه گره که وا ویلایه ته کانی په کگرتوو له کانی دارشتنی سیاسه تیکي وه هادا پووبه پووی

ده‌بیتوه، که شه سیاسیه نئوخۆبیه که یه تی که‌وا هر هرزه به‌وه ده‌کات که هر چاره‌سرتیک وه که سازشکردن و پازیکردن له‌قه‌لام بدات.

لیترووه ولایه‌ته‌کانی یه‌کگرتووی نه‌مريکا ده‌توانی شتیک له بریتانیای مه‌زن فیزیبیت. شه‌ویش پێداوێستیه بۆ دیاریکردنی بزاره مه‌زنه‌کانی ستراتیژی سه‌بارهت به‌ ئاراسته‌کردنی وزه و گرنگیدانه‌کانی. کاتیک بریتانیا په‌وه‌په‌وه‌ی هه‌لکشان و پینشکه‌وتنی ولایه‌ته‌کانی یه‌کگرتووی نه‌مريکا بووه‌وه، زۆر به‌داناییه‌وه‌ ئه‌و هه‌نگاوه‌ی هه‌لتنا، به‌لام سه‌بارهت به‌ خودی ئیمپراتۆرییه‌که‌ی داناییه‌که‌ی که‌تر بوو. له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌دا بریتانیا په‌وه‌په‌وه‌ی گرتنیک بووه‌وه که‌وا زۆر به‌ گرفته‌ هه‌نوکه‌یه‌که‌ی نه‌مريکا ده‌چیت. چونکه‌ کاتیک قه‌یرانیک له‌ شوێنیکي ئه‌م جیهانه‌دا ده‌ته‌قییه‌وه، جا هرچه‌نده‌ نووریش بووبه، خه‌ک ته‌ماشای لنده‌نی ده‌کرد و ده‌پیرسی: "سه‌بارهت به‌و قه‌یرانه‌ چی ده‌که‌یت؟" هه‌له‌ گه‌وره‌ ستراتیژییه‌که‌ی بریتانیاش شه‌وه‌ بوو که‌ چه‌ندان ده‌یه‌ی درێژ‌وزه و پاره و کات و گرنگیدانی له‌ هه‌ولێ بیه‌ه‌وده‌ی هه‌م‌به‌ر ده‌سته‌به‌رکردنی سه‌قامگیری له‌ شوێنه‌ نوور و لاوه‌کییه‌کانی سه‌ره‌خشی جیهانه‌دا خه‌رج ده‌کرد. بۆ نه‌ه‌ونه‌ ده‌بووبه‌ له‌ پێک‌ه‌ستنی پێک‌ه‌اره ده‌ستوریه‌یه‌کانی هه‌م‌به‌ر جووتیارانی ناوچه‌ی ترانسفالدا هه‌ولێکی که‌متری بدابووبه‌ که‌وا بووه‌ هه‌ول به‌ریابوونی جه‌نگی بۆیرس و پشته‌ی ئیمپراتۆرییه‌تی شکانه‌، له‌ هه‌مان کاتیشدا ده‌بووبه‌ هه‌ول و کوششێکی زۆتری له‌ به‌ریه‌رجدانه‌وه‌ی توانای ئه‌و به‌ره‌مه‌دا ب‌ه‌ستابه‌نه‌گه‌ر که‌وا به‌ره‌ و لێژوونه‌وه‌ گرتله‌ ده‌بووبه‌وه، چونکه‌ ئه‌لمانیا خه‌ریک‌بوو له‌نێو جه‌رگه‌ی ئه‌وروپادا پاده‌بوو.

جه‌ند ده‌سته‌بۆزیکي بریتانی زۆر به‌وودی مینووی پۆمانیا‌یان خوێنده‌وه، نه‌ک هه‌ر نه‌نیا له‌به‌ر نه‌وه‌ی سه‌رسامی ئیمپراتۆرییه‌تی مه‌زنی پینشوو بوون، به‌لکه‌و

له بهر نه دوى له پېتناو چوښيې نښې به پټېږه برښي زه ويېه پانوپټوره كسانى
 كېشو هره كاني جزواو جزردا به دواى چوند په ند و وانه په كدا ده گه پان. خواست
 له سهر كه ساني لپهاتوى بواى زمان و ميخوو و كرده ي به پټېږه برښي
 نيمپراتوريه تدا هه بوو. به لام نه م مه سله يه بڼه هڅى پشتگوټيخسني
 زه روږده تى پټخسني نه اندازياري نايده. هه روه ها هيز و هه زموني برتانيا
 وه هاى ليكرد به و هه سته قه ده رېښوونه ميخويېه سهر مه ست بيت كه و
 سهر مه لانه دوى نوټي پروتستانيت خوراكي پنده به خشي. كوريللى بارنيتي
 ميخوونوس له هفتايه كاندا نوو سيږوى كه شخړشى نه خلاقي له نېوه پاستي
 سده ي نوزده يه مدا به سهر نينگلترادا زالبوو، نه مېش له و جفاكه كردلريي
 بوورخسته وه كه و پشقي به نه قلى به رياكهرى شخړشى پيشه سازى ده به ست و
 له هه مان كاتېشدا به ره و ناراسته ي جفاكېك پالى پټره نا كه و باوه پي وشكي
 نايښي و بڼه ماي نوډېره وانه ي ناكاري و پوهانسي به سهريدا زالبوو.

هه روه ها نه گهرى نه وه هه يه كه ويلايه ته كاني په كگرتووش زقر به سانايي
 بگوتنه نيو نه لپه كي هاوشنډه ي نيمپراتوريه ته وه. چوونكه هه ر قه پړانك له م
 جيهانه دا دورستېت پټويستي به گرنگيدان و په فشاركردني نه مريكا هه به.
 هه روه ها به رزه وږه ندى و چاودنډي و سانسوړه بلاوه كاني نه مريكي به هه مان
 شنډه ي به رزه وږه ندى و چاودنډي و سانسوړه كاني برتانيا فرواونه له و كانه ي له
 ترېپكي مه زنايه تېي نيمپراتوريه ته گي وو. نه وجا بق نه وانه ي باوه پړان وه هه يه
 كه پنگي نه مريكا له جيهاندا له پنگي نيمپراتوريه نښې برتاني ته و او جېاولزه،
 زقر به سووده كه راپورتي بونپادي سهره كي
Base structure
report سالي دارايي ۲۰۰۶ بغوټنه وه. چوونكه له م راپورته دا، وه زاره نښي
 به رگري شاناري به وه كړښه به وه ي كه په كېكه له گه وږه ترن خاوه نزه ويياني

جیهان، نوویش به ټیټکراپه کی مادیی که له ۵۷۱.۲۰۰ په که زیاتره له (ته لار، دامه زړه وکان، شوټنگه و پاشکویه کان) پټکډیت و به سر زیاتره له ۲.۷۰۰ شونین دابه شېبوه له سر پووبه ری نړیکه ی ۲۰ ملیون هټکتار. پاپورته که باس له تورنکی کشاو ده کات که له پټکها توو ۷۶۶ بنکه ده کات که له چل ولای بیانیدا هن، له نه تنگوا نا ده گاته مېرنشیني په ککرتو ده بیندین. هم بنکانه له سالی ۲۰۰۰ دا به لای که موه په کسان به ۱۲۷ ملیار ډولار و ۱۹۷,۰۰۰ سرباز و هه مان پړه ی فرمانبرانی سوره خول و مه د نه شپان تیادایه، جگ له ۸۱,۰۰۰ به کارهاتووی نیو خوی. هه روه ها پووبه ری ۶۸۷,۰۰۰ هټکتار (پان نړیکه ی ۱,۱۰۰ میلی چوارگوشه) زه ویی بیانی داده پوشتیت و ۱۲ ملیار ډولار له سر شه که سانه دوه ستنی که وا نه نیا له پیټواو کاری چاکرندوه (سیانه) باج دده ن.

له وانه په مریکا له بریتانیای کون به هټزتر بیت، به لام ناتوانی شه پند و وانه په بشنگوی بخات که وا په یوه ندی به زه روه تی دیاریکرنی بزاره کانپوه ه په. ناکری له گشت شتیځ خوی تیوه بگټنی. گرزیبه کانی خوره لاتی نیوه پاست گرنگن، به لام گشت سهرچاوه و وزه و گرنگیداننکی هه لمزیوه و له ماوه ی حوت سالی پاپردودا له گشت پرسنکی دیکه ی نیو سیاستی دهره وه ی مریکا زیاتر گرنگی پنده درئ. له سر واشنتون پیویسته له سده ی هه شتمی کړچی و هوکدان له سر داواکاریه کانی سوونه و شیعه له به خدا، بچیته نیو سده ی بیست و به - به روه و چین و هیند و به رازیل پروات - که نیایاندا نابنده لروست ده کړنیت. به جه خنکردنمان له سر شه و شتی که وا به پرسنکی پیداکر نینه به رچاو، وه هاما ن ل دیت شته گرنگه راستینه که له ببر بگین.

۲. بنه مای پانوپوم پته ویکه، نه که به رزه ونندی ته سک. له نیو سیاستی دهره وه ی مریکا دا دژبسوننکی کړکی هه په. نابا مریکا ده یه وی

به گورپوتاووه بهر و ده پهنانی بهرزه و نه پیه نایبه ته کانی بروتان ده پوهی
 کومه لیک بنه ما و بناغه و دابونه ریت و به ما دایمه زړینی بق شه وی جیهان
 پیاده بان بکات؟ له سرده می هیزه که شه سونهوه نوییه کاند ده پهنی نامانجی
 سره کیی و یلايه ته کانی به کگرتو نه و دهی دووهم بیت؛ نه میش بق نه و په نه و
 دهوله ته که شه سونهوه نه نانه ن له و کانه ی هیز و هژمونیشیان زیاد ده بیت
 هر بهر ده و ام بن، نه میش به زیانکردنیک ده بیت که به پیتی بنه مایه کانی
 سیستمی هه نوو کیی نیوده و له تیبیه. نه مه نه و هژکاره کورتوبه نندکاره
 سره کییه به که و ده توانین یونیادی بنیچن، نه میش بق نه و په کرده ی راپوونی
 نه وانی دیکه نه بیته کرده به کی بهر ده و امی کپیرکیکارانه که و هیزه مه زنه کان
 له پیتاو بهرزه و نه دی و نیمتیاره نایبه ته کانیا ن هیوای بق بخولزن و کانیکیش
 و ده ستيان هیتا سر له بهری سه فامگیری سیستمه که ی پی تیکوپیک بدنه.
 نه و جا بق نه و دهی نه م سیستمه سر که و، له سرمان پیویسته که نیمه میش
 پابه ندی نه و بنه مایانه بین. چونکه نه گره و یلايه ته کانی به کگرتو به شپوه به کی
 سر به خویانه ره فناریکات و به پیتی بهرزه و نه پیه کانی هه نگاو هه لیتیت و له
 ره فناره کانیشیدا نه نیا ره چاوی بهرزه و نه پیه کانی خوی بکات، نه دی ولای چین
 به هه مانشینوهی بهرزه و نه دخوازان و سر به خویانه له هه مبه ر تایواندا نه و
 ره فنارانه ی نه مریکا دیو باره نه گانه و ده؟ بان بچی هیند له گل پاکستان هه مان
 ره فنار نه کات؟ نه گره نیمه خومان پابه ندی بنه مایه کان نه بین، بچی ولایانی
 دیکه پیوهی پابه ندين؟

به کم، نه مه نه و واتایه ده که یه نی که و یلايه ته کانی به کگرتو سر له نو ی خوی
 پابه ندی نه و ده سنگه و میکانیزمانه بکات که و له میانی پینچ ده به کی
 رابردودا (به ناستیکی زور به زن) دوسنی کرون. به لام، نه مه واتای نه و نه پیه

که له زږد کږيوونه‌وى نه‌ته‌وه‌کانى په‌کگرتوو ناماده بښت و په‌يماضنامه‌په‌کى زږد واړو بکات. کاتيک ويلایه‌ته‌کانى په‌کگرتوو بانگ‌شوى ه‌بوون و له‌خوگرتنى به‌هاى جیهانى ده‌کات، نه‌وا ده‌بى زږد به وړدى و گرځيدانه‌وه ه‌لوښته‌کانى خوځى دابريزيت، بڼو نمونه: جوړج ده‌بليق بڼوش له‌ شاه‌نگى نووباره دامه‌زاندنه‌وى به‌سه‌ړوک پايگه‌ياند که "سياسه‌تى ويلایه‌ته‌کانى په‌کگرتوه که خولزيار و پالېشتى گه‌شه‌کردنى بزوينه‌وه و ده‌ستگه ديموکراتييه‌کانى گشت ولاتان و که‌لتوره‌کان بکات، نه‌م‌يش به‌ نامانجى کوټايبه‌انانه به‌ شاکړه‌وى و داپلوسين و سه‌ړکونکاري". له‌گه‌ل نه‌م‌يشدا، کاتيک ديموکراتخوازه‌کانى شاپون و پاکستان سه‌ړکوت ده‌کرين، نه‌وا نه‌ته‌وه‌کانى په‌کگرتوو له‌ جيتگى خوځيان ناجوولين و نقه‌يان لټوه‌ نايه‌ت، به‌ پاساوى نه‌وى - له‌ولنه‌يه به‌شيوه‌په‌کى ده‌مامکدارانه - چهند دڅخکى تاييه‌تن. له‌گه‌ل نه‌م‌يشدا، واشنتون ولاتى چېن سه‌ړکونه‌ ده‌کات و نيدانه‌ى هيند ده‌کات له‌سه‌ر نه‌وى له‌ه‌م‌به‌ر کوږياى باکوور و بڼوما سياسي ټيکى توندتر ناگرته‌به‌ر. بيلقوما سيبه‌کانى ه‌رېوو ولات پښت ده‌لښ که کوږيا و بڼوما دوو دڅخى تاييه‌تن. له‌ راستيشدا نه‌م‌ راسته، چوونکه ناسه‌قامگيرى له‌ بڼوما گرفتڼکه و زږد له‌ ويلایه‌ته‌کانى په‌کگرتووه‌وه نووره، به‌لام بڼوما سنوورڼکى دووودرڼى له‌گه‌ل چېن و هيند ه‌په، ناسه‌قامگيريش له‌ بڼوما بڼو هيند و چېن واتا په‌يداېوونى مليوټان په‌ناخواز له‌سه‌ر سنووره‌کاتيان. له‌سه‌ر واشنتون پڼوښته‌ له‌وه بگات که نه‌گر نه‌و ده‌رهاوښته‌کانى خوځى ه‌په، نه‌وا خه‌لکانى دیکه‌ش ده‌رهاوښته‌يان ه‌په. ده‌نا ده‌بى واړ له‌ ده‌رهاوښته‌کانى خځى بهيښى. به‌لام نه‌گر هېچ کام له‌م دوو کرداره‌ى نه‌نجام نه‌دا، واتا قسه و کردلرى بک نه‌بښت و به‌شتڼک ناموزگارڼى خه‌لک بکات و شتڼکى دیکه نه‌نجام بدات، نه‌وا ده‌بښته جوړڼک له‌ هرنسپه‌تى (نفاق)، نه‌م‌يش به‌سوود نښه و راستنگړى نه‌مريکا داده‌به‌زښتنه‌ خواره‌وه.

سه باره ت به تيروريش، نهوا ويلايه ته کاني په کگرتو ناسويه کي تهنگي پيشان دا. نمونه پيترين پاريزگره ربي به رنامه دار دژي مه ترسيبي تيرور، ده بي له مپاني کومه لیک پيکارى جيهانپيانه ي گومرگي و پيکار و کوتوبه ندى ثابيه ت به ديارده ي په نابهرى بيت که به پيروه ريگي په کسان له شوناسي خه لک و کالايه کاني گشت شويته کاني جيهان وردبيته وه و به شداري له شالويزکردني زانبارپه کاند ا بکات. به لام نزیکپوه نه و ناکلايه نه کاني نه مريکا، ولاتان و هيله کاني ناسماني ناچار ده کات ته نيا له سه ر سنوره کانيدا بچه ژيبرياري پيکار و کوتوبه نده کاني؛ به مپيش چنه خالتيکي خنکان دروست ده بيت، نه مپيش کارتيکه و له دهره وه دا دهره نجامي نه ريني له سه ر نابورپه کي و وینه ي ولاته که دا ده بيت. له بهر نه م هويه، له دواى پوودلوه کاني پانزه ي سيپتيتمبه ر ه وه پيژه ي سه فهرکردن بق ويلايه ته کاني په کگرتو ي نه مريکا که مپوه ته وه، له به رانه ريشدا که شخپاري له گشت جيهاندا که شه ي کردوه .

گرنگرين و به رده وامترين نمونه بق نه م دژيپوه نه ي نيو سياسي دهره وه ي نه مريکا په يوه نديي به بلاپوه نه ي نه ترمپيه وه هه په . ويلايه ته کاني په کگرتو داوا له ولاتاني ديکي جيهان ده کات زور به توندى پابه ندى په پماننامه ي قه ده غه کردني بلاپوه نه ي چه کي نه ترمي بن. په پماننامه که سيستمکي دوو ناستي به ره مه پيانه وه؛ نه و ده وله تانه ي که وا پيش سالي ۱۹۶۸ چه کي نه ترمپيان پيشفستوه، پيگه يان پس دهرى چه کي نه ترمپيان هه بيت، نه و ولاتانه ش که دواى نه م ساله نه و کاره يان نه کردوه، پيگه يان پس ناسرى نه و چه که يان هه بيت (جا به پيى نه م ده بي نه و ولاتانه له پيتاو پيشفستني وزه ي نه ترمپيدا چه نه ريتمايه کي دياريکراو پياده بکن). به لام له و کانه ي ويلايه ته کاني په کگرتو و هيزه نه ترمپيه کاني ديک هيشنا سوورن له سه ر نه وه ي

ولاتیانی بى ئەتۆمى مل بۆ مپیارە که بدن، ئەوا خودى خۆیان هیچ هەنگاوێک بۆ جێبهجێکردنى داواکارییهکی دیکەى نێو پەیماننامە که هەڵناهێنن: "مەبەستمان هەولەنە بۆ ئەتجامدانى دانوستان -بە نیازی باشە- سەبارەت بە پرێکارە کارایەکانى پەیرهەنددار بە کۆتاییهێنان بە کێژبەکانى وەدەستەپێنانى چەکی ئەتۆمى... و دامالێنى ئەو چەکانە". لەسەر ئەو بنەمایە وە، کاتێک ویلایەتەکانى یەکگرتوو بە دەولهاتانى دیکە دەلى که پێشخستنى ئەنپا یەک تاکە چەکی ئەتۆمى لە پەروى ئاکارى و سیاسى و ستراتیژییە وە کارێکی قەرزە وە و خۆیشى بارخانە یەک بۆ خۆى دەپارێزێ که لە هەزاران مووشەك پێکھاتوو و لە هەمان کاتیشدا مووشەکی نوێ پێشەخات و تاقیبیان دەکەن، ئەوا ئیدانەکی پووج و بیتمانا دیتە بەرچاو. ئەوجا لە لای خالى هەستکردن بەو نیگەرانییە، هەر یەکە لە هیندرى کیسەنجەر و جۆرج شوئلتز و ویلیام بیرى و سام نان پێشنيازیان کرد که ویلایەتەکانى یەکگرتوو پێبەراییەتیی هەولێکی ئەمادار بەکات لەنێوان هیزەکانى ئەتۆمى -بەتایبەتیش پەوسیا کەوا لەگەڵ ئەمریکا ٨٥٪ کۆى چەکە ئەتۆمییەکانى جیهانییان هەیه- لەپێناو کەمکردنەوێ ژمارەى ئەو چەکانە و گراستەنەوێ لە دزخى نامادەگییە وە، لە کۆتاییشدا کارکردن بە ئاراستەى جیهانیکی بەتال لە چەکی ئەتۆمى. جا ئەگەر ئەمە بەکەین پان نا، هەروەها ئەگەر بپزۆکەى گۆزپێنى جیهان بۆ شوپێنێکی بى نرس و بەرپەرچى ئەتۆمى بپزۆکەى بەش بیت بان، ئەوا ویلایەتەکانى یەکگرتوو راستگویی و متمانە یەکی ئێنى وەدەستە هێنا ئەگەر بەو ئاراستە یە هەندێک هەولێ جیبیانەى بدابووبە، دەنا جارێکی دیکە وەها دیتە بەرچاو وە ئەوێ بە جیهان بلى: "بە قەسم بەکەن، بە عەمەلم مەکەن".

۳. بسمارکبه نهک بریتانیا: جوزیف جوف ناماژه ی به هه بوونی دوو نمونه ی میژوویی کرد که ده کرئ ویلايه ته کانی په کگرتو له کاتی د لږشتنی ستراتیژه گوره که بډا په چاویان بکات، نه وانیښ: بریتانیا و بسمارک بوون. بریتانیا ههولی دا دژي هیزه مه رنه گه شه سه ننوو و هه په شه لیکه ره کان هاوسه نگیبه ک دروست بکات، که چي بیجگه له مه، کاری بق نه وه نه کرد خوی به سر کیشوهری نهو روپادا به پینئ. به لام بسمارک، له به رانیه ردا، نه وهی هه لېژارد که نه فلی گشت هیزه مه رنه کان بیت. ناما نیشتی دروستکردنی په یوه ندی بوو له گه ل هه موویاندا به شتیه په ک په یوه ندی خوی له گه ل نه و هیژانه دا له په یوه ندیبه کانی متیوان خودی نه و هیژانه دا به هیژتر و پته و تریکات ا بوئ وهی نه لمانیا بیتنه نه وهی سیستمی نیو ده ولتی له نهو روپادا.

بق ویلايه ته کانی په کگرتو، بژار و مؤدیلی بریتانی بژلرکی دروست نییه. نه مریکا له رابرسودا دژ به نه لمانیای نازی و پووسیای سؤفییه تی نه م بؤل ی گنرلوه، به لام نه م ستراتیژه له سایه ی هه لومه رجه کانی نیسته دا دانایانه نییه. چوونکه جېهان به سر چنډ به ره و سهریازگه په کدا دلبه ش نه بووه، هه روه ها له پیشتتر په یوه نددارتر و متمانه دارتره. له وانه په هه ولدن بق به ره مهیتانی هاوسه نگیبه ک دژ به هیزه گه شه سه ننوو کان، سیاسه تیکی مه ترسیدار و له ریزنه ری سه قامگیری بیت. چوونکه نه گه ر واشنتون دژ به ولتی چین نه مه بکات- پیش نه وهی چین هیچ جوړه حه زنکی مکرپانه بق لاوازکردنی سیستمی نیو ده ولتی پیشان بدات- نه و خوی به گوشه گیری و نه نیای ده بینتیه و هه روه ها باجیکی گرانیش ده دات چوونکه هیژنک بووه و بووه ته هوی نیکو پیکیدان و لیکترازان. نه و جا به په چاواکردنی نه وهی که نه مریکا زلمیزنکه، ده بی زنده بؤی نه کردن له گنرانی بؤل که بډا پایه په کی سه ره کی هه ر ستراتیژکی مه رن بیت. ده نا،

خه لکانی دیکه به چندان ریځی هه مه چشن هه ول ددهن له گه لیدا بگنه دڅی هاوسه نگی.

به لام ده بی نه وهش بزاین که واشنتون ته او گونجاوه بڼه وهی له سیستمی هه نوکهی جیهانیدا پښتکی وهک نه وهی بسمارک بگړیت. شیداره ی بڼش له میانی به هیزکردنی په یوه ندییه کانی له گه ل یابان و ئوستورالیا و هیند، له ناسیاشدا کاریکی مه زنی نه نجام دا. هه روه ها ده بی هه مان کاریش له گه ل پووسیا و چینیشدا بکات. هه رچه نده ویلایه ته کانی به کگرتو له گه ل مؤسگر و په کیندا چندان ناکوکی هیه، به لام له به رزه وه ندی واشنتوندا نییه بیانکاته دوو نه یاری برده وام. خو نزیککودنه له په وته کهی بسمارک به وه ده ناسرته وه که سرلیستی و باشتربوون (الافضلیه) ده داته ویلایه ته کانی به کگرتو، توانای نه مریکا بق دامه زاندنی جیهانیکي نوی و سه قامگیر تا نه وپه ی زیاده کات. جا نه گه سرکه و تیش وده دست نه هیتی، به لام په ولییبوون و بوار به نه مریکا ده به خشی پښی پارسه ننگ و هاوسه ننگاریک بگړی.

۱. سیستمی دایرا و جیابڼوه. له نیوه ندی شرقه کاران و تویرهران و کهسانی بواړی په یوه ندییه کانی نیوده وله تیدا، سه پاره ته به چو نییه تی پارسه تی برده واماکی (الدیمومه) ناشتی جیهانی، بیردزیکی هه ژمووندل و زال هیه. نه م بیردزه نه وه به دیارده خات سه قامگیرترین سیستم نه وه په کهوا هیزکی تاکانه ی بیهواتای هه ژمووندلری هه بیت کهوا پاریزگری له سیستمه که بکات. بریتانیا و ویلایه ته کانی به کگرتو بق ماوه ی دووسه د سال نه م پښه یان گتیا. له هه روه یوخیشدا، ده وله تی هه ژمووندل و زال له پوی شاپووری و سه ربازییه و زالبو، هه روه ها بیوره تاکه په ناگی بازار و قریز و مه لېندی دلرایسی جیهانی و باریزه ی دراوی په ده گ. هه روه ها بریتانیا و ویلایه ته کانی به کگرتو له هه روه

ناستی سیاسي و سربازیشدا، هریکه له پرتوه ده ریایه کانیان ده سته بهر ده کرد و له هه مبه ر هه پره شه کانی گه شه سته دوش کاریان بؤ هاوسه نگی دروستکردن ده کرد، کاتیکش بیانزانپوویه نډ پتویسته بؤ پنگه گرتن له دروستبوونی هه روزه نا و پاشاگه ردانی ده سته وردان بکن، شه و نه ده سله مینه وه. هه رچه نده هه ربوکیان هه له ی زوریان کرد، به لام سه قامگیری سیستمه ک و سرکه وتنی نابوردی جیهانی و جفاکه کراوه کان، هه ر هه موویان بریتیبوون له که لتوور و مبرانیکی ده گه نه ی هه ژموونی شه نگلؤ - شه مریکی.

به لام شه دی شه گه ر هه ژموونه که لاوازیبت، چی ده بیټ؟ شه مریکا نیدی وه ک جاران تاکه بازاری مه زنی جیهانی نییه، چاره روانیش ده کری نلار شا هه تابه پنگه سینبولیبه که ی خوی وه ک دراوی په ده گ پیاریژن. هه روه ها له چه ند شویننکی دیاریکراویشدا - وه ک ده ریای باشووری چین - چاره پئ ده کری هینزی سهربازی شه مریکی له هینزی چینی که مبابه ختر بیټ. هه روه ها ویلاپه تکانی په کگرتو له دانوستانه کانی نیوده وله تیشدا، ناچار ده بیټ له هه مبه ر خه لکانی ده که دا سازش و هه ماهه نگی بکات. نایا کوی شه مانه ده بته هوی ناسه قامگیری و پاشاگه ردانی؟

له راستیدا مه رج خپه هه ژموونی شه نگلؤ - شه مریکی که وا دووسه د سال به رده وام بوو، سیستمیکی نا فشرلی دروستکردن وه ک له بیست کان و سپیه کاندای ده بیندرا. (کاتیک هینزی بریتانی که مپوویه وه، ولاپه تکانی په کگرتو هه زی نه کرد چیگه ی بگریته وه، بزیی شه روپا بؤشاییه که ی پرکرده وه). چرونکه چه مکی سهره کیی سیستمی هه نووکه یی - نابوردیبه کی کرلوه ی جیهانی، دانوستانی نیوده وله تی - پتشلوژیبه کی فرلوانی ل ده کری. جگه له مانه پش، چه ند شپیره په کی نویی ده کی هاوکاری و هه ماهه نگی نویی هه ن که وا به شپیره په کی په به په پتشد که ون. نان ماری سلوتر شه وه ی وه سفکردووه که

چون سيستمه کاني ياسايي کومه لیک پيښوري نيوده ولته نې بهرهم دپنځن و پيښوي ده کښ به بې شوهي که س ناچار بکن، ه روه ها سيستمی تېکچرلو پيښه دپنځن که وا له خواره وه بڼ سهره وه ده چیت. راسته که سه قامگري گشت برسنيک چاره ناکات، به لام هر هر هيچ نه بې نځربه يان چاره سره ده کات. به واتابه کی دیکه، له وانه يه گه پان به دواي چاره سره کاني هر زلهيزنيک بڼ گشت گرفته کان بيښوده و ناپيويست بيت.

له سر ويلايه ته کاني په کگرتو پيويست هم سيستمه تايه ته پيښه و بکات. رېچارد هاس، سه رڼکی پيښووي پلاندانانی سياسته تکان له وه زلره نې دهره وه به شپوه يه کی داهينه رانه دلواي "هاوکاربييه کی جياواز و سه ربه خوي نيوده ولته نېي کردوه". هم پيښتيازه پشت به و بيرڅکه به ده به ستی که هيچ ده ستگه و دامه زراوه و پيڅخراويک نييه به رده وام له سر هق بيت، ه روه ها هيچ بنه ما و پييازتيکی ميسالبيانه بڼو نې نييه. له سر هم بنه مابه، له وانه يه نه رده کاني په کگرتو کار بڼ چاره سره گرتنيک بکات، ناتوش گرتنيکی دیکه، ه روه ها پيڅخراوي ده ولته تانی نهمريکی OAS گرتنيکی دیکه چاره سر بکات. جا له وانه يه سه باره ت به پرسه نوييه کاني وه ک گرتانی که شوه وا، دوستکردنی هارې بمانبييه کی نوي که وا له کومپانيا کاني تايه ت و پيڅخراوه کاني ناحکومي پيڅکهايتيت، به چاره سره رڼکی لڼڅيگی دابندری، ه رلوزه نا و پاشاگه رداني نيوده ولته نې زياتر ده بيت، جا له و کانه ي نهم و گونجاو و سازشکار ده بيت، هوا دهرنه نجامی باشتری ده بيت له وه ي که به ته نيا له و پرسه نزيکبيته وه و بڼ چاره کردنی گرفته کاني نيوده ولته نې پشت به به ک بيرڅکه يان به ک پڼگه به به ستيت؛ نو دقخه ي باسي ده که بن پڼگه به ک بو که وا له رابردودا گرفته کاني نيوده ولته تيمان پي چاره ده کرد. ه بڼو نې سيستمی نيوده ولته نې که وا له

ميانيدا کومه‌لنځي هم‌چه‌شني بونياد و چاره‌سهر دا چاره‌سهری گرفته‌کان بکړي؛ ده‌توانی سه‌قامگريپه نايبه‌ته‌کي دروست بکات. پاسته که وه‌ک شو سيستمی فهرميپه هه‌نوکه‌يپه سه‌رنجراکښ نابيت که‌وا به‌مؤی په‌ک دوو پټکڅرلو له نيويورک و جنيفدا به‌پټوه ده‌سري، به‌لام له‌ولن‌په واقعيترو به‌رده‌وامتر بښت.

۵. له‌چه‌ند ناستيکدا بېرکه‌ره‌وه. نه‌مريکا به‌درنژايی ميژوو و ټاکو نښته به‌هيزترين سوپای هه‌په. به‌لام له‌گه‌ل نه‌ميشدا، له‌وه‌ديپټناني سه‌رکه‌مون له عيراقدا دووچاري چه‌ندان گرفت بوويه‌وه. هه‌روه‌ها سوپای نيسراثيليش له‌پووی هيز و پټشکه‌وتنه‌وه هه‌رگيز له‌گه‌ل هيزی حيزبوللای لوبنانيدا به‌راورد ناکړي، به‌لام شو سوپاپه‌ش نه‌يتواني له به‌رانه‌ر حيزبوللادا سه‌رکه‌وتنځي په‌کلاکه‌روه‌وه وده‌ستېښي. بؤچي؟ چونکه له‌سده‌ي نښته به‌رپه‌رچدلنه‌وي په‌کسهری ده‌سته‌وناقمه‌کاني چه‌کلار ناسانه، به‌لام سه‌رکه‌مونى زه‌حمه‌ته. نه‌مه‌ته‌نيا هه‌ر به‌سه‌ر چه‌نگدا پياده نابيت. نښوه نه‌ماشاي په‌يدابوونی هاوپه‌پمانی پټکڅرلوه‌کاني ماده‌کاني هؤشبه‌ر و کومه‌له‌کاني شورونه‌وي پاره و کرځکارانی په‌ناه‌نده و نيرزستان بکه‌ن، هه‌ر هه‌مويان له‌حکومه‌ته‌کان به‌چووکتر و هه‌زارتن! مه‌به‌ست شو حکومتانه‌په که‌وا درځان وه‌ستاونه‌توه. له‌وه‌سدرمه‌دا که به‌چالاکيپه‌کي به‌رده‌وام و سنوورپه‌ده‌ناسرځته‌وه، شو کومه‌له و ده‌سته و تاقه به‌چووکانه‌ي که‌وا گيانی داهښان و په‌روش و بېاريان هه‌په، سه‌رليشي و گرنگيپه‌کي گه‌وره‌يان هه‌په.

نه‌وجا په‌که‌مېن و گرنگترين وانه‌ي ژيرباري شو هه‌لومه‌رجان نه‌وپه‌کاريکي وه‌ها نه‌که‌يت راکنڅريپه‌ نيؤ ته‌له و دلوه‌کانه‌وه. له‌په‌يايکي فيديوييدا که‌وا له سالی ۲۰۰۴د په‌خش کړا، نوسامه‌بن لان به‌پوونی و دانشکاريپه‌کي

سهرسورپه‌ینه‌روه ستراتیژیکى باسکرد که ناوى لیتابو " نه‌شفه‌له‌کردن و ویراندن و دانانه‌وى ته‌له " و گوتى: " نه‌وى له‌سهرمان پتویسته بیکه‌ین نه‌وه‌په نوو مواهید بنترین..... بۆنه‌وى پارچه قوماشیک به‌ریزیکه‌نوه که‌وا له‌سهرى نووسرابیت نه‌لقاعیده، بۆ نه‌وى جه‌نه‌پاله‌کان بۆ نه‌وى رابک‌ن و زیانی مرۆفى و ئابووردی و سیاسى به‌ نه‌مريکا بگه‌یه‌نین". په‌یامه‌که‌گه‌یشت گشت کرمه‌له‌ تیرۆرستیه‌کانى جیهان. ئیسته‌یش به‌بى هیچ جۆره په‌یوه‌ندیه‌کى پوون یان هاوکارى و پینمای زیاتر له‌ لایه‌ن بن لادن‌وه، ریکخراوه‌ بچووک‌کانى باشووردی خۆره‌لاتى ئاسیا تا ده‌گاته‌ باکووردی نه‌فریقا و له‌وتشه‌وه‌ نه‌یروپا، رابده‌گه‌په‌ن که‌وا به‌شیکن له‌ نه‌لقاعیده، به‌مه‌ گرنگیى نه‌م ریکخراوه‌ قه‌به‌تر ده‌ک‌ن و گرنگیدانیکى ننۆده‌وله‌تى بۆ پرسه‌که‌یان راده‌کێشن؛ بینگومان پال به‌ نه‌مريکا شه‌وه‌ ده‌نى به‌خێرایى بیت بۆ نه‌وى دژى بوه‌ستنه‌وه. نه‌م جۆره کاردان‌وه‌ زیده‌پۆیانه‌ وه‌ها ده‌ک‌ن سیاسه‌ته‌کانى نه‌مريکا و بوونى سهربازیانه‌ى نه‌مريکى بپه‌ نوو پرسى سهره‌کى، نه‌وسا گفتوگۆیه‌ نێوخۆییه‌که‌ى تاپه‌ت به‌ تیرۆر و ترقاندن به‌ره‌و ئیمپریالیزمى نه‌مريکى ده‌پوات.

تۆ ته‌ماشای شینوازی په‌فتار و نزیکبوونه‌وى ویلايه‌ته‌کانى په‌کگرتووى نه‌مريکا بکه‌ سه‌باره‌ت به‌ بیروکەى فراوانکردنى بوون و ئاماده‌یى خۆى له‌ نه‌فریقبادا. نه‌و زمانى که‌وا ئیداره‌ى بۆش به‌کارى هینا شایانى پرێزلیگرتنه، چوونکه‌ تیریزا ویلانى پارمه‌نیده‌رى وه‌زیرى به‌رگرى بۆ کاروبارى نه‌فریقا له‌ چاپینگه‌وتنیکى ته‌له‌فزیۆنى سالى ۲۰۰۷دا ده‌لى: " ده‌مانه‌وى پینگ له‌ گرفته‌کان بگرین بۆ نه‌وى نه‌بته‌ قه‌یران، قه‌یرانه‌کانیش نه‌بته‌ مه‌رگه‌سات و تراژیدیا". نه‌و چاره‌سه‌ره‌ى که‌وا ئیداره‌که‌ پشتى پى به‌ستاوود پتیکه‌یتاننى نیپیکى نووى سهربازیى تاپه‌ت به‌ کیشوه‌ره‌که‌ بچو AFRICOM له‌گه‌ل سه‌رکوده‌ و

دەستى ئەركانى تايبەت بەخۆى. بەلام، بەپێى گوزارشتى دەبفید نینگانئۆسى نووسەر لە واشىنتۆن پۆست: " ئایا سوپای ئەمریکى بۆ هەولەدان لە پێتئاو بونیادنانى ئەو گەلەى وەك دیارە ئەفریکۆم وینای دەكات، ئامرازىكى گونجاو؟ ئایا بۆون و ئامادەبێە دوو هیندەكەى ئەمریکا دەتوانن تیرۆر و ناسەقامگیرى لە كیشوهرەكەدا بۆەستێنن، یان لە جیات ئەمە دەبێتە موگناتىسێكى نۆى و كەسانى دژ بە ئەمریکا بەكێش دەكات؟". ویلا بەتەكانى یەكگرتوو لە ئەفریقیا دا بەرزەوهندى بێشومارى هەبە؛ بەرزەوهندىبەكانیش هەر لە پاراستنى سەقامگیرى دەولهتەكانیبهو دەستپێدەكات تا دەگاتە دانانى ئاستێك بۆ هەژموونى چین و پێگەگرتن لە تراژیدیا بەكانى موڤى. بەلام ئایا نیپى سەربازى بۆ چارهسەرکردنى ئەم گرفتە پێگەبەكى گونجاو؟ یان ئایا ئەو نۆد بەسادهی وەلامدانەو بەكى ئاسان و هەموارە؟ لێرەدا مەترسییهكە پەيوەندیى بە فەوتانى سەرچاوەكانەو هەبە، بەهۆى ئیمپریالیزمى ویناكرولى ئەمریکى. بەلام گرفته قوولترەكە گرفتى ویناندنكارىبەكە (التصوری)؛ دەستیشانكردنى نادروستى گرفتهكەبە. مارك تۆین دەلى: " ئەو كەسەى چەكووشێكى هەبە، گشت گرفتهكە بە بزمەر دەزانێت".

لەسەر ولا بەتەكانى یەكگرتوو پتۆیستە بەشێوەیەكى دامێنەرانه و لەسەر چەند ئاستێكى جیاوازدا بیربكاتەو. ئەمەیش پێگەى بۆ خوێش دەكات پشت بە یەكێك لە سەرلایستییە سەرەكییهكانى بێسەنت، ئەویش ئەو یەكە پێكەتە (ئەسكێلە)بەگى فراوانتر و قوولترى ئامرازەكانى هەبە، ئەكە هەر ئەنبا سوپایەكەى. بۆنموونە: ئەگەر سیاسەتى ئەمریکى لە هەمبەر ئەفریقیا دا پێداگرى لەسەر بونیادنانى كۆمەڵە دیپلۆماسییهكەمان و توانامان بۆ بونیادنانى گەلان و نیپە ئەكنیكییهكانى یارمەتیدان بكرەبایەو، لەوانەبە بەسەرورد لەگەڵ

نه مریکومدا به بیزارکړ بهاننایه ته پېنځار، به لآم له دورمه وودا کارا تر ده بور.
 هم قسه به به سر دهره وهی نه مریکا شدا پیاده ده بنیت. نه وهی له پاکستاندا
 وه که موکورتنیبه کی ویلا به نه کانی په کگرتو دپته به رچار، وه که پخستنی
 مه ولتیکی گوره تره بق یارمه تیدانی نه ولاته بق نوینکه رایی، هه روه ها ده بی
 نه وهش پوونیکرته وه که ویلا به نه کانی په کگرتو هاوپه پمانیبه کی له گه ل گه لدا
 ده ویت نه که نه نیا له گه ل سوپادا. کانتیک له هیند ده زیام، خرمه تگوزاریبه کانی
 زانباریبه نه مریکی (U.S Information Services) پوئی بلاوکه رهموهی
 پویشنبری و هزد و به هایه کانی ده گپرا، به لآم هم نریککاریبه دیبلو ماسیبه له
 دواى جهنگی سارده وه به ته وای داخرا و له دواى پانزه ی سیتېنجه ریش ته وواو
 چولبوو. چونکه هه وله کانی سربازیی نه مریکی بق به رهنکار پوونه وهی توند پوئی
 نیسلامی نریکه ی ترلیق نیک دواى وهده سنه نیا، له کانتیکدا چالاکیه کانی
 دیبلو ماسی و مه ده نی له ۱۰ ملیار که متری وه رگرت.

سره پای نه مانه یش، نه مریکا زور له حکومت ته کی گوره تره. هه روه ها چندان
 ده سنگه و زانکو و پیکرلوه کانی خیرخوازی و مړه هان به قوولی و کاراییه کی
 گوره تر له حکومت له دهره وه کار ده گه ن. له سر واشنتونیش پنیوسته زیاتر
 له و کومه له و پیکرلوانه فیربیت، زیساتریش کاریان له گه لدا بکات و
 نه مریکیه کانی دیکه ش هان بدات نه فلی چالاکی و هه وله کانیا ن بن. هه روه ها له
 جیات نه وهی موسلمانانی نه مریکی لپرسینه وهی پولیسیانیه یان له گه لدا بکرت
 و بیزار و ده سته سر بکرتن، بق نه وهی له پپناو نینگه یشتن له میزی
 به کتسکرتنی به وانگرانه دا (الاصولیه) بانگه نشت بکرتن. به کورتی، جفاکی
 نه مریکی کی په کتیکه له میزه سره کیبه کانی نه مریکا له جهنگی بڑ به تیرمردا
 نلد پشنکرتی خراوه.

۶. شرعیه تی میز. ویلایه تەکانی یه ککرنووی نه مریکا گشت جۆره هیزه کانی به پرتوئی گه وړه هه، ته نیا یه ک هیز نه بیت، نه ویش شرعیه ته. له جیهانی نه مریکا نه مه به که مریکونییه کی کرۆکی داده ندری. چونکه شرعیه تی پنگ به مریکا ده دات نه جیندا دابنیت و قهیرانه کان ده ستنیشان بکات و پشتگیری و هاو ده نگی له نیتوان ده ول تان و هیزه کانی نا حکرومیدا کۆبکانه وه. هه شرعیه تی ش بوو که پرتگی بۆ بۆلی گۆرانیه تی پۆل خوشکرد سیاسه تی حکومه ت له هه مبه پرستیکی هه ستیادا بگۆریت، نه ویش هه لوه شانده وهی قهیرانه کان بوو. هیزه کیشی له توانای بهرجهسته کردنی نمونه کانی ناکاری و هیزیدا خۆی نواند.

شرعیه تی چه ندان شپۆه ی هه یه. ئیداره ی کلینتون له سی دۆخی گرنگدا هیزه به کارهینا: له بۆسنه و هاییتی و کۆسۆفودا. هه رچه نه ئیداره که دۆسییه ی نه م پرسانه ی نه بۆده نه نجومه نی ناسایش، به لام هیچ نامازه یه ک بۆ پتویستبوونی نه وه نگاوه له گۆرپیدا نه بوو. به لکر کۆفی نه نانی نه مینداری گشتی چه ند پاگه یه ندرلوئیکی ده رکرد که و پاساری بۆ ده ستوهردان له کۆسۆفودا ده هینایه وه، ناوبرلو له مباره یه وه گوتی: "نابی سه روهری ده ول تان وه ک په رده و پۆشه ریک بۆ پیشیلکردنی مافه کانی مریکا به کاربیت". ئیداره ی کلینتونیش به هۆی هه بوونی هه ستیکی سه ره کی به متمان و باوه، توانی به شپۆه یه کی به شۆکی خۆی له مه ده رباز بکات. چونکه هه رچه نه ئیداره ی کلینتون- پان ئیداره ی جۆرج بۆشی باوک- له نۆڤ دۆخدا په کلاکه ره وه بوو، به لام جیهان سه باره ت به نیازه کانیان پنبوینی به به لێن و ده سه به ریه کان نه بوو. سه باره ت به ئیداره ی هه نوکه یی بۆش، هه رچه نه کۆی سه رزه نشته که- به جیاوازییه کی گه وړه له نیتوان خۆی و هه رده ئیداره ی پنبشو- ناکه ویتنه نه ستی ئیداره که وه، چونکه هیزه کانی

يانزدهى سېپټېمېبر هيچ بوارىكى نېكې بڼه نه‌مېشته‌وه. ته‌نځيا سه‌پانډنى
هه‌زمونى نه‌مريكى وږه‌فخار كړدن به‌هېز نه‌بېت له‌سهر گرځېدې پاني نيتوده‌وله‌نيدا،
به‌لام ده‌بويابه‌ نه‌مه بويويابه‌ هڅوبه‌ك وه‌هاى لږ بېكړد بابه‌ له‌مېر نه‌و كارانه‌ى
كه‌وا له‌سهرى پټويستېيو نه‌نجاميان بدات، پراويز وهاوكارى وه‌مه‌ماف‌نگى
وه‌گه‌رېخت، نه‌مېش له‌بهر دوو هڅو گرنگ: په‌كه‌ميان بڼه‌ ترساندنې
دوژمنه‌كانى، نووه‌مېش بڼه‌ ترساندنې شوېنه‌كانى نېكې جيهان.

نېداره‌ى بڅشى كوپ له‌ قوڼاغى خوڼاماده‌ كړدن بڼه‌جېنگى عېراق وه‌ها ده‌هات
به‌رچاو كه‌ هه‌رگېز له‌ به‌هاى كړده‌ى شه‌رعيېت نه‌گه‌پشتېن. له‌ولنه‌په
به‌رپرسانى نه‌مريكى نه‌و پاپه‌ روت بېك‌نه‌وه كه‌ پټى وايه‌ نه‌وان له‌گه‌ل
هاوپه‌يمانانېان له‌ نه‌روپاي نوې و ناسيا و نه‌فريقادا دابراو بېون، به‌لام
نږدېيان پان به‌ به‌رتېل پانېش به‌ ماسنواو كړدن بڼه‌ چوونه‌ نېو هاوپه‌پمانى
باوه‌ريان پې هېندرا. هه‌رچنده‌ حكومه‌نه‌كانى نه‌روپاي نېروه‌پاست پالېشتېنې
واشتونېان كړد، به‌لام گه‌لانيان به‌هه‌مان ژماره‌ى كه‌سانى نېو نه‌روپاي كڅون -
كه‌ دږبون - دږى نه‌و مه‌سه‌له‌په وه‌ستانه‌وه. جا واشنتون به‌هڅو بېتاگامى و
ناگادارنه‌بېونى له‌هه‌مېر نه‌و جياوازيېده‌ا، به‌خراب له‌ توركييا گه‌پشت،
هه‌مووشمان ده‌زانين كه‌ توركييا هاوپه‌پمانېكى كڅون و دلسوزه، به‌لام له
نېوه‌ده‌كاندا زياتر ديموكراتېتر بېوو. چوونكه‌ حكومت ده‌بويست پالېشتېنې له
ويلاېته‌كانى په‌كگرتو بېكات، به‌لام ۹۰٪ گه‌لى توركي دږى نه‌مه بېون،
ده‌رته‌نجامه‌كه‌ش - دواى ده‌نگدانېكى داخړوى پارله‌مانى - نه‌وه بوو كه‌ توركييا
نه‌يتوانى پشنيوانى له‌ نه‌مريكا بېكات؛ نه‌مېش واتاى نه‌وبه‌ كه‌ جېنگ له‌ دوو
بهره‌ى دږ به‌ سه‌دامه‌ره بېوه‌ته جېنگېكى ناكېه‌ره‌پى و تاكسه‌نگه‌رى به‌ گشت
نه‌و ده‌رته‌نجامه‌ جېسيانه‌ى كه‌وا به‌دواى خوږيدا ده‌يانه‌پنى. به‌مشيروه‌په، كاتېك

جەنگ ھەلگیرسا، ویلایەتەکانی یەكگرتوو پالەشتیی زۆرینەی گەلی یەك دەولەتی جیهانی وەدەستەتێناو کە ئەویش ئیسرائیلە. لەوانەیە مەزە سەری لە داسۆزنیەکی تۆنی بلێر سوربمینی، بەلام پێشبینیی ئەو ناکات کەوا سیاسییە زۆر دیموکراسییەکان لە جیهاندا ھەزەکانی زۆرینەی ھەرە زۆری گەلانیان پشتگیری بخەن.

میکافیلی دەنێ: "وہا باشترە خەلک لیت بترسن لەوہی کە تۆیان خۆشبەوییت"، پێدەچی دیک چینی ئەم بروشمەیی بە جیدی وەرگرتبێ. چونکە لە وتاریکدا کەوا لە سالی ۲۰۰۷دا خۆتندییەو، وتەیکە بێرنارد لویسی مێتابوویەو کە ھەمان مانای وتەکی میکافیلی دەگەیەنێ، ئەویش ئەوہی کە دەستەڵاتدارانی ئاکیپو و خۆسەپێن لە خۆرەلانی نیوہ پاسدا لە قوناعی جەنگی سارد دا، فیزیوون کە لە یەکیەتیی سۆڤیەت بترسن ئەک ئەمریکا، بەلام میکافیلی و دیک چینی ھەلەن. بەلێ راستە کە ھاوێیەمانانی یەکیەتیی سۆڤیەت لە سۆڤیەت دەترسان، بەلام ویلایەتەکانی یەكگرتوو خۆشەویستبوو، یان ھیچ نەبێ جینگە سەرسامی بوو، تەماشابەکان کامەیان ئاکی ئیستە ماون. شتێکی سەیر و نامۆ و جینگە ئیگەرانییە کەوا دیک چینی جیگری سەرۆک ستایشی ئەو ستراتیژە دەرندانە و شکستخواردووانەیی سیستەمێکی دیکتاتۆرییانەیی سەرکوتکار بکات. راستە کە ویلایەتەکانی یەكگرتوو بەھیزی خۆی جیهانی گۆری، بەلام بە پێباز و بیروباوەرەکانیشی ئەم گۆرانییە دروستکرد. چونکە کاتیەک خۆپیشاندەرانی لایەنگری دیموکراسی لە چینی لە گۆرەپانی تیانانمندا گردبوونو، پەیکەرێکەکی بچووککرلوہی پەیکەری ئازادیان دروستکرد، ئەک فرۆکی جۆری F-16. پەنگ ویتە ئەمریکا ھێندە خۆشخووانە و جوان نەبێت وەک ئەمریکیەکان تینیگەیشتون، بەلام لە کوتاییدا لە ئەلەرناتیفی دیکە

باشته. هر نه‌ميشه كه واىگرد جيهان بؤ ماوه‌يه‌كى نذر دوووديرنؤ به‌رگه‌ى
هيزه‌كه‌ى بگرن.

ترس و دوودلى

به‌لام، پينش نه‌وه‌ى ويلايه‌ته‌كانى به‌گگرنوو بترانى هر كاميك له و ستراتيژانه
جيهه‌جى بكات، هرده‌بى هه‌مواركرده‌وه و ده‌ستكارييه‌كى نذر له‌وه لى‌لوانتر
بكات. پتيويسته ترس له خؤى دوووخاته‌وه. نه و ترسه‌ى كه‌وا له
ويلايه‌ته‌كانى به‌گگرتودا كه‌شينكى پر له گرمان و تزقينى دى‌وستكردوه،
هه‌به‌ستم نه و ترسه‌يه كه وه‌هاى له نيمه كرىوه هه‌له‌ى ستراتيژى بگه‌ين.
دواى نه‌وه‌ى باوه‌رمان به‌خؤمان هينا كه له‌سهرمان پتيويسته به‌خبرايى و
به‌تانيا و به‌شبووه‌يه‌كى پيشده‌ستانه (استباقي) و به‌كلايه‌ته‌ره‌فتارىكه‌ين،
سه‌رگه‌وتنمان له‌وه و ده‌ده‌سته‌ينا نياز هه‌پاكه‌كانى نيو ده‌وله‌تى له‌نيو بيه‌ين و
هاوپه‌يمانه‌كانمان له‌خؤمان زوير كرد و دوو‌منانمان بؤ خؤمان زياتر كرد، ناكه
ده‌سته‌كه‌وتيشمان نه‌ره‌بوو تانيا كه‌ميك له و گرفته مه‌زنه نئوده‌وله‌تيايه‌مان
چاره‌سه‌ركرد كه‌وا پويوه‌په‌ويان ده‌بينه‌وه. نه‌وجا بؤ نه‌وه‌ى ويلايه‌ته‌كانى
به‌گگرنوو پينگه‌ى خؤى له جيهاندا وه‌ريگريته‌وه، له‌سهرى پتيويسته په‌كه‌مجار
متمان به‌خؤكردن و ده‌ده‌سته‌بينيته‌وه.

به‌بى گشت پتيوه‌ره‌كانى باب‌تى، ويلايه‌ته‌كانى به‌گگرنوو نه‌مريكا تا
نيسته‌يش پينگه‌يه‌كى مه‌زنى هه‌يه. راسته كه پويوه‌په‌وى له‌بران و گرفته‌كان
و به‌ره‌لستيش بووه‌ته‌وه، به‌لام هه‌لومه‌رجى هه‌نووكه‌يى - به به‌راوود له‌گه‌ل
هه‌ره‌ره‌شه‌يه‌كه‌ى ديكه‌ى رابى‌رىو (نه‌لماناي نازى، دوو‌منايه‌تپيه‌كه‌ى
ستالين، چه‌نگى نه‌تومى) - نذر به‌گودجاو و له‌بار دپته‌به‌رچاو، جيهانيش

به پټي پټيگه و نؤرمي نؤي پرهفتار دهکات. له سالي ۱۹۲۳دا فرانکلين ديلائو پوزفلت شو مهترسييه راستينه ي دباري کرد کهوا هره شه له ويلايه ته کاني به کگرتو دهکات و گوتی: " تاکه شتېک کهوا له سرمان پټويسته لټي برسين، ترس خويه تي.... تو قينيکي ناديار يکړاو و نا لؤژيکي و بي پاساره ". شه وې جېگه ي سرسورپمانه شه وېه که لهوکانه ي سيستمي شاپوړې و سياسي بانه ي نهمريکي له سر لټواري داړووخان بوو و نيوه ي هيزي کارگر بټکار يوو و فاشيزم به رهو جيهان ده چوره پټشه وه، شه هويه کاني ترسي پره ده کرده وه. به لام نيتم له زه مني گه شه سندن و پشکووتن و ناشتيدا توانيمان به شټوارټک له شټوازه کان تو قين بخينه نټو دلي خومانه وه. وه بره يئانه وه ي شم پرسه زؤر پټويسته بؤ شه وې دلتيابينه وه که له حيسابات و داوهر ييه کان و تيگه پشنددا هه له ناکه ين.

نهمريکا بووه مبلله تيکي بارگاو يکړاو به نيگه راني. شه له هه مېر تيرؤرستان و ولاتاني نه يار و ناحه ز و موسلمانان و مهکسيکييه کان و کؤمپانيايه کاني بياني و بازرگانيي نازاد و په ناهنده کان و پټکخراوه کاني نټوده وله تيدا نيگه رانه. به هيز ترين گه ل له ميژوودا ده بيني چوارده وري به هيزي دهره وې به رزه فتې خوي ته نراوه. هه رچه نده ئيداره ي بؤش به شټوره يه کي زؤر به هيز به شداريي لهو دؤخدا کرد، به لام ديارده که له تاکه سه رؤکيک زؤر گه وره تره.

ده گرا هه لمه تي سه رؤکايه تيي سالي ۲۰۰۸ بؤ نه نجامداني گفټوگويه کي نيشتمانيي تاييه ت به و جيهانه نؤيېه ي کهوا تيايدا ده ژين، دهره تيک دروستېکات. به لام له لاي کؤمار ييه کانه وه مه شقنکبوو له سره هيسټرياي سينگکوتان و شين و شه پؤم. گهر چي هه نديک سياسي له شانؤي سياسي ده رچوون، به لام وشه و گولتاره کان يان کار يگه رييان به سره هؤشيار يي

نه ته و بیه و هه یه، بق نمونه: پودی گولیاى له کاتى هه له منى هه لباردندا
چندان چار هاوارى ده کرد و ناماده بووانى له هه بوونى نه ته و بیه کی به دخواز
ناگدار ده کرده وه: "نه وان نایه نه وى نیه وه له و زانکویه دابن!" هه روه ها
ده گپنه وه که به نه نگوستى ناماژه ی به خویندکاران ده کرد و ده یگوت: "پان
تو، پان تو، پان تو". گولیاى شه مریکاى هان دا که هه نه نیا له دؤخی
هیزشکردندا نه مینبته وه، به لکو له چهند سه نگرینکی نوپشدا هیزش
ده سنپینگات.

چون مه کین له کتیه که ی خویدا که له سالى ۲۰۰۲ دا ده رجور، نزیککاریه کی
کرداریرى گرتووه ته بهر، ناوبراو ده نووسیت: "سواری بالاژیه (المصدق)
نه فره تیه که بیه! سواری فرۆکه نه فره تیه که بیه! ده بی حساسی شه وهش
بکه یت که له سه ده ستنی تیرۆستیکه وه دوچارى نازار ده بیته وه، ده بینیت
نۆز نزیکه له وه گه رانه ی که وا به هؤی شه پۆلنکی فرلوانه وه به ره وه دریا
پامالدریت". نوادر شتیکی دیکه ی بق زیاد کردوه که وه ک به مایه کی
تاقیکرلوه ی کرداریه: "چاودیری پتوه ری مه ترسی تیرۆستیانه بکه،
کاتبگیش دابه زیته ژیر سفره گانه وه، دووباره وه ره ده وه". به لام، بق
به ده ختی، له یانزه ی سنپتیمبه وه پتوه ری مه ترسییه که هه رگیز
دانه به زیوته ژیر په نگی زهره (وانا ئاسنکی به رزی مه ترسیدار سه باره ته به
نه گه ری بهرپابوونى هیزشکی تیرۆستى). له فرۆکه خانه کانپشدا، به رده وام
په نکه که پرته قالى بوو! وانا مه ترسییه کی گه وه و ئاست به رزه هیه،
شه میش دووم ئاستی به رزی مه ترسیداریه. له گه له شه پشدا، ئیداره ی
ئاسایشی نیشتمانی دانبه وه دا ده نی که تا ئیستیش هیچ زانباریه کی
بلوه پیتکرو نییه که وا هؤشدارى له هه بوونى هه په شه یه کی وه کاتانه ی سه

نيشتمان بدات. هر به‌راستی، له پانزه‌ی سېپټيمبره‌وه له سهرتاپای ولاندا ته نيا دوو سې پيلانگېږي لاهه‌کيانه‌ی تيرورستی ناشکراکراون، هه‌روه‌ها هيچ خانه‌به‌کي نووستوي نه‌لقاعیده له شمريکا نه‌دؤزروه‌ته‌وه.

له‌گه‌ل نه‌مانه‌پشدا، دؤژمنه‌که - هه‌روه‌ک زؤړيک له سياسييه‌کانی شمريکی وه‌سفي ده‌کن - گه‌وره و جيهانی و بټبه‌زيه‌ييه. گؤليانی به‌وپه‌ږي نه‌عساب ساردييه‌وه ئيران و نه‌لقاعیده‌ی ده‌خسته نيؤ به‌ک ليسته‌وه. به‌لام ميت پؤمنى له‌وه دورتر پؤيشتووه و ده‌لی به‌دخوازه شپمانه‌کراوه‌کان هه‌ه‌مويان کؤبوونه‌ته‌وه. به‌لام ئيران، له راستيدا، هيزنگی شېعبي و به‌شؤه‌به‌کي کرداری ياره‌تیی ويلايه‌ته‌کانی په‌گگرتووی داوه پؤیمی تاليبان بپووختي نه‌وا له لايه نه‌لقاعیده‌وه له نه‌فغانستان پشتگيری لي ده‌گرئ. هه‌روه‌ها سوننه نوندپؤيه‌کانی سر به‌قاعیده شيعی عيراقيان ده‌کوشت، ميليشيا شيعيه‌کانی سر به‌ئيرانش له توله‌دا سوننه‌ی عيراقيان ده‌کوشت. که‌واته، نيغه له نيسته‌دا په‌کک له‌وه‌له کؤکيانه‌ی سهره‌های جهنگی سارد دووباره ده‌گه‌ينه‌وه کانتیک گشت دؤبه‌ره شپمانه‌کراوه‌کاشان ده‌خسته نيؤ به‌ک زه‌مبيله‌وه و هه‌رگيز پؤلينمان نه‌ده‌کردن و له‌به‌کترمان جيا نه‌ده‌کردنه‌وه، بؤنمونه: ماوتسی تؤنگ و ستالين دوو پياوی شه‌پخواز بوون، به‌لام دوو شه‌پخواز بوون که‌وا پقيان له په‌کتری ده‌بوويه‌وه، نه‌مه راستنېک بوو و نه‌گه‌ر به‌شؤه‌به‌کي گونجاو سوودی لي و هه‌رگيز ابوابيه، ده‌کرا سرودنکی مه‌زنی بق جيهانی نازاد هه‌بووابه. خؤ دورگرتنیش له نه‌جامدانی نه‌مه‌دا هيچ جزه هيزنگی نيا دا نابیندرئ، به‌لکو ده‌به‌نگييه.

کيږکيږکدن له‌سهر وه‌ده‌سته‌يتانی نازناوی که‌سی به‌هيز چهند هزړيکی نوئی وه‌ديته‌نا که‌وا په‌يوه‌نديی به‌سياسه‌ته‌وه هه‌به و ؛ خؤی له‌نيوان باش و

خراپدا ده بيننټه وه. بؤنمونه بؤمنی که خزی به به پټوه به ره زیره که جیهانیبه که ده ناسینن، به مدواییانه گونی که هرچنده "ه ندیک که س گونیان له سه رمان پټویسته گوانتانامو دابخه، به لام من پټم وابه که ده بی نه باره ی گوانتانامو دوو هینده لی بکه یین".

ه ندیک که س ستایشی سیاسی هیرشبه رانه ی ئیداره ی بؤش ده که ن، چرونکه نه یهشت له دواي یانزه ی سیټنټم به ره وه دوو باره هیرش بکړنه وه سر خاکی نه مریکا، بنگومان ئیداره که شایسته ی سوپاسه، چوونکه ژیرخانی قاعیده ی له نه فغانستان و چندان ولاتی دیکه دا ه لوه شانده که و لایه نگرۍ قاعیده یان تپادا بوو! هرچنده سه رکه وښه که ی له وه دیهینانی نه مه دا نذر له وه دیاریکراوتر بوو که و ه ندیک که س باوه پټان پنی هیه، به لام له یانزه ی سیټنټم به ره وه هیرشی تیرورستی له ولاتانی دیکه ی وه ک بریتانیا و ئیسپانیا و مغریب و تورکیا و نه ندونسیا و سعوديیه شدا نه دجام دران که نذر به یان نذر به توندی دئی شیرور وه ستابونه وه. خالی هاویه شی نیوان نه وه هیرشانه نه وه بوو که به هزی چنده کومه له په کی نیوخوی نه و ولاتانه وه نه دجام دراوون. وانا دوزینه وه وه ستاندنی په گزه بیانیبه کان نذر له دوزینه وه ی کومه له نیوخویبه کان سانانره.

جا نه و خاله سه رلیسته (الافضلیه) گرنه ی که و ا ویلايه ته کانی په کگرتو له مباره ی وه هیه تی نه وه په کومه له ی توندی نیوخوی نییه. چوونکه موسلماننه کانی نه مریکی به گشتی سر به چینی ټیوه راستن، ه روه ها میاننؤن و به شنبه په کی نوئ ناوټه ی جفاکه نرنیه که بوون و باوه پټان به نه مریکا و خونی نه مریکی هه په. په کیک له گشتیرسیبه سه راپاگیره کان که و له لایه ن مبله ندی Pew بڼ تیزینه وه کان له سالی ۲۰۰۷ دا سه باره ت به را و

بۆچوونی موسڵمانانی ئەمریکی ئەنجام درا، ئەوەی دەرخواست کە زیاتر لە ۷۰٪ ئەو خەلکە بارەپیان وەهاپە کە ئەگەر مرۆڤ لە ئەمریکا لە کاروبارەکانی خۆی هەول و دامێنانی هەبێت، سەردەکەوێ (بەلام ژمارەکە بۆ ئەمریکیەکانی ئاسایی ۶۴٪ پێگەهینی). هەروەها گشت وەلامەکانیان سەبارەت بە زۆربەی پرسیارەکان لەگەڵ هەرز و باوەردارییە باوەکانی ئەمریکا دەگونجێت و لە هەمان کاتیشدا بەشیوەیەکی سەرسوڕهێنەر لەگەڵ وەلامەکانی موسڵمانانی لاتانی دیکە جیاوازی بوو، بۆنموونە: پێژەی ۱۳٪ موسڵمانانی ئەمریکی باوەردارییان وەهاپە کە دەرکێر پاساوی هێرشەکانی خۆکوژی بهێندێتەوە. پاستە کە پێژەکە بەرزە، بەلام بە بەراورد لەگەڵ پێژەی ۴۲٪ی موسڵمانانی فەرهەنسا و ۸۸٪ی ئوردنییەکان پێژەییەکی زۆر کەمە.

بەلام ئەم تایبەتمەندە پوونەیی ئەمریکی کە نیشانی توانای ولاتەکەپە بۆ لەخۆگرتنی کۆچبەرانێ نوێ، بە ئەمان هەپەشەیی ئی دەرکێر. چونکە ئەگەر سەرکەوتەکانی ئەمریکی ئاماژە بەو بگەن کە پێویستە بە چاوی گومانەووە تەماشای سەرلەبەری جفاکی موسڵمان بکێر، ئەوا ئەم مەسەلەپە پەيوەندیی ئەو جفاکە بە جفاکی ویلاپەتەکانی یەکگرتوو دەرکێر.

هەرچەندە دیموکراتەکان لە زۆربەی پرسەکاندا لە کۆمارییەکان ئەقلانیترن، بەلام حزبەکە هەر لەو دەرترسی بۆچوون و وێنەپەک دروست بکات کە پارتیکی بەهێز و توندوتیژ نییە (هەرم)، لەبەر ئەم هۆپە پالیۆرلوانی سەرۆکاپەنپەگەیی لەگەڵ بەکتری لە کێژکێدان بۆ ئەوەی بیسەلمێنن لە نێزایەتی و هەستی دوژمنایەتیدا لە توندوتیژترین کەسانی کۆماریی گەمتر نین. چونکە لە دیبەیتیکی سەرۆکاپەتیدا لە کارۆلیانی باشووردا لە سالی ۲۰۰۷

کاتېک سه بارات به نه گهری کاردانه وه له هه مېر هېرشېنکی دیکه ی نېرورستی
پرسيار له گانديدايه کان ده کړا، په کسره به لېنېان ده دا که هېرش بکېن و
نوله بکېن وه و بڼ گواستنې وه ی که سېنک زه وی له ژېر پېنېاندا بله رزېن.
نه ناهت باراک ئوباما که تا که کس برو له سهره تادا به شېتوه به کی جېاواز
وه لامي دايه وه، په کسره درکی به فېشولې هېلویسته سیاسيېه کی خوی کرد
و شويش به نوله کردنه وه هېره شېی کرد. دواى دېبه پته که شړکابه ره کانی
نامارېان به وه کرد که وه لاندانه وه راستېن و ته واوه کی نه وه ده سه لمېنې
که نه و هيز و عزمی پېويستی نېيه بڼ نه وه ی بېنېته سه رڼک. (له راستيدا،
وه لاهه کانی سهره تاي دروست بوون، چونکه گونی به که م شتېک که بېکات
دلېابوونه وه په له وه ی شاخو کاردانه وه ی کتوپ کارايه، دواترېش دلېايی
له وه پيدا ده کات که شاخو له پېنار دږينه وه ی نه جامده راني هېرشه که
باشترين زانباري هه والگري پېنېچرمان هه په، دواى نه مېش له که ل
هارپېمانان ده جوولېن بڼ نه وه ی نوره به رېرسه که هېلېوه شېنېنه وه).

هه رگېز ناتوانېن ږنگري له کومه لېنکی بېووکي که ساني ناباو بکېن و
له مېريان بڼ دروست بکېن بڼ نه وه ی نه توان کارېکي نېرورستېيانه نه که ن.
جا نه گره به رېرسانې هه والگريمان و نورگانه کانی ناسېشمان زږر لېهاتو و
دورېنېشېن، چونکه هه نډک که س به رده وام توانای نه وه يان ده بېنېت به نېو
که لېنېت کانی ولانېکي گوره و کړاوه و هه مېچشني وه ک ولاسې نېمه دا خۇيان
بخرېن. تافېکړنه وه ی راستېن بل سهرکرده گانمان په يو ه نديې به وه وه نېيه
که شاخو ده توانېن سه له سه د رېنگ له هېودانې هېرشه کان بگرېن، به لکو
چونېبه نېي کاردانه وه مانه. سېنېن فلېني شارمزا له ناسايشي نېشتماني له
نه دجووه نې په يو ه نديېه کانی دهره وه دا جهخت له سه ره هه مان مه سه له

دهكانه وه و ده لئیت كه ده بئى نهرمى و توانای خو گونجاندنه وه مان وهك
 نامانجیكى خو مان په چاو بكهین؟ وانا ناسنى خیراییمان له گه پانه وه مان بو
 دؤخی پیتش پوودانى كۆسپوته گه ریهك. له زانسته كانى مادیدا، نهرمى وه ها
 پیتاسه ده كړئ كه توانای ماده یه كه بو وه رگرنه وه ی شتیه بڼه په نییه كه ی
 خو ی له دواى گورپانیدا. نه وجا نه گه ر پوژنك له پوژان بۆمیتك نه قبییه وه،
 ده بئى له وه دلنیا بینه وه و نه وه ده سته بهر بكه بن كه كه مترین پاشا گه ردانى
 نابوورى و كۆمه لایه نى و سیاسى لى بكه ویتته وه. نه مه پش پینگ له تیرورسته كه
 ده گړئ نامانجه سه ره كییه كه ی وه دبیه پتنت. به وانا یه كى ديكه، نه گه ر
 نه توقین، نه وه له پړوى لۆژیکیه وه وانا ی نه وه به كه نیمه شكستمان به تیرور
 و توقانندن هیتاوه.

نه و كه شه پر له ترس و توقینه ی كه هه نوو كه به ره همى ده هیتن، له وانه یه
 كاریگه ریه كى پتچه وانه ی لى بكه ویتته وه. هه ر چو نك بیت، سو مه سه له هه ن
 كه ده كړئ به جوره دلنیا یی و یه قینك وه پتشمبیینیان بكه یت. شوپنه وار و
 كاریگه ریه كانى راستینى هیرشه كه زۆر كه م و دیار یكراو ده بیت. نه مه پش
 پنگه به ولات كه ده دات زۆر به خیرایى بچیتته وه سه ر دؤخی ناسایى خو یه وه.
 خوینیش له شاده ماره كانى واشنتوندا ده جۆشى. هه روه ها سیاسیه كانیش
 هیرشى كنړپ و گورچكې ده كه نه سه ر كه سىك یان كۆمه له یه كى دیار یكراو بو
 نه وه ی بیپلشیتنه وه و ویرانى بگه ن و له نیوى ببه ن..... هه روه ها هیرشى
 تۆله كړدنه وه ش گونجاو و گرنه ده بیت نه گه ر توانى نامانجه دروسته كانى
 خو ی بپنكیت. به لام، نه دى نه گه ر ناوانكاران له نیو هامبورگ و مه درید و
 تریفتون بوون؟ له راستیدا، نه گه ر نكی گه وده هه پ- له راستیدا گه وده ترین
 نه گه ره- كه هیرشى نابنده یی له و ولاتانه وه بیز كه وا به بئى مه به ست و

بينئاگاپانه تيرۆرستان دالده ددهن. جا ئايا ده کړی بریتانیا و ئیسپانیا
یوردومان بکهین هر له بهر نه وهی خانه یه کی تیرۆرستییان تیا دابه ؟

دهرن نجامتکی دیکه ی پشبینیکراوی هیرشبتکی تیرۆرستی بریتیبه له زۆر ټک
له و کۆتوبه ندانه ی که وا ده خړینه سهر جووله و تایبه تهندي و نه و
نازاد بیانه ی مه دنی که وا نیجوی زۆر گه وړه ی نابوری و سیاسی و ناکاری
ده خانه سهر نه مریکا. کړده ی چاودنیریکردنی خه لک له فرژکه خانه کان که وا
سالنه نریکه ی پینچ ملیار دۆلاری نیده چیت، سالنه له گه ل موزینه وهی
مه ترسییه کانی نوی و شیمان کراودا ئالۆزتر ده بیت. هه وړه ها سېستمی
پندانی فیرا که وا بوونه شتېکی قیزه ون و پر له کۆتوبه ند، له گشت نه و
جارانه ی که وا په کیک له تاوانکاران له دزه کردندا سهر که و تن وه ده سته هینی،
زیاتر و زیاتر قیزه ون تر و به کۆتوبه ند تر ده بیت. بنگومان، له کانی دانانی نه م
رېکارانه دا، هیچ که سیک په چاری وه دیه پتانی هاوسه نگې نیوان پېدلوپستی
بق ئاسایش و پیدلوپستی بق کرانه وه و میواندوستی ناکات.

به لام ترسه کانمان هر ته نیا به ند نییه به تیرۆره وه. لوو دویس له که نالی سی
ئین ئین و قسه که به ناوی توپزی توپه و نوو چارویو به نه خو شیی
گومان کردن له جفاک، هه لته تی به رده وام ده کاته سهر نه و هیزه به دخوازانه ی
که به رده وام وه لافا و پامان ده مالن. هه وړه ها بق زۆر ټک له راستپه وه کانیش
په ناهنده کانی ناشه رمی بوونه ته نه خو شیی و وه سواسیک که وا نه قلیانی
داگیر کړیوه. پارتی نازادی بازرگانیش خوی بق نه وه ته رخان ده کات
توانایه کانی ده ولت زیاتر بکات بق نه وهی له پینا و قه ده غه کردنی خه لک له
کار کردن چاودنیریبه کی به رده وای هه بیت. دیموکراسییه کانیش له کریسی
فرمانبهرانی وپلاپه ته کانی په کگرتوو نیگه ران، به لام نه و ترسانه له نیسته دا

له‌هم‌م‌ب‌ر بازرگانیی نازاده. چونکه له‌گ‌ل پاراستنی ده‌س‌ت‌گه‌کانی نه‌مریکی له‌ک‌ن‌ر‌ک‌ن‌ک‌ر‌دن ب‌ی‌گ‌و‌مان ده‌ب‌ی‌ته‌ ه‌وی لاوا‌ز‌ک‌رد‌نی توانای به‌ره‌مه‌ی‌ن‌انی ولات، سیاسه‌نه‌کانی ش‌ا‌ب‌و‌و‌ریی ک‌را‌وه‌ش له‌ن‌ی‌و‌ ح‌ز‌ی‌دا به‌خ‌ی‌ز‌ای پ‌ش‌ت‌گ‌ی‌ریی خ‌و‌ی له‌ده‌س‌ت ده‌دات. سه‌ره‌که‌وتنه‌ می‌ژ‌و‌ی‌یه‌ک‌ه‌ی کل‌ی‌ن‌ت‌ق‌ن له‌ه‌و‌ب‌ا‌ره‌ ئا‌راس‌نه‌ک‌رد‌نه‌وه‌ و‌ چ‌اک‌ک‌رد‌نه‌وه‌ی هه‌له‌کانی پ‌ارت‌ه‌ک‌ه‌ی (به‌ره‌و‌ ش‌ا‌ب‌نده‌ و‌ با‌زا‌پ‌ه‌کان و‌ با‌ز‌ر‌گ‌انی و‌ کارایی)، له‌ ئ‌ی‌س‌نه‌دا له‌ه‌و‌لی د‌و‌ای جه‌ما‌وه‌ری‌بو‌و‌ن‌یک‌ی ک‌ات‌ی‌دا به‌ف‌ی‌ز ده‌دری.

به‌ش‌یک له‌سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ په‌یوه‌ندیی به‌ک‌رد‌اره‌کان‌ه‌وه‌ هه‌یه، به‌لام به‌ش‌یک‌ی د‌یک‌ه‌ش هه‌یه په‌یوه‌ندیی به‌ک‌ه‌س‌ی‌یه‌ت‌ی‌مان‌ه‌وه‌ هه‌یه. با‌وه‌ر‌ه‌کان وه‌هان که‌ ه‌و‌ب‌ی‌ز‌ت ه‌ام‌ف‌ری گ‌وت‌و‌ی‌ه‌تی که‌ با‌س‌ای م‌اف‌ه‌کانی مه‌ده‌نیی س‌الی ۱۹۴۶ به‌ک‌یک‌ بو‌وه له‌ گ‌رن‌گ‌ت‌ر‌ین سیاسه‌نه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئ‌و‌ ده‌یه‌یه. به‌ز‌وری نه‌مریکا ش‌و‌ی‌نی ئ‌و‌ ت‌ری‌اف‌ه‌ مه‌زن‌ه‌ی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی نه‌مریکی بو‌وه. چونکه‌ ک‌ان‌یک‌ پ‌ه‌فت‌اره‌کانی نه‌مریکا سه‌بار‌ه‌ت به‌ج‌یه‌ان ت‌وند‌وت‌ی‌ژ و‌ هه‌ر‌ه‌م‌ه‌کی و‌ سه‌مه‌کار‌انه‌ بو‌وه، ئ‌ه‌وا خ‌ود‌ی نه‌مریکا به‌رده‌وام‌ ک‌را‌وه‌ و‌ پ‌ی‌ش‌وا‌ز‌ی‌کار و‌ ل‌ی‌ب‌ور‌ده‌ بو‌وه. ب‌ی‌رمه‌ که‌ له‌ هه‌فت‌ا‌په‌کان‌دا سه‌رد‌ل‌نی نه‌مری‌گ‌ام‌ ک‌رد‌ مندال‌ بو‌وم، ئ‌ه‌وک‌ات ه‌ی‌ند به‌ف‌ه‌رم‌ی د‌ژی نه‌مری‌گ‌ا بو‌و. به‌لام‌ پ‌است‌یی نه‌مریکا وه‌ک‌ خ‌ۆم‌ ت‌اف‌ی‌م‌ ک‌رد‌ه‌وه‌ وه‌ک‌ به‌ن‌ی‌و‌خ‌س‌تن‌ه‌وه‌یه‌کی به‌ه‌ی‌زی ئ‌ه‌و‌ پ‌ی‌و‌پ‌ا‌گ‌نده‌یه‌ بو‌و که‌وا د‌ژی ده‌ک‌را، هه‌روه‌ها ئ‌ه‌و‌ و‌ینه‌ کار‌ی‌ک‌ات‌ی‌ری‌یه‌شی س‌ر‌ب‌ی‌ه‌ره‌ که‌وا له‌ ل‌ای‌ه‌ن د‌و‌ژ‌من‌ه‌کان‌یه‌وه‌ ده‌ک‌ب‌ش‌را. به‌لام‌ ئ‌ه‌م‌ و‌ینه‌ کار‌ی‌ک‌ات‌ی‌ری‌یه‌ به‌ه‌وی ب‌ی‌ئا‌گ‌ایی و‌ سه‌رن‌ج‌ نه‌دان و‌ تر‌س و‌ تر‌س‌ن‌و‌ک‌بی ب‌ی‌ژ‌ک‌رات‌ی‌انه‌وه‌ هه‌ر‌ه‌م‌ه‌شی ئ‌ه‌وه‌ ده‌ک‌ات‌ ب‌ی‌ته‌ پ‌است‌ی.

له کوناييدا، کرانه وه مه زغترين هيزي نهريکابه. زغريک له شاره زاياني لپهانوو له سياسي تهکاندا هزري زيره کانسان هيه و پتيان وه هابه که تواناي بهر مه پتيان و پاره ي پاشه که ونکراو سيستم چاوديزي تهندروستي له نهريکا و هژمونيشيان باشت ده بيت. به لام نهريکا له پوي ميژوييه وه به هزي کارامه يي و لپهانووي سيستم چاوديزي تهندروستيه وه سر نه که ونوو، به لکو به هزي هيز و کارابي و زيندوييه نبي جفا که به وه بووه. نهريکا بزي سهرکه وتني وه ده ستهينا چوونکه خزي به پوي دونيادا کرده؛ ده رگي به پوي کالا و خز مه نگوزاريه کان و هز و دامنه تانکاندا کرده وه، له خزي نه مانه پش گرنگتر ده روازه کاني خزي به پوي خه لک و بوشنيري و که لئوره کاني هه مه چه شندا کرده وه. شم کرانه ويه ش پيگي به نيمه دلو له هه مبر قوناغه کاني نوي تابوريده زغ به خنراي و نه رمپيه وه کاردانه وه مان هه بيت و مامه له له گه ل گزيان و هه مه چه شندا بکهينه وه و سنوره کاني شازادي و سه ره خوي تاک فروانتر بکهين. پيگه بق نهريکا خوشبوو به که مين گه لي جيهاني بونياد بنيت، شوپنيک که خه لکي گشت جيهان ده توان کاري نيادا بکهن و ته فلي بين و ناويته ي بين و به شداري له به که خون و به که چاره نووسدا بکهن.

له پايزي سالي ۱۹۸۲ د و ه که خويندکاريگي ته من هه زده سالي له مبنده وه که بستم نهريکا، نه و مبنده ي که و ه هشت هه زار ميل لپيه وه دورده. نه وکات نهريکا له قوناغيگي زغ سهخت و نوندونيژدا ده ژيا. چوونکه له کانوني به که مي نو سالد ا بينکاري گيشتبوه ۱۰۰.۸٪. هه روه ها به هزي چه ند نه برانيگي سه زني وه؛ چه نگی لپتنام، پرسى ژنه رگيت، نه يراني وه، نه يراني بارمه تان له نيران، متمان ي نهريکا به خودي خزي که م ببوييه وه.

وینتهی هه لیکۆپنه ره کان له سه ره بالتۆزخانهی ئه مریکا له سایگۆن بوو، نیکسۆن دهستی له کار کیشایه وه، پیزی دوو روو ریزی ئوتومبیل له بهردهم وێسنه گهانی به نزیندا تۆرهی گرتبوو، ههروه ها بارمه گانهی چاویه ستراو هه ره له بهرچاو و مێشکی ئه مریکیه کان لانه ده چوو. یه کبه تیی سۆفیه تیش به قۆناغی شادومانانه دا گۆزه ری ده کرد، چرونگه له ولاته زۆر دوو ره گانهی ده ره وهی سنووری خۆی؛ له ئه فغانستانه وه تا ده گانه ئه نگولا و ئه مریکای نێوه راست هه ژموونی زیاتر ده بوو. له حوزه یرانی هه مان سالی شه دا، ئیسرا ئیل میترشی کرده سه ره لوبنان و له خۆره لانی نێوه راست دا دۆخی نیگه رانیی کرده شتیکی سه ره کی؛ ئه و خۆره لانی که بهرده وام له گشت شوپنیتیکی دیکه ی جیهان زیاتر بارو ده دۆخی گرۆتر بوو.

سه ره پای ئه مانه ییش، به لام ئه مریکا تا ئاستیکی سه ره سوهرینه ره ولاتیکی کراره و چاوتیروبوو. پینگان ئه م سېفه تانه ی بهرجهسته ده کرد. هه رچهنده ناوبراو له نێو جه رگه ی په شه بایه که دا به لام بهرده وام گه شیبینی ئه ده نگا. له بهرانه بهر هه لگشانی میزی مۆسکۆدا، بهرپه ی متمان وه باسی له قه یرانیکی کو شنده ی نێو سیستمی سۆفیه تی کرد و پێشبینی کرد که چاره نو سه که ی نه ره یه ده که وینته سه ره قومه تیک خۆله مێشی مینوو. له لایه کی دیکه وه له و پۆنگه (ممر) سیاسیه ی که وا هه ردو و پارشی سه ره کی له یه ک جیا ده کرده وه (political aisle)، تۆماس (تیب) ئۆنیل ئه مریکی - ئه رله ندی و وته بیتژ به ناوی ئه نجه و مه ن، هاوه ستا بوو که وا پیاویکی زۆر دئسۆز بوو و چاوتیتری و لیبورده یی فو تا بخانه ی کۆشی لیبرالی بهرجهسته ده کرد. بۆ هه ره شوپنیتک چو و بایه م، که شه که گه رموگه ر و پێشویازیکارانه بهو. هه ستیک بوو که من پێشتر هه ستم پیتی نه کردبوو. ولاتیکی و ئامیزی بۆ جیهان، بۆ هه ره که سیک

کردووه تەوێه که وا خوێش بووێت. هەروەها بۆمنى میوانى گەنج، وەهام هاتە بەرچار که وا هیوا و دەست و دلکراوە بیهکی بێسنوورم پێدە بەخشی.

جا بۆ ئەوێ ئەمریکا لەم سەردەمە نوێیە پێ لە بەرەنگارییەدا گەشە بکات و بپشکوێ، هەروەها بۆ ئەوێ لە نێو دۆخى پابوونى ئەوانى دیکەدا سەرکەوتن وە دەستبێنى، پێویستى بەو هەیه تەنیا لە یەك تاقیکردنەویدا سەرکەوتن وە دەستبێنى. لە سەر ئەمریکا پێویستە چۆن بۆ خۆیندکاریکی گەجی دەبەنگی هەژدە سالی - که نەو یەك لە مەوێر چوووە تە نێو یەو - شوێنێکی سەرنج پراکێش بوو، دەبێ بە هەمانشینوێه بۆ ئەو گەنجەش سەرنج پراکێش بێت که وا ئەمێز دەچێتە نێو یەو.

سکۆتایی

پیرست

- ۵..... فرید زه‌کاریا کتیه ؟
- ۹..... پیشه‌کی
- ۹..... خیراترین نوتومینلی پیشبرکی له جیهاندا.
- ۱۵..... گرفتی قهرز
- ۲۳..... گوروتار به‌ره و جیهانی دوی نه‌مریکا
- ۳۱..... هاوکاری به‌کتر بکن
- ۳۷..... ۱- رابوونی نه‌وانی دیکه
- ۴۲..... ۲- تۆبی کرستالی پیشبینی‌کردن
- ۴۹..... هه‌په‌شهی نیسلامبیان
- ۶۱..... فراوانبوونه مه‌زنه‌که
- ۶۷..... هه‌رسی هیزه‌که: سیاسی، ئابووری، ته‌کنۆلۆژی
- ۷۴..... گرفته‌کانی زلزدی و مشه‌یی (الوگره)
- ۸۲..... گه‌شه‌کردنی هه‌ستی نه‌تولیه‌تی
- ۹۴..... زله‌یزه‌کانی دوایی
- ۱۳۰..... ده‌سکوت و ئالانییه‌کان (غنائم)ی جه‌نگ
- ۱۳۶..... به‌خۆرتاواایی‌کردن Westernization
- ۱۴۲..... نوێگ‌راییی
- ۱۴۶..... مردنی سیستمی گرن
- ۱۵۲..... نابنده‌به‌کی تنگ‌لاو
- ۱۶۹..... پلانی سهرک و نه‌وانی مه‌رکزی؟
- ۱۸۵..... هارینه‌وی پووناکیه‌کی

١٩١..... ٲاين و سياستى ڊهره وه

١٩٨..... له وه گه وړه تره بشار برتته وه

٢١١..... نه ژبها و ه لږ

٢٢٢..... پټويسن بونى حكومه ت

٢٤١..... كوټر و بى ډډان

٢٤٩..... بڅوون و پړانگه ي هيند قسى له هه مبه ر جيهاندا

٢٥٥..... رژه ي نه تومى

٢٦٨..... هه زمونى نه مريكي

٢٧١..... كارى گه رى برى تانيا

٢٧٨..... هه لكشانه سهر و ډه گم نه كى هيزى برى تاني

٢٨٢..... سياست تيكى باش، تابوريه كى خړلپ

٢٨٧..... پيشه نكبوونى نه مريكا له دورمه وډاډا

٢٩٧..... باشتري ن دوستگراو و پيشه سازيه كاني نه مريكا

٣٠٣..... راهبنيان و لټر كړدى مړؤ ډق نه وه ي بيرى كانه وه

٣٠٨..... چه كه نه پټيپه كى نه مريكا

٣٣٢..... سياست تيكى بى بهرهم

٣٣٩..... مه بست و نامانجى نه مريكي

٣٤٦..... نه مجاره يان مه سه له كه جياولزه

٣٧٩..... ترس و ډوولى

٣٩١..... كل تايى